શ્રી

આતંક નિગ્રહ ઔષધાલય

નાં

અમૂલ્ય રત્નતુલ્ય ઔષધો.

શાસ્ત્રોક્ત ભસ્મ   શક્તિની બિનહરીફ   પુરૂષત્વ ।

સહસ્ર પુટી
અભ્રક ભસ્મ.
આ ભસ્મનો હમેશાં ઉપયોગ કરવાથી જુવાન ટકી રહે છે,
ક્ષય,
અશક્તિ
માટે અત્યુત્તમજ છે!
કીં. ૧ તોલાના રૂ. ૫૦)

આરોગ્ય દેવી.
આતંક નિગ્રહ ગોળીઓ.
વીર્ય અને લોહીના વિકારોપર અદ્વિતીય—
કીં ૩૨ ગોળી ૧ ડબીનો રૂ. ૧)

વાજીકરણ તેલ.
ગમે તે કારણથી ગયેલું પુરૂષત્વ પુનઃ લાવી આપે છે ગુપ્ત ભાગના તમામ વિકારો દૂર કરવામાં અપૂર્વ—
કીં. અર્ધા તોલાની શીશીના રૂ. ૫)

ઉત્તમ પાક

અમૃતાર્ણવ
અવલેહ.
દમ–ક્ષય–સંગ્રહણી–ઉરઃક્ષત, વાતરક્ત અને મગજનાં તમામ દર્દો દૂર કરવામાં અકસીર છે; બાદશક્તિ વધારે છે.
કીં. ૨ તોલાના ૧ ડબાના રૂ. ૨.)

કામશાસ્ત્ર

નેત્રોને માટે

શુદ્ધ મોતીના સુરમાઓ.
આંખની ઝાંખ, પાણી પડવું ઇત્યાદિક રોગોને મટાડવામાં રામબાણ—
કાળો સુરમો—૧ તો. રૂ. ૧॥)
ધોળો સુરમો—૧ તો. રૂ. ૨)
ઉંચો સુરમો—૧ તો. રૂ. ૨૪)

આરોગ્ય, શરીરરક્ષા, નીતિમાર્ગ, શરીરસુખ, સંતાનોત્પત્તિ ઇત્યાદિકનો બોધ કરનાર! જે માગે મંગાવે તેને મફત મોકલાય છે.

મુંબઈ—ઑફિસ—
કાલબાદેવી રોડ.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોવિંદજી.
માલેક—આતંક નિગ્રહ ઔષધાલય.
જામનગર—કાઠિયાવાડ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર એજ્યુકેશન બોર્ડ.

શેઠ અમરચંદ તલકચંદ જૈન ધાર્મિક હરીફાઈની પરીક્ષા.
બાઈ રતન (શો. ઉતમચંદ કેસરીચંદના પત્ની) શ્રી જૈન ધાર્મિક હરીફાઈની પરીક્ષા.

ઉપરોક્ત બન્ને પરીક્ષા તા. ૨૭-૧૨-૧૪ રવિવારે બપોરના ૧-૪ (સ્ટા. ટા.) વાગતાં સુધી મુકરર કરેલા સ્થળોએ મુકરર કરેલા એજન્ટોની દેખરેખ નીચે લેવામાં આવશે

૨. મુંબઈ મધ્યે શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ ઓફીસમાં પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૩. ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી તા. ૧૫-૧૨-૧૪ સુધીમાં મોકલી આપવી.

એજન્ટોએ ઉમેદવારો માટે શાહી, ખડીઆ, કલમ એકસરસાઈઝ બુકો વિગેરેની સગવડ આ બોર્ડના ખર્ચે કરી આપવી. પરીક્ષાનો ટાઈમ થઈ રહે કે તુરત બધા ઉમેદવારો પાસેથી બુકો લઈને બીજેજ દિવસે રજીસ્ટરથી અમારા ઉપર મોકલી આપવા કૃપા કરવી.

કે. શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ ઓફીસ પાયધુની, મુંબઈ નં ૩.	મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ ઓનરરી સેક્રેટરીઓ. શ્રી જૈન શ્વે. એજ્યુકેશન બોર્ડ.

જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધાર ખાતું.

હસ્તલિખિત પુસ્તકો ધરાવનારાઓને

ઉત્તમ તક.

આ ખાતા તરફથી સર્વેને જાહેરખબર આપવાની કે જે જે ગૃહસ્થ, શ્રાવક કે શ્રાવિકા, ગોરજી, યતિ આદિ મહાશયને જૈન હસ્તલિખિત પુસ્તકો ગુજરાતી, પ્રાકૃત, સંસ્કૃત કે કોઈ પણ ભાષાના કિંમત લઈ આપવાના હશે તેઓ પુસ્તકનાં નામ તથા પુસ્તકની કિંમત લખી મોકલાવશે તો તે યોગ્ય લાગશે ખરીદ કરવામાં આવશે. તેમજ જે મહાશય જાતે અગર પોતાના માણસદ્વારા પુસ્તકો લઈ બતાવવા આવશે તેની પાસેથી તુરતજ કીંમત નક્કી કરી યોગ્ય પુસ્તકો રોકડે લેવામાં આવશે. આ માટે પત્રવ્યવહાર તથા આ સંબંધી બધી વાતચીત તદ્દન ખાનગી રાખવામાં આવશે. પત્રવ્યવહાર કરવા ઈચ્છતા સજ્જનોએ જૈન કોન્ફરંસ હેરલ્ડના તંત્રી રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ બી. એ. એલ્ એલ્. બી વકીલ હાઈકોર્ટ ને તેના ઘેર લોહારચાલ લાલજી માનસિંગની બિલ્ડિંગ મુંબઈ. લખી કરવો અને વાતચીત માટે મળવું હોય ત્યાં તેમને મળવું.

તા. ક. આ હસ્તલિખિત પ્રતોનો ઉપયોગ સુરક્ષિત રીતે કરવામાં આવશે એટલી ખાત્રી આપવામાં આવે છે.

મનુષ્યને મસ્ત બનાવનાર, આઠે પહોર આનંદમાં રાખનાર, મગજને સુગંધથી તર કરનાર, ફક્ત આ ત્રણ ચીજ છે.

[illegible]

સેન્ટનો મહારાજા
(ઓટો)
અત્તર મોહીની

આ અત્તરની ખુશબો એવી તો મધુર [illegible] મોહક છે કે, [illegible] પોતાને સુગંધી પુષ્પોના બગીચામાં બેઠેલો સમજે છે. [illegible] આ એક સુગંધીનો [illegible] છે.

વિશ્વ મોહીની હેર ઓઈલ.

[illegible] નિરાશી, ને મગજનાં [illegible] [illegible] સુગંધમાં એક [illegible], સુગંધીનો [illegible] [illegible] મગજની [illegible] [illegible]

[illegible]

દીલખુશ સુગંધનો દરિયો.

ઓટો વિશ્વ મોહીની.

[illegible]

ચેની [illegible]

[illegible]

[illegible]

દીલીવાલા લાલા બીશનદયાળ ધરમદાસ અત્તરવાળા.

[illegible]

[illegible] મુંબઈ.

રૉયલ ટૉનીક પાઉડર.

કીંમત તોલા એકનો રૂ. ૧). (પોસ્ટેજ માફ)

જંગલી પહાડોની વનસ્પતિમાંથી ખાસ અમારા હાથેજ તૈયાર કરેલી આ દવાથી ધાતુ (વિર્ય)ને લગતા સર્વ પ્રકારના દરદો નાબુદ થાય છે, અને વિર્યને પુષ્ટ બનાવી શરીરમાં ખરી તાકાદ પેદા કરે છે.

આ દવા અમે પોતેજ વેચીએ છીએ, કોઇપણ દુકાનદાર અથવા ફેરીવાળાને વેચવા માટે આપવામાં આવતી નથી, માટે અમારા સિવાય બીજા કોઈ પાસેથી આ દવા મળી શકશે નહિ.

ઇનામ, કમીશન કે પૈસા પાછા આપવાની, કોઇપણ જાતની લાલચ આપવામાં આવતી નથી. ફક્ત એક વખત વાપરી ખાત્રી કરો. બનાવનાર અને વેચનાર.

ઠે. તબુ બંગલા, ઘટકોપર—મુંબઈ. એમ. પી. વીરપુત્ર.

જાહેર ખબર.

મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં બેસનાર વિદ્યાર્થીઓ માટે.

મર્હુમ શેઠ ફકીરચંદ પ્રેમચંદના નામથી સોંપવામાં આવેલા એક ફંડમાંથી કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી એક સ્કોલરશીપ મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં સંસ્કૃત વિષયમાં સૌથી ઉંચે નંબરે પસાર થનાર, તેમજ એક બીજી સ્કોલરશીપ સુરતના રહેવાસી અને કુલે સૌથી વધુ માર્કસ મેળવનાર જૈનશ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વિદ્યાર્થિને આપવા માટે નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. એ સ્કોલરશીપોનો લાભ લેવા ઇચ્છનાર વિદ્યાર્થિઓએ નીચે સહી કરનારને એ સંબંધમાં તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૪ સુધીમાં અરજ કરવી.

ઠે. શ્રી જૈનશ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ ઓફીસ.
પાયધુની. મુંબાઇ નં. ૩.

(સહી) કલ્યાણચંદ સોભાગચંદ.
રેસીડન્ટ જનરલ સેક્રેટરી,
શ્રી જૈનશ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

નવા થનાર ગ્રાહકોને સૂચના.

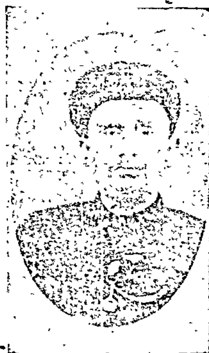
હમણાં બહાર પડેલા પર્યુષણમાં ૨૪૦ પૃષ્ઠનો શ્રીમન મહાવીર સચિત્ર અંક આ પત્રનો કાઢેલ છે તે મહાવીરના જીવન, એક ગ્રંથ સમાન છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમાં કાર્ય અને ઉપદેશ સંબંધે આવેલા વિધ વિધ ઉપયોગી વિષયો એટલા બધા વાંચવા વિચારવા યોગ્ય છે કે જેના વિષે અનેક વિદ્વાનોના સુંદર અભિપ્રાયો અત્યારસુધી આવી ગયા છે. આ અંકની કિંમત બાર આના છે. અને હવે તેની નકલ થોડીજ બાકી છે. જેઓ નવા ગ્રાહક થશે તેનો લાભ તે અંકની પુરી કિંમત ન લેતાં આપવામાં આવશે, માટે આ પત્રને ઉત્તેજન અર્થે. આ પત્રના આધાર શ્રી કોન્ફરન્સ દેવીને સહાય આપવા અને આત્માને લાભ આપવા અર્થે દરેક સુજ્ઞ જૈન ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવવા અને બીજાને ગ્રાહક બનાવવા તત્પર થશે, એમ અમે ખાત્રી રાખીએ છીએ. વળી અગાઉ અંકની પુરવણી રૂપે શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુના જીવન-બોધ સમજાવનાર એક ખાસ દળદાર અંક થોડા વખતમાં—દીવાળી ઉપર 'મહાવીર સચિત્ર અંક-કેલેન્ડર'—એ નામથી બહાર પડવાનો છે. કે જેની નકલ ઘણીજ થોડી બહાર પડશે. તે જેઓ ગ્રાહક તરીકે નોંધાતી લેશો એવી આમારી ખાત્રી છે.

C/o "જૈન કોન્ફરન્સ ઑફિસ—પાયધુની. 'કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ'

જનસમાજને ફાયદાકારક ચેતવણી.

હજારો ગ્રાહકોની ખાત્રીવાળી ૮૦ વરસથી સંપુર્ણ માન પામેલી અને ભરોસાદાર ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના વેચવાની જુનામાં જુની પેઢી.

ગ્રાહકોને ખાસ અગત્યની સૂચના.

અમદાવાદના બજારમાં આજકાલ ચાંદીના દાગીના વેચનાર અનેક વેપારીઓ છે, છતાં અમારી દુકાનમાં દરેક જાતના દાગીના ખાસ જસ્તીથી ઓળેલી તથા ઘુઘરીઓ બાંધવાનો વાળો તે પણ ચોખ્ખી ચાંદીનો પાકી ગેરંટીથીજ આપવામાં આવે છે. ભાવમાં ઠગાવાની બીલકુલ ધાસ્તી રહેતી નથી માટે એકવાર પધારવા વિનંતિ છે.

ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના બનાવનાર તથા વેચનાર.

પંચાલ ભુલાભાઇ હરીચંદ.

ઠે૦ માંડવીની પોળમાં લાલાભાઈની પોળમાં ઘર નં. ૨૨૧૪

અમદાવાદ.

હરસની દવા અમારા દવાખાનામાં, એ જુવલેણ દરદથી પીડાતા હોય પણ દરદીને, પહેલા ચાર દીવસ સુધી

બીલકુલમફત અમે આપીએ છીએ. દરેક દરદીને એક વખત આવી જઈને ખાતરી કરવાની અમે મજબુત ભલામણ કરીએ છીએ. આ રોગની નામદાયક વેદનામાંથી, વગર વાઢકાપે બચવા માટે, અમારી "અર્શાન્તક" દવા બીનકુરીક છે. તેનાથી અંદરના કે બહારના અને તેવા હરસ, મસા, ચાંદા, દુખાવો, અગન વીગેરે તાત્કાલીક દુર થઈ હોઠી વીગેરે બધ થઈ દરદ જડમુળથી નીકળી જાય છે. ખાવાની દવા રૂ. ૧૫). લગાડવાની દવા રૂ. ૫).

સલાહ મફત.

કોઈપણ જાતના દરદ રોગથી કંટાળેલાં સ્ત્રી પુરૂષોને અમે ખાસ એક્સ્ત ખાસ કરીને કહીએ છીએ કે તેઓએ પોતાની વીગતવાર હકીકત અમને વગર ઢીલે લખી મોકલવી. જે મળવેથી અમારા જુના અનુભવી રજીસ્ટર્ડ ડાક્ટર ચાંદલીઆ તેઓના કેસ ઉપર ઘણુંજ સંભાળ ભર્યું ધ્યાન આપી તેઓને સંપુર્ણ દવા અને ઈલાજની સલાહ બીલકુલ મફત પુરી પાડશે. લખવા કરતાં જો બની શકતું હોય તો રૂબરૂમાં મળવાથી વધારે ફાયદો થઈ શકે છે. સઘળો પત્રવહેવાર હમેશાં બીલકુલ ખાનગી રાખવામાં આવે છે. અમારૂં ટ્રીટમેન્ટ એક વખત જરૂર અજમાવી જોજો.

"બાદશાહી યાકુતી" અસલ અને સાચી નામદાર સરકારમાં રજીસ્ટર થએલી નંબર ૨૨૯ ની તે એકલી ડાક્ટર ચાંદલીઆનીજ બનાવટ છે. અને એ બા બેનો અમારો આડેર ચેલેંજ ફતેહમંદ નીવડયો છે તે સઘળા જાણે છે. માટે નકામીવાત દગાખોરોની ધુળ જેવી બનાવટોથી ઠગાતા નહીં. પણ ખરી ડાક્ટર ચાંદલીઆનીજ "બાદશાહી યાકુતી" વાપરીને દરેક જાતની નબળાઈ દુર કરો, ઢીલાં પડી ગએલાં જ્ઞાનતંતુ અને નસોને સતેજ થવા (હેમો, ચેહરો સુરખી બનાવો, ઉપરાંત કમજોર નસોમાં નવું લોહી અને વીર્ય ભરીને શરીરમાં જુવાની ને ઉત્સાહનો ભાગ્યનો ઝરો પેદા કરો અને સંસાર સુખનો લ્હાવો લઈ મનની મુરાદ પાર પાડો. -કીંમત ૪૦ ગોળીની ડબી ૧ ના રૂ. ૧૦).

ચાંદલીઆ કું. ૨૮ કાલબાદેવીરોડ—મુંબઈ

સેંટનો રાજા

ઓટો-મોહીની

(રજીસ્ટર્ડ) ચંમેલીના ફુલનો બહાર

જેની ઉત્તમતા મધુર અને ટકાઉ ફ્રેંચફુલોની ખુશ્બો માટે હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રદર્શનમાંથી પહેલા નંબરના સોના રૂપાના ચાંદો મળ્યા છે; તેમજ વળી એકઝીબીશનના અધિકારીઓએ અમારા પ્રખ્યાત સેંટ ઓટો મોહીનીને સેંટનો શહેનશાહ તથા "અત્તરોનો અધિપતિ"ની ઉપમા આપેલ છે. ઓટો-મોહીની સેંટના માત્ર ચારજ ટીપાં રૂમાલપર કેટલાક દિવસો સુધી તાજા ચંમેલીના ફુલોની ખુશ્બો આપે છે. વળી તેની ખુશ્બો ચાર દિવસ સુધી ટકતી નથી તેવું સાબિત કરનારને રૂ. ૧૦૦) નું ઇનામ આપવા બંધાઇએ છીએ.

કીંમત અર્ધા ઔંસની બાટલીના રૂ. ૨-૦-૦

એક ડ્રામની સુંદર ટયુબના રૂ. ૦-૧૨-૦

કપડામાં રાખવાનાં સુગંધી કારડો ૧૨ આને ડઝન.

માત્ર નાની ટયુબ ખરીદી અજમાવી જુઓ, પસંદ ન પડે તો પૈસા પાછા.

એકલા માલેક

ધી ઓરીએંટલ ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું૦

સોલ એજન્ટ-મોહીની એજન્સી જુમા મસ્જીદ-મુંબઇ.

શ્રીમાન્ મહાવીર સચિત્ર અંક (ઉત્તરાર્ધ)

પુ. ૧૦ અંક ૧૦-૧૧-૧૨. અક્ટોબર, નવેંબર, ડીસેમ્બર.

વિષયાનુક્રમ.

ગુજરાતી ખાસ લેખો.

સ્રીવાંચન-વિભાગ [Ladies Corner]

ચાલુ લેખ. [Current Topics]

ચિત્ર પરિચય. [About Illustration

કૉન્ફરન્સ મિશન.[Conference Missio

Bikanir

श्री जैन श्वेताम्बर कॉन्फरन्स हेरॅल्ड.

શ્રીમન્ મહાવીર સચિત્ર અંક (ઉત્તરાર્ધ.)

જગદ્વંધ ! સુધારક ! ને મહા
અમ સમાજ ઉધારક તું અહા !
વીર પ્રભુ ! તુજ વાણી અને કૃતિ
બનો રહો અમ જીવન-પ્રકૃતિ.

પુસ્તક ૧૦-અંક ૧૦-૧૧.] વીર સંવત્ ૨૪૪૦. [અક્ટોબર, નવેમ્બર ૧૯૧૪.

महावीर केम जगनाथ थयो ?

(હેમરાજ ! જગ જશ જીયો—એ દેશી)

શાસનનાયક સાહિબ સાચો, ગુણી જગ અરીહંત;
કરમ અરીગણ સબળ નિવારી, મારિયો મોહ મહંત.
મહાવીર જગમાં જીત્યોજી,
જીત્યો જીત્યો આપ સહાય,
હાંજી જીત્યો જીત્યો જ્ઞાન પસાય,
હાંજી જીત્યો જીત્યો જગ સુખદાય.
મહાવીર જગમાં જીત્યોજી. ૧

અનંતાનુબંધી ચઉયોધા, હણિયા પહેલી ચોટ;
મંત્રી મિથ્યાત્વ પછી નિસરપી, તવ કરી આતમ કોટ. મહા. ૨
બીજિ દેઇ આયુષ તિમ કેરી, એક વિગલેંદ્રિય જાતિ;
એક મેવાસ ભાંજ્યો ચિરકાલે, નરક યુગલ સંઘાતિ. મહા. ૩
સ્થાવર નિરિ દુગ ઝોંસિ કરતી, સાહારણ હણી પાડી;
થીણદ્ધિ તિમ મદિરા વયરી, આતપ ઉદ્યોત ઉખાડી. મહા. ૪
અપચ્ચખાણા અને પચ્ચખાણા, હણીયા યોદ્ધા આઠ;
વેદ નપુંસક સ્ત્રી સેનાની, પ્રનિબિનિન ગયા નાઠ. મહા. ૫
હાસ્ય રતિ અરતિ શોક દુગંછા, ભયે મોહ ખવાસ;
હણીયા પુરુષવેદ રેગદારા, પછે સંજ્વલના નાશ. મહા. ૬
નિંદ્રા દોય મોહ પટરાણી, ધરમાંહિથી સંહારી;
અંતરાય દરશણ ને જ્ઞાના-વરણીય સહુના મારી. મહા. ૭
જય જય હુઓ મોહરાજ મુઓ, હુઓ તું જગનાથ;
લોકાલોક પ્રકાશ થયો તવ, મોક્ષ વધાવે સાથ. મહા. ૮
જીત્યો તિમ ભગતને જીતાવે, મૂકાયો મુકાવે;
તરણ તારણ સમરથ છે તુંહી, માનવિજય નિતુ ધ્યાવે.
—મહાવીર જગમાં જીત્યોજી.— મહા. ૯

માનવિજય,

URCHAND BHAIRCDAN,
JAIN LIBRARY.

મહાવીર સંબંધે કંઈ કંઈ.

પ્રાર્થના.

" More things are wrought by Prayers,
" Than the world dreams of. "

"હે પરમ કૃપાળુ દેવ! જન્મ જરા, મરણાદિ સર્વ દુઃખોનો અત્યંત ક્ષય કરનારો એવો વીતરાગ પુરૂષનો મૂળ ધર્મ અનંત કૃપા કરી આપ શ્રીમંતે મને આપ્યો, તે અનંત ઉપકારનો પ્રતિ ઉપકાર વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ છું. વળી આપ શ્રીમત્ કંઈપણ લેવાને સર્વથા નિઃસ્પૃહ છો; જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી આપના ચરણારવિંદમાં નમસ્કાર કરૂં છું.

આપ પ્રત્યેની પરમ ભક્તિ અને વીતરાગ પુરૂષના મૂળ ધર્મની ઉપાસના મારા હૃદયને વિષે ભવ પર્યંત અખંડ જાગૃત રહો એટલું માગું છું તે સફળ થાઓ.

तुभ्यं नमः समधधर्मनिवेदकाय
तुभ्यं नमः कुशलमार्गविधायकाय ।
तुभ्यं नमो निखिलसंशयकारकाय
तुभ्यं नमः कुमतितापसुभंजनाय ॥

૧

મહાવીરના મુખ્ય પૂર્વભવો.

ग्रामस्वाम्यमरो मरीचिरमृताहारः परिव्राजकः
पोढा चामृतभुक् भवोऽनिबहुशः श्री विश्वभूतिर्मरुत् ॥
विष्णुर्नैरयिको हरिश्च नरके भ्रान्तिं भवान्तर्बहु—
श्चक्री नाकिवरोऽथ नंदननृपः स्वर्गेऽवतात् त्रैशलः ॥

—ગુણવિજયગણિ.

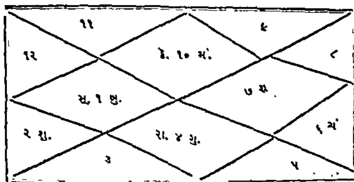
દરેક તીર્થંકર છેલ્લા ભવે તીર્થંકર થાય તે પહેલાંના તેમના જે ભવો શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા છે તે ઉપરાંત એની પહેલાં અનંત ભવો થયા હશે. પરંતુ શાસ્ત્રોક્ત ભવો જે છે તે જે ભવથી સમ્યક્ત્વ થયું હોય તે ભવથી શરૂ કરી ભવ આપેલ છે. તે પ્રમાણે મહા

વીરના જે પૂર્વે ભવમાં સમ્યકત્વ થયું તે નયસારનો ભવ હતો. ત્યારથી ગણતાં મુખ્ય ૨૭ ભવ ગણાવ્યા છે:—

નયસાર (ગામેતી-ગ્રામપતિ) સૌધર્મ દેવલોકમાં પલ્યોપમ આયુષ્યવાળો દેવતા, પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી આદિનાથના પુત્ર ભરતચક્રવર્તીના પુત્ર મરીચિ, બ્રહ્મલોકમાં દશ સાગરોપમના આયુષ્યવાળો દેવતા, કોલ્લાક ગામમાં ૮૦ લાખ પૂર્વ આયુષ્યવાળો બ્રાહ્મણ નામે કૌશિક, સ્થૂણ ગામમાં પુષ્પમિત્ર નામે બ્રાહ્મણ (૭૨ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય), સૌધર્મે દેવલોકે મધ્યમ સ્થિતિવાળો દેવતા, ચૈત્ય નામના સ્થાનમાં ૬૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્યવાળો અગ્નિદ્યોત નામે બ્રાહ્મણ, ઇશાન દેવલોકમાં મધ્યમ આયુષ્યવાળો દેવતા, મંદિર નામના સંનિવેશમાં અગ્નિભૂતિ નામે બ્રાહ્મણ (૫૬ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય). સનત્કુમાર દેવલોકમાં મધ્યમાયુ દેવતા, શ્વેતાંબિ નગરીમાં ભારદ્વાજ નામનો વિપ્ર (૪૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય), રાજગૃહ નગરમાં સ્થાવર નામનો બ્રાહ્મણ (૩૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય), ઘણા ભવ, રાજગૃહના વિશ્વનંદી રાજાના ભાઈ ને યુવરાજ વિશાખભૂતિનો ધારિણી નામની સ્ત્રીથી થયેલ પુત્ર વિશ્વભૂતિ, મહાશુક્ર દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળો દેવતા, પોતનપુરના રિપુપ્રતિશત્રુ નામના રાજાને પોતાની પુત્રી નામે મૃગાવતીથી થયેલ ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પુત્ર (પ્રથમ વાસુદેવ), સાતમી નરકમાં નારકી જીવ, કેશરીસિંહ, ચોથી નરક, પછી તિર્યંચ મનુષ્યાદિ ગતિમાં ઘણા ભવ, મનુષ્ય ભવ, અપરવિદેહમાં મૂકાનગરીમાં ધનંજય રાજાની ધારણી નામની રાણીથી પ્રિયમિત્ર નામનો પુત્ર ૮૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય (ચક્રવર્તી), શુક્ર દેવલોકે સર્વાર્થ નામના વિમાનમાં દેવતા, ભરતખંડમાં છત્રા નગરીના જિતશત્રુ રાજાની ભદ્રા રાણીથી નંદન નામનો પુત્ર (મુનિ–તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જ્યું. ૨૫ લાખ વર્ષનું આયુષ્ય), મહર્દ્ધિક દેવ (વીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય),મહાવીર.

૨

મહાવીરની જન્મ કુંડલી.

इय ते दिणा पसत्था ता सेसेहिं पि तेसु कायव्वं ।
जिणजत्तादि सहरिसं ते य इमे वद्धमाणस्स ॥

—તેથી કરીને એટલે જીવોને કલ્યાણરૂપે ફલ આપે એ હેતુથી જે દિવસોમાં જિનના ગર્ભાધાનાદિ થાય છે તે દિવસો પ્રશસ્ત—શ્રેયસ્કારક છે તેથી દેવેંદ્રથી અન્ય એવા મનુષ્યોએ પણ તે દિવસોમાં—ગર્ભાદિ કલ્યાણક દિનોમાં જિનયાત્રાદિ—વીતરાગનો ઉત્સવ, પૂજા વગેરે હર્ષ સહિત વર્તમાન તીર્થાધિપતિ એવા મહાવીરના નિકટપણાને લઇને—તેના કલ્યાણકદિનોમાં કર્તવ્ય છે.

आसाढ सुद्ध छट्ठी चेत्ते तह सुद्ध तेरसी चेव,
मग्गसिर किण्ह दसमी वइसाहे सुद्धदसमीय ॥
कत्तिय किण्हे चरिमा गब्भाइ दिणा जहक्कमं एते ।
हत्थुत्तर जोएणं चउरो तह सातिणा चरमो ॥

—ગર્ભાદિ દિનો એટલે ગર્ભ, જન્મ, નિષ્ક્રમણ, જ્ઞાન, અને નિર્વાણના દિવસો અનુક્રમે આષાઢ શુદ્ધ ષષ્ઠી, ચૈત્ર શુદ્ધ ત્રયોદશી, માર્ગશીર્ષ કૃષ્ણદશમી, વૈશાખ શુદ્ધ દશમી, અને કાર્તિક કૃષ્ણ ચરમા (છેલ્લી એટલે પંચદશી) એ છે અને આમાં પ્રથમના ચાર દિનોમાં હસ્તોત્તરા ઉત્તર ફાલ્ગુન સાથે ચંદ્રનો યોગ હતો એટલે હસ્તોત્તરા યોગ હતો અને છેલ્લા કલ્યાણકદિને સ્વાતિ નક્ષત્ર સાથે યોગ હતો.

અહીં મહાવીરના કલ્યાણકદિન શામાટે દર્શાવ્યા?

अहिगय तित्थ विहाया भगवं तिणिदंसिया इमे तस्स ।
सेसाण विएवं चिय णियणियतित्थेसु विणेया ॥

—અધિકૃત તીર્થ વિધાતા એટલે વર્તમાન પ્રવચનના કર્તા ભગવાન્ મહાવીર છે, એ હેતુએ તેના કલ્યાણદિનો દર્શાવ્યા છે. બાકીના તીર્થંકરોના આપવામાં નથી આવ્યા, કારણકે તે તે તેના પ્રવચનાવસરે જાણવા અને આ તીર્થ વર્ધમાનનું છે તેથી તેમાં તેના કલ્યાણકદિનો જાણવા.

આ કલ્યાણકદિનમાં જિનયાત્રા વિધિ બતાવે છેઃ—

—આ દિવસે પ્રભુનો જન્મ આદિ થયો હતો તેમ સંભારી તે તીર્થંકરનું—બહુમાન કરવું. પૂર્વે પુરૂષે આચરેલ આચાર, તેના લક્ષણ ગુણનો અભ્યાસ કરવો, દેવેંદ્ર, દેવ, દાનવ આદિની પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિનું અનુકરણ કરવું અને લોકમાં ગંભીર પ્રરૂપણા કરવી. જિન પ્રવચનની પ્રસિદ્ધિ કરવી, આમ વીતરાગની નિયમથી યાત્રા કરવી, કે જેથી કરી માર્ગાનુસારી ભાવ—મોક્ષપથને અનુકુલ અધ્યવસાયને આગમનો અનુસરવાનો ભાવ શુદ્ધ થાય છે. વિશુદ્ધ માર્ગાનુસારી ભાવથી સકલ ઈપ્સિતની નિયમથી—નિશ્ચયે સિદ્ધિ થાય છે કારણકે તે ભાવ સકલ ઇષ્ટની સિદ્ધિનો હેતુ છે એવું જિનોએ કહ્યું છે; તેમ કહેવાનું કારણ એ છે કે માર્ગાનુસારીના તત્ત્વાભિનિવેશથી વસ્તુના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવાના અતિશયથી સમસ્ત ક્રિયા શુભ થાય છે અને જો અશુભ ક્રિયાબંધ થાય છે તો તે અનુબંધરહિત થાય છે.

હવે શા માટે નિરનુબંધ ક્રિયા થાય છે તે કહે છે.

તે માર્ગાનુસારી જીવ કર્મથી પરતંત્ર હોઇને-ચારિત્ર મોહનીય કર્મવશાત્ અશુભ ક્રિયામાં પ્રવર્તે છે, પણ ભાવથી-અંતઃકરણથી નહિં, કારણ કે તેને તત્ત્વાભિનિવેશ છે તેથી તેની ક્રિયા નિરનુબંધા થાય છે. આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત યાત્રાથી શુભચેષ્ટાથી સકલ ઇષ્ટની સિદ્ધિના હેતુ એવા માર્ગાનુસારી ભાવ-પરિણામ થાય છે.

આવી રીતે જેમ કલ્યાણકદિનોમાં તીર્થંકરનું બહુમાન આદિ કરવાનું જણાવ્યું તે પ્રમાણે બીજા કોઇ ઉત્સવમાં પણ તેમ કરવું જેમકે રથોત્સવ-રથનિષ્ક્રમણાદિ એટલે જિન-બિંબાધિષ્ઠિત રથને જિનગૃહમાંથી નગરમાં ફેરવવાને બહાર કાઢવો આદિ.

—હરિભદ્રસૂરિકૃત પંચાશક ૯. ૩૦-૪૨.

૪

મહાવીરની માતાપિતા પ્રત્યેની સેવા.

પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ચાર પ્રકારે બંધાય છેઃ—

दया भूतेषु वैराग्यं विधिवद् गुरुपूजनम् ।
विशुद्धा शीलवृत्तिश्च पुण्यं पुण्यानुबंध्यदः ॥

(૧) પ્રાણીઓ પ્રત્યે દયા. (૨) વૈરાગ્ય (૩) વિધિપૂર્વક ગુરુપૂજન (૪) શુદ્ધશીલ વૃત્તિ હિંસા, અનૃત, અદત્ત, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહના ત્યાગરૂપ શુદ્ધવૃત્તિ)

આ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય વૃદ્ધિ પામવાથી ઉચિત પ્રવૃત્તિવડે મોક્ષ સાધક એવું તીર્થંકરત્વ રૂપી ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત થાયછે. આ ઉચિત પ્રવૃત્તિનું દૃષ્ટાંત શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુ પૂરું પાડે છેઃ—

सदौचित्य प्रवृत्तिश्च गर्भादारभ्य तस्य यत् ।
तत्राप्यभिग्रहो न्यायः श्रूयते हि जगद्गुरोः ॥

—હમેશાં ઔચિત્યની પ્રવૃત્તિ, ગર્ભથી માંડીને તીર્થંકરને હોય છે; કેમકે, તે ગર્ભાવસ્થામાં પણ જગતના ગુરુ એવા શ્રીમહાવીર સ્વામીનો ઉચિત અભિગ્રહ સંભળાય છે. તે અભિગ્રહ એવો પ્રસિદ્ધ છે કેઃ—

पित्रुद्वेगनिरासाय महतां स्थितिसिद्धये ।
इष्टकार्यसमृद्ध्यर्थमेवं भूतो जिनागमे ॥

—માબાપના ઉદ્વેગનો નાશ કરવા માટે, મહાનોની સ્થિતિ માટે, અને મોક્ષરૂપી જે ઇષ્ટ કાર્યની સમૃદ્ધિ તેને માટે કરેલ અભિગ્રહ જિનાગમમાં જણાવેલ છે કેઃ—

'जीवतो गृहवासेऽस्मिन् यावन्मे पितराविमौ ।
तावदेवाधिवत्स्यामि गृहानहमपीहतः ॥'

'જ્યાં સુધી આ ગૃહસ્થવાસમાં મારા માતપિતા જીવે, ત્યાં સુધી હું પણ મારી ઇચ્છાથી મુંડમાંઝ થાઉં કરીને-દીક્ષા નહિ લઉં'।

આમાં વાત એમ છે કે બ્રાહ્મણપત્નિ શ્રી દેવાનંદાના ઉદરમાંથી મહાવીરનો ગર્ભ ક્ષત્રિયાણી શ્રી ત્રિશલા રાણીના ઉદરમાં સંક્રમાવવામાં આવ્યો ત્યારે શ્રી દેવાનંદા બહુ

શોકમગ્ન થયા, તેથી વીર પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે 'અહો ! મારા નિમિત્તથીજ આજે આટલું બધું દુઃખ થયું ! પણ હવે મારા અંગચલનથી આ ત્રિશલા માતાને દુઃખ ન પ્રાપ્ત તો સારૂં,' એમ વિચારીને ભગવાન્ ગર્ભસ્થાનમાં સ્થિર રહ્યા; ત્યારે ત્રિશલામાતાએ વિચાર્યું કે 'અરે ! મારો ગર્ભ ગળી ગયો કે શું ?' ઇત્યાદિ શોક કરતી મહા દુઃખને પ્રાપ્ત થઈ; ત્યારે ભગવાન્ સ્ફુરાયમાન થયા; અને વિચાર્યું કે ' અહો ! હજુ મને જોયો નથી, ત્યાંજ માતાપિતાનો મારાપર જ્યારે આટલો સ્નેહ છે, ત્યારે મને જોયા બાદ, જ્યારે હું દીક્ષા લેઇશ, ત્યારે તો તેમને મહા સંતાપ થશે. માટે તેમનો સંતાપ દૂર કરવા માટે, જ્યાં સુધી તેઓ જીવશે, ત્યાં સુધી હું દીક્ષા લેઇશ નહિ. " એવી રીતનો સાતમે મહિને તેમણે ગર્ભાવાસમાંજ અભિગ્રહ લીધો.

' આ માતપિતાની સેવા કરતાંજ, ઘેર રહ્યા પછી અને પરિપાટીથી મને શુક્લ એવી પ્રવ્રજ્યા પણ થશે ' એવું એ સાથેજ મહાવીરે વિચાર્યું હતું.

सर्वे पाप निवृत्तिर्यत् सर्वथैषा सतां मता ।
गुरूद्वेग कृतोऽत्यंतं नेयं न्याय्यो पपद्यते ॥

સર્વ પાપોની નિવૃત્તિરૂપ એવી આ દીક્ષા ઉત્તમ માણસોએ સર્વથા પ્રકારે માનેલી છે; અને તેથી માબાપને ઉદ્વેગ કરાવનારની દીક્ષા ન્યાયવાળી ઘટતી નથી.

प्रारंभमंगलं ह्यस्या गुरु शुश्रूषणं परं ।
एतौ धर्मप्रवृत्तानां नृणां पूजास्पदं महत् ॥

માબાપની સેવા તે પ્રવ્રજ્યાનું પ્રારંભમંગલ-ભાવમંગલ છે, કારણ કે મોક્ષનો હેતુભૂત એવી ધર્મક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થયેલા જનોને તે માતપિતા મોટું પૂજાનું સ્થાનક છે.

स कृतज्ञः पुमान् लोके स धर्मगुरुपूजकः ।
स शुद्धधर्मभाक् चैव, य एतौ प्रतिपद्यते ॥

જે મનુષ્ય માતપિતાની સેવા કરે છે, તે આ જગત્માં કૃતજ્ઞ છે, પોતાના ધર્મગુરૂને પૂજનારો છે તથા શુદ્ધ ધર્મને ભજનારો છે.

—શ્રી હરિભદ્રકૃત ૨૫ મું અષ્ટક

૫

મહાવીર સ્વામીનાં જુદાં જુદાં નામ.

૧ વર્દ્ધમાન, ૨ મહાવીર, ૩ વીર, ૪ ચરમ તીર્થંકૃત, ૫ દેવાર્ય, ૬ જ્ઞાતનંદન-જ્ઞાતપુત્ર (કે જે નામ 'જ્ઞાતપુત્ત' એ નામથી બૌદ્ધ-સૂત્રો અને ગ્રંથોમાં ઘણી વખત જૈનધર્મના ઉદ્ધારક તરીકે જણાવવામાં આવ્યું છે.' અને જે આચારાંગ દ્વિતીયશ્રુત સ્કંધમાં ને આવશ્યકમાં આવે છે, ચરમતીર્થ કૃત કલ્પાદિ સૂત્રમાં છે. વર્દ્ધમાન, મહાવીર એ પ્રસિદ્ધ છે. વર્દ્ધમાન એ જ્યારે તેઓશ્રી ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારથી પિતા સિદ્ધાર્થ રાજાની ધનધાન્ય રાજ્ય લક્ષ્મી વૃદ્ધિમાન થઇ, તેથી માતાપિતાએ વિચાર્યું જે આ અમારે સર્વ વસ્તુની વૃદ્ધિ ગર્ભના પ્રભાવથી થઇ છે તો આ પુત્રનું નામ અમે વર્દ્ધમાન રાખીશું. તે પ્રમાણે ભગવાનના જન્મ પછી સર્વે જ્ઞાતિ વર્ગીઓની સમક્ષ વર્દ્ધમાન એ નામ રાખ્યું. મહાવીર એ નામ પ્રસિદ્ધ અને

ઉપસર્ગથી તેમને અતિ મારણાંત કષ્ટ થયું તોપણ ઉપસર્ગ-માત્ર પોતાના ધૈર્ય કે પ્રતિજ્ઞાથી તે ચલાયમાન થયા નહિ, આથી ઈંદ્ર આદિ અને અન્ય દેવતાઓએ શ્રી મહાવીર એ નામ આપ્યું તે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યારથી એ નામ ઘણાં લખાણોમાં આવે છે.

૬

મહાવીરનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

મહાવીરે યશોદા નામની સ્ત્રી સાથે માત-પિતાના આગ્રહથી અને ભોગાવલિ કર્મ બાકી હોવાથી લગ્ન કર્યાં હતાં. (દેશની વાત દિગંબરીય મહાવીર ચરિત્રમાં બીલકુલ મળુમ પડતી નથી. દિગંબરો તેમને અખંડ-બાલ બ્રહ્મચારી માને છે.) તેમણે તેણીની સાથે અન્ય રાજકુમારોની પેઠે મહેલોમાં ભોગવિલાસ કર્યો હતો. પુત્રી થઈ હતી તેને પરણાવી હતી. અને ઉત્તમ ગૃહસ્થ તરીકેનો પત્નિ પ્રત્યેનો પ્રેમ, પિતૃભક્તિ વાત્સલ્યાદિ ગુણોથી આદર્શ દૃષ્ટાંત પૂરું પાડ્યું છે; પરંતુ તેની સાથે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે જન્મથીજ સાંસારિક ભોગવિલાસોથી વૈરાગ્યવાન્ નિસ્પૃહ રહેતા હતા અને યશોદાને પરણ્યા તે પણ ઉપરના કારણથી, બાકી અન્યથા તેને ભોગ ભોગવવાની રતિ હતી નહિ. ૨૮ વર્ષ સુધી તેઓ રહ્યા. માતપિતા અને ૨૩ માં તીર્થંકર શ્રી પાર્શ્વનાથજીના શ્રાવક-શ્રાવિકા હતાં, અને તે બંનેની ૨૮ વર્ષની ઉંમરમાં સ્વર્ગવાસી થયા પછી વીરે પોતાનાં વડિલ બંધુ રાજા નંદિવર્ધનની દીક્ષા લેવા વાસ્તે આજ્ઞા માગી, ત્યારે તેણે કહ્યું 'હમણાં તો આપણાં માતપિતા મરણ પામ્યા અને તરતજ તમે દીક્ષા લેવા કહો છો એથી મને ભારી વિયોગનું દુઃખ થશે. આ વાસ્તે બે વર્ષ સુધી તમે ઘરમાં મારા કહેવાથી રહો' ત્યારે મહાવીરજી બે વર્ષ સુધી સાધુની પેઠે ત્યાગી રહ્યા.

૭

મહાવીરને ત્યાગી થવાનું પ્રયોજન.

સર્વ તીર્થંકરોનો એ અનાદિ નિયમ છે કે ત્યાગી થતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરી સ્વપર ઉપકારને અર્થે ધર્મોપદેશ કરવો. તીર્થંકર પોતાના અવધિજ્ઞાનથી જોઈ લે છે કે 'હવે મારે સાંસારિક ભોગકર્મ રહ્યું નથી અને અમુક દિન મારે ગૃહસ્થ ત્યજવાનો છે'—અને તે દિવસે ત્યાગી બને છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીના સંબંધમાં એમજ બન્યું.

પરોપકાર કરવો એ ધર્મી પુરુષોને ઉચિત છે.

મહાવીરે સર્વ સાવદ્યયોગનો આ રીતે ત્યાગ કર્યો. અર્થાત્ હિંસા, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન (સ્ત્રી આદિનો પ્રસંગ,) અને સર્વ પરિગ્રહ આદિ સર્વ પાપનાં કૃત્યો કરવા કરાવવા અને અનુમતિ આપવારૂપે ત્રિવિધપણે ત્યાગ કર્યો.

૮

ક્યારે, ક્યાં ત્યાગ કર્યો-દીક્ષા લીધી?

વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૫૧૨ વર્ષમાં માગશિર વદિ ૧૦ ને દિન પાછલા પહોરમાં ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્રમાં વિજય મુહૂર્તમાં ચંદ્રપ્રભા શિબિકામાં બેસી સર્વ પ્રકારના દેવતા અને નંદિવર્ધન રાજા પ્રમુખ હજારો મનુષ્યોના પરિવાર વચ્ચે નાના પ્રકારનાં વાજિંત્ર વાગતાં

સાથે ભારી મહોત્સવમાં જ્ઞાતખંડ નામના બાગમાં અશોક વૃક્ષની નીચે જન્મથી ત્રીસ વર્ષ વ્યતીત થયા પછી મહાવીરે દીક્ષા લીધી હતી. મસ્તકના કેશ સ્વહસ્તે લુંચન કર્યા અને આન્તરંગ ક્રોધ, માન, માયા, લોભનું સાથેજ લુંચન કર્યું; આની સાથેજ મનઃપર્યવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું, કે જે જ્ઞાન નિર્ગ્રંથ સંયમીને જ પ્રાપ્ત થાય છે—ગૃહસ્થાશ્રમમાં કે અ[illegible] અવસ્થામાં થતું નથી.

૯

દીક્ષા વખતે વડીલભાઈનો વિલાપ.

त्वया विना वीर ! कथं व्रजामो
    गृहेऽधुना शून्य वनोपमाने ।
गोष्ठीसुखं केन सहाचरामो
    भोक्ष्यामहे केन सहाथ बंधो ! ॥

—હે વીર ! તને એકલો છોડી અમે શૂના વન સમાન ઘરમાં તારા વિના કેમ [illegible] જઇશું ! અર્થાત્ તારા વિના અમારા રાજમહેલમાં અમારું મન જવા કબુલ કરતું ન[illegible] તથા હે બંધવ ! તારા વિના એકાંત બેસી અમારા સુખ દુઃખની વાતો કરવા રૂપ ગો[illegible] કેની સાથે કરીશું ! તથા હે બંધવ ! તારા વિના અમે કેની સાથે બેસી ભોજન કરીશ[illegible]

सर्वेषु कार्येषु च वीर ! वीरे—
    त्यामंत्रणदर्शनतस्तवार्य !
प्रेमप्रकर्षादभजाम हर्षं
    निराश्रयाश्चाथ कमाश्रयामः ॥

—હે આર્ય ઉત્તમ ! સર્વ કાર્યોને વિષે વીર ! વીર ! એવું કહી અમે તને બોલાવ[illegible] હતા અને હે આર્ય ! તને જોઇને અમે બહુ પ્રેમથી હર્ષ પામતા હતા; હવે અમે [illegible] [illegible] [illegible] થયા છીએ, તો કેને [illegible] [illegible] [illegible] તારા વિના અમે કેને હે વી[illegible] હે વીર ! એમ કહીશું અને જોઇને હર્ષ [illegible]

अतिप्रियं बांधव ! दर्शनं ते
    सुधांजनं भावि कदास्मदक्ष्णोः ।
नीरागचित्तोऽपि कदाचिदस्मान्
    स्मरिष्यसि वीर गुणाभिराम ! ॥ ३ ॥

—હે બાંધવ ! તારું દર્શન અમને બહુ પ્રિય છે, તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. —[illegible]

૧૦

સંસાર ત્યાગ.

મહાવીર સ્વામિના દિક્ષાના વરઘોડાની વાત–સ્વરૂપ જો વિચારે તો વૈરાગ્ય થાય. એ વાત અદ્ભુત છે. તે ભગવાન્ અપ્રમાદી હતા; તેમને ચારિત્ર વર્તતું હતું, પણ જ્યારે બાહ્ય ચારિત્ર લીધું ત્યારે મોક્ષે ગયા. S.

For now tho how is come when I should quit
This golden prison, where my heart lives caged,
To find the truth which henceforth I will seek,
For all men's sake until the Truth be found.

તીર્થંકર જેવા પણ સંસારપક્ષે વિશેષ વિશેષ સમૃદ્ધિના ધણી હતા. છતાં તેમને પણ ત્યાગ કરવાની જરૂર પડી હતી; તો પછી અન્ય જીવોને તેમ કરવા સિવાય છુટકો નથી. ત્યાગના બે પ્રકાર છે; એક બાહ્ય, અને બીજો અભ્યંતર. તેમનો બાહ્ય–ત્યાગ તે અભ્યંતર ત્યાગને સહાયકારી છે (ત્યાગ સાથે વૈરાગ્ય જોડાય છે, કારણ કે વૈરાગ્ય થયેજ ત્યાગ થાય છે.) S.

૧૧

મહાવીરની તપશ્ચર્યા.

૧ છમાસી, ૧ છમાસમાં પચિન્નુન અભિગ્રહ સહિત તપ, ૯ ચારમાસી, ૨ ત્રણ-માસી, ૨ અઢીમાસી, ૬ બેમાસી, ૨ દોઢમાસી, ૧૨ માસક્ષપણ, ૭૨ પાક્ષિકતપ, ૨ દિન સુધીની ભદ્ર પ્રતિમા, ૪ દિન સુધીની મહાભદ્ર પ્રતિમા, ૧૦ દિન સુધીની સર્વતો ભદ્ર પ્રતિમા, ૨૨૯ છઠ, ૧૨ અઠ્ઠમ,–આમાં ૩૪૯ પારણાં કર્યાં–આમાં દિક્ષાદિન ૧ ઉમેરતાં બધાં મળી ૧૨ વર્ષ ૬ માસ ૧૫ દિન થયા.

આ પ્રમાણેની તપશ્ચર્યા કરી તેનું નામ શ્રી મહાવીરે તેજ પ્રમાણે તપશ્ચર્યા કર્યાથી ' મહાવીર તપ ' કહેલ છે.

ભદ્ર પ્રતિમા તપમાં બે ઉપવાસ, મહાભદ્ર પ્રતિમામાં ચાર ઉપવાસ અને સર્વતો ભદ્ર પ્રતિમામાં દશ ઉપવાસ કરવાના છે.

૧૨

પરમાર્થે આચરણ.

મહાવીર સ્વામીએ કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી ઉપવાસ કર્યો નથી, તેમ કોઇ કોઇ દાનીએ કર્યો નથી; તથાપિ લોકોના મનમાં એમ ન આવે કે, દાન દયા પછી ખાવું, પીવું, કરવું છે; તેટલા માટે છેલ્લી વખતે તપની આવશ્યકતા બતાવવા ઉપવાસ કર્યા (બે ઉપવાસ). દાનને સિદ્ધ કરવા માટે દીક્ષા લીધી પહેલાં બે વર્ષ સુધી પોતે દાન દીધું. આથી જગતને દાન સિદ્ધ કરી આપ્યું; માતપિતાની સેવા સિદ્ધ કરી આપી દિક્ષા નાની વયમાં ન લીધી તે ઉપકાર અર્થે નહિ તો પોતાને કરવા ન કરવાનું કાંઇ નથી. જે સાધન કર્યાં છે તે આત્મવશ કરવાને માટે છે. પરના ઉપકાર અર્થે દાની સદાચરણ સેવે છે. S.

૧૩

દીવાળી પર્વની ઉત્પત્તિ.

वर्धमान जिनराज निर्वृत्तिं, यत्र केवलरमां च गौतमः ।
राजभिर्विरचि दीपमालिका, तत्ततोऽस्ति बहु पर्व चोत्तमम् ॥

—જેને દિને શ્રી વર્ધમાન પ્રભુ મોક્ષ પામ્યા, ગૌતમ સ્વામી કેવલ જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પામ્યા, અને રાજાઓએ દીપમાલિકા-દીપશ્રેણી રચી તે દીવાળીનું પર્વ બહુ ઉત્તમ ગણાય છે.

વીર પ્રભુ કાર્તિક અમાવાસ્યાને દિને* રાત્રિને અંતે વિક્રમ સંવત્ ૪૭૦ પહેલાં નિર્વાણ પામ્યા. તે રાત્રિમાં નવ મલ્લિક જાતિના રાજા અને નવ લિચ્છવી જાતિના રાજા કે જે ચેટક મહારાજાના સામંત હતા. તેમણે ત્યાં ઉપવાસ રૂપ પૌષધ કર્યો હતા. જ્યારે ભગવંતનું નિર્વાણ થયું ત્યારે તે અવસરે રાજાઓએ કહ્યું કે 'આ ભરતખંડમાંથી ભાવ ઉદ્યોત તો ગયો, તેની નકલરૂપ અમે દ્રવ્યોદ્યોત કરીશું.' ત્યારે તે રાજાઓએ દીપક કર્યા. તે દિવસથી આ દીપોત્સવ પર્વ પ્રવૃત્ત થયેલ છે. આ કથન જૈનના મુખ્ય શાસ્ત્ર કલ્પસૂત્રના મૂલ પાઠમાં છે, જ્યારે અન્યમતોના કોઇપણ મૂલશાસ્ત્રમાં દીવાળીની ઉત્પત્તિ નથી.

Farewell Farewell, but this I tell,
To thee, thou wedding guest!
He prayeth well, who loveth well,
Both man and bird and beast,
He prayeth best, who loveth best,
Both things great and small.

—*Coleridge.*

૧૪.

આયુ કદિ વધી શકે? પ્રભુથી પણ એક ક્ષણ માત્ર નહિ.

પ્રભુના નિર્વાણના સમયમાં શક્રેંદ્રે વિનતિ કરી કે 'હે સ્વામી! એક ક્ષણ માત્ર આપનું આયુષ્ય વધારો; કારણકે આપના એક ક્ષણ માત્ર અધિક જીવવાથી આપના જન્મ નક્ષત્ર ઉપર ભસ્મરાશિ નામનો ૩૦ મો ગ્રહ આવ્યો છે તે આપના શાસનમાં પીડા કરી નહિ શકે.' ત્યારે ભગવાને કહ્યું "હે ઇંદ્ર! આવું કદી પણ બન્યું નથી, બનવાનું નહિ કે કોઈ આયુષ્ય વધારી શકે; અને જે ગ્રહ મારા શાસનને બાધાની છે તે અવશ્ય બાધાની જ છે, અને તેથી કદિ ટળે તેમ નથી.

૧૫.

मार्गे [illegible]
[illegible] हरिं
[illegible]
[illegible] स वीरः ॥

—[illegible]

* [illegible]

त्रिजगदीक्षण ! केसरिलक्षण !
रणमवि प्रभुवीर ! मनोगिरौ ।
गुणगणान् मम मास्म विरज्यता-
मुद्दविता द्यपिता द्यपितावकान् ॥

११

કેટલીક સાલો.

વીરાત્ મહાવીર સ્વામી નિર્વાણ પામ્યા ત્યારથી—વીરસંવતથી, અને વીરાત્ પહેલાં એટલે મહાવીર સંવત્ પહેલાં કેટલાક બનાવો જોઈએ.

મહાવીર સંવત પહેલાં-

૨૫૦ શ્રી પાર્શ્વનાથજી-(ત્રેવીશમા તીર્થંકર) નું સમેતશિખરે શ્રાવણ શુદિ ૮ ને દિને નિર્વાણ.
(પાર્શ્વપ્રભુ ઐતિહાસિક પુરૂષ છે તે નિર્વિવાદપણે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ સિદ્ધ કરેલ છે.)
૮૦ સુધર્મા [પાછળથી મહાવીરના એક ગણધર]નો જન્મ.
૭૨ મહાવીરસ્વામીનો જન્મ ક્ષત્રિયકુંડમાં ચૈત્રવદી ૧૩. ઉત્તરા ફાલ્ગુની નક્ષત્ર અને કન્યારાશિમાં.
૪૨ મહાવીર સ્વામીની ક્ષત્રિયકુંડમાં દીક્ષા માગશિર વદિ ૧૧.
૩૦ મહાવીરસ્વામીને કેવલજ્ઞાન-ઋજુવાલિકા નદી [અપાપાપુરીથી ૪૮ કોસ દૂર જૃંભક નગર પાસે] આજ વૈશાખ શુદિ ૧૦ ને દિને-સાથે ગૌતમાદિ ૧૧ ગણધરોને તથા ચંદનબાલાને દીક્ષા. પ્રભવસ્વામિનો જન્મ.
૧૬ ગૌતમ બુદ્ધનું કાળગમન; જંબુસ્વામિનો જન્મ; જમાલિ નામનો પહેલો નિન્હવ.
૧૪ તિષ્યગુપ્ત નામનો બીજો નિન્હવ. તેણે આત્માના સર્વ પ્રદેશમાં છેલ્લે પ્રદેશે જીવ રહે છે એવી સદ્દહણા રાખી.

વીરાત્—મહાવીર સંવત્ પછી.

૧ મહાવીરસ્વામીનું નિર્વાણ (પાવાપુરીમાં કાર્તિક વદિ અમાસને દિને પદ્માસનમાં એકલા પોતે મોક્ષ પામ્યા.); ગૌતમને કેવલજ્ઞાન, સુધર્માસ્વામીનું પટ્ટારોપણ; જંબુસ્વામીની દીક્ષા. પ્રભવસ્વામીની દીક્ષા; અતિનગરીમાં ચંડ પ્રદ્યોતરાજાના પૌત્ર પાલકનો રાજ્યાભિષેક.
૧૨ ગૌતમસ્વામીનું રાજગૃહમાં મોક્ષગમન; સુધર્માસ્વામીને રાજગૃહમાં કેવલજ્ઞાન; જંબુસ્વામીને પટ્ટારોપણ
૨૦ સુધર્માસ્વામીનું ૧૦૦ વર્ષની વયે મોક્ષગમન.
૨૧ જંબુસ્વામીને કેવલજ્ઞાન.
૩૬ શય્યંભવાચાર્યનો જન્મ.
૪૪ પ્રભવસ્વામીને યુગપ્રધાનપદ.
૫૫ " નું સ્વર્ગગમન,
૬૦ નવનંદની સ્થાપના, ચંડપ્રદ્યોતના પૌત્ર પાલકની ગાદીનો ઉચ્છેદ.

૬૨ યશોભદ્રસૂરિજીનો જન્મ.
૬૪ જંબુસ્વામિનું ૪૪ વર્ષની ઉમરે મોક્ષગમન; મોક્ષ, કેવલજ્ઞાન, પરિહાર વિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મ સંપરાય અને યથાખ્યાત ચરિત્ર, જિનકલ્પીમુનિની રીતિ, ઉપશમશ્રેણી, ક્ષપકશ્રેણી, આહારક શરીર, પુલાકલબ્ધિ, પરમાવધિજ્ઞાન, અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ દશ વસ્તુઓનો વિચ્છેદ થયો; શય્યંભવચાર્યજીને દીક્ષા.

૧૭

ગૌતમસ્વામીને મહાવીરના પટ્ટધર ન નીમવામાં આવતા સુધર્મા સ્વામીને સ્થાપન કરવામાં આવ્યા તેનું કારણ?

મહાવીરનું નિર્વાણ થયું તે વખતે ગૌતમસ્વામીને કેવલજ્ઞાન થયું હતું. સુધર્માસ્વામી કરતાં ગૌતમસ્વામી મુખ્ય હતા, પરંતુ તે કેવલજ્ઞાની હોઇ ગાદીપતિ થઇ શકતા નથી; કારણ કે કેવલજ્ઞાની તો તેમને જે કોઇ પૂછવામાં આવે તેનો ઉત્તર પોતાના જ્ઞાનથીજ આપે છે. પરંતુ એમ કહેતા નથી કે, હું અમુક તીર્થંકરના કથન મુજબ કહું છું. આ કારણથી કેવલી ગાદીપતિ થતા નથી. જો ગાદીપતિ થાય તો તીર્થંકરના શાસનનો લોપ થાય, કે જે કદાપિ થતું નથી કારણ કે અનાદિ રીતિને કેવલી કેમ ઉત્થાપન કરે?

૧૮

મહાવીરના સંઘની વસ્તી કેટલી હતી?

આના ઉત્તરમાં મુખ્યપણે જે સંખ્યા આપવામાં આવી છે તે કહીએ છીએ.

૧૧ ગણધર, ૧૪૦૦૦ સાધુઓ, ૩૬૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૭૦૦ વૈક્રિયલબ્ધિવંત, ૭૦૦ વાદીઓ, ૧૩૦૦ અવધિજ્ઞાની, ૭૦૦ કેવલી, ૫૦૦ મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ, ૩૦૦ ચૌદપૂર્વીઓ ૧૫૯૦૦૦ શ્રાવકો, અને ૩૧૮૦૦૦ શ્રાવિકા-કુલ ૫૩૦૯૧૧. આમાં કેવલીઓ ૭૦૦ કહ્યા છે, તો ગૌતમસ્વામીએ અષ્ટાપદ પર્વતવિષે ૧૫૦૦ તાપસોને દીક્ષા આપી અને આમાંના પાંચસોને ભાવના ભાવતાં કેવલજ્ઞાન થયું, ત્યાર પછી પાંચસોને મહાવીર પ્રભુ પાસે જતાં તેના દૂરથી પ્રાતિહાર્ય જોતાં કેવલજ્ઞાન થયું અને બાકીના પાંચસોને ભગવંતનાં દર્શન દૂરથી થતાં કેવલજ્ઞાન થયું-આમ ૧૫૦૦ તાપસો કેવલી થયા તેમને તેમાં કેમ ગણવામાં નથી આવ્યા? તો તેનું સમાધાન એ છે કે ઉક્ત ૫૩૦૯૧૧ ની સંખ્યા આપી છે તે સર્વ પરિવાર મહાવીરનો તેમના કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી માંડીને વિહાર કરતાં પોતાના તરફથી થયો છે. તો તેમાં બીજાના દીક્ષિતનો સમાવેશ ન થાય. આ સંખ્યાથી ગૌતમ, સુધર્મા, જંબુસ્વામી આદિ અનેકથી જે દીક્ષિત થયા, પ્રતિબોધિત થયા એતો જુદાજ; પરંતુ તે સર્વ મળી મહાવીર સમયમાં કે ત્યારપછી જૈનોની સંખ્યા કેટલી હતી તે માલુમ પડતું નથી. જૈનોની કુલ સંખ્યામાં પાર્શ્વનાથના સંતાનીય સાધુઓ અને તેનો શ્રાવકાદિ પરિવાર, મહાવીર સમયમાં તેમના પરિવાર સાથે સરવાળામાં મૂકી શકાય. તેમજ ત્યારપછી વીર સંવત્ ૭૦ શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પાટે છઠ્ઠા આચાર્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીએ ઉપકેશપટ્ટનમાં મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી ઓશિઆ નગરીમાં ઓશવાલોની અને શ્રીમાલ નગરમાં શ્રીમાલીની સ્થાપના કરી, તે વખતે જે ઓશવાલો અને શ્રીમાળીઓ જૈનધર્માનુયાયી થયા, તે પણ ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે. તે

વખતે ૩૨ કુળી રાજપુત જૈન થયા. તે વખતે ૧૮ ગોત્રની સ્થાપના થઇ. અને ત્યારપછી ૧૦ વર્ષે લક્ખી જંગલ નામના શહેરમાં ૧૦૦૦૦ દશ હજાર રજપૂતોને પ્રતિબોધ આપ્યો અને સુધડાદિ ગોત્રની તેમાં સ્થાપના કરી.

૧૯

હાલની વસ્તી.

ઇતિહાસનાં સાધન વગર, અને સૂત્ર,-આગમ, તેનાં પંચ અંગ સાથે પ્રગટ થયા વગર, અને અન્ય પ્રબંધો, કથાઓ, ચરિત્રો, અને પુસ્તકો સંશોધાયા વગર જૈનોનું પૂર અમુક સમયમાં કેટલું હતું તે નિશ્ચિતપણે કે અટકળથી કહી શકાય તેમ નથી અને તેથી અનેક અનેક તર્ક વિતર્ક જૈનેતર અને પાશ્ચાત્ય પંડિતો કરે છે અને તે આપણે આંખમિંચામણી કરી સહન કરી લેવામાં વીરના બૂઝણ રૂપ ક્ષમા બતાવીએ છીએ ! ! એ કેટલું બધું શોચનીય છે ! ! હાલમાં જે કંઇ જાણીએ છીએ તે અંગ્રેજ સરકાર હિંદમાં આવી રાજ્યસત્તા હાથમાં લીધી ત્યાર પછી તેના હસ્તક જે દશ દશ વરસે વસ્તી પત્રક થાય છે તે પરથીજ.

એક જૈનેતર કાઠિયાવાડી વિદ્વાન્ નામે રા. વલભદાસ પોપટ શેઠ મહુવાકર આર્યપ્રકાશ નામના અઠવાડિક પત્રના તા. ૨૧ જુન ૧૯૧૪ ના અંકમાં 'આપણી ગતિનું અવલોકન' એ મથાળાના વિષયમાં જણાવે છે કે:—

"આઠમા સૈકામાં કહેવાય છે કે આદિ શંકરાચાર્યે હિંદુસ્તાનમાં દેશ દેશ હજારો શિષ્ય સંન્યાસીઓના સૈન્ય સહિત પ્રવાસો કરી દિગ્વિજય કીધો હતો. તેમના અદ્વૈત તત્ત્વજ્ઞાન સામે તે સમયમાં કોઇ ટકી શકે તેમ હતું નહિ તેથી અનેક મત પંથોની આમ્નિઓનો કચ્ચરઘાણ કાઢી નાખી જૈન બૌદ્ધ સંપ્રદાયોને આ દેશમાંથી લગભગ નહિ જેવા કરી નાખ્યા હતા. બૌદ્ધ ધર્મ તો સિલોન સિવાય, બ્રહ્મદેશ, ચીન વગેરેમાં ફેરવાઈ જઈ વિવિધ સ્વરૂપમાં બદલાયો પણ આ દેશમાંથી તો ગયો તે સદાને માટેજ ગયો છે; જૈન વિદ્વાનો, જૈન ભંડારો, જૈન સાહિત્ય હાલમાં એટલું બધું સંભળાય છે કે એક વખત આ દેશમાં તેનો કેટલો બધો પ્રસાર હશે તેનો ખ્યાલ થઇ શકે છે. તથાપિ હાલના વસ્તીપત્રકથી આપણે જોઇ શકીએ છીએ કે જૈનોની વસ્તી પંદરથી વીશ લાખની હોઇ જૈનેતર હિંદુઓ વીશ કરોડ જણનાં સેંકડે એક જૈન આવે છે. એટલે મહાત્મા શંકરાચાર્યના વખતમાં જૈનો ઘટી ગયા હશે પાછળ સિદ્ધરાજ, કુમારપાળ, અને જૈન પંડિત હેમાચાર્યના વખતમાં પાછા વધ્યા હશે. વળી રામાનુજ (૧૧ મો સૈકો), વલ્લભ (૧૫ મો સૈકો) વગેરે વૈષ્ણવ સંપ્રદાયોની વૃદ્ધિને લઇ ઘટયા હશે. પણ વસ્તી પ્રમાણે જૈનાં જૈનોથી પ્રગતિ કે ઉન્નતિ થયેલી જોવામાં આવતી નથી."

આમાં જેટલું સત્ય છે તે ખાસ લક્ષમાં લઇ અખંડ અને વજનદાર પ્રયત્નોથી સત્યને બહાર પાડી જગત્ સંમુખ જૈન ધર્મનું મહત્ત્વ મૂકવાનું છે.

૨૦

તીર્થંકરનાં નિર્ગ્રંથ, નિર્ગ્રંથીઓ, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ સર્વને ઇષ્ટ અભયનું દાન દઈ તેથી સમર્થિત કર્યું છે એમ કંઇ નથી. તેઓના પગ ઉપરે.ને માત્ર સામા અંતરંગ જાગતી તીર્થંકરની અને તેમના ઉપદેશેલા માર્ગની પ્રતીતિથી પણ સમર્થિત કર્યું છે. એ

સમકિત પામ્યા પછી જો વમ્યું ન હોય, તો વધારેમાં વધારે પંદર ભવ થાય. સાચા મોક્ષમાર્ગને પામેલા એવા સત્પુરૂષની તથારૂપ પ્રતીતિથી સિદ્ધાંતમાં પણ ઘણે સ્થળે સમકિત કહ્યું છે. એ સમકિત આવ્યા વિના જીવને ઘણું કરીને જીવ અને અજીવનું યથાર્થ જ્ઞાન પણ થતું નથી. જીવ અજીવનું જ્ઞાન પામવાનો મુખ્ય માર્ગ એજ છે.

ઉપરોક્ત કથનને વિશેષ સ્પષ્ટતાથી સમજીએ તો ભગવત્ તીર્થંકરના નિર્ગ્રંથ, નિર્ગ્રંથીઓ, શ્રાવક તથા શ્રાવિકાઓ કંઈ સર્વેને જીવાજીવનું જ્ઞાન હતું તેથી તેને સમકિત કહ્યું છે, એવો સિદ્ધાંતનો અભિપ્રાય નથી. તેમાંથી કેક જીવોને તીર્થંકર સાચા પુરૂષ છે, સાચા મોક્ષમાર્ગના ઉપદેષ્ટા છે, જેમ તે કહે છે તેમજ મોક્ષમાર્ગ છે એવી પ્રતીતિથી, એવી રૂચિથી અને શ્રી તીર્થંકરના આશ્રયથી નિશ્ચય સમકિત કહ્યું છે. એવી પ્રતીતિ-એવી રૂચિ અને એવા આશ્રયનો તથા આજ્ઞાનો નિશ્ચય છે તે પણ એક પ્રકારે જીવાજીવના જ્ઞાનસ્વરૂપ છે, પુરૂષ સાચા છે; અને તેની પ્રતીતિ પણ સાચી આવી છે કે જેમ આ પરમ કૃપાળુ કહે છે તેમજ મોક્ષમાર્ગ છે, તેમજ મોક્ષમાર્ગ હોય, તે પુરૂષના લક્ષણો પણ વીતરાગપણાની સિદ્ધિ કરે છે. જે વીતરાગ હોય તે પુરૂષ યથાર્થ વક્તા હોય, અને તેજ પુરૂષની પ્રતીતિએ મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારવા યોગ્ય હોય એવી સુવિચારણા તે પણ એક પ્રકારનું ગૌણતાએ જીવાજીવનુંજ જ્ઞાન છે. તે પ્રતીતિથી, તે રૂચિથી અને તે આશ્રયથી પછી સ્પષ્ટ, વિસ્તાર સહિત જીવાજીવનું જ્ઞાન અનુક્રમે થાય છે; તથારૂપ પુરૂષની આજ્ઞા ઉપાસવાથી રાગ, દ્વેષનો ક્ષય થઈ વીતરાગદશા થાય છે. તથારૂપ સત્પુરૂષના પ્રત્યક્ષ યોગ વિના એ સમકિત આવવું કઠણ છે. તેવા પુરૂષના વચનરૂપ શાસ્ત્રથી કોઇક પૂર્વ આરાધિક હોય, એવા જીવને સમકિત થતું સંભવે છે,–અથવા કોઈક આચાર્ય પ્રત્યક્ષપણે તે વચનના હેતુથી કોઇક જીવને સમકિત પ્રાપ્ત કરાવે છે, ઈ.

૨૧.

સરળતા-નિરભિમાનતા.

કેશીસ્વામી અને ગૌતમ સ્વામી કેવા સરળ હતા! બન્નેનો એક માર્ગ જાણવાથી પાંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કર્યાં. આજના કાળમાં બે પક્ષને ભેગું થવું હોય તો તે બને નહિ. આજના ઢુંઢિઆ અને તપ્પાને તેમજ દરેક જુદા જુદા સંઘાડાને એકઠાં થવું હોય તેમ બને નહીં. તેમાં કેટલોક કાળ જાય. તેમાં કાંઈ છે નહીં, પણ અસરલતાને લીધે બનેજ નહિ.

કેશીસ્વામી મોટા હતા, અને પાર્શ્વનાથ સ્વામીના શિષ્ય હતા, તોપણ પાંચ મહાવ્રત અંગીકાર કર્યે હતાં.

કેશી સ્વામી અને ગૌતમ સ્વામી મહાવિચારવાન હતા, પણ કેશી સ્વામીએ એમ ન કહ્યું "હું દિક્ષાએ મોટો છું માટે તમે મારી પાસે ચારિત્ર લ્યો." વિચારવાન અને સરળ જીવ જેને તરત કલ્યાણયુક્ત થઈ જવું છે તેને આવી વાતનો આગ્રહ હોય નહીં.

૨૨.

ગૌતમ સ્વામી ચાર જ્ઞાનના ધર્તા હતા અને આનંદ શ્રાવક પાસે ગયા હતા. આનંદ શ્રાવકે કહ્યું "મને જ્ઞાન ઉપજ્યું છે." ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું "ના, ના એટલું બધું હોય નહીં, માટે આપ ક્ષમાપના લ્યો." ત્યારે આનંદ શ્રાવકે વિચાર્યું કે, મારા મોટા ગુરૂ છે, કદાચ આ વખતે ભૂલ ખાય છે તોપણ ભૂલ ખાઓ છો એમ કહેવું યોગ્ય નથી; ગુરૂ છે માટે શાન્તિથી કહેવું યોગ્ય છે એમ ધારી આનંદશ્રાવકે કહ્યું કે 'મહા-

રાજ! સદ્‌ભૂત વચનનો "મિચ્છામિ દુક્કડં" કે અસદ્‌ભૂતવચનનો "મિચ્છામિ દુક્કડં!" ત્યારે ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું કે, અસદ્‌ભૂત વચનનો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' ત્યારે આનંદશ્રાવકે કહ્યું 'મહારાજ! હું 'મિચ્છામિ દુક્કડં' લેવાને યોગ્ય નથી' એટલે ગૌતમસ્વામી ચાલતા થયા, અને જઇને મહાવીર સ્વામીને પૂછયું (ગૌતમ સ્વામી તેનું સમાધાન કરે તેવા હતા, પણ છતે ગુરૂએ તેમ કરે નહિ જેથી મહાવીર સ્વામી પાસે જઈ હકીકત કહી.) મહાવીર સ્વામીએ કહ્યું 'હે ગૌતમ! હા, આનંદ કહે છે એમજ છે, અને તમારી ભૂલ છે, માટે તમે-આનંદ પાસે જઇ ,ક્ષમાપના લ્યો." 'તહત્ત' કહી ગૌતમસ્વામી ક્ષમાવવા ગયા. જો ગૌતમ સ્વામીમાં મોહ નામનો મહા સુભટ પરાભવ પામ્યો ન હોત તો ત્યાં જાત નહિ. અને કદાપિ ગૌતમસ્વામી એમ કહેત કે, મહારાજ! આપના આટલા બધાં શિષ્ય છે તેમની હું ચાકરી કરૂં, પણ ત્યાં તો નહી જાઉં; તો તે વાત કબૂલ થાત નહીં. ગૌતમ સ્વામી પોતે ત્યાં જઇ ક્ષમાવી આવ્યા! S.

૨૩
શ્રમણ આદિનો અર્થ.

શ્રીમહાવીર દેવને ગૌતમાદિ મુનિજન પૂછતા હતા કે, હે પૂજ્ય! 'માહણ' 'શ્રમણ,' 'ભિક્ષુ' અને 'નિર્ગ્રંથ' એ ચાર શબ્દનો અર્થ શો છે તે અમને કહો. તે અર્થ ચાર પંક્તી શ્રી તીર્થંકર વિસ્તારથી કહેતા હતા. ઘણા પ્રકારની વીતરાગ અવસ્થાઓ તે ચારની અનુક્રમે વિશેષથી વિશેષ કરી કહેતા હતા, અને એમ તે શબ્દનો અર્થ શિષ્યો ધારતા હતા, નિર્ગ્રંથની ઘણી દશાઓ કહેતાં એક 'આત્મવાદ પ્રાપ્ત' એવો શબ્દ તે નિર્ગ્રંથનો તીર્થંકર કહેતા હતા. ટીકાકાર શીલાંગાચાર્ય તે 'આત્મવાદ પ્રાપ્ત' શબ્દનો અર્થ એમ કહેતા હતા કે, "ઉપયોગ છે લક્ષણ જેનું, અસંખ્ય પ્રદેશી, સંકોચ વિકાશનું ભાજન, પોતાનાં કરેલાં કર્મોનો ભોક્તા, વ્યવસ્થાએ કરી દ્રવ્ય પર્યાયરૂપ, નિત્યાનિત્યાદિ અનંત ધર્માત્મક એવા આત્માને જાણનાર."S.

૨૪
વીરોપદેશ.

તીર્થંકર, વારંવાર નીચે કહ્યો છે તે, ઉપદેશ કરતા હતા. "હે જીવો! તમે બુઝો, સમ્યક્ પ્રકારે બુઝો, મનુષ્યપણું મળવું દુર્લભ છે; અને ચારે ગતિને વિષે ભય છે એમ જાણો. અજ્ઞાનથી સદ્‌વિવેક પામવો દુર્લભ છે એમ, સમજો. 'આખો લોક એકાંત દુઃખે કરીને બળે છે' એમ, જાણો; અને સર્વ જીવ પોતપોતાનાં કર્મે કરી વિપર્યાસપણું અનુભવે છે, તેનો વિચાર કરો."×–સુયગડાંગ અ૦ ૭ મું. ૧૧.

"સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અભિપ્રાય જેનેઃ થયો હોય, તે પુરૂષે આત્માને ગવેષવો. અને આત્મા ગવેષવો હોય તેણે, યમનિયમાદિક સર્વ સાધનનો આગ્રહ અપ્રધાન કરી, સત્સંગને ગવેષવો; તેમજ ઉપાસવો. સત્સંગની ઉપાસના કરવી હોય તેણે, સંસારને

× આની ગાથા આ છે.–

संबुज्झ अंतवो माणुसत्तं, दुट्ठुंभयं बालिसेण अलंभो;
एगंत दुक्खे जरिएव लोए सकम्मणा विपरियासुवेति.

ઉપાસવાનો આત્મભાવ સર્વથા ત્યાગવો. પોતાના સર્વ અભિપ્રાયનો ત્યાગ કરી, પો... સર્વ શક્તિએ તે સત્સંગની આજ્ઞાને ઉપાસવી. તીર્થંકર એમ કહે છે કે, જે કો... આજ્ઞા ઉપાસે છે તે, અવશ્ય સત્સંગને ઉપાસે છે; એમ જે સત્સંગને ઉપાસે છે તે... વશ્ય આત્માને ઉપાસે છે, અને આત્માને ઉપાસનાર સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય... દ્વાદશાંગી વચન.

૨૫

यज्जन्मज्वरघातकं त्रिभुवननाथैर्यदभ्यर्चितम्

यत्स्याद्वादमहाध्वजं नयशताकीर्णं च यत्पठ्यते ।

उत्पाद स्थिति भंग लांछनयुता यस्मिन्पदार्थाः स्थिताः

तच्छ्री वीरमुखारविन्दगदितं दद्याच्छ्रुतं वः शिवम् ॥

જે શ્રુતજ્ઞાન સંસાર રૂપી જ્વરનું ઘાતક છે, અને ત્રણ ભુવનના ઇંદ્ર-દ... પૂજિત છે અને જે સ્યાદ્વાદ રૂપી મહા ધ્વજાવાળુ છે, અને સેંકડો નયોથી ભરપૂ... એમ કહેવામાં આવે છે, તથા જેમાં ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રૌવ્ય લાંછનયુક્ત પદાર્થ રહે... એવું શ્રી વર્દ્ધમાન સ્વામીના મુખકમલથી કહેવાયેલુ શ્રુતજ્ઞાન તમે સૌને ... કલ્યાણરૂપ થાઓ.

—જ્ઞાનાર્ણવ.

૨૬

વીરસ્તુતિ.

नमिऊण सयलगुणरयण कुलहरं विमल केवलं वीरं ।

नत्वा सकलगुणरत्नकुलगृहं विमलकेवलं वीरं.

અર્થ—સકલ ગુણરૂપી રત્નોના જે કુલ ગૃહ ઉત્પત્તિસ્થાન છે અને નિર્મળ... કેવલજ્ઞાન છે એવા વીરપ્રભુને નમસ્કાર કરીને [કહું છું]

વિવેચન—(૧) વીર એટલે વર્દ્ધમાનસ્વામી. તેનું વીર નામ કઇ રીતે કે કર્મ... દારવાથી, તપથી વિરાજિત છે તેથી અને ઉત્તમ વીર્યયુક્ત છે તેથી જે જે વીર... ખ્યાતિ પામેલ છે તે. કહ્યું છે કે.—

विदारयति यत्कर्म तपसा च विराजते ।

तपोवीर्येण युक्तश्च तस्माद् वीर इति स्मृतः ॥

—જે કર્મને વિદારે છે, તપથી વિરાજે છે, અને તપોવીર્યથી યુક્ત છે, અને... તે 'વીર' એ નામથી ઓળખાય છે.

(૨) સકલગુણ રત્નકુલગૃહ—સમસ્ત ગુણો જેવા કે ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ આદિ... રૂપી રત્નો [illegible] કે તે ગુણો અલંકાર [illegible] ધારણ કરનાર છે અને... [illegible] કુલગૃહ છે. તેના ઉત્પત્તિ સ્થાન જે છે તે.

(૩) વિમલ કેવલ—જ્ઞાનને આવરણ કરનાર તમામ કર્મ પરમાણુ રૂપના સંબં... રહિત હોવાથી નિર્મલ એમને કેવલ—કેવલજ્ઞાન છે તે.

હવે આ વિશેષણથી પ્રભુના ચાર અતિશય સૂચવાયા તે આ પ્રમાણેઃ—

(૧)વીર–ધીર ! એવા વૈયાકિકપદથી સર્વ અપાય-પીડાના હેતુભૂત કર્મરૂપી શત્રુના સમૂહને મૂળથી ઉખેડનાર ભગવાન્ ચરમ જિનેશ્વર વીર પ્રભુનો અપાયાપગમ નામનો અતિશય ખુલ્લી રીતે થયો, કારણ કે તમામ કર્મ સંસારમાં ભ્રમણ કરવાના કારણ હોવાથી અપાયરૂપે રહેલ છે.

(૨) સકળગુણરત્નકુલગૃહ–આથી ઉદ્દેશ તીર્થનાયક ભગવાન્ વીરપ્રભુનો પૂજાતિશય બતાવવામાં આવે છે; કેમકે ગુણવાન્ પુરુષોને હોંશભેર કરી કરવામાં આવતા પ્રણામના લીધે માથાપરના મુકુટોની અણીઓના ઘસારા કરતા મેળાપ સાથે દેવો અને દાનવોના ઇંદ્રો પણ પૂજ્યા કરે છે; કહ્યું છે કે આ લોકમાં સર્વ કોઇ ગુણોના લીધે (માનનીય) ગણાય છે, દાખલા તરીકે ગુણે કરી અધિક એવા વીરપ્રભુની પાસે ઝુકતી મુગટની અણીઓવડે ઇંદ્ર (પણ) હમેશાં આવ્યાં કરે છે.

(૩) વિમલકેવલ–આથી 'જ્ઞાનાતિશય' બતાવ્યો. આથી પ્રખ્યાત સિદ્ધાર્થરાજાના કુળરૂપ નિર્મળ આકાશપ્રદેશમાં ચંદ્રસમાન વીરજિનેશ્વરનો 'વચનાતિશય' (પણ) જણાય છે. કારણ કે કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં તીર્થંકર નામ કર્મ વેદી શકાય છે, જે માટે પૂજ્ય શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું છે કેઃ—

'તીર્થંકર કર્મ અગ્લાનિથી અર્થાત્ વગર થાકે ધર્મ દેશનાદિક કર્યાથી વેદાય છે ભોગવાય છે.'

ધર્મરત્નપ્રકરણ.

૨૭

વીર ત્રણ પ્રકારના છેઃ—૧ દાનવીર ૨ યુદ્ધવીર અને ૩ ધર્મવીર. આ ત્રણે પ્રકારનું વીરત્વ શ્રી વીરપ્રભુએ બતાવેલ છે તે આ રીતેઃ–

कृत्वा हाटककोटिभि र्जगदसद् दारिद्र्य मुद्रांकितम् ।
हत्वा गर्भशयानपि स्फुरदरीन् मोहादिवंशोद्भवान् ॥
तप्त्वा दुस्तपमस्पृहेण मनसा कैवल्यहेतुं तपस् ।
त्रेधा वीरयशो दधद् विजयतां वीर स्त्रिलोकी गुरुः ॥

—ક્રોડી સુવર્ણનું દાન કરી (દીક્ષા લેતી વખતે) જગતને દારિદ્રની મુદ્રાના ચિન્હથી રહિત કરી (દાનવીર), મોહાદિવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા એવા અંતરમાં સ્ફુરતા શત્રુઓને પણ મારી (યુદ્ધવીર), અને નિઃસ્પૃહ મનવડે કેવલ્ય પદના હેતુરૂપ એવી દુસ્તપ તપશ્ચર્યા આચરી (ધર્મવીર), એમ ત્રણ પ્રકારે વીરના યશને ધારણ કરતા એવા ત્રણ લોકના ગુરૂ શ્રી મહાવીર પ્રભુ વિજય પામો.

प्रणम्य प्रणताशेष सुरासुर नरेश्वरम् ।
तत्वज्ञं तत्वदेष्टारं महावीरं जिनोत्तमम् ॥

જેને સર્વે સુર, અસુર અને રાજા નમેલા છે, જે તત્ત્વજ્ઞ છે અને તત્ત્વના ઉપદેષ્ટા છે, અને જે ઉત્તમ જિન છે તે મહાવીરને પ્રણામ કરીને–

જેને—નમેયા છે—એ વિશેષણથી પૂજાતિશય, તસ્વથી જ્ઞાનાતિશય, તસ્વદેશથી વચનાતિશય અને જિનોત્તમથી અપાયાપગમ નામે અતિશય બતાવેલ છે. અપાય એટલે વિઘ્નરૂપ એવા રાગાદિ તેનો અપગમ એટલે નાશ કરવાથી ભગવાનને પોતાના સ્વરૂપનો લાભ થાય છે તે લાભ, જિન એટલે રાગ, દ્વેષ, મોહરૂપ અંતરંગ શત્રુઓને જીતે તે જિન કહેવાય.—એ શબ્દાર્થપરથી સિદ્ધ થાય છે.

ધર્મસંગ્રહ.

૨૮

વીરપ્રભુના તીર્થમાં ક્યા જીવોએ તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જ્યું ?

નામ.	હમણાં ક્યાં છે ?	ભવિષ્ય તીર્થંકરનું નામ
૧ શ્રેણિકરાજા	પહેલી નરકમાં	૧ મહાપદ્મ-પદ્મનાભ
૨ સુપાર્શ્વ (મહાવીરનો પિતાઈ કાકો)	ભુવનપતિમાં	૨ સુરદેવ
૩ ઉદાયી (પાડલીપુરનો રાજા)		૩ સુપાર્શ્વક
૪ પોટ્ટિલ અણગાર	ચોથા દેવલોકમાં	૪ સ્વયંપ્રભ
૫ દઢાયુ (દઢકેતુ) શ્રાવક	બીજા ,,	૫ સર્વાનુભૂતિ
૬ શંખ શ્રાવક	બારમા ,,	૭ ઉદય
૭ શતક શ્રાવક	ત્રીજી નરકમાં	૧૦ શતકીર્તિ
૮ સુલસા શ્રાવિકા	પાંચમા દેવલોકમાં	૧૫ નિર્મમ
૯ રેવતી શ્રાવિકા	બારમા દેવલોકમાં	૧૭ સમાધિ.

(આમાં રેવતી એટલે જેણે બીજોરાપાક ખવરાવી વીરપ્રભુને ગોશાળાએ મૂકેલી તેજોલેશ્યાથી થયેલ રોગને શાંત કર્યો હતો તે રેવતી.)

समणस्स भगवओ महावीरस्स तित्थंसि नवहिं जीवेहिं तित्थयर नाम गोयकम्मे निव्वत्तिए तं जहा सेणिएणं, सुपासेणं, उदाइणा, पुट्टिलेणं अणगारेणं,दढाउणा, संखेणं, सयएणं, सुलसाए सावियाए, रेवईए ॥

—स्थानांगसूत्रे.

ક્યાં તીર્થંકર થશે તે ઉપર જણાવ્યું અને તે સમવાયાંગ સૂત્રને અનુસારે લખેલ છે. મહાવીરસ્વામી અને પદ્મનાભ નામના ભાવી પ્રથમ તીર્થંકર થશે ૮૪૦૦૦ વર્ષ પાંચ માસ એટલું અંતર રહેશે (ગ્રંથકાર)આ સર્વ ભાવીતીર્થંકરોને અમારો ત્રિવિધકરણે નમસ્કાર હો!

૩૦

ભગવાન કેવલી, તીર્થંકર મહારાજને નમસ્કાર કરતા નથી. આના દ્રષ્ટાંતમાં શ્રીમન્ તીર્થંકર થયા પછી ૧૧ ૦ તામસ કેવલી મહારાજે વીરપ્રભુને વાંદ્યા વિના ‘નમો તિત્થસ્સ’—એ રીતે તીર્થનેજ નમન કરી ચાર પર્ષદામાંની કેવલિ પર્ષદામાં બેઠા કે જ્યાં ભગવતી નવની ટીકા.

[illegible]

स्याद् व्यतिरेकेणाभिहितानि—यथा 'भो! साधवो! भगवन्तं वंदध्वम्' इति जिननायकेन च गौतमो भिहितो—यथा 'गौतम! मा केवलिनामाशातनां कार्षीः' ततो गौतमो मिथ्या दुष्कृतमदादित्यादि ॥

—ચૈત્યવંદન કરવા માટે અષ્ટાપદ પર્વતપર જઇ ભગવાન્ ગૌતમ પાછા ફરતા હતા, તેમણે ૧૫૦૦ તાપસને દીક્ષા આપી હતી; કે જેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું ને મહાવીરના સમવસરણમાં લાવવામાં આવ્યા હતા. તેઓ તીર્થને પ્રણામ કરીને તરતજ કેવલિની પર્ષદામાં બેઠા. ગૌતમે આ તેઓને કેવલજ્ઞાન થયું હતું એ જાણતા ન હોવાથી બોલ્યા 'ભો! સાધુઓ! ભગવાનને વંદન કરો' ત્યારે જિનનાયક (વીરપ્રભુએ) ગૌતમને કહ્યું 'ગૌતમ! કેવલીની આશાતના ન કરો, આથી ગૌતમે મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું—ખમાવ્યા.

વાહ! ગૌતમની સરલતા!—નિરભિમાનતા!

૩૦

શ્રી વીરપ્રભુના માતપિતા શ્રી આચારાંગ સૂત્ર પ્રમાણે મૃત્યુ પામી બારમા દેવલોકમાં, અને પ્રવચન સારોદ્ધાર પ્રમાણે ચોથે દેવલોક ગયાં એમ કહેલ છે. તેનો નિર્ણય કેવલિગમ્ય છે.

श्रीमहावीरस्य मातापितरा वाचारांगमध्ये द्वादशे देवलोके प्रवचनसारोद्धारे चतुर्थे गतौ प्रतिपादितौ ततस्तन्निर्णयस्तु केवलिगम्यः ॥

—हीरप्रश्ने.

૩૧

જેમ પહેલા ઋષભદેવ તીર્થંકરનું શરીરમાન અતીવ હોય અને પ્રમાણમાં છેલ્લા તીર્થંકર શ્રી મહાવીરનું તેનાથી ઘણુંજ નાનું હોઇ—તે બે વચ્ચે ભેદ છે, તેમ બલ વિષે ભેદ કેમ નહિ?

શરીરમાન વિષે ભેદ છતાં પણ બળમાં ભિન્નતા નથી કારણ કે

अपरिमियबला जिणवरिंदा—

અપરિમિત બળવાળા—અતિશય અનંત બળવાળા સર્વ તીર્થંકરો છે એ આગમનું પ્રમાણ છે.

૩૨

૨૪ તીર્થંકર કયા સ્થલે મોક્ષ પામ્યા અને કેવા આસનમાં સ્થિત રહીને?

नाभेयोऽष्टापदे वीरः पापायां पुरि निर्वृतः ।
वासुपूज्यश्च चंपायां नेमी रैवतकाचले ॥
अन्ये समेतशिखरे पर्यंकासन संस्थिताः ।
श्री नेमिवीरवृषभाः कायोत्सर्गासनाः परे ॥

—लोकप्रकाशे

—શ્રી ઋષભદેવ અષ્ટાપદને વિષે, શ્રી મહાવીર અપાપાપુરીને વિષે, શ્રી વાસુપૂજ્ય ચંપાનગરીને વિષે, શ્રી નેમિનાથ રૈવતાચળને વિષે (ગિરનાર), અને બાકીના ૨૦ તીર્થંકર સમેતશિખરને વિષે નિર્વાણ પામ્યા. તેમાં શ્રી નેમિનાથ, મહાવીર અને ઋષભદેવ એ ત્રણ પર્યંકાસન-પદ્માસને રહ્યા થકા અને શેષ બીજા ૨૧ તીર્થંકર કાયોત્સર્ગાસને (કાઉસગ્ગમાં) રહ્યા થકા મોક્ષે ગયા.

૩૩

વીરપ્રભુની પ્રતિમા છે એમ કઈ રીતે ઓળખાય ?

દરેક તીર્થંકરના લંછન જુદાં જુદાં છે અને તે તે લંછન જે તીર્થંકરની પ્રતિમા હોય તેમાં કરવામાં આવે છે. ચોવીસ તીર્થંકર અને તે દરેકનું એક મળી ચોવીસ લંછન છે.

वृषो गजोऽश्वः प्लवगः क्रौञ्चोऽब्जं स्वस्तिकः शशी ।
मकरः श्रीवत्सः खड्गी महिषः शूकरस्तथा ॥
श्येनो वज्रं मृगः छागो नंद्यावर्तो घटोऽपि च ।
कूर्मो नीलोत्पलं शंखः फणी सिंहोऽर्हतां ध्वजाः ॥

—અભિમાન ચિંતામણી.

૧ વૃષભ (બળદ), ૨ હસ્તી-હાથી, ૩ ઘોડો, ૪ વાનર, ૫ ક્રૌંચપક્ષી, ૬ પદ્મકમળ, ૭ સ્વસ્તિક, ૮ ચંદ્ર, ૯ મગરમચ્છ, ૧૦ શ્રીવત્સ, ૧૧ ગેંડો, ૧૨ મહિષ (પાડો), ૧૩ વરાહ (ડુક્કર), ૧૪ સિંચાણો, ૧૫ વજ્ર, ૧૬ હરિણ, ૧૭ બકરો, ૧૮ નંદાવર્ત, ૧૯ કળશ, ૨૦ કૂર્મ (કાચબો), ૨૧ નીલોત્પલ-કમળ, ૨૨ શંખ, ૨૩ સર્પ, અને ૨૪ સિંહ. આમ, આ પ્રમાણે વીરપ્રભુનું લાંછન સિંહ છે.

તે ઉપરાંત દરેક તીર્થંકરના અમુક અમુક વર્ણ છે.

रक्तौ च पद्मप्रभवासुपूज्यौ
शुक्लौ च चन्द्रप्रभपुष्पदंतौ ।
कृष्णौ पुनर्नेमिमुनी विनीलौ
श्री मल्लिपार्श्वौ कनकत्विषोऽन्ये ॥

—અભિધાન ચિંતામણી.

—શ્રી પદ્મપ્રભ, વાસુપૂજ્ય એ બે રક્તવર્ણના, શ્રી ચંદ્રપ્રભ અને સુવિધિનાથ (પુષ્પદંત) એ બે ઉજ્જ્વલ-શ્વેતવર્ણી, શ્રી મુનિસુવ્રત અને નેમિનાથ એ બે નીલવર્ણા અને બાકીના ૧૬ તીર્થંકર કાંચનવર્ણ (પીતવર્ણ) છે. આ પ્રમાણે વીરપ્રભુનો વર્ણ પીત છે.

૩૪

દરેક જિનેશ્વર અમુક ઉત્તમ કુળમાં જન્મે છે. વીરપ્રભુનો કયા કુળમાં જન્મ થયો ? અને અન્ય અન્ય કયા કુળમાં થયા ?

इक्ष्वाकुकुलसंभूताः स्याद् द्वाविंशतिरर्हताम् ।
मुनिसुव्रतनेमी तु हरिवंशसमुद्भवौ ॥

—અભિધાન ચિંતામણી.

—મુનિસુવ્રત અને નેમિનાથ એ બે હરિવંશ કુળમાં ઉત્પન્ન થયા, જ્યારે જ્યારે અન્ય બાકીના તીર્થંકર શ્રી ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં ઉત્પન્ન થયા.

૩૫

વીરપ્રભુને અનેક ઉપસર્ગ થયા છે, તેવી રીતે બીજા તીર્થંકરોને ઉપસર્ગ સહેવા પડયા છે!

> श्रीवीरे नेतु भूयांसः श्री पार्श्वस्य च स्वल्पकाः ।
> द्वाविंशतेश्च शेषाणामुपसर्गा न जज्ञिरे ॥

—લોકપ્રકાશ.

શ્રી વીરપ્રભુ (૨૪ મા તીર્થંકરને) ઘણા ઉપસર્ગ થયા, શ્રી પાર્શ્વ (૨૩ મા તીર્થંકરને) અલ્પ-થોડા થયા, જ્યારે અન્ય બાવીશને ઉપસર્ગ થયા નથી.

૩૬

૨૪ તીર્થંકરને દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર ક્યાં સુધી રહ્યું!

—શ્રી જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ સૂત્રમાં શ્રી ઋષભદેવને અને શ્રી કલ્પસૂત્રમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીને સાધિક માસ અધિક એક વર્ષ દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર રહ્યું, એમ જણાવ્યું છે, જ્યારે સપ્તતિ શત સ્થાનમાં તો શ્રીવીરને સાધિક માસ અધિક એક વર્ષ રહ્યું, અને બાકીના તે સિવાયના ૨૩ તીર્થંકરને તે દેવદૂષ્ય વસ્ત્ર સદૈવ (યાવજ્જીવ સુધી)રહ્યું એમ કહ્યું છે.

—લોકપ્રકાશ.

૩૭

શ્રી મહાવીર આર્ય, અનાર્ય દેશ એમ બંનેમાં વિચર્યા છે તેમ બીજા તીર્થંકર વિચર્યા છે!

> अभिग्रहानि मान्पंचा विधृत्य परमेश्वरः ।
> आर्यानार्येषु देशेषु विजहार सपानिधिः ॥
> एवं विजह्रुर्वृषभनेमिपार्श्व जिनेश्वराः ।
> आर्यानार्येषु शेषास्तु सदार्येष्वेव विंशतिः ॥

—લોકપ્રકાશ.

શ્રી મહાવીર, ઋષભદેવ, નેમિનાથ અને પાર્શ્વનાથ એ ચાર છદ્મસ્થાવસ્થામાં આર્ય અનાર્યદેશમાં વિચર્યા છે, અને તે સિવાયના વીશ તીર્થંકર તો સદાય આર્યદેશમાંજ વિચર્યા છે. આમાં ખાસ એ જાણવાનું છે કે વીરપ્રભુ વિચર્યા તે પાંચ અભિગ્રહ લઇને તે આ પ્રમાણેઃ—

(૧) કદિ પણ જ્યાં અપ્રીતિ થાય તેને ઘેર વસવું નહિ
(૨) જ્યાં રહેવું ત્યાં સદા કાયોત્સર્ગ કરીનેજ રહેવું.
(૩) પ્રાયઃ મૌનજ ધારણ કરવું
(૪) કરપાત્ર વડે-હાથથીજ ભોજન કરવું, પાત્રથી નહિ.
અને (૫) ગૃહસ્થનો વિનય કરવો નહિ.

વાહ! શું અદ્‌ભુત ધૈર્ય! તે ક્ષમાનિધિ પરમેશ્વરને અમારા તમારા ત્રિકાલ વંદન હો!

૩૮

વીરપ્રભુના વખતમાં થયેલ અભવ્ય જીવ કોણ પ્રખ્યાત થયેલ છે?

(૧) સંગમદેવ કે જેણે એક રાત્રિમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીને વીશ મોટા ઉપસર્ગ કર્યા હતા.
(૨) કાલકસૂરીઓ કસાઈ કે જે રાજગૃહી નગરીમાં રહી દરરોજ ૫૦૦ પાડાનો વધ કરતો હતો.
(૩) કપિલાદાસી કે જે મગધ દેશના રાજા શ્રેણિક મહારાજના કહેવાથી પણ પોતાને હાથે મુનિદાન દેવાનું સ્વીકારતી ન હતી.
(૪) શ્રેણિકના પુત્ર કુણિક અને તેના પુત્ર, ઉદાયી રાજાને મારનાર 'વિનયરત્ન સાધુ'

૩૯

શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુનું એક ગર્ભમાંથી સંહરણ કરનાર સૌધર્મેન્દ્રના પદાતિકટકના અધિપતિ 'હરિણૈગમેષી' એ નામનો દેવ હતો તે ત્યાંથી ચ્યવીને શ્રી વીરશાસનમાં શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાશ્રમણ થયા કે જેમણે વીરાત્ ૯૮૦ વર્ષે-પાઠાંતરથી ૯૯૩ વર્ષે પુસ્તકો લેખારૂઢ કર્યાં. આ સંબંધી વિસ્તારીને વાત શ્રી કલ્પકિરણાવલિ, શ્રી કલ્પસુબોધિકા વિગેરે કલ્પસૂત્રની ટીકાઓમાં છે,

૪૦

ગોશાલે મહાવીરસ્વામી ઉપર જે તેજોલેશ્યા મૂકી હતી તેની શક્તિ કેવી હતી?

હે ભાવે! હે ગૌતમ! મારા વધનિમિત્તે ગોશાલે જે તેજોલેશ્યા મૂકી તે અંગ દેશ, વંગદેશ, મગધદેશ, મલયદેશ, માલવગદેશ, અચ્છદેશ, વત્સદેશ, કુત્સ, પાઢ, લાઢ, વજ્જી, માલી, કાશી, કોશલ, અવધ, (વાહક) સમ્મિગિરિના ઉત્તર પ્રદેશ—એ ૧૬ મોટા દેશને નાશ કરવાને અત્યંત શક્તિવાળી હતી. ઇત્યાદિ શ્રી મહાવીરે ભગવતી સૂત્રમાં ગૌતમ પ્રત્યે આ પ્રમાણે કહેલ છે:-

'जावइएणं अज्जोगो गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं ममं वहाए सरीरगंसि तेयं णिसट्ठेणं अलाहि पज्जत्ते सोलसन्हं जणवयाणं तं जहा अंगाणं वंगाणं मगहाणं मलयाणं मालवगाणं अच्छाणं वच्छाणं कोच्छाणं पाढाणं लाढाणं वज्जीणं मालीणं कासीणं कोसलगाणं अवाहाणं संभुत्तराणं घाताए वहाए उच्छादणयाए भासीकरणाए.'

વિસ્તારથી જોવા માટે તેની ટીકા જોવી.

૪૧

વીરપ્રભુના ગૃહસ્થાશ્રમમાં જમાઇ અને ભાણેજ નામે જમાલિના પિતાનું નામ શું?

શ્રી કલ્પકિરણાવલિ અને કલ્પસુબોધિકા નામની કલ્પસૂત્રની ટીકામાં જણાવ્યું છે કે:-

सा (भगवत्पुत्री) च प्रवरनरपतिपुत्रस्य) स्वभागिनेयस्य जमालेः परिणायिता।

તેણીને (ભગવાનની પુત્રીને) પ્રવરનરપતિના પુત્ર અને પોતાના ભાણેજ જમાલિ સાથે પરણાવી.

આપરથી જમાલિના પિતાનું નામ પ્રવરનરપતિ હશે એમ જણાય છે.

૪૨

આ જમાલીએ વીરપ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. પછી એણે વીરપ્રભુને કેવલજ્ઞાન ઉપજ્યું

દિવસથી નિગમે વર્ગ (ઇ. સ. પૂર્વે ૪૪૧ માં) વીરના વચનથી વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરી
કહે કે એક સમયે વસ્તુ ઉપજે નહિ અને નાશ પામે નહિ. (વસ્તુ ઉપજતાં ઘણા
સમય લાગે) એમ પ્રરૂપણા કરી તેથી તે પ્રથમ 'નિન્હવ' ગણાયો.

૪૩

દશ આશ્ચર્ય (અચ્છેરાં) કે જે આ અવસર્પિણીમાં થયા છે તે વીરે ગૌતમને કહેલા
છે—(૧) અરિહંતને કેવલજ્ઞાન થયા પછી ઉપસર્ગ (૨) ગર્ભમાંથી હરણ, (૩) સૂર્ય
ચંદ્રના વિમાનનું અવતરણ (૪) ચમરેન્દ્રનો ઉત્પાત (૫) અભાવી પરિષદ (૬) એક સમયે
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એકસોને આઠ સિદ્ધ, (૭) ધાતકીખંડની અમરકંકામાં કૃષ્ણનું ગમન,
(૮) અસંયતીની પૂજા, (૯) સ્ત્રી તીર્થંકર (૧૦) હરિવંશ કુળની ઉત્પત્તિ. જે વસ્તુ અનં-
ત કાળ પછી આશ્ચર્યકારક થાય તે આશ્ચર્ય.

અભાવી પરિષદ-કારણ કે કેવળ તીર્થંકરની દેશના નિષ્ફળ જતી નથી અને શ્રી
વીરની દેશના પ્રથમ નિષ્ફળ ગઈ—તેથી તે આશ્ચર્ય

૪૪

દાનની દૃષ્ટિએ મહાવીર ચરિત્રમાં આવતા ચમત્કારો.

(૧) ગર્ભસંક્રમણ—ગર્ભાપહાર કરી ઉપજન ત્રિશલારાણીનો સ્તવ મહોત્સવ. ઇન્દ્રો સ્તવે, (૨)
અંગુઠેથી મેરુ કંપાવવો (૩) આમલકી ક્રીડામાં દેવનું આવવું અને તેને નિઃસત્વ કરવો,
(૪) વિદ્યાશાળામાં ઇન્દ્રનું વ્યાકરણ કહી બતાવવું, (૫) વાર્ષિકદાન, (૬) સોનાની
વૃષ્ટિ, પુષ્પની વૃષ્ટિ, સુગંધી જલવૃષ્ટિ, દેવદુંદુભિ, અહો! દાન અહો દાન એવા શબ્દ—એ
પાંચ દિવ્ય પ્રભુનું પારણું થાય ત્યારે દેવતાઓથી પ્રગટ્યા, (૭) ચંડકૌશિક નાગને બુઝવ્યો
(૮) તે કરડ્યો તે વખતે પ્રભુના શરીરમાંથી લોહીને બદલે દૂધ નીકળ્યું તે, (૯) સંગમ
દેવના ઉપસર્ગ વગેરે વગેરે. મનોવિજ્ઞાનને તો પ્રભુએ પોતેજ આશ્ચર્ય નથી વર્ણવેલ છે.

૪૫

પંચદિવ્ય વૃષ્ટિ.

કોઈ કોઈએ તીર્થંકર ભિક્ષાએ જતાં સુવર્ણવૃષ્ટિ વગેરે થાય, એમ શાસ્ત્રના કહેવાનો
અર્થ સમજતા હોય નહીં; અથવા તેઓમાં કહેલાં ચાલે તે આરંભ કર્યો હોય, તો તે
લોક છે; તે કાળનાં, એ વાત સમજવા જેવી છે. દાન પુણ્યનું માહાત્મ્ય કેટલું છે ત્યાં
જ, દા. ત. જેમ એમ કહે છે કે, "આજે આનંદના મેઘ વુઠ્યા", તો તે કહેવું શાબ્દિક
છે, સત્ય છે, નહિ તો અનાજ આદિ વરસે છે. તેનાથી વરસવા જેવું વરસતું નથી;
તેમજ તીર્થંકરોની ભિક્ષા સંબંધમાં જેવું છે, નહિ તો એમજ માનવું જોઈએ કે,
આકાશમાંથી પૂર્ણ એવા પુણ્યના પ્રતાપ વિશે તે અનંત સંકલિત છે, સર્વ
એમ બન્યું છે એમ કહેવાય નહિ નથી!" એમ બનવું સંભવિત છે, એમ પણ
છે, એમ કહેવાને હેતુ છે." સર્વ મહાન પ્રતાપથી પૂર્ણ આશ્ચર્ય બન્યાં છે, તે
અપેક્ષ છે. એ વિચારવા વાત છે,–તીર્થંકર ભગવાન જેમ વન છે પૂર્ણ આશ્ચ-
ર્યકારક બન્યાં વગેરે છે ત્યાં એ સર્વ મહાન પ્રતાપથી વર્ણન ન હોય, તો પછી તે જોઈએ
તે કરે વર્ણન તે વિચાર જેમ છે. જેવું તે બીજું કોઈ સ્થળ સંભવતું નથી, ત્યારે
સર્વ મહાન પ્રતાપથી બનાવ બને. પૂર્ણ આશ્ચર્યકારક બને છે એ આશ્ચર્ય નથી,

તો પછી મહંત એવા પ્રભાવજોગનો અભાવ તો કયાંથી હોય? અને જો કદાપિ એ કહેવામાં આવે કે આત્મસ્વરૂપનું પૂર્ણ પ્રાપ્તપણું તો ઘટે છે, મહંત પ્રભાવજોગનું પ્રાપ્ત ઘટતું નથી, તો તે કહેવું એક વિસંવાદ શિવાય બીજું કંઈ નથી, કારણ કે તે કહેન શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપના મહંતપણાથી અત્યંત હીન એવા પ્રભાવજોગને મહંત ગણે છે,–અંગી કાર કરે છે; અને તે એમ સૂચવે છે કે, તે વક્તા આત્મસ્વરૂપનો જાણનાર નથી; આત્મસ્વરૂપથી મહંત એવું કંઈ નથી એવો આ સૃષ્ટિને વિષે કોઈ પ્રભાવજોગ ઉત્પન્ન થયો નથી, છે નહિ, અને થવાનો નથી, કે જે પ્રભાવજોગ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપને પણ પ્રાપ્ત હોય, તથાપિ તે પ્રભાવજોગને વિષે વર્તવામાં આત્મસ્વરૂપને કંઈ કર્તવ્ય નથી, એમ તે છે, અને જો તેને તે પ્રભાવજોગને વિષે કંઈ કર્તવ્ય ભાસે છે, તો તે પુરૂષ આત્મસ્વરૂપના અત્યંત અજ્ઞાનને વિષે વર્તે છે, એમ જાણીએ છીએ. કહેવાનો હેતુ એમ છે કે, સર્વ પ્રકારના પ્રભાવજોગ આત્મરૂપ મહાભાગ્ય એવા તીર્થંકરને વિષે ઘટે છે;–હોય છે, તથાપિ તેને વિકાશવાનો એક અંશ પણ તેને વિષે ઘટતો નથી; સ્વાભાવિક કોઈ પુણ્ય પ્રકારવશાત સુવર્ણવૃષ્ટિ ઇત્યાદિ થાય એમ કહેવું અસંભવિત નથી; અને તીર્થંકરપદને તે બાધરૂપ નથી. જે તીર્થંકર છે તે આત્મસ્વરૂપ વિના અન્ય પ્રભાવાદિને કરે નહિ, અને જે કરે, તે આત્મરૂપ એવા તીર્થંકર કહેવા યોગ્ય નથી. S.

૪૬

વીરની પ્રથમ દેશના નિષ્ફળ ગઈ, તો તેને કેવલજ્ઞાન થયું હતું તો તેથી તે જાણતા તો હતા કે પોતાની પ્રથમ દેશનાનો ગુણ નહિ થાય, તો પછી શા વાસ્તે દેશના આપી?

સર્વ તીર્થંકરોનો એ અનાદિ નિયમ છે કે જ્યારે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અવશ્ય દેશના દેવી જ છે. તે દેશનાથી અવશ્યમેવ જીવોને ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ શ્રી વીરની તે દેશનાથી કોઈને ગુણ ન થયો. એ વાસ્તે તેને 'આશ્ચર્ય'માં ગણેલ છે.

૪૭

મહાવીરે બીજી દેશના કયાં આપી અને તે વખતે કોણે તેમની પાસે દીક્ષા લીધી?

—કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે જગોથી ૪૮ ગાઉને છેટે આવેલ અપાપાનગરીમાં દેવનિર્મિત સમવસરણમાં બેસી દેશના આપી. તે વખતે ગૌતમ (ઇંદ્રભૂતિ), અગ્નિભૂતિ, વાયુભૂતિ, અવ્યક્ત, સુધર્મા, મંડિકપુત્ર, મૌર્યપુત્ર, અકંપિત, અચલભ્રાતા, મેતાર્ય અને પ્રભાસ એ ૧૧ મુખ્ય બ્રાહ્મણ યજ્ઞપાડામાં હતા, તેના જૂદા જૂદા સંશય વીરપ્રભુ પાસે જતાં તેમણે છેદી નાંખ્યા તેથી તે અગિયારે પોતાના શિષ્યો સહિત દીક્ષા લીધી–સર્વ ૪૪૦૦ અધિક શિષ્ય થયા, અને તેજ દિવસે ચંપાના રાજા દધિવાહનની પુત્રી કુમારી બ્રહ્મચારિણી ચંદનબાલાએ દીક્ષા લીધી. તેની સાથે કેટલીક સ્ત્રીઓએ પણ દીક્ષા લીધી. ઉક્ત અગિયારે પ્રભુના ગણધર થયા.

૪૮

ગણધર કોને કહેવામાં આવે છે?

જે જીવે પૂર્વજન્મમાં શુભ કરણી કરી ગણધર થવાનું પુન્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તે મનુષ્ય જન્મ લઈ તીર્થંકરની સાથે દીક્ષા લેશે, અથવા, તીર્થંકર અર્હંતને જ્યારે કેવલજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેની પાસે દીક્ષા લેશે અને વડા શિષ્ય થાય છે. તીર્થંકરના મુખ-

ી ઉત્પાદે વને ધુવે—એ ત્રિપદી સાંભળી ગણધર લબ્ધિથી ચૌદ પૂર્વ રચે છે, અને
જ્ઞાન સિવાય અન્ય ચાર જ્ઞાનના ધારક થાય છે. તેને તીર્થંકર ગણધરપદ આપે છે,
તે ગણધર સાધુઓના સમુદાયરૂપ ગણને ધારણ કરે છે તેથી તે ગણધર કહેવાય છે.

૪૯

સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એમ ચતુર્વિધ સંઘની વીરપ્રભુએ સ્થાપના કરી.
તે ભગવંતના સંઘમાં મુખ્ય નામ કેનાં હતાં ?

(૧) સાધુમાં ગૌતમ નામ પ્રસિદ્ધ (૨) સાધ્વીમાં ચંદનબાળા (૩) શ્રાવકમાં શ્રાવસ્તિ
રીવાસી શંખ અને શતક (૪) શ્રાવિકામાં પ્રસેનજિત્ રાજાના સારથી નાગની ભાર્યા
સા, અને મેંઢિક ગામની રહેનારી ધનાઢ્ય ગૃહપત્ની રેવતી.

૫૦

મહાવીર શાસન.

હમણાં જે શાસન પ્રવર્તમાન છે તે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરનું પ્રણીત કરેલું છે.
ગવાન્ મહાવીરને નિર્વાણ પધાર્યા ૨૪૪૦ વર્ષ થયાં.

એઓનું આ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તે છે તે ૨૧૦૦૦ વર્ષ એટલે પંચમકાલની પૂર્ણતા સુધી
વર્તશે એમ 'ભગવતી સૂત્ર'નાં પ્રવચન છે.

આ કાળ હુંડ અવસર્પિણી યુક્ત હોવાથી એ ધર્મતીર્થપર અનેક વિપત્તિઓ આવી
ય છે, આવી છે; અને [પ્રવચન પ્રમાણે] આવશે [પણ ખરી.]

જૈન સમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ બહુ પડી ગયા છે. પરસ્પર નિન્દાપ્રયોગથી જંજાળ
ડી મેલા છે. વિવેક વિચારે મધ્યસ્થ પુરુષો મતમતાંતરમાં નહીં પડતાં જૈનશિક્ષાના મૂળ
ત્ત્વપર આવે છે; ઉત્તમ શીલવાન મુનિઓપર ભક્તિ રહે છે. સત્ય એકાગ્રતાથી પોતાના
ાત્માને દમે છે.

કાળ પ્રભાવને લીધે વખતે વખતે શાસન કંઈ પ્રકાશમાં આવે છે (ન્યૂનાધિક) પણ
જોઈએ એવું પ્રફુલ્લિત ન થઈ શકે.

"વંક જડાય પચ્છિમા" એવું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વચન છે. એનો ભાવાર્થ એ છે
છેલ્લા તીર્થંકરના [મહાવીર સ્વામીના] શિષ્યો વાંકા અને જડ થશે. અને તેની સત્યતા
ે કોઈને ઓછું રહે તેમ નથી. આપણે ક્યાં તત્ત્વનો વિચાર કરીએ છીએ ? ક્યાં
ત્તમ શીલનો વિચાર કરીએ છીએ ! નિયમિત વખત ધર્મમાં ક્યાં વ્યતીત કરીએ છીએ !
ર્મતીર્થના ઉદયને માટે ક્યાં લક્ષ રાખીએ છીએ ! ક્યાં દાઝવડે ધર્મતત્ત્વને શોધીએ
ીએ ! શ્રાવકકુળમાં જન્મ્યા એથી કરીને શ્રાવક, એ વાત આપણે ભાવે કરીને
ાન્ય કરવી જોઈતી નથી; એને માટે જોઈતા આચાર, જ્ઞાન, શોધ, કે એમાંના કંઈ
વેહેર લક્ષણો હોય તેને શ્રાવક માનિયે તો તે યથાયોગ્ય છે. દ્રવ્યાદિક કેટલા પ્રકારની
ામાન્ય દયા પાળતાને ઘેર જન્મે છે અને તે પાળે છે એ વાત વખાણવા લાયક છે; પણ
ત્ત્વને કોઈકજ જાણે છે, જાણવા કરતાં વધારે શંકા કરનારા અર્ધદગ્ધો પણ છે. જાણીને
અહંમેદ કરનારા પણ છે, પરંતુ જાણીને તત્ત્વના કાંટામાં તોળનારા કોઈક વિરલ છે.
રંપરા, મનઃપર્યવ, અને અવધિજ્ઞાન વિચ્છેદ ગયાં, દૃષ્ટિવાદ વિચ્છેદ ગયું, સિદ્ધાંતનો ઘણો
ભાગ વિચ્છેદ ગયો; માત્ર થોડા રહેલા ભાગપર સામાન્ય સમજણથી શંકા કરવી યોગ

નથી. જે શંકા થાય તે વિશેષ જાણનારને પૂછવી. ત્યાંથી મનમાનતો ઉત્તર ન મળે પણ જિન વચનની શ્રદ્ધા ચલાયમાન કરવી યોગ્ય નથી. અનેકાંત શૈલીના સ્વરૂ વિરલ જાણે છે.

[ભગવાનનાં કથનરૂપ મણિના ઘરમાં કેટલાક પ્રાણીઓ દોરડી કાળું શોધ મંથન કરી અધોગતિજન્ય કર્મ બાંધે છે લીલોતરીને બદલે તેની સુકવણી કરી સેવ કોણે ? કેવા વિચારથી શોધી કાઢયું હશે !]

આ વિષય બહુ મોટો છે. એ સંબંધી [અહીં આગળ કહેવાની કંઇ જરૂર નથી ટુંકામાં કહેવાનું કે આપણે આપણા આત્માનાં સાર્થક અર્થે મનભેદમાં પડવું નહિ] ઉત્ત અને શાંત મુનિનો સમાગમ, વિમળ આચાર, વિવેક, દયા, ક્ષમા એનું સેવન કરવું [મહાવીર તીર્થંને અર્થે બને તો વિશેષ બોધ કારણ સહિત આપવો.] તુચ્છ બુદ્ધિ શંકિત થવું નહિ. એમાં આપણું પરમ મંગળ છે એ વિસર્જન કરવું નહિ. S.

આ સર્વ મિનાઓનો સંગ્રહ જૂદા જૂદા મથાળાથી કરવામાં આવ્યો છે, અને તેથી તે સર્વનો હું ઉપકાર માનું છું.

તંત્રી.

श्री महावीर.

एमनुं सेवाधर्ममय जीवन तथा सर्वोपयोगी 'मिशन'.

[મુંબઇની 'પ્રાર્થના સમાજ'ના વાર્ષિક ઉત્સવમાં 'શ્રી મહાવીર સ્વામી' ઉપર એક ભાષણ આપવા શ્રીયુત વાડીલાલ મોતીલાલ શાહને આમંત્રણ થયેલું હોવાથી તા ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરની સાંજના ૬! વાગે સમાજના મંદીરમાં પ્રોફેસર ભંડારકરના પ્રમુખપણા નીચે તેમણે હિંદી ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:]

'પ્રાર્થના સમાજ'માં જૈન ધર્મ કેવો ?

જાતિભેદ, વ્હેમો અને શુષ્ક ક્રિયાઓ તથા ધર્મઢોંગો વગેરેથી જેણે છેડાછુટકો કર્યો છે એવી 'પ્રાર્થના સમાજ'માં મહાવીરનું—જૈનોના દેવનું—એક 'વાડા'માં રહેતા લોકોએ માનેલા દેવનું જીવનચરિત્ર અને ઉપદેશ કહેવાનું સાર્થક શું ? એમ અત્રે બીરાજેલા ઘણાએક શ્રોતાઓના મનમાં થતો સવાલ હું સમજી શકું છું. જનસમાજના મનમાં મહાવીર અને જૈન બાબતો સંબંધમાં ભરાઇ પેઠેલા આવા વિચારો માટે જો કોઇ દોષપાત્ર હોય તો તે જૈનો—આજકાલના જૈનો પોતે જ છે, કે જેઓ સર્વોપયોગી અને વિશાળ દષ્ટિવાળા જૈનધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ સ્હમજવાની ગરજ વગરના છે અને જ્હેમને ધર્મનું સ્વરૂપ સ્હમજાવવાની જોખમદારી જે ધર્મગુરૂઓને શિર મુકવામાં આવી છે તેઓ પ્રાયઃ તત્ત્વરસીક અથવા રહસ્યપ્રેમી નહિ હોવાથી જૈનોનો ઘણોજ થોડો ભાગ ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ સ્હમજી શકયો છે. આવા સંજોગોમાં જૈનેતર લોકો અથવા જનસમાજ એ ધર્મ સંબંધી ખરો ખ્યાલ શી રીતે પામી શકે ? જાતિભેદ, અજ્ઞાનમૂલક ક્રિયાઓ અને વહેમોને દેશમાંથી હાંકી કહાડવાને મહાવીર નામના જે મહાન સુધારક અને વિચારકે ૩૦-૩૦ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપ્યો

હતો તે ઉપદેશ હરકોઈ દેશ અને હરકોઈ સમાજનો ઉદ્ધાર તેમજ આત્મોદ્ધાર કરવાને પુરતો હોવા છતાં તે ધર્મના ગુરુઓની અજ્ઞાનતા અને શ્રાવકોની અંધશ્રદ્ધાને લીધે મહાવીર અને જૈનધર્મ આજે અનાદર પામે છે. સાયન્સનો હિમાયતી, સામાન્ય અક્કલ (Common senso) ને ખીલવનારો, આંતર બળ ખીલવવાની ચાવી આપનારો, પ્રાણી માત્રને ભાઇચારાની સાંકળથી જોડનારો, આપબળ અથવા સ્વાત્મસંશ્રય (Self-reliance)નો પાઠ શિખવી દૈવત અને કર્મવાદી દુનીઆને 'જવાંમર્દ'–'કર્મવીર' બનાવનારો, એક નહિ પણ પચીસ દષ્ટિથી દરેક ચીજ અને દરેક બનાવપર વિચાર કરવાની વિશાળ દષ્ટિ આપનારો અને પોતાની સગવડના ભોગે બીજાનું હિત સાધવાની ફરજ શિખવનારો—એવો અતિ ઉપકારી, વ્યવહારૂ [practical] અને સાદો–સીધો મહાવીરનો ઉપદેશ ભલે આજના જૈનો સ્હમજવા કોશીશ ન કરે, પણ વખત જતાં તે પ્રાર્થનાસમાજ, આર્યસમાજ, બ્રહ્મોસમાજ, થીઓસોફીકલ સોસાઇટી, અને યુરોપ અમેરિકાનાં શોધક મગજોમાં જરૂર નિવાસ કરશે એ બાબતમાં મ્હને શ્રદ્ધા છે.

મહાવીરનો ઉપદેશ પક્ષપાતી કે એકદેશીય નથી.

વિશ્વને પોતાનું કુટુંબ મનાવનારા મહાવીર ગુરુનો ઉપદેશ પક્ષપાતી નથી, તેમજ તે અમુક વર્ગ માટે છે એમ પણ નથી. એમના ઉપદેશને 'જૈન ધર્મ' એવું નામ અપાયું છે, તેમાં 'જૈન' એ માત્ર 'ધર્મ'નું વિશેષણ છે. જડભાવ, સ્વાર્થબુદ્ધિ, સંકુચિત દષ્ટિ, ઇન્દ્રિયપરવશતા એ વગેરે પર જય મેળવવાની ચાવી આપનારો અને એ રીતે આ દુનીઆમાં રહેવા છતાં અમર અને આનંદસ્વરૂપ તત્ત્વનો સ્વાદ ચખાડનારો ઉપદેશ એ જ જૈન ધર્મ છે, એ જ મહાવીરનો ઉપદેશેલો ધર્મ છે. "કાળ, ક્ષેત્ર, નામ આદિનાં બંધન કે મર્યાદા ખરો ધર્મ, તત્ત્વ, સત્ય કે આત્મા સહન કરી શકે જ નહિ" એ રહસ્યથી તત્ત્વવેત્તા મહાવીર અજાણ્યા નહોતા અને તેટલા જ માટે (શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં મહાવીરનો ઉપદેશ સંઘરવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે) હેમણે કહ્યું હતું કે " ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે; અને 'ધર્મ' એ બીજું કાંઈ નહિ પણ 'અહિંસા, સંયમ અને તપનો સરવાળો' છે" 'જૈનધર્મ એ જ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે' અગર 'હું જે ઉપદેશ આપું છું તે જ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે' એમ હેમણે કહ્યું નથી, પણ અહિંસા (કે જેમાં દયા, નિર્મળ પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવનો સમાવેશ થાય છે) તથા સંયમ (કે જેમાં મન અને ઇન્દ્રિયોપર કાબુ રાખતાં શીખી આત્મરમણતા પ્રાપ્ત કરવાની છે) અને તપ (કે જેમાં બીજાની 'સેવા' કરવા માટે સેવાનો ...મ, ધ્યાન અને અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે) એ ત્રણ તત્ત્વોનો સરવાળો એજ 'ધર્મ' અથવા 'જૈનધર્મ' છે, અને તે જ મ્હારા શિષ્યોને તથા આખા જગતને માન્ય છે, એમ ...સુધી હેમણે તે ત્રણે તત્ત્વોનો ઉપદેશ વિદ્વાનોની સંસ્કૃત ભાષામાં નહિ પણ તે વખતના ...ધારણમાં બોલાતી માગધી ભાષામાં હરેક વર્ણના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચે કર્યો હતો ...ને જાતિભેદ તોડી ક્ષત્રીય મહારાજાઓ, બ્રાહ્મણ પંડિતો તથા અધમમાં અધમ ગણાતા ...પુરુષોને પણ જૈન બનાવ્યા હતા તથા સ્ત્રીઓના દરજ્જાને પણ ઉંચો બનાવી ખરા ...રીતમાં પગ નાખ્યાં હતાં. એમના 'મિશન' અથવા 'સંઘ' માં પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ ...છે અને સ્ત્રી-ઉપદેશકો પુરુષો વચ્ચે પણ ઉપદેશ કરે છે અને કેટલીક સાધ્વીઓનાં ...નો સ્હવારની પ્રાર્થના વખતે ગાવામાં આવે છે. શ્રી મહાવીરના ઉપદેશ અને તે ઉપ-

નથી. જે શંકા થાય તે વિશેષ જાણનારને પૂછવી. ત્યાંથી મનમાનતો ઉત્તર ન મ
પણ જિન વચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરવી યોગ્ય નથી. અનેકાંત શૈલીના સ્વ
વિરલ જાણે છે.

[ભગવાન્‌નાં કથનરૂપ મણિના ઘરમાં કેટલાક પ્રાણીઓ દોરરૂપી કાળું શોધ
મંથન કરી અધોગતિજન્ય કર્મ બાંધે છે સીસોનરીને બદલે તેની સુકવણી કરી લે
કોણે ? કેવા વિચારથી શોધી કાઢ્યું હશે ?]

આ વિષય બહુ મોટો છે. એ સંબંધી [અહીં આગળ કહેવાની કંઈ યોજના ન
ટુંકામાં કહેવાનું કે આપણે આપણા આત્માનાં સાર્થક અર્થે મતભેદમાં પડવું નહિ] ઉ
અને શાંત મુનિનો સમાગમ, વિમળ આચાર, વિવેક, દયા, ક્ષમા એનું સેવન ક
[મહાવીર તીર્થંને અર્થે બને તો વિવેકી બોધ કારણ સહિત આપવો.] તુચ્છ બુદ્ધિ
શંકિત થવું નહિ. એમાં આપણું પરમ મંગળ છે. એ વિસર્જન કરવું નહિ. S.

આ સર્વ બિનાઓનો સંગ્રહ જૂદા જૂદા ગ્રંથોપરથી કરવામાં આવ્યો છે, અને તે
તે સર્વનો હું ઉપકાર માનું છું.

તંત્રી.

श्री महावीर.

एमनुं सेवाधर्ममय जीवन तथा सर्वोपयोगी 'मिशन'.

[મુંબઇની 'પ્રાર્થના સમાજ'ના વાર્ષિક ઉત્સવમાં ' શ્રી મહાવીર સ્વામી ' ઉપર
એક ભાષણ આપવા શ્રીયુત વાડીલાલ મોતીલાલ શાહને આમંત્રણ થયેલું હોવાથી
તા ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરની સાંજના ૬ા વાગે સમાજના મંદીરમાં પ્રોફેસર ભંડારકરના
પ્રમુખપણા નીચે તેમણે હિંદી ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે:]

'પ્રાર્થના સમાજ'માં જૈન ધર્મ કેવો ?

જાતિભેદ, વ્હેમો અને શુષ્ક ક્રિયાઓ તથા ધર્મઢોંગો વગેરેથી જેણે છેડાછુટકો કર્યો છે
એવી 'પ્રાર્થના સમાજ'માં મહાવીરનું—જૈનોના દેવનું—એક 'વાડા'માં રહેતા લોકોએ માનેલા
દેવનું જીવનચરિત્ર અને ઉપદેશ કહેવાનું સાર્થક શું ? એમ અત્રે બીરાજેલા ઘણાએક
શ્રોતાઓના મનમાં થતો સવાલ હું સ્હમજી શકું છું. જનસમાજના મનમાં મહાવીર અને
જૈન બાબતો સંબંધમાં ભરાઇ પેઠેલા આવા વિચારો માટે જો કોઇ દોષપાત્ર હોય તો તે
જૈનો—આજકાલના જૈનો પોતે જ છે, કે જેઓ. સર્વોપયોગી અને વિશાળ દૃષ્ટિવાળા
જૈનધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ સ્હમજવાની ગરજ વગરના છે અને જહેમને ધર્મનું સ્વરૂપ સ્હમ-
જાવવાની જોખમદારી જે ધર્મગુરૂઓને શિર મુકવામાં આવી છે તેઓ પ્રાયઃ તત્ત્વરસીક અથવા
સ્હદસ્યપ્રેમી નહિ હોવાથી જૈનોનો ઘણોજ થોડો ભાગ ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ સ્હમજી શકયો છે.
આવા સંજોગોમાં જૈનેતર લોકો અથવા જનસમાજ એ ધર્મ સંબંધી ખરો ખ્યાલ શી
રીતે પામી શકે ? જાતિભેદ, અજ્ઞાનમૂલક ક્રિયાઓ અને વહેમોને દેશમાંથી હાંકી કહાડવાને
મહાવીર જેવા જે મહાન સુધારક અને વિચારકે ૩૦-૩૦ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપ્યો

હતો તે ઉપદેશ કરોડ દેશ અને કરોડ સમાજનો ઉદ્ધાર તેમજ આત્મોદ્ધાર કરવાને પુરતો હોવા છતાં તે ધર્મના ગુરુઓની અજ્ઞાનતા અને શ્રાવકોની અંધશ્રદ્ધાને લીધે મહાવીર અને જૈનધર્મ આજે અનાદર પામે છે. સામાન્ય સમજ (Common sense) ને ખીલવનારો, આંતર બળ ખીલવવાની ચાવી આપનારો, પ્રાણી માત્રને ભાઇચારાની સાંકળથી જોડનારો, આપબળ અથવા સ્વાશ્રય (Self-reliance)નો પાઠ શિખવી રોતડ અને કર્મવાદી દુનીઆને 'જવાંમર્દ'-'કર્મવીર' બનાવનારો, એક નહિ પણ પચીસ દૃષ્ટિથી દરેક ચીજ અને દરેક બનાવપર વિચાર કરવાની વિશાળ દૃષ્ટિ આપનારો અને પોતાની સગવડના ભોગે બીજાનું હિત સાધવાની ફરજ નાખનારો-એવો અતિ ઉપકારી, વ્યવહાર [practical] અને સાદો-સુધો મહાવીરનો ઉપદેશ ભલે આજના જૈનો સમજવા કોશીશ ન કરે, પણ વખત જતાં તે પ્રાર્થનાસમાજ, આર્યસમાજ, બ્રહ્મોસમાજ, થીઓસોફીકલ સોસાઇટી, અને યુરોપ અમેરિકાનાં શોધક મગજોમાં જરૂર નિવાસ કરશે એ બાબતમાં મ્હને શ્રદ્ધા છે.

મહાવીરનો ઉપદેશ પક્ષપાતી કે એકદેશીય નથી.

વિશ્વને પોતાનું કુટુંબ મનાવનારા મહાવીર ગુરુનો ઉપદેશ પક્ષપાતી નથી, તેમજ તે અમુક વર્ગ માટે છે એમ પણ નથી. એમના ઉપદેશને 'જૈન ધર્મ' એવું નામ અપાયું છે, તેમાં 'જૈન' એ માત્ર 'ધર્મનું' વિશેષણ છે. જડભાવ, સ્વાર્થબુદ્ધિ, સંકુચિત દૃષ્ટિ, ઇન્દ્રિયપરવશતા એ વગેરે પર જય મેળવવાની ચાવી આપનારો અને એ રીતે આ દુનીઆમાં રહેવા છતાં અમર અને આનંદસ્વરૂપ તત્વનો સ્વાદ ચખાડનારો ઉપદેશ એ જ જૈન ધર્મ છે, એ જ મહાવીરનો ઉપદેશેલો ધર્મ છે. "કાળ, ક્ષેત્ર, નામ આદિનું બંધન કે મર્યાદા ખરો ધર્મ, તત્વ, સત્ય કે આત્મા સહન કરી શકે જ નહિ" એ રહસ્યથી તત્વવેત્તા મહાવીર અજાણ્યા નહોતા અને તેટલાજ માટે (શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં મહાવીરનો ઉપદેશ સંગ્રહવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે) ત્હેમણે કહ્યું હતું કે " ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે; અને 'ધર્મ' એ બીજું કાંઈ નહિ પણ 'અહિંસા, સંયમ અને તપનો સરવાળો' છે." 'જૈનધર્મ એ જ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે' અગર 'હું જે ઉપદેશ આપું છું તે જ ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે' એમ ત્હેમણે કહ્યું નથી, પણ અહિંસા (કે જેમાં દયા, નિર્મળ પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવનો સમાવેશ થાય છે) તથા સંયમ (કે જેમાં મન અને ઇન્દ્રિયોપર કાબુ રાખતાં શીખી આત્મરમણતા પ્રાપ્ત કરવાની છે) અને તપ (કે જેમાં બીજાની 'સેવા' કરવા માટે સેવાનો, [illegible]મ, ધ્યાન અને અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે) એ ત્રણ તત્વોનો સરવાળો એજ 'ધર્મ' અથવા 'જૈનધર્મ' છે, અને તે જ મ્હારા શિષ્યોને તથા આખા જગતને પ્રાપ્ય છે, એમ [illegible]સુધી ત્હેમણે તે ત્રણે તત્વોનો ઉપદેશ વિદ્વાનોની સંસ્કૃત ભાષામાં નહિ પણ તે વખતના [illegible]જવર્ગમાં બોલાતી માગધી ભાષામાં દરેક વર્ણના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચે કર્યો હતો [illegible]ને અભિષેક તેવી ક્ષત્રીય મહારાજાઓ, બ્રાહ્મણ પંડિતો તથા અધમમાં અધમ ગણાતા [illegible]સુદ્રોને પણ જૈન બનાવ્યા હતા તથા સ્ત્રીઓના દરજ્જાને પણ ઉંચો બનાવી ખરા [illegible]રાતમાં મૂળ નાખ્યાં હતાં. એમના 'મિશન' અથવા 'સંઘ' માં પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ [illegible] છે અને સ્ત્રી-ઉપદેશકો પુરુષો વચ્ચે પણ ઉપદેશ કરે છે અને કેટલીક સાધ્વીઓનાં [illegible] તો સ્ત્રીઓની પ્રશંસા વખતે ગાવામાં આવે છે. શ્રી મહાવીરના ઉપદેશ અને તે ઉપ-

નથી. જે શંકા થાય તે વિશેષ જાણનારને પૂછવી. ત્યાંથી મનમાનતો ઉત્તર ન મળે પણ જિન વચનની શ્રદ્ધા ચળવિચળ કરવી યોગ્ય નથી. અનેકાંત શૈલીના સ[illegible] વિરલ જાણે છે.

[ભગવાનનાં કથનરૂપ મણિના ઘરમાં કેટલાક પ્રાણીઓ રોગરૂપી કાળું શોધ[illegible] મંથન કરી અધોગતિજન્ય કર્મ બાંધે છે લીલોતરીને બદલે તેની સુકવણી કરી સે[illegible] કેણે ! કેવા વિચારથી શોધી કાઢ્યું હશે ?]

આ વિષય બહુ મોટો છે. એ સંબંધી [અહીં આગળ કહેવાની કંઈ મેળવણી ન[illegible] ટુંકામાં કહેવાનું કે આપણે આપણા આત્માનાં સાર્થક અર્થે મનભેદમાં પડવું નહિ] ઉ[illegible] અને શાંત મુનિનો સમાગમ, નિર્મળ આચાર, વિવેક, દયા, ક્ષમા એનું સેવન કર[illegible] [મહાવીર તીર્થને અર્થે અને તે વિવેકી બોધ કારણ સહિત આપવો.] તુચ્છ બુદ્ધિ[illegible] શંકિત થવું નહિ. એમાં આપણું પરમ મંગળ છે. એ વિસર્જન કરવું નહિ. S.

આ સર્વ બિનાઓનો સમદ જૂદા જૂદા ગ્રંથોપરથી કરવામાં આવ્યો છે, અને તે[illegible] તે સર્વેનો હું ઉપકાર માનું છું.

તંત્રી.

श्री महावीर.

एमनुं सेवाधर्ममय जीवन तथा सर्वोपयोगी 'मिशन'.

[મુંબઈની 'પ્રાર્થના સમાજ'ના વાર્ષિક ઉત્સવમાં 'શ્રી મહાવીર સ્વામી' ઉપ[illegible] એક ભાષણ આપવા શ્રીયુત વાડીલાલ મોતીલાલ શાહને આમંત્રણ થયેલું હતું, [illegible] તા ૩૦ મી સપ્ટેમ્બરની સાંજના ૬ વાગે સમાજના મંદિરમાં પ્રોફેસર ભંડારકરના પ્રમુખપણા નીચે તેમણે હિંદી ભાષામાં વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જેનો સાર નીચે પ્રમાણે છે]

'પ્રાર્થના સમાજ'માં જૈન ધર્મ કેવો ?

[illegible] પ્રતિનિધિ, મ્હેની અને શુષ્ક ક્રિયાઓ તથા ધર્મદ્રોહો વગેરેથી જેણે છેડાપુરો કર્યો છે [illegible] એવી 'પ્રાર્થના સમાજ'ના મહાવીર—જૈનોના દેવનું—એક 'વાડા'માં રહેતા લોકોએ માનેલા [illegible] દેવનું ગુણસ્મરણ અને ઉપદેશ કહેવાનું સાર્થક શું ? એમ અત્રે બીરાજેલા ઘણાઓ [illegible] જૈનોના મનમાં થશે. સવાલ હું સ્પષ્ટ કરું છું. જનસમાજના મનમાં મહાવીર અને [illegible] જૈન ભાવને. સંબંધમાં ભ્રમ [illegible] આવા વિચારો માટે જો કોઇ દોષપાત્ર હોય તો તે [illegible] વ્યાખ્યાનકારો જૈનો પોતે જ છે, કે જેઓ સર્વોપયોગી અને વિશાળ હકીકત [illegible] જૈનધર્મનું ખરું સ્વરૂપ સમજાવવાની માંગ [illegible] છે અને જેઓમને ધર્મનું સ્વરૂપ સમ[illegible] [illegible] બિનજરૂરી ધર્મગુરુઓને ચિર મુક્ત માં આવી છે તેઓ પ્રાયઃ તત્ત્વશોધક [illegible] [illegible] [illegible] ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ થાય છે. [illegible] જૈનત્વ [illegible] ધર્મ સંબંધી ખરો [illegible] [illegible] આડંબરક ક્રિયાઓ અને વહેમોને દેશમાંથી હાંકી કાઢવાને [illegible] [illegible] વિચારો ૩૦—૩૫ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપે[illegible]

હતો તે ઉપદેશ હરકોઈ દેશ અને હરકોઈ સમાજનો ઉદ્ધાર તેમજ આત્મોદ્ધાર કરવાને પુરતો હોવા છતાં તે ધર્મના ગુરુઓની અજ્ઞાનતા અને શ્રાવકોની અંધશ્રદ્ધાને લીધે મહાવીર અને જૈનધર્મ આજે અનાદર પામે છે. સાયન્સનો હિમાયતી, સામાન્ય અક્કલ (Common sense) ને ખીલવનારો, અંતર બળ ખીલવવાની ચાવી આપનારો, પ્રાણી માત્રને આત્મભાવની આંખથી જોનારો, આપબળ અથવા સ્વાત્મસંભવ (Self-reliance) નો પાઠ શિખવી રાંકડા અને કર્મરાંક દુનીઆને 'જવાંમર્દ'-'કર્મવીર' બનાવનારો, એક નહિ પણ પચીસ દષ્ટિથી દરેક ચીજ અને દરેક બનાવપર વિચાર કરવાની વિશાળ દૃષ્ટિ આપનારો અને પોતાની સમજના જોરે બીજાનું હિત સાધવાની ફરજ નાખનારો—એવો અતિ ઉપકારી, વ્યવહારુ [practical] અને સાદો-સુધો મહાવીરનો ઉપદેશ ભલે આજના જૈનો સમજવા કોશીશ ન કરે, પણ વખત જતાં તે પ્રાર્થનાસમાજ, આર્યસમાજ, બ્રહ્મોસમાજ, થીઓસોફીકલ સોસાઇટી, અને યુરોપ અમેરિકાનાં શોધક લોકોમાં જરૂર નિવાસ કરશે એ બાબતમાં મ્હને શ્રદ્ધા છે.

મહાવીરનો ઉપદેશ પક્ષપાતી કે એકદેશીય નથી.

વિશ્વને પોતાનું કુટુંબ મનાવનારા મહાવીર ગુરુનો ઉપદેશ પક્ષપાતી નથી, તેમજ તે અમુક વર્ગ માટે છે એમ પણ નથી. એમના ઉપદેશને 'જૈન ધર્મ' એવું નામ અપાયું છે, તેમાં 'જૈન' એ માત્ર 'ધર્મનું' વિશેષણ છે. જડભાવ, સ્વાર્થબુદ્ધિ, સંકુચિત દૃષ્ટિ, ઇન્દ્રિયપરવશતા એ વગેરે પર જય મેળવવાની ચાવી આપનારો અને એ રીતે આ દુનીઆમાં રહેવા છતાં અમર અને આનંદસ્વરૂપ તત્વનો સ્વાદ ચખાડનારો ઉપદેશ એ જ જૈન ધર્મ છે. એ જ મહાવીરનો ઉપદેશેલો ધર્મ છે. "કાળ, ક્ષેત્ર, નામ આદિનું બંધન કે મર્યાદા ખરો ધર્મ, તત્વ, સત્ય કે આત્મા સહન કરી શકે જ નહિ" એ રહસ્યથી તત્વવેત્તા મહાવીર અજાણ્યા નહોતા અને તેટલા જ માટે (શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં મહાવીરનો ઉપદેશ સંગ્રહવામાં આવ્યો છે તે પ્રમાણે) ત્હેમણે કહ્યું હતું કે "ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે; અને 'ધર્મ' એ બીજું કાંઈ નહિ પણ 'અહિંસા, સંયમ અને તપનો સરવાળો' છે" 'જૈનધર્મ એ જ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે' અગર 'હું જે ઉપદેશ આપું છું તે જ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે' એમ ત્હેમણે કહ્યું નથી, પણ અહિંસા (કે જેમાં દયા, નિર્મળ પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવનો સમાવેશ થાય છે) તથા સંયમ (કે જેમાં મન અને ઇન્દ્રિયોપર કાબુ રાખતાં શીખી આત્મપરમસુખતા પ્રાપ્ત કરવાની છે) અને તપ (કે જેમાં બીજાની 'સેવા' કરવા માટે સેવાનો [illegible]મ, ધ્યાન અને અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે) એ ત્રણ તત્વોનો સરવાળો એજ 'ધર્મ' અથવા 'જૈનધર્મ' છે, અને તે જ મ્હારા શિષ્યોને તથા આખા જગતને માન્ય છે, એમ [illegible]તી ત્હેમણે તે ત્રણે તત્વોનો ઉપદેશ વિદ્વાનોની સંસ્કૃત ભાષામાં નહિ પણ તે વખતના [illegible] ચાલતી માગધી ભાષામાં દરેક વર્ણના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ વચ્ચે કર્યો હતો [illegible] મહારાજાઓ, બ્રાહ્મણ પંડિતો તથા અધમમાં અધમ ગણાતા [illegible]ઓને પણ જૈન બનાવ્યા હતા તથા સ્ત્રીઓના દરજ્જાને પણ ઉંચો બનાવી ખરા [illegible]માં ભેગ નાખ્યાં હતાં. એમના [illegible] અથવા 'વધ' માં પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ છે અને સ્ત્રી-ઉપદેશકો પુરુષો વચ્ચે પણ ઉપદેશ કરે છે અને કેટલીક સાધ્વીઓનાં [illegible] પ્રશંસા વખતે ગાવામાં આવે છે. શ્રી મહાવીરના ઉપદેશ અને તે ઉપ-

દેશના અવલોકન તરફ આપણે થોડા વખત પછી નજર કરીશું, પણ આટલી બીનાથી શ્રોતાગણને ખાત્રી થઈ હશે કે મહાવીર કોઈ એક પક્ષ કે વર્ગના ગુરૂ નથી, પણ સકળ મનુષ્ય વર્ગના સર્વકાળ માટેના ગુરૂ છે અને ત્હેમનાં ઉપદેશમાંથી ખરો સુધારો તથા દેશોન્નતિ અને આત્મોન્નતિ થઈ શકે તેમ હોવાથી સુધારાનો માર્ગ શોધના આ જમાનાને અને આ દેશને તો તે ધર્મ ઘણો જ ઉપયોગી અને ઉપકારી છે; એટલા માટે શ્રાવક કુળમાં જન્મેલા લોકોમાં ગોંધાઇ રહેલા એ ધર્મરત્નને યત્નપૂર્વક પ્રકાશમાં-જાહેરમાં લાવી મૂકવાની ઘણી જ જરૂર છે.

શ્રી મહાવીર ગુરૂનું જીવન.

હવે આપણે શ્રી મહાવીર ગુરૂના જીવનચરિત્ર તરફ ફરીએ. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ જીવનચરિત્ર કથવામાં ઘણી મુસ્કેલી છે એ હું ત્હમને પ્રથમથી જ જણાવી દઇશ. પુરાણા વખતમાં ઇતિહાસ તરીકે ઇતિહાસ ભાગ્યે જ લખાતા. શ્વેતામ્બરોએ માનેલાં શ્રી આચારાંગ તથા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શ્રી મહાવીર સબંધી કાંઇક હકીકત મળી શકે છે. દીગંબરના 'મહાવીર પુરાણ' માંથી કેટલીક હકીકત મળી શકે છે. કલ્પસૂત્ર અને હેમચંદ્રાચાર્યકૃત 'ત્રિશષ્ટિ શલાકા પુરૂષ ચરિત્ર'માં શ્રી મહાવીર સંબંધી ઉલ્લેખ છે. પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનોએ પ્રસિદ્ધ કરેલાં સાધનો પૈકી 'The Sanctuary' Vol II by William Hicks (Boston) અને સ્ટીવન્સ કૃત નવતત્વ અને કલ્પસૂત્ર એ કાંઇક ઉપયોગી છે. આમ જૂદાં જૂદાં સાધનો પરથી મહાવીરનુ ચરિત્ર આપણી જાતે ઉપજાવી કહાડવાનું રહે છે; 'ઉપજાવી કહાડવાનું' એ શબ્દ વાપરવાનુ કારણ એ છે કે, કોઇપણ સૂત્ર કે ગ્રંથમાં એમનું સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર આપ્યું નથી તેમજ એક ગ્રંથકારે જણાવેલી બાબતોથી જૂદીજ જાતની બાબતો બીજા ગ્રંથકાર આપે છે. આગલા જમાનામાં દંતકથાઓ, અતિશયોક્તિભર્યાં ચરિત્રો અને સૂક્ષ્મ બાબતોને સ્થૂલ રૂપમાં બતાવવા માટે ઉપમાઓ વાપરેલા હોવાલો લખવાનો બહુજ રીવાજ હતો, કે જે રીવાજ માત્ર જૈનોના જ નહિ પણ બ્રાહ્મણ, ખ્રિસ્તી વગેરે તમામના પવિત્ર ગણાતા ગ્રંથોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેથી આજે પૂર્વના કોઇ મહાપુરૂષનું બુદ્ધિગમ્ય ચરિત્ર કથવા ઇચ્છનારે ઉપર કહેલાં સ્થૂલ ભ્માનો અને દંતકથાઓ તથા ભક્તિવશ થઈ લખાયલી આશ્ચર્યજનક બાબતોને જૂદી પાડી એક મનુષ્ય કેવી રીતે અને કેવાં કામોથી ઉત્ક્રાન્ત થતો ગયો અને ત્હેની ઉત્ક્રાન્તિ જગતને કેવી રીતે અને કેટલે અંશે ઉપકારક થઇ પડી એ બતાવવાનું મહાભારત કામ બજાવવામાં કેટલુંક જોખમ ખેડવું પડે તેમ છે. અસ્તુ! આજના વ્યાખ્યાનમાં આપણને બધી બાબતોનો નિર્ણય કરવાનો અવકાશ નથી, તેથી ટુંકામાં જ પતાવવા કોશીશ કરીશું.

ઉત્તર હિંદમાં વિદેહ અથવા મગધમાં આવેલા કુંડગામના નરેશ સિદ્ધાર્થ અને રાણી ત્રિશલાદેવીના પુત્ર તરીકે શ્રી મહાવીરનો જન્મ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૯૮માં થયો હતો. શ્વેતામ્બર જૈન શાસ્ત્રકારો કહે છે કે તે મહાત્માનો જીવ પ્રથમ એક બ્રાહ્મણીની કુક્ષીએ ઉત્પન્ન થયો હતો અને પાછળથી (બ્રાહ્મણ કુળ હલકું ગણાવાથી) દેવનાઓ તે ગર્ભને અમુક વિધિથી ત્રિશલા ક્ષત્રીયાણીની કુખે લાવી મૂક્યો હતો. ગર્ભસંક્રમણની આ બીનાનો દીગંબર શાસ્ત્રકારો ઇનકાર કરેછે.

શે! ધર્મ સંબંધમાં સામાન્ય લોકસમાજની શ્રદ્ધા એવી વિચિત્ર હોય છે કે
અસંભવિત હકીકત તે સેંકડો માણસોની લાગણી દુખવવા જેવી બાબત થઇ
ંતુ જ્યારે મહાવીરને પોતાના તીર્થંકર-ભગવાન તરીકે માનનારા બન્ને ફીરકા
ઇતિહાસ લખવામાં જુદા પડે છે ત્યારે એમાંથી એક તો ભુલનો હોવો જ
જેમ તટસ્થ પુરુષો કલ્પના કરવાને હકદાર છે. મ્હારી પોતાની માન્યતા
કે, બ્રાહ્મણો અને જૈનો વચ્ચે જે સખ્ત સ્પર્ધા ચાલતી હતી
ઘણુંએક બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોએ જૈનોને અને પછી જૈન લાગણીઓએ બ્રાહ્-
પોતાના ગ્રંથોમાં અપમાન પહોંચાડવાની યુક્તિઓ કરવામાં બાકી રાખી નથી.
ામાં તેઓ ઉચિત હતા કે કેમ એ એક સવાલ થાય છે, કે જેના નિરાકરણ
સ્થળ યોગ્ય ગણાશે નહિ; અહીં એટલું જ જણાવવું બસ થશે કે બ્રાહ્મણ કુ-
પુરુષના જન્મ માટે નાલાયક ઠરાવવા માટે કદાચ ગર્ભસંક્રમણની કલ્પના
હોય; અગર તો જેમ સિદ્ધર્ષિ વગેરે અનેક મહત્ ભાવોનું વર્ણન સ્થૂલ
આપ્યું છે તેમ આ પણ એક અધ્યાત્મગર્ભિત ભેદ હોવો જોઇએ એવી રીતે
હાવીર પ્રથમ 'બ્રાહ્મણ' અને પછી 'ક્ષત્રિય' બન્યા અર્થાત્ પ્રથમ બ્રહ્મચર્યના
સમર્થ વિચારક (thinker) બન્યા, પૂર્વ ભવોમાં આસ્તે આસ્તે વિચારબળ
કર્યું અને જ્ઞાનયોગી બન્યા, પછી ક્ષત્રિય અથવા કર્મયોગી—દુનીઆના હિત માટે
આપનારા વીર બન્યા.

ગમે તે હો; મહાવીર ત્રિશલારાણીની કુક્ષીએ જન્મ્યા એ તો નિર્વિવાદ છે.
ફેરવાને માટે પાંચ પ્રવીણ ધાત્રમાતાઓ રાખવામાં આવી હતી, અને હેમને
વીરરસ કાવ્યોનો શોખ લગાડવામાં આવ્યો હતો. દીગમ્બરોની માન્યતા પ્રમાણે
ં હેમણે સાતકનાં ભરતા અંગીકાર કર્યાં અને જગતના ઉદ્ધાર માટે દીક્ષા
માં ઉદ્ધારની યોજના મનમાં ગોઠવવાનું આઠમી વર્ષથી જ શરૂ કર્યું; મતલબ કે
બ્રહ્મચારી રહ્યા. શ્વેતામ્બરો કહે છે કે, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શને ભોગવતાં
હેઓ ૨૮ વર્ષની ઉમર સુધી ભોગવ્યાં, લગ્ન કર્યાં, પિતા બન્યા અને ઉત્તમ પ્ર-
વાસ (જલકમળવત્) કેવી રીતે થઇ શકાય એનો જીવતો દાખલો બેસ-
પાડ્યો. દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જાહેર કરતાં માતાપિતાને દુઃખ ઉપજવાથી હેમના
સુધી તેઓ ગૃહવાસમાં રહ્યા; ફરી ૨૮ મે વર્ષે દીક્ષા માટે તૈયારી કરવામાં
ારે મ્હોટા ભાઇએ રોક્યા. "માતપિતા અને વડીલ બન્ધુની આજ્ઞાનો લોપ ન
'ગૃહસ્થ' નું ભૂષણ છે" અર્થાત્ 'ધર્મ વિનયમૂલક છે' એમ જગતને બ-
તાવવા માટે બે વર્ષ વધુ સંસારમાં રહી ધ્યાન, તપ વગેરેમાં મશગુલ રહ્યા અને
બાર માસ સુધી વાર્ષિક દાન આપવા કર્યું. શ્વેતામ્બર ગ્રંથો કહે છે કે ૩ અબ-
જ ૮૦ લાખ સોનૈયાનું દાન હેમણે આપ્યું હતું; પરન્તુ આંકડાની વિગતો
કરવાથી કાંઇ સંગીન લાભ નથી, માટે આપણે આગળ ચાલીશું. શ્રી મહાવી-
અને દીક્ષામાં પ્રવેશ વિષે એ બે બાબતો ખાસ વિચારવા જેવી છે. એ જ
ીઆને વ્યાપક ઉપદેશ કર્યો છે કે ધર્મના ચાર પાયા છે: દાન, શીલ, તપ
ના. અનુક્રમે કહેવાપણા એ ચાર [illegible] સહેલો છે. અંગ-
ામો (હાલો) નાખ કાપી આપવો એ દાન કરવા જેટલું જ રહેલું કામ છે. કાયો

નખ ઉતારી દેવા એ શીલ પાળવા બરાબર મુશ્કેલ છે. આંગળી કાપી આપવી તે તપ બરાબર મુશ્કેલ છે. અને આખું શરીર 'વોસીરાવી' દેવું-શરીર ઉપરથી હક ઉઠાવી લઇ આત્માને ત્હેના પ્રેક્ષક તરીકે અમલ રાખવો એનું નામ 'ભાવના' છે, કે જે સૌથી કઠીન છે. કોઇપણ જાતના બદલાની ઇચ્છા વગર પ્રેમપૂર્વક યથાશક્તિ શારીરિક મહેનત વડે કે દ્રવ્ય વડે કે સલાહ વડે દાન દેવાનું જેનાથી બની શકતું નથી ત્હેનાથી નિર્મળ શીલ (Character) કદી અંગીકાર થઇ શકે જ નહિ. (જેઓ એમ થવું શક્ય માને છે તેઓ 'શીલ' નો ખરો અર્થ સ્હમજતા નથી.) અને શીલ વગરનો માણસ 'તપ' કે જેમાં પરાર્થે સેવાના શ્રમનો અને ધ્યાન, સ્વાધ્યાયાદિનો સમાવેશ થાય છે તે 'તપ' નો અધિકાર પામી શકે નહિ. તેમજ તપ વગર ઉચ્ચતમ 'ભાવના' સંભવીત નથી. આ રહસ્ય લોકોને પોતાના જ દૃષ્ટાંતથી ઠસાવવા માટે શ્રી મહાવીરે **પ્રથમ દાનધર્મ** પાળી બતાવ્યો અને ત્યાર **પછી જ સંયમ** અંગીકાર કર્યો. અને સંયમની પોતાને લેહ લાગેલી હોવા છતાં વડીલોની મરજી સંપાદન કર્યાં પહેલાં **બાહ્ય** ત્યાગ અંગીકાર કર્યો નહતો. જૈનોમાં આજે બાહ્ય ત્યાગની જે પ્રથા ચાલે છે તે બાબતમાં અત્રે કાંઇ ન બોલતાં હું એટલું જ સૂચવીશ કે જેને તેઓ પોતાના **ભગવાન** માને છે ત્હેમના જ્વલંત દૃષ્ટાંતને ધ્યાનમાં લઇ વર્તવામાં આવે તો જૈન ધર્મ આજની માફક એક ખુણે પડી ન રહેતાં ઘણો પ્રખ્યાત થાય અને ઘણો જગહિતકારી થઇ પડે

ત્રીસ વર્ષની વયે શ્રી **મહાવીરે** જગતની દૃષ્ટિએ જગદુદ્ધારના કામની 'દીક્ષા' અથવા મહાવ્રત અંગીકાર કર્યું અને સ્વહસ્તે કેશલોચ કર્યો. કેશલોચ-પોતાની આંગળીઓથી પોતાના મસ્તકના વાળ ખેંચી કહાડવા એ ઘણાને ત્રાસદાયક ક્રિયા લાગશે, પણ એ એક આત્માભિમુખ દૃષ્ટિની કસોટી માત્ર કરવા અર્થે થતી ક્રિયા છે. પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર મેરી કૉરેલીના 'ટૅમ્પોરલ પાવર' નામના રસીલા ગ્રંથમાં જુલમી રાજાને સુધારવા માટે બંધાયલી ગુપ્ત મંડળીનો એવો કાનુન કલ્પ્યો છે કે, એ મંડળીમાં દાખલ થવા ઇચ્છનારને એક ગુપ્ત જગામાં લઇ જવામાં આવતો, જ્હાં ત્હેના હાથની નસમાંથી તલવાર વતી લોહી કહાડી તે લોહી વડે અમુક દસ્તાવેજમાં સહી કરાવવામાં આવતી ! જે મનુષ્ય થોડું સરખું લોહી પડવા દેતાં ડરે કે ચમકે તે, દેશને બચાવવાના મહાભારત કામ માટે જોઇતો સંપૂર્ણ દેહભોગ કેવી રીતે આપી શકવાનો હતો ? તેવી રીતે જે માણસ વિશ્વોદ્ધારના 'મિશન' માં જોડાવા ઇચ્છે ત્હેને આત્મા અને દેહની ભિન્નતા એટલે અંશે લાગવી જોઇએ કે વાળ ખેંચી કહાડતાં એણે જરા પણ આંચકો ખાવો ન જોઇએ. વાળ અમુક રીતે જ કહાડવાથી મોક્ષ મળે છે એમ કાંઇ નથી, પણ આ એક બાહ્ય કસોટી છે. એટલું મનોબળ કેળવ્યા વગર દીક્ષા લેનારા જગતને ભાગ્યે જ ઉપકારી થઇ શકે છે.

શ્રી મહાવીર કેશલોચ કર્યા બાદ પ્રથમ તો બાર વર્ષ સુધી તપ અને ધ્યાનમાં જ નિમગ્ન રહ્યા. એમણે કરેલા તપો એમના આત્મબળનો પુરાવો આપે છે. તપ અને ધ્યાન વડે વિશેષ યોગ્યતા મેળવ્યા **પછીજ** ઉપદેશના કામની યોજના અમલમાં મૂકી, એ એક વિચારવા સરખી વાત છે. 'સેવા કરો,-સેવા કરો' એવી ખાલી બુમો પાડનારાઓ જગતને કાંઇ લાભકારી થઇ શકવાના નથી; સેવાનું રહસ્ય શું, સેવા કેવી રીતે કરવી, જગતને કયાં કામોમાં મદદની જરૂર છે, ઓછામાં ઓછા વખતમાં અને ઓછામાં ઓછી મહેનતે

વધારે સેવા કઇ રીતે બજી શકે, એ સઘળી બાબતોનો અભ્યાસ જેને નથી
સેવાને બદલે ઉલટા હાની કરનારા થઈ પડે એ સંભવિત છે. " પ્રથમ
ર શક્તિ મેળવો. પછી સેવા માટે બહાર પડો " એ સિદ્ધાંત કે જે
ચરિત્રમાંથી મળી આવે છે તે, આજના રાજદ્વારીઓ, સંસારસુધારકો, તેમજ
એ લક્ષપૂર્વક શિખવા જેવો છે. એક અલ્પજ્ઞ માણસ પોતાથી પણ વધુ અલ્પ-
ઓને હજારોની સંખ્યામાં ' સ્વયંસેવક ' તરીકે એકઠા કરે એથી શું દેશોદ્ધાર
થવો શક્ય છે ? " પ્રથમ લાયકાત અને પછી જાહેર કાર્ય " એ એક
ત્ર છે, જે આજના જૈનો તેમજ જૈનેતરોએ, અને જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કામ
નાર દરેક પુરુષે અવશ્ય શિખવો જોઇએ છે.

મહાવીરને જે કામ બજાવવું હતું, તે કામની લાયકી બાર વર્ષના ભગીરથ પ્રયા-
બાદ ત્હેમણે એ ' મિશન ' શરૂ કર્યું અને ૩૦ વર્ષ સુધી તનતોડ મહે-
મિશન ચલાવ્યું. પોતાનું ' મિશન ' દીર્ઘકાળ સુધી ચાલ્યાં કરે અને ઉત્તરો-
વિસ્તાર થાય એ હેતુથી એમણે વ્યવસ્થાપૂર્વક યોજના ગોઠવી. ન્યાયોપાર્જિત
ગુજરો કરનારા ' માર્ગાનુસારી, ' મર્યાદિત આત્મભોગ આપી શકે એવાં
શ્રાવક-શ્રાવિકા, અને સંપૂર્ણ આત્મભોગ આપી શકે એવાં મહાવ્રતધારી
સાધ્વીઃ એઓનો એક ' સંઘ ' અથવા ' સ્વયંસેવક મંડલ ' રચ્યું. કોલેજના
પ્રોફેસરો હતા, તેમ ત્હેમણે ૧૧ ગણધર (શ્રી ગૌતમ પ્રમુખ) મેળવ્યા
ત્હેમાંના ૭ ને ૭ ' ગણ ' અથવા ' ગુરૂકુળ ' ચલાવવાનું સોંપ્યું, અને બીજા
ગુરૂકુળ સોંપ્યાં. એ જુદાં જુદાં ગુરૂકુળોમાં થઇને ૪૨૦૦ મુનિઓ, લગભગ ૧૦
કેવળ મુનિઓ અને ૩૬૦૦૦ આર્યાઓ શિક્ષણ લેતાં. એમના સંઘમાં ૧૫૯૦૦૦
અને ૩००००० શ્રાવિકાઓ હતી. રેલ, તાર, પોષ્ટ કશાની મદદ વગર ગોસ વ-
પુરુષે ' પ્રોપેગેન્ડા વર્ક ' અથવા ' પ્રચારનું કાર્ય ' આટલી હદ સુધી વધાર્યું
પુરુષનો ઉત્સાહ, ખંત, સહનશીલતા, જ્ઞાન, વીર્ય, તેજ વગેરે કેવાં ઉચ્ચ કોટિનાં
ખ્યાલ સહજમાં આવી શકે તેમ છે.

મહાવીરે પ્રથમ મગધમાં ઉપદેશ કર્યો. બંગાલથી હિમાલય સુધી અને પશ્ચિ-
ના ભાગોમાં ઉગ્ર વિહાર કરીને—ગામે ગામ ફરીને—એમણે લોકોના વહેમો, અંધશ્રદ્ધા,
મંદિર અને ઇન્દ્રિયલોલુપતા આદિ અત્યાચારને દૂર કર્યો હતો. વિદેહના રાજા ચેટક,
ના રાજા શતાનીક, ગાંધારના મહાવીર, પ્રસન્નચંદ્ર વગેરે રાજાઓ અને મોટા
ઓને એમણે પોતાના ભક્ત બનાવ્યા હતા. બ્રાહ્મણો અને શિષ્યોનો એમણે ન-
કર્યો હતો. અત્યંત અનિષ્ટોમાં વિહાર કરીને એમને પણ તારણ કોશીશ કરી હતી,
ત્યાં એમને અનેક ભયંકર સંકટો સહવાં પડ્યાં હતાં. ઉજ્જયનીના સ્મશા-
નમાં પ્રસિદ્ધ ગોવાળે કાનમાં ખીલા ઠોક્યા, હાથીઓમાં ફેંકાયા અને ચંડ-
કૌશિક સર્પના ડંખો સહ્યા એ વગેરે સંકટો પરથી એમની આત્મશક્તિના
સહનશીલતાનો અનુભવ થઇ શકે છે. મહાવીર સ્વામીનો ઉપદેશ સંપૂર્ણ જૈન
કરે છે કે આપને મહાવીરના મનનું શિક્ષણ જેવું મોટું શાસ્ત્ર અને તેથી
કર્માં દાન થઇ આવ્યું. આ અપૂર્વ સ્વાર્થે અત્યંત ઘણ ગુણવત્તામાં આવ્યું

હોય એમ મ્હારી પામર બુદ્ધિને જણાય છે. ચંડ આક્રોશ અથવા ઉગ્ર ક્રોધ વાળો મનુષ્ય મહાવીર જેવા શુદ્ધ કાર્મણદેહવાળા પુરૂષ પર ક્રોધ કરવા જતાં એ શુદ્ધ કર્મવાળા દેહના ક્ષીર જેવા સ્વાદવાળા પુદ્ગલોના પ્રતાપે આત્માભિમુખ વૃત્તિવાળો બન્યો હોય તો એ સંભવિત છે; કારણ કે ખરેખર જૈનતત્વજ્ઞાન પ્રમાણે શુક્લ લેશ્યાનો સ્વાદ ક્ષીર જેવો જ છે, પણ તે કાંઈ ઉદારીક એટલે સ્થૂલ દેહથી ચાખી શકાતો નથી.

મહાવીર એ કાંઈ Automatic ઑટોમેટીક ઉપદેશક ન હતા અર્થાત્ કેવળ ગુરૂએ કહેલી વાતો કે રૂપો કે વિધિઓને વળગી રહેનારા સ્થિતિચુસ્ત (Conservative) પુરૂષ નહતા; પણ સ્વતંત્ર વિચારક હોઈ દેશ-કાળને અનુરૂપ સ્વાંગમાં સત્યનો બોધ કરનારા પુરૂષ હતા. ત્હેમના પહેલાં થએલા તીર્થંકરે આપેલા ધારણમાં ફેરફાર કરીને એમણે નવું સ્વરૂપ યોજ્યું છે, જે કેશીસ્વામી અને ગૌતમ સ્વામીની શાંત કૉન્ફરન્સનું જે વર્ણન ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આપ્યું છે તે ઉપરથી તથા બીજી કેટલીક વિધિઓ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. એટલુંજ નહિ પણ એમણે ઉપદેશ પણ લોકભાષામાં-ને વખતના પ્રજાવર્ગમાં બોલાતી માગધી ભાષામાં આપ્યો છે, નહિ કે તે વખતના રાજા તથા નાગરિક વર્ગમાં વપરાતી સંસ્કૃત ભાષામાં. આ બે બાબતો ઉપરથી આજના જૈનો તેમજ દરેક ધર્મના અનુયાયીઓએ શિખવું જોઇએ છે કે, શાસ્ત્રોને અને દરરોજ ભણાતા પૂજા, ધ્યાન આદિના પાઠોને મૃતભાષામાં પોપટ માફક નહિ ભણતાં જે ભાષા પોતે બોલી અને સમજી શકે તે ભાષામાં તે પાઠો અને શાસ્ત્રોનું ભાષાન્તર (કે તે ભાવ કાયમ રાખી રૂપાન્તર) કરવું જોઈએ, કે જે રૂપાન્તર આજના દેશ-કાળાદિને વધારેમાં વધારે અનુકૂળ હોય.

શ્રી મહાવીર જેવા વ્યવહારકુશળ-સમયસૂચક હતા તેવાજ સર્વ વિષયનું જ્ઞાન ધરાવનાર પુરૂષ હતા. ત્હેમણે પદાર્થની સમજુતમાં વિશ્વવ્યવસ્થા સમાવી દીધી છે, કે જે આજના ફિલોસોફરો પેકીના ઘણા આગળ વધેલાઓએ સ્વીકારી છે. શબ્દનો વેગ 'લોક' ના છેડા સુધી છે એ વગેરે કહીને ત્હેમણે આજની ટેલીગ્રાફી સમજાવી છે. [illegible] પુદ્ગલ છે એમ કહી ટેલીફોન અને ફોનોગ્રાફની શોધનો પાયો નાખ્યો છે. [illegible]-ભાગ વગેરે ૧૪ સ્થળે આગીક જંતુ ઉત્પન્ન થવાનું કહે છે એમ જણાવી આજની [illegible] Theory સમજાવી છે. પૃથ્વી, વનસ્પતિ વગેરેમાં [illegible] છે એવો એમનો સિદ્ધાન્ત આજે ડૉ. બોઝે સાબીત કરી બતાવ્યો છે. [illegible] અને સ્યાદ્વાદ આજના અધ્યાત્મીઓ અને વિચારકોને [illegible] રૂપ છે. એમનું કહેલું લેશ્યાઓનું સ્વરૂપ અને [illegible] આજના ફિલોસોફરોની શોધથી સત્ય સાબીત થાય છે. [illegible] [illegible] તેમજ [illegible] અને [illegible] બાબતમાં પણ ઘણી હદ સુધી [illegible] શ્રી મહાવીર [illegible] હતા; અને [illegible] [illegible] [illegible] અંગ મનાતા, એ વાત [illegible] [illegible] 'પ્રમાણો' ગણ્યા છે ત્હેમાં '[illegible]

[illegible] પણ [illegible] [illegible] વ્યવહારૂ (Practical) [illegible] અને [illegible]

એવો તે અનિવાર્ય જરૂર છે, એ સાદા દેખાતા ઉપદેશનું રહસ્ય જમાને જમાને લોકોમાં ઉગ્ર રહી સમજાવવાની તક અને સગવડ જેમને મળતી હોય તે ખરેખર ભાગ્યશાળી છે એમ કહ્યા સિવાય ચાલતું નથી. લોકોમાં જે અમુક ધર્મ જ ખરો અને બીજા ખોટા એવો વિતંડાવાદ ચાલે છે ત્હેનો લેપ મહાવીરનો ઉપદેશ સમજનારને કદી લાગી શકે નહિ; કારણકે મહાવીરે તો સ્યાદ્વાદ શૈલિ બતાવીને નય-નિક્ષેપાદિ રૂપ દ્રષ્ટિએ વિચાર કરતાં શિખવ્યું છે. ત્હેમણે દ્રવ્ય એટલે પદાર્થપ્રકૃતિ, ક્ષેત્ર એટલે દેશ, કાળ એટલે જમાનો તેમજ વખત, ભાવ એ ચારેને માન આપીને એ વસ્તુસ્થિતિ (Circumstances)માં બનેલે વધારેમાં વધારે અનુકૂળ થઇ પડે એવી રીતનો વ્યવહાર ચલાવવા સલાહ આપી છે; કાંઇ એમ નથી કહ્યું કે 'આમ જ કરજો, બીજું નહિ.' રાજા કેન્યુટે પોતાના ઑફ અને ઑસ્વોલ્ડ નામના ખુશામતીઆ દરબારીઓને ઠપકો આપતાં કહ્યું હતું કે " Thus far and no further " 'આટલેજ દૂર, અને એથી જરા પણ દૂર નહિ જતો' એમ દરીઆના વેગને હુકમ કરવાની શક્તિ મહારાજામાં પણ નજ હોય શકે એમ તમે જાણતા હશો." બરાબર એજ શબ્દોમાં હું કહીશ કે, અનુભવી નીતિશાસ્ત્રકારો 'દરેક દેશ, દરેક કાળ, અને દરેક સંજોગોમાં આમ જ વર્તો, અને બીજે રસ્તે નહિ' એવો અકુદરતી હુકમ કરી શકે નહિ. મનુષ્ય આત્મા સ્વતંત્ર છે, ત્હેને સ્વતંત્ર રહેવા દેવો. ત્હેને માત્ર માર્ગદર્શન કરવું અને અમુક દેશકાળમાં અમુક રીતે વર્તવું સલાહભરેલું થઇ પડે એમ બતાવી ત્હેના પોતાના દેશકાળાદિ સંજોગોમાં કેવી રીતે વર્તવું એ વિચારી લેવાની એને સ્વતંત્રતા આપવી એજ પૂરતું અથવા સ્યાદ્વાદ શૈલિવાળા ઉપદેશકનું કર્તવ્ય છે. વળી એમણે દશવૈકાલિક સૂત્રમાં શિખવ્યું છે કે, ખાતાં-પીતાં-ચાલતાં-કામ કરતાં-સ્તાં દરેક કામમાં 'જયણા' અથવા યતના રાખો, અથવા દરેક કામ યતનાપૂર્વક કરો એટલે કે " Work with attentiveness or balanced mind " "ચિત્તની એકાગ્રતાપૂર્વક-સમતોલ વૃત્તિપૂર્વક દરેક કાર્ય કરો." કાર્યની ફતેહ માટે આથી વધારે સારો નિયમ કોઇ પણ માનસશાસ્ત્રી બતાવી શકે નહિ. પવિત્ર અથવા ઉચ્ચ જીવનના પહેલા પગથીઆ તરીકે ત્હેમણે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ બતાવી, અને એમ કરનારને 'માર્ગાનુસારી' ઠરાવ્યો; તેથી આગળ જતાં 'શ્રાવક' વર્ગ કહ્યો કે કે જેને બાર વ્રતો પાળવાનાં છે, અને તેથી વધારે ઉત્ક્રાન્ત થવા માટે સંપૂર્ણ ત્યાગ (Complete renunciation) વાળો 'સાધુઆશ્રમ' બતાવ્યો. કેવી સુંદર, સ્વાભાવિક અને વ્યવહાર વ્યવસ્થા! વ્રતમાં બાર વ્રતોનું રહસ્ય આજે ઘણા થોડા જાણે છે; ત્હેમાં સાદું, ઓછું ખર્ચાળ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહવાળું જીવન નિર્વહવાનું ફરમાવ્યું છે અને એમાંના એક વ્રતમાં સ્વદેશ રક્ષણનો ગુપ્ત મંત્ર પણ સમાઇ જાય છે; એમાંનું એક વ્રત સખ્તાઇથી કાછસ્યારો રાખવા ફરમાવે છે; એક વ્રત સ્વાવલંબન (સ્વાશ્રયીતા) ફરમાવે છે અને એ રીતે શરીરનું રક્ષણ કરે છે; એક વ્રત જુગાર અને વ્યસન તથા પુનર્લગ્નને માટે ઉભા રહેવાની જગા આપતું નથી. વળી એક વ્રત એવું છે કે જે, એનાથી બાહિર, અધિકાર કે સ્વદેશ હિત ન સચવાતું હોય એવા કોઇ પણ કામમાં, તકરાર-વિવાદમાં, વ્યાખ્યાનમાં, ચિંતા અને ઉદ્વેગ તથા રોગમાં વખત અને શરીરબળ ગુમાવવાની મના કરે છે; એક વ્રત બ્રહ્મચર્યવ્રતનો મહાવરો પાડવા ફરમાવે છે. આ સર્વ વ્રતો પાળ-

નાર 'શ્રાવક' પોતાની ઉત્ક્રાન્તિ અને સમાજ તથા દેશની સેવા ઘણી ઉત્તમ રીતે કરી શકે છે. પરંતુ દેશોદ્ધાર અને આત્મોદ્ધારનો ખરેખરો મંત્ર તો એમણે પોતાના દેહત્યાગ વખતે મુંગી રીતે આપેલો છે, જે તરફ આપણે હમણાં જ ફરીશું.

બીહારથી ૭ માઇલ દૂર આવેલા પાવાપુરી ગામમાં ઇ. સ પૂર્વે ૫૨૭ માં શ્રી મહાવીરના દેહત્યાગ પહેલાં ૭ દિવસથી રાજાઓ તથા લોકો એકઠા મળ્યા હતા અને તે પુરૂષસિંહે ૬ દિવસ સુધી અખંડ ઉપદેશધારા ચલાવી હતી. છેલ્લે દિવસે પોતાના મુખ્ય શિષ્ય ગૌતમ ઋષિ કે જે પરમ ભક્તિવાન હતા ત્હેમને જાણીબુઝીને નજીકના ગામમાં પ્રચારના મિશન માટે રવાના કર્યા. પાછળ મહાવીર ઇશ્વરત્વમાં ભળી ગયા ત્યારે ગૌતમ ઋષિ આવ્યા. ભક્તિવશ શિષ્યને ગુરૂવિયોગથી શોક થવા લાગ્યો: "હવે મ્હને કોણ જ્ઞાન આપશે?" એ વગેરે વિચારોથી આત્મક્લેશ થવા લાગ્યો. શાસ્ત્રો કહે છે કે ગૌતમ જેવા ગણધર (Apostle) ને મહાવીર જેવા પ્રભુ ઉપરના આ 'રાગ'થી કર્મબંધન થવા લાગ્યું: પણ તત્કાળ બીજો વિચાર થયો કે "ઓહો, હું કેવો ભૂલું છું! શ્રી મહાવીરને જ્ઞાન કે મોક્ષ કોણે આપ્યું હતું? મ્હારો મોક્ષ પણ મ્હારા જ હાથમાં છે. હું નાહક શા માટે અશાન્તિ ભોગવું છું!" એવા મરદાનગીભર્યા optimistic વિચારથી—એવી સ્વાશ્રયી ભાવનાથી એમને કૈવલ્ય પ્રાપ્ત થયું અને દેવદુંદુભી વાગી! "ત્હમારા પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેતાં શિખો; સામાજિક કે રાજકીય કે આત્મિક મોક્ષ ત્હમને કોઇ આપવા આવી શકે નહિ; ત્હમારો દરેક પ્રકારનો મોક્ષ ત્હમારા જ હાથમાં છે." એ મહામંત્ર શ્રી મહાવીર પોતાના શિષ્ય ગૌતમને શબ્દેથી નહિ પણ મુંગી રીતે શિખવવા માંગતા હતા (કારણ કે 'સમજુને સાન બસ છે.') અને તેથીજ ત્હેમણે ત્હેમને અંત વખતે બહાર મોકલ્યા હતા. સમાજસુધારકો, દેશભક્તો અને આત્મિક મોક્ષના અભિલાષીઓએ આ મહામંત્ર પોતાના હૃદયમાં કોતરી રાખવો જોઇએ છે અને દરેક રક્તબિંદુમાં વહેવડાવવો જોઇએ છે.

શ્રી મહાવીરના ઉપદેશની વિસ્તૃત યાદી આપતાં મહીનાના મહીના વહી જાય; કારણ કે એમણે દરેક વિષય પરત્વે પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષરીતે વિવેચન કર્યું છે. ત્હેમનો ઉપદેશ ત્હેમના મોક્ષગમન પછી ઘણે વર્ષે—ત્હેમની ૨૭ મી પાટે થયેલા દેવર્ધિ ગણિએ ટુકડેટુકડે નોંધ્યો છે અને ત્હેમાં પણ દેશ-કાળ અને લોકોની શક્તિ વગેરેનો વિચાર કરી કેટલીક તાત્વિક બાબતોપર સ્થૂળ અલંકારનો પોશાક પહેરાવી વિવેચન કર્યું છે, જેથી ત્હેનો ગુપ્ત ભેદ અથવા mysticism સ્હમજી શકનારા આજે થોડાજ પુરૂષો છે; ઘણોભાગ તો તે શાસ્ત્રોના શબ્દાર્થનેજ વળગી રહેવાની જક્ક કરનારો છે. આ mysticism નો પ્રકાશ ત્યારેજ થશે કે જ્યારે કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા અને આત્મિક આનંદની ગરજવાળા ઘણા મનુષ્યો સાયન્સ માનસશાસ્ત્ર, ફીલસુફી વગેરેના જ્ઞાનની મદદથી જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરશે અને ત્હેનાં ઉંડાં તત્વો શોધી કહાડશે. જૈનધર્મ કે જે કોઇ એક દેશ કે એક વર્ગનો ધર્મ નથી પણ આખી દુનીઆના સર્વ લોકો માટે ખુલ્લાં મુકાયલાં સત્યોનો સંગ્રહ છે ત્હેમાં જ્યારે યુરોપ અમેરિકાનાં વિકસિત મગજો અને આર્યસમાજ, પ્રાર્થનાસમાજ, બ્રહ્મોસમાજ, થીઓસોફીકલ સોસાઇટી, વેદાંત વગેરેને સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી અનુસરનારા વિચારકો ભળશે ત્હારે આજના જન્મથી 'જૈન' હોવાનો દાવો કરનારા લોકોના હાથથી

[illegible] એ કર્મની [illegible] આગળ આગળ [illegible] અને એ ધર્મ [illegible]
ધર્મ બનાવે.

[[illegible] પ્રભુના [illegible] તેમાં [illegible] —એડીટર.]

વીરપ્રભુના બાલ્યકાળનાં દીવ્યદર્શન.

રાગ [illegible]

જિન નમને બલિહારી,
    [illegible] હું જિન નમને બલિહારી—
        [illegible] — જિન.
        [illegible] — જિન.
        [illegible] — જિન.
        [illegible] — જિન.
        [illegible] — જિન.
        [illegible] — જિન.

—મુનિ [illegible]

* પ્રભાતે.

([illegible])

[illegible]
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.
[illegible] — જિન.

—[illegible]

* [illegible]

સ્વાવલંબન. [Self-Reliance]

क्रिया सिद्धिः सत्वे, भवति महतांनोपकरणे.

" એ ગુણ વીર તણો ન વિસારૂં
સંભારૂં દિન રાતરે. "

જે ગુણવડે રત્નગર્ભા હિંદ પૂર્વ કાળમાં સુખને હિંડોળે હિંચતાં હતાં, જે ગુણવડે હિંદમાતાના અંકો ભરેલા એવાં બાળો અને બાળાઓ સરખાં સુંદર ઋદ્ધિવંત નગરો અને નગરીઓ, ઉદ્યોગના વ્યાપારના, વિદ્યા અને કળાના વિધવિધ અલંકારો પહેરતાં હતા, જે ગુણવડે એ નગર-નગરીઓના માનવોમાં શોભા[1], સામર્થ્ય[2], અને સ્વાતંત્ર્ય[3] બહાર તરી આવતાં દેખાતાં હતાં, જે ગુણોવડે તે હિંદવાસીઓ શરીરે બળવાન, ને ધર્મવાન્ અને હૃદયે સત્વવાન્ જોવામાં આવતા હતા; જે ગુણોવડે જૈન પ્રજા પણ અન્ય પ્રજાઓની માળામાં દાનવીર-ક્ષમાવીર, જ્ઞાનવીર, વાગ્વીર, અને સૌંદર્યવીર[4] નિહાળી શકાતા હતા: જે ગુણવડે જૈનોમાં શ્રેણિક સરખા પ્રતાપવાન્ મહારાજા, ગૌતમ સરખા લબ્ધિવાન્ ગુરૂ, અભયકુમાર સરખા બુદ્ધિવાન્ મંત્રી, આનંદ સરખા શ્રદ્ધાવાન શ્રાવક, ચંદનબાળા સરખાં તપસ્વી સાધ્વીજી, રેવતી સરખાં સુશીલ શ્રાવિકા, જૈન શાસનને શોભાવતાં હતાં અને જે ગુણેવડે રાજર્ષિ પ્રસન્નચંદ્રજીએ સમાધિશિખર પર ઘડીભરમાં કેવલજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને આકર્ષી લીધી હતી, તે ગુણ, શ્રીવીરપ્રભુની ગુણાવલીમાંના ક્યા ગુણને અવલંબન કરવાથી પ્રાપ્ત થયો હતો ! એ ગુણ તે હતો કે જેને પ્રભુએ પોતાના ચરિત્રમાં સમ્પૂર્ણ રીતીએ પાળ્યો છે.

પ્રથમ પ્રભુ પોતાના સ્વસ્વરૂપસાધક પ્રતિમા ધરી ધ્યાનધારામાં મગ્ન હતા, ત્યારે તેમને ઉપસર્ગ થાય અવધિજ્ઞાનની દૃષ્ટે પ્રભુને ઉદ્યોગ આપતા આ ઉપસર્ગ થતા જોઈ, ત્યાં આવી તેણે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી કે " હે સ્વામી ! આપની ઉપર ઉપસર્ગની પરંપરા બાર વર્ષ સુધી આવશે માટે એટલો વખત આપના પરિચારક (સેવક) તરીકે હું રહેવા ઈચ્છું છું " પ્રભુએ પ્રતિમા પાળી ઇંદ્ર મહારાજને સત્વશાળી ઉત્તર આપ્યું કે " અર્હંતો કદિ પણ પર સહાયની અપેક્ષા રાખતા નથી. બીજાની સહાયથી અર્હંતો કેવલજ્ઞાન ઉપાર્જન કરે એવું પૂર્વે થયું નથી, હાલ એવું થતું નથી, અને હવે થનાર નથી. " સ્વાવલંબીજ કેવલ રહે છે.

આ સર્વ અર્હંતોનો સ્વાવલંબન ગુણ, એટલે આપણા સમીપ વર્તી શ્રીવીર પરમાત્માનો ગુણ, વીરના પ્રિય બાળકો ! તમો હૃદયે સ્થાપો, મને રમો, ઇચ્છાએ જપો, અને શ્રી વીરશાસનના ભવ્ય ગગનમાં એનો જયધ્વનિ સર્વત્ર પ્રસારો કે—

સ્વાવલંબનરૂપ ગુણ—

" એ ગુણ વીરતણો ન વિસારૂં, સંભારૂં દિન રાતરે. "

કેમ કે સ્વાવલંબન self-reliance ગુણવડે પુરુષત્વ અને આંતરિક સૌં

1 Grace, 2 Power, 3 Freedom, 4 Symmetrical contour.

[illegible]

[illegible]

" [illegible] "

Jai Lodge D[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ભગવાન્ મહાવીરનો સમય.

જૈનના ચોવીસ તીર્થંકરોમાંના અંતિમ શ્રી મહાવીર અથવા વર્ધમાન બુદ્ધના
વિશેષ અગત્યના સમકાલિન હતા. વૈસાલી નજીકનાકુંડગ્રામમાં તેઓ જન્મ્યા હતા. તે
માતુશ્રી, વૈસાલીના રાજ્યકર્તા ચેટકની બહેન હતાં. વૈશાલીના આ રાજાકનીની
લગ્ન મગધનારાજા બીંબીસારની સાથે કરવામાં આવ્યું હતું; અને તેને એક કુણીક ન
પુત્ર હતો; જે બૌદ્ધ તવારીખમાં અજાતશત્રુ–વૈદેહીપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વૈદે
ઓની માતુશ્રીનું નામ હતું જે વજ અથવા લીચ્છાળના વતનીઓના વિદેહ નામના
પરથી પાડવામાં આવ્યું હતું. વિદેહનું મુખ્ય શહેર વૈસાલી હતું. આ રીતે મહ
મગધના રાજા બીંબીસાર, કે જે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રથમ સંરક્ષક હતો, તેનાથી સગ
સબંધે જોડાયા હતા. અહીં આપેલુ વંશવૃક્ષ આ પરત્વે વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરશેઃ—

ત્રિશલા સિદ્ધાર્થથી સંબંધીત.	ચેટક વૈશાલીનો રાજા સુભદ્રાથી લગ્ન કરે છે.
મહાવીર	ચેલના વૈદેહી—બીંબીસાર. પરણ્યા.
અનોજ્જા જમાલી પારણ્યું	
શેશાવતી,	કુણીક—અજાતશત્રુ.

ચંદ્રગુપ્તના ધર્મગુરૂ ભદ્રબાહુએ પોતાના ઇ. સ. પૂર્વે ૩૭૧ થી ૩૫૭ સુધીમાં લે
જેલ કલ્પસૂત્રમાં મહાવીર, ચૈત્ર વદી ૧૪ ના રોજ, કે જ્યારે ચંદ્ર ઉતરાફાલ્ગુન નક્ષત્ર
હતો; ત્યારે જન્મ્યા તથા ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી, વૈશાખ સુદ ૧૦ ના રોજ, રવિ
નક્ષત્રમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૭ માં અવસર્પિણી કાળના દુષમ સુષમ, કે જ્યારે માત્ર ત્ર
વર્ષ, અને સાડાઆઠ માસ બાકી રહ્યા હતા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યાનું જણાવે છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં આપેલ ભિન્ન ભિન્ન તારીખોથી આ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ નો
સમય આવે છે. પ્રથમની બે તારીખો, વિક્રમાદિત્ય અને શાલિવાહનના સંવત
છે; જે જૈનના બે મુખ્ય સંપ્રદાય શ્વેતાંબર અને દિગંબરના અભિપ્રાય પ્રમાણે વિશ
એ. વી. (અનોવીર) પ્રમાણે ૪૧૦ અને ૬૫૦ છે; અને શક ઇ. પછી ૭૮ માં છે.
પ્રાચીન કેનેરી ભાષામાં લખેલ જૈનના રત્નાવલીકાડેમાંથી એમ નીકળે છે કે શાલીવાહને
" મગ્રેળ વિદ્યાના પોતાના જ્ઞાનવડે કરેલ પંચાંગથી, રૂદીરોદગરી (Budirodgari)
ના વર્ષથી અને મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૬૦૫ મા વર્ષે પોતાનો શક ચલાવ્યો. (જુઓ
ઇંડીયન એન્ટીક્વીટિ ૩, પૃષ્ઠ ૧૫૭) ૪૦૭+૫૭ અને ૬૦૫–૭૮ પરથી આપણને
મહાવીરની દેહોત્સર્ગ મીતિ ઇ. પૂ. ૫૨૭ તરીકે મળે છે. કલ્પસૂત્રના વર્તમાન પાઠ

(Version) માં બીજી તારીખ આપવામાં આવે છે. કલ્પસૂત્રની આ પ્રતિમાં અંતિમ ભાગમાં એમ લેખિત છે કે, તેઓના નિર્વાણ પછી ૯૮૦ (અથવા ૯૯૩) વર્ષે અને ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથ પછી ૧૨૩૦ વર્ષે, જ્યારે આનંદપુરમાં ધ્રુવસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે ૪૫૪ (અથવા ૪૬૬) માં સૌરાષ્ટ્ર (ગુજરાતમાં આવેલા કાઠીઆવાડ) માં વલ્લભી વિષે દેવર્ધીની નીચે ભરેલ મંત્ર સભાએ, પુનઃ યોજ્યો હતો. કંઈપણ શંકાનો સંભવ રાખ્યા વિના, આ આધાર ઈ. પૂ. ૫૨૭ થી મહાવીરનો શક શરૂ થાય છે એમ ખાત્રી કરી આપે છે. મખ્ખલીના પુત્ર ગોસાલને જૈન શાસ્ત્રોમાં મહાવીરના અનુયાયીઓમાંનો એક ગણવામાં આવે છે કે જેણે મહાવીરના ધર્મમાં જુદા પડી પોતાનો સંપ્રદાય સ્થાપ્યો. બુદ્ધનાં ઘણાં ચરિત્રોમાં ગોશાલને તેના સમયમાં ચાલતા પાખંડી માર્ગોના એકના મુખ્ય તરીકે બતાવવામાં આવેલ છે. " ભગવતી " ના ૧૫–૧ માં ગોસાલાનું ચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

મજ્જીમાનિકાય (Majjimanikaya) ૫૬ માં પણ મહાવીરને " નિગંઠ નાથપુત " (નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્ર) તરીકે જણાવવામાં આવેલ છે કે તેનો ઉપાલી નામનો એક ઘણો શ્રીમંત અનુયાયી હતો. તે નલંદ ગામમાં રહેતો હતો, જ્યારે બુદ્ધનું નલંદ આવવું થયું ત્યારે ઉપાલી તેનો બોધ સાંભળી તરતજ તેમાં (બૌધમાં) દાખલ થયો હતો. પોતાનો શ્રીમંત અનુયાયી જતાં તપમયી કરી થયા. નિર્ગ્રંથ-(જ્ઞાતપુત્ર)'પાવા' ઉપર વાનપ્રસ્થ થયા, અને ત્યાં તેઓ પછવાડેથી નિર્વાણ પામ્યા. ઈ. પૂ. ૬૪૪ માં પોતાનું ઉત્તરનું વૈશાલીમાં આગમન થયું ત્યારે બુદ્ધે લીચ્છવીના સરદાર સિંહને બૌદ્ધ ધર્મનો સ્વીકાર કરાવ્યો. સીંઘ નિગંથપુત્રનો એક અનુયાયી–ભક્ત હતો. નિગંથપુતે સીંઘને બદ્ધવાર મહાવાગ ૬–૩૧ નામનો શાક્ય સિદ્ધાંત શ્રવણ કરતાં વાર્યો હતો. (S. B, E. પુસ્તક ૧૭ પૃ. ૧૦૮).

સ્વર્ગીય ડાક્ટર બુલ્હર, કે જે જૈનાચાર્ય હેમચંદ્ર સંબંધમાં ચર્ચા કરતાં લખે છે કે " પ્રથમ મરણમાંની આ તારીખ (૧૧૬૯) વિશેષ લક્ષનું કારણ છે: " તેઓના નિબંધ ઉપરથી નીચેની નોંધ મારે માટે કૃપા કરી મી. વીન્સેંટ એ. સ્મિથે જર્મન ભાષામાંથી ભાષાન્તર કરી આપ્યું છે. આ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે બીજા શ્વેતામ્બરોની પેઠે હેમચંદ્રે, મહાવીરનો સમય, વિક્રમ સંવત્‌ના પ્રારંભ પહેલાં ૪૭૦ વર્ષનો ગણ્યો છે. તે એવી રીતે કે ૧૧૬૯ માંથી ૪૭૦ બાદ કરતાં વિ૰ સં૰ ૧૧૯૯ની બરાબર તારીખ આવે છે કે જે તારીખ કુમારપાળના પ્રારંભ માટેની છે "જેકોબીએ (કલ્પ સૂત્ર પૃષ્ટ ૮) આ કારણથી જણાવ્યું કે પરિશિષ્ટ પર્વમાં હેમચંદ્રે કરેલાં કથનો, સામાન્ય ગણત્રીથી મળતાં આવતાં નથી. તે ગ્રંથમાં (૮–૩૩૯) માં ચંદ્રગુપ્તનો રાજ્યાભિષેક નિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષમાં બતાવવામાં આવ્યો છે જ્યારે પ્રાચીન ગ્રંથો, ૬૦ વર્ષ વિશેષ બતાવે છે. તેના પ્રમાણે પાલકે ૬૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, નંદો ૧૫૫ વર્ષ સુધી ચાલ્યા તથા ચંદ્રગુપ્ત અને વિક્રમ સંવતના પ્રારંભની વચ્ચે ૨૫૫ વર્ષો પસાર થયો છે.

" આ કથન ઉપરથી જેકોબીએ બે સિદ્ધાંતો (અનુમાનાશ્રય) ઉપજાવી કાઢ્યાં છે કે હેમચંદ્રે, વિશેષ સારી પરંપરાને અનુસરી પાલકનાં ૬૦ વર્ષ છોડી દીધાં છે, અથવાં તો બીજી રીતે તેઓએ વિક્રમ સંવત્‌ના પ્રારંભ પહેલાં ૪૧૦વર્ષે નિર્વાણ મૂક્યાનું કહેલ છે;

તાત્પર્ય કે, ઈ૦ સ૦ ૪૬૭-૬૬ પૂર્વે.

હું જોતો નથી કે, આ સિદ્ધાનુમાન સ્થાપનીય છે, જ્યાં સુધી પરિશિષ્ટ પર્વ (૬-૨૪૪) ના અનુસારે પહેલા નંદ મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૬૦ વર્ષે રાજ્ય ગાદીએ બેઠો એવું કથન છે ત્યાં સુધીઃ—

" Anantarm Vardhamana Swami Nirvana Vatsarat, gata-yam Shashbi, vatsa-ryamishan Nandobha an nripati. "

આ કારણથી " પરિશિષ્ટ પર્વ " ની ગણત્રી આ પ્રમાણે છેઃ—

મહાવીરના નિર્વાણથી નંદ ૧ લા સુધી—૬૦ વર્ષ. નંદ ૧ લાના રાજ્યાભિષેકથી ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યાભિષેક સુધી ૯૫ વર્ષ—કુલ ૧૫૫ વર્ષ.

આ રીતે જેકોબીની પહેલી દરખાસ્ત, ભૂપઅરેથી સિદ્ધ થઇ:—

બીજી દરખાસ્તને માટે હવે એમ સિદ્ધ કરવામાં નથી આવ્યું કે, હેમચંદ્રે માથાની પેઠે વિક્રમ સંવત્ અને ચંદ્રગુપ્તની વચ્ચે, માત્ર ૫૫ વર્ષ ગણ્યાં છે. માત્ર સંજોગ આ પ્રમાણે છે કે, મહાવીર ચરિત્ર પ્રમાણે વિક્રમ પહેલાં ૪૭૦ વર્ષે નિર્વાણ થયું તે પરથી આમ અનુમિત થાય છે કે, (પરિશિષ્ટ પર્વમાં લેખનદોષ ન હોય તો) હેમચંદ્રે પોતાના પ્રમાણને માટે ચંદ્રગુપ્તના રાજ્યાભિષેક, અને વિક્રમ સંવત્ના પ્રારંભની વચ્ચે ૩૧૫ વર્ષ ગણ્યાં છે, અને સીલોનીઝ બૌદ્ધોની પેઠે પૂર્વોક્ત ઘટના ઘણી વહેલી મૂકી છે.

" આજમાં વૈકામાં શ્વેતામ્બરો વર્ધમાનના નિર્વાણ વિષે જુદા જુદા બે (૫૨૭-૬ ની પૂર્વે, અને ૪૬૭-૬ ની પૂર્વે) અભિપ્રાયો ધરાવતા હતા તે, મારા મત અનુસાર વિશ્વસનીય નથી.

નિર્ગ્રંથ (દાનપુર) સબંધમાં વિશેષ નિર્દેશ, અને ઉત્તર વિભાગ, ૩-૩૬ માં જોવામાં આવે છે કે જ્યાં, વૈશાલીના લિચ્છવીઓના વિદ્વાન રાજા અભય, પોતાના સિદ્ધાંતનું વર્ણન કરે છે. તેજ ગ્રંથ (૭૦-૩) માં નિર્ગ્રંથો શ્રમણના વર્ગના હતા એમ અનુવાદમાં આવ્યું છે. બુદ્ધઘોષ, પોતાની " અત્થસાલિની " ૧, ૨; ૩૬ (" સુમંગલ વિલાસિની પૃષ્ઠ ૧૧૯ પાલીટેક્સ્ટ સોસાયટી) નામની ટીકામાં એમ જણાવે છે કે, નિર્ગ્રંથો, આજીવકો કે જેનો અગ્રણી પુત્ર ગોશાલા હતો તેનાથી વિરુદ્ધ [illegible] હતા. એમ પત્ર (Manuscript) ૩૧ માં એમ અનુવાદમાં આવે છે કે, પણ સમયથી સ્થવિર [illegible]—[illegible] અને [illegible] (Kusa—Samkichha) નો [illegible] હતો. મૅક્સ મૂલરે, પૂર્વનાં પવિત્ર ગ્રંથો (Sacred Books of the East)ના ૨૨ મા [illegible] કે મહાવીર [illegible] જૈન પરંપરા [illegible], અને [illegible] બીજાને પૂર્ણ [illegible] કે, [illegible] અને [illegible] રીતે આ પ્રમાણે [illegible] (Trmi.Cx.u) [illegible] છે, અને તે [illegible] સ્થવિર [illegible] છે. "

પણ મહાવીર જૈન ધર્મના સ્થાપક નહોતા. તેઓની પહેલાં પાર્શ્વ તીર્થંકર થયા હતા, જેઓ બનારસના રાજકર્તાને ત્યાં જન્મ્યા હતા, અને મહાવીરના પાયા ઉપર કરેલ નિર્વાણ પહેલાં ૨૩૦ વર્ષે હુલિપાકના સેખરભુવનમાં (?)નિર્વાણ પામ્યા હતા. હવે લગભગ બધા પૂર્વેદેશની શોધ કરનારાઓ (Orientalists) એમ સ્વીકારે છે કે, પાર્શ્વ ખરું કરી ઐતિહાસિક મહાત્મા હતા. મહાવીરના માતા પિતા, તેના (પાર્શ્વ)ના ધર્મના અનુયાયી હતા; અને કેશી કે જે તેના (પાર્શ્વના) અનુયાયીઓમાં મુખ્ય પુરુષ તરીકે, વર્ધમાનના સમયમાં હતા, તેમના વિષે જૈન સૂત્રોમાં વારંવાર વાત આવે છે. "રાજ પ્રશ્ની" માં પાર્શ્વને, પ્રદેશી નામના રાજાની સાથે સંવાદ થયાનું અને પછવાડેથી તેને પોતાના ધર્મમાં લાવ્યાનું જણાવવામાં આવે છે. તેઓ પ્રસેનજિત્ રાજાની પુત્રી સાથે પરણ્યા હતા.

જૈન મહાત્માઓની પરંપરાવલી, ઘણા પ્રાચીનત્વનો વિષય છે એ વિષે શક રહેતો નથી. એચ. જેકોબી, આ વિષય સંબંધમાં મળેલા બધા પુરાવાનો ઉપસંહાર કરતાં એવા વિચાર પર આવે છે કે જૈનના બધા સિદ્ધાંતો ઈ. સ. ના ચોથા સૈકાની પૂર્વે યોજાયાં હતાં. ચૌદ પૂર્વના મૂળ સિદ્ધાંત લગભગ વિચ્છેદ થયાં. અંગની સુધારણી, ભદ્રબાહુની નીચે થઈ. ભદ્રબાહુએ પોતાની 'નિર્યુક્તિ' લખી છે, કે જે હેમન્ત ટીકામાં સર્વથી વિશેષ પ્રાચીન છે. ભદ્રબાહુનું સ્વર્ગગમન શ્વેતામ્બર અભિપ્રાય પ્રમાણે એ. વી. (અનોવીર) ૧૭૦ મા વર્ષે અને દિગમ્બર અભિપ્રાય પ્રમાણે ૧૬૨ (એ. વી.) વર્ષે થયું. ચંદ્રગુપ્તની રાજ્ય વેળાએ, પાટલીપુત્રના સંઘે સ્થૂલભદ્રની દૃષ્ટિ નીચે અગ્યાર અંગો એકત્ર કર્યાં, જ્યારે ભદ્રબાહુ નેપાળમાં ગેરહાજર હતા. નેપાળમાં તેઓ મહાદુકાળી વખતે ગયા હતા.

આ સિદ્ધાંતિક શાસ્ત્રોમાં દેવર્દ્ધિ ગણીએ [અનોવીર ૯૮૦ અને ઈ. સ. ૪૫૪] ના સમયમાં પ્રથમવૃત્તિ કરી ત્યાં સુધી સુધારા અને ફેરફારો થવાનું ચાલુ રહ્યું હતું.

ઈંડીયન એન્ટીક્વિટીના ૧૮૯૨ ના સપ્ટેમ્બર માસના અંકમાં જૈન પટ્ટાવલીઓ પરથી જે કોષ્ટક બનાવવામાં આવ્યું છે તે નીચે આપ્યું છે. તે પરથી સ્થવિરો, તથા તેઓના સમકાલિન રાજાઓ, કે જેઓ અનોવીરના સંવત્‌ને સમ્મતિ આપતા હતા તેઓની તારીખો જણાશે:—

જૈન વંશવૃક્ષ.

રાજ્ય કર્તાઓ	અ. વીર. ૬	બિંદુસાર.	
શ્રેણિક રાજગૃહમાં.		અશોકશ્રી.	
કુણિક ચંપામાં.		સંપ્રતિ.	૨૩૫-૨૯૨
ઉદાયી પાટલીપુર ચંપામાં.		મૌર્યાદી ૧૭ મો.	
પાલકરાજ.	૧-૫૨૭	વિક્રમાદિત્યનો.	૪૭૦-૪૭
નંદ.	૧૦-૧૫૫	શાલીવાહન ૬૦૫	ઈ. સ. પછી ૭૮
ચંદ્રગુપ્ત.	૧૪૪-૩૨૨		

આદિ પુરૂષ	અ. વીર ઈ. પુ૦
૧ મહાવીર. પાવામાં નિર્વાણસ્થ.	
૨ ગૌતમ ઇંદ્ર ભૂતિ રાજગૃહમાં.	૧–૫૨૭
૩ સુધર્મ રાજગૃહમાં	૧૨–૫૧૫
૪ જંબુ.	૨૦—૫૦૭
૫ પ્રભવ, જયપુરના વિંધ્યરાજાના પુત્ર.	૬૪ ૪૬૩
૬ સય્યંભવ. રાજગૃહમાં	૫૭–૪૫૨
૭ યશોભદ્ર	૭૮–૪૨૯
૮ સંભૂતિવિજય.	૧૪૮–૩૭૯
૯ ભદ્રબાહુ. ચંદ્રગુપ્તના ગુરૂ	૧૫૬–૩૭૧
૧૦ સ્થૂલભદ્ર. પાટલી પુત્રના રાજા ૯ મા નંદના પ્રધાન, શકડાલનો પુત્ર.	૧૭૦–૨૧૯
૧૨ મહાગિરિ	૨૧૯–૨૪૯
૧૨ આર્ય હસ્તિન–સંપ્રતિના ગુરૂ.	૨૪૯–૨૯૧
૧૩ આર્ય સુસ્થિત:	૨૯૧–૩૩૨
૧૪ ઇંદ્રદિન્ન.	૩૩૩–૩૩૪
૧૫ દિન્ન.	
૧૬ સિંહગિરિ વિક્રમાદિત્યને ધર્મપ્રાપ્ત કરાવે છે.	

[આ લેખ મી. પી. સી. મુકરજીએ ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં લખ્યો હતો. આ વિષય ઘણો ધ્યાન ખેંચવા જેવો છે, તો તે પરત્વે લખવા ઇતિહાસજ્ઞોને વિનંતિ છે.–સંપાદક સ. જૈ. The Date of Mahavira મહાવીરનો કાલનિર્ણય એ સંબંધીનો વિસ્તારપૂર્વક અને શોધખોળથી ભરપૂર લેખ ત્રણ ભાગમાં રચીને ચારપન્ટિયર [Dr. Jarl Von Charpentier, Upsala] નામના વિદ્વાને ગત જુન, જુલાઇ અને ઑગસ્ટ માસના ઇંડિયન એન્ટીક્વેરી માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને તેમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ સં. પૂ. ૪૭૦ માં મહાવીર નિર્વાણ થયા એવો નિર્ણય કે જે જૈન-માન્યતાને તદ્દન સંમત છે. તેને અનેક પ્રમાણોથી અનિશ્ચયાત્મક માની વીરનો નિર્વાણ સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં મૂક્યો છે. આથી લગભગ ૬૦ વર્ષનો ફેર તે કાઢે છે. આના માટે જૈન વિદ્વાનોને ઉંડાણથી તપાસ કરી તે સંબંધી લખવા આગ્રહ કરીએ છીએ. તંત્રી.

बुद्ध अने जैन.

(" [illegible] " પત્ર પરથી)

કેટલાક વિદ્વાનો બુદ્ધ અને જૈનને પૃથક્ નહિ સમજતાં, એક બીજામાંથી ઉદ્ભવેલ તેમ માને છે કોલબ્રુક, ગૌતમ બુદ્ધને વર્ધમાન મહાવીરનો શિષ્ય સમજે છે, કે [illegible] ઇન્દ્રભૂતિ નામક એક શિષ્ય મહાવીરનો હતો; કે જેને ગૌતમ સ્વામી કે નવી ગૌતમના નામથી જૈન [illegible] આવે છે આ કોલબ્રુક સાહેબના મતને વેબર, એમ [illegible] માનતા નથી કે ઇન્દ્રભૂતિ [illegible] અને ગૌતમ બુદ્ધ ક્ષત્રિય હોવાથી તે [illegible] નહિ, અથવા ઇન્દ્રભૂતિ વર્ધમાન મહાવીરનો મત છોડીને બીજાનો મત અંગિકાર કરે તો જૈન [illegible] [illegible] [illegible] નહિ. કલ્પસૂત્રમાં એવું [illegible] છે કે મહાવીરના [illegible] જૈનમતમાં પહેલ્લો એક [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] કરી છે. આ [illegible] [illegible] એક હતો.

[illegible] બુદ્ધ [illegible] છે તેના સમર્થનમાં તેઓ એવી [illegible] બુદ્ધ ધર્મના [illegible] જૈન ધર્મનો [illegible]

જેવું થયો. વેબર, વિલ્સન સાહેબની વિચારસરણીથી આગળ દોરાઈ જૈન ધર્મને એથી પુરાણો માને છે. અર્થાત્ બુદ્ધને એથી જૈન ધર્મથી—પણ આગળ. વિલ્સન સાહેબના કહેવાને અનુસરી વેબરનો સહાધ્યાયી લેસન સાહેબ કહે છે, કે "જૈન સંત મહાવીરને માત્ર બિહારમાં નિવાસ કરનારો નથી જાણી શકાતું કે જ્યાં બુદ્ધે રહીને ઉપદેશ આપ્યો છે." વળી બુદ્ધનો સહકારી જૈન અર્થાત્ શ્રેણિક અને કૂણિક યા કોણિક તે નહિ કે જેનું નામ બુદ્ધ ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. તો પણ શ્રેણિક અગર શ્રેણિક બિમ્બિસારનું બિરુદ માલુમ પડે છે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૂણિકનું નામ બિમ્બસાર પુત્ર લખેલ છે. હેમચન્દ્ર અજાતશત્રુ કહે છે. એ બિમ્બસારનો પુત્ર અજાતશત્રુ કેમકે જૈન અને બુદ્ધ એના માટે લખે છે કે, "હેણે પોતાના બાપને મારી નાંખ્યો હતો" કૂણિકના પુત્ર ઉદાયિને કોણને વખતે પાટલીપુત્ર વસાવ્યું હતું. એજ ઉદાયિન અજાતશત્રુનો પુત્ર હતો, જેને બુદ્ધ પાટલીપુત્રનો વસાવનાર માને છે. એ વાતમાં કંઈ પણ શક નથી કે બુદ્ધના સહકારી બિમ્બિસાર, અજાતશત્રુ અર્થાત્ કૂણિકનાં નામ, જૈનગ્રન્થોમાં મહાવીરના સહકારીન તરીકે લખ્યાં છે.

બુદ્ધ અને જૈન ધર્મ સ્થાપકોની જન્મભૂમિ, ઉમ્મર, શિષ્યો, શાસ્ત્રસ્થલ, અને ઉપદેશ કેટલીક બાબતમાં જણાય છે, કે એ બન્ને નિશ્ચય જુદા જુદા છે. અર્થાત્ બુદ્ધ અને મહાવીર બન્ને એકજ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા. બન્નેના વિચારો એકજ પ્રકારના માલુમ પડે છે. સાધન્ત ફરકમાં બન્ને વાદીઓની સ્થિતિ માટે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; એટલું જ નહિ પરંતુ નૂતન વિચારશ્રેણીમાં બુદ્ધ જુદી પડે છે.

જૈનથી પહેલાં બુદ્ધને મનાવનારાઓ કહે છે કે "જૈનમાં અનિમેષ છે." અર્થાત્ ... વર્ષ જ્યારે બુદ્ધ ધર્મને હાંકી નાંખવા લાગ્યો ત્યારે બુદ્ધ અનિમેષનો સ્વીકાર કરીને જૈન ધર્મ થયો. પરંતુ આ વિચાર અસત્ય છે, કારણ કે જૈનમાં સાધુ-ધર્મ, અને શ્રાવક એવા બે ભેદ છે, અગર જો અનિમેષ મનાતા હોત તો વધારે બુદ્ધ પણ માને છે. વળી બુદ્ધની પાલી ભાષા જૈનની પ્રાકૃતથી પુરાણી છે. જૈનનાં સૂત્ર જે હાલ વિદ્યમાન છે, તે મહાવીરના નિર્વાણ પછી (લગભગ) એક હજાર વર્ષે લખવામાં આવ્યાનું કહેવામાં આવે છે, તે જો અસત્ય ન હોય તો જરૂર એ અરસામાં ભાષા વિશેષાંતર થઈ હોવી જોઈએ.

જૈન શાસ્ત્રોથી સાબિત થાય છે, કે મહાવીર, બિમ્બિસાર અને અજાતશત્રુના સમયમાં ઘણા સ્થળોમાં જૈન સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને સાધ્વીઓને નિર્ગ્રંથી તરીકે ઓળખવામાં આવેલ છે વરાહ મિહિર અને હેમચન્દ્ર જ્યારે તેને નિર્ગ્રંથ લખે છે, ત્યારે શંકર અને આનંદગિરિ ઇત્યાદિ દિગમ્બર અને મુક્તાંબરના નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. અશોકના શિલાલેખો ઉપર બુદ્ધ શ્રમણોથી જુદા સાધુઓને નિર્ગ્રંથ કહેલા છે, કે જેને કોલબ્રુક સાહેબ જૈનના નિર્ગ્રંથ સમજે છે.

બુદ્ધના પિટકમાં નિગ્રંથોને બુદ્ધના વાદી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે જૈન અને બુદ્ધ સમકાલ મતવાળા છે (?)

[illegible] જૈનથી પણ આ વાતને ટેકો મળે છે કે બુદ્ધ લોકો જ્યારે અજાતશત્રુને પિતૃહનન કરનાર કહેતા ઉપરાંત બુદ્ધ ધર્માનુયાયી થયા પહેલાં તે. પ્રત્યેક આગમ

આદિ પુરૂપ · અ. વીર ઈ. પુ૦

૧ મહાવીર. પાવામાં નિર્વાણસ્થ.
૨ ગૌતમ ઇંદ્ર ભૂતિ રાજગૃહમાં. ૧–૫૨૭
૩ સુધર્મ રાજગૃહમાં ૧૨–૫૧૫
૪ જંબુ. ૨૦—૫૦૭
૫ પ્રભવ, જયપુરના વિંધ્યારાજાના પુત્ર. ૬૪ ૪૬૩
૬ સય્યંભવ, રાજગૃહમાં ૫૭–૪૫૨
૭ યશોભદ્ર ૭૮–૪૨૯
૮ સંભૂતિવિજય. ૧૪૮–૩૭૯
૯ ભદ્રબાહુ, ચંદ્રગુપ્તના ગુરૂ ૧૫૬–૩૭૧
૧૦ સ્થૂલભદ્ર. પાટલી પુત્રના રાજા ૯ મા નંદના પ્રધાન, શકડાલનો પુત્ર. ૧૭૦=૩૫૭
૧૨ મહાગિરિ. ૨૧૯–૨૦૮
૧૨ આર્ય હસ્તિન્-સંપ્રતિના ગુરૂ.૨૪૯–૨૭૮
૧૩ આર્ય સુસ્થિત: ૨૬૬–૨૧૨
૧૪ ઇંદ્રદિન્ન. ૩૧૩–૨૨૧
૧૫ દિન્ન.
૧૬ સિંહગિરિ વિક્રમાદિત્યને ધર્મરૂપાન્તર કરાવે છે.

[આ લેખ મી. પી. સી. મુકરજીએ ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં લખ્યો હતો. આ વિષય ચર્ચા પાત્ર જણાય, તો તે પરત્વે લખવા ઈતિહાસજ્ઞોને વિનંતિ છે–સંપાદક સ. જૈ. The Date of Mahavira મહાવીરનો કાલનિર્ણય એ સંબંધેનો વિસ્તારપૂર્વક અને શોધખોળથી ભરપૂર લેખ ત્રણ ભાગમાં રચિવાના કારપેન્ટિયર (Dr. Jarl Von Charpentier, Upsala) નામના વિદ્વાને ગત જુન, જુલાઇ અને ઑગસ્ટ માસના ઇંડિયન ઍંટિકવરી માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. અને તેમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ સં. પૃ. ૪૭૦ માં મહાવીર નિર્વાણ ગયા એવો નિર્ણય કે જે જૈન–માન્યતાને તદ્દન સંમત છે, તેને અનેક પ્રમાણેથી અવિકાર્ય માની વીરનો નિર્વાણ સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં મૂકે છે. આથી લગભગ ૬૦ વર્ષનો ફેર તે કાઢે છે. આના માટે જૈન વિદ્વાનોને ભલામણ કરવા સાથે કંઇ તે સંબંધી લખવા આગ્રહ કરીએ છીએ. તંત્રી.

बुद्ध अने जैन.

("સુદર્શન" પત્ર પરથી)

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો બુદ્ધ અને જૈનને પૃથક્ નહિ સમજતાં, એક બીજામાંથી ઉદ્ભવેલ હોય તેમ બતાવે છે. કોલબ્રુક, ગૌતમ બુદ્ધને વર્દ્ધમાન મહાવીરનો શિષ્ય સમજે છે, કેમકે ઇન્દ્રભૂતિ નામક એક શિષ્ય મહાવીરનો હતો; કે જેને ગૌતમ સ્વામી કે નથી ગૌતમના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે. આ કોલબ્રુક સાહેબના મતને વેબર, એમ કરીને ટેકો આપતો નથી કે ઇંદ્રભૂતિ બ્રાહ્મણ, અને ગૌતમ બુદ્ધ ક્ષત્રિય હોવાથી તે બુદ્ધ નહિ, અથવા ઇંદ્રભૂતિ વર્દ્ધમાન મહાવીરનો મત છોડીને બીજાનો મત અંગિકાર કરે તો જૈન સૂત્ર કદી તેને ધિક્કારી, કહાડ્યા સિવાય રહે નહિ. કલ્પસૂત્રમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે મહાવીરના ભાણેજ જમાલિએ જૈનમતમાં પહેલવહેલો ભેદ પાડ્યો, અને મહાવીરના બીજા ચેલા ગોશાળા મંખલિપુત્રની મશ્કરી કરી છે. આ મંખલિ ગોશાળો, બુદ્ધના ૭ અનુમતિ આચાર્યવાદીઓ પૈકીનો એક હતો.

વિલ્સન જૈનને એક બુદ્ધની શાખા તરીકે ઓળખાવે છે. તેના સમર્થનમાં તેઓ એવી દલીલ રજુ કરે છે કે દશમા સૈકામાં બુદ્ધ ધર્મના હ્રાસ થવા પછી જૈન ધર્મનો પ્રદુ-

ન્ત થયો. વેબર, વિલ્સન સાહેબની વિચારસંગતિથી આગળ દોડી જૈન ધર્મને એથી પુરાણો માને છે. અર્થાત્ બુદ્ધને એથી જૈન ધર્મથી—પણ આગળ. વિલ્સન સાહેબના કહેવાને અનુસરી વેબરનો સહાધ્યાયી લેસન સાહેબ કહે છે, કે "જૈન સૂત્ર મહાવીરને માત્ર વિહારમાં નિવાસ કરનારો નથી બનાવી શકતા; કે જ્યાં બુદ્ધે રહીને ઉપદેશ આપ્યો છે." વળી બુદ્ધનો સહકારી જૈન અગર્વિ સેણિક અને કૂણિક વા કોણિક તે નહિ કે જેનું નામ બુદ્ધ ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. તો પણ સેણક અથવા સેણિક બિમ્બિસારનું બિરુદ માલુમ પડે છે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૂણિકનું નામ બિમ્બસાર પુત્ર લખેલ છે. હેમચન્દ્ર ભમ્ભસાર કહે છે. એ બિમ્બસારનો પુત્ર અજાતશત્રુ કેમકે જૈન અને બુદ્ધ એના માટે લખે છે કે, "હેણે પોતાના બાપને મારી નાંખ્યો હતો" કૂણિકના પુત્ર ઉદાયિને જૈનને વાસ્તે પાટલીપુત્ર વસાવ્યું હતું. એજ ઉદાયિન અજાતશત્રુનો પુત્ર હતો, જેને બુદ્ધ પાટલીપુત્રનો વસાવનાર માને છે. એ વાતમાં કશો પણ સંદેહ નથી કે બુદ્ધના સહકારી બિમ્બિસાર, અજાતશત્રુ અર્થાત્ કૂણિકનાં નામ, જૈનગ્રન્થોમાં મહાવીરના સહકાલીન તરીકે લખ્યાં છે.

બુદ્ધ અને જૈન ધર્મ સ્થાપકોની જન્મભૂમિ, ઉમ્મર, શિષ્યો, માબાપસગાં, અને ઉપદેશ શૈલીથી જાહેર છે, કે એ બન્ને બિલકુલ જુદા જુદા છે. અર્થાત્ બુદ્ધ અને મહાવીર બન્ને એકજ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા. બન્નેના વિચારો એકજ પ્રકારના માલુમ પડે છે. સામન્ન ફલસુત્તમાં છએ વાદીઓની સ્થિતિ માટે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; એટલું જ નહિ પરંતુ નૂતન વિચારશ્રેણીમાં બુદ્ધ ન્હાની ગયો છે.

જૈનથી પ્હેલાં બુદ્ધને માનનારાઓ કહે છે કે "જૈનમાં અનિમેદ છે." અર્થાત્ આમિષ વર્ગ જ્યારે બુદ્ધ ધર્મને હાની નાંખવા લાગ્યો ત્યારે બુદ્ધ અનિમેદનો સ્વીકાર કરીને જૈન ધર્મ થયા. પરંતુ આ બિના અસત્ય છે, કારણ કે જૈનમાં સાધુ-મુનિ, અને શ્રાવક એવા બે ભેદ છે, અથવા એ જાતિભેદ મનાતા હોય તો હંમેશા બુદ્ધ પણ માને છે. વળી બુદ્ધની પહેલી આ જૈનની પ્રકૃતિથી પુરવાર છે. જૈનનાં સૂત્ર જે હાલ વિદ્યમાન છે, તે મહાવીરના નિર્વાણ પછી (લગભગ) એક હજાર વર્ષે લખવામાં આવ્યાનું કહેવામાં આવે છે, તે જો અસત્ય ન હોય તો જરૂર એ અરસામાં ઘણા સ્થિત્યન્તર થઇ હોવી જોઇએ.

જૈન દસ્તાવેજો સાબિત કરે છે, કે મહાવીર, બિમ્બિસાર અને અજાતશત્રુના સમયમાં હતા. શિલાલેખોમાં જૈન સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને સાધ્વીઓને નિર્ગ્રંથી તરીકે ઓળખવામાં આવેલ છે. વાણ મિહિર અને હેમચન્દ્ર જ્યારે ત્હેને નિર્ગ્રંથ લખે છે, ત્યારે શંકર અને આનંદગિરિ ઇત્યાદિ દિગંબર અને મુક્તાંબરના નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. અશોકના શિલાલેખો ઉપર બુદ્ધ ધર્મથી જુદા સાધુઓને નિર્ગ્રંથ કહેલા છે, કે જેને ડોક્ટર બુહ્લર જૈનના નિર્ગ્રંથ સમજે છે.

બુદ્ધના પિટકોમાં નિર્ગ્રંથોને બુદ્ધના વૈરી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે જૈન અને બુદ્ધ સમાન મનાતા છે (!)

કેનિંગહેમ પણ્ડિતો પણ આ વાતને ટેકો આપે છે કે બુદ્ધ લોક જ્યારે અજાતશત્રુને સિંહાસન ઉપર કહેલા ઉપરાંત બુદ્ધ ધર્મોપાસક થયા પહેલાં તે મહાવીર ભક્ત

આદિ પુરૂષ	મ. વીર ઈ. પુ૦
૧ મહાવીર. પાવામાં નિર્વાણસ્થ.	
૨ ગૌતમ ઇંદ્ર ભૂતિ રાજગૃહમાં.	૧–૫૨૭
૩ સુધર્મ રાજગૃહમાં	૧૨–૫૧૫
૪ જંબુ.	૨૦—૫૦૭
૫ પ્રભવ, જયપુરના વિંધ્યારાજાના પુત્ર.	૬૪ ૪૬૩
૬ શય્યંભવ, રાજગૃહમાં	૭૫–૪૫૨
૭ યશોભદ્ર	૭૮ ૪૨૯
૮ સંભૂતિવિજય.	૧૪૮–૩૭૯
૯ ભદ્રબાહુ, ચંદ્રગુપ્તના ગુરૂ	૧૫૬–૩૭૧
૧૦ સ્થૂલભદ્ર. પાટલી પુત્રના રાજા ૯ મા નંદના પ્રધાન, શકડાલનો પુત્ર.	૧૭૦–૩[illegible]
૧૧ મહાગિરિ.	૨૧૯–૩[illegible]
૧૨ આર્ય હસ્તિન્–સંપ્રતિના ગુરૂ.	૨૪૯–૨[illegible]
૧૩ આર્ય સુસ્થિતઃ	૨૯૧–૨[illegible]
૧૪ ઇંદ્રદિન્ન.	૩૧૩–૨[illegible]
૧૫ દિન્ન.	
૧૬ સિંહગિરિ વિક્રમાદિત્યને ધર્મપ્રાપ્ત કરાવે છે.	

[આ લેખ મી. પી. સી. મુકરજીએ ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં લખ્યો હતો. આ વિષય ગમે પાત્ર જણાય, તો તે પરત્વે લખવા ઈતિહાસજ્ઞોને વિનંતિ છે–સંપાદક સ. જૈ. The Date of Mahavira મહાવીરનો કાલનિર્ણય એ સંબંધીનો વિસ્તારપૂર્વક અને શોધખોળથી ભરપૂર લેખ ત્રણ ભાગમાં રચિતાના કારપેન્ટિયર [Dr. Jarl Von Charpentier, Upsala] નામના વિદ્વાને ગત જુન, જુલાઇ અને અગસ્ટ માસના ઇંડિયન એંટીક્વેરી માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને તેમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ સં. પૂ. ૪[illegible] માં મહાવીર નિર્વાણ થયા એનો નિર્ણય કે જે જૈન–માન્યતાને તદ્દન સંમત છે. તેને અનેક પ્રમાણોથી અવિશ્વાસ્ય માની વીરનો નિર્વાણ સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં મૂકે છે. આમાં લગભગ ૬૦ વર્ષનો ફેર તે પાડે છે. આના માટે જૈન વિદ્વાનોને અભ્યાસ કરવા અર્થે કંઇ તે સંબંધી લખવા આગ્રહ કરીએ છીએ. તંત્રી.

बुद्ध अने जैन.

("સુદર્શન" પત્ર પરથી)

કેટલાક વિદ્વાનો બુદ્ધ અને જૈનોને પૃથક નહિ સમજતાં, એક બીજામાંથી ઉદ્ભવેલ [illegible] એમ માને છે. કોલ્બ્રુક, ગૌતમ બુદ્ધને વર્ધમાન મહાવીરનો શિષ્ય સમજે છે, કેમકે ઇન્દ્રભૂતિ નામક એક શિષ્ય મહાવીરનો હતો; કે જેને ગૌતમ સ્વામી કે નામે [illegible] [illegible] માં આવે છે. આ કોલ્બ્રુક સાહેબના મતને વેબર, એમ [illegible] માનતો નથી કે ઇન્દ્રભૂતિ અને ગૌતમ બુદ્ધ [illegible] હોવાથી તે [illegible] ઇન્દ્રભૂતિ વર્ધમાન મહાવીરનો મત છોડીને બીજાનો મત અખત્યાર [illegible] તેને [illegible] સિવાય રહે નહિ. [illegible] [illegible] છે કે મહાવીરના [illegible] જમાલિએ જૈનમતમાં પૃથક્ત્વ [illegible] [illegible] [illegible] મહાવીરની [illegible] કરી છે. આ [illegible] [illegible] એક હતો.

[illegible] છે. તેના સમર્થનમાં [illegible] [illegible] બુદ્ધ ધર્મના [illegible] પછી જૈન ધર્મનો. [illegible]

પૂર્વે થયો. વેબર, વિલ્સન સાહેબની વિચારસરણિથી આગળ દોડી જૈન ધર્મને એથી પુરાણો માને છે. અર્થાત્ બુદ્ધને એથી જૈન ધર્મથી—પણ આગળ. વિલ્સન સાહેબના કહેવાને અનુસરી વેબરનો સહાધ્યાયી લેસન સાહેબ કહે છે, કે "જૈન સૂત્ર મહાવીરને માત્ર વિહારમાં નિવાસ કરનારો નથી બતાવી શકતા; કે જ્યાં બુદ્ધે રહીને ઉપદેશ આપ્યો છે." વળી બુદ્ધનો સહકાલી જૈન અમર્નિ શ્રેણિક અને કૂણિક યા કોણિક તે નહિ કે જેનું નામ બુદ્ધ ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. તો પણ બેલ્વ અથવા શ્રેણિક બિમ્બિસારનું બિરુદ માલુમ પડે છે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૂણિકનું નામ બિમ્ભસાર પુત્ર લખેલ છે. હેમચન્દ્ર ભમ્ભસાર કહે છે. એ બિમ્બસારનો પુત્ર અજાતશત્રુ કેમકે જૈન અને બુદ્ધ એના માટે લખે છે કે, "ત્હેણે પોતાના બાપને મારી નાંખ્યો હતો" કૂણિકના પુત્ર ઉદાયિને જૈનને વાસ્તે પાટલીપુત્ર વસાવ્યું હતું. એજ ઉદાયિન અજાતશત્રુનો પુત્ર હતો, જેને બુદ્ધ પાટલીપુત્રનો વસાવનાર માને છે. એ વાતમાં કશો પણ સંદેહ નથી કે બુદ્ધના સહકાલી બિમ્બિસાર, અજાતશત્રુ અર્થાત્ કૂણિકનાં નામ, જૈનગ્રન્થોમાં મહાવીરના સહકાલીન તરીકે લખ્યાં છે.

બુદ્ધ અને જૈન ધર્મ સ્થાપકોની જન્મભૂમિ, ઉમ્મર, શિષ્યો, ચાલચલગત, અને ઉપદેશ એટલેથી જણાય છે, કે એ બન્ને બિલકુલ જૂદા જૂદા છે. અર્થાત્ બુદ્ધ અને મહાવીર બન્ને એકજ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા. બન્નેના વિચારો એકજ પ્રકારના માલુમ પડે છે. સામન્ન ફલસૂત્રમાં છએ વાદીઓની સ્થિતિ માટે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; એટલું જ નહિ પરંતુ નૂતન વિચારશ્રેણીમાં બુદ્ધ ન્હાની ગણી છે.

જૈનથી પ્હેલાં બુદ્ધને માનનારાઓ કહે છે કે "જૈનમાં જાતિભેદ છે." અર્થાત્ બ્રાહ્મણ વર્ગ જ્યારે બુદ્ધ ધર્મને હટાવી નાંખવા લાગ્યો ત્યારે બુદ્ધ જાતિભેદનો સ્વીકાર કરીને જૈન થઈ ગયા. પરંતુ આ બિના અસત્ય છે, કારણ કે જૈનમાં સાધુ—યતિ, અને શ્રાવક એવા બે ભેદ છે, અથવા એ જાતિભેદ મનાતા હોય તો શંકાના બુદ્ધ પણ માને છે. વળી બુદ્ધની પાલી ભાષા જૈનની પ્રાકૃતથી પુરાણી છે. જૈનનાં સૂત્ર જે હાલ વિદ્યમાન છે, તે મહાવીરના નિર્વાણ પછી (લગભગ) એક હજાર વર્ષે લખવામાં આવ્યાનું કહેવામાં આવે છે, તે જો અસત્ય ન હોય તો જરૂર એ અરસામાં ભાષા સ્થિત્યન્તર થઇ હોવી જોઇએ.

જૈન સૂત્રોથી સાબિત થાય છે, કે મહાવીર, બિમ્બિસાર અને અજાતશત્રુના સમયમાં હાલ. સૂત્રોમાં જૈન સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને સાધ્વીઓને નિર્ગ્રંથી તરીકે પીછાનવામાં આવેલ છે. વરાહ મિહિર અને હેમચન્દ્ર જ્યારે ત્હેને નિર્ગ્રંથ લખે છે, ત્યારે શંકર અને આનંદગિરિ ઈત્યાદિ બિંભસન અને મુડકમરના નામનો ઉલ્લેખ ચીતરે છે. અશોકના શિલાસ્તમ્ભો ઉપર બુદ્ધ શ્રમણોથી જૂદા સાધુઓને નિર્ગ્રંથ કહેલા છે, કે જેને ડૉક્ટર બુહ્લર જૈનના નિર્ગ્રન્થ સમજે છે.

બુદ્ધના પિટકમાં નિર્ગ્રંથોને બુદ્ધના વાદી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ બિનાથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે જૈન અને બુદ્ધ સમાન મતવાળા છે (!)

ઐતિહાસિક બીનાથી પણ આ વાતને ટેકો મળે છે કે બુદ્ધ લોકો જ્યારે અજાતશત્રુને પિતૃહનન કરનાર કહેવા ઉપરાંત બુદ્ધ ધર્માનુયાયી થયા પહેલાં તે પરોક્ષ ભાગ્ય

આદિ પુરૂષ — મ. વીર ઈ. પુ૦

૧ મહાવીર. પાવામાં નિર્વાણસ્થ.	
૨ ગૌતમ ઇંદ્ર ભૂતિ રાજગૃહમાં.	૧–૫૨૭
૩ સુધર્મ રાજગૃહમાં	૧૨–૫૧૫
૪ જંબુ.	૨૦—૫૦૭
૫ પ્રભવ, જયપુરના વિંધ્યારાજાના પુત્ર.	૬૪ ૪૬૩
૬ શય્યંભવ, રાજગૃહમાં	૭૫–૪૫૨
૭ યશોભદ્ર	૭૮–૪૨૯
૮ સંભુતિવિજય.	૧૪૮–૩૭૯
૯ ભદ્રબાહુ, ચંદ્રગુપ્તના ગુરૂ	૧૫૬–૩૭૧

૧૦ સ્થૂલભદ્ર. પાટલી પુત્ના [illegible]
૯ મા નંદના પ્રધાન, શક[illegible]
લનો પુત્ર.
૧૧ મહાગિરિ.
૧૨ આર્ય હસ્તિન્-સંપ્રતિના ગુરૂ[illegible]
૧૩ આર્ય સુસ્થિતઃ
૧૪ ઇંદ્રદિન્ન.
૧૫ દિન્ન.
૧૬ સિંહગિરિ વિક્રમાદિત્યને [illegible]
કરાવે છે.

[આ લેખ મી. પી સી મુકરજીએ ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં લખ્યો હતો. [illegible] ચર્ચા પાત્ર જણાય, તો તે પરત્વે લખવા ઈતિહાસજ્ઞોને વિનંતિ છે-સંપા[illegible] The Date of Mahavira મહાવીરનો કાલનિર્ણય એ સંબંધીનો વિચાર[illegible] શોધખોળથી ભરપૂર લેખ ત્રણ ભાગમાં રશિયાના કારપેન્ટિયર [Dr. Jul[illegible] Charpentier, Upsala] નામના વિદ્વાને ગત જુન, જુલાઇ અને ઑગ[illegible] ઇંડિયન એંટકવરી માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને તેમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ [illegible] માં મહાવીર નિર્વાણ ગયા એવો નિર્ણય કે જે જૈન-માન્યતાને [illegible] તેને અનેક પ્રમાણેથી અસ્વિકાર્ય માની વીરનો નિર્વાણ સમય ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ [illegible] છે. આથી લગભગ ૬૦ વર્ષનો ફેર તે કાઢે છે. આના માટે જૈન વિદ્વાનોને [illegible] કરવા સાથે કંઇ તે સંબંધી લખવા આગ્રહ કરીએ છીએ. તંત્રી.

बुद्ध-अने जैन.

("સુદર્શન" પત્ર પરથી)

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો બુદ્ધ અને જૈનને પૃથક્ નહિ સમજતાં, એક બીજાથી [illegible] રૂપ તેમ માને છે. કેટલુંક, ગૌતમ બુદ્ધને વર્દ્ધમાન મહાવીરનો શિષ્ય [illegible] મો ઇન્દ્રભૂતિ નામક એક શિષ્ય મહાવીરનો હતો; કે જેને ગૌતમ સ્વામી [illegible] તેના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. આ કેટલુંક સાહેબના મતે જૈન, [illegible] કોઇ જાણતો નથી કે ઇંદ્રભૂતિ બ્રાહ્મણ. અને ગૌતમ બુદ્ધ ક્ષત્રિ [illegible] બુદ્ધ નહિ, અથવા ઇંદ્રભૂતિ વર્દ્ધમાન મહાવીરનો મત છોડીને બીજાનો મ[illegible] [illegible] જૈન મત [illegible] તેને [illegible] સિવાય રહે નહિ [illegible] [illegible] છે કે મહાવીરના [illegible] જમાલિએ જૈનમતમાં પરિવર્તન [illegible] [illegible] મસ્કરિપુત્રની મશ્કરી કરી છે. આ [illegible]

[illegible] અમૃતસૂરિ [illegible] પૈકીનો એક હતો.
[illegible] જૈનને [illegible] બુદ્ધની [illegible] ઓળખાવે છે. તેના સમર્થનમાં [illegible]
[illegible] બુદ્ધ ધર્મના [illegible]

ન્ન થયો. વેબર, વિલ્સન સાહેબની વિચારસંગતિથી આગળ દોડી જૈન ધર્મને એથી જૂનો માને છે. અર્થાત્ બુદ્ધને એથી જૈન ધર્મથી—પણ આગળ. વિલ્સન સાહેબના કથનને અનુસરી વેબરનો સહાધ્યાયી લેસન સાહેબ કહે છે, કે "જૈન સૂત્ર મહાવીરને ત્ર વિહારમાં નિવાસ કરનારો નથી બતાવી શકતા; કે જ્યાં બુદ્ધે રહીને ઉપદેશ આપ્યો. " વળી બુદ્ધનો સહકાલી જૈન અગર્ચિ શ્રેણિક અને કૂણિક યા કોણિક તે નહિ કે જેનું નામ બુદ્ધ ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. તો પણ કેવલ અથવા શ્રેણિક બિમ્બિસારનું બિરુદ માલુમ પડે છે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૂણિકનું નામ બિમ્બસાર પુત્ર લખેલ છે. હેમચન્દ્ર ભમ્ભસાર કહે છે. એ બિમ્બસારનો પુત્ર અજાતશત્રુ કેમકે જૈન અને બુદ્ધ એના બારે લખે છે કે, "તેણે પોતાના બાપને મારી નાંખ્યો હતો" કૂણિકના પુત્ર ઉદાયિને જેનને વાસ્તે પાટલીપુત્ર વસાવ્યું હતું. એજ ઉદાયિન અજાતશત્રુનો પુત્ર હતો, જેને બુદ્ધ પાટલીપુત્રનો વસાવનાર માને છે. એ વાતમાં કશો પણ સંદેહ નથી કે બુદ્ધના સહકાલી બિમ્બિસાર, અજાતશત્રુ અર્થાત્ કૂણિકનાં નામ, જૈનગ્રન્થોમાં મહાવીરના સહકાલીન તરીકે લખ્યાં છે.

બુદ્ધ અને જૈન ધર્મ સ્થાપકોની જન્મભૂમિ, ઉમ્મર, શિષ્યો, આશ્રયસ્થાન; અને ઉપદેશ શૈલિથી જણાય છે, કે એ બન્ને બિલકુલ જૂદા જૂદા છે. અર્થાત્ બુદ્ધ અને મહાવીર બન્ને એકજ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા. બન્નેના વિચારો એકજ પ્રકારના માલુમ પડે છે. સામન્ન ફલસૂત્રમાં છએ વાદીઓની સ્થિતિ માટે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; એટલું જ નહિ પરન્તુ નૂતન વિચારશ્રેણીમાં બુદ્ધ ન્હાની ગયો છે.

જૈનથી પ્હેલાં બુદ્ધને માનનારાઓ કહે છે કે "જૈનમાં જાતિભેદ છે." અર્થાત્ બ્રાહ્મણ વર્ગ જ્યારે બુદ્ધ ધર્મને હઠાવી નાંખવા લાગ્યો ત્યારે બુદ્ધ જાતિભેદનો સ્વીકાર કરીને જૈન થઈ ગયા. પરંતુ આ બિના અસત્ય છે, કારણ કે જૈનમાં સાધુ-યતિ, અને શ્રાવક એવા બે ભેદ છે, અથવા એ જાતિભેદ મનાતા હોય તો લંકાના બુદ્ધ પણ માને છે. વળી બુદ્ધની પાલી ભાષા જૈનની પ્રાકૃતથી પુરાણી છે. જૈનનાં સૂત્ર જે હાલ વિદ્યમાન છે, તે મહાવીરના નિર્વાણ પછી (લગભગ) એક હજાર વર્ષે લખવામાં આવ્યાનું કહેવામાં આવે છે, તે જો અસત્ય ન હોય તો જરૂર એ અરસામાં ભાષા રૂપાન્તર થઇ હોવી જોઇએ.

જૈન ગ્રન્થોથી સાબિત થાય છે, કે મહાવીર, બિમ્બિસાર અને અજાતશત્રુના સમયમાં હતા. સૂત્રોમાં જૈન સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને સાધ્વીઓને નિર્ગ્રંથી તરીકે ઓળખવામાં આવેલ છે. વરાહ મિહિર અને હેમચન્દ્ર જ્યારે ત્હેને નિર્ગ્રંથ લખે છે, ત્યારે શંકર અને આનંદગિરિ ઇત્યાદિ બિંમસન અને મુદ્રાંમરના નામનો ઉલ્લેખ ચીતરે છે. અશોકના શિલાસ્તમ્ભો ઉપર બુદ્ધ શ્રમણોથી જૂદા સાધુઓને નિર્ગ્રંથ કહેલા છે, કે જેને ડાક્ટર બુલ્હર જૈનના નિર્ગ્રન્થ સમજે છે.

બુદ્ધના પિટકમાં નિર્ગ્રંથોને બુદ્ધના વાદી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ બિનાથી એટલું તો સાબિત થાય છે કે જૈન અને બુદ્ધ સમાન-મતવાળા છે (!)

કૈસિફર્સિક બીનાથી પણ આ વાતને ટેકો મળે છે કે બુદ્ધ લોકો જ્યારે અજાતશત્રુને પિતૃહનન કરનાર કહેવા ઉપરાંત બુદ્ધ ધર્માનુયાયી થયા પહેલાં તે ઘણોજ ખરાબ

સેંટનો રાજા

ઓટો-મોહીની

(ટ્રેડમાર્ક) ચંમેલીના ફુલનો બહાર

[illegible] અને [illegible] ફુલોની ખુશ્બો માટે [illegible] પરીક્ષા [illegible] છે. [illegible] ઓટો-મોહીનીને સેંટનો રાજા [illegible] છે. [illegible] ફુલોની ખુશ્બો આપે છે. [illegible] સુધી [illegible] નથી [illegible]

[illegible]

[illegible] રૂ. [illegible]

[illegible] રૂ. [illegible]

[illegible] ૧૨ [illegible]

[illegible]

[illegible]

ભગવાન્ મહાવીરનો સમય.

જૈનના ચોવીસ તીર્થંકરોમાંના અંતિમ શ્રી મહાવીર અથવા વર્ધમાન બુદ્ધના સર્વે વિશેષ અગત્યના સમકાલિન હતા. વૈસાલી નજીકના કુંડગ્રામમાં તેઓ જન્મ્યા હતા. તેમન માતુશ્રી, વૈસાલીના રાજ્યકર્તા ચેટકની બહેન હતાં. વૈશાલીના આ રાજ્યકર્તાની પુત્રી લગ્ન મગધનારાજા બીંબીસારની સાથે કરવામાં આવ્યું હતું; અને તેને એક કુણીક નામે પુત્ર હતો; જે બૌદ્ધ તવારીખમાં અજાતશત્રુ–વૈદેહીપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વૈદેહી તે ઓની માતુશ્રીનું નામ હતું જે વજ અથવા લીચ્છાવીના વતનીઓના વિદેહ નામના દે પરથી પાડવામાં આવ્યું હતું. વિદેહનું મુખ્ય શહેર વૈસાલી હતું. આ રીતે મહાવીર મગધના રાજા બીંબીસાર, કે જે બૌદ્ધ ધર્મનો પ્રથમ સંરક્ષક હતો, તેનાથી સગપ સબંધે જોડાયા હતા. અહીં આપેલુ વંશવૃક્ષ આ પરત્વે વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરશેઃ—

ત્રિશલા સિદ્ધાર્થથી સંબંધીન
|
મહાવીર
|
અનોજ્જા જમાલી પારણ્યુ
|
શેશાવતી,

ચેટક વૈશાલીનો રાજા સુભદ્રાથી લગ્ન કરે છે.
|
ચેલના વૈદેહી—બીંબીસાર. પરણ્યા.
|
કુણીક—અજાતશત્રુ.

ભદ્રબાહુના ધર્મગુરૂ ભદ્રબાહુએ પોતાના ઇ. સ. પૂર્વે ૩૩૧ થી ૩૫૭ સુધીમાં રચેલ કલ્પસૂત્રમાં મહાવીર, ચૈત્ર વદી ૧૪ ના રોજ, કે જ્યારે ચંદ્ર ઉત્તરાફાલ્ગુન નક્ષત્રમાં હતો; ત્યારે જન્મ્યા તથા ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી, વૈશાખ સુદ ૧૦ ના રોજ, સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૭ માં અવસર્પિણી કાળના દુષમ સુષમ, કે જ્યારે માત્ર ત્રણ વર્ષ, અને સાડાઆઠ માસ બાકી રહ્યા હતા ત્યારે નિર્વાણ પામ્યાનું જણાવે છે.

જૈન શાસ્ત્રોમાં આપેલ ભિન્ન ભિન્ન તારીખોથી આ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ નો સમય આવે છે. પ્રથમની બે તારીખો, વિક્રમાદિત્ય અને શાલિવાહનના સંવત છે; જે જૈનના બે મુખ્ય સંપ્રદાય શ્વેતાંબર અને દિગંબરના અભિપ્રાય પ્રમાણે વિર એ. વી. (અનોવીર) પ્રમાણે ૪૭૦ અને ૬૦૫ છે; અને શક ઇ. પછી ૭૮ માં છે. પ્રવીન કેનેરી ભાષામાં લખેલ જૈનના રાજાવલીકાટેમાંથી એમ નીકળે છે કે ચાલીઉકે " અનેક વિદ્વાન પોતાના હાતરી કરેલ પંચાંગથી, હલીરેગરી (Buliro1gari) ના વર્ષો અને મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૬૦૫ મા વર્ષે પોતાનો શક ચલાવ્યો. (જુઓ ઇંડીયન એન્ટીકવીટિ ૩, પૃષ્ઠ ૧૫૬) ૪૭૦+૫૭ અને ૬૦૫–૭૮ પરથી આપણે મહાવીરની દેહત્યાગ મિતિ ઇ. પૂ ૫૨૭ તરીકે મળે છે. કલ્પસૂત્રના વર્તમાન પ્ર

(Version) માં બીજી તારીખ આપવામાં આવે છે. કલ્પસૂત્રની આ પ્રતિમાં અંતિમ ભાગમાં એમ લેખિત છે કે, તેઓના નિર્વાણ પછી ૯૮૦ (અથવા ૯૯૩) વર્ષે અને ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથ પછી ૧૨૩૦ વર્ષે, જ્યારે આનંદપુરમાં ધ્રુવસેન રાજા રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે ૪૫૪ (અથવા ૪૬૬) માં સૌરાષ્ટ્ર (ગુજરાતમાં આવેલા કાઠીઆવાડ) માં વલભી વિષે દેવર્ધીની નીચે મળેલ મંત સભાએ, પુનઃ યોજ્યો હતો. કંઈપણ શંકાનો સંભવ રાખ્યા વિના, આ આધાર ઈ. પૂ. ૫૨૭ થી મહાવીરનો શક શરૂ થાય છે એમ ખાત્રી કરી આપે છે. મખ્ખલીના પુત્ર ગોસાલાને જૈન શાસ્ત્રોમાં મહાવીરના અનુયાયીઓમાંનો એક ગણવામાં આવે છે કે જેણે મહાવીરના ધર્મમાં જુદા પડી પોતાનો સંપ્રદાય સ્થાપ્યો. બુદ્ધનાં ઘણાં ચરિત્રોમા ગોસાલાને તેના સમયમાં ચાલતા પાખંડી માર્ગોના એકના મુખ્ય તરીકે બતાવવામાં આવેલ છે. " ભગવતી " ના ૧૫-૧ માં ગોસાલાનું ચરિત્ર આપવામાં આવ્યું છે.

મજ્ઝિમનિકાય (Majjimanikaya) ૫૬ માં પણ મહાવીરને " નિગંઠ નાથપુત " (નિર્ગ્રંથ જ્ઞાતપુત્ર) તરીકે જણાવવામાં આવેલ છે કે તેનો ઉપાલી નામનો એક મોટો શ્રીમંત અનુયાયી હતો. તે નલંદ ગામમાં રહેતો હતો, જ્યારે બુદ્ધનું નલંદ આવવું થયું ત્યારે ઉપાલી તેનો બોધ સાંભળી તરતજ તેમાં (બૌદ્ધમાં) દાખલ થયો હતો. પોતાનો શ્રીમંત અનુયાયી જતો રહ્યો તપશ્ચર્યા કરી થયા. નિર્ગ્રંથ-(જ્ઞાતપુત્ર)'પાવા' ઉપર વાનપ્રસ્થ થયા, અને ત્યાં તેઓ પખવાડેથી નિર્વાણ પામ્યા. ઈ. પૂ. ૬૪૪ માં પોતાનું ઉપરનું વૈશાલીમાં આગમન થયું ત્યારે બુદ્ધે લીચ્છવીના સરદાર સિંહને બૌદ્ધ ધર્મનો સ્વીકાર કરાવ્યો. સીંહ નિર્ગ્રંથપુત્રનો એક અનુયાયી-ભક્ત હતો. નિર્ગ્રંથપુત્રે સીંહને બહુચાર મહાવાગ ૬-૩૧ નામનો શાક્ય સિદ્ધાંત શ્રવણ કરતાં વાર્યો હતો. (S. B, E. પુસ્તક ૧૭ પૃ. ૧૦૮).

સ્વર્ગસ્થ ડાક્ટર બુહ્લર, કે જે જૈનાચાર્ય હેમચંદ્ર સંબંધમાં ચર્ચા કરતાં લખે છે કે " પ્રથમ ચરણમાંની આ તારીખ (૧૧૬૯) વિશેષ લક્ષનું કારણ છે; " તેઓના નિબંધ ઉપરથી નીચેની નોંધ મારે માટે કૃપા કરી મી. વીન્સેંટ એ. સ્મિથે જર્મન ભાષામાંથી ભાષાન્તર કરી આપ્યું છે. આ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે બીજા શ્વેતામ્બરોની પેઠે હેમચંદ્રે, મહાવીરનો સમય, વિક્રમ સંવત્‌ના પ્રારંભ પહેલાં ૪૭૦ વર્ષનો ગણ્યો છે. તે એવી રીતે કે ૧૧૬૯ માંથી ૪૭૦ બાદ કરતાં વિ૰ સં૰ ૧૧૯૯ની બરાબર તારીખ આવે છે કે જે તારીખ કુમારપાળના પ્રારંભ માટેની છે "જેકોબીએ (કલ્પ સૂત્ર પૃ૯ ૮) આ કારણથી જણાવ્યું કે પરિશિષ્ટ પર્વમાં હેમચંદ્રે કરેલાં કથનો, સામાન્ય ગણત્રીથી મળતાં આવતાં નથી. તે ગ્રંથમાં (૮-૩૩૯) માં ચંદ્રગુપ્તનો રાજ્યાભિષેક નિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષમાં બતાવવામાં આવ્યો છે જ્યારે પ્રાચીન ગ્રંથો, ૬૦ વર્ષ વિશેષ બતાવે છે. તેના પ્રમાણે પાલકે ૬૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું, નંદો ૧૫૫ વર્ષ સુધી ચાલ્યા તથા ચંદ્રગુપ્ત અને વિક્રમ સંવતના પ્રારંભની વચ્ચે ૨૫૫ વર્ષો પસાર થયાં છે.

" આ કથન ઉપરથી જેકોબીએ એ સિદ્ધાંત (અનુમાનાત્મ) ઉપજાવી કાઢ્યો છે કે હેમચંદ્રે, વિશેષ સારી પરંપરાને અનુસરી પાલકનાં ૬૦ વર્ષ છોડી દીધાં છે, અથવા તો બીજી રીતે તેઓએ વિક્રમ સંવત્‌ના પ્રારંભ પહેલાં ૪૧૦વર્ષે નિર્વાણ થયાનું કહેલ છે;

આદિ પુરૂપ	અ. વીર ઈ. પુ૦
૧ મહાવીર. પાવામાં નિર્વાણુસ્થ.	
૨ ગૌતમ ઇંદ્ર ભૂતિ રાજગૃહમાં.	૧-૫૨૭
૩ સુધર્મ રાજગૃહમાં	૧૨-૫૧૫
૪ જંબુ,	૨૦-૫૦૭.
૫ પ્રભવ, જયપુરના વિંધ્યારાજાના પુત્ર.	૬૪ ૪૬૩
૬ શય્યંભવ, રાજગૃહમાં	૫૭-૪૫૨
૭ યશોભદ્ર	૭૮-૪૨૯
૮ સંભૂતિવિજય.	૧૪૮-૩૭૯
૯ ભદ્રબાહુ, ચંદ્રગુપ્તના ગુરૂ	૧૫૬-૩૭૧
૧૦ સ્થૂલભદ્ર. પાટલી પુત્રના રાજા ૯ મા નંદના પ્રધાન, શકડાલનો પુત્ર.	૧૭૦-૩[illegible]
૧૨ મહાગિરિ.	૨૧૯-૨[illegible]
૧૨ આર્ય હસ્તિન-સંપ્રતિના ગુરૂ.	૨૪૯-૨[illegible]
૧૩ આર્ય સુસ્થિતઃ	૨૬૬-૨[illegible]
૧૪ ઇંદ્રદિન્ન.	૩૧૩-૨[illegible]
૧૫ દિન્ન.	
૧૬ સિંહગિરિ. વિક્રમાદિત્યને ધર્મપ્રાપ્ત કરાવે છે.	

[આ લેખ મી. પી. સી. મુકરજીએ ઈ. સ. ૧૮૯૯ માં લખ્યો હતો. આ વિષય ચર્ચા પાત્ર જણાય, તો તે પરત્વે લખવા ઈતિહાસજ્ઞોને વિનંતિ છે-સંપાદક સ. જૈ. The Date of Mahavira મહાવીરનો કાલનિર્ણય એ સંબંધેનો વિસ્તારપૂર્વક અને શોધખોળથી ભરપૂર લેખ ત્રણ ભાગમાં રશિયાના કારપન્ટિયર [Dr. Jarl Von Charpentier, Upsala] નામના વિદ્વાને ગત જુન, જુલાઇ અને અગસ્ટ માસના ઇંડિયન એંટિક્વેરી. માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે અને તેમાં ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ સં. પૂ. ૪૭૦ માં મહાવીર નિર્વાણ ગયા એવો નિર્ણય કે. જે જૈન-માન્યતાને તદ્દન સંમત છે. તેને અનેક પ્રમાણેથી અસ્વિકાર્ય માની વીરનો નિર્વાણ સમય. ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં મૂકે છે. આથી લગભગ ૬૦ વર્ષનો ફેર તે કાઢે છે, આના માટે જૈન વિદ્વાનોને અભ્યાસ કરવા સાથે કંઇ તે સંબંધી લખવા આગ્રહ કરીએ છીએ. તંત્રી.

बुद्ध अने जैन.

("સુદર્શન" પત્ર પરથી)

પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો બુદ્ધ અને જૈનને પૃથક્ નહિ સમજતાં, એક બીજામાંથી ઉદ્ભવેલ હોય તેમ બતાવે છે. કોલબ્રુક, ગૌતમ બુદ્ધને વર્દ્ધમાન મહાવીરનો શિષ્ય સમજે છે, કેમકે ઇન્દ્રભૂતિ નામક એક શિષ્ય મહાવીરનો હતો; કે જેને ગૌતમ સ્વામી કે નર્યા ગૌતમના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે. આ કોલબ્રુક સાહેબના મતને વેબર, એમ કરીને ટેકો આપતો નથી કે ઇંદ્રભુતિ બ્રાહ્મણ, અને ગૌતમ બુદ્ધ ક્ષત્રિય હોવાથી તે બુદ્ધ નહિ, અથવા ઇંદ્રભૂતિ વર્દ્ધમાન મહાવીરનો મત છોડીને બીજાનો મત અંગિકાર કરે તો જૈન સૂત્ર કદી તેને ધિક્કારી, દબાવ્યા સિવાય રહે નહિ. કલ્પસૂત્રમાં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે મહાવીરના ભાણેજ જમાલિએ જૈનમતમાં પહેલવહેલો ભેદ પાડ્યો, અને મહાવીરના બીજા ચેલા ગોશાળા મંખલિપુત્રની મશ્કરી કરી છે. આ મંખલિ ગોસાળો, બુદ્ધના ૭ અનુમતિ આચાર્યવાદીઓ પૈકીનો એક હતો.

વિલ્સન જૈનને એક બુદ્ધની શાખા તરીકે ઓળખાવે છે. તેના સમર્થનમાં તેઓ એવી દલીલ રજુ કરે છે કે દશમા સૈકામાં બુદ્ધ ધર્મના હ્રાસ થવા પછી જૈન ધર્મનો પ્રચાર

ઓર થયો. વેબર, વિલ્સન સાહેબની વિચારસરણિથી આગળ દોડી જૈન ધર્મને એથી પુરાણો માને છે. અર્થાત્ બુદ્ધને એથી જૈન ધર્મથી—પણ આગળ. વિલ્સન સાહેબના ક- દેશને અનુસરી વેબરનો સહાધ્યાયી લેસન સાહેબ કહે છે, કે "જૈન સૂત્ર મહાવીરને માત્ર વિહારમાં નિવાસ કરનારો નથી જણાવતા; કે જ્યાં બુદ્ધે રહીને ઉપદેશ આપ્યો છે." વળી બુદ્ધનો સહાધ્યાયી જૈન અજાતિ કેણિક અને કૂણિક યા કોણિક તે નહિ કે જેનું નામ બુદ્ધ ગ્રન્થોમાં લેવામાં આવે છે. તો પણ કેરળ અથવા શ્રેણિક બિમ્બિસારનું [illegible] માલુમ પડે છે. ઔપપાતિક સૂત્રમાં કૂણિકનું નામ બિમ્બસાર પુત્ર લખેલ છે. હેમચન્દ્ર [illegible] કહે છે. એ બિમ્બસારનો પુત્ર અજાતશત્રુ કેમ? જૈન અને બુદ્ધ એના માટે લખે છે કે, "તેણે પોતાના બાપને મારી નાખ્યો હતો" કૂણિકના પુત્ર ઉદાયિને [illegible] વાસ્તે પાટલીપુત્ર વસાવ્યું હતું. એજ ઉદાયિન અજાતશત્રુનો પુત્ર હતો, જેને બુદ્ધ પાટલીપુત્રનો વસાવનાર માને છે. એ વાતમાં કશો પણ સંદેહ નથી કે બુદ્ધના સહાધ્યાયી બિમ્બિસાર, અજાતશત્રુ અર્થાત્ કૂણિકનાં નામ, જૈનગ્રન્થોમાં મહાવીરના સહાધ્યાયીન તરીકે લખ્યાં છે.

બુદ્ધ અને જૈન ધર્મ સ્થાપકોની જન્મભૂમિ, ઉમ્મર, શિષ્યો, આશ્રયસ્થાન, અને ઉ- પદેશ દેખીતી જણાય છે, કે એ બન્ને બિલકુલ જૂદા જૂદા છે. અર્થાત્ બુદ્ધ અને મહા- વીર બન્ને એકજ સમયે ઉત્પન્ન થયેલા. બન્નેના વિચારો એકજ પ્રકારના માલૂમ પડે છે. શ્રમણ [illegible] અને વર્તીઓની સ્થિતિ માટે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે; એટલું જ નહિ પરંતુ નૂતન વિચારશ્રેણીમાં બુદ્ધ [illegible] ગયો છે.

જૈનથી પહેલાં બુદ્ધને માનનારાઓ કહે છે કે "જૈનમાં અનીશ્વર છે." અર્થાત્ બ્રાહ્મણ ધર્મ જ્યારે બુદ્ધ ધર્મને હાંકી નાંખવા લાગ્યો ત્યારે બુદ્ધ અનીશ્વરોનો સ્વીકાર કરીને જૈન થઈ ગયા. પરંતુ આ વિના અસત્ય છે, કારણ કે જૈનમાં સાધુ—યતિ, અને શ્રાવક એવા બે ભેદ છે, અથવા એ અનીશ્વર મતના હોય તો ચોક્કસ બુદ્ધ પણ માને છે. વળી બુદ્ધની પહેલી [illegible] જૈનની પ્રકૃતિથી જુદી છે. જૈનનાં સૂત્ર જે હાલ વિદ્યમાન છે, તે મહાવીરના નિર્વાણ પછી (૯૮૦) એક હજાર વર્ષે લખવામાં આવ્યાં કહે- વાય છે, તે એ [illegible] ન હોય તો જરૂર એ અરસામાં [illegible] સ્થિત્યંતર થઈ ગયું હશે.

જૈન સંબંધી સાબિત થાય છે, કે મહાવીર, બિમ્બિસાર અને અજાતશત્રુના સમયમાં [illegible] જૈન સાધુઓને નિર્ગ્રંથ અને શ્રાવકોને [illegible] તરીકે [illegible] છે [illegible] અને હેમચન્દ્ર જ્યારે તેને નિર્ગ્રંથ લખે છે, ત્યારે શાં- કર અને આનંદગિરિ [illegible] દિગમ્બર અને મુક્તવસનના નામનો ઉલ્લેખ કરે છે. [illegible] ઉપર બુદ્ધ [illegible] જુદા સાધુઓને નિર્ગ્રંથ કહેલા છે, કે જેને [illegible] નિર્ગ્રન્થ સમજે છે.

બુદ્ધના પિટકોમાં નિર્ગ્રંથને બુદ્ધના વૈરી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. અર્થાત્ આ [illegible] એટલું તો સાબિત થાય છે કે જૈન અને બુદ્ધ સ્વતંત્ર મતવાળા છે (?)

[illegible] પણ આ વાતને [illegible] કહે છે કે બુદ્ધ [illegible] જ્યારે અજાત- શત્રુને [illegible]

હતો એમ કહે છે, ત્યારે જૈન લોકો કૂણિક અર્થાત્ એજ અજાતશત્રુને ઘણી બુદ્ધિ [illegible] હત્યાના કલંકથી મુક્ત કરવાની કોશીશ કરતો દેખાવ આપે છે. નિરયાવલિ સૂત્રાનુસાર કૂણિકે પોતાના લાભને ખાતર પોતાના પિતાને અન્યાયી સમઝી કેદ કર્યો હતો. પણ જ્યારે તેની માતુઃશ્રીથી એવું સાંભળવામાં આવ્યું કે પોતાનો બાપ તો તેના પ્રત્યે ઘણોજ સ્નેહ ભાવ રાખે છે, અને એક પણ બીના એવી નથી, કે જેથી તેને કેદ કરવાની જરૂર હોય!" કૂણિકે પોતાની માતુઃશ્રીની વાત સાંભળીને પોતાના બાપની બેડીઓ તોડી નાંખવાને કુહાડી લેઇ કારાગૃહ પ્રતિ ગયો: જેવો કૂણિક અર્થાત્ અજાતશત્રુને આવતો જોયો, કે ત્હેના પિતા શ્રેણિક અર્થાત્ બિમ્બિસાર સમઝ્યો, કે કુહાડીથી મને મારવાને કૂણિક આવે છે. એથી બચવાને વાસ્તે પોતે આત્મઘાત કીધો, કૂણિક ઘણો પસ્તાયો, અને બાપને મૃત્યુ વશ થયેલો જોઇ ઘણો દુઃખી થયો" આથી માલૂમ પડે છે કે અજાતશત્રુએ બુદ્ધને સહાયતા આપવા પ્હેલાં જૈનોપર કૃપાદૃષ્ટિ કરી હતી.

જનરલ કનિંગહામને મથુરા પાસેથી એક નગ્ન મૂર્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. એ મૂર્તિ ઉપર **નમો અર્હંત મહાવીર દેવનાસ** એવા અક્ષરો અંકિત થયેલા છે. એથી પ્રતીત થાય છે કે આ સ્થળે બુદ્ધ નહિ પણ જૈન મહાવીર મૂર્તિપર સંવત્સર ૮૯ લખેલ છે. આ મૂર્તિ જે સ્થળેથી નીકળી છે, તેજ સ્થળેથી નીકળેલા બીજા પત્થરોપર હવિષ્ક તેમજ કનિષ્કનું નામ જોવામાં આવે છે. એથી પુરવાર થાય છે, કે એ વિક્રમનો સંવત્સર છે. આ સિવાય બુદ્ધના શાસ્ત્રોમાં જૈનમત સ્થાપન કરવાવાળા અથવા સંશોધન કરનારાઓની ચર્ચા છે. કંઇ જૈનીઓના નામથી ચર્ચા નહિ, પણ નિગંઠનાથ યા નિગંઠનાત પુત્રના નામથી. નિગંઠ જૈની સાધુઓનાં નામ માલુમ પડે છે. કલ્પસૂત્ર અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં મહાવીરનું [illegible] નાતપુત્ત-નાયપુત્ત લખેલ છે. નયપાલ-નેપાલન-ના બુદ્ધ પુસ્તકોમાં નિગંઠનાથને જ્ઞાતિ પુત્ર લખેલ છે. જૈન લોકો મહાવીરને જ્ઞાતપુત્ર કહે છે. હેમચન્દ્રના પરિશિષ્ટ પર્વમાં **[illegible] પુત્રગંગાદિમાધ્વરમ્। [illegible] થી [illegible]।** આ શ્લોક છે. મહાવીરને જ્ઞાતનન્દન એટલા માટે કહે છે, કે કલ્પસૂત્રમાં ત્હેના બાપને [illegible] જાતિ લખેલ છે. સામઞ્ઞફલ સૂત્રમાં નિગંઠનાથ પુત્રને અગ્નિ વૈશ્યાયન [illegible] છે. એ બુદ્ધોની ભૂલ માલુમ પડે છે, કારણ કે અગ્નિ વૈશ્યાયન, નામના બુદ્ધના શિષ્યે [illegible] નિગંઠનાથ-મહાવીરનો મિલાપ કરાવી આપ્યો હતો. દીલગીરીની વાત છે, કે [illegible] સૂત્રમાં જ્યાં નિગંઠનાતપુત્રના મતનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, ત્યાં [illegible] સંવત્ [illegible] નથી. આથી કોઈ બાબત એમ સિદ્ધ ન થઈ શકે, કે નિગંઠ[illegible] અને મહાવીર [illegible] એક ન હતા [illegible] આત્માનનાર અને વૈશ્યનીર [illegible] બુદ્ધોએ [illegible] છે, કે [illegible] નિગંઠનાથ મૃત્યુ પામ્યો, અને કલ્પસૂત્ર [illegible] મહાવીરનું નિર્વાણ. નિગંઠનાથ જે સ્થળે મૃત્યુ પામ્યો, તે સ્થળે [illegible] છે.

[illegible] નિર્વાણ [illegible] પૂર્વે [illegible] મહાવીર શ્વેતામ્બરી જૈનોના કહેવા મુજબ [illegible] સંવત્ [illegible] વર્ષ અને દિગમ્બરી જૈનો મુજબ [illegible] ૬૦૫ વર્ષ પ્હેલાં નિર્વાણ [illegible] વિક્રમ સંવત્ અને હવિષ્ક[illegible]

વિક્રમ સંવત્ પહેલાં ૪૭૦ વર્ષે મહાવીર નિર્વાણ પદને પામ્યા. એ વાત શ્વેત
રોના ઘણા પુસ્તકોમાં લખેલ છે. સંબંધી પુરાણું પ્રમાણ મેરુતંગ છે.

जं रयणिं कालगओ अरिहा तित्थंकरो महावीरो
तं रयणिमवंतिवई अहिसित्तो पालगोराया ॥ १ ॥
सट्ठि पालगरण्णो पणवण्णसयं तु होइ नंदाण
अट्ठसयं मुरियाणं तीसं चिय पुसमित्तस्स ॥ २ ॥
बलमित्तभानुमित्ता सट्ठिवरिसाणि चत्त नहवहणे
तह गद्दभिल्लरज्जं तेरस वरिसा सगस्स चौ ॥ ३ ॥

અર્થાત્ પાલક નામના અવંતિના રાજાને જે રાત્રીએ રાજ્યાભિષેક થયો, તેજ રા
અર્હંત તીર્થંકર મહાવીર નિર્વાણ પદને પ્રાપ્ત થયા. ૬૦ વર્ષ પાલક, ૧૫૫ વર્ષ
૧૦૮ મૌર્ય, ૩૦ વર્ષ પૂસમત્ત અર્થાત્ પુષ્યમિત્ર, ૬૦ વર્ષ બલમિત્ર અને ભાનુ
૪૦ વર્ષ નભોવાહને, અને ૧૩ વર્ષ ગર્દભિલ્લનું રાજ્ય રહ્યું. શકાબ્દ ૪ છે.

આ પ્રમાણે, જૈનના ઘણાં શાસ્ત્રોમાં લખેવામાં આવેલ છે. આ શ્લોકને આ
મહાવીર અને વિક્રમ સંવત્નો નિર્ણય થાય છે. આ શ્લોકમાં રાજાઓનું જે વ
આપવામાં આવ્યું છે, તેમાં ૪ વર્ષ શક, ૧૩ ગર્દભિલ્લ, ૪૦ નભોવાહન, ૬૦ બલ
અને ભાનુમિત્ર, ૩૦ પુષ્યમિત્ર, અને ૧૦૮ મૌર્યવંશી રાજાઓનાં મળીને ૨૫૫ થા
તેમાં વિક્રમ સંવત્ના ૫૭ મેળવવાથી ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ માં ચન્દ્રગુપ્ત
કરેલો સમજાય છે.

ચાર શકાબ્દના (૭૮×૪=૩૧૨)માં ૬૦ પાલક અને ૧૫૫ નવ નન્દના મે
કિંવા ઇ. સ. પૂર્વે ૩૧૨ માં ચન્દ્રગુપ્ત રાજ્યાસને બેઠો તે તથા ૬૦ પાલક અને
નવ નન્દના મળીને ઈ. સ. પૂર્વે ૫૨૭ મહાવીર નિર્વાણ પદને પામ્યા. અને ઇ. સ.
૫૪૩ બુદ્ધ નિર્વાણનું વર્ષ લંકાવાળા આપે તો સ્વીકારે તો એનાં માન અને ધર્મમુ
નિર્વાણ વચ્ચે ૧૬ વર્ષનું અંતર રહે છે, કે જેમ થવું સંભવિત છે.

હેમચન્દ્ર પોતાના પરિશિષ્ટ પર્વમાં લખે છે કે—

एवं च श्री महावीरे मुक्ते वर्षे शतेगते।
पंच पंचाशदधिके च चन्द्रगुप्तो भवन्नृपः ॥

આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૧૫૫ વર્ષે ચન્દ્રગુપ્તને
અભિષેક થયો. હેમચન્દ્ર, પાલકનાં ૬૦ વર્ષ લેતા નથી, એ સમજથી મહાવીરનો
પણ હેમચંદ્રના પ્રમાણે ઈ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં નિર્વાણ પ્રાપ્ત થયા માટેનો કહ્યા
આ નિયમે બુદ્ધ નિર્વાણ ઈ. સ. પૂર્વે ૪૭૭ ને માનીએ તો ૧૦ વર્ષનો તફાવત
અને જૈન ધર્મમાં કાંઇ અસંભવિત ન કહી શકતાં શકાવાનુંજ છે.

પ્રભાશંકર રતનજી ઉપાધ્યાય.

વીરભક્તિ.

+નારે પ્રભુ ! નહિ માનું,
નહિ માનું અવરની આણ–નારે.
મ્હારે ત્હારૂં વચન પ્રમાણ–નારે. ૧.

....

....

તું ગતિ તું મતિ તું મુજ પ્રીતમ, જીવ જીવન આધારરે,
રાત દિવસ સ્વપ્નાંતર તુંહી, તું મ્હારે નિર્ધારરે.—નારે.
અવગુણ સહુ ઉવેખીને પ્રભુ, સેવક કરીને નિહાળરે;
જગબંધવ ! એ વિનતિ મોરી, મ્હારાં સવિ દુઃખ દૂરે ટાળ–નારે.
ચોવીશમા પ્રભુ ત્રિભુવન સ્વામી, સિદ્ધારથના નંદરે;
ત્રિશલાજીના ન્હાનડીયા પ્રભુ, ! તુમ દીઠે અતિ આણંદ.—નારે.
સુમતિવિજય કવિરાયનો રે, રામવિજય કરજોડ રે;
ઉપગારી અરિહંતજી ! માહારા ભવભવના બંધ છોડ—નારે.

—રામવિજય (સુમતિવિજય શિષ્ય)

महावीरना दश श्रावको.

(લેખક—ગોકુલદાસ નાનજીભાઇ ગાંધી–ટંકારા.)

શ્રી જૈન શ્વે. કો. હેરલ્ડના માનદ તંત્રી શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ તરફથી શ્રી પર્યુષણ પર્વમાં શ્રીમ૦ મહાવીર અંક કાઢવાનો હોઇ કાંઇ પણ લખવાની સૂચના થતાં શ્રી મ-મહાવીર પ્રભુના દશ શ્રાવકો વિષે કહેવા ધાર્યું છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુના દશ શ્રાવકો કહેલા છે. આનંદ, કામદેવ, ગાથાપતિ ચુલણી પિતા, સુરદેવ, ચુલ્લશતક, ગાથાપતિ કુંડકોલિક, સદ્દાલપુત્ર, મહાશતક, નંદનીપિતા, સાલેનિયા પિતા.

આનંદ શ્રાવક:—વણિકગ્રામ–વાણિયગામ નગર હતું ત્યાં ઇશાનમાં દુતપલાશ ચૈત્ય " दूयपलासे चेइये " હતું. તે શહેરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેજ શહેરમાં આનંદ નામે ગાથા પતિ [ગૃહપતિ] ગૃહસ્થ હતો તેને ચાર સુવર્ણની કોડી, ચાર ગોકુલ, હતાં. શિવાનંદા નામે ભાર્યા હતી. ત્યાં મહાવીર પ્રભુ સમોસર્યા. આનંદ ગાથાપતિને શ્રી મહાવીર પ્રભુની સેવા કરવાની ઇચ્છા થઇ તેથી શ્રી આનંદ ગાથા પતિએ, તે સમયમાં આર્યોની સનાતન પરમ્પરા પ્રમાણે " ण्हाये कयबलिकम्मे " સ્નાન કીધું અને શુદ્ધ એટલે મલિનતારહિત વસ્ત્રો પ્હેરી પછી " सकोरंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं " કમલના ફુલની માલાએ વીંટયો થકો, મસ્તકે છત્ર ધારણ કરેલ છે એવો આનંદ ગાથાપતિ ગામમાંથી નીકળીને જ્યાં *દુતપલાશ નામે ચૈત્ય–વનખંડ–છે ત્યાં આવીને जेणेव समणं भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छतिरत्ता तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेह वंदइ नमंसइ " જ્યાં શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામી છે ત્યાં આવે,

+ " અનો ધીઠડું, ધીઠડું " એ અર્થમાં વપરાય છે. તંત્રી.

* દિ. ૨ ઉ. પુ. બ. માં ધુતિપલાશ એ નામ છે જ્યારે આત્મપ્રબોધમાં દુતપલાશ નામ છે. તંત્રી.

જાતીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને વંદી, નમસ્કાર કરીને સવિનય બેઠો. શ્રમણ ભગવાન જ્ઞાત પુત્રે દેશના દીધી, પછી આનંદ બોલ્યો કે હે ભગવાન્ હું નિર્ગ્રંથનો માર્ગ સદ્દહું છું. વારંવાર નિર્ગ્રંથના માર્ગને વાંછું છું. નિર્ગ્રંથ થઈ શકું તેમ નથી માટે હે ભગવાન્! સાત શિક્ષાવ્રત પાંચ અણુવ્રતરૂપી ધર્મનાં વ્રત હું ગ્રહણ કરીશ." ત્યારે શ્રી આત્મજ્ઞાનના પ્રવર્તક વાન્ મહાવીર દેવે ફરમાવ્યું કે 'જે કરવું હોય તે તુરત કરવું પણ તેમાં વિલંબ-પ્ર ન કરવો.' પછી શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુ સમીપે શ્રાવકના દ્વાદશ વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો તે પ્રમાણેઃ—" थूलयं पाणाइवायं पच्चक्खामि जावज्जीवाए " મોટા જીવને મારવા નહિ તે જાવ જીવ સુધી પ્રતિજ્ઞા દુવિધ ત્રિવિધે કરીને હું ન કરું, બીજા પાસે ન કરાવું, મ વચન કાયાએ ન કરું ન કરાવું. બીજું મોટું જૂઠું નહિ બોલવાનું વ્રત લીધું. તેજ પ્રમાણે સ્થૂ અદત્તાદાન તજ્યું. સ્વદારા સંતોષના પ્રમાણપૂર્વક પરદારાનો ત્યાગ કીધો. બાર હિરણ્ય- કોડી ઉપરાંત વધુ દ્રવ્ય ન રાખવું. ચાલીસ હજાર ગાયોથી વધારે ગાયો ન ખપે તેમ ક્ષેત્રનો નિયમ કર્યો, ગાડીનો નિયમ કર્યો. ચાર દિશાના વ્યવહારનો નિયમ કર્યો. ઉપભોગ નો નિયમ કર્યો, દંતનું પરિમાણ, મર્દન પરિમાણ, સ્નાન મજ્જન જલનો પરિમાણ કર્યો કે સુગંધ ગંધોદક તથા સુગંધયુક્તપાણી ખપે; અવરનો નિષેધ. મજ્જન નિમિત્ત આઠ ઘડા પાણીની છૂટ રાખી પછી વસ્ત્ર પહેરવાનું પરિમાણ કર્યું વિલેપનનું પરિમાણ કર્યું. પુષ્પનું પરિમાણ કર્યું કે ફક્ત શ્વેત પદ્મ અને માલતીના પુષ્પની માળા મને કલ્પે; અવરનાં પ્રત્યાખ્યાન. આભૂષણ પહેરવાનું પરિમાણ કર્યું. ધુપણાનું પરિમાણ કર્યું. અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમનું પરિમાણ કર્યું. પેય પરિમાણ કર્યું. ભક્ષણ પરિમાણ કર્યું. ચાવલનું પરિમાણ કર્યું. વિદલનું પરિમાણ કર્યું. ઘૃત પરિમાણ કર્યું, શાક પરિમાણ કર્યું તે-વત્થુવો, અગથીઓ, ડોડી, વગેરે પરિમાણ, દાલિયા પ્રમુખનો પરિમાણ, પીવાના પાણીનું પરિમાણ કર્યું. મુખવાસનું પરિમાણ કર્યું કે ઇલાયચી, લવિંગ, કપૂર, કંકોલ અને જાયફલ એ પાંચ, સુગંધ સહિત તંબોલ પાન કાથો ચુનો એની મોકળ; બાકીનો નિષેધ. ચાર પ્રકારના અનર્થ દંડનું પરિમાણ કર્યું—આર્ત રૌદ્રધ્યાન ન કરવું, પ્રમાદ વિકથા ન કરવી, પાપ કર્મનો ઉપદેશ ન કરવો. વળી આનંદ શ્રાવક જીવાજીવાદિના જાણ હતા. "एवं खउ आणंदे समणो वास ए अभिगय जीवाजीवेणं उवलद्ध पुण पावेहिं आसव संवर निज्जर किरिया" એ પ્રમાણે ખરેખર આનંદ શ્રમણોપાસક સમસ્ત પ્રકારે જીવાજીવના પદાર્થને જાણના, પુન્ય પ્રકૃતિ બંધ, પાપ પ્રકૃતિ બંધ, કર્મનું આવવું અને ખપાવવું એ આશ્રવ; સંવર અને નિર્જરા ક્રિયાને જાણના. વળી "अहिगरणबंधमुक्खकुसलेणं" કાયિકી પ્રમુખ ક્રિયા, અધિકરણ ઘર, હાટ, ખાંડા, પૈકા, કટારી, ઉખલ, મુશલ, વગેરેમાં કુશલ તે કષ્ટમાં પણ કોઈની સહાય માગે નહિ. વૈમાનિક દેવ, ભૂવનપતિ દેવ, નાગદેવ; સૂર્ય,ચંદ્ર, યક્ષ, રાક્ષસ, કિંનર, કિંપુરુષ, ગરુડ, ગંધર્વ, મહોરગ, વગેરે દેવો તેને ડોલાવી શકે નહિ. મોટા પાંચ અતિચારના તે ટાળણહાર હતા. "संका कंखा विति.गिच्छा परप.सङ्गसंसा परपासंडसंथवो" સમ્યક્ત્વના પાંચ અતિચાર. શંકા એટલે શ્રી વીતરાગના અભેદ માર્ગમાં જે આત્મજ્ઞાન ભાખ્યું છે તેમાં શંકા ન લાવવી; તેમાં સંશય ન લાવવો તે કંખા (પરધર્મ) ઇચ્છાપ્રાપ્તિની વાંછા તે વિતિગિચ્છા; પરપાખંડી એટલે આત્મજ્ઞાનથી વિમુખોની પ્રશંસા કરવી નહિ; આત્મજ્ઞાનરહિત એટલે પરપાખંડી

*समयाजुवं देवाजुविय । मा पडिबंधं करेहिः—टीका.

અર્થાત્ બહિર્દૃષ્ટિવાળાની સ્તવના પણ ન કરવી. સમકિતિ એટલે આત્મજ્ઞાનીને આ
મોટા અતિચારો કહેલા છે માટે શ્રી આનંદ શ્રમણોપાસક તે અતિચારથી દૂર રહેવા
એટલે કે શ્રી વીતરાગના અભેદ માર્ગમાં કહેલ આત્મજ્ઞાનમાં શંકા લાવતા નહિ,-
સંશય લાવતા નહિ,-આત્મધ્યાનથીજ મુક્તિ થતી તેમાં પરિણામ-ફલ-ની શંકા લાવ
નહિ. પર એટલે બીજા અને પાખંડ એટલે ખોટી વસ્તુને સાચી અને સાચી ને ખો
માનવા વાળા અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન કે જે પરમસત્ય વસ્તુ છે તેને નહિ માનનારા
આત્મજ્ઞાન વગરની જે બીજી વસ્તુ તેને પરમ સત્ય કરીને અંધ પરંપરાએ માનના
એવા જે પરપાખંડી તેમની પ્રશંસા કરતા નહિ, તેમની સ્તવના કરતા નહિ. ભાવ
એવો છે કે શ્રી આનંદ શ્રાવક આત્મજ્ઞાનનેજ સાચું માનતા હતા અને આત્મજ્ઞાની
નીજ પ્રશંસા સ્તવના કરતા હતા અને જેમને આત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો હોય અગ
આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે આત્મામાં ધ્યાનારૂઢ થવા પુરૂષાર્થ કરતા હોય તેમનો
પરિચય રાખતા હતા. ઉપરાંત પ્રાણીનો વધ ન કરવો, છેદ ન કરવો, કર્ણછેદ ન કરવ
ઘણો ભાર ન ઉપડાવવો, ભાત પાણીનો વિચ્છેદ કરવો નહિ એ નિયમ ધાર્યો હતો. એમ
પ્રમાણે આનંદ શ્રાવકે પાંચ અણુવ્રત તથા સાત શિક્ષાવ્રત અંગીકાર કર્યાં હતાં. એ વ્રતો
સમ્યક્ત્વ એટલે આત્મજ્ઞાનના કારણભૂત છે અર્થાત્ આત્મજ્ઞાન મેળવવા અવકાશ જોઇએ
તે અવકાશ વ્રત ધારણ કરવાથી મળી શકે છે. એ પ્રમાણે શ્રી આનંદશ્રાવકે શ્રમણ ભગવ
શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસેથી આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ સાંભળીને બાર વ્રત ધારણ કર્યાં અને
समणं भगवं महावीरं वंदइणमंसइ " શ્રમણ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર સ્વામીને વાંદી નમસ્કાર
કરીને " एवं वयासी " એ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. " णो खलु भंते कप्पइ अन्नउत्थि
अणउत्थियवा अणउत्थिय देवयाणिवा अणउत्थिय परिगहियाणिवा अरिहंत चेइयाइं वंदित्तए
णाण मंसित्तए वा " આજ દિવસ પછી અન્યતીર્થી દેહભાવવાળાના ક્રિયાજડત્વવાળા તપસ્વીને
તથા તેમના દેવના બલીને તથા અન્ય તીર્થી-બહિર્દૃષ્ટિઓએ અરિહંતના પરિગૃહીત જે જિન
તેમને મન વચન કાયાએ વાંદુ નહિ નમસ્કાર કરૂં નહિ. તે અન્ય તીર્થીઓ એટલે આ-
ત્મજ્ઞાન વગરનાને પ્રથમ બોલાવું નહિ, તેમને વારંવાર બોલવું નહિ, તેમને અશનપાન
ખાદિમ સ્વાદિમ આપું નહિ તેમ અન્ય પાસેથી અપાવું નહિ છતાં પણ રાજ્યભય,
બલવંત ભય કે આપત્કાલાદિયોગે તેમ કરવું પડે તો ન ચાલતે કરવું. એ પ્રમાણે આ-
ત્મજ્ઞાનને અનુકૂલ સાધનો ગ્રહણ કરીને શ્રી આનંદ શ્રાવક ઘેર આવ્યા અને પોતાની
સ્ત્રી શિવાનંદાને કહેવા લાગ્યા કે મેં ચરમ તીર્થંકર સમીપે વિનયમૂલ ધર્મ સાંભળીને
શ્રાવકના બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં છે તેમ તમે પણ કરો. પછી શિવાનંદા રથ જોડાવીને
મહાવીર સમીપે જઇને શ્રાવક ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. " अप्पाणं भावे माणस्स चोद्दस सं-
वच्छराइं वीइकंताइं " એમ આનંદ શ્રાવકે આત્માને ભાવતાં, આત્માનું ધ્યાન કરતાં ચૌદ
વર્ષ ઉલંઘ્યા, પછી પંદરમે વર્ષે એકદા અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકા-
રના પુરૂષ "असणं ४ बहुया पुरुणो" રંધાવ્યા પછી પ્રભાતમાં "तदेवमितमित्तमूलनांमित्त विउलेण
पुप्फवत्थ गंधमल्लालंकारेण सक्कारेइ सम्माणेइ" (પોતાના યોગ્ય મિત્ર વર્ગને) જમાડયા પછી વિપુલ એટલે
ઘણા ફલ, ફુલ, પાન, સોપારીવડે સત્કાર કર્યો, બહુ પ્રકારે સન્માન કર્યું પછી પોતાના
વડા પુત્રને પોતાને સ્થાને સ્થાપીને ઘરથી નીકળીને, કોલ્લાક નામે સન્નિવેશ (૫૨) હતો ત્યાં

બિભેલસંનિવેશ ઘર હતાં તે સ્થાને જે દિશાએ પ્રેતશાળા હતી ત્યાં આવીને જમીન પ્રમા-
ર્જીને ડાભડાનો સંથારો કરીને તે ઉપર બેસઃ પછી માસની દર્શન પ્રતિમા એક માસની
બીજી બે માસની, ત્રીજી ત્રણ માસની એમ યાવત્ અગ્યારમી અગ્યાર માસની, એ
આરાધના કરીને શુભ ભાવવડે, શુભ નિમિત્ત પરિણામવડે, શુભ નિમિત્ત લેશ્યાવડે આ
ત્મનું ધ્યાન કરતાં કરતાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મનાં અશુભ પાપ દૂર થયાં–ઉપશમ્યાં–તે વેળા
નિર્મળ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન્યું તેથી લવણ સમુદ્ર તરફ ૫૦૦ યોજન ક્ષેત્ર દીઠું, એજના
સ્વભાવને અવધ્ય દીઠા. એમજ દક્ષિણ દિશા, પશ્ચિમ દિશા, ઉત્તર દિશા તરફ ચુલહેમવંત
પર્વત, વધુ પર્વત વર્ષ વર્ષધર પર્વતની સીમા સુધી જાણે દેખે, ઉર્ધ્વલોક સૌધર્મ દેવલોક
સુધી અવધિજ્ઞાને જાણે દેખે, નીચલે પાસે અધોલોકે આજ રત્નપ્રભાનામે પૃથ્વીના લોલુપ
પાથડાનો નરકાવાસો દેખે. તે લોલુપ પાથડાને વિષે ચોરાશી હજાર વર્ષની સ્થિતિ ભગ-
વતે ઉપરેલી છે. એવા સમયને વિષે ત્યાં (વાણિજ્યગ્રામની બહાર) શ્રમણ ભગવંત
શ્રી મહાવીર સ્વામી સમોસર્યા. પર્ષદા વાંદીને પાછી આવી તે સમયમાં શ્રમણ ભગવાનનો
વડો શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ કે જે મહાન્ તપસ્વી અને જેનું ગૌતમગોત્ર છે, જે સાત હાથ ઉંચા
છે; સમચતુરસ્ર સંસ્થાન છે, વજ્ર ઋષભનારાચ સંઘયણ, ગૌરવર્ણ છે, ઘોર તપસ્વી, ઘોર
બ્રહ્મચારી, ચઉદપૂર્વ-દ્વાદશાંગ તે છઠ્ઠ છઠ્ઠ પારણું કરી આત્માને ભાવતા થકા વિચરે
છે. તેના પારણાને દિવસે પહેલે પહોરે સ્વાધ્યાય કરે, બીજે પહોરે ધ્યાન કરે, ત્રીજે
પહોરે અસંભ્રમ થઈને "ઉપાસીઇ રીઝીઝર" મુખપત્તિકા પડીલેહે "ભાજન વસ્ત્રાદિ પડીલેહે"
ભાજન, વસ્ત્ર પડીલેહીને શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે આવી વાંદી નમસ્કાર
કરીને એવું વચન કહે કે હે ભગવન્ ! આજ્ઞા કરો તો હું છઠ્ઠ ખમણની તપસ્યાને પાર-
ણે વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં ઉંચ મધ્યમ નીચ કુળ સમુદાયમાં ભિક્ષાને અર્થે જાઉં–
"તવ ણં ઇચ્છિયારં પુજ્જ છઠ્ઠખમણ ભિક્ખાયરિયાએ અડિત્તએ ઇ અહાસુહં દેવાણુ-
પ્પિયા મા પડિબંધં કરેહ" ત્યારે શ્રમણ ભગવાન્ બોલ્યા કે જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો
પણ ઢીલ પ્રમાદ કરશો નહિ. પછી ગૌતમસ્વામી ત્યાંથી નીકળીને મધ્યમાં ઉંચ નીચ
મધ્યમ કુળની ઘર સમુદાની ભિક્ષાને અર્થે વિચરવા લાગ્યા. "તવ ણં ભગવં ગોયમે
કુળ ઘર સમુદાણસ્સ ભિક્ખાયરિયાએ અડમાણે" ત્યાંથી ઘણા લોકો પાસેથી સાંભળ્યું
તેવા વિચારે તેમણે સાંભળ્યું કે શ્રી મહાવીરનો શ્રાવક અનશન કરીને કોલ્લાક સન્નિવેશ
ના આશ્રમમાં છે તેમણે પૌષધશાળાને વિષે ભક્ત પચ્ચખાણ કર્યું છે જેનું નામ આ-
નંદ છે એ સાંભળીને શ્રી ગૌતમસ્વામી જે પૌષધશાળામાં આનંદ શ્રાવક છે ત્યાં ગયા,
ત્યારે આનંદે વંદન નમસ્કાર કર્યો અને કહ્યું કે હું ઉઠી શકું તેમ નથી માટે આપ કૃપા
કરીને પધારો. તે વચન સાંભળી શ્રી ગૌતમ આનંદની
પાસે ગયા ૬૬. અને આનંદે ત્રિકરણે શુદ્ધ ચરણકમળમાં નમસ્કાર કર્યો પછી આનંદે
પૂછ્યું કે ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન ઉપજે ? ત્યારે ગૌતમ કહે હા. પછી આનંદે કહ્યું
કે આવા મને એ પ્રમાણે ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન ઉપજ્યું છે: પૂર્વ દિશે, દક્ષિણ
અને પશ્ચિમ દિશામાં પાંચસે, પાંચસે યોજન લવણ સમુદ્ર સુધી દેખું છું: અને
ઉત્તર દિશામાં ચુલ્લહિમવંત વર્ષધર દેખું છું ઉંચે તો સૌધર્મ દેવલોક સુધી, અને અધોદિશે
(નીચે) લોલુપચ્ચુઅ પાથડો સુધી દેખું છું. આ વચન સાંભળી ગૌતમ

બોલ્યા કે હે આનંદ ! આવડું મોટું અવધિજ્ઞાન ગૃહસ્થને ન હોય માટે તમે આજ ઠેકાણે એ બાબતનું મિચ્છા દુક્કડ લો—પ્રાયશ્ચિત લો. ત્યારે આનંદે કહ્યું કે સત્યનું આલોવવું હોય નહિ માટે આપ પોતેજ આ ઠેકાણે આલોવો. નિંદો, પ્રાયશ્ચિત લો. આ સાંભળીને શ્રી ગૌતમસ્વામી કે જે ચૌદ પૂર્વધારી મનઃપર્યવજ્ઞાની હતા તેમના મનમાં શંકા કંખા ઉપજી અને મનમાં વિતિગિચ્છા પામ્યા થકા, દુતપલાશ ચૈત્યમાં શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસે આવીને ભગવંતની સાખે ઇરિયાવહી પડીકમીને પછી આહાર સંબંધી આલોઈને ભાત પાણી દેખાડીને ભગવંતને વાંદી—નમસ્કાર કરીને આનંદના અવધિજ્ઞાનની સર્વ વાત કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને ભગવંતે ફરમાવ્યું કે 'હે ગૌતમ ! તમે એ ઠેકાણે જઈ પ્રાયશ્ચિત લો.' આથી ગૌતમે આલોવણા લીધી અને આનંદ શ્રાવકને ખમાવ્યો. પછી મહાવીર ત્યાંથી બાજ દેશવિદેશને વિષે વિચારવા લાગ્યા.

આનંદ શ્રાવકે આત્માનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં વીશ વર્ષ શ્રાવકપર્યાય પાળી અગ્યાર પ્રતિમા વહીને એક માસની સંલેખણાએ પોતાનો આત્મા નિર્મલ-શુદ્ધ કરીને ૬૦ ટંક ભાત પાણીના અનશનવડે આત્માને આલોવી સમાધિવંત થઇ " આલોઇ પડિક્કંતે । સમાહિપત્તે કાલમાસે કાલં કિચ્ચા આલોઈ પ્રતિક્રમી આત્મસમાધિ સંતોષ સહિત અવસરે કાલ કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં ઇશાનખૂણે અરૂણાભદેવ વિમાને દેવતાપણે ઉપન્યા. અરૂણાભવિમાનના દેવની ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે. પછી ગૌતમે પૂછ્યું કે 'હે ભગવન્ ! દેવલોકથી આનંદ ક્યાં જશે ?' ત્યારે મહાવીર બોલ્યા કે 'શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈને સિદ્ધ થશે.'

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિઃ—

આ ઉપરથી સમજાયું હશે કે મહાવીર એટલે આત્માનો મુખ્ય ઉપાસક આનંદ છે. એટલે કે આનંદ આવે તોજ આત્માની રીતસર ધ્યાન ઉપાસના થઈ શકે છે. એ આનંદની સ્ત્રી શિવાનંદા છે એટલે કે શિવમાં આનંદવાળી આત્મવિદ્યા છે. આત્મવિદ્યાદ્વારા આત્માનંદનું ભાન થતાં અને આત્માનંદ જાણવા સારૂ આત્મવિદ્યાની જરૂર જણાતાં તે બંને દ્વારા મહાવીર એટલે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપનું આરાધન થઇ શકે છે. જેટલો આત્માનંદનો ઉદય તેટલું તેને આત્માનું વિસ્તારપણું—અવધિજ્ઞાન—જણાય છે, એ આનંદથી પણ મુક્તિ નથી કારણ કે આનંદને જાણવાવાળો આત્મા તો એથી પણ પર રહ્યો. જ્યાં સુધી આનંદમાં પણ રાગવૃત્તિ હોય ત્યાં સુધી સર્વથા મુક્તિ નથી માટે આનંદમય કોશથી પણ અત્યંત ભિન્ન-વિદેહ-મહા એટલે તદ્દન વિદેહ—મહાવિદેહ થવું જોઇએ. જ્યાં સુધી આનંદમાં પણ રાગ છે ત્યાંસુધી તે હરકત કરનાર છે માટેજ ગૌતમરૂપ રાગવૃત્તિને આલોવવાનું કહ્યું અને તે પ્રમાણે ગૌતમરૂપ રાગવૃત્તિએ આલોવણા પણ લીધી એટલે કે જ્યારે પરમ અધિકારીએ આનંદના સ્વરૂપને આત્માથી અભિન્ન છે એમ જાણ્યું ત્યારે તે પોતે વિશાળ વિકાશપણું—અરૂણાભદેવપણું—પ્રકાશપણું પામ્યા છે અને જ્યારે તે આનંદ, સમાધિથી પ્રકાશ પ્રકટસ્વરૂપ અરૂણાભ દેવત્વ મળ્યું ને ભાવથી પણ ભિન્ન થશે—આનંદનો પણ વિલય કરી દેહ—મનઃ—દેહાભિમાનથી તદ્દન રહિત થશે કે મહાવિદેહ થશે એટલે કે હું આનંદ કે પ્રકાશ સ્વરૂપ અરૂણાભ છું એવું ભાન નહિ રહે એટલે કે તદ્દન દેહાદિભાવ મટીને—આનંદના અને પ્રકાશના મટીને મહાવિદેહ એટલે હતો તેમ અચલ નિજ સ્વરૂપે સ્થિત

થશે ત્યારે મુક્તિ થશે અર્થાત્ મોક્ષે જશે. શરીર છે તે દેહ છે અને જગત્ છે તે મહા દેહ છે તો સર્વ જગત્ની વિશ્વના હરવારૂપ મહાવિદેહ થવું જોઇએ. તે થવાથી મુક્તિ મળે છે.

કામદેવ શ્રાવકઃ—ચંપા નામે નગરી-વસ્તીન-વાસનાવાળી-હતી ત્યાં પૂર્ણભદ્ર કલ્યાણ—નામે ચૈત્ય હતું તેમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો, એ નગરમાં કામદેવ નામે શ્રાવક હતો. એ શ્રાવકને ભદ્રા નામે ભાર્યા હતી. બાર (? અઢાર) ક્રોડ દ્રવ્ય ક્રોડની સોનામહોરો તેની પાસે હતી તથા તેના ગોકુલમાં સાઠહજાર ગાયો તેણે દૂધ વગેરે સારૂ રાખી હતી. એક વખતે શ્રી આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશક મહાવીર સ્વામી ચંપા નગરીએ પધાર્યા. તેમની દેશના સાંભળીને આત્મજ્ઞાનમાં આગળ વધવા સારૂ શ્રી કામદેવે બાર વ્રતો, આનંદની પેઠે ધારણ કર્યાં, પછી પૌષધશાળામાં શ્રાવકની દર્શન પડિમાનો અવગ્રહ લઇને વિચરતો હતો તેવામાં મધ્યરાત્રે કોઇ મિથ્યાત્વી દેવ કામદેવને આત્મ-ધ્યાનથી ભ્રષ્ટ કરવા માટે ઘણી મહેનત કરી અનેક રૂપે ધારણ કરી કામદેવને ભય આપવા પ્રયાસ કર્યો. કામદેવને ખડ્ગવડે કાપવા લાગ્યો પણ કામદેવ આત્મધ્યાનથી ડોલિત થયો નહિ. પછી દેવ હાથીનું રૂપ ધારણ કરીને કહ્યું કે હું તને સૂંઢવતી પકડીને તને પછાડીશ જેથી તું આત્મધ્યાન ભૂલી જઇશ અને આર્તરૌદ્ર ધ્યાનવાળો થઇ મરણ પામીશ. આવાં દેવનાં કઠોર વચન સાંભળીને પણ કામદેવ ચલાયમાન થયો નહિ અને શ્રી વીતરાગ દેવે ભાખેલ આત્મજ્ઞાનમય અભેદ માર્ગમાં સમાધિસ્થ રહ્યો. આવા પ્રકારની કામદેવની આત્મધ્યાનમાં લીનતા જોઇને તે દેવ દિવ્ય સ્વરૂપે બોલ્યો કે " भो कामदेव धः । धन्योसि तुमं देवा० ।' હે, કામદેવ ! તને ધન્ય છે. શ્રી વીતરાગદેવ પ્રરૂપિત અભેદ આત્મજ્ઞાનમાં તું દૃઢ છે. તેં તારો મનુષ્ય જન્મ આત્મજ્ઞાનથી સફળ કર્યો છે; તારૂં ધ્યાન નિશ્ચળ મેરૂવત્ અડોલ છે; ઇંદ્ર મહારાજે, દેવલોકમાં તારી શ્રી વીતરાગના અભેદ માર્ગ ઉપરની અખંડ શ્રદ્ધાનાં વખાણ કર્યાં હતાં તે ઉપરથીજ હું તારી પરીક્ષા કરવા વાસ્તે આવ્યો હતો અને મેં અનેક ઉપસર્ગો આપ્યા છતાં તું આત્મધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યો તેથી હું તને ધન્યવાદ આપું છું અને હે કામદેવ ! હું તારી પાસે માફી માગું છું. એમ કહી દેવતા સ્વસ્થાને ગયો અને તેથી ઉપસર્ગનું શમન થયું જાણી કામદેવ શ્રાવક ત્રિકરણ શુદ્ધે અખંડ આત્મસ્વરૂપે સ્થિત થવારૂપ કાયોત્સર્ગ કરવા લાગ્યો—આત્માને પરમશાંતપણે અનુભવ કરવા લાગ્યો એવામાં શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીરસ્વામી ત્યાં સમોસર્યા. એ સાંભળીને કામદેવ શ્રાવકે નિશ્ચય કર્યો કે મહાવીર પ્રભુને વાંદી આવ્યા પછી હું ત્રિકરણ શુદ્ધે પૌષધ કરીશ એમ ચિંતવીને " सुद्धप्पावेसा वत्थाइ " શુદ્ધ ઉજ્જવલ વસ્ત્ર પહેરીને, ચંપા નગરીથી બહાર નીકળીને જ્યાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય છે ત્યાં શ્રી મહાવીર પ્રભુની સમીપે જઇને સંખ શ્રાવકની પેઠે સેવા કરી પછી મહાવીરે આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ બતાવનારી દેશના દીધી અને પૌષધશાળામાં બનેલી દેવતાના ઉપસર્ગની સર્વ હકીકત મહાવીરે જ્ઞાનથી જાણીને કામદેવને કહી સંભળાવી પછી શ્રી ભગવતે પર્ષદાના કેટલાક સાધુ સાધ્વી પ્રતિ ઉપદેશ આપ્યો કે ' હે આર્યો ! જેવી રીતે શ્રમણોપાસક કામદેવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યાં થકાં દેવોનો પરિસહ સહન કર્યો અને આત્મધ્યાનથી ચૂક્યો નહિ તેવીજ રીતે તમે કે જે દ્વાદશાંગીના અનુ-પ્રરૂપિત સમસ્ત શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતના જાણવાવાળા છો તે દેવતા, તિર્યંચ અને મનુષ્યના ઉપસર્ગને સહન કરો ત્યારે ઘણું સારું સાધ્વી શ્રી જ્ઞાતપુત્ર મહા-

વીરના વચનને ' તહત્તી ' કહેવા લાગ્યા. કામદેવ શ્રાવક, મહાવીર પ્રભુને ત્રણ વા
પ્રદક્ષિણા દઇને વાંદી-નમસ્કાર કરીને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ગયા, મહા
સ્વામી પણ જનપદ દેશમાં વિચરવા લાગ્યા. કામદેવે કુલ વીશ વર્ષ શ્રાવક પર્યાય પા
અને અગ્યાર પડિમા વહી છેવટે વિનાશકી સંલેખણા કરીને આત્માને તપવડે શા
સાઠ ભક્ત પાણી રહિત અનશને હના તે દિવસે સર્વ પાપને આલોવીને "સમાધિ
મનને સમાધિમાં રાખીને શુભ ધ્યાનવડે કાળ કરીને પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં સૌધર્મ
તંસક નામે મોટા વિમાનમાં તેની ઇશાને, અરૂણાભ વિમાને ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ
ઉપજ્યા. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મહાવિદેહમાં જન્મ લઇ સિદ્ધ થશે, એટલે
નિર્વાણપદ પામશે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિઃ—

ઉપરનાં આધિભૌતિકનય અને આધિદૈવિકનયના તત્ત્વને અધ્યાત્મિકનય રૂપે લે
સ્પષ્ટ સમજાય છે કે સુવાસિન—સુવાસનાવાળી ચંપાનગરીમાં પણ તેનાથી દૂર એ
બહાર અર્થાત્પર પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય-કલ્યાણ સ્વરૂપ-હોય છે. વાસના બે પ્રકારની છે કૃષ્ણ
સના અને શુક્લવાસના. જે દેહ નગરમાં કૃષ્ણ વાસના હોય છે ત્યાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય હો
છે અને જ્યાં શુક્લવાસના લેસ્યા-હોય છે ત્યાં પૂર્ણભદ્ર-પૂર્ણકલ્યાણ સ્વરૂપ એ
નિર્જરારૂપ ચૈત્ય હોય છે. જ્યારે તપ કરવામાં આવે છે ત્યારે જ શુક્લ લેસ્યા સ્થિર
છે. માટે શુક્લલેસ્યારૂપ ચંપાનગરીમાં આશ્રવરૂપ શત્રુઓને જીતનાર મનરૂપ જિત
રાજા કહેલો છે. જ્યાં આશ્રવદ્વાર જીતવારૂપ જિતશત્રુ રાજાનું રાજ્ય નિર્જરારૂપ ચંપા
ગરીમાં હોય છે ત્યાં કામદેવ સહેલાઇથી વશ વરતે છે. જ્યારે કામદેવ વશ થાય છે ત્યા
તે કામદેવ સ્વાભાવિક રીતે ઘણી ઋદ્ધિરૂપ દાનાદિકનો ધણી એટલે બુધ પરાક્રમ
થાય છે એટલે કે કામદેવનો અવળો ઉપયોગ કરતાં અટકાવીને એટલે કે વશ કરીને
વશે રસને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ત્યારે તે દાનાદિક સમૃદ્ધિના કારણભૂત મહાસમૃદ્ધિ
જણાય છે તેથી કામદેવને બાર ભાવનાઓ કરોડો પ્રકારે હોય છે તેથીજ કામદેવને બા
હિરણ્યની કોટી દ્રવ્ય કહેલ છે તથા છકાયની રક્ષા હજારો પ્રકારે હોઇ તે કામદેવે
10000 ગાયો કહેલી છે. આ સ્થિતિમાં કામદેવ તે આનંદરૂપેજ જણાય છે. એ સમ
જવવા માટેજ કહેલ છે કે કામદેવ શ્રાવકે પણ આનંદની પેઠે બારવ્રત અંગીકાર કર્યું
આનંદ શ્રમણોપાસક હતો. શ્રમણ એટલે સાધુ અર્થાત્ મનરૂપ સાધુ-જેમનું મન સા
થએલ છે તેનો ઉપાસક એટલે સેવક હતો. એટલે કે જ્યાં શુક્લલેસ્યા હોય છે અને જ્યાં
મન પોતેજ સાધુ થએલું હોય છે એટલે કે આત્મધ્યાનની સાધના કરતું હોય છે ત્યાં
કામદેવ એક સેવકરૂપે કાર્ય બજાવે છે. આવી સ્થિતિમાંથી પાડનાર મનોવિકાર એટલે
સમ્યક્ત્વભ્રાંતિરૂપ મિથ્યાભ્રાંતિરૂપ મિથ્યાત્વીદેવ છે. પણ જ્યાં ચંપારૂપ શુક્લલેસ્યા નગરી
અને જીતશત્રુ રાજા છે ત્યાં મનોવિકારના સ્વરૂપરૂપ દેવનું કશું ચાલતું જ નથી; એ
દર્શાવવા માટેજ મધ્યરાત્રિના સમયમાં પૌષધ શાળામાં એકાંત ધ્યાનદશામાં મનોવિકા
સ્વરૂપ દેવે પ્રકટ થઇને અનેક તર્કવિતર્કરૂપ પરિષહ આપ્યા તોપણ કામદેવ
અચલ રહ્યું તેથી દેવ પ્રસન્ન થયો અર્થાત્ તે મનોવિકારોનું જ્યારે ચાલ્યું નહિ ત્યારે
તે સ્વેચ્છાચારી તે મનોવિકાર શાંત થયો અને પરિષહ ગયો. ધ્યાની પુરૂષોને મનોવિકા
રૂપ પરિષહો જવાથી સ્વઆનંદની વધારે ઝાંખી આવે છે. આવી અવસ્થામાં તે અતિ

કારી કામદેવને પૂર્વ અને ઉત્તરની મધ્યે ઇશાનમાં એટલે કે ઇડા અને પિંગલા નાડીની વચ્ચે સુષુમ્ણા સ્થાનરૂપ ઇશાન ખૂણામાં પૂર્ણભદ્ર. પરમશાંતિ ચૈત્યમાં મહાવીર એટલે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપનો દેખાવ થાય છે અને પાછું જ્યારે પૂર્ણભદ્ર-પરમશાંતિમાંથી પાછું ચૈતન્ય-દાશા એટલે સ્થિર શરીરભાવમાં અવાય છે ત્યારે તે અનુભવનો દેખાવ પણ વિલય થઇ જાય છે અને ચઢ્યાશ સુધી જ્ઞાનના ઉદયરૂપ અરૂણાભદેવરૂપ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ માસનામાસ સુધી શુભધ્યાનદ્વારા, પ્રાપ્ત થાય છે, અરૂણાભરૂપ જ્ઞાનનો ઉદય થતાં કર્મભાર અને તજ્જન્ય દેહભાવ તથા મહાદેહ જે જગત્ભાવ તે મટીને મહા વિદેહરૂપ થઇ એટલે કે મહા વિદેહમાં જન્મ પામી અર્થાત્ મહાદેહભાવ મટી જવાથી શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ સિદ્ધસ્વરૂપનો તે અખંડ અભેદ અનુભવ કરી કૈવલ્યપદ પામે છે. આ સકલ દશ્ય જગત્જંજાલની ભ્રાંતિથી મુક્ત થઇ નિર્વાણ પદને પામે છે.

અહો, આવી રીતનો બ્રહ્માનંદનો આનંદ પમાડનારું શ્રી કામદેવનું, શ્રી આત્મજ્ઞાનના પ્રકાશક મહાવીરદેવે રચેલું, આધ્યાત્મિકનયદ્વારા જગતને આત્મજ્ઞાનમાં દોરતું ચરિત્ર કોને શાંતિ નહિ આપે!!! આ ચરિત્રદ્વારા કોને શ્રી જ્ઞાતપુત્ર પ્રતિ બહુમાન નહિ થાય!!! આવા ચરિત્રો શ્રોતાઓના અંતઃકરણમાં મનઃશાંતિરૂપ અમૃતનું સિંચન કર્યા વગર રહેતાં જ નથી; એજ આવાં ચરિત્રોનો અલૌકિક પ્રતાપ છે.

ગાથાપતિ ચુલણીપિતા:—વાણારસી–વારાણસી નામે નગરમાં કોષ્ટક નામે ચૈત્ય હતું ત્યાં જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે વણારસી નગરીમાં ચુલણી પિતા નામે ગાથાપતિ ગૃહસ્થ રહેતો હતો તેની પાસે સોળ કોડી હિરણ્ય હતું અને દશ દશ હજાર ગાયોનું એક ગોકુલ એવાં આઠ ગોકુલ હતાં. તે ચુલણીપિતાએ શ્રી જ્ઞાતપુત્ર મહાવીર પાસેથી આત્મજ્ઞાનમય દેશના સાંભળીને શ્રાવકના વ્રત અંગીકાર કર્યાં. તે ચુલણી પિતાને શ્યામા નામે ભાર્યા હતી તેણે પણ વ્રતનો સ્વીકાર કર્યો, ચુલણી પિતા એકદા ઘણાં વર્ષો વીત્યા બાદ પૌષધશાળામાં પૌષધમાં હતો ત્યાં મધ્ય રાત્રિએ એક દેવ પ્રકટ થયો અને ચુલણી પિતાને આત્મધ્યાનમય અભેદ માર્ગમાંથી પાડવા માટે ઘણા પરિષહો આપ્યા. તેના ત્રણ પુત્રોને, દેવે, ચુલણી પિતા સમક્ષ મારીને તેનું લોહી માંસ તેની ઉપર છાંટ્યું, તદપિ તે શ્રાવક ધ્યાનભ્રષ્ટ થયો નહિ પરંતુ જ્યારે તે દેવે ચોથું વચન એમ કહ્યું કે હે ચુલણી પિતા! જો તું શ્રી વીતરાગના અભેદમાર્ગને નહિ મૂકે તો હું તારી ભદ્રા-સાર્થવાહી નામે માતુશ્રીને તારી સમક્ષ મારી નાખીશ. આવાં અનેક વચનો શ્રવણ કરીને ચુલણી પિતાનું મન કંઇક ચલાયમાન થયું અને ઉઠીને જોયો તે શ્રાવક દેવને પકડવા જાય છે કે તેવામાં તે દેવતા આકાશ તરફ ઉડી ગયો અને ચુલણીપિતાએ મોટો કોલાહલ કર્યો ત્યારે ભદ્રા તે કોલાહલને સાંભળી પાસે આવી અને ચુલણી પિતાએ બનેલી હકીકત કહી સંભળાવી ત્યારે ભદ્રા બોલી કે એ તો કોઇ દેવે વિકુર્વિત ઉપસર્ગ કર્યો જણાય છે અથવા તો કોઇ દેવતા છે પણ એ તો અભેદ માર્ગમાંથી ભ્રષ્ટ કરવા માટે હે ચુલણીપિતા! તમે એમ કોઇને પકડવા ન દોડો! તથા પ્રતિક્રમણ કરો અને પુનઃ આત્મધ્યાનમાં મસ્ત બનો. પછી ચુલણીપિતાએ એમ પ્રમાણે અભેદ માર્ગમાં પ્રવેશ ભક્તિ માટે પદ્માસનદ્વારા કાયોત્સર્ગ કીધું અને આત્મધ્યાનનું આરાધન કરવા લાગ્યા.

શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતિમાનું વહન કરી બનતા પ્રયાસે આત્માનું ઓળખાણ કર્યું કામદેવની પેઠે કાલાંતરે કાલ કરી સૌધર્માકલ્પે સૌધર્માવતંસક વિમાને ઇશાને આ વિમાને ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિથી દેવપણે ઉપજ્યા, ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જઇને નિ પદ પામશે.

આધ્યાત્મિકદષ્ટિઃ—

ઉપરના આધિદૈવિક અને આધિભૌતિકનયની અપેક્ષાએ 'ચુલ્લણી પિતાનું' સ્થૂલપણે દર્શાવ્યું. આધ્યાત્મિકનયની પદ્ધતિએ ચુલ્લણી પિતાનું દષ્ટાંત સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જેવી રીતે આનંદ અને કામદેવના ઉદાહરણોમાં મહાવિદે કેવલ શુદ્ધચૈતન્ય અભેદ દશા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સમજાવ્યો છે તેવીજ ચુલ્લણી પિતાના ઉદાહરણમાં પણ સમજાવ્યું છે, શ્રી જિનેશ્વરે જે જે ઉદાહરણો આ છે તે સર્વ અધ્યાત્મ પરિપૂર્ણ છે. સ્થૂળ દષ્ટિ જીવો માટે આધિભૌતિક અને આ દૈવિક નયની રચના છે અને મધ્યમ અધિકારી માટે આધિદૈવિક, આધિભૌતિ આધ્યાત્મિક એ ત્રણે નયની જરૂર છે અને ઉત્તમ માટે આધ્યાત્મિક નયની જરૂર કારણ કે જેઓ ઉચ્ચતર કોટીએ પહોંચેલા હોય છે તેઓને અખિલ વિશ્વમાં આ સિવાય બીજું કશું અનુભવમાં આવી શકતું નથી એટલે કે એવા મહત્પુરૂષોનું સ્વાભા જીવન આત્મજ્ઞાનમયજ હોય છે. કેવલી એટલે સ્વાભાવિક અખંડ આત્માનુભવી.

આત્મધ્યાનના આરાધકે અભેદદષ્ટિ ધારણ કરવારૂપ નાસાગ્રે દષ્ટિ ધારણ કર જોઇએ. એ નાસાગ્ર દષ્ટિરૂપ વાણારસીમાં ત્રિકુટીરૂપી કોષ્ટક ચૈત્ય જાણવું. નાસાગ્ર દષ્ટિ વાળાના મનરૂપ રાજા જીતશત્રુ એટલે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહનો જીતનારો હોય છે. જેની નાસાગ્રદષ્ટિ રહે તે મુખ્યત્વે શાંતિમય બને છે અર્થાત્ તેમાં શાંતિરૂપજ આ થાય છે એટલે કે તેનામાં શાંતિનું ઉપરીપણું એરૂપ ગુણ મુખ્ય પ્રવર્તે છે એટલે નાસાગ્ર દષ્ટિવાનને ચુલ્લણી પિતા એટલે શાંતિ પિતા કહેલ છે, એ શાંતિપિતાને કુ સ્વામા-રૂપ સ્ત્રી અને ભદ્રા-કલ્યાણી-આત્મવિચારરૂપ માતા છે. એ શાંતિનો પણ નિ ધ્યાનસ્થ પુરૂષ-જ્યારે મધ્ય રાત્રિમાં આત્મધ્યાન કરે છે ત્યારે જો કોઇ વખતે રાજસૂ રૂપ દેવ પ્રકટ થઇને તેને બહુ દુઃખ દેવા ઇચ્છે ત્યારે તે ધ્યાતા જ્ઞાની હોઇને, જ્ઞાન-વિચ આત્મવિચાર-ભદ્રા માતા તેને મદદ કરે છે અર્થાત્ આત્મધ્યાની કદાચ ઉદ્વિગ્ન થતા તો પણ પૂર્વે મેળવેલું જ્ઞાન નાશ પામતું નથી. માત્ર આત્મવિચારરૂપ ભદ્રા માતા-ક માતા, તે શાંતિપિતા કે ચુલ્લણી પિતામાં થએલી અશાંતિને ટાળવા આવે છે અને તે તે ધ્યાની શાંતિમય બને છે અને આ લૌકિક દેહમાંથી અરૂણાભરૂપ આત્મપ્રકાશને વખત એકાન્તિક કેવલ વિદેહ-દેહભાવ રહિત કે ચૈતન્યમય બને છે અર્થાત્ મહાવિદેહ ચૈતન્યમાં-મુક્તિ પામે છે. અહો, શ્રી મહાવીરનું કેવું આત્મશંકરક જ્ઞાન, કેવી મહાવીરની મધુરી વાણી, અને કેવો મહાવીરનો અભેદ માર્ગ, કેવું મહાવીરનું લાવણ્ય, કેવી મહાવીરની મધુરી !!! તે મહાવીરને નમસ્કાર હો!!! નમસ્કાર હો!!!

સુરાદેવ શ્રાવકઃ—વાણારસી નગરીમાં કોષ્ટક નામે ચૈત્ય હતું અને જિતશત્રુ નામે રાજા હતો ત્યાં સુરાદેવ નામે ગાથાપતિ રહેતા હતા. તે ઘણા ધનાઢ્ય હતા કે છ કોડ હિરણ્ય દ્રવ્યમાં રાખ્યું હતું તેને ત્યાં ધન્યાનામે ભાર્યા હતી. તે ગાથાપતિને છ

નામે ભાર્યા હતી, "ઘણા મારેકા" ત્યાં શ્રી શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામી સમોસર્યા અને આનંદાદિ શ્રાવકોની પેઠે સુરાદેવે વ્રતોનાં દ્વાદશ વ્રતો અંગીકાર કર્યાં. પછી એકદા અર્ધી રાત્રિને સમયે કોઈ એક દેવ ઉત્પન્ન થયો અને સુરાદેવની સમીપ આવીને તેને ઘણા પરિષહ દીધા. તેના છોકરાને મારી બતાવ્યા અને તેમનું લોહી સુરાદેવને છાંટી બતાવ્યું તો પણ સુરાદેવ ડગ્યો નહિ. છેવટે તે દેવે એવી બીક બતાવી કે સમકાને મોટા સોળ રોગ પ્રેરીશ. તે સાંભળી સુરાદેવે જાણ્યું કે આ કોઇ પાપિષ્ટ નીચ પુરૂષ છે એમ ચિંતવીને તેને પકડવા માટે ઉતાવળા ઉઠ્યા ત્યાં દેવ આકાશમાર્ગે જતો રહ્યો પણ સુરાદેવે કોલાહલ કીધો એટલે પોતાપણાને વિષે ઘરમાંથી આવી અને ઉપસર્ગ સંબંધી હકીકત પૂછી જોયા પછી ધન્ના તથા સુરાદેવે, કોઇ દેવનો ઉપસર્ગ જાણ્યો કારણ કે કોઈ મૃત્યુ પામ્યું નહતું. પછી સુરાદેવે આલોચના લીધી. તે દેહત્યાગ કરી પહેલે દેવલોક અરૂણકાંત નામે વિમાને ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિ કહી છે ત્યાં જઈને ઉપજ્યાં અને ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જઈ સિદ્ધ થઈ યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરવારૂપ નિર્વાણ પામશે.

ચુલ્લશતકઃ—આલભિકા નગરીમાં સંખવન ઉદ્યાન હતું ત્યાં જીતશત્રુ નામે રાજા હતો. ત્યાં ચુલ્લશતક નામે ગાથાપતિ હતો તે કોટીધ્વજ શાહુકાર હતો. તેને ત્યાં સાઠ હજાર ગાયો હતી (૭ વ્રજ); તેને ગોકુલ બહુલા નામે ભાર્યા હતી. ત્યાં ભગવંત સમવસર્યા. તેમની સમીપે શ્રાવકનાં દ્વાદશ વ્રત લીધાં તથા કામદેવવત્ અગ્યાર પડિમા વહી. એકદા મધ્ય રાત્રિએ એક દેવે ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા ત્યાં છેવટે જેમ ચુલણી પિતાએ ચિંતવ્યું તેમજ ચુલ્લશતકે પણ ચિંતવન કર્યું કે એ મારો પુત્ર હણ્યાથી ન ધરાયો તે એ મારૂં કરોડો ધન હરણ કરવા માગે છે એમ ચિંતવીને પકડવાને ઉઠ્યો ત્યાં દેવ આકાશ માર્ગે ગયો. તેની સ્ત્રીએ આવી એને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. છેવટે દેવનો પરિષહ જાણ્યો. પછી કાળ કરીને ચુલ્લશતક સૌધર્મ દેવલોકમાં અરૂણસિદ્ધ વિમાને ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિએ દેવપણે ઉપજ્યા. ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જઈ સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે.

કુંડકોલિકઃ—કંપીલપુર નગરીમાં સહસ્રાંબ નામે ઉદ્યાનમાં જીતશત્રુ નામે રાજા હતો. ત્યાં કુંડકોલિક નામે ગાથાપતિ રહેતો હતો તેને પૂષા નામે ભાર્યા હતી. તે કોટીધ્વજ હિરણ્યવાળો હતો તેને ત્યાં ૭ વ્રજ ગોકુલ એટલે સાઠ હજાર ગાયો હતી. ત્યાં મહાવીરસ્વામી સમવસર્યા. દેશના સાંભળીને શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં, તે કામદેવની પેઠે જાણવું. એકદા પાછલા પ્રહરમાં અશોક નામે વાડીમાં પૃથ્વીનો શિલાપટ હતો ત્યાં કુંડકોલિક આવ્યા. તેમણે પોતાનાં વસ્ત્ર પૃથિવી શિલાપર પાડીને પછી ધર્મધ્યાન એટલે સામાયક કરવા લાગ્યા ત્યાં એક દેવે પ્રકટ થઈને ઘણા ઉપસર્ગો દીધા અને ગોશાળાના મતના ઘણા વખાણ કર્યા. પરંતુ કુંડકોલિક પાસે દેવનું કંઇ ચાલ્યું નહિ અને દેવ આકાશે ગયો. તેમણે ચૌદ વર્ષ સુધી વ્રત પાળ્યું અને અગ્યાર પડિમા વહી પછી કાળાવસરે કાળ કરીને સૌધર્મ દેવલોકના અરૂણધ્વજ વિમાને દેવતા થયા; ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જઈને સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે.

સદાલપુત્રઃ—આ જાતે કુંભાર હતા. પોલાસપુર નામે નગરમાં સહસ્રાંબ નામે ઉદ્યાન હતું અને જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તે નગરમાં સદાલપુત્ર નામે કુંભાર રહેતો

હતો. તેની સમૃદ્ધિ ઘણી હતી. તે ગોશાળાનો શ્રાવક હતો. તે ગોશાળાના મતમાં એ
પ્રવિણ હતો કે 'लद्धट्ठे गहियट्ठे पुच्छियट्ठे विणिच्छियट्ठे अभिगयट्ठे अट्ठिमिंजी गाजुगव लो
લીધા છે અર્થ, ગ્રહ્યા છે અર્થ, અર્થનો નિશ્ચય કીધો, પૂછયા અર્થ, વળી સમ
પ્રકારે ગ્રહ્યા છે અર્થ, વળી એની હાડમીંજ વગેરે ગોશાળાના ધર્મથી રંગ
ગઇ છે એવા ગોશાળા મતમાં પ્રવીણ હતો. વળી તે ગોશાળાના મતનેજ સત્ય
જાણતો અને બીજા મતોને મિથ્યા જાણતો હતો. તે ગોશાળાના મતને પોતાના આત્મા
ભાવતો ભાવતો વિચરતો હતો. તે સદ્દાલપુત્રને ત્યાં હલદ નર ગાયો હતી; તેને અગ્નિમિ
ત્રા નામની ભાર્યા હતી. તેને ગામ બહાર પંચસેં હાટ હતાં. વળી તેને ત્યાં દિન પ્રતિ
દિન ઘણા જનો ભોજન કરતા હતા તેને ત્યા ઘણાં ગાડાં વગેરે સમૃદ્ધિ હતી. ત્યાં એક
દિવસે એક દેવે આકાશમાંથી સદ્દાલક પુત્રને કહ્યું કે આવતી કાલે અત્રે એક મહા
આત્મજ્ઞાની પુરૂષ સમુત્પન્ન જ્ઞાન દર્શનના ધારણ કરનાર અરિહંત જીનવર કે જે સુરાસુર
પૂજનિક વંદનિક છે તે પધારશે તો તું તેની સેવા કરજે તથા ધર્મ શ્રવણ કરજે કારણકે
તે કરવા યોગ્ય છે, એવું કહીને તે દેવ ચાલ્યો ગયો; ત્યારે સદ્દાલપુત્રે વિચાર્યું કે નિશ્ચ
કાલે ધર્માચાર્યવર્ય ગોશાલો કે જે મહા મોટો મહાત્મા છે તથા સમુત્પન્ન જ્ઞાન દર્શનધર
છે તે પધારશે તેથી હું તેમને ઉતાવળો વાંદીશ અને પર્યુપાસના કરીશ; પછી બીજે દિવસે
પ્રભાતમાં ચરમતીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામી સમવસર્યા હાદશ પર્ષદા વાંદવા ગઇ અને
સદ્દાલપુત્રે પણ વાત સાંભળી કે અત્રે ગોશાલક માહણ પધારેલ નથી પણ શ્રમણ ભગવાન
મહાવીર સ્વામી પધારેલ છે તો દેવના કહ્યા પ્રમાણે તેમને યાવત્ પર્યુપાસના કરૂં એમ
ચિંતવીને "ण्हाए जावपायच्छित्ते सुद्धप्पा " સ્નાન કરે યાવત્ શબ્દે પ્રાયશ્ચિત ઉતારી
પ્રધાન વસ્ત્ર પહેરી ઘેરથી નીકળીને મધ્ય રસ્તે જ્યાં ' पोलासपुर णयर मज्झं मज्झे णि-
गच्छइ जेणेव सहसंववणे उज्जाणे जेणेव समणे भगव महावीरे तेणेव उवागच्छइ त्ता तिक्खुत्तो
आयाहिण पयाहिणं करेइत्ता वंदइ णमसंइ त्ता जाव पज्जुवासइ " પોલાસપુર નગરની મધ્યે
મધ્યે નીકળીને જ્યાં સહસ્રાંવવન જ્યાં શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર સ્વામી છે ત્યાં આવે;
આવી કરીને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા દે, વાંદી નમસ્કાર કરી યાવત્ શબ્દે પર્યુપાસના કરે. પછી
શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીરે મોટી દેશના કહી. " धम्म कहा सम्मत्ता " ધર્મ કથા કહી.
પછી સદ્દાલપુત્રને દેવે જે હકીકત કહી સંભળાવી હતી તે મહાવીરે ભાવિષ્ય ભાખીને કહી
બતાવી. પછી સદ્દાલપુત્રની વિનતિ ઉપરથી મહાવીર પ્રભુ સદ્દાલપુત્રને હાટ પ્રમુખથી થકા
પ્રાશુક એષણ્ય સયા સંથારો ઉપકરણ ઔષધ પ્રમુખ લઇ વિચર્યા. એકદા પ્રસ્તાવે સદ્દાલ-
પુત્ર ભાંડા ઘડી માંહેથી બહાર લાવીને મૂકે તે વાસણને સકાતાં જોઇને શ્રમણ ભગવંત
સદ્દાલપુત્ર તરફ બોલ્યા કે હે સદ્દાલપુત્ર એ ઘડા શી રીતે થયા ? ત્યારે સદ્દાલપુત્ર બોલ્યો
કે માટીને કેળવીને પિંડ બનાવી ચાકપર ચડાવવાથી ઘડો બન્યો છે. ત્યારે મહાવીરે પૂછ્યું
કે એ પુરૂષાર્થથી થયો કે પુરૂષાર્થ વિના થયો ? ત્યારે સદ્દાલપુત્ર બોલ્યો કે પુરૂષાર્થવડે થયો.
વળી હે સદ્દાલપુત્ર ! કોઇ તારા ભાજનને બગાડી નાંખે તથા તારી સ્ત્રી અગ્નિમિત્રા સાથે
ભોગ ભોગવે તો તું શું કરે ? તો સદ્દાલપુત્ર કહે કે તેને જીવ રહિત કરૂં, ત્યારે મહાવીરે
કહ્યું કે એ પુરૂષાર્થથી થાય પણ તું તો કહે છે કે ઉત્થાનાદિક ક્રિયા નથી; સર્વે પદાર્થ
નિત્યભાવ છે એ તો પ્રત્યક્ષ જૂઠું થયું માટે પુરૂષાર્થથી બને છે એ સિદ્ધ થયું,-પુરૂષાર્થ

વિના કાંઈ બનતું નથી. આ સાંભળીને સદ્દાલપુત્રે શ્રી મહાવીર સ્વામી પાસેથી આનંદની પેઠે બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં પછી અગ્નિમિત્રા પણ સ્નાન કરી નવાં વસ્ત્રો પહેરી રથ જોડાવીને દાસીઓ સહિત મહાવીર પ્રભુ પાસે આવી નમસ્કાર કરી, ધર્મ દેશના સાંભળીને બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં અને સ્વસ્થાને પાછી ગઇ, ત્યાર પછી લોક મુખથી ગોશાલે એવી વાત સાંભળી કે સદ્દાલપુત્રે ગોશાળા મતનો ત્યાગ કરીને મહાવીરના મતનો સ્વીકાર કર્યો છે એમ વિચારી ગોશાલો સાધુસંઘ લઇને પોલાસપુર આવી તેની જગોમાં ઉતરીને સદ્દાલપુત્ર પાસે ગયો પણ સદ્દાલપુત્રે આદર ન દીધો, વાત પણ ન કરી, સામું પણ ન જોયું. પછી વાતના પ્રસંગમાં સદ્દાલપુત્રે મહાવીરનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં પણ ગોશાલો કોઈ પણ રીતે સદ્દાલપુત્રને ધર્મથી ડગાવી શક્યો નહિ. ત્યારે નિરાશ થઈને પાછો જનપદ દેશમાં વિચરવા લાગ્યો. પછી પંદરમા સંવત્સરમાં સદ્દાલપુત્ર પોષધશાળામાં હતો ત્યાં મધ્યરાત્રે એક દેવે ઘણા ઉપસર્ગ કર્યાં પણ ડગ્યો નહિ ત્યારે તેના ત્રણ પુત્રોને મારી બતાવ્યા અને તેની સ્ત્રીને મારવાનો વિચાર પ્રદર્શિત કર્યો ત્યારે સદ્દાલપુત્ર ડગ્યો અને તે દેવને પકડવાનો વિચાર કરતાં દેવ આકાશમાં અદૃશ્ય થઇ ગયો પણ કોલાહલ સાંભળી અગ્નિમિત્રા આવી પહોંચી અને સર્વ વાત કહી ત્યારે દેવનો ઉપસર્ગ જાણ્યો—બાકી ચુલણીપિતાની પેઠે સર્વ જાણવું. તે કાળ કરીને અરૂણધ્વજ નામે વિમાને દેવતાપણે ઉપજ્યો ત્યાંથી મહાવિદેહમાં જઇ સિદ્ધ થશે, સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

મહાશતકઃ—રાજગૃહ નગરમાં ગુણશિલ ચૈત્ય હતું. ત્યાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તે શહેરમાં મહાશતક નામે ગૃહસ્થ મહા ઋદ્ધિવંત હતો. તેને એંશી હજાર ગાયો હતી. વળી તે મહાશતકને રેવતી વગેરે તેર સ્ત્રીઓ હતી. તેઓ પોતાને પિયરથી કરોડોની દોલત લાવી હતી તેમાં રેવતીની દોલત સર્વથી આગળી હતી એમ આઠ ક્રોડ હિરણ્ય તથા એંશી હજાર ગાયો લાવી હતી. ત્યાં ગુણશીલ વનમાં મહાવીર સ્વામી સમવસર્યા અને મહાશતકે આનંદની પેઠે શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કર્યાં. એકદા રેવતીના મનમાં એવો સંકલ્પ થયો કે મારી બારે શોક્યોને મારીને એક પ્રધાન પુરૂષથી ભોગ ભોગવું. ક્રમે કરીને બારેને યુક્તિવડે મારી નાંખી અને તેમની તમામ દોલત લઇ લીધી અને મહાશતક શ્રમણોપાસક સાથે સંસાર સંબંધી ભોગ ભોગવવા લાગી. પછી રેવતી માંસમાંહે લોલુપ થઇ અને માંસ મદિરા વગેરેનો આસ્વાદ લેવા લાગી. તેવામાં ગામમાં શ્રેણિકે અમારી—અમર પડો વગડાવ્યો તેથી રેવતી પોતાના ખાનગી માણસોદ્વારા પોતાના ગોકુલમાંથી ખાનગીમાં રોજ બે વાછડા મરાવીને રંધાવીને ખાવા લાગી. ક્રમશઃ ચૌદ સંવત્સર જતાં મહાશતકે પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કારભાર સોંપીને પોતે અગ્યાર પડિમા ધારણ કરી પછી તેને આનંદની પેઠે અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે પૂર્વમાં લવણ સમુદ્રમાં એક હજાર યોજન દેખે તેમજ દક્ષિણ, પશ્ચિમ, ઉત્તર ભરત ચુલ્લ હિમવંત વર્ષધર પર્વત સુધી દેખે, નીચે રત્ન પ્રભામાં લોલુચ્ચ પાથડો ચોરાશી હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો દેખે. રેવતી મરણ પામીને નરકે ગઇ અને મહાશતક વીશ વર્ષ શ્રાવક પર્યાય પાળી, અગ્યાર પડિમા વહી, સમાધિમાં કાળ કરી સૌધર્મ દેવલોકને વિષે અરૂણાવતંસક વિમાને ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિએ દેવપણે ઉપજ્યા. ત્યાંથી મહા વિદેહમાં જઇ મુક્ત થશે યાવત્ સર્વ દુઃખનો અંત કરશે.

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિઃ—

રાજગૃહ એટલે રાજા—આત્મા—ને રહેવાનું સ્થળ જે આ શરીર તેમાં જે ગુ
મય ભાગ હોય તો તેમાં આત્માનુભવ થવારૂપ મહાવીર સમવસરે અને શ્રેણિક-
રંગ-રાગ તેમને નમે તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી.

નંદનીપિતાઃ—સાવત્થી નગરીમાં કોષ્ટક ચૈત્ય વનખંડ હતું ત્યાં જીતશત્રુ
હતો. તે નગરીમાં નંદનીપિતા નામે ગાથાપતિ હતો, તેને ઘણું દ્રવ્ય તથા ચાલીસ
ગાયો હતી, તેને અસ્વની નામે ભાર્યા હતી. ત્યાં મહાવીર સમવસર્યા અને નંદનીપિ
બાર વ્રત લીધાં. એમ ચૌદ સંવત્સર ગયા બાદ તે પડિમા ધારી શ્રાવક કાલ કરી
રૂણુગવ વિમાને દેવપણે ઉપજ્યા. ત્યાંથી મહા વિદેહમાં જઇ મુક્તિ પામશે.

સાલિયોઃ—સાવત્થી નગરીમાં કોષ્ટક ચૈત્ય હતું અને જિતશત્રુ રાજા હતો
સાલિયો નામે ગાથાપતિ હતો. તેને ઘણું દ્રવ્ય તથા ચાલીશ હજાર ગાયો હતી. તેને
ફગુની નામે ભાર્યા હતી. ત્યાં મહાવીર સ્વામી સમવસર્યા અને તેણે શ્રાવકનાં વ્રત
અંગીકાર કર્યાં. પછી અગ્યાર પડિમા વહી. કાલાવસરે કાલ કરીને સૌધર્મ દેવ
અરુણકિલ વિમાને દેવતાપણે ચાર પલ્યોપમની સ્થિતિએ ઉપજ્યા ત્યાંથી મહા વિદે
હમાં જન્મીને સિદ્ધ થશે યાવત્ સર્વ દુઃખોનો અંત કરશે.

છેવટઃ—દશ શ્રાવકોના વૃત્તાંત પરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે પ્રાચીન કાળમાં જ્
જ્યારે શ્રી મહાવીર પ્રભુ અગર કોઇ સાધુ મુનિરાજ પધારતા હતા ત્યારે ત્યારે
લોકો સ્નાન કરીને નવાં વસ્ત્ર પહેરીને મોટી ધામધુમથી રથ જોડાવીને તેમને વાંદ
જતા હતા. પાછળથી આ રિવાજ નષ્ટપ્રાય થઇ ગયો. જણાય છે કારણ કે સૂત્રમાં
જોઇએ ત્યાં સ્નાન કરી નવાં વસ્ત્ર પહેરીને પર્ષદા મહાવીરને વાંદવા ગઈ એમ
પણ હાલમાં તો કોઈ સાધુ મુનિરાજ પધારે તો કોઈ સ્નાન કરી નવાં વસ્ત્ર પહેરી વાં
જતું નથી. ઘણા ખરા તો મેલાં વસ્ત્ર પહેરીનેજ જાય છે અને કદાચિત્ કોઇ નવાં વસ્
પહેરે છે પણ સ્નાન તો કરતા નથી. લોંકાશાહની પરમપરાના જૈનોએ તો સ્નાન કરી
નવાં વસ્ત્ર પહેરી મુનિરાજ સામા ધામધુમથી જવાનો રીવાજ તદ્દન ઉત્થાપી નાંખ્યો
અને તેમ કરવામાં તેઓ દયાનું બ્હાનું બનાવે છે. વળી જેમ કેટલાક જનમાં હાલ
દુધને અડકવાની પણ બાધા જોવામાં આવે છે તેવું પ્રાચીન કાળમાં ન હતું કારણ
આરંભ ધારી આનંદ શ્રાવકે ઘણા કુળ કુલવડે તેમના સબંધીનું સન્માન કર્યું હતું
તેમને જમાડ્યા હતા. વળી આનંદ વગેરે શ્રાવકો હમેશાં નિયમથી સ્નાન કરતા હતા
તેમના સમયમાં પણ જીન પ્રતિમાનું પૂજન હતું કારણ કે આનંદે નિયમ ધારણ કર્યો
કે હવેથી હું અન્યતીર્થી, અન્યતીર્થીના દેવ તથા અન્યતીર્થીએ ગ્રહણ કરેલ અરિહંતની
પ્રતિમાઓ તેમને વાંદું નમું નહિ. આનો અર્થ એવો થાય છે કે સ્વતીર્થી એટલે જૈન
તથા સ્વતીર્થી એટલે જૈનોએ ગ્રહણ કરેલ અરિહંતનાં પ્રતિમાઓને વાંદુ નમું. મહાવીર
તીર્થોને ઘેર નીભાડા—લીભાડા—તથા હવ બેડાનાં વગેરે શરૂ હતાં. વળી શ્રી મહાવીર
સમયમાં ગાયો વગેરે ઢોર ઘણાં પાળવામાં આવતાં હતાં તથા દીકરીને કન્યાદાનમાં
આપતાં હતાં એમ દશ શ્રાવકોના વૃત્તાંતપરથી જણાય છે કારણ કે દરેકને ઘેર
હજારો ગાયો હતી. તે ગાયોનાં છાણ, મૂત્ર, દૂધ વગેરે થતાં હોય, છાશ ઘી
દેવ, આ, કપાસ વગેરે ખવરાવતા હોય અને તેને હીંચે જે આરોગ્ય થાય તેવી છે

સાતજ થી!!! આ સર્વ વ્યવહાર તો તેમણે ગરજ રાખ્યો હતો, વળી શુદ્ધ નવાં સારાં વસ્ત્ર પહેરતાં હતાં પણ એક સતને કદિ મૂકતા નહિ. સત્ એજ તેમનો મુખ્ય ધર્મ હતો. હાલમાં સતને એક બાજુપર મૂકી દઇને માથું કાપીને હાથપગના શણગાર સજવાની પેઠે ન નાવું, ન ધોવું, વગેરે સાધુના રિવાજો બહારથી શ્રાવકના ઘરમાં પેસી ગયા છે. રિવાજ પેઠા તેથી શું થયું? કારણ કે સત્ કોઈ પેઠું નથી. જ્યાં સુધી સત્ નથી ત્યાં સુધી સર્વ નકામુંજ છે. રિવાજો તો અભવિ પણ પાળે છે ફક્ત ભવિમાં સત્ હોય છે અને અભવિમાં હોતું નથી એજ મુખ્ય તફાવત છે. સત્ એટલે આત્મજ્ઞાન—અત્યારે આત્મજ્ઞાન છેજ ક્યાં!!! એ દશ શ્રાવકો પોતાના આત્માને ભાવતા વિચરતા હતા એટલે કે હમેશા આત્મધ્યાન કરતા હતા. આત્માના ધ્યાન બળવડે તેઓ એકાવતારી થઇ ગયા. ઇત્યલમ્. ॐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

૨૬-૬-૧૯૧૪ ટંકારા-કાઠિયાવાડ } — ગોકુલદાસ નાનજીભાઈ ગાંધી

શ્રી વીરના વ્હાલા શ્રાવકની વાણી.

લાવણી.

એક વચનથી માન મરતબો, એક વચન દુર્મતિ દાતાર;
શ્રાવકવાણી રસથી ભરેલી, સારજતો ખત્તા ખાનાર. એક. ૧
સ્વરૂપ છન્દમાં વિગત કરીને, ભાખે શ્રાવક ગુણભંડાર;
ખાસ પ્રસંગે ચતુરપણાથી, ચિતચોરક કહેણી કથનાર. એક. ૨
પ્રાણ જતાં પરમરમ ન પ્રગટે, આગમનો રાખી આધાર;
પાપપંથથી ન્યારી પ્યારી, સુખકારી સૌને થનાર. એક. ૩
અવસરનું અવલંબન ધારી, ગર્વ સર્વ ત્યાગી ગાનાર;
દિવ્ય દયાનો માર્ગ દિપાવે, શ્રાવક સૌ સજ્જન સરદાર. એક. ૪
સત્ય તથ્યને પથ્ય પ્રગટતો, મોક્ષ નિશાને જેમ થનાર;
મૃષા મિશ્ર વાણી ટાળીને, મનથી ત્યાગી જે વદનાર. એક. ૫
પય પૂજતી રાજ મનાતી, ખ્યાતિ કરતી હારોહાર;
સહસા વરજી શાહ બની વદ, શ્રાવક ભાખ્યા ભારોભાર. એક. ૬

સરધાર-ડિપાર્ટ-૯ જુન ૧૯૧૩

પ્રાણજીવન મોરારજી શાહ.

વીર નિર્વાણ-ગૌતમનો પોકાર.

(નિત નિત જોઉં તારી વાટડી—એ રાગમાં ગવાશે.)

"મેં નહિ જાણ્યો નાથજી! મોઝું દૂર પાઠવા;
પાઉંએ વર્દ્ધમાનજી, શિવપુરમાં સધાવ્યા. મેં. ૧
વચન તુમારો માનીકે, મેં દીક્ષા લીની;
લોક લાજ સબ ત્યાગકે, ઘર ઘર ભીક્ષા કીની. મેં. ૨

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

મહાવીર પ્રભુ સર્વ શાસ્ત્રોમાં અને કળામાં મહાનિપુણ હતા. પિતાશ્રીની ઇચ્છા એવી હતી કે શ્રીવર્ધમાન રાજકાજમાં પ્રવીણ થાય તે ઠીક; પરંતુ કુદરતે તેમને ધર્મરાજ બનાવવાને મોકલ્યા હતા. સિદ્ધાર્થના રાજના વારસ થઇને તેઓ આતુર નહોતા, પરંતુ શ્રમણ દેવ પ્રભુના ધર્મ દેશના રાજ-મહારાજાધિરાજ થવાને આતુર હતા. તેમના ચિત્તમાં તીવ્ર વૈરાગ્ય હતો, સાધુઓની સંગતિથી તેઓ આનંદ પામતા, યોગ અને જ્ઞાનમાં રમ્યા પચ્યા રહેતા. રાજાને ભય લાગ્યો કે તે સાધુ થઇ જશે, તેથી તેમને સંસાર બંધનમાં રાખવા દરેક ઉપાય લીધા, તેમનું સગપણ કર્યું અને પરણાવી પણ દીધા.

મહાવીર સ્વામીને એક પુત્રી થઇ તેનું નામ પ્રિયદર્શના હતું ને તે મહાવીર સ્વામીના પાછળથી થએલા શિષ્ય જમાલીને પરણાવી હતી. એ જમાલીએ મહાવીર પ્રભુ પાસે પાછળથી દીક્ષા લીધી હતી છતાં તેને અમુક સિદ્ધાંતમાં મતભેદ પડતાં જુદો પંથ ઉભો કર્યો હતો, પણ તે ટક્યો નહિ. પ્રિયદર્શનાને એક પુત્રી થઇ હતી તેનું નામ શેષવતી અથવા યશોવતી હતું.

માતાપિતા મહાવીર પ્રભુની ૨૮ વર્ષની ઉમરે ગુજરી જતાં તેમણે મોટા ભાઇની આજ્ઞા માગી પણ તેમણે હજી બે વરસ સંસારમાં વધારે રહો તો ઠીક એવી ઇચ્છા દર્શાવી એ આજ્ઞા પ્રભુએ માથે ચડાવી, પરંતુ તદન નિર્દોષ દશામાં રહ્યા. નંદીવર્ધન ભાઇએ "હે વર્ધમાન, ક્ષત્રીયનો ધર્મ એ છે કે દુશ્મનોને હરાવી દેશમાં વધારો કરવો માટે તેમ કરો વગેરે" કહ્યું. શ્રી મહાવીર પ્રભુએ જવાબ દીધો કે "વડીલભાઇ! આપ સુખે રાજ કરો, મારે બીજા પ્રકારનું રાજ કરવું છે. તમે દુશ્મનોને હરાવી દેશ નિષ્કંટક કરશો ત્યારે હું કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓને મારી શાંતિ સ્થાપીશ. તમે ગાદીપર બીરાજો ત્યારે મારૂં તખ્ત પ્રાણીઓનું હિત થશે. તમે ભારતવર્ષમાં રાજ કરો, હું જિન થઇને જગતના બધા જીવોને દુઃખમાંથી મુક્ત કરી સંસારને શાંતિધામ બનાવીશ. ભાઇ! શાશ્વતરાજ તો એજ છે. બે" વરસ પુરાં થયે તેઓ ઘર છોડી ત્યાગી થયા.

કોએ આંસુ વરસાવ્યાં, પણ કોઇનું કંઇ ન સાંભળતાં આ જીવદયાપ્રતિપાળ પોતાનું કાર્ય પાર પાડવાને જંગલમાં નીકળી ગયા. જન્મ મરણ દુઃખને યાદ કરી બીજાં કામો સમેટી લઇ જે પથે જવું છે તે પંથ યાદ કરીને તે સત્યપર જવું એજ મનુષ્યની બુદ્ધિનું કામ છે. જેને પ્રેમભક્તિ લાગી રહી છે તેને સીધે માર્ગે જવામાં સરળતા છે.

સન્યાસમાં મહા કઠણ તપ ને ઉગ્રતપ ધારણ કરી ચાર કર્મને ભાગી બાકીનાં ચાર કર્મને બળી દોરડી સમાન પાતળાં પાડી કેવલજ્ઞાન મહાવીર દેવે પ્રાપ્ત કર્યું.

તપથી બળ અને પરાક્રમ વધે છે, તપ મનોબળને દઢતા આપે છે. એથી માણસનું મન અટલ બની જાય છે. તપનું ગુઢ તત્વજ્ઞાન સમજવું કઠણ છે, મહાવીર ભગવાનની જીંદગીનું અવલોકન કરવાથી એ વાત સમજાશે.

શ્રેણીકરાજા વગેરેને પ્રતિબોધી ઘણા જીવોને મહાવીર પ્રભુએ સત્ધર્મને રસ્તે ચડાવ્યા. તેમણે ખાસ ફરમાવ્યું કે ધર્મ પોથીમાં નથી, ધર્મ શાસ્ત્રમાં નથી, ધર્મ માત્ર તેનો અમલ કરવામાં છે. વર્તન ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે ન હોય તો તે જીવન નકામું છે-ધર્માનુસાર વર્તન તરવાનું-તારવાનું મુખ્ય સાધન કારણ છે.

મહાવીર સ્વામીએ ખાસ જણાવ્યું કે કર્મની સત્તા જરૂર માનવી; કોઇ પણ જીવની

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુણ્ય વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આત્મ સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખવી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા તે વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જ્વળ જીવન સાર્થક છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્માની ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતના આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાંની વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ સમયે આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી અને એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અતીત ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એક ટુકડો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ રજ મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જોઇએ. આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફરીથી અશુદ્ધ બનતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વરૂપ જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ મંદ દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિકાસ શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક દૃષ્ટિગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઇ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરુષ નિયમ પૂર્વક યોગ એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વીર્ય પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બળહીનતા આવે એવા કાર્યોનો ત્યાગ કરવાની દઢ અભિરુચિ થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક સં યોગોનો ઉપયોગ કરી શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ એક [illegible] પણ [illegible] જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં [illegible] [illegible] તો અવશ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વચનને અનુકૂળ [illegible] [illegible] કરવું જોઇએ.

---

* [illegible] "[illegible]" [illegible] માસિક [illegible] "જૈનધર્મ" [illegible] જૈન [illegible] [illegible] કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (દ્રવ્ય) અને "જે હું નથી" (અદ્રવ્ય) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો ભાગ પણ જરા નથી, તો હવે શું કરવું? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારામાં ભારી કોઈ અનિચ્છિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાણિનું કે બીજું કોઈ નવીનં દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દૂર કરવું જોઇએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઇએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિં કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી સાણી મહા ભાગ્યે સમે જાણી,
રાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને ગરવી ગંભીર જેવી,
સબ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપા તણા તરંગ જ્યાં ઉછળે છે,
મધુરી મહાન મીઠી ભારતી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી એવી જાણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(હરિગીતને રાગે ગવાશે.)

કાજ સવાર જયવંત જગેશ જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચ્ચારૂં,
ઉજ્જવળ બોધ હંમેશ નિહાળી બધું ઉર ને મુજ અંતર ઠારું;
પાપ વિનાશથી રહું કરનો વીર! ઉજ્જવળ રૂપ આનંદ વિચારૂં,
નિર્મળ નાથ પવિત્ર પ્રભુ! મુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું, હમણાં મુજને હવે પ્રભુ! ઉજ્જવળ કીર્તિ તમારી સુહાવે!
હે પ્રભુ! નિરંતર બનો ઉર આગળ ઉજ્જવળ રૂપ સ્ફુરાવે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આત્મ સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જ્વળ જીવન સા છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્માન ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતતા આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાંની વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ સર્વ આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી અને એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અનંત ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એક ટકો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ રજ મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જોઇએ. આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફરીથી અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વરૂપે જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિએ દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિકાસ શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક કેવળ એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વીર્ય પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બલહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ કરવાની દૃઢ અભિલાષા થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક સંયોગોનો ઉપયોગ લઈ શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં પોતાની અવસ્થાનો અંદાજ તો અવશ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્થાને અનુકૂળ નિયમોનું આચરણ કરવું જોઇએ.

* આટલો ભાગ "સાધુ" નામે હિંદી માસિક પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના અંગ્રેજી લેખ પરથી અનુવાદરૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સરંચી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે જાહુ છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું? એ વૈભાવિક ભાગ મારામાં મારી કોઇ અનિશ્ચિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઇ નવીન દળ (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દળને દૂર કરવું જોઇએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઇએ તેવો થઇ રહેશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના ગયે વર્ષે પડેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી શાણી મહા આણે મને લ્હાણી,
શાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને સરવી ગંગાજ જેવી,
અઘ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપો તથા તરંગ અંગ ઉઠતે છે,
મધુરી મહાન મીઠી માવડી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી જોડી જાણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(હરિગીતને રાગે ગવાશે.)

સાંજ સવાર જયવંત જપોર જિનેંદ જિનેંદ જિનેંદ ઉચ્ચારૂં,
ઉજ્વળ બોધક શાસ્ત્ર નિહાળી ભક્તિ ઉર ને મુજ અંતર ધારૂં;
પાપ વિકારથી રહું ઝરતો વીર! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું હમણાં મુજને હૃદયે પ્રભુ! ઉજ્જ્વળ ભક્તિ તમારી સુહાવે!
હે પ્રભુ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સહાવે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ
વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આપ
સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ
બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા
વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ
તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગત્‌માં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જવળ જીવન થા
છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્મો
ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતના આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાંનો
વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ સર્વે
આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી અ
એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અનં
ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એ
હો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ સ્વ
મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જોઈ
આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફરી
અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમગ્ર નિરંતર
જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિએ
રે થાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક
એવી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરુષ નિયમ પૂર્વક
એજ કર્મ કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વી
પ્રકટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બળહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ
વાની હદ અનિવાર્ય થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક
દેહેનો ઉપયોગ કરી શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરતા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિ
એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસક્ષેત્રમાં પોતે
આત્માનો આદર તો અવશ્ય કરી લેવો જોઈએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્તુને અનુરૂપ નિ
ત્યનું અનુસરણ કરવું જોઈએ.

---

* આ લેખ "...." નામે હિંદી માસિક પત્રી અને હવે પત્રિકા "જૈનધર્મ" ના મ...
લેખ ઉપરથી અનુવાદ કરી લેખક તરફથી મોકલ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઇએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારાથીજ મારી કોઇ અનિશ્ચિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઇ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દૂર કરવું જોઇએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઇએ તેવો થઇ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત દ્દાન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

> વીર વાણી તણી, શાણી મહા જ્ઞાની અતિ માની,
> રાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
> ઉજળી ઉદાર અને ગરવી ગંગાજ જેવી,
> જય મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
> નય નિક્ષેપા તણા તરંગ અનેક ઉઠે છે,
> મધુરી મહાન મીઠી માવડી મનાય છે;
> જેના જેવી જગતમાં બીજી જોડી જડી નથી,
> એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેશવચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(દુઃખિયાને વાલી મચ્છીઃ)

સાંજ સવાર જયવંત જપેર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચારૂં,
ઉજ્જવળ એવા શાન્ત નિહાળી બધું ઉર ને મુજ અંતર ઠારૂં;
પાપ વિકારથી રહું અળગો વીર! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું હમણાં મુજને હવે પ્રભુ! ઉજ્જ્વળ કીર્તિ તમારી સુહાવે!
ઍર પ્રભુ! દીનદયાળ થશો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ રૂપ સહાયે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ
વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આ
સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ
બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્
વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની
તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જવળ જીવન
છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યા કરે છે. આ
ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતના આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલ
વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ
આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી
એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા
ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એ
ટકો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ
મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી
આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ
અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વ
જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિએ
દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક
શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક
એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વી
પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બલહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ
વાની દૃઢ અભિલાષા થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક
યોગોનો ઉપયોગ લઈ શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરતા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ
એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં પોતાની
અવસ્થાનો અંદાજ તો અવશ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્થાને અનુકૂળ નિ
યમનું આચરણ કરવું જોઇએ.

---

* આટલો ભાગ "સાધુ" નામે હિંદી માસિક પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના
લેખ પરથી અનુવાદરૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિચાર એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું ? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારામાંજ મારી કોઈ અનિશ્ચિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આગમન બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દૂર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના અનેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી શાણી મહા આપે મતી જાણી,
જાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને ખરી ગંગાજળ જેવી,
અઘ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપા તણા તરંગ આવે ઉછળે છે,
મધુરી મહાન ભલી માવડી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી કોઈ વાણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેશવચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(ઉદ્ધવજીને રાગે ગવાય.)

સાંજ સવાર જયવંત અપાર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચારૂં,
ઉજ્વળ બોધક શાસ્ત્ર નિહાળી ભઈ ઉર ને મુજ અંતર ઠારૂં;
પાપ વિકારથી દૂર કરો ધીર ! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું કહું મુજને હરખે પ્રભુ ! ઉજ્જ્વળ કીર્તિ તમારી સુહાવે !
હે પ્રભુ ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સદાયે;

હિંસા કરવી નહિ. ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્ય વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કી તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગત્‌માં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જવળ જીવન છે. બાકી તો માણસો કીડી મકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આ ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતના આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલ વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એ કો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ નિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમજ નિરંતર જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિ દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક એવી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વ એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને નામર્દીનતા આવે એવાં કારણો તરફ ની દૃઢ અભિરુચિ થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાના આકૃતિ પોતાનો ઉદ્દેશ નક્કી કરે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરતા પહેલાં કોઈ પણ એક ધ્યાનસ્થ પણ રહેવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસક્રિયામાં આનંદનો આંતર તો આરંભ કરી દેવો જોઈએ અને પશ્ચાત્ એ વ્યવસ્થાને અનુકૂળ તેવું આચરણ કરવું જોઈએ.

---

* "આત્મધર્મ" નામે હિંદી સાહિત્ય પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના ફ્રેન્ચ ભાષાના અનુવાદ પરથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહેલો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું! એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારામાં જ મારી કોઈ અનિશ્ચિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ અને દૂર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી વાણી મહા આગ્રે ભરી જાણી,
વાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને ગરવી ગંગાજળ જેવી,
અઘ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપા તણા તરંગ જેમાં ઉછળે છે,
મધુરી મદાલ ભરી ચાલતી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી જોડી જડી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(હરિગીતને રાગે ગવાશે.)

સાંજ સવાર જયવંત જયેશ જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચ્ચારૂં,
ઉજ્જ્વળ બોધક શાંત નિહાળી ભરૂં ઉર તેજપુંજ અંતર ઠારૂં;
પાપ વિદારણ રહું કરતો વીર! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં,
શું કહેવું મુજને હવે પ્રભુ! ઉજ્જ્વળ કાંતિ તમારી સુહાવે!
હે પ્રભુ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સહાવે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ
વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આ
સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ
બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા
વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થવાં છતાં તેમની કીર્તિ
તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જ્વળ જીવન સ
છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્મ
ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતતા આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાં
વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ સ
આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાલમાં હતી
એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અ
ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એક
ટુકો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ
મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જોઇ
આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફ
અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજરૂપ
જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિ
દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક
શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઇ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક કે
એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વી
પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બલહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ ક
વાની દૃઢ અભિલાષા થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક સં
યોગોનો ઉપયોગ લઇ શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિ
એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં પોતાની
અવસ્થાનો અંદાજ તો અવસ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્થાને અનુકૂળ નિ
યમનું આચરણ કરવું જોઇએ.

* આટલો ભાગ "સાધુ" નામે હિંદી માસિક પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના અંગ્રે
જી ઉપરથી અનુવાદરૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહેલો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું ? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારાથીજ મારી કોઈ અનિચ્છિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દુર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના અનેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી વધારે લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

> વીર વાણી તણી, સાણી મહા ભાગ્યે મને જાણી,
> શાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
> ઉજળી ઉદાર અને ગરવી ગંભીર જેવી,
> જય મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
> નય નિક્ષેપા તણા તરંગ જેમ ઉછળે છે,
> મધુરી મહાન મીઠી ભાવથી મનાય છે;
> જેના જેવી જગતમાં બીજી જોડી જાણી નથી,
> એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે.

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(ઉદ્ધવિજયને નામે લખાયો.)

> સાંજ સવાર જ્વલંત બપોર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર જિનેંદ્ર ઉચ્ચારૂં,
> ઉજ્વળ બોધક શાસ્ત્ર નિહાળી લઉં ઉર ને મુજ અંતર ઠારૂં;
> પાપ વિકારથી રહું ડરતો વીર ! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
> નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
> શું હમણાં મુજને હૃદયે પ્રભુ ! ઉજ્જ્વળ ભક્તિ તમારી સુહાયે !
> છે પ્રભુ ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સહાયે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ
વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આ
સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ
બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા
વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ
તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દ્યામય ઝુંડો ધાર્મિક જગત્માં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જવળ જીવન થ
છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્મ
ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે."*

અનંતતા આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાં
વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ
આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાળમાં હતી
એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અ
ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એ
ટકો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશાથી સુવર્ણ ર
મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જો
આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફરી
અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વરૂપ
જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિએ
દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક
શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનના વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક
એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વી
પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બળહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ ક
વાની દૃઢ અભિલાષા થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક
યોગોનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિએ
એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં પોતાની
અવસ્થાનો અંદાજ તો અવશ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્થાને અનુકૂળ નિ
યમનું આચરણ કરવું જોઇએ.

* આટલો ભાગ "સાધુ" નામે હિંદી માસિક પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના અંગ્રે
લેખ ઉપરથી અનુવાદરૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિચાર એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે કંઈ છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું! એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારામાં મારી કોઈ અનિચ્છિત રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાણવું કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દુર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી, સાણી મહા આપે અને જાણી;
રાણી મહા રાણી, સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને ગરવી ગંગાજળ જેવી,
અધ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપા તણા તરંગ અંગ ઉછળે છે,
મધુરી મહાન મીઠી માવડી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી એવી જાણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(હરિગીતને રાગે ગવાશે.)

સાંજ સવાર જયવંત જપોર જિનેંદ જિનેંદ જિનેંદ ઉચારૂં,
ઉજ્જ્વલ બોધક દાસ નિહાળી પ્રભુ ઉર ને મુજ અંતર ઠારૂં;
પાપ-વિકારથી રહું કરજો વીર! ઉજ્જ્વલ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું કહેવું મુજને હવે પ્રભુ! ઉજ્જ્વલ કીર્તિ તમારી સદાયે!
હે પ્રભુ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વલ ગુણ સદાયે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાર પુ વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આ સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦–ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા ત્યારે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દ્યામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરકાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જ્વળ જીવ છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યાં કરે છે. આત્મ ઉન્નતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતના આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાં વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાલમાં હતી એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એ હોય પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ નિશ્ચિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વ જન્મ મરણથી અસ્ખલિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ ગતિ હોય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યક્ત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિશ એવી વ્યક્તિને પ્રતીતિરૂપ હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવનાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક એવું કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિજ સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને પ્રકટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બળહીનતા આવે એવાં કારણો દૂર વાળી દઇ અભિવ્યક્ત થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આકૃતિ ... કોઈનો ઉપદેશ ... છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિ ... પણ ... જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસભૂમિમાં ... અંદર તે ... કરી ... અને પશ્ચાત્ એ વસ્તુને ... કર્યું ...

* ... " ... " ... " ... " ... કેમ ... કેટલાક ભાગમાં આવેલ છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અભિપ્ર વિષયમાં જે જાણું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારાર્થ જ મારી કોઈ અનિર્વચનીય રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થઈ રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ અનિષ્ટ કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થએલ દ્રવ્યને દૂર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાંના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિ કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી વાણી મહા આગ્યે અને જાણી,
વાણી મહા રાણી સહુ વાણીમાં જણાય છે;
ઉજળી ઉદાર અને મરવી ગંગાજ જેવી,
જપ મેલ પાપ સહુ જેવડે હણાય છે;
નય નિક્ષેપા તણા તરંગ અંગ ઉછળે છે,
મધુરી મહાન મીઠી માવડી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી જોડી વાણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(ઉઠ્ઠવિજયને રાગે અગાઉ.)

સાંજ સવાર જયવંત જપોર જિનેંદ્ર જિનેંદ જિનેંદ ઉચારૂં,
ઉજ્વળ બોધક શાસ્ત્ર નિહાળી શરૂ ઉર ને મુજ અંતર ઠારૂં;
પાપ વિકારથી રહું કરો વીર! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારૂં,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારૂં.
શું હમણાં મુજને હૃદયે પ્રભુ! ઉજ્જ્વળ ભક્તિ તમારી સુહાવે!
છે પ્રભુ! દીનદયાળ વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સદાયે;

હિંસા કરવી નહિ, ઇંદ્રિયો કમજોર થવાથી કદી પણ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી, પાપ પુ વશ-કર્મવશ જીવ આ સંસારમાં જન્મમરણ કર્યા કરે છે. પરમધર્મ અહિંસા છે, આ સરજત આપણા હાથમાં છે. ચોરી ન કરવી, જુઠું ન બોલવું, મોહ મમતા ન રાખ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, વગેરે બાબતો શુદ્ધ જીવન ગાળવામાં ખાસ જરૂરની છે.

વિક્રમ સં. પૂર્વે ૪૭૦-ઇ. સ. પૂ. ૫૨૬ ના વર્ષમાં મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા વખતે ચોથા આરાના ૩ વર્ષ ને ૮ માસ બાકી રહ્યા હતા.

એ મહા પ્રભુના નિર્વાણને આજે આશરે ૨૫૦૦ વર્ષ થયાં છતાં તેમની કીર્તિ તેમના સ્થાપિત ધર્મનો દયામય ઝુંડો ધાર્મિક જગતમાં ફરફરાટ કર્યા કરે છે.

જે માણસો પોતાનું જીવન ધર્મમાં વ્યતીત કરે છે, તેમનું ઉજ્જવળ જીવન છે. બાકી તો માણસો કીડી મંકોડાની પેઠે જન્મ્યાં કરે છે ને મર્યા કરે છે. આત્મ ઉત્ક્રાંતિ માટે વીર પ્રભુના અનુયાયીઓ આ પ્રમાણે સમજે છે"*

અનંતતા આત્માના ઇતિહાસના ત્રણ ભાગ કરે છે. આત્માના વિકાસની પહેલાંની વિકાસ ક્રિયાનો અને વિકાસના અનંતરનો (નિગોદ, ગુણસ્થાન ને મોક્ષ). આ સ આપણે આત્મવિકાસની ક્રિયામાં છીએ. એ વિકાસની આદિ એક કાલમાં હતી એનો અંત એક સમયમાં આવશે. આત્મવિકાસનો પ્રારંભ થતાં પહેલાં આત્મા અ ભૂતકાળમાં હંમેશાં તે માટે અવિકસિત અશુદ્ધ સ્થિતિમાં હતો. જેમ સુવર્ણનો એક ટુકડો પોતાની વર્તમાન કાળની શુદ્ધ સ્થિતિની પહેલાં ભૂત કાળમાં હમેશથી સુવર્ણ રજ મિશ્રિત માટીની અવસ્થામાં હોય છે. પ્રાયઃ એજ સ્થિતિ આત્માની સમજવી જોઈએ આત્માની વિકાસક્રિયા સંપૂર્ણ ઉન્નતિમાં આવ્યા પછી બંધ થાય છે. પછી એ ફરી અશુદ્ધ થતો નથી અને નિત્ય આનંદમાં અમર્યાદિત જ્ઞાનમાં સર્વ સમયજ નિજસ્વરૂ જન્મ મરણથી અબાધિત રહે છે.

આત્મવિકાસ પોતાના પહેલા ક્રમોમાં (મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં) મંદ અતિ દેખાય છે. એની પછી જીવનની વિશિષ્ટ દશા (સમ્યકત્વ) આવે છે, તત્પશ્ચાત્ વિક શ્રેણી વ્યક્તિને પ્રતીતિપૂર્વક હસ્તગત થવાથી એ અધિક વેગવાળી થાય છે.

સ્વભાવમાં કંઈ પણ દુઃખ, અજ્ઞાનતા વીર્યહીનતા નથી. પુરૂષ નિયમ પૂર્વક એજ કાર્ય કરે છે કે જેનાથી આત્માનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જેવું કે આનંદ, જ્ઞાન અને વી પ્રગટ થાય અને જેનાથી દુઃખ, અજ્ઞાન અને બલહીનતા આવે એવાં કાર્યોનો ત્યાગ વાની દૃઢ અભિલાષા થાય છે.

પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ કરવા માટે પોતાનાજ આધુનિક સં યોગોનો ઉપયોગ કરી શકે છે. એ વિકાસનો પ્રારંભ કરવા પહેલાં કોઈ પણ વ્યક્તિ એક ક્ષણભર પણ રાહ જોવાની જરૂર નથી. પરંતુ એ વિકાસશ્રેણિમાં પોતા અવસ્થાનો અંદાજ તો અવશ્ય કરી લેવો જોઇએ અને પશ્ચાત્ એ વસ્થાને અનુકૂળ નિ મેવું આચરણ કરવું જોઇએ.

* આટલો ભાગ "સાધુ" નામે હિંદી માસિક પરથી અને હવે પછીનો "જૈનધર્મ" ના ઉ દેખ ઉપરથી અનુવાદરૂપે તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

એક બીજો સર્વથી ઉપયોગી વિષય એ છે કે અખિલ વિશ્વમાં જે બધું છે એ "હું" (જીવ) અને "જે હું નથી" (અજીવ) એ બે વસ્તુઓ છે "જે હું નથી" તેનો કેટલોક ભાગ મારી સાથે એકમેક મિશ્રિત થઈ રહ્યો છે, "હું નથી" એ વૈભાવિક દ્રવ્ય છે કે જેને મારી સાથે હમેશાં રહેવાનું કશું પ્રયોજન નથી અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો એ મારો જરા પણ અંશ નથી, તો હવે શું કરવું? એ વૈભાવિક દ્રવ્ય મારાથીજ મારી કોઈ અનિર્વચનીય રીતિથી આકર્ષિત થાય છે (આસ્રવ), અને મારા આત્મામાં મિશ્રિત થતું રહે છે (બંધ). એ પ્રવાહને રોકવો અથવા એનું આકર્ષણ બંધ કરવું એ મુખ્ય કાર્ય છે અને એ રીતે એ જાતિનું કે બીજું કોઈ નવીન દ્રવ્ય (કર્મ) આવી શકતું નથી (સંવર); પછી ઉદ્યમ કરીને મારામાં પ્રથમ એકત્ર થયેલ દ્રવ્યને દુર કરવું જોઈએ. (નિર્જરા); છેવટમાં એ પરિણામ આવશે કે મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વચ્છ, અને પોતાના અવિનાશી સ્વરૂપમાં જેવો સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ તેવો થઈ જશે (મોક્ષ).

મહાવીર પ્રભુના જીવન અને બોધ વિષે જેટલું લખવું હોય તેટલું લખી શકાય. મારા તરફથી એમનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કરવામાં આવ્યું હતું અને જૈન હિતેચ્છુના સાતેક વર્ષ પહેલાના એક પર્યુષણ અંકમાં પણ ઘણું લખવામાં આવ્યું છે તેથી અહીં લંબાણ નહિં કરતાં મારા તરફથી વીરવાણી વિષે એક કવિત આ નીચે આપી આ અનુવાદ પૂર્ણ કરીશ.

વીર વાણી તણી, સાણી મહા ભાગ્યે મળે જાણી;
શાણી મહા રાણી, સહુ વાણીમાં જણાય છે,
ઉજળી ઉદાર અને નરવી ગંગાજી જેવી,
પાપ મેલ પાર સહુ જેવડે ટળાય છે;
નય નિક્ષેપા તથા તરંગ અંગ ઉછળે છે,
માધુરી મહાન મીઠી માવડી મનાય છે;
જેના જેવી જગતમાં બીજી કોઈ જણી નથી,
એવી વીરવાણી વંદનીય વખણાય છે

અમદાવાદ. પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

પ્રાર્થના પંચક.

(હરિગીતને રાગે બનાવી.)

સાંજ સવાર જયવંત જપો જિનેંદ જિનેંદ જિનેંદ ઉચારું,
ઉજ્વળ ચેહેરે હાસ્ય નિહાળી બહુ ઉર ને મુજ અંતર ઠારું;
પાપ વિસારવી રહું કરતો વીર! ઉજ્જ્વળ રૂપ અખંડ વિચારું,
નિર્મળ નામ પવિત્ર પ્રભુ! તુજ અંતર માંહી સદાય સંભારું,
શું હરખું મુજને હરખે પ્રભુ! ઉજ્જ્વળ કીર્તિ તમારી સહાયે,
ઉર પ્રભુ! ચિંતવતાં વસો ઉર આપજ ઉજ્જ્વળ ગુણ સદાયે;

વાણી વિચારણ કાર્ય બધાં મુજથી શુભ ઉજ્જ્વળ રોજ કરાવે,
એવી મતિ મુજને પ્રભુ! દ્યો વરતું ત્યમ શ્રી પ્રભુ આપ પસાયે. ૨
તિમિરતો મનનું ટળતું થતું ઉજ્જ્વળ જ્ઞાન પ્રભાત પ્રકારી,
તે પરભાત થકી વધજો સુજ્વલંત બપોર સમાન ઉજારી;
તે ટકજો નીતિ ઉજ્જ્વળ જ્ઞાન હૃદે સુશ્રદ્ધા વિશ્વાસ હુલાસે,
આપ પ્રતાપ અમાપ પ્રભુ ! ઉપરોક્ત બધાય સુકોડ પુરાશે. ૩
નવલાં નવ જીવન દ્યો પ્રભુજી ! પ્રિય ભક્તિ અને શ્રમના શુભ ભારી,
નવલાં નવજીવન પામી વધો શુભ ધ્યાન વિચાર ક્રિયા સુખકારી;
નવલી નબળાઇ હરી દૃઢ દ્યો નવલું બળ આત્મવિકાસ વધારી,
વીર ! સ્વીકાર કરો મુજ વંદન પામર ભક્ત સિયોજ ઉગારી. ૪
વાણી થકી વદતું વધુ શું ? પ્રભુ ! કેવળજ્ઞાન થકી સહુ જોશો,
હું અતિ પામર પ્રિય પ્રભુવર ! માફ કરો માહરા સહુ દોષો;
નિર્મળ નામ તમારૂં જપી ધરૂં ધર્મ કરૂં શુભ તો ભય છે શો !
આ અરપું પદ આપ પદે દઇ ઉજ્જ્વળતા મળ કર્મજ શોષો. ૫

અમદાવાદ.

પોપટલાલ કેવળચંદ શાહ.

મહાવીર અને જૈન યુવકો.

(લેખક—રા. યોગીન્દ્રરાવ. ર. દીવેટીયા. બી. એ.)

જે દેશમાં જે ધર્મમાં જે કોમમાં શ્રી મહાપ્રભુ ચરમતીર્થંકર મહાવીર થઇ ગયા અને જેમનું જીવન આદિથી તે અંતસુધી બોધમય છે તેવા તીર્થંકર પ્રભુની દરવર્ષે તિથિ ઉજવાય તે દેશ તે ધર્મ–તે કોમ ઉન્નતિની પરાકાષ્ટાએ ન પહોંચે એ કેટલું શોચનીય ! શ્રી મહાવીરનું નામ જૈનોમાં આબાલવૃદ્ધ જાણે છે. એમના જીવનના છૂટાં છવાયાં પ્રસંગો 'વખાણ' (વ્યાખ્યાન) દ્વારા શ્રાવિક શ્રાવિકાનાં કાનમાં પડે છે છતાં જૈનો કેળવણી પ્રત્યે બેદરકાર–સ્ત્રી કેળવણીનું નામ નહિ–સાહસ, દેશપ્રેમ, સુસંપ આદિ જાણવાનું મળે છે તે જૈનેતર દૃષ્ટિથી દર્શાવું છું. જૈનેતર હોઇ મર્યાદાનો ભંગ થતો હોય તો લેખક ક્ષમા યાચે છે. માત્ર જૈનપ્રત્યે અત્યન્ત લાગણી, જૈનોની ઉન્નતિ જોવાની તીવ્ર ઇચ્છા અને માસિકના તંત્રીનો દુરાગ્રહ એજ આ લેખનું કારણ છે. એજ નવાઇ. શ્રી મહાવીરપ્રભુના પૂર્વ ભવથી નિર્વાણ સુધીમાં જૈન યુવકોને કેટલું શિખ-

મનુષ્યપ્રેમ–અહિંસા પહેલું પગથીયું પ્રાણીમાત્ર પછી તે સ્વધર્મી હોય કિંવા વિધર્મી હોય તરફ આત્મભાવ રાખવો એ છે. એટલુંજ નહિ પણ બીજાને સુખ શીરીતે થાય એ કરવું એમાંજ પોતાનું સુખ સમાયેલું છે. હું ભુખ્યો છું એવું જગતમાં કોઇ ભુખ્યું છે કે કેમ ! હું ભુખ્યો છું પણ એવા દુર્બલપણ હશે કે જેમને કોળીયો ખાવાનો નહિ મળ્યો હોય ! એવું વિચારતાં પ્રત્યેક યુવક પછી જૈન કે જૈનતર હો તેણે શીખવું જોઇએ. બાલકને–યુવાનને આ શિક્ષણ મળેતો અહિંસા માટે મંત્રો ભણવા ન પડે. મહાવીર પ્રભુ પૂર્વ ભવમાં એમજ નયસાર તરીકે આતિથ્યનું ઉત્તમ શિક્ષણ આપે છે. અને ભૂખ્યા તરસ્યા મુનિને

આહાર આપો ત્યારેજ નવસારને શાન્તિ થય. દુકાળના સમયમાં આપણા દેશબન્ધુઓ પીડાય છે ત્હેને અન્નદાન ન આપનાર, આપણા-પારકા ગણનાર જૈનોને શી મહાવીરના અનુયાયીઓ કહેવા કે કેમ ?

આધિપત્ય-અને દાનની મહત્તા લાધ્યા પછી માણસો ગર્વિત થાય છે. સત્તા અને દ્રવ્ય ગર્વનાં કારણ છે. હું અન્નદાન કરૂં છું, હું વિદ્વાન્ છું, હું દ્રવ્યવાન્ છું, એક લેખક છું એ અભિમાન આત્માની પડતી કરે છે. આટલાજ માટે વિદ્યા-રૂપ-ધન-ગુણનું અભિમાન ન કરવા શાસ્ત્રકારો કહે છે. મહાવીર પ્રભુના જીવનનો અભ્યાસ કરનાર ખરો જૈન અભિમાની હોવોજ ન જોઈએ એમ મહાવીરના પૂર્વ જન્મની કથા ઉપરથી જણાય છે. મરીચિઋષિ જ્યારે ગુરૂદેવે કહ્યું કે તે ચોવીશમા તીર્થંકર થશે ત્યારે તેને અભિમાન થઇ ગયો અને એ મદના પરિણામેજ નીચ ગોત્રમાં પછીથી આવવું પડ્યું. આપણા યુવકો બે ચોપડી શિખ્યા, સમાજમાં માનીતા થયા, કિંવા દ્રવ્યવાન થતાં કેટલા ગર્વિષ્ટ થાય છે તેનો આપણને ક્યાં અનુભવ નથી ? મહાત્મા વીરપ્રભુને ગર્વથી આટલું સોસવું પડ્યું તો આપણે પામરી જીવોની શી સ્થિતિ ? આટલાજમાં મહાવીરપ્રભુ પોતાના ચરિત્રથી નિરભિમાની થવા બોધે છે.

જગત્માં બધાજ આપણું કહ્યું કરે, આપણનેજ અનુકૂળતા કરી આપે એમ ક્યાંથી બને ? આપણે ગમે તે કરીએ પણ આપણને સગવડ કરી આપવી એ બીજાનો ધર્મ છે. આપણી પત્નીએ પણ આપણે જાગતા હોઇએ તો જાગવું જોઈએ પણ આપણને ઉંઘ આવે ત્યારે જગાડી ન શકો ! પડોશમાં હાર્મોનીયમ વાગતું હોય તો આપણે બંધ કરાવી દઈએ પણ આપણે ઘોંઘાટ કરતા હોઇએ ત્યારે બીજાને કહેવાનો હક નથી એમ આપણામાં કેટલા બધા ધારે છે ! આવે વખતે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ક્રોધને અંગે અનેક ન કરવાનાં કૃત્યો કરીએ છીએ. આટલાજ માટે બીજાનું ન જોવા-ક્રોધ ન કરવા, ક્રોધ કરતાં સોસવું પડશે એવો બોધ મહાપ્રભુ વાસુદેવ તરીકે આપે છે. જ્યાં સુધી પોતાને ગમ્યું ત્યાં સુધી નાટક જોયું-સાંભળ્યું, પછી વિઘ્નકર્તા શય્યાપાલકના કાનમાં ઉનો ઉનો રસ નંખાવ્યો. આના પરિણામે મહાવીરને પોતાને ગોવાળીઆના હાથે કાનમાં ખીલાંઓના ખીલા નંખાવવાનો પ્રસંગ આવ્યો. બન્ધુઓ ! બીજાને પીડા કરવાથી કોઇ દિવસ સુખ મળતુંજ નથી; ક્રોધ-બીજાપર સામ્રાજ્ય ભોગવવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા, અધઃપાતનીજ નિશાની છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના પોતે સહન કરીને બોધનાર મહાવીર જેવું ચરિત્ર ક્યાં મળે એમ છે !

મહાવીરપ્રભુએ માતૃભક્તિનું અનન્ય દૃષ્ટાન્ત જગતમાં મુક્યું છે. ગર્ભમાં પણ માતાને દુઃખ ન થાય એ જેમની પ્રબળ ઇચ્છા. ગર્ભમાતા ઠીક પણ જીવનમાં આપણે અ-પણી માતાને કેટલી દુઃખી છે અને દુઃખીએ છીએ ! એવો કોણ છે કે જેણે [illegible] કોઇવાર પણ માતાને દુઃખવવાની હિંસા નહિ કરી હોય ? તો પછી [illegible] પોતાની સગવડ-પોતાનું સુખ જોનાર-પત્ની કે ભાગીદા માટે [illegible] હાવીર પ્રભુનો અનુયાયી થવા લાયક નથી. મહાવીર પ્રભુ [illegible] પિતાને દુઃખ થશે એમ માની એમના જીવતાં દીક્ષા ન લેવાનો [illegible] તમે શું સમજો ? હું તો જાઉં.' [illegible]

ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે. જ્યાં સુધી માતૃભક્તિ પિતૃભક્તિનું બીજ વવ્યું નથી ત્યાં સુધી સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ છે. આ ઉપરાંત મહાવીર પ્રભુને સંસાર ઉપર [illegible] નહોતી-લગ્ન કરવા ઇચ્છા નહોતી પરંતુ એજ માતાપિતાના અંતરને રાજીકરવા [illegible] લગ્ન કર્યું હતું. લગ્ન કર્યું પછી પણ આપણા કેટલાક યુવાનો પત્નીથી અસંતુષ્ટ [illegible] 'પરાણે પરણાવ્યો છે' કહી સંસાર દુઃખમય માને છે એમ મહાવીરે જીવન [illegible] જાણ્યું નહોતું. પરપત્ની પાળી પતિધર્મ પાળી, પત્નીની સાથે સંસારસુખ ભોગવી [illegible] એકપત્નીવ્રત-શુદ્ધ પ્રેમનું દૃષ્ટાન્ત આપ્યું છે.

પુત્રી પ્રતિ આપણામાં મોટો ફેર વર્તો હોય એમ મનાય છે. એ જમાના [illegible] ભાવ, પુત્ર-પુત્રીનો ભેદ દૂર કરાવનાર, અન્યું હોય એમ પ્રિયદર્શના પુત્રી પ્રતે [illegible] અત્યંત પ્રેમ રાખ્યો અને પુત્રીને ઉત્તમ રીતે કેળવી મ્હોટી વયે-બાળલગ્ન ન [illegible] કેળવાયેલા પતિને પોતાની કન્યા આપી. મહાવીરનું લક્ષ્ય બિન્દુ સંસારનો [illegible] ત્યાં સંસારના કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થયા નહોતા. આપણા જૈન બન્ધુઓનું લક્ષ્ય બિન્દુ [illegible] પ્રાપ્તિ છે અને તેને અંગે પુત્રીની કેળવણી, પુત્રીને યોગ્ય વરની ચિંતા તો દૂર રહી, [illegible] બાળા-છોકરીઓ પણ જાણે છે કે કેમ-શું ભણે છે-એમનું શું વર્તન છે તે તેઓ [illegible] મહાવીર પ્રભુ પુત્ર પુત્રીને ઉત્તમ કેળવણી આપી એમનામાં ઉચ્ચ નીતિના [illegible] [illegible]

'મહાવીર પ્રભુ બાળક હતા અને મિત્રો સાથે રમવા ગયા. ત્યાં સાપ નજરે [illegible] [illegible] કેળવાયેલા યુવાનો 'સાપ છે-મારો! ભય!' એમ બુમો પાડે છે. [illegible] [illegible] ન પડી. એમણે તો આતે સાપને પકડી દૂર કર્યો. ક્યાં છે [illegible] [illegible]! ક્યાં [illegible] મનોબળ-એ ધૈર્ય-એ હિંમત ન આવે ત્યાં સુધી [illegible] [illegible]!

[illegible] એ આપણા સંસાર સુખનું [illegible] છે. 'મ્હોટા કાછ એના [illegible] [illegible] એમ કહેનાર આપણામાંથી કેટલા બધા હશે! [illegible] [illegible] એમ કેમ કહે છે. આનું મહાવીર પ્રભુએ [illegible] [illegible] [illegible]ની આજ્ઞા અનુસારેજ બે વર્ષ [illegible] [illegible]

[illegible]

ખેલમાં રાખવા લાયક છે. જ્યાં સુધી માનુભક્તિ પિતૃભક્તિનું બીજ રોપ્યું નથી, ત્યાં સુધી સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ છે. આ ઉપરાંત મહાવીર પ્રભુને સંસાર ઉપર આસક્તિ નહોતી–લગ્ન કરવા ઇચ્છા નહોતી પરંતુ એક માતપિતાના અંતરને સંતોષવાના હેતુએ લગ્ન કર્યું હતું. લગ્ન કર્યું પછી પણ આપણા કેટલાક યુવાનો પત્નીથી અસંતુષ્ટ રહી–'પરણીને પસ્તાયો છું' કહી સંસાર દુઃખમય બને છે એમ મહાવીરે જીવન-દુઃખમય માન્યું નહોતું. પરણ્યા પછી પતિધર્મ પાળી, પત્નીની સાથે સંસારસુખ ભોગવી અંતરે એકપત્નીવ્રત–ધારક એમનું દ્રષ્ટાન્ત આપ્યું છે.

પુત્રી થતાં આપણામાં મોટો કેર વર્તો હોય એમ અનાજ–છે. એ ભાવના કાઢી–નાંખવા, પુત્ર-પુત્રીનો ભેદ દૂર કરવાજ, જન્મ્યું હોય એમ પ્રિયદર્શના પુત્રી પ્રત્યે મહાવીર અત્યંત પ્રેમ રાખતા અને પુત્રીને ઉત્તમ રીતે કેળવી મ્હોટી વયે–લગ્નપ્રસંગ ન કરતાં યોગ્ય કેળવાયેલા પતિને પોતાની કન્યા આપી મહાવીરનું લક્ષ્ય બિન્દુ સંસારનો ત્યાગ કરે ત્યાં સંસારના કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થતા નહોતા. આપણા જૈન બન્ધુઓનું લક્ષ્ય બિન્દુ એક પ્રાપ્તિ છે અને તેને અંગે પુત્રીની કેળવણી, પુત્રીને યોગ્ય વરની ચિંતા, તો દૂર રહી, પણ વાવો–ઉપાશ્રયો પણ ભલે છે કે કેમ–શું ભલે છે–એમનું શું વર્તન છે તે દેખો ક્યાં જાઓ છો! મહાવીર પ્રભુ પુત્ર પુત્રીને ઉત્તમ કેળવણી આપી એમનામાં ઉચ્ચ નીતિના સંસ્કાર પાડવા બોધે છે.

મહાવીર પ્રભુ બાળક હતા અને મિત્રો સાથે રમવા ગયા ત્યાં સાપ નજરે પડે. આપણા કેળવાયેલા યુવાનો 'સાપ છે–મારો ! લેવા !' એમ બુમો પાડે છે તેમ નહિ પ્રભુએ બુમો ન પાડી એમણે તો અતિ શાન્તે પકડી દૂર કર્યો. ક્યાં છે એ હિંમત ધૈર્ય ! જ્યાં સુધી એ–મનોબળ–એ ધૈર્ય–એ હિંમત ન આવે ત્યાં સુધી જૈનોની ઉન્નતિ કરવી શક્યાની !

કુટુંબક્લેશ એ આપણા સંસાર સુખનું વિષ છે. 'મ્હોટો ભાઇ એના બાપનો ! હું શાને ટેક કરું ' એમ કહેનાર બંધુઓમાંથી કેટલા બાધ હશે ! 'વેપારમાં નુકશાન આવ્યું કે ખર્ચ વધ્યું તો મુખ્ય છે' એમ કોઈ કહે છે. આવું મહાવીર પ્રભુએ કર્યું નહિ. વડીલ બન્ધુ નન્દીવર્ધનની ઇચ્છાથી જ–વડિલની આજ્ઞા–અનુસારેજ બે વર્ષ મોડી દીક્ષા લેવા નિશ્ચય કર્યો.

મહાવીર પ્રભુને જાણવા જેવું નહોતું જ્યાં અન્યને દાબતો મેષરાજ જ્ઞાને ત્યાં દયા ને સત્ય. આ મત દાન લેવાની આવશ્યકતાજ દર્શાવે છે.

વરસીદાન વખતે કોઇ પણ ન માગ્યું માટે આજેય મહાપ્રભુની પાછળ જતાં શો દાન માટે તેને પરંતુ કરી. મહાવીરે બ્રાહ્મણને–જૈન ન હતો છતાં પોતા પાસે વસ્ત્રનું અર્ધું વસ્ત્ર પણ આપ્યું આમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ બોધ પ્રભુ એમ આપે છે કે દાનવર્ષની સંકુચિત રીતે અત્યાર વિશાળમાં વિચારવું છે. તેમ મહાત્માઓ જૈન જૈનેતર ભેદ વિના પ્રભુએને દાન કરે છે. માત્ર વૈષ્ણવ હોય તેનેજ–જૈન હોય તેની દેવ તેનેજ–એ સંકુચિત વૃત્તિ ઉદારચિત્ત થતાં અટકાવે છે.

જેને હિંદુઓની ભક્તિ વૃત્તિ કરતાં આપણામાં આગળ છે અને તેનું મુખ્ય કારણ છે જેને બધા ધર્મ પાળીએ, અત્યાસ્થાન કે ધર્મની જાતાં કરતાં નહિ

તે તુજ મુખ દિનકર નિરખણથી, મિથ્યા તિમિર પલાસે. આજ ૬
ઇલિકા ભમરી ન્યાયે જિનેસર આપ સમાન તેં કીધા;
એમ અનેક ષટ્ ત્રિશલાનંદન, ત્રિભુવનમહિ પ્રસિધા. આજ ૭
મુજ મન ગિરિકંદરમાં વસિયો, વીર પરમ જિન સિંહ;
હવે કુમત માતંગના ગણથી, ત્રિવિધ યોગે નહીં બીહ. આજ ૮
ઇતિ મન રાગે શુભ ઉપયોગે, ગાતાં જિન જગદીશ;
સૌભાગ્યસૂરિ શિષ્ય લક્ષ્મીસૂરિ કહે,પ્રતિદિન સંપત્ત જગીસ. આજ ૯

—વિજયલક્ષ્મી સૂરિ.

શ્રીમદ્ મહાવીરના ચરિત્રમાંથી ઉદ્ભવતો બોધ.

આજે આપણે જે મહાપુરુષના જીવનરસમાંથી અપૂર્વ સ્વાદ ગ્રહણ કરવા વિચારીએ છીએ તે મહાપુરુષની ઓળખાણ કરવા માટે સજીવ દૃષ્ટિએ કાળના અપ્રતિહત પરિક્રમ અનુસાર પડેલા સમજમ ગોતીશસો પડદાના પડદાને ઉચકી તેમની ગુણવંતી મૂર્તિ હૃદય સમક્ષ ખડી કરવી પડશે;તે પહેલાં હૃદયમંદિરને શુદ્ધ કરવું પડશે કેમકે જે પવિત્ર પુરુષ હોય છે તે પવિત્ર ક્ષેત્રમાંજ વસતા હોય છે-એ એમને ઉચિત સામાન્ય નિયમ હોય છે; આમ કોઈ હૃદયમાંથી પક્ષપાત દૂર કરી,ક્રોધાદિ આવેશોને યથાશક્તિ તિલાંજલિ આપી તે પવિત્ર પુરુષને હૃદય મંદિરમાં ભાવનાદ્વારા બેસાડી તેમની સર્વાંગ મૂર્તિનું સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ અવલોકન કરવું પડશે. આમઅવલોકનથી તો તેઓ સુવર્ણ વર્ણ દેહવાળા, સમ હાથ પ્રમાણ-શરીરવાળા,લક્ષણ અને વ્યંજનના પરિપૂર્ણ નિમિત્તશાસ્ત્ર કથિત સુંદરતાવાળા અને કૈવલ્ય પામ્યા પછી સમવસરણ પ્રાપ્ત અલૌકિક ઋદ્ધિવાળા, ત્રિભુવનને ચરણમાં નમાવનારા, તેમજ ચોત્રીશ અતિશય અને વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી વિરાજિત દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે; પરંતુ તેમના જન્મથી તે મોક્ષ પર્યંતના તેમના આંતર ગુણોનું અવલોકન કરવામાં તેમના આધ્યાત્મિક ભાવોનું યથાશક્તિ અવલોકન કરવું અને તે સમાજ સમક્ષ મૂકવું-એ એમના ગુણોનું સર્વાંશે નહિ તો અમુક અંશે પૂજકપણું છે. જે ગુણો વાસ્તવિકપણે અરૂપી છે. તે બાહ્ય દૃષ્ટિના વિષયભૂત નથી. તે સાદૃશ્યમાં (analogy) નિયમસાર હોવાથી અધિકાર પ્રમાણે આપણા અરૂપી ગુણોને પ્રકટ કરાવી જેટલે અંશે આત્મ જાગૃતિ અને આત્મિકગુણોનો વિકાસ પ્રાપ્ત કરી શકાય તેટલે અંશે કરશો તો આ પ્રયત્ન સાર્થક થયો માની શકાય.

ખાસ કરીને સદ્ગુણોમાં વિદ્યુત્ કરતાં એવી અધિક ઝણ ઝણાટ વાળી શક્તિ હોય છે કે તે જો શુદ્ધ હોય તો અન્ય વ્યક્તિના ગુણોની સંબંધમાં આવતાં પોતાના જેવા શુદ્ધ કરી મૂકે છે. આવાજ કારણને લઈને સદ્ગુણી મનુષ્યોનાં જીવનચરિત્રો સમાજ સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે; સર્વગુણી તો વીતરાગ મહાત્માજ હોઈ શકે પરંતુ ગુણો કરતાં દોષોનો સરવાળો સ્વલ્પ હોય તો તેવી વ્યક્તિનું જીવન સમાજ સમક્ષ મૂકાય છે તે એવા હેતુથી કે ગુણોનું અનુકરણ કરી ગુણોની વૃદ્ધિ પરસ્પર લેવડ દેવડથી થાય અને ઉપકારક દૃષ્ટિએ આત્માને હિતપ્રદ થાય.

વસ્તુસ્થિતિ આમ છે તો રાગ અને દ્વેષ જે દુનિયાના સર્વ પ્રાણીઓને મ્હાત કરી જીવોનું આધિપત્ય ભોગવે છે, જેને માટે ખાસ સત્તાઓ આ પૃથ્વી ઉપર તેમનો નિરોધ કરી મુક્તિ મેળવવાના સાધ્ય બિંદુથી ઉદ્ભવ્યાં ઉત્તમતાથી પોતાનો આત્મસંબંધ

જગપતિ ભગતાંની ભાંગે છે ભીડ, ભીડ પડેરે પ્રભુ પરિખે;
જગપતિ તુંહી પ્રભુ અગમ અપાર, સમજ્યો ન જાને મુજ સરિખે. ૪
જગપતિ ઉદય નમે કર જોડ, સનર નેવ્યાગી સમે ક્રિખે;
જગપતિ ખંભાયત જગગુરુ સમ, અગાત ભાગ્યું મેટિયે. ૫
ખંભાત. —ફિરિઆ. સં. ૧૭

૨

ગિરૂઆરે ગુણ તુમ તણા—એ દેશી.

વંદો મહાવીર જિનેસર રાયા, માતા ત્રિશલા રાણીના જાયા રે;
હરિ લંછન કંચન વરકાયા, અમરવધુ ફુલરાયા રે. વંદો ૧
બાલપણે સુરગિરિ ડોલાયા, અહિવેતાલ હરાયા રે;
ઈંદ કહે વ્યાકરણ નિપાયા, પંડિત વિસ્મય પાયા રે વંદો ૨
ક્ષાયિક ઋદ્ધિ અનંતી પાયા, અતિશય અધિક સુહાયા રે;
ચાર રૂપ કરિ ધર્મ બતાયા, ચઉવિહ સુરગુણ ગાયા રે. વંદો ૩
ત્રીસ વરસ ગૃહવાસેં રહિયા, સંયમશુ દિલ લાયા રે;
બાર વરસ તપિ કર્મ ખપાયા, કેવલ નાણ ઉપાયા રે. વંદો ૪
તીન ભુવનમેં આણ મનાયા, દશ દોય છત્ર ધરાયા રે;
રૂપ કનક મણિ ગઢ વિરચાયા, નિરગ્રંથ નામ ધરાયા રે. વંદો ૫
રયણ સિંહાસણ બેસણ ઠાયા, દુંદુભિ નાદ બજાયા રે;
દાનવ માનવ દો સુખ પાયા, ભગતે શીશ નમાયા રે. વંદો ૬
પ્રભુ ગુણ ગણ ગંગાજલ નાહ્યા, પાવન તેહની કાયા રે;
પંડિત ખિમાવિજય સુપસાયા, સેવક જિન ગુણ ગાયા રે. વંદો ૭
—જિનવિજય (ક્ષમાવિજય [illegible]

૩

રાગ. ધન્યાશ્રી

આજ મ્હારા પ્રભુજી ! સાહમું રે જુવો, સેવક કહીને બોલાવો;
આજ મ્હારા પ્રભુજી ! મહિર કરીને, સેવક સ્હામું નિહાળો;
કરુણાસાગર મહિર કરીને, અતિશય સુખ ભૂપાળો આજ ૧
ભક્તવત્સલ શરણાગતપંજર, ત્રિભુવનનાથ દયાળો;
મૈત્રિભાવ અનંત વહે અરનિશ, જીવ સયલ પ્રતિપાળો, આજ ૨
ત્રિભુવન દીપક જીપક અરિગણ, અવિઘટ જ્યોતિ પ્રકાશી;
મહાગોપ નિર્યામક કહિયે, અનુભવ રસ સુવિલાસી, આજ ૩
મહામારણ મહા સારથી અવિતથ, અપનાં બિરૂદ સંભાળો;
બાહ્યાભ્યંતર અરિગણ જોરો, વ્યસન વિઘન ભય ટાળો આજ ૪
વાદી તમહર તરણી સરિખા, અનેક બિરૂદના ધારી;
જીત્યા પ્રતિવાદી નિજ મતથી, સકલ શાયક યશ ધારી આજ ૫
શઠકારક ચઉ વેદના ધારક, જીવાદિ સત્તા ન ધારે;

ઉત્કૃષ્ટ કોટિએ આશ્ચર્યકારી ન હોય ! જેમ એક કસરતબાજ મોટા શરીર બળના કેટલા પ્રયાસ પછી નેતું કે એકસો મણના લોઢાના ગોળાને ફેરવી શકે છે તેમ સતત પ્રયાસ વડે પુણ્યપ્રકૃતિનો સંચય કરનાર તેના ફળ રૂપે જગતમાં અદ્‌ભુત કૃતિવાળા દષ્ટિગોચર થાય એ યુક્તિ સિદ્ધ નિયમની માત્ર મર્યાદા બતાવે છે. આમ હોઇ શ્રી પ્રભુને માટે આપણી સામાન્ય બુદ્ધિને અંગે કાંઇપણ આશ્ચર્યકારક જણાય તો તે બુદ્ધિની ઉણપતા સૂચવે છે; સૂક્ષ્મપણે વિચારતાં તે માત્ર પુણ્ય પ્રકૃતિની ઉચ્ચતાનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં દર્શન કરાવે છે અને ઊંચામાં ઊંચુ આત્મિકબળ મેળવવા માટે કેવા શરીર બળની આવશ્યકતા છે તે સિદ્ધ કરે છે.

દેવગતિમાંથી પ્રથમ દેવાનંદાના અને પછીથી ત્રિશલા માતાના ગર્ભમાં આવનાર શ્રી પ્રભુ ત્રણ જ્ઞાન (મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન) યુક્ત હતા;

માતૃપિતૃભક્તિ

કર્મો તદ્‌ભવમાં અધિક હોવાથી તેમને કર્મ પ્રકૃતિઓના વિનાશ દરરોજ અધિક બળ વાપરવું પડ્યું હતું. જે કર્મો ઉદય આવતાં, તે ધીરોચિત દક્ષતાથી ભોગવી આવેલા પ્રસંગોને વધાવી લેતા. દીનપણું અને ભીરૂપણું એ એમના જીવનસૂત્રના કોશમાં હતુંજ નહિ. બહિરાત્મભાવ તજી અંતરાત્મ ભાવમાં પ્રવેશ કરેલા એ મહાપુરૂષને બાહ્ય સુખ દુઃખો કે કર્મજનિત વારંવાર ભરતી ઓટ પ્રમાણે થયાં કરતાં હતાં તે કોઇ પણ પ્રકારની વિલક્ષણ અસર આત્માને કરી શકવાના સામર્થ્યથી રહિત હતાં એ એમના આત્મબળના અભ્યાસને આભારી હતું. આમ હોઇ કર્મબંધના હેતુભૂત રાગ દ્વેષનું નિવારણ કરી ઉદયમાન કર્મને ભોગવી લેવાનું બળ પ્રાપ્ત કરી જૂનાં કર્મોની નિર્જરા કરી નવીન કર્મપ્રવાહને અટકાવ્યો હતો. કાનમાં ખીલા ઠોકવાના નિમિત્તરૂપ ઉદયમાન કર્મ, ગોપોના નિમિત્તથી પગમાં ક્ષીર રંધાઇ ઉચિત કાળે ભોગવવાનું કર્મ, અને સંગમ દેવતાના ઉપસર્ગથી ભોગવાઇ રહેલું રોગ કર્મ—એ સર્વ સ્થિતિઓ ભયંકર અને ત્રાસદાયક હોવા છતાં નીડરપણે સહન કરી કર્મને દૂર કરવાનીજ સાધ્ય દષ્ટિ રાખી છેવટે કર્મોને દૂર કરી કૈવલ્ય—બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એ એમના અદ્‌ભુત સામર્થ્ય અને આત્મબળની આપણા જેવા પામર પ્રાણીઓને કલ્પી પણ થઇ શકે તેમ નથી; મોક્ષ એ સુલભ નથી, આત્માનો સહજ ગુણ હોવાથી તે સુલભ ગણી શકાય—પરંતુ તેમાં આત્મબળની પરિપૂર્ણતાના અભ્યાસનું ઘણા પ્રયાસોથી સેવન કરવાનું હોય છે અને એ સેવન અનાદિ કાળથી પ્રતિકૂળ દિશામાં વહેતો પ્રવાહ અટકાવીને સાધ્ય કરવાનું છે; આવા અભ્યાસી પ્રાણીઓ મુક્તિ મેળવવા સમર્થ બને છે. મોહનીય કર્મના ઉદય પ્રસંગે તેમને માટે પંડિતો તરફથી કહેવાય છે કે

' ભોગ કર્મફળ રોગ તણી પરે, ભોગવે રાગ નિવારી રે;
પરવાળા ધરે બાહ્ય રંગ ધરે, પણ અંતર અવિકારી રે.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ સામે તેમને વિશેષ પ્રમાણમાં બળ અજમાવવાની તે ભવમાં આવશ્યકતા નહોતી એમ તેમના ચરિત્ર ઉપરથી ફલિત થાય છે. મોહનીય અને અંતરાય કર્મ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારે તેમનું આત્મબળ ગતિમાન્ હતું અને એ બંને શક્તિઓના યુદ્ધમાં ચૈતન્ય શક્તિનો જય અને કર્મ શક્તિનો પરાજય છેવટે થયો હતો. આ રીતે

તજી-જન્મથી આરંભીને કૈવલ્ય પર્યંત એ રાગદ્વેષને દૂર કરવામાટેજ સાધ્ય દૃષ્ટિ (con- centration of દિવ્ય eye) રાખી જેમણે સંપૂર્ણ પણે અતુલ પ્રયાસથી ગુણે પ્રકટ કરી નિર્દોષ જીવન વ્યતીત કર્યું છે તેમના જીવનમાંથી કયો સાર તત્વશોધક આત્મ જાગૃતિ ન કરાવી શકે તે સમજી શકાતું નથી કેમકે તેમની જીંદગીનું સર્વાંશ દોષના એકાદ અંશથી પણ રહિત હોવાને અંગે ગુણોનુંજ ઉત્પાદક (constructive) અને દોષોનું વિનાશક (destructive) હોય છે.

તેમના ચરિત્ર ઉપરથી માલૂમ પડતા 'મૂર્તિમાન ગુણ' હોય તેવા શ્રી વીરપરમાત્માના અલ્પમતિ પ્રમાણે નીચે દર્શાવેલા ગુણો સહજ સ્વરૂપમાં પ્રતીત થાય છે, તે આ છે:- (૧) તેમનું અપૂર્વ શરીરબલ (૨) તેમની માતૃપિતૃ ભક્તિ (૩) કર્મોના પ્રતિરોધમાટે આત્મબળ (૪) સમત્વ (૫) આધ્યાત્મિક વિવેક દૃષ્ટિ (૬) યોગાવંચકપણું (૭) "સવિ જીવ કરૂં શાસન રસી' ભાવના (૮) મતસહિષ્ણુતા (૯) અચુક સાધ્યદૃષ્ટિ.

શરીર બળ.

શ્રીમદ્ વીરપરમાત્માના શરીરબળ સંબંધી વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે પૂર્વ જન્મોમાં એકઠા થયેલા પુણ્ય પ્રકૃતિના સંચયે તેમને વજ્ર ઋષભ નારાચ સંહનન પ્રાપ્ત કરાવ્યું હતું; આ સ્થિતિમાં શરીરબળ કદી પણ પરાઘાત પામતું નથી અને સર્વ પ્રાણીઓના શરીરબળ કરતાં ઉચ્ચકોટિએ હોય છે. આવું શરીરબળ પામવું એ સહજ નથી પરંતુ ઘણી શુભ ક્રિયાઓના એકત્રિત થયેલા ફળનો પરિણામ ભૂત, હોય છે. તીર્થંકર પદ પ્રાપ્ત કરવું એ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપમાં પુણ્ય કર્મનો સંચય થયો હોય તોજ થઇ શકે. જન્મ પછી તરતજ જ્યારે ઇન્દ્ર તેમને મેરૂપર્વત ઉપર જન્મોત્સવ કરવા લઇ જાય છે ત્યાર પછી ઇંદ્રની શંકાના સમાધાનની ખાતર પોતાના પાદના અંગુઠ વડે મેરૂ પર્વતને ચલાયમાન કરી અપૂર્વ સામર્થ્યની ખાતરી કરાવતા તેમનું શરીરબળ કેટલું હશે તે તેમને વસ્તુ સ્વરૂપે ઓળખનાર સમજી શકે. તેમજ ક્ષાયિક સમ્યકત્વ ગુણનો તેમનામાં આવિર્ભાવ થયેલો હતો.

આ જ્ઞાન અને સ્વભાવ સુંદર ગુણથી માતા પિતાના સંબંધનું સંસાર પરત્વે ક્ષણિકત્વ (નશ્વરપણું) જોયું હતું તેમજ તેવા સંબંધો અનેકવાર કર્યા-થયા છતાં તે સંબંધ કાલ્પનિકજ છે તેવા વિચારો દૃઢીભૂત થયા હતા છતાં પુત્રોચિત વ્યવહારને પુષ્ટિ આપી જે વખતે માતાના સ્નેહની કસોટી કરવાની ખાતર પોતે ગર્ભમાં નિશ્ચેષ્ટપણે સ્થિર રહેલા છે તે વખતે ત્રિશલામાતા પોતાના ગર્ભના ચ્યવનનું અનુમાન કરી વિલાપ કરે છે તે પ્રસંગે માતાની પુત્રપ્રતિની વત્સલતા જોઈ શ્રી પ્રભુએ સ્નેહયુ નિરીક્ષણ કરતાં ગર્ભમાં હલન ચલન કરે છે અને તે વખતે માતાજીનો શોક દૂર થઇ સ્વસ્થ થાય છે તેથી જન્મ પછી માતા પિતાની હયાતી સુધી દીક્ષા ન લેવી તેવી પ્રતિજ્ઞા કરે છે એ એમના જેવા ઉચ્ચ અને સંસ્કારી આત્માની માતૃપિતૃ ભક્તિ શું અત્યારના પ્રાણીઓને સબળ દૃષ્ટાંત રૂપ નથી? જન્મથી. તેઓ માતા પિતા પ્રતિ વિનયને ઉચિત પણે સાચવી રાખી વર્તતા એ એમને ઘટિત જ હતું.

બીજા જે તીર્થંકરો આ ચોવીશીમાં થઇ ગયેલા છે તેમના કરતાં તીર્થંકર ભવમાં

કર્મના પ્રતિરોધ માટેનું આત્મબળ.

ઉદયમાન મનુષ્યોને તેવી પરિસ્થિતિઓ અતિશયોક્તિ પણે પરિણમી અશ્રદ્ધામાં દર્શાઈ જાય; પરંતુ પુણ્ય પ્રકૃતિનું ફળ હમેશા નવાં નવાં આશ્ચર્યોને ઉપજાવે તેવી કૃતિ વાળું હોય છે તેનું સામાન્ય સ્વરૂપમાં પ્રત્યક્ષપણે જગતમાં જોઇએ છીએ તો અધિકાધિક સ્વરૂપમાં તે કેમ

આ સ્તુતિ એમના સમતા ગુણની સમૃદ્ધિ માટેની કેવળ વાસ્તવિક જ છે.

એમનો સમતાગુણ એમના અનેકગુણોને દીપાવતો હતો. આ સમતા ગુણથી તેઓ [illegible] વાસ્તવ અનુભવતા હતા અને એ ગુણને વૃદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કર્યો જતા હતા. એવી ભાવના જે સમતાગુણ [illegible] તે તરફ તો તેમનું લક્ષ પૂર્વ જન્મથીજ થઇ ગયેલું હતું અને એની શરૂઆત કર્યાં પછી એ તેની વૃદ્ધિ અભ્યાસ વડે સિદ્ધ કરી હતી. તેથીજ તેનું દિગ્દર્શન શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ વાચક

भावित भावो भवेष्वनेकेषु

એ કથનથી સિદ્ધ કરે છે; અનેક જન્મોથી આ સંસ્કાર એમના હૃદયમાં બીજરૂપે રહેલા હતા, અને એ સંસ્કારોએ એમનું હૃદયજ મજબુત બનાવ્યું હતું. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—જે ચાર કષાયો સંસારી પ્રવૃત્તિઓને અનાદિકાળથી ચિટકેલ છે તેમને આત્મસત્તામાંથી નિઃશેષ કરવા એ તેમનો અંતિમ ઉદ્દેશ હતો; તેથી સમતા ગુણનો પ્રવેશ કર્યો વગર—આત્માને સમતા ગુણથી [illegible] બનાવ્યા વગર એ બની શકે તેમ ન હોતું; આવી ઉદ્દેશ અને નિશ્ચયનું પરસ્પર ઐક્ય જમાવતા હતા. હતા. આ સ્થિતિની વાસ્તવિકતા તેમણે પ્રયત્ન, ધૈર્ય અને હાથ [illegible] ઉત્પન્ન કરી હતી.

જે પરિણામ વિવેકદૃષ્ટિનું વર્ણન અત્યારે કરવું છે તેની વિવેકદૃષ્ટિ [illegible] વડે દીર્ઘમતી બની હતી. જન્મથીજ તેઓ બહિરાત્મ [illegible] કેટલીક રહેલા પ્રવૃત્તિઓની મર્યાદાથી દૂર હતા એટલે કે તેઓ અંતરાત્મ દૃષ્ટિવાન જન્મથી હતા. આવું, [illegible] એટલામાં મન હતું, પૌદ્‌ગલિક [illegible] રહિત હતું તેમજ અનિષ્ટ [illegible] દૂર કરવો

આધ્યાત્મિક વિવેક દૃષ્ટિ.

[illegible] પૌદ્‌ગલિક ક્રિયા છે તેમજ માતા, પિતા [illegible] નથી કિંતુ દેહસંબંધ પૌદ્‌ગલિક [illegible] છે; આત્માને તેની [illegible] પુત્ર, સ્વજન, ધન, મહેલ, વાડી, બગીચાનો સંબંધ કલ્પિત છે; આત્માને તેની [illegible] નથી [illegible] સ્વત્વનું તેમાં આરોપણ કરેલું છે—એ [illegible] સમજવાથી તેમની વિવેકદૃષ્ટિ [illegible] બની હતી અને નવાં [illegible] અંતરાત્મદૃષ્ટિવાન [illegible] સુખ દુઃખના પ્રસંગોને [illegible] હતી. [illegible] પ્રયત્ન કરતા હતા અને પરમાત્મપણાની પ્રાપ્તિ તરફ તેમનો પ્રયાણ [illegible] હતો. [illegible] સ્વરૂપમાં જાણવા એ [illegible] દૃષ્ટિ છે અને [illegible] વિવેક દૃષ્ટિથી [illegible] છે. [illegible] તેની [illegible] છે તેમ [illegible] તેની [illegible] કરી આપે છે. [illegible] વિવેકદૃષ્ટિ [illegible] અને [illegible] તેમને અને [illegible] નથી [illegible] તેમને અને [illegible] છે. [illegible] હતા અને એમનું [illegible] દૂર [illegible] હતા અને [illegible]

'પર પરિણતિ અદ્વેષપણે ઉવેખતા' એ વાક્યજ એમ બતાવે છે કે દેવદ્રષ્ટિને કે મદ પામે આચ્છાદન નહોતો તેથી અન્યદર્શનો-અનુયાયીઓ ઉપર કે તેને પાલન કરી બનેલાઓ ઉપર દ્વેષ નહીં રાખતાં કરૂણાબુદ્ધિએ સત્ય માર્ગનો બોધ તેમને આપી સત્યની પ્રતિપાદક શૈલીએ અસત્યનું ખંડન કરતા હતા અને એ રીતે જેમ સીધી પાતે મનુષ્યોને અનુરૂપ મતિમાં સહાયક નીવડે છે તેમ તેઓ પ્રાણીઓને સન્માર્ગમાં યોજવા ઉપકારક નીવડ્યા હતા. અઢાર દોષ રહિત હોય ત્રિભુવનમાં દેવાધિદેવ કહેવાયા છતાં અન્ય વ્યક્તિઓને હલકી માનવા જેટલું તેમનું લઘુપણું તુચ્છ નહોતું અગર—અભિમાન વૃત્તિનો અંતર નાશ કરનાર એવા એમને માટે એવી તુચ્છ મનના વિચારનો પણ સંભવ કેમ હોય! માત્ર એવી શક્તિ કારણ આપનાથી ભિન્ન હોય પોતાનાથી હલકી કોટિના મનુષ્યોને કંઈ રીતે સંસાર બંધનમાંથી મુક્ત કરી શકાય એવી એમની વિરાગ વૃત્તિને શોભાવે એવી ભાવના હતી તેમ છતાં જે પ્રાણીઓમાં કાળ સ્વભાવાદિની અપરિપક્વતા અથવા ઉદ્ધતાઈની ભાવના વિષે દ્રષ્ટિગોચર થતી તેમના તરફ માધ્યસ્થ વૃત્તિ રાખી તેમનું હિત થાઓ એ તેમ નથી તેમ કોઈ રૂપામાં આવે મગજ તેવો આગ્રહ કરતા. તેઓએ બધું સ્યાદ્વાદે સત્ય કહ્યું એ સિદ્ધાન્તને પોષેલો હતો અને એ દ્વારા અનેક પ્રાણીઓનું હિત કરવા સમર્થ બન્યા હતા. એમ અને આટલામાં ઉતરી 'મારૂં તે સારૂં' તેવી આગ્રહ શૈલીથી [illegible] નહિ પોતાને માનતા મનુષ્યો આજ હાસ્ય કરવાને બદલે સબળ મૂળથી અન્ય દર્શનથી એકનીષ્ઠ રહી જીવતા ક્રમે જગમાં વિશેષ અવકાશ છે—એ સ્થિતિની જે એને આ હતું મહિતી હતી. એવા આત્મજ્ઞાનના સંયોગો તપાસી પ્રત્યેક કાર્ય કરતા હતા. એક વખત જે એમના જેવા ઉચ્ચ કોટિના આત્માને કોઈ પણ અસર થઈ હતી નહિ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ અને વિવેક બુદ્ધિના આશ્રયથી શાંતિ પુરઃસર અન્ય દર્શનોના માર્ગનો નિર્ણય અત્રુક એવું સિવાને અન્યતનોજ માર્ગ છે એમ સ્પષ્ટ દર્શાવતા હતા. આ વિવેચન મેં કેવળ આજકાલે વિચારણાથી નહિ જાહેર કર્યો હતા અને સત્ય સ્વરૂપનો ચોમેર પ્રચાર કરવો હતો.

જે સામ્ય દ્રષ્ટિ શ્રીમદ્ વીર પરમાત્માના જ્ઞાનના પરિપાકપણામાંથી ઉદ્ભવી હતી તે એવા મહત્વ સ્થાન ઉપર રહેલી હતી કે જેનું વિસ્મરણ, દુનિયામાં અનેક પ્રસંગો અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળપણે તેમના જીવનમાં આવ્યા-ગયાં છતાં પણ થયું નહિ. પરંતુ તેમના આત્મપ્રેમ જ્ઞાનને એ [illegible]

અત્રુક આચારહિત (margin, [illegible])

[illegible] ... [illegible] ... [illegible]

અધિકારિત કે અનધિકારિત વિગેરે સર્વ દિશાના સમોગોને તપાસી જન્મસ્થાનના કેંદ્ર કહ્યી જોતા હતા. ગર્ભમાં હોવા છતાં માતા પિતા તરફનો પોતાનો અપ્રતિમ સ્નેહ જોઈ તેમની સાધ્ય દ્દષ્ટિ એવા નિર્ણય ઉપર આવી હતી કે તેમના અસ્તિત્વ પર્યંત દીક્ષા-સંયમ ગ્રહણ કરવી નહિ. ગોશાલકનાં કુવચનો સાંભળી તેના ઉપર જરા પણ દ્વેષ નહિ કરતાં તેનો ઉદ્ધાર કરવાનીજ એમની દ્દષ્ટિ હતી અને વારંવાર સત્ય સમજાવવા એમનો પ્રયત્ન કદી થાકતો નહિ. ઉપરાંત, દેવકૃત કે મનુષ્યકૃત ઉપસર્ગોને સહન કરવા જેટલું આત્મબળ-એ એમની આવી પ્રશસ્ત દ્દષ્ટિનેજ આભારી હતું, અંતરાત્મપણાની સ્થિતિમાં જન્મથીજ દેહ સ્વઆત્માને પરમાત્મપદ્દની કોટિમાં લાવી સ્થિરતાસંપન્ન કરવો એ એમની અચુક સાધ્ય દ્દષ્ટિનું સર્વોત્ર રહસ્ય હતું અને આ દ્દષ્ટિએજ તેમની પછીના પ્રાણીઓને અપૂર્વ બોધ આપ્યો છે.

શ્રીમદ્ મહાવીરના સમગ્ર જીવનનું રહસ્ય.

वीरः सर्वसुरासुरेंद्रमहितो वीरं बुधाः संश्रिताः ।
वीरेणाभिहतः स्वकर्मनिचयो वीराय नित्यं नमः ॥
वीरात्तीर्थमिदं प्रवृत्तमतुलं वीरस्य घोरं तपः ।
वीरे श्री धृति कीर्ति कांति निचयः श्रीवीर ! भद्रं दिश ॥

" જે સર્વ સુર અને અસુરોના ઇંદ્રોવડે સંપૂજિત છે, જેમનો પંડિત જનો આશ્રય કરે છે, જેમનાથી પોતાનો કર્મસમૂહ નષ્ટ કરાયલો છે,-એવા શ્રી વીરપ્રભુને નિત્ય નમસ્કાર હો; જેમના થકી (સ્યાદ્વાદમય) આ વિસ્તીર્ણ તીર્થ પ્રચાર પામેલું છે, જેમનો તપ અતિ પ્રચંડ છે, અને જેમને વિષે ધૈર્ય કીર્તિ અને ઓજસ વિગેરે ગુણોનો સમૂહ વિદ્યમાન છે એવા હે વીર પ્રભો ! અમને ઇષ્ટ સુખ આપો. "

પ્રિય વાંચકમણ, પ્રસ્તુત શ્રીવીર પરમાત્માના અખિલ જીવનનો એક પણ વિભાગ અવલોકવો એ આપણી સ્થૂલ દ્દષ્ટિની બહાર છે છતાં यत्नशक्ति विचारे न निष्फलाः स फलप्रदः એ શ્રીમદ્ હરિભદ્ર સૂરિના નિયમને અવલંબી એમના ગુણોનું જેટલે અંશે આપણી મતિ પ્રમાણે પ્રકટન કરી શકીએ અને તેને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં જાણી શકીએ તેટલે અંશે યોજક અને પાઠક ઉભયને લાભપ્રદ છે એ નિઃસંશય છે. यस्य निखिलाश्च दोषाः न संति सर्वे गुणाश्च विद्यंते એ સ્તુતિરચનાનો પ્રયોગ તપાસતાં શ્રી વીરમાં દોષને અવકાશજ નહોતો-જ્યાં જોઇએ ત્યાં દરેક પ્રસંગે ગુણોજ માલુમ પડતા હતા. શક્તિરૂપે રહેલા અનંત ગુણો વ્યક્તિરૂપે પ્રકટ થવાથી શ્રીવીર પ્રભુની દ્દષ્ટિ કેવળ ગુણગ્રાહી બનેલી હતી. તેઓ પ્રાણી માત્રમાં આત્મત્વે સમાનતા, ગુણોની શક્તિરૂપે સમાનતા સ્વપર પરત્વે માનતા અને તેમના ગુણો વ્યક્તિરૂપે પ્રકટ થયેલા હોવાથી પરને એ દ્દષ્ટિએ અસમાન જોઇ એમનો ઉદ્ધાર ઇચ્છતા-આ રીતે એમની દ્દષ્ટિ સંઘટક (integrating) અને વિઘટક (disintegrating, unifying) ઉભય તત્ત્વોને જાગતી રાખી ભેદાભેદપણું વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં તપાસી સર્વને પ્રેમદ્દષ્ટિએ જોતા હતા. એમની ગ્રાહક દ્દષ્ટિ પ્રત્યેક ગુણને કેળવી તેનું રસાયણ આત્મા સાથે મેળવી દેતી. આધ્યાત્મિક વૃત્તિ-સમતા જે વખતે અનુભવતા તે વખતે મુક્તિ થવાથી જે સુખ અપૂર્વ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય છે તેની

રે મનહર ભરી શાસ્ત્ર વિચારરે; „ „
થાય ભવપર ભવ સુખકારરે, „ „
રે અમૃતરસ ઉછળે સારરે. „ „૭
દીધા વિના કંઈ લે નહીં રે, „ „
રે હોય રાખ થાળી ‑ લોટરે; „ „
શિયળ સદા આખી શુદ્ધ રે, „ „
રે ડગે ક્યાંથી પાળે નવ કોટરે „ „૮
ઉપદેશમાં અમીરસ ઝરેરે, „ „
રે ઝીલે હોય જે ઝીલણહારરે; „ „
કેક પામર પડ્યા સંસારરે, „ „
રે જેને નહીં એ રસ અધિકારરે. „ „૯
કરણી કમાણી ચારિત્રનીરે, „ „
રે વધે જેથી ભવે સંતોષરે; „ „
સત સિદ્ધાન્તમા મચ્યા રહેરે, „ „
રે કરી કાયા જેમાં કુરબાનરે. „ „૧૦
પોથી પાનાને પાતરાંરે, „ „
રે વળી વસ્ત્ર ને કંઇ સામાનરે; „ „
ધરે મમતા વિના મરજાદમાંરે, „ „
રે જેમ ભાખી ગયા ભગવાનરે. „ „૧૧
ખાવે પીવે રાચે નહીરે, „ „
કરે ઓછાં ઓછાં લીંધ આદરરે; „ „
મન ઉપવાસથી દૃઢ દમેરે, „ „
રે જેમ જેગરાવ નીજ આચારરે. „ „૧૨
કાણું માણું જરી નહીરે, „ „
રે શણગાર સમજે સંતાપરે; „ „
ફુલી ભરામ ચાડે નહીરે, „ „
રે તનમન વચને નિષ્પાપરે. „ „૧૩
કરે પુન્ય નહીં નહીં પાપરે, „ „

(મજાપુર)

રે જપે સિદ્ધ ચક્રનોજ જાપરે; „ „
શ્રદ્ધા છે એક અરિહંતનીરે, „ „
રે કદી દેવો ન કોઇને શાપ. „ „૧૪
જપ તપ ધ્યાન ઉપદેશમાં રે, „ „
રે વળી સઝાયમાં ન વિરામરે; „ „
આળસ ઊંઘ નાહીં ફેરેરે, „ „
રે ગપસપ કુથલી તો હરામરે. „ „૧૫
ખરું આખર માણસ કરેરે, „ „
રે કરી ધર્મનો ઉદ્યોતરે; „ „
દેશકાળ ભાવને અનુસરેરે, „ „
રે શ્રેય સારૂ ગણે નહીં માનરે. „ „૧૬
સંસારી વાત ગણે ઝેર રે, „ „
રે સહુ સમજી સંસારી મર્મ રે; „ „
સંજમ ભાવ ફેરેફેરેરે, „ „
રે ગણે પ્રાણથી અધિક નીજ ધર્મરે. „ „૧૭
એવા ગુરૂનો મને ભાવરે, „ „
રે શિર નામું ક્યારે કરજોડરે; „ „
પ્રાણજીવન એ મળ્યા વિનારે „ „
રે ગઈ ખલી ઓધી પગદોડરે. „ „૧૮
કરો દયા ગુરૂ ! દીન દાસ છુંરે, „ „
રે જે કાપું કોડે ભવ જાગરે; „ „
ભમી ભમીને ભૂલો પડ્યોરે, „ „
રે કરો રસને અમૃત હું બાળરે. „ „૧૯
આપ વિના નહીં દાનરે, „ „
રે બીજો મારે ન કોઈ બચાવરે; „ „
માબાપ જે ગણું બધું રે, „ „
રે મુજ તરણ તારણ ભવ નાવ. „ „૨૦

પ્રાણજીવન મોરારજી શાહ.

શ્રી મહાવીર.

૧

પૂર્વે ભરતખંડમાં ક્ષત્રિયકુંડ નામનું એક નગર હતું. એ નગરમાં ઇક્ષ્વાકુ વંશનો સિદ્ધાર્થ નામનો પરમ પવિત્ર અને પ્રજાને સન્માર્ગે દોરનાર અને સંતોષનાર રાજા હતા. આ પુણ્યશાળી સિદ્ધાર્થ રાજાને ત્રિશલા નામે પતિપરાયણી સાધ્વી સ્નેહાળ પત્ની હતી

આ ત્રિશલાદેવીના ગર્ભમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુ આવ્યા. મહાત્માઓ આમ કરવું એમ વારંવાર કહેતા નથી પરંતુ તેમના જીવનમાંથી જન્મથી તે અવસાન સુધીના જીવનક્રમથી બોધ લેનારને ઘણું ઘણું મળી રહે છે. શાસ્ત્રકારોએ સર્વ દેવોમાં માતૃદેવ પ્રથમ માન્યા છે અને વીર મહાત્મા મહાવીરે પોતાના કૃત્યથી જગતમાં અપ્રતિમ માતૃભક્તિનો બોધ આપ્યો છે. સંસારના અનુભવીને, મુખ્યત્વે કરી સ્ત્રીઓને વિદિત છે કે ગર્ભનું ફરકવું થાય છે. "જો હું માતાના ગર્ભમાં હાલીશ-ફરકીશ તો મારી પુત્રવત્સલ માતાને કષ્ટ થશે, દુઃખ થશે," માતાને,—નવ મહિના ભારવહન કરનાર માતાને—ત્યાર પછી પણ 'સુકામાં સુવાડી ભીને પોતે પોઢે' કરનાર નિઃસ્વાર્થ સ્નેહની મૂર્તિ માતાને—દુઃખ ન થવું માની શ્રી મહાવીર ગર્ભમાં ફરક્યા નહી શ્રી મહાવીરને આ અભિગ્રહ-માતા પ્રત્યેનો ભાવ કેટલો ઉન્નત ! જન્મ્યા પહેલાં તો શું પરંતુ જન્મ્યા પછી પણ 'માતાને સંતાપીશ નહી' એવી પ્રતિજ્ઞા કરી. તેમ વર્તનારજ શ્રી મહાવીરને પગલે ચાલ્યો કહેવાય છે.

ક્રમક્રમે ચૈત્ર માસની શુકલ ત્રયોદશીએ ત્રિશલા દેવીએ શ્રી મહાવીરને જન્મ આપ્યો. શ્રી મહાવીરને વડિલ બન્ધુ હતા છતાં મહાવીરના જન્મથી નગરીમાં અધિક આનંદ પ્રવર્ત્યો. પુત્રના લક્ષણ પારણામાંથી જણાય એ ન્યાયે શ્રી મહાવીરનો પ્રભાવ, શ્રી મહાવીરનું તેજ, છૂપું રહ્યું નહી. 'ચંદ છુપે નહિ બાદલ છાયો, તેજ છુપે નહી ભભૂત લગાયો' તેમ શ્રીમહાવીરની પ્રભા સર્વ ઉપર પડવા લાગી.

જાત કર્માદિ સંસ્કાર કર્યા પછી જન્મથી બારમે દિવસે નામકરણ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યા. શ્રીમહાવીરના જન્મથી નગરમાં આનંદ વધ્યો હતો, કુટુમ્બમાં સ્નેહની વૃદ્ધિ થઈ હતી, એટલે શ્રીમહાવીરનું વર્ધમાન નામ પાડવામાં આવ્યું.

મહાવીર વર્ધમાન આઠ વર્ષના થયા. પોતે એક ક્ષત્રિય રાજપુત્ર હતા. તહેનાતમાં અસંખ્ય દાસ દાસીઓ રહેતી. સામાન્ય વર્ગના લોક તરફ નજર પણ ન કરી હોય તો પણ ન કરે એવી પદવી હતી. છતાં શ્રીમહાવીર પોતાના સમોવડીયા બાળકો સાથે નિરંકુશ રમતા. તેમને પ્રેમથી બોલાવતા. શ્રીમહાવીરના જીવનમાંથી આ બીજો બોધ લેવાનો છે. આપણા મોટરકારમાં ફરનારા, પૈસામાં આળોટનારા, પોતાને ઉંચા માનનારા શ્રીમન્તો, સત્તાધીશો, ગરીબો પ્રત્યે તિરસ્કાર નજરે જૂવે છે, તો પછી તેમની સાથે હસે તો ક્યાંથીજ ! શ્રીમહાવીરે પોતાના દૃષ્ટાન્તથી પરમાત્માને રાજી રાખવા હોય તો પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે સમભાવ રાખો એ કરી દેખાડ્યું.

શ્રીમહાવીરના બાળજીવનમાંથી ત્રીજો બોધ નિડરતાનો લેવાનો છે. હાલ માબાપ-સ્વાર્થને ખાતર બાળકોને બીકણ બનાવવામાં આવે છે. 'બાવો આવ્યો,' અંધારામાં તે એકલો જવા દે બાળકને 'કોઈ કરડશે ! એકલા જવાય નહિ.' એમ કરી એમને નાહિંમત બનાવવામાં આવે છે શ્રીમહાવીરે નિડર બહાદૂર થવાનો ઉપદેશ કર્યો છે. એક સમય મહાવીર રમતા હતા ત્યાં એક ભયંકર સર્પ આવ્યો. આ સર્પને જોઈ બીજા કુમારો નાઠા ભયથી નાસી ગયા શ્રી મહાવીર જરા પણ ગભરાયા નહી. હિંમત રાખી હસતાંથી તે સર્પને પકડ્યો અને દૂર કર્યો પાસમાં વીંટી કાળજાનો કે સર્પ ભિકર.' તો આપણા જાણો છો કે શું પણ એવાં સો પુરુષો પણ કેટલાં ગભરાય છે ! નિડરતાની ટેવ જેટલી કેળવવી એટલી ઓછી છે. આપણાં બાળકો કોઈ મોટાં-સાપ વીંછી કે વાઘ દેખીને

ગભરાય તો પછી જનસમાજ માટે, રાજ્યભક્તિ માટે, સહનશક્તિ, નિડરતા, ક્યારે આવવાની!

શ્રીમહાવીર પ્રભુ સર્વજ્ઞ હતા, બુદ્ધિશાળી હતા, છતાં જગતમાં દાખલો બેસાડવા અભ્યાસ, જ્ઞાન, કેળવણી આવશ્યક છે એ દર્શાવવા ગુરૂને ઘેર ગયા અને અભ્યાસ કર્યો. શ્રી મહાવીર રાજપુત્ર હતા. એમને દ્રવ્યની ન્યૂનતા નહોતી છતાં ખંત, ઉમંગથી પિતાએ અભ્યાસ કરાવ્યો અને પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવ્યું આપણા શેડીયાઓ તવંગરો–" અમારા પુત્રોને વળી અભ્યાસની માથાકૂટ શી! એમને ક્યાં નોકરી કરવા જવું છે!" એ વિચારે પૂરો અભ્યાસજ કરવા દેતા નથી. બે ચાર ધોરણો ચલાવવા દે તે શાળા ઉપર–કેળવણીખાતા ઉપર ઉપકાર કરતા હોય તેમ. શ્રી મહાવીરના ભક્તો, શ્રી મહાવીરના અનુયાયીઓ, એ મહાત્માને પગલે ચાલો, ગમે તે સ્થિતિનાને પણ વિદ્યાભ્યાસ આવશ્યક છે એ જાણવું જોઈએ.

શ્રીમહાવીરને જન્મથીજ ઉચ્ચ સંસ્કાર હતા એટલે અનીતિ–અયોગ્ય વિચાર કે વિકારોનો પ્રવેશ થાય એમ નહોતો. જ્યારે આપણા હાલના યુવાનો શૃંગારયુક્ત નાટકો, નોવેલોની અસરથી, ઘેર કે બ્હાર નીતિના સંસ્કારો ન પડેલા હોવાથી સમવયસ્ક સાથે સ્ત્રી પુરૂષોની વાતો કરી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યને ક્ષતિ આપે છે ત્યારે આપણને કેટલો શોક થાય છે? ! વીસ કે પચીસ વર્ષ સુધી લગ્ન ન કરવું એમાંજ બ્રહ્મચર્ય આવી રહેતું નથી, પરન્તુ એ વયસુધી–લગ્ન થતાં સુધી અપવિત્ર વિચારો ન આવે એવી મનની ઘટના કરવી એમાંજ મહત્તા છે. સ્ત્રીઓથી દૂર રહેવા વનવાસ કરવા કરતાં જનસમાજમાં રહી એ વસ્તુના પોષવીજ નહી એમાંજ વિદ્યા ગૃહકેળવણી–સંસ્કારની ખુબી રહી છે. શ્રીમહાવીરના જીવનમાંથી એજ શિખવાનું છે. પોતે રાજપુત્ર હતા. યુવાન હતા. અનેક કન્યાઓ મેળવી શકત એવી સ્થિતિમાં હતા એટલું જ નહિ પણ સમરવીર નામના રાજાની યશોદા નામની સ્વરૂપવાન કન્યા માટે માગુ આવ્યું છતાં મહાવીરને જરા પણ વિકાર થયો નહી. આ જીતેન્દ્રિય વૃત્તિ કેળવી પ્રભુને પગલે ચાલવાની આપણા યુવાનોને ઓછી જરૂર નથી. મ્હોટી વયે લગ્ન થાય એ વંદનીય છે, પરન્તુ એ લગ્ન થતાં સુધી નિર્વિકાર રહેવું, થતા વિકારને દાબવા મનોબલની જરૂર છે અને આ મનોબલનો આધાર પ્રથમ તંદુરસ્તી, ગૃહ અને શાળાની કેળવણી–સત્સંગ અને પ્રબલ મનોનિગ્રહ ઉપર છે. શ્રીમહાવીરે લગ્ન કરવા સાફ ના પાડી.

જ્યારે સમરવીર તરફથી વિવાહને માટે કહેણ આવ્યું ત્યારે સિદ્ધાર્થ રાજાએ વિવાહની એકદમ હા પાડી નથી પરન્તુ પુત્રની ઇચ્છા જાણવા માણસો મોકલ્યા હતા. પરણાવવું એ શબ્દને બદલે પરણવું એમ હતું. માતાપિતાજ કન્યાની કે વરની શોધ કરતા, પરંતુ પરણનારની સંમતિ આવશ્યક હતી એ આ દૃષ્ટાન્તથી સાબીત થાય છે. તો મહાવીરને પગલે ચાલનાર, પોતાના બાલકોને ઘોડીયામાંજ, બાલ્યાવસ્થામાંજ, ન પરણાવતાં યોગ્ય વયે આવતાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ સંમતિ લેવા ભૂલશે નહિ.

શ્રીમહાવીરને સંસારમાં પડવા જરા પણ લાલસા નહોતી. વળી દીક્ષા લેવા અભિલાષ હતો પરન્તુ આ સર્વ કરતાં માતાપિતાની આજ્ઞાનું પાલન એ એમને વિશેષ હતું. જગતમાં આત્મભોગ આપનારજ મહાત્મા ગણાયા છે. આત્મભોગથીજ પરમાત્મા રાજી થાય છે. આ આત્મભોગ પણ મ્હોટો હોવો જોઇએ. કેટલાક તીર્થની જગાએ જઇ અમૂક વસ્તુનો ત્યાગ કરે છે. હવે આ ત્યાગમાં પણ છેતરપીંડી હોય છે. એક જણને રીંગણા ન ભાવતાં

...ત્ર અને તીર્થમાં જ્યાં રીંગણાં ન ખાવાનો અભિગ્રહ કરે એ કાંઇ આત્મભોગ કહેવાય ! ! ...ડે જ. તમને અતિપ્રિય હોય—જે વિના તમને ઘડી ભર ચાલતું ન હોય તેનો ત્યાગ ...ત્વ.માં જ આત્મભોગ સમાયેલો છે. શ્રીમહાવીરને દીક્ષાનાં સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. દીક્ષા ...યારે લઉં એમ થયા કરતું હતું. સંસારની ધૂંસરી ગમતી નહોતી. આ સમયે કેવળ ...માતાપિતાના આગ્રહ અને સંતોષને લઇને જ શ્રી મહાવીરે યશોદા સાથે લગ્ન કર્યું.

સામાન્ય રીતે એમ બને છે કે ઇચ્છા વિરુદ્ધ લગ્ન કરનાર પોતાની પત્ની-નિર્દોષ ...ત્નીને કનડે છે, સંસારસુખ ભોગવતો નથી અને કુટુંબમાં કલેશ સિવાય કાંઇ જોતો નથી. શ્રી મહાવીરના જીવનમાંથી પગલે પગલે બોધ મળે છે. પોતે લગ્ન કરવાના નહોતા. કેવળ માતપિતાની આજ્ઞા ન લોપવાની ઇચ્છાથીજ પરણ્યા છતાં લગ્નની જવાબદારી માથે લીધી પછી જવાબદારી પરિપૂર્ણ રીતે બજાવી આપણને કર્તવ્ય ભાન કરાવ્યું છે. પત્નીને જરા પણ અસંતોષ આવવા દીધો નથી. એક દૃષ્ટાન્તરૂપ દૈવી દંપતીજીવન ગાળ્યું હતું. પતિપત્નીના પ્રેમની મૂર્તિરૂપ પ્રિયદર્શના નામની પુત્રી થઇ અને એ પુત્રીને યોગ્ય વયે જમાલી નામના રાજપુત્ર સાથે પરણાવી.

શ્રીમહાવીરને પુત્રી થઇ: એ પુત્રી પ્રિયદર્શનાજ હતી. સામાન્યતઃ પુત્રીજન્મ હલકો લેખાય છે. પુત્ર થતાં જ્યારે સાકર વ્હેંચાય છે ત્યારે પુત્રી થતાં નિરાશા થાય છે. એ નિરાશા ન રાખો પુત્રી પણ આદરણીય છે, ભવિષ્યની કેળવાય તો ગૃહિણી ગૃહદેવી, વીરમાતા છે એ ભાવના ઉત્પન્ન થાય, એ હેતુ પણ આ પ્રિયદર્શનના જન્મમાં હોય તો અસંભવિત નથી.

શ્રીમહાવીરનો અભિગ્રહ હતો કે જ્યાં સુધી માતાપિતા હયાત છે, ત્યાંસુધી મારે દિક્ષા ગ્રહણ કરી મારો પરમસ્વાર્થ સાધવો નથી. શ્રીમહાવીરના આ અભિગ્રહમાં કેટલો આત્મભોગ છે ! નવા જમાનામાં સ્વતંત્રતા અને સ્વચ્છંદપણામાં બહુ ભેદ ન માનનારા યુવાનો માતપિતાનું ગમે તે થાય, એમની ગમે તેમ મરજી હોય, મ્હારે મ્હારો સ્વાર્થ સમજવો જોઇએ, એ બોલનારને શ્રીમહાવીરના પગલે ચાલવા, મહાવીરના આત્મભોગ સમજવા, પ્રેમપૂર્વક વિનંતિ છે.

શ્રીમહાવીર અઠાવીશ વર્ષના થયા અને માતાપિતા દેવલોકમાં ગયા. હવે મહાવીરે પોતાના વડિલ બન્ધુ નંદિવર્ધનને શાન્ત કરી રાજ્યતંત્ર સોંપ્યું અને દીક્ષા લેવા રજા માગી. નંદિવર્ધનને શ્રીમહાવીરની આ માગણી આઘાતરૂપ થઈ. આ બન્ધુઓ વચ્ચે કેટલો પ્રેમ ! પિતાની મિલકત માટે લડનારા કોર્ટની દેવડીએ ચ્હડનારાઓમાં આ બન્ધુ પ્રેમ કયાંથી સમજાય ! રાજ્યમાં ભાગ પડાવનાર, સંસારનો ત્યાગ કરી જવા તૈયાર થનારને પ્રેમથી-લાગણીથી રહો રહો કહેનાર કેટલા બન્ધુ હશે ! બન્ધુભાવની આથી બીજી કઇ પરાકાષ્ઠા ! આત્મભોગ, પરસેવા, બીજાને સુખી કરવા એ જેનો જીવનમંત્ર છે એવા મહાવીરે પોતાના વડિલ બન્ધુ નંદિવર્ધનને સંતોષ્યા. પોતાનો સંકલ્પ મુલ્તવી રાખ્યો, અને બન્ધુની ઇચ્છા મુજબ વધુ બે વર્ષ ગાળ્યાં. બે વર્ષ પછી શ્રીમહાવીરે દીક્ષા લીધી અને સગાં, સંબંધી નગર વગેરેનો ત્યાગ કરી કેવળ પ્રાણી માત્રને પોતાનાં બન્ધુ માની જીવન વ્યતીત કરવા આરંભ કર્યો.

મહાવીરે દીક્ષા લીધી તે પહેલાં દાન ક્રિયા કરી હતી. દાન ક્રિયા પછી-દીક્ષા લઇ

નિકળ્યા પછી એક બ્રાહ્મણ, અકિંચન ગરીબ બ્રાહ્મણ દાન માટે એમની પાસે આવ્યો. મહાપ્રભુએ આપણા મદોન્મત્ત સંસારી પેઠે આ ભિક્ષુકને ગાળો દીધી નહી. તેનો તિરસ્કાર કર્યો નહી. પરન્તુ એ યથાસ્થિત દરિદ્રી છે એમ ખાતરી થતાં પોતાનું અર્ધું વસ્ત્ર આપ્યું. દયા–અનુકંપાનું અનુકરણીય દષ્ટાન્ત આથી બીજું કયું !

શ્રી મહાવીરે ૭ વર્ષ આમ વિહાર કર્યો અને વિહાર દરમ્યાન એમના અનેક ગુણો પ્રકાશી જગતને બોધરૂપ થયા હતા. ક્ષમા એ મહાવીરનો સ્વભાવજન્ય ગુણ હતો. એક વેળા મહાવીર ધ્યાનસ્થ હતા. એવામાં એક ગોવાળના બેલો ફરતા ફરતા મહાવીરની પાસે ચરતા હતા, ગોવાળ ખોળનો ખોળતો ત્યાં આવ્યો અને એને એમ લાગ્યું કે બેલો ચોરનાર આ છે, એમ થતાં મહાવીરને મારવા તૈયાર થયો, છતાં મહાવીરને જરા પણ ક્રોધ ન આવ્યો. ગોપના અજ્ઞાન માટે કેવળ હસ્યા. કાળે કરી ગોપને પોતાની ભુલ જણાઈ ને મહાવીરની ક્ષમા યાચી. ક્ષમા એજ વીરોનું ભૂષણ છે અને વીરને પગલે ચાલનાર પ્રત્યેક મનુષ્યે આ ક્ષમાનું ભૂષણ પહેરવા જરૂર છે.

શ્રીમહાવીરે આમ આત્મ અને રાષ્ટ્રોન્નતિના કાર્યમાં બાર વરસ વ્યતિત કર્યા. એ બાર વર્ષ દરમિયાન અનેક સ્ત્રી પુરૂષોના આત્માનો ઉદ્ધાર કર્યો. સ્થળે સ્થળે ફરી દયા, ક્ષમા, પ્રેમવૃત્તિ પ્રસારી. મહાવીર જેવા અપ્રતિમ આત્માને આ જ્ઞાન માટે બાર બાર વર્ષ વ્યતિત કરવાં પડયાં. અનેક પ્રસગોમાં આવવું પડયું એજ દર્શાવી આપે છે કે જ્ઞાન મેળવવાનો રાજ માર્ગ નથી હોતો. ઉત્તમ ગુણોની સેવના, પ્રતિજ્ઞા, પ્રયત્નો અને કેવળ પરને માટે જીવવાના નિશ્ચયની જરૂર છે.

કાળ જતાં મહાવીરે સમવસરણમાં બેસી દેશના આપવા નિશ્ચય કર્યો. આ સમયે કેટલાક અજ્ઞાન બ્રાહ્મણોએ મહાવીરને હલકા પાડવા, એમને તોડી પાડવા, અનેકવિધ પ્રયત્નો કર્યા, પરન્તુ ક્ષમાશીલ મહાવીર જરાપણ ડગ્યા નહી હાલમાં કેટલાક સ્થળે–કેટલીક સમાજોમાં શાસ્ત્રાર્થ થાય છે અને પરિણામે ગાળો તિરસ્કાર પ્રત્યક્ષ થાય છે તેમ ન કરતાં, વિતંડાવાદ ન કરતાં પ્રતિપક્ષી પ્રત્યે સદ્ભાવ દર્શાવ્યો. મહાવીરે આ બ્રાહ્મણોને પ્રેમથી બોલાવ્યા. તેમની શંકા સાંભળી અને દલીલોથી શાસ્ત્રના પ્રમાણોથી તેમની શંકાનું સમાધાન કર્યું તેમને પોતાના મતના કર્યા અને આ પ્રમાણે શ્રી પ્રભુએ ૪૪૦૦ શિષ્યોને દિક્ષા આપી. અને સ્ત્રી તેમજ પુરૂષોને સદ્બોધી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી.

મહાવીર પ્રભુએ આમ અનેક સ્થળે ફરી ભવકુપમાં ડુબતા પ્રાણીઓને બહાર કાઢી દેહનું ચૈતન્ય મધ્યમ પાવાપુરીમાં ત્યજ્યું. અને આસો વદ અમાસ એટલે દિવાળીને દિવસે બહોતેર વર્ષની વયે મહાવીર નિર્વાણ પામ્યા.

શ્રી મહાવીરે આ પ્રમાણે જન્મથી નિર્વાણપદ સુધી કેવળ પરોપકાર જ કર્યું છે. એક વર્ષના ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમાનતા પ્રેમ–દયા–માતાપિતાની સેવા, અહિંસા, આત્મત્યાગ, વ્યવહાર કુશળતા, આસક્તિનો અભાવ વગેરે સ્પષ્ટજ દર્શાવ્યા છે. એક આદર્શ પુત્ર તરીકે એક પતિ તરીકે, પુરૂષ પિતા તરીકે, પ્રાણી માત્રના બન્ધુ તરીકે જ શ્રીમહાવીરનું જીવન શુદ્ધ છે. બાર વર્ષ વિહારમાં ગાળ્યાં તેમાં અનેક શાંતિ અને સ્થિતિનાં સ્ત્રી પુરૂષો કેવળ પ્રેમ–દયાપૂર્ણ વર્ત્યા છે. તેમાં પણ જરા પણ એમ અહંતા કે અભિમાનથી નહી જ. પણ આત્મભાને પામી અને જગતનાં પરમાત્માને પામવા ભણતાં શિખવ્યું છે. (૯)

ઓના ત્રીસ વર્ષમાં ઘણી ઉન્નતિ ગુણો પ્રકાશ્યા હતા. અહિંસાનો પરમમંત્ર ત્હેમણે સાધ્યો તો. પર ધર્મી-અન્યમતાવલમ્બી પ્રત્યે અભિરુચિ, એમના ધર્મની અવગણનામાં જ આપણા ધર્મની મહત્તા મહાવીરે માની જ નથી. પ્રેમ, શંકાસમાધાનથી જ ધર્મ પ્રવર્તાવ્યો તો અને એ મહાગુણને લીધે જ એમનો વિજય થયો.

એ મહાત્માના ક્ષમા, અહિંસા-મૂલ દયા-આત્મ ભોગનું કાંઇક સ્મરણ કરી એમને પગલે ચાલવા આપણા બન્ધુઓમાં ઉત્સાહ પ્રગટો એજ મહેચ્છા.

B. R. D.

महावीरने-विनति.

૧

+મનમંદિર.

દુખ ટળિયાં મુખ દીઠે મુજ સુખ ઉપનાં રે, ભેટયા ભેટયા વીરજિણંદ રે;
હવે મુજ મનમંદિરમાં પ્રભુ ! આવી વસો રે, પામું પામું પરમાનંદ રે. દુખ. ૧
પીઠબંધ ઈહાં કિધો સમકિત વજ્રનો રે, કાઢયો કાઢયો કચરો ને ભ્રાંતિ રે;
ઈહાં અતિ ઉંચા સોહે ચારિત્ર ચંદુઆ રે, રૂડી રૂડી સંવર ભાંતિ રે. દુખ. ૨
કર્મવિવર ગોખે ઈહાં મોતી ઝૂમખાં રે, ઝુલે ઝુલે ધીગુણ આઠ રે;
બાર ભાવના પંચાળી અચરજ કરે રે, કોરી કોરી કોરણી કાઠ રે. દુખ. ૩
ઈહાં આવી સમતા રાણીશું પ્રભુ ! રમો રે, સારી સારી સ્થિરતા સેજરે;
કિમ જઈ શકશો રે એકવાર જો આવશો રે, રંજયા રંજયા હિયડાની હેજરે. દુખ. ૪
વયણ અરજ સુણી પ્રભુ મનમંદિર આવિયા રે, આપે તુઠા તુઠા ત્રિભુવનભાણરે;
શ્રી નયવિજય વિબુધ પયસેવક ઈમ કહેરે, તેણે પામ્યા પામ્યા કોડિ કલ્યાણ રે. દુખ. ૫

—યશોવિજય.

૨

(કોઇકારે હરો-એ દેશી.)

સિદ્ધારથના રે નંદન ! વિનવું, વિનતડી અવધાર;
ભવમંડપમાં રે નાટક નાચીઓ, હવે મુજ દાન દેવાર. સિ. ૧
[1]ત્રણ રતન મુજ આપો, તાતજી ! જિમ નાવેરે સંતાપ;
દાન દેવંતાં રે વળી [2]પ્રભુ કસર કિશી ! આપો પદવી રે આપ ! સિ. ૨
ચરણ અંગુઠે મેરૂ કંપાવિયો, સુરનું [3]મોડયું રે માન;
કર્મતણા તેરે કટક ફટિયા, દીધું [4]વરસીરે દાન. સિ. ૩

+ આ મનમંદિરની કલ્પ કરવના કાર્દ શરુઆત જિનવિજયજીનું દેરાસર 'મનમોહન'નું કલ્પના-ના ચિત્ર દેખતાંજ સાહુભૂત સ્તવે (ભાંડારમાં ...ઈ. ... મનમોહન મંદિર ઠેકાણે સ્વ ઈ ...-દેરી ... અને ... પ્રભુ મનમંદિરે સમસ્ત ... વાચ છે...)

૧ જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર એ રત્નત્રય ૨ કંજુસાઇ, આનાકાની. ૩ તોડયું, ભાંગી નાખ્યું ૪ વાર્ષિક.

શાસનનાયક ! સર્વે સુખદાયક ! ત્રિશલા કુખે રતન !
સિદ્ધારથનો રે વંશ દીપાવીઓ, સાહિબ ! તું ધન ધન ! સિ. ૪
વાચકશેખર કીર્ત્તિવિજય ગુરૂ, પામી તાસ પસાય;
ધર્મતણે રસે જિન ચોવીશના, વિનયવિજય ગુણગાય. સિ. ૫

વિનયવિજય (સ્વ. સં. ૧૭૩૮)

૩

આવ આવરે મ્હારા મનડા માંહિ, તું છે પ્યારોરે,
હરિહરાદિક દેવહૂંતી[1], હું છું ન્યારોરે. આવ. ૧
અહો મહાવીર ! ગંભીર તું તો, નાથ મ્હારોરે,
હું નમું તુને ગમે મુને સાથ તહારોરે. આવ. ૨
[2]સાહી સાહીરે ચીકડા હાથ મ્હારા,વૈરી [3] વારોરે,
દે દેરે દર્શન દેવ ! મુને દે ને [4]લ્હારોરે. આવ ૩
તું વિના ત્રિલોકમાં [5]કોહેનો નથી ચારોરે,
સંસાર [6]પારાવારનો સ્વામી, ! આપને [7]આરોરે. આવ. ૪
ઉદયરત્ન પ્રભુ જગમાં જોતાં તું છે તારો રે,
તાર તારરે મુને તાર તું, સંસાર સારોરે. આવ. ૫

—ઉદયરત્ન.

૪

(સુણ સુણ વાલ્હા—એ દેશી)

અવિકમલ પડિબોહતો, સહુ તણે પરિવાર,
ગામ નગર પુર વિહરતો, મિલિ ન શક્યો તિણવારરે. ચરમ જિણેસર.
ચરમ જિણેસર લીણો શિવપુર વાસોરે,
[8]સબલ વિમાસણ. કેમ કરૂં [9]અરદાસોરે ?
હવે અળગો જઇ રહ્યો, નિંદા કિણુ કિમ અવાય ?
ચક્ષનો સાથ ન કો મિલે, કિમ કાગલ દેવાય ? ચરમ૦
ઇમ જિનરાજ વિચારતાં આવ્યો ભાવ પ્રધાન,
નિજ તું પ્રત્યક્ષ મેળવ્યો હવે કર આપ સમાન. ચરમ૦

—જિનરાજ સૂરિ (ખરતરગચ્છ)
(જિનસિંહના પટ્ટધર)

---

૧ દેવકદિ ૨ પકડ ૩ નિવારો-દૂર કરો ૪ અનુસરણ ૫ કોઈનું ચાલવાનું નથી ૬ સમુદ્ર ૭ પાર ૮ મનુષ્યારે મુંઝવણ. ૯ અરજ.

૫

(રાગ. જંગલો. નથનં જમાકડો. એ દેશી.)

શાસનનાયકસેં અબ મેરી, અરજ કરનકું આયો,
હોજી સાહેબા ! અબ મુજ પાઠાયો—૧
કાલ અનંતે પુદ્ગલ, આવર્તન સો વહાયો, હોજ. ૨
ભમત ભમત સનિતોપથ ન્યાયે, તુમ શાસન હું પાયો. હોજ. ૩
અબે સેવકકું વંછિત દીજે, દીજે જ્યા હું સવાયો. હોજ. ૪
જો તુમ તારે સોઈ હું જાનું, તિને કહા દિનો બતાયો. હોજ. ૫
ઘોં કરને સાખીકો ન રહે, તારક બિરુદ ધરાયો. હોજ. ૬
આગેં પીછે કછુ ન વિચારો, પારસ અવસ જો રમણાયો. હોજ. ૭
તુમ પદ સેવા અમૃતક્રિયા સેં, દીજે હું નવનિધિપાયો. હોજ. ૮

—અમૃતવિજય.

વદ્દિકભાઈની વિનતિ.

૬

(હલ સાલુડાનિ—એ દેશી.)

વીરજી ! ઉભો મરમોડિ, બે કર જોડી અરજ કરે રે લો.
—મ્હારા વીર પીઆરારે લો.
વીરજી ! રાજેસર રાણા આણા તાહરી શિર ધરૂંરે લો.
—મ્હારા વીર પીઆરારે. ૧
વીરજી ! મોહબડે વલવલે નવલે, ભણુ રાની રહુંરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! વાતો મનદુખની સુખની, તુજ આગે કહુંરે લો. મ્હારા. ૨
વીરજી ! જિન પરલોકે ગયા, તિણુ દીઠે દીહા ગમુંરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! ચિંતાતુર નિત મો ચિતમાં, જિમ કુતો ભમુંરે લો. મ્હારા. ૩
વીરજી ! તુજ વિરહે ચોફેરોં, વગી ઉંટ દધરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! સંજમ જો લેહો દેસ્યો, ગુંભડ ખાર તેરે લો. મ્હારા. ૪
વીરજી ! ભોજન નવિ ભાવે થાવે અતિ અસંભવ્યારે લો. મ્હારા.
વીરજી ! નિદરડી નાવે ખાટે, મન ઉધાપલોરે લો. મ્હારા. ૫
વીરજી ! છાતિમાં ઘાતી કરી, જેલે સારનીરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! પીડા વિણુ વારે લાગે, મોટી મારનીરે લો. મ્હારા. ૬
વીરજી ! વેદન નવિ જાણે ટાલે, આણે કઠિન હિયોરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! થાઓ કરુણાના વાલ્હા, મન ના મુકી દિયોરે લો. મ્હારા. ૭
વીરજી ! વિનવ્યા ઠમ અર્ઝ આઈ, આઈ નંદિવર્ધનેરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! ભીના નહિ મનડું ધનડું, પેરે જગતનેરે લો. મ્હારા. ૮
વીરજી ! ચારિત્ર લેસું મેં પામી, અવસર આપણોરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! કેવળ લહી સીધો લીધો, શાશ્વત સુખ ઘણોરે લો. મ્હારા. ૯
વીરજી ! પ્રેમે જે ધ્યાવે ગાવે, જિન ગુણ આદરીરે લો. મ્હારા.
વીરજી ! કાંતિવિજય જયમાળા માધ્યને વરીરે લો. મ્હારા. ૧૦

—કાંતિવિજય.

પ્રભુને વંદનાર્થે આવેલ ઇંદ્ર.

હોરી

મહાવીર એસે જિનવંદનકું, હરિ આવત બે કરજોડી.
મહાવીર એસે પ્રભુવંદનકું,
હરિ આવત બે કરજોડી. ૧

ચોદ સહસ તે હસ્તી બનાયે, પાંચસેં બાર મુખોરી;
મુખ મુખી અષ્ટ દંતૂશળ સોહે, વાવડી આઠ લખોરી. મહાવીર. ૨
વાવ્ય વાવ્ય બિચ અષ્ટકમળ હે, પાંખડી લાખ લહોરી;
પાંખડી પાંખડી નાટક રચના. વરણી વેણુ ઝકોરી. મહાવીર. ૩
કમળ કમળ બીચ ઇંદ્રભુવન હે, આઠ ભદ્રાસન જોરી;
બિચમેં સિંહાસન ઇંદ્ર બિરાજે, વીર નમત કરજોરી. મહાવીર. ૪
દશાર્ણવભદ્ર દેખી હરિ રચના, નિજ અભિમાન તજ્યોરી;
રિદ્ધિ છોડકે ચારિત્ર લીનો, પ્રભુકે શરણે રહ્યોરી. મહાવીર. ૫
પ્રભુકે બચન સુણી આનંદ પાવે, વંદન મુનિયે કર્યોરી;
વિનય ધરત બહુ ભક્તિ કરતહે, હરિ નિજ સ્વર્ગે ગયોરી.મહાવીર. ૬

વિનયવિમલ.

(આમાં હરિ એટલે ઇંદ્ર એ અર્થ લેવાનો છે. ઇંદ્ર વીરપ્રભુને નિજ સર્વ પરિવાર સહિત વંદન કરવા આવે છે. ઇંદ્રની ઋદ્ધિ જોઇ દશાર્ણભદ્ર રાજાને પોતાની સમૃદ્ધિનો જે મદ હતો તે ગળી ગયો-દીક્ષા લીધી. ઇંદ્ર વીરવાણી સુણી પોતાના સ્થાને સ્વર્ગે ગયો. આમ ટુંકે હકીકત છે.—તંત્રી.)

સ્ત્રીવાંચન વિભાગ.

સંપાદિકા—નિર્મળા બહેન.

વીરવંદના.

૧

*માહારી વીરપ્રભુને વંદનારે, એની વંદના તે પાપ નિકંદના રે—માહારી.
હાંરે હુંતો કળશ ભરૂં તે ગંગા નીરના રે, હુંતો નવણ કરૂં મહાવીરનારે— મા. ૧
હુંતો પ્યાલા ભરૂં કેસર ઘોળના રે, માંહે [1]મૃગમદ ભેળું બહુ મૂલના રે— મા ૨
હુંતો તિલક કરૂં નવે અંગનારે, હુંતો ફુલ ચઢાવું પંચરંગનારે— મા. ૩
હુંતો પૂજા કરીને થાઉં [2]પાવનારે, હુંતો ભાવું તે આતમ ભાવનારે— મા. ૪
એવા ભાવ ભલા [3]મુંદરા શહેરનારે, તિહાં વીર બિરાજે જય જયકારનારે— મા. ૫
તિહાં સંઘ સદા આનંદનારે, તિહાં કર કલ્યાણ નિત્ય વંદનારે— મા. ૬

—કલ્યાણસાગર.

---

* ગરબે રમે આનંદે રમે, આજ નવ દુર્ગા રમે રમે એના એના ચાચરામાં મચાવી.
[1] કસ્તુરી. [2] પવિત્ર [3] કચ્છમાં આવેલ મુંદ્રા શહેર અને ત્યાંના રહેનાર પોતાનું નામ મુકે છે.

૨

પ્રભુજી વીરજિણંદને વંદિયે, ચોવીસમા જિનરાયરહો, ત્રિશલાના જાયા
પ્રભુજીને નામે તે નવનિધિ સંપજે, ભવદુઃખ સવિ મિટ જાયરહો. ત્રિશલાના. ૧
પ્રભુજી કંચનવાન કર સાતનું જગતાતનું એહવું માનરે ત્રિ.
પ્રભુજી મૃગપતિ લંછન શોભતો, ભાજતો મદભંજ માનરે. ત્રિ. ૨
પ્રભુજી સિદ્ધારથ ભગવંત છો, સિદ્ધારથ કુલચંદરહો ત્રિ.
પ્રભુજી ભક્તવત્સલ ભવદુઃખહર, સુરતરુ સમ સુખ કંદરહો. ત્રિ. ૩
પ્રભુજી ગંધાર બંદર ગુણનિલો, જગતિલો જિહાં જગદીશરહો. ત્રિ.
પ્રભુજીનું દર્શન દેખીને ચિત્ત ઠર્યું, સર્યું મુજ વંછિત ઈશરહો. ત્રિ. ૪
પ્રભુજી વિજયનગરીનો રાજિયો, જગતારણ જિનદેવરહો ત્રિ.
પ્રભુજી રંગવિજયને આપજો, ભવોભવ તુમ પાયે સેવરહો. ત્રિ. ૫

ગંધાર —રંગવિજય.

વીરભક્તિ.

૧

(રાગ.)

સુણ ચતુર સુજાણ, પરનારી શું પ્રીત કબુ ન કીજીએ.—એ રાહમાં ગવાશે.
આજ મ્હારે આનંદ ભયો.

પ્રેમનાં વાદળ વરસ્યાં હાંરાં સફલ થયો—
સુણો સાહેલી ! , વીર જિનેશ્વર જનમ્યા ધન્ય દિન આજનો.—આજ. ૧
તમે સિદ્ધારથ કુલે આયા, તમે ત્રિશલા માતાના જાયા;
છપ્પન દિગ્કુમરીએ ફુલરાયા, આજ મ્હારે આનંદ ભયો. ૨
ચોસઠ ઈંદ મળી આવે, મેરુ શિખર પ્રભુને લાવે;
એતો સુગંધિ જલે કરી નવરાવે, આજ મ્હારે. ૩
સખી આજ મ્હારે ઘેર દીવાળી, મ્હારા પ્રભુજી આવ્યા પોતે ચાલી;
મેરુ મોહની દૈવ ને [1]ચુંદડી, આજ મ્હારે. ૪
સખી દેહી ભલો મંગલ ગાવે, એતો [2]રત્નત્રયીનાં સુખ પાવે;
એતો ભાર વર્ષ ભાવના ભાવે, આજ મ્હારે. ૫
ઈમ હરખી સેવક ગાવે, એતો [3]અનુભવ પાણીને પાવે;
શુભ ચાર પ્રભુજીને [4]વધાવે—આજ મ્હારે આનંદ ભયો.
પ્રેમનાં વાદળ વરસ્યાં હાંરાં સફલ થયો. સુણો. ૬

—વીરવિજય.

---

૧ પીળી પૂરી. ૨ ઉજ્જ્વલ દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્ર એ ત્રણ રત્ન. ૩ એવો ચાર વ ચાર ટેક.
૪ મેરૂ-ઇન્દ્રાણી-મહામહોત્સવ.

૨.

ગિરૂઆરે ગુણ તુમ તણા, શ્રી વર્ધમાન જિનરાયા રે;
સુણતાં શ્રવણે અમી ઝરે, મ્હારી નિર્મળ થાયે કાયારે:
ગિરૂઆરે ગુણ તુમ તણા—૧
તુમ ગુણગણ ગંગાજળે, હું ઝીલી નિર્મળ થાઉં રે;
અવર ન ધંધો આદરૂં, નિશદિન તોરા ગુણ ગાઉં રે, ગિ૦ ૨
ઝીલ્યા જે ગંગાજળે, તે છીલ્લરજળ નવિ પેસે રે;
માલતી ફુલે મોહિયા, તે બાવળે જઈ નવિ બેસેરે. ગિ૦ ૩
ઇમ અમ્હે તુજ ગુણ ગોઠશું. રંગે રાચ્યા ને વળી માચ્યારે;
તે કિમ પરસુર આદરે, જે પરનારી વેશ રાચ્યાં રે. ગિ૦ ૪
તૂં ગતિ તૂં મતિ આશરો, તું અવલંબન મુજ પ્યારો રે;
વાચક જશ કહે માહરે, તું જીવજીવન આધારો રે. ગિ૦ ૫

—યશોવિજય (સં ૧૬૮૦-૧૭૪૫)

૩.

× રાગ. ધનાશ્રી.

આજ જિનરાજ ! મુજ કાજ સીધાં સવે, તું કૃપાકુંભ જો મુજજ તૂઠો;
કલ્પતરૂ કામઘટ કામધેનુ મિલ્યો, આંગણે અમિય રસ મેહ વુઠો— આજ૦ ૧
વીર ! તું કુંડપુર નયર ભૂષણ હુઓ, રાય સિદ્ધાર્થ ત્રિશલા તનુજો;
સિંહલંછન કનકવર્ણ કર સપ્ત તનુ, તુજ સમો જગત્રયે કો ન દૂજો. આજ૦ ૨
સિંહપરે એકલો ધીર સંયમ ગ્રહે, આયુ બોહોત્તર વરસ પૂર્ણ પાળી;
પુરી અપાપાએ નિઃપાપ શિવવહુ વર્યો, તિહાં થકી પર્વ પ્રગટી દીવાળી. —આજ૦ ૩
સહજ તુજ ચઉદ મુનિવર મહાસંયમી, સાહુણી સહસ છત્રીસ રાજે;
યક્ષ માતંગ સિદ્ધાયિકા વરસુરિ, સકળ તુજ ભવિકની ભીતિ ભાંજે— આજ૦ ૪
તુજ વચન રાગ સુખ સાગરે ઝીલતો, પીલતો મોહ મિથ્યાત્વવેલી;
આવીઓ ભાવિઓ ધરમ પથ હું હવે, દીજીયે પરમપદ હોઈ બેલી.— આજ૦ ૫
સિંહ નિશિદીહ જો હૃદયગિરિ મુજરમે, તું સુગુણલીહ અવિચલ નિરીહો;
તો કુમત રંગ માતંગના યૂથથી, મુજ નહિ કોઇ લવલેશ બીહો.— આજ૦ ૬
શરણ તુજ ચરણમેં શરણ ગુણનિધિ ગ્રહ્યા, ભવ તરણ કરણ દમ શરમ દાખો;
હાથ જોડી કહે જશવિજય બુધ ઇચ્યું, દેવ નિજ ભુવનમાં દાસ રાખો.—આજ૦ ૭

—યશોવિજય.

× આ પ્રકાશિતમાં નથી.

૪

(રાગ—જૈતસીરી.)

મનમેં નિર્મલ ભાવ મહી.
સુરનર કિન્નર કોટિ નિસેવિત, સો જિન સેઉ સહી. મન૦ ૧
અદ્ભુત કાંતિ શાંતિરસ રાજિત, વસુરસ સંગ નહિ;
નિર્દૂષણ ભૂષણ બિનુ ભૂષિત, રવિ છબિ લાજતહિ. મન૦ ૨
ભવિજન તારક શાસન જાકો, જાને સકલ મહી;
ગુનવિલાસ મહાવીરકી મહિમા, કિસપેં જાત કહી. મન૦ ૩
—જેસલમીર. ગુણવિલાસ (સિદ્ધિવર્દ્ધન શિષ્ય)
સં. ૧૭૯૫

૫:

(શ્રીમંધર કરો મયા—એ દેશી)

તું મનમાન્યો રે વીરજી !, ત્રિશલાનંદન દેવ;
ભવભવ સાહિબ ! તું હજો, હું તુજ સારૂં રે સેવ.— તું૦ ૧
વયણ સંભારૂં રે તાહરાં, વાધે પરમ સનેહ;
હૈડું કુંપળ પાલવે, પ્રમુદિત થાયે રે દેહ.— તું૦ ૨
જો તુજ વચને રે ચાલિયે, તો હુએ રૂડી રીત;
સુખ અનંતાં પામિયે, કીજે તુમ શું જો પ્રીત— તું૦ ૩
જિન ચઉવીસમા ! મયા કરો, ચઉવીસમા જિનરાય;
મહિમાસાગર વિનતિ આનંદવર્દ્ધન ગુણ ગાય. તું૦ ૪
—આનંદવર્દ્ધન.

૬.

(જર જરિ જરકસી દોરિ, હજ ટીક ભલકા હો રાજ ! પ્યારે લાગો—એ દેશી.)
નિરખી નિરખી સાહિબકી સુરતિ, લોચન કેરે લટકે હો રાજ !
—પ્યારા લાગો.
મા ને ભાવજીરી આણ, —પ્યારા લાગો.
મા ને દાદાજીરી આણ— પ્યારા૦ ૧
તુમ બાનીમયિ અમીય સમાની, મન મોહ્યું મુખ મટકે હો રાજ ! પ્યારા૦
મુજ મન ભમરિ પરિમલ સમરી, ચરણકમલ જાઇ અટકે હો રાજ ! પ્યારા૦ ૨
સુરતિ દીઠી મુજ મન મીઠી, પરસુર કિમ નવિ ખટકે ! હો રાજ ! પ્યારા૦
જૈનકેરેખી ગુણીના દેખી, ત્યાંથી મુજ મન છટકે, હો રાજ ! પ્યારા૦ ૩
ત્રિશલાનંદન તુમ પય વંદન, શીતલતા દુખ મટકે હો રાજ ! પ્યારા૦
ઉત્તમ હીરો ન્યાય જગીસેં ગુણ ગાયા રંગ રટો હો રાજ ! પ્યારા૦ ૪
—ન્યાયસાગરજી.

+ મોરે પીપળ રાળ રાણના પ્રમાણમાં મળ્યો.

૭

(દેશી–પંથિડાની)

સુગુણ સસનેહા વીરજી ! વિનતિ રે, અવધારો શ્રી જિનરાય રે;
દરિશણ દીઠે પ્રભુજી ! તુમ તણે રે, અમ્હ મન હરખ ઘણેરો થાય રે– સુગુણ ૧
નિર્મળ તુજ ગુણ સંભાળજો રે, શીલે અહનિશિ મુજ મન હંસ રે;
નિર્મળ હોવે કલિમલનાશથી રે, પીસે કર્મ મર્મ ભર અંશ રે.– સુગુણ ૨
જેમ કમલાકંત મનોહર રે, એહિ ભાવે તું ભગવંત રે;
માનું માનસમાં સાંભળો સહી રે, પામ્યું વંછિત સુખ અનંત રે.– સુગુણ ૩
દેવ દયાકર ઠાકુર જો મિલ્યો રે, તો ફળ્યો સકળ મનોરથ આજ રે;
મેરુમેવા આણી ચિત્તમાં રે. પૂરો મુજ મનવંછિત કાજ રે.– સુગુણ ૪
પ્રભુજી ! તુજ મનના સેવા ઘણી રે, હું વસું એતો મોટી વાત રે;
પણ તું વાસું મુજ ચિત્તમાં રે, જિનજી ! વસજો દિન ને રાત રે.– સુગુણ ૫
પ્રભુજી ! તુજ ચરણાંબુજ સેવના રે, સફળી કરજો ભવભવ દેવ રે;
દેજો મુજ તુજ શાસન વાસના રે, વળી તુજ ચરણ કમળની સેવ રે.— સુગુણ ૬
ચરમ જિનેશ્વર શાસન દિનેશ્વર રે, પૂરજો સેવક વંછિત આશ રે;
જ્ઞાનવિજય બુધ શિષ્ય પ્રેમ વિનવે, નયવિજય આણી મન ઉલ્લાસ રે,
સુગુણ સસનેહા વીરજી ! વિનતિ રે–૭

—નયવિજય (જ્ઞાનવિજય શિ૦) સં. ૧૭[illegible]

૮

(છરે મારે જાગ્યો કુંવર જામ–એ દેશી)

[illegible] મારે સુરતર ફળિયો સાર, ઘર આંગણે શોભા કરૂં છરેજી;
[illegible] મેં [illegible] દેવ, [illegible] છરેજી–૧
જિનજી ! [illegible] સુખ [illegible], [illegible] પરે નિર્મળા, છ૦
જિનજી ! [illegible] દિન રાત, ગઈ મનના આમળા. છરેજી૦ ૨
જિનજી ! [illegible] રેશ, [illegible] તણી પરે, છ૦
[illegible] [illegible] કરી પરે. છરેજી૦ ૩
જિનજી ! [illegible] મળ્યા, [illegible] ધારશે છ.
જિનજી ! [illegible] આધાર, [illegible] નામ સંભારશે છરેજી૦ ૪
જિનજી ! [illegible] વિજય [illegible] શિષ્ય, [illegible] છ૦
જિનજી ! [illegible] શિષ્ય, [illegible] રંગ [illegible] છરેજી૦ ૫

—[illegible]

૯

([illegible] –એ દેશી)

[illegible] દિન [illegible], [illegible] વીર જિણંદ રે,
[illegible]

[illegible]

દુઃખ [1]દોહગ દૂરે ટળ્યાં એ, પેખી પ્રભુ મુખચંદો—ત્રિભુવનનો ભ[illegible]
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ [2]સંપદાએ, ઉલટ અંગે ન માયો.
આવી મુજ ઘર આંગણે એ, [3]સુરમણિ હેજ સવાયો.
ચિંતામણિ મુજ કર ચઢ્યું એ, પામ્યો ત્રિભુવનરાજો,
[4]સુરધેનુ આવી પાસા ઢળ્યા એ, સિધ્યાં વંછિતકાજો.
ચિત ચાહ્યા [5]સાજન મિલ્યાએ, દુર્જન ઉડયા વાયો;
[6]સૌમ્ય નજર પ્રભુની લહીએ, જેહવી [7]સુરતરુ છાંયો.
તેજ ઝળામળ દીપતો એ, ઉગ્યો [8]સમકિત સૂરો;
વિમલવિજય[9] ઉવઝાયનો એ, રામ લહે સુખપૂરો.

—રામવિ…

૧૦

(રાગ ધન્યાશ્રી.)

વંદું વીર જિનેસરરાયા, વર્દ્ધમાન સુખદાયાજી;
શાસનનાયક જેહ કહાયા, જય જગદાધાર સવાયાજી. વં. ૧
હરિ લંછન કંચન વનકાયા, સિદ્ધારથ નૃપ તાયાજી;
સિદ્ધારથ થયા કર્મ ખપાયા, તિસલારાણી માયાજી. વં. ૨
લઘુવયથી જેણે મેરૂ ચલાયા, વીર વૈતાળ હરાયાજી;
દુર્ધર મોહ જેહ જીતીને, જ્યોતિમેં જ્યોતિ મિલાયાજી. વં. ૩
જસ શાસનથી ષટ્દ્રવ્ય પાયા, સ્યાદ્વાદ સમજાયાજી;
અભિનવ નંદન વનની છાયા, દર્શન દાન ઉપાયાજી. વં. ૪
જસ પટ્ટધર છે ગૌતમરાયા, લબ્ધિનિધાન મનભાયાજી;
ન્યાયસાગર પ્રભુના ગુણ ગાયા, સુજસ સુબોધ સવાયાજી. વં. ૫

—ન્યાયસાગર (ઉત્તમસાગર શિ.)

૧૧.

(આજ આરાધે ઉનસો રે—એ દેશી.)

લાગ દિવસ લહી માહરા રે, મનના મનોરથ આજ;
વીર જિનેશ્વર! તું મળ્યો જી, હવે સીધાં હો—હવે સીધાં વંછિત કાજ,
પ્રભુજી! અરજ સુણીજે, [10]મ્હારી અરજ સુણી જે,
માંહરો મુજરો લ્યો મહારાજ!—પ્રભુજી! અરજ સુણીજે. પ્રભુજી! ૧
દિન એતા ભમ્યો ભમ્યો જી, મુજ દરિદ્રણ વિણ દેવ,
હવે મન મંડી રહ્યું જી, તુમ સેવાહો કરૂં નિતમેવ— પ્રભુજી! ૨
મુજ રીઝે આવે નહિજી, દેવ અવર કોય [11]દાય
સુરતરુ છાયા છાંડીને જી, કુણ બેસે [12]બાવળ છાંય?—
ગુણ અવગુણ જાણ્યા પછી જી, મન ન રહે એકતાર; પ્રભુજી! ૩

૧ દુર્ભાગ્ય ૨ હાલમાં ૩ [illegible] ૪ કામ-ધેનુ ૫ સજ્જન ૬ [illegible] ૭ [illegible] ૮ સમકિત ૯ [illegible]
૧૦ મ્હારી ૧૧ [illegible] ૧૨ [illegible].

૭

(દેશી–પંથિડાની)

સુગુણ સસનેહા વીરજી ! વિનતિ રે, અવધારો શ્રી જિનરાય રે;
દરિશણ દીઠે પ્રભુજી ! તુમ તણેરે, અમ્હ મન હરખ ઘણેરો થાય રે— સુગુણ ૧
નિર્મળ તુજ ગુણ ગંગાજળેરે, ઝીલે અહનિશિ મુજ મન હંસરે;
નિર્મળ હોયે કલિમલનાશથી રે, પીસે કર્મ મર્મ ભર અંશ રે.— સુગુણ ૨
કેવલ કમલાકંત મનોહર રે, ભેટિ ભાવે તું ભગવંત રે;
માનું માનવભવ સફળો સહી રે, પામ્યું વંછિત સુખ અનંત રે.— સુગુણ ૩
દેવ-દયાકર ઠાકુર જો મિલ્યો રે, તો ફળ્યો સફળ મનોરથ આજરે;
સેવકસેવા આણી ચિત્તમાં રે. પૂરો મુજ મનવંછિત કાજરે.— સુગુણ ૪
પ્રભુજી ! તુજ મનનાં સેવા થકી રે, હું વસું એતો મોટી વાત રે;
પણ હું વાસું મુજ ચિત્તમાં રે, જિનજી ! વસજો દિન ને રાત રે.— સુગુણ ૫
પ્રભુજી ! તુજ ચરણાંબુજ સેવના રે, સફળી કરજો ભવભવ દેવરે;
હોજો મુજ તુજ શાસન વાસના રે, વળી તુજ ચરણ કમળની સેવરે.— સુગુણ ૬
ચરમ જિણેસર ભુવન દિણેસરરે, પૂરજો સેવક વંછિત આશ રે;
જ્ઞાનવિજય બુધ શિષ્ય ઇમ વિનવે, નયવિજય આણી મન ઉલ્લાસ રે,
સુગુણ સસનેહા વીરજી ! વિનતિ રે—૭

—નયવિજય (જ્ઞાનવિજય શિ૦) સં. ૧૭

૮.

(જીરે મારે જાગ્યો કુંવર જામ–એ દેશી)

આજ મારે સુરતરુ ફળિયો સાર, ઘર આંગણે શોભા કરું જીરેજી;
આજ મેં ત્રિશલાનંદન દેવ, દીઠો દેવ દયા કર. જીરેજી—૧
જિનજી ! ત્હારા ગુણ અવદાત, ગંગતરંગ પરે નિર્મળા, જી૦
જિનજી ! સંભારું દિન રાત, મૂકી મનના આમળા. જીરેજી૦ ૨
જિનજી ! ઉત્તમ જનશું રંગ, ચોળ મજીઠ તણી પરે, જી૦
તુમશું [1]અવિહડ નેહ, [2]નિર્વહજો રૂડી પરે. જીરેજી૦ ૩
જિનજી ! ત્હારી ગુણમણિ માળ, કંઠે જે ભવિ ધારશે જી;
જિનજી ! ધન ધન તસ અવતાર, જે તાહરું નામ સંભારશે જીરેજી૦ ૪
જિનજી ! મેરુ વિજય ગુરુ શિષ્ય, વિનીતવિજયનાં વયણડાં, જી૦
જિનજી ! જે ચિત્ત ધરશે નિત્ય, તસ ઘર રંગ વધામણાં જીરેજી. ૫

—વિનીતવિજય.

૯

(ભરતનૃપ ભાવશું એ–એ દેશી)

આજ સફળ દિન માહરો એ, ભેટયા વીર જિણંદ કે,
ત્રિભુવનનો ધણી એ, ત્રિશલા રાણીનો નંદ કે–જગચિંતામણિ એ–

૧ પાકો, ૨ નિભાવજો.

દુઃખ દોહગ દૂરે ટલ્યાં એ, દેખી પ્રભુ મુખચંદો–ત્રિભુવનનો ધણી એ. ૧
રિદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સંપદા એ, ફિકર ગયો ન મારો. ત્રિ.
આવી મુજ ઘર બેઠલું એ, સુરગતિ દેવ સવાયો. ત્રિ. ૨
ચિંતામણિ મુજ કર ચડ્યું એ, પામ્યો ત્રિભુવનરાજો, ત્રિ.
કુંદ માળા પાસા ટલ્યા એ, સિધ્યાં વંછિત કાજો. ત્રિ. ૩
ચિત્ત ચાહ્યા સાજન મિલ્યાએ, દુર્જન ઉડ્યા વાયો; ત્રિ.
સૌમ્ય નજરે પ્રભુની હવે એ, જેહવી સુરતરુ છાંયો. ત્રિ. ૪
તેજ ઝળામળ દીપતો એ, ઉગ્યો સમકિત સૂરો; ત્રિ.
વિમળવિજય ઉવજ્ઝાયનો એ, રામ લહે સુખપૂરો. ત્રિ. ૫

—રામવિજય.

૧૦

(રાગ ધન્યાશ્રી.)

વંદું વીર જિનેશરરાયા, વર્ધમાન ગુણઆગરજી;
ત્રિશલાનંદન જેહ કહાયા, જગ જંતુ હિતકારજી. વં. ૧
હરિ લંછન કંચન વન્ન કાયા, સિદ્ધારથ નૃપ તાતજી;
સિદ્ધારથ કુલ કમલ આયા, ત્રિશલારાણી માતજી. વં. ૨
લઘુપણથી જેણે મેરુ કંપાયા, વીર બિરુદ ધરાયાજી;
કુંવર મેરુ જેહ ઉપાડે, જ્યોતિમેં જ્યોતિ મિલાયાજી. વં. ૩
ચઉ દશનથી ક્ષાયક પાયા, સ્યાદ્વાદ સમજાયાજી;
અભિનવ નંદન વસ્તી થયા, દર્શન દાન દિવાયાજી. વં. ૪
ભવ વસ્તર ઉ ચૌનમાળ, લબ્ધિનિધાન મનભાયાજી;
જ્ઞાનસાગર પ્રભુના ગુણ ગાયા, સુજસ મુનીંદ્ર સવાયાજી. વં. ૫

—જ્ઞાનસાગર (ઉદયસાગર શિ.)

૧૧.

(આજ આરે દિનલો રે—એ દેશી.)

ભાગ્ય ફલ્યાં હવી મહારાં રે, ફલ્યાં મનોરથ આજ;
વીર જિનેસર ! તું મળ્યો છ, હવે સીધાં દેવ—હવે સીધાં વંછિત કાજ,
પ્રભુજી ! આજ રૂડું રે, [10]મોંઘી આરજ રૂડી રે,
મોંઘે મૂલે મળ્યો મહારાજ !—પ્રભુજી ! આજ રૂડું રે. પ્રભુજી ! ૧
દિન ભેળા કરીને ભમ્યો, દુઃખ દારિદ્ર વિણ દેવ;
હવે મન બાંધી રાખ્યું છ, દુઃખ દેખાડે શું નિત્યમેવ— પ્રભુજી ! ૨
દુઃખ દીઠે આવે નહિ, દેવ ચાકર કેમ [11]દ્વાર
દેવાધિદેવ પાંવિયો, કુણ નિહાળે [11]નરક ઠાંવ !— પ્રભુજી ! ૩
ઉગ્યું અજવાળું ભવમાં ભલું, મન ન રહે ભેદ...

૧ દૌર્ભાગ્ય ૨ ... ૩ ... ૪ ... ૫ ... ૬ ... ૭ ... ૮ ... ૯ ... ૧૦ મોંઘી ૧૧ ...

પ્રગટ પટંતર દેખીનેજી, કુણ સેવે હો વસ્તુ અસાર ?– પ્રભુજી । ૪
તું ગતિ મતિ તું સાહિબો જી, તું મુજ જીવન પ્રાણ;
નિર્વહિયે શિર ઉપરે જી, ભવોભવ હો તુમથી આણ– પ્રભુજી । ૫
જીવું તુમ સેવાએજી, કુમતિ કદાગ્રહ ફોજ;
નિત નિત નવલી તાહરીજી, મનવંછિત હો પામું મોજ.– પ્રભુજી । ૬
નાથ વસો મુજ ચિત્તમાંજી, આજ અધિક સુખપૂર;
હંસરત્ન કહે માહરોજી, હવે પ્રગટ્યો હો પૂન્યપંડૂર.– પ્રભુજી । ૭

—હંસરત્ન (માનરત્ન શિ.) સં ૧૭૫૫

૧૨

(થુણીઓ થુણીઓરે પ્રભુ સુરપતિએ થુણીઓ રે—એ દેશી)

ત્રિશલાનંદન ચંદન શીતલ, સરીસં સોહે શરીર,
ગુણમણિ સાગર નાગર ગાવે, રાગ ધન્યાશ્રી ગંભીર રે
પ્રભુ વીર જિનેસર પામ્યો. ૧
શાસનવાસિત બોધે ભવિકને, તારે સયલ સંસાર,
પાવન ભાવના ભાવથી કીજે, અમો પણ આતમ સાર રે. પ્રભુ. ૨
નાયક લાયક તુમ વિણ બીજો, નવિ મળિયો આ કાળ,
તારક પારક ભવભય કેરો, તું જગ દીનદયાળ રે. પ્રભુ. ૩
[1]અકલ [2]અમાય [3]અમલ પ્રભુ તાહરો, રૂપાતીત વિલાસ,
ધ્યાવત લાવત અનુભવ મંદિર, યોગીસર શુભ ભાસ રે. પ્રભુ. ૪
વીર ધીર શાસનપતિ સાધો । ગાતાં કોડી કલ્યાણ,
કીર્ત્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાણી પ્રમાણ રે. પ્રભુ. ૫

—લક્ષ્મીવિમલ

૧૩

(શ્રી પદ્મપ્રભુજીના નામને—એ દેશી)

શાસનપતિને વંદના, હોજો વાર હજાર હો, સાહિબ !
ગંગાજલમાં જે રમ્યા, તે કિમ [4]છીલર છાર હો !
સાહિબ ! શાસન. ૧
જાઈ જુઈ જસ સેવતા, માલતી [5]મોગરમાળ હો સા.
ચંપક ગુલાલની વાસના, તે આકુળે કરે કિમ આળ હો !
સાહિબ ! શાસન. ૨
સતિય અવર ઇચ્છે નહિ, નરભોગી ભરતાર હો સા.
અવર કદાગ્રહી આતમા, તાર તાર મુજ તાર હો. સા. શા. ૩
મૃગમદ ઘન જિમ વાસના, વાસિત બોધ અગાધ હો સા.
[6]મૃગપતિ જે જસ લંછના, દૂર ગયા દુખ દાધ હો સા. શા. ૪

૧ કલાવ રહિત, ૨ માયા-કપટ રહિત ૩ નિર્મલ ૪ ન્હાનું તળાવડું ૫ મોગરાની માળા ૬ સિંહ

નિર્ભાગિક સુખ સાહેબ, ! +આશંનનં તુજ લીધદો સા.
અવિજ્ઞન મત જિન ! તું વસ્યો, ત્રિશલાનંદન વિદ હો. સાં. શા. ૫
એ રિધ એ સિધ તાહરી, પામી પરમાણંદ હો સા.
અજ્ઞાન તિમિરના અપહર, પ્રગટ્યો જ્ઞાન દિણંદ હો. સા. શા. ૬
સૂરિ પ્રતાપે રાજ્યમાં, ગુણિપદ જિનંગુણ આય હો,
ચતુરવિજય જિન નામથી, દિન દિન દોલત થાય હો. સાહિબ ! શા૦ પનિ૦ ૭

—ચતુરવિજય

૧૪

(ગુરૂઆરે ગુણ તુમ તણા—એ દેશી.)

વીર જિણેસર પ્રણમું પાયા, ત્રિશલાદેવી માયા રે,
સિદ્ધારથ રાજા તસ તાયા, નંદિવર્દ્ધન ભાયારે, વીર. ૧
લેઈ દીક્ષા પરિસહ બહુ આયા [1]શમ [2]દમ [3]સમણ તે જાયારે,
બાર વર્ષ પ્રભુ ભૂમિ ન [4]ઠાયા, નિંદ્રા અલ્પ કહાયારે; વીર. ૨
ચંડકૌશિક પ્રતિબોધન આયા, ભય મનમાં નવિ લાયારે,
[5]ત્રણ પ્રકારે વીર કહાયા, સુર નર જસ ગુણ ગાયારે, વીર. ૩
જગત જીવ હિતકારી કાયા, હરિ લંછન જસ પાયારે,
માન ન લોભ ન વળી માયા, વિહાર કરે નિર્માયારે; વીર. ૪
કેવલજ્ઞાન અનંત ઉપાયા, ધ્યાન શુક્લ પ્રભુ ધ્યાયારે;
સમોસરણે બેસી જિનરાયા, [8]ચઉવિહ સંઘ થપાયારે. વીર. ૫
[9]કનકકમલ ઉપર ઠવે પાયા, [10]ચઉવિહ દેશના દાયારે,
પાંત્રીસ ગુણ વાણી ચંડરાયા; ચોત્રીસ અતિશય પાયારે. વીર. ૬
[11]શૈલેશીમાં કર્મ જલાયા, જીત નિસાણ વજાયારે,
પંડિત ઉત્તમવિજય પસાયા, પદ્મવિજય ગુણગાયારે. વીર. ૭

—પદ્મવિજય.

૧૫

(આદર જીવ ક્ષમા ગુણ આદર—એ દેશી.)

(ઠુમરી.)

વર્દ્ધમાન જિનવરને ધ્યાને, વર્દ્ધમાન સમ ધ્યાવેરે;
વર્દ્ધમાન વિદ્યા સુપસાયે, વર્દ્ધમાન સુખ પાવે રે. વ. ૧
તું ગતિ મતિ રતિ સ્થિતિ છે મહારો જીવન પ્રાણાધારજી;
જયવંતું જગમાં જસ શાસન, કરતું બહુ ઉપકારજી વ. ૨
જે અજ્ઞાની તુમ મત સરિખો, પરમતને કરી જાણે જી;

૧ મનમારૂં શમતા ૨ ઇંદ્રિય નિગ્રહ ૩ શ્રમણ-નિર્ગ્રંથ ૪ ઠરવું એ ધાતુ-તેનો અર્થ રહેવું-સ્થિર થવું આવવા જાતું એ ૫ તે પરથી ૫ દાનવીર, તપવીર ને ધર્મવીર ૬ ક્રમાવ (સંસારના હેતુ)—ક્રોધ માન માયા લોભ તે ૭ વરસતાં ૮ સાધુ,સાધ્વી, શ્રાવક,શ્રાવિકા એ ચતુર્વિધ-ચાર પ્રકારૂપે સંઘ ૯ સુવર્ણ કમલ ૧૦ દાન, શીલ, તપ, ભાવના એ ચાર પ્રકારે ધર્મ સંબંધી ઉપદેશ દેનાર. ૧૧ શૈલ—પર્વત જેવી અડોલ આત્મસિદ્ધિ. સંગ્રો.

પ્રગટ પટંતર દેખીનેજી, કુણ સેવે હો વસ્તુ અસાર ?— પ્ર
તું ગતિ મતિ તું સાહિબો જી, તું મુજ જીવન પ્રાણ;
નિર્વહિયે શિર ઉપરે જી, ભવોભવ હો તુમથી આણ— પ્ર
જીવું તુમ સેવાપગેજી, કુમતિ કદાગ્રહ ફોજ;
નિત નિત નવલી તાહરીજી, મનવંછિત હો પામુ મોજ.— પ્ર
નાથ વસો મુજ ચિત્તમાંજી, આજ અધિક સુખપૂર;
હંસરત્ન કહે માહરોજી, હવે પ્રગટ્યો હો પુન્યપંડુર— પ્ર

—હંસરત્ન (માનરત્ન શિ.)

૧૨

(થુણીઓ થુણીઓરે પ્રભુ સુરપતિએ થુણીઓ રે—એ દેશી

ત્રિશલાનંદન ચંદન શીતલ, સરીસ સોહે શરીર,
ગુણમણિ સાગર નાગર ગાવે, રાગ ધન્યાશ્રી ગંભીર રે
પ્રભુ વીર જિનેસર ધ્યા

શાસનવાસિત બોધિ ભવિકને, તારે સયલ સંસાર,
પાવન ભાવના ભાવથી કીજે, અમો પણ આતમ સાર રે. પ્ર
નાયક લાયક તુમ વિણ બીજો, નવિ મળિયો આ કાળ,
તારક પારક ભવજલ કેરો, તું જગ દીનદયાળ રે. પ્ર
[1]આસ [2]અમાય [3]અમલ પ્રભુ ત્હારો, રૂપાતીત વિલાસ,
ધ્યાવત લાવત અનુભવ મંદિર, યોગીસર શુભ ભાસ રે. પ્ર
વીર ધીર શાસનપતિ સાચો ! ગાતાં કોડી કલ્યાણ,
કીર્ત્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાણી પ્રમાણ રે. પ્ર

—લક્ષ્મીવિમલ

૧૩

(શ્રી પદ્મપ્રભુજીના નામને—એ દેશી)

શાસનપતિને વંદના, હોજો વાર હજાર હો, સાહિબ !
ગંગાજલમાં જે રમ્યા, તે કિમ [4]છીલર જાર હો !
સાહિબ ! શા

જાઈ જુઇ જસ સેવતાં, માલતી [5]મોગરમાળ હો સા.
ચંપક ગુલાલની વાસના, તે આકુળે કરે કિમ આળ હો
સાહિબ ! શા

સુનિવ અવર ઇચ્છે નહિ, નરભોગી ભરતાર હો સા.
અવર કદાગ્રહી આળમાં, તાર તાર મુજ તાર હો. સા.
મેગ્રમદ ઘન જિમ વાસના, વાસિત બોધ અગાધ હો સા
[1]ધ્યમપતિ જે જસ સંભના, દૂર ગયા દુખ દાધ હો સા.

1 ન ક્ષય હોય, 2 માયા-કપટ રહિત 3 નિર્મલ 4 ન્હાનું તળાવડું 5 મોગ

તિમિમિર સબ સાહેબ, ! ક્ષમાસંભવ તુજ લીધહો સા.
અવિચલ મન જિન ! તું વસ્યો, ચિદાનંદન રિદ્ધ હો. સા. સા. ૫
તે રિધ તે સિધ તાહરી, પામી પરમાણંદ હો સા.
અજ્ઞાન તિમિરના અપહર, પ્રગટ્યો જ્ઞાન દિણંદ હો. સા. સા. ૬
સૂરિ પ્રતાપે રાજ્યમાં, ગુણિવર જિનગુણ ગાય હો,
ચતુરવિજય જિન નામથી, દિન દિન દોલત થાય હો સાહિબ ! સા. પનિ. ૭

—ચતુરવિજય

૧૪

(ગુરૂઆરે ગુણ તુમ તણા—એ દેશી.)

વીર જિનેશ્વર પ્રભુ પાયા, ત્રિશલારેરી જાયા રે,
સિદ્ધારથ રાજા તસ તાતા, નંદિવર્દ્ધન ભ્રાતારે. વીર. ૧
એહ દીક્ષા પરિસહ બહુ ભરતા [illegible] તે ભ્રાતારે,
બાર વર્ષ પ્રભુ ભૂમિ ન [illegible], નિદ્રા અલ્પ કહાયારે; વીર. ૨
ચંડકૌશિક પ્રતિબોધન આયા, ભય મનમાં નવિ લાયારે,
[illegible] પ્રકારે વીર કહાયા, સુર નર જસ ગુણ ગાયારે, વીર. ૩
જગત જંતુ હિતકારી થયા, હરિ કંચન જસ પાયારે,
મલ ન રોમ ન વધે કાયાયા, વિહાર કરે નિરમોહારે; વીર. ૪
કેવલજ્ઞાન અનંત ઉપાયા, ધ્યાન શુક્લ પ્રભુ ધ્યાયારે;
સમોસરણે બેસી જિનરાયા, [illegible] સંઘ સ્થાપારે. વીર. ૫
[illegible] ઉપર હવે પાયા, [illegible] દેશના દાયારે,
પંચમ ગુણ પદવી [illegible], [illegible] પાયારે. વીર. ૬
[illegible] કર્મ ખપાયા, જ્ઞાન નિરંજન પાયારે,
[illegible] ઉત્તમવિજય પસાયા, પદ્મવિજય ગુણગાયારે. વીર. ૭

—પદ્મવિજય.

૧૫

(આતમ જ્ઞાન સમા ગુણ આગર—એ દેશી.)

(ઠુમરી.)

વર્દ્ધમાન જિનવરને ધ્યાને, વર્દ્ધમાન સબ પાવેરે;
વર્દ્ધમાન વિદ્યા સુખકારે, વર્દ્ધમાન સુખ પાવે રે વ. ૧
તું મને રતિ ભરી સિદ્ધિ છે મ્હારે જ્ઞાન પ્રભુજાત;
અવતંસું જગમાં જશ ચંદન, [illegible] બહુ ઉપગાર. વ. ૨
જે ભક્તે ગુણ ગાન કરીએ, પરમને કરી ભજે જ્ઞ.

[illegible]

પ્રગટ પટંતર દેખીનેજી, કુણ સેવે હો વસ્તુ અસાર !— પ્રભુજી । ૪
તું ગતિ મતિ તું સાહિબો જી, તું મુજ જીવન પ્રાણ:
નિર્વહિયે શિર ઉપરે જી, ભવોભવ હો તુમચી આણ— પ્રભુજી । ૫
જીવું તુમ સેવાબળેજી, કુમતિ કદાગ્રહ ફોજ;
નિત નિત નવલી તાહરીજી, મનવંચ્છિત હો પામું મૌજ.— પ્રભુજી । ૬
નાથ વસો મુજ ચિત્તમાંજી, આજ અધિક સુખપૂર:
હંસરત્ન કહે માહરોજી, હવે પ્રગટ્યો હો પૂન્યપંડુર.— પ્રભુજી । ૭

—હંસરત્ન (માનરત્ન શિ.) સં ૧૭૫૮

૧૨

(થુણીઓ થુણીઓરે પ્રભુ સુરપતિએ થુણીઓ રે—એ દેશી)

ત્રિશલાનંદન ચંદન શીતલ, સરીસં સોહે શરીર,
ગુણમણિ સાગર નાગર ગાવે, રાગ ધન્યાશ્રી ગંભીર રે
પ્રભુ વીર જિનેસર પામ્યો. ૧
શાસનવાસિત બોધિ ભવિકને, તારે સકલ સંસાર,
પાવન ભાવના ભાવથી કીજે, અમો પણ આનમ સાર રે. પ્રભુ. ૨
નાયક સાયક તુમ વિણ બીજો, નવિ મળિયો આ કાળ,
તારક પારક ભવભય કેરો, તું જગ દીનદયાળ રે. પ્રભુ. ૩
[1]અકલ [2]અમાય [3]અમલ પ્રભુ ત્હારો, રૂપાતીત વિલાસ,
ધ્યાવત લાવત અનુભવ મંદિર, યોગીસર શુભ ભાસ રે. પ્રભુ. ૪
વીર ધીર શાસનપતિ સાધો ! ગાતાં કોડી કલ્યાણ,
કીર્તિવિમલ પ્રભુ પરમ સોભાગી, લક્ષ્મી વાણી પ્રમાણ રે. પ્રભુ. ૫

—લક્ષ્મીવિમલ

૧૩

(શ્રી પદ્મપ્રભુજીના નામને—એ દેશી)

શાસનપતિને વંદના, હોજો વાર હજાર હો, સાહિબ !
ગંગાજલમાં જે રમ્યા, તે કિમ [4]છીલર ચ્હાર હો !
સાહિબ ! શાસન. ૧
જાઈ જુઈ જય સેવતાં, માલતી [5]મોગરમાળ હો સા.
ચંપક ગુલાબની વાસના, તે આકુળે કરે કિમ આળ હો !
સાહિબ ! શાસન. ૨
સનિધ અવર ઇચ્છે નહિ, નરભોગી ભરતાર હો સા.
અવર કદાગ્રહી આતમા, તાર તાર મુજ તાર હો. સા. શા. ૩
મૃગમદ ઘન જિમ વાસના, વાસિત બોધ અગાધ હો સા.
[6]મૃગપતિ જે જગ વંછના, દૂર ગયા દુખ દાધ હો સા. શા. ૪

૧ ન કળાય તેવો, ૨ માયા-કપટ રહિત ૩ નિર્મળ ૪ ન્હાનું તળાવડું ૫ મોગરાની માળા ૬ સિંહ

વીરવાણી.

(ચાલની દેશી.)

ભવોદધિ પાર ઉતારણી, જિનવરની વાણી;
પ્યારી હે અમૃત રસ જેમ, જિનવરની વાણી.

ભરમ મિથ્યાત નિવારિયો, જિ૦ સીંચ્યો હે અનુભવ રસ મેઘ. પ્યારી. ૧
અમ સરીખા અતિ દીનને, જિ૦ દુષમ હે અતિ ઘોર અપાર; પ્યારી.
જ્ઞાન પ્રદીપ જગાવિયો, જિ૦ પામ્યો હે અતિ મારગ સાર. પ્યારી. ૨
અંગ ઉપાંગ સરૂપ શું, જિ૦ પયન્ને હે છ છેદ ગ્રંથ; પ્યારી.
ચૂર્ણિ ભાષ્ય નિર્યુક્તિ શું, જિ૦ વૃત્તિ હે નીકી મોક્ષનો પંથ. પ્યારી. ૩
સદ્ગુરૂની એ દાખણા જિ૦ જસુડે ખુલે જ્ઞાન ભંડાર; પ્યારી
ઇન વિધ સૂત્ર વખાણિયો, જિ૦ તસ્કર હે તિણ લોપી કાર. પ્યારી. ૪
સોહમ ગણધર ગુણનિલો, જિ૦ કિયો હે જિન જ્ઞાન પ્રકાશ; પ્યારી.
તુમ પટોધર દીપતા, જિ૦ ટાળો હે જિન દુર્નય પાસ. પ્યારી. ૫
અમ સરીખા અનાથને જિ૦ ફિરતાં હે કાળ વીત્યો અનંત; પ્યારી.
કેશુ ભવ વીતક જે થશે, જિ૦ તું જાણે હે તસુ મેં ન કહંત. પ્યારી. ૬
જિન વાણી બિન કૌન થા, જિ૦ મુજ હે દેતા મારગ સાર; પ્યારી.
જયો જિન વાણી ભારતી, જિ૦ જાસેં હે મિથ્યામત ભાર. પ્યારી. ૭
હું અપરાધી દેવનો, જિ૦ કરી હે મુજને બગસીસ; પ્યારી.
નિંદક પાર ઉતારના, જિ૦ તું હી હે જગ નિર્મલ ઇશ. પ્યારી. ૮
બાળક મૂરખ આકરો જિ૦ પીઠો હે વળિ અતિ અવિનીત; પ્યારી.
તો પણ જનની પાળિયો જિ૦ ઉત્તમ હે જનની એ રીત. પ્યારી. ૯
જ્ઞાન હીન અવિવેકીયા, જિ૦ હું હી હે નિંદક ગુણ ચોર; પ્યારી.
તો પિણ મુજને તારિયે, જિ૦ મેરી હે તોરો મોહની દોર. પ્યારી.૧૦
ચિદાનંદન વીરજી ! જિ૦ તું તો હે મારા વિશરામ;
અજર અમર પદ દીજીયે, જિ૦ થાઉં હે જિમ આતમરામ. પ્યારી.૧૧

અંબાલા. —વિજયાનંદસૂરિ (આત્મારામજી)

વીરવિરહ.

(સહિયાં મોરી રે ! આંકરિયો ઉગ્યો મધ મધ રાતનો રે—એ દેશી)

જિન માહરા રે ! શ્રી મહાવીરજી રે ! જિનપતિ ચોવીશમા !—
જિન માહરા રે ! શાસનનાયક દીઠો ભરતમાં રે;
જિન માહરા રે કરમ ખપાવી પહોંત્યા શિવ મંદિરે રે,
જિન માહરા રે સેવક જનના રે ઉચાટ ઇમ રહ્યા રે;
જિન માહરા રે વીરજી વિના શાસન સંકટ કુણ હરે રે ! ૧
જિન માહરા રે અતિશય ધારી રે નહિ હમણાં કોઈ જગેરી;
જિન માહરા રે વીરજી વિના રે દીઠાં ચિત ઠરે રે,
જિન માહરા રે દુર્લભ બોધિ રે પ્રાણી બહુલા ભમે રે;

૨૦

વિનોદ પ્રિય વ્હાલા ભાઈ ! ૨૨—૯—૧૩ રાત્રિના ૮

હા હું છાતી ઠોકીને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે પર્યૂષણ અને માફી માંગવી માત્ર વ્યવહારજ ! કેવળ વ્યવહારજ છે ! કારણ કે જ્યાં સુધી હૃદયમાં પડેલો ડાઘ ભું તો નથી, દોષનું વિસ્મરણ થતું નથી ત્યાં સુધી જે માફી મળે છે તે હૃદયથી નહિ ! ! અને નહિજ ! ! માત્ર મોઢાનીજ તો પછી શું આપ તેને વ્યવહાર નહિ કે ? વળી આપણી ભૂલથી કે આપણા દોષથી ખરા સ્નેહીના દિલમાં ડાઘ પડતો નથી તેને આપણો દોષ આવતો નથી પણ નિઃસ્નેહીનેજ આવે છે તો પછી સ્નેહી પાસે એ બાહ -એ વિનય સાચવવાની શી જરૂર ? જેમકે ' પધારો આવજો બેસો વૃથા એ ઘર સારૂ ! ' તેમજ ' ખમાવું છું ક્ષમા કરજો ' એ શા માટે ? હું તો- એમજ કહું છું સ્નેહી પાસે ' માફી ' માગવાનો અવકાશ આવતો નથી અને જ્યાં માફી માગવી છે ત્યાં સ્નેહ નથી કારણ કે આપણા ખરા સ્નેહીને આપણા કોઈપણ કાર્યથી દુ થતું નથી અને થાય તેવું કાર્ય આપણાથી થતું નથી. કદાચ થઈ જાય તો વિસ્મ હોતું નથી કે માફ માંગવી પડે તેને માટે (જો કે આપે તો વાંચેલ હશે તો પણ લાભ માટે લખું છું.) કલાપીમાં વાંચેલ કવિતા નીચે આપું છું કે જેને અનુસરીને ' ક્ષમા' નામનું કાવ્ય લખાઈને જુલાઈના ' હેરૅલ્ડ ' માં આવ્યું હોય એમ લાગે છે.

ક્ષમા.

દુઃખ તુંથી ન થાય મને કદિએ !
કદિ દે દુઃખ તો સુખી તેજ દુઃખે !
પછી માફ કરે તુજને શું ? સખે !
વિણ બીજ તરૂ ઉપજે કદિ એ ?
જગમાં કદિ માફી મળે ન સખે !
મળી માફી ભલે સહુ લોક કહે !
દિલ ડાઘ ઘટ્યો ને પડ્યો ન બને,
પછી માફ કરે જગ ક્યાંથી ? સખે !
વિસરી ન જવાય બનેલ બિના !
પછી માફ થયું, કયમ થાય ? સખે !
તૂટી દોર ગયો ! પછી એક થયો !
કદિ એમ બનેલ, સખે ! કદિ છે ?
પડી ગાંઠ ભલે ! પડી સાંધ ભલે !
પણ દોર તૂટેલ તૂટેલ રહે !
બનશે નહિ તે બનશે ન સખે !
પણ માગ ક્ષમા મુજ ના કદિ તું !
નથી કાંઈ તૂટ્યું પછી સાંધીશ શું ?
વિણ દર્દ દવા કરવી ન ઘટે,
વિણ દર્દ દવા કરવું વિષ છે,
જગ માફી અને પ્રભુના ગણનાં !

૨.

વિનોદ પ્રિય વ્હાલા ભાઈ! ૨૨-૯-૧૩ [illegible]

આ હું છાતી ઠોકીને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે પર્યુષણ અને મારી [illegible] માત્ર આવારજ! [illegible] આવારજ છે! કારણ કે જ્યાં સુધી [illegible] તો નથી, [illegible] નથી ત્યાં સુધી જે મારી મતી છે તે [illegible] નહિ!' અને નહિજ!' માત્ર [illegible] તો પછી હું આપ તેને [illegible] કે! [illegible] આપના હોવાથી ખરા સ્નેહીના હિતમાં [illegible] તેને આપનો [illegible] આવતો નથી પણ નિઃસ્નેહીનેજ આવે છે તો પછી સ્નેહી [illegible] [illegible] માગવાની શી જરૂર! જેમકે 'પધારો આપની [illegible]' [illegible] તેમજ 'આમાં મેં ક્ષમા કરજો' એ શા માટે! હું તો એમજ [illegible] [illegible] 'મારી' [illegible] આવતો નથી અને જ્યાં મારી [illegible] ત્યાં સ્નેહ નથી કારણ કે આપણા ખરા સ્નેહીને આપણા [illegible] નથી અને [illegible] આપણાથી બનું નથી. [illegible] નથી કે [illegible] તેને માટે (જો કે આપે તો [illegible]) [illegible] કવિતા નીચે આપું છું કે જેને [illegible] 'હેરલ્ડ' માં આવ્યું હોય એમ માને છે.

ક્ષમા.

[illegible] ન [illegible] કહિએ!
[illegible] તો ક્ષમા તેજ [illegible]!
[illegible]!
[illegible] કહિ એ!
[illegible] ન [illegible]!
[illegible]!
[illegible] ન બને,
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible]!
[illegible],
[illegible],
[illegible]!

પણ એજ ક્ષમા મુજ છે દુખાં !
કયમ દોર વણી જન તોડી શકે !
કયમ અર્પી દિધેલ લઇ જ શકે !
વળી દે ! વળી લે ! ફરી દે ! ફરી લે !
સહુ એજ બુંરાઈ ફુલાઇ સખે !
મધુરી નદીઓ દરિએ મળતી,
મધુરી મટીને ફારી બનતી !
પણ ના દુઃખ કૈં દિલમાં ધરતી !
નવ પાછી ફરે ! નવ ગાફ કરે !
પણ લાગણી એકજ એક રહે !
નવ માફીની કંઈજ જરૂર રહે !
ખરી એજ પ્રીતિ ! ખરી એજ ક્ષમા !
પછી માફ કરૂં તુજને શું ! સખે !
નથી માફ કર્યે ખરી માફી, સખે !
ખરી પ્રીતિ સખે ! ખરી માફી સખે !
હૃદ આ દિલમાં નકી એક રૂપે !
પછી માફ કરૂં તુજને શું ! સખે !
કરી માફ ધરૂ પ્રીતિ કેમ ! સખે !

બોલો હવે એથી વધારે દલીલની જરૂરનો નથી રહેતી ને ! હવે તો આપે પોતાની દલીલ છોડીને સંમત થવુંજ પડશે લાગ્યું કે આપની દલીલ તૂટી પડી છે ! બેશક ! જો ખરી માફી મનની હોય તો તો સાર્થક, પણ આનો મોટે માફી મળે ને હૃદયમાં તો એનું એ, તેમાં શું ફાયદો ! મુખમેં રામ બગલે મેં છુરી.

ભગત હાલેપણ દાનત બુરી !'

એ શા કામનું !

દર્શનોત્સુક—પત્રવાને અભિલાષાની આશામાં વિરમતી તમારી......બ્હેન.

પ્રિય બ્હેન !

૩.

....

૨૪. ૯ ૧૩.

તમારી સ્થિતિ અપેક્ષા પછી અસ્વસ્થને ચિંતાતુર કરવું એ હવે મને 'પાપ' સમજ છે. તે પત્ર, તે દોષને માટે ક્ષમા માગું છું. નિરિધ કરશું. આવા આવા અનેક દોષો જાણ્યે કે અજાણ્યે નાના પણ મોટું સ્વરૂપ પકડતા થઈ જાય છે અને તે વળી મિત્રોમાં બહેનમાં અને અનેક સ્નેહીઓમાં, તો તેને માટે શું યોગ્ય નથી કે દોષ કરનારપર માંગવાની ફરજ નથી ? તે ફરજ અદા ન થાય તો દોષ કરનાર વધુ દોષિત બનો ! અસમન થાય છે. સામા સ્નેહી કે જેના પ્રત્યે તેવા દોષ થઇ જાય છે તેને ક્ષમા આપ-ઉદાર ભાવ બનવવો પડે છે; અને આવી રીતે (૧) એક દોષ થાય છે તેની પ્રતીતિ

થતાં બીજી વખત તેવો દોષ થતો નથી—થતો થતો અટકી જાય છે અને
થાય છે, (૨) દોષ કરનારને ક્ષમા માગવાથી તેના દોષની શિક્ષા જે દોષ
તે છે, એટલુંજ નહિ; પણ ક્ષમા માગ્યા પૂર્વે થયેલ પશ્ચાત્તાપ છે કે જે
ણામ ક્ષમા માગવામાં પરિણમે છે (૩) જેનો દોષ થયો હોય તે સજ્જન
ઉત્તમ રીતે પુણ્યભાક્ થાય છે, સ્નેહીનું પશ્ચાત્તાપવાળું હૃદય પિછાને છે-
છે—તેનું મૂલ્ય આંકે છે અને વિશેષ વિશેષ પ્રેમ અરસપરસ સ્ફુરે છે—દૃઢ

આ ઉપરના વક્તવ્યમાં આપ આવશ્ય સંમત થશોજ. હવે તેને
(તમારા એક વ્યક્તવ્યની સામે કરવાની દલીલના પ્રસ્તાવ તરીકે માનીને
અને દલીલ હાથ ધરીએ. શું હવે તમે એમ છાતી ઠોકીને—ખાત્રી પૂર્વક
' પર્યુષણને અંતે માફી-ક્ષમા માગવી તે માત્ર વ્યવહાર છે કારણ કે ખરી
પણ દુશ્મન પાસે અગર આપણે જેના દુશ્મન બન્યા હોઈએ તેની પાસેજ
સ્નેહી પાસે નહિ.' હું ધારૂં છું કે નહિ કહી શકશો. પછી કોણ જાણે કેટ
લાતી મહાત કરો તો !

અલબત તે વાક્યો પછીજ મૂકેલું બીજું વાક્ય નામે ' જ્યાં માફી
વકાશ આવે ત્યાં સ્નેહ નથી'-તેમાં અપેક્ષા છે અને તે અપેક્ષાએ તમારૂં
છે. જેમ પ્રેમીઓમાં સત્કાર એક બીજાએ કરવોજ જોઇએ એ યુક્ત નથી
' પધારો એમ કહેવાથી, પધાર્યા તે પધાર્યા ના ' એવું છે, તેવી રીતે એક
જેના પ્રત્યે દોષ થયો હોય તે સામા સ્નેહી કે જેણે તે દોષ કર્યો હોય
' ક્ષમા કેમ ન માગે ?' એવી અપેક્ષા રાખે એટલે તમારા શબ્દો 'જ્યાં મ
અવકાશ આવે ' એમ હોય ત્યાં અચૂક સ્નેહ નથી, પરંતુ તેજ શબ્દો
બીજા શબ્દો નામે ' અને જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાં માફીને અવકાશ નથી ' એ
એમ થતો હોય કે એક સ્નેહી કે જેના તરફથી દોષ થયો હોય તેણે માફી
જોઇએ, અને જો માફી માગે તો તે સ્નેહી નથી, તો ઉપરોક્ત મારી સત્ય
પડે, એટલે તે અર્થમાં હું સમ્મત થઈ શકતો નથી. પરંતુ તે શબ્દોનો જો
થતો હોય કે એક સ્નેહી કે જેના પ્રત્યે દોષ થયો હોય તેને સામા સ્નેહી
કરી તે દોષ થયો હોય તેની પાસેથી માફી માગવાનો અવકાશ નથી, તો તે
ઉપરના શબ્દો મારે કબૂલ મંજૂર છે.

માટે તમારા પ્રત્યે જે કંઈ દોષ થયા હોય તેને અહંકારરહિતપણે—
કરવાના હેતુએ, તે દોષથી આત્માના અંશો જે અશુભ કર્મ બંધને પામ્યા હો
[illegible] — [illegible] માગ તે દોષો મિથ્યા થાઓ ! તે [illegible] જે
હોય તે [illegible] ન ગણો, અને વિધિપૂર્વક પ્રતિક્રમણથી—ભાવપૂર્વક [illegible]
[illegible] તે મિચ્છામિ દુક્કડં [illegible] !

પાપ મિથ્યા થાઓ એમ માત્ર કહેવાથી પાપ દૂર થતાં નથી. વિવિ
પ્રથમ આત્મ [illegible] મનથી [illegible] પશ્ચાત્તાપ કરી ઉદાર પ્રેમનું [illegible]
[illegible] તેનું [illegible] ન થાય તો [illegible] મિચ્છામિ દુક
છે. નહિ તો માત્ર [illegible]

મારા મિત્રપત્રે આપની માફી જાહેર કરી છે, તેમણે પણ તેવી માફી પાછી માગી છે અને આપી છે;......પણ તમારી કલ્પના સૃષ્ટિમાં તમને બાધક નિરાશા હોય તો ક્ષમા ચાહું છું. વીરપ્રભુની ક્ષમા અથવા: વિરલ અને મહા કઠિન છે. તેવી બની ન શકે તો તમારે અને મારે સં તરફ દૃષ્ટિ રાખી ભૂલવું, બીજાને ભૂલેલો ' ભૂલો ! પ્રિય ! ભૂલો ' એમ ભાખવું, અને અંતરનો ડંખ નિર્મૂળ કરી ત્યાં શાંતિ—સમતા, અને તેમ નહિ તો દયા અનુકંપા વિસ્તારવી.

—દર્શનોત્સુક બંધુનિર્વિશેષ.

૪.

પ્રિય ભાઈ ! ૨૬. ૯. ૧૩.

....

આપે મિચ્છામિ દુક્કડં માટે જે ખુલાસો લખ્યો તે બરાબર છે. બધા દોષો યાદ ન આવે પણ જે યાદ આવે તેને માટે શુદ્ધ અંતઃકરણથી માફી માંગવામાં આવેછે. હવે પછી આપના લખવા પ્રમાણે કરવા માટે બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે.

....પોતે ક્ષમા ચાહું છું કે આપ એમને ભાઈ ચાહો છો ! મને તો લાગે છે કે આપજ ચાહો છો કારણ કે જો તેઓ ક્ષમા ચાહતા હોત તો કોમળ હસ્ત કમળને તસ્દી આપી હત; છતાં પણ હું ક્ષમા આપું છું. જો...બાધક નથી નિરાશા છતાં પણ આપે માંગી તો મારે તે આપવીજ !

—દર્શનાતુર તમારી બ્હેન.

વીર પ્રભુનાં પારણું

(હાલરીયાં)

૧.

ઝુલો મેરા બબ, ઝુલો મેરા વીર, પછે તમારી દોરી તાણું,
—મહાવીર કુંવર ઝુલે પારણીએ ઝુલે.
હીરના છે દોર, ઘુમે છે મોર, કોયલડી સુરતારી. મહા. ૧
ઇંદ્રાણી આવે હાલણુ હુલણુ ગાવે, વીરને હેતે કરી હુલરાવે. મહા. ૨
સુંદર મહેની આવે, આભૂષણ લાવે,
ખાજાં રૂડાં લાવે, મોતીચૂર લાવે,
વીરને હેતે કરી જમાડે. મહા. ૩
વીર મ્હોટા થાશે, નિશાળે ભણવા જાશે,
એમ ત્રિશલા માતા હરખાશે. મહા. ૪
નંદિવર્દ્ધન આવે, રાણી રૂડી લાવે, વીરને હેતે કરી પરણાવે. મહા. ૫
વીર મ્હોટા થાશે, જગમાં ગવાશે, એમ કાંતિવિજય ગુણ ગાશે. મહા. ૬

—કાંતિ વિજય.

પાંચમે પાંચ વરણની માળા, છઠ્ઠે ચંદ્ર અમિય ઝરી એ,
સાતમે સૂરજ આઠમે ધજા, નવમે કલશ અમિય ભર્યો એ. ૩
પદ્મ સરોવર દશમે દીઠો, ક્ષીર સમુદ્ર દીઠો અગ્યારમે એ;
દેવ વિમાન તે બારમે દીઠું, રણઝણ ઘંટા વાજતા એ. ૪
રતનનો રાશિ તે તેરમે દીઠો, અગ્નિશિખા દીઠી ચૌદમે એ:'
ચૌદ સુપન લહી રાણીજી જાગ્યાં, રાય સમીપડે પહોંચ્યાં એ. ૫
'સુણોરે સ્વામી! મેં તો સુહણલાં લાધ્યાં, પાછલી રાત રળિયામણી એ:
રાયરે સિદ્ધારથ પંડિત તેડ્યા, 'કહોરે પંડિત! ફલ એહનું એ. ૬
'અમ કુલ મંડણ તુમ કુલ દીવો, ધનરે મહાવીર સ્વામી અવતર્યા એ.'
જે નર ગાવે તે સુખ પાવે, આનંદ રંગ વધામણાં એ.

—આનંદ વર્દ્ધન. (!)

ક્ષમાપના.

(ગઝલ.)

ખમાવું છું પિતા! માતા! ગુરૂજી! ને વળી બંધુ!
થયા જો હોઉં અપરાધિ, ખમાવું ઉરના ભાવે!

ઉચાર્યાં હોય કટુ ઉચ્ચાર, કદી મેં ક્રુર ભાવેથી.
સહુ સંબંધીઓ વહાલાં, અવિનય જો કર્યો હોવે. ૧

કદી બુરૂં ઇચ્છ્યું મેં, વિચાર્યું હોય દિલેથી,
પ્રભુજી! સર્વ વાંછોની, ક્ષમા માગું હૃદયથી હું! ૩

ઉભય કરજો ગણી પોતે, કર્યા જો હોય દોષો મેં,
ખમાવું શુદ્ધ ભાવેથી, ક્ષમા કરજો મને સૌએ. ૪

કદી અજ્ઞાનતાથી મેં, કરી હોયે અવજ્ઞા જો,
કરી દૂરે સહુ તે, તે, હૃદયથી હસ્તને કાઢો, ૫

અજાણ્યે કે વળી જાણ્યે, કર્યા હોયે કદી દોષો:
કરી નિશ્ચય ઉર મારું, ખમાવું આત્મના ભાવે! ૬

(મુંબાઇ.) —સંપાદિકા.

શ્રી વાંચન-સમાપ્ત.

પ્રાર્થના.

[પ્રભુના ભંડાર ઘેર સ્નાત્રના આખરમાં નીચેની પ્રાર્થના સર્વ જનોએ પ્રાતઃકાળ, અને સાંજે કરવાની છે. તંત્રી.]

श्री श्रमणसंघस्य शांति र्भवतु, श्री पौरजनस्य शांति र्भवतु,
श्री जनपदानां शांति र्भवतु, राजाधिपानां शांति र्भवतु,
श्री राजसंनिवेशानां शांति र्भवतु, श्री गोष्ठिकानां शांति र्भवतु,
श्री पुरमुख्याणां शांति र्भवतु, श्री ब्रह्मलोकस्य शांति र्भवतु.
ॐ स्वाहा ॐ स्वाहा ॐ श्री पार्श्वनाथाय स्वाहा ॥

—સુવિહિત એવા સઘળા સંઘની વિઘ્નનિવૃત્તિ રૂપ શાંતિ થાઓ, શહેરમાં વસનાર લોકોની વિઘ્નોપશમરૂપ શાંતિ થાઓ, જનપદ-દેશની શાંતિ થાઓ, રાજા અધિપતિની શાંતિ થાઓ, રાજાના ઉપવેશનસ્થાન-સંનિવેશની શાંતિ થાઓ, ગોષ્ઠિક એટલે ધર્મસભાસ્થ જનોની સભાના દેવના ઉપશમરૂપ શાંતિ થાઓ, પુરના મુખ્ય પુરુષોની વિઘ્નોપશમરૂપ શાંતિ થાઓ, બ્રહ્મ લોકની (બ્રહ્મચારીઓના સમુદાયને) વિઘ્નોપશમરૂપ શાંતિ થાઓ; ઓમ્ સ્વાહા (મંત્રાર્થે), ઓમ્ સ્વાહા (દેવોના સંબોધનાર્થે) ઓમ્ શ્રી પાર્શ્વનાથાય સ્વાહા—કુંકુમાદિ પૂજનનું ઉચ્ચારણ શ્રી પાર્શ્વનાથના પૂજનાર્થે (ઓમથી મંત્રના પ્રતિ ક્ષેપ કરવામાં 'સંતોષાર્થે' જણાવ્યું છે.) ઇત્યાદિ.

Service for Native Land

Who serves his country best?
Not he who, for a brief and stormy space,
Leads forth her armies to the fierce affray.
Short is the time of turmoil and unrest,
Long years of peace succeed it and replace:
There is a better way.

Who serves his country best?
Not he who guides her senate in debate,
And makes the laws which are her prop and stay;
Not he who wears the poet's purple vest,
And sings her songs of love and grief and fate;
There is a better way.

He serves his country best,
Who joins the tide that lifts her nobly on;
For speech has myriad tongues for every day,
And song but one; and law within the breast
Is stronger than the graven law on stone;
There is a better way.

He serves his country best,
Who lives pure life, and doeth righteous deed,
And walks straight paths, however others stray,
And leaves his sons, as uttermost bequest,
A stainless record which all men may read;

This is the better way.

No drop but serves the slowly lifting tide,
No dew but has an errand to some flower,
No smallest star but sheds some helpful ray,
And man by man, each giving to the rest,
Makes the firm bulwark of the country's power;

There is no better way.

દેશ સેવાનો ઉત્તમ માર્ગ.

(ઉપરોક્ત અંગ્રેજી કાવ્યનો સ્વતંત્ર પદ્યાનુવાદ અત્ર મુકવામાં આવે છે.)

સ્વદેશ સેવા શ્રેષ્ઠ સજશે કોણ સજ્જન સૃષ્ટિમાં. ।
નિજ વ્યક્તિ જીવન ભરીને આનંદથી જન ભક્તિમાં.
નિર્દંભ ભાવે કાજ હોમે સત્યને સમરાંગણે,
દર્શાવતા અનન્ય વીરતા, [illegible] ન [illegible] શ્રેષ્ઠ એ,
સુકાનને [illegible] શાંતિના છે અડગપણી [illegible].
સંપૂર્ણ શાંતિ [illegible] આવનારી નિમવે.
ભાગ્યશાળી સત્ય જેની [illegible] પર નાચતા,
[illegible] દેહને ભાગ રચે પ્રતિભા ભવ્ય;
[illegible] બની નિજ બંસીમાં જે દેશ ગીત ઉતારતા,
સ્નેહે બની દુઃખી જીવન [illegible] રેલાવતા;
[illegible] સેવા બની એ, શ્રેષ્ઠ ના [illegible] એ,
સેવા તણી વિધિ શ્રેષ્ઠ [illegible] નથી કંઇ અન્ય છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
નિજ જીવનમાં [illegible] શુભ કાર્યમાં નિત્ય રાચતા;
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જે દેશનું પ્રત્યેક જળ બિંદુ તારે ઉડતું.
દુષારનું પ્રતિબિંબ પુષ્પે હિમ્મતા કૈં સિંચતું,
અનુપમ વિપિનનો તારલો પંથે પથિકને દોરતો,
પ્રતિ માનવી નિજ બંધુ કાજે જાન વ્હાલો અર્પતો.
પ્રત્યેક પૃથ્વીના અણુ પશુ માનવી વિહંગને,
ઉન્નત કરી, ભૂમિને બનાવે ઉચ્ચ, સેવક એક એ.

—અમૃત.

દેશને ખાતર.

ધન માલને કરવા કરૂં કુરબાન ખાતર દેશને;
સ્નેહે સમર્પી શીશ અર્પું જાન ખાતર દેશને.
જન્મ્યો જનુની કુખ જગ જાહેર ખાતર દેશને,
પીવાં કરૂં ના ઝેર પેલા શેર ખાતર દેશને;
અગ્નિ મહીં ઝંપલાવવા છે હામ ખાતર દેશને;
મહું તુચ્છ હું આરામ ને સુખ ધામ ખાતર દેશને.
ઉભો રહું જઇ કાળની સન્મુખ ખાતર દેશને;
વનવાસ લઇ વિપરીત વેઠું દુઃખ ખાતર દેશને.
જાણી બધી આ દેહને દઉં ભાખ ખાતર દેશને;
ભાવેથી માગું ભીખ ચોળી રાખ ખાતર દેશને.
ઘરબારની દરકાર કે પરવા ન ખાતર દેશને;
મરવા તણો ડર લેશ પણ મનમાં ન ખાતર દેશને.
તન મન અને ધનને જીવન પણ જાણ ખાતર દેશને;
ધિક્કાર છે દીધા ન જેણે પ્રાણ ખાતર દેશને.

—હર.

चित्र परिचय.

૧.

શ્રીયુત સ્વ૦ વીરચંદભાઇનું જીવન અને કાર્ય.

Genius begins great works;
Labour alone finishes them.

—*Joubert.*

—મહાન કાર્યનું આરંભમાત્ર પ્રતિભા-પ્રતિભાશાળી પુરો કરે છે, જ્યારે તેનું અંતપર્યંત શ્રમજ પુરો કરે છે.

પ્રસ્તાવ.

૧.

કર્ત્તવ્યશાલી પુરૂષોનું ચરિત્ર સામાન્યપણે મનનીય અને અનુકરણીય હોય છે અને તેથી આવા પુરૂષોનું અને તેમનાં ચરિત્રોનું મહત્વ વિશેષ છે. આ ભૂતલપર કોટ્યાવધિ માણસો થઇ ગયા છે, અસ્તિત્વ ધરાવે છે અને અસ્તિત્વમાં આવશે, પણ જે મહાપુરૂષોએ જ્ઞાન સંપાદન કરી સ્વકર્ત્તવ્ય સમજી રાષ્ટ્રોન્નતિ માટે, સમાજોન્નતિ અર્થે, ધર્મ નિમિત્તે અને પરોપકાર અર્થે અનેક કાર્યો કર્યાં હોય, કરે છે અને કરશે તેજ મનુષ્ય વંદ્ય થયા છે, થાય છે અને ભવિષ્યમાં થતા રહેશે. કર્ત્તવ્યથી મનુષ્ય ભૂલોકને સ્વર્ગ બનાવી શકે છે અને માનવ દેવ બની શકે છે. પૂર્વકાલિન પુરૂષોને આપણે જે મહત્વ આપીએ છીએ, અને તેનાં સ્તુતિ સ્તોત્રો ગાઇએ છીએ તે કેવલ તેમની કર્ત્તવ્યપરાયણતાથીજ; અર્થાત્ કર્ત્તવ્ય એ એક અમૂલ્ય અને અજબ વસ્તુ છે. કર્ત્તવ્યથી દેશ અને ધર્મ ઉન્નતિના શિખરે ચડે છે; કર્ત્તવ્યના અભાવથી તે અસ્તંગત થયા છે. એક અંગ્રેજ ગ્રંથકાર કહે છે કેઃ—

I slept and dreamt that Life was Beauty,
I woke and found that Life was Duty.
—સ્વપ્નદષ્ટિથી જોતાં માનવ જીવન સૌંદર્યથી પરિપ્લુત જણાય છે,
પણ જાગૃત દષ્ટિથી જોતાં તે કર્ત્તવ્યપૂર્ણ છે.

ભાવાર્થ એ છે કે કર્ત્તવ્યથી માનવી ચારિત્રમાં મહત્વ આવેલું છે. આપણે પ્રાચીન પુરૂષો, ઋષિ, અને મહાત્માઓ વિષે વિચાર કરતાં ઉદ્ગાર કાઢીએ છીએ "પૂર્વકાલ સુવર્ણનો હતો, તેથી તે કાળે દેવતુલ્ય મહાત્માઓ થયા. પણ હમણાં તે દિવસો ગયાજ છે. પરંતુ આ ઉક્તિ ઉપરથી ખરેખર એમજ શું હતું? એવો વિચાર કરતાં એમજ જણાય છે કે કાલ તેનો તે છે, જે પૂર્વે હતો તે હમણાં છે, પણ ફેર માત્ર એટલો છે કે કર્ત્તવ્યહીન પુરૂષ આ કાલમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેથીજ આ કાલનું મહત્વ ઓછું થતું ગયું છે. દરરોજ તેજ સહસ્રરશ્મિ-ચંડાંશુ-સૂર્ય પૂર્વદિશામાં ઉદિત થઇ આખો દિવસ પોતાના પ્રકાશથી ભૂમિને પ્રકાશિત કરીને સાયંકાળે પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત થાય છે, અને રાત્રિ સમયે આકાશમાં અસંખ્ય તેજઃપુંજ તારાઓ પ્રકાશિત થાય છે. અજવાળીઆમાં ચંદ્ર જ્યોતિના પોતાનું રમણીય સામ્રાજ્ય ભૂમિપર વિસ્તારે છે, જ્યારે કૃષ્ણપક્ષમાં અંધકાર પોતાની સત્તા જમાવે છે. ઉન્હાળામાં સૂર્યનું તેજ પ્રખર હોય છે, જ્યારે શીતકાળમાં ઋતુ ઠંડી હોય છે. વર્ષાકાળમાં પૃથ્વીપર ગગનમેઘોથી વિપુલ પાણીની વૃષ્ટિ થાય છે. જ્યારે ઠંડી ઋતુમાં પવન મંદ મંદ ભૂમિપર સંચાર કરે છે. આ સર્વેનો સારાંશ એ છે કે કાલની ગતિ હતી તેવીજ છે. પૂર્વ કાલમાં અને વર્તમાન કાલમાં કદાચિત્ ફેર લાગતો હોય તો તે થોડોઘણો સ્થિત્યંતર છે તેને લઇને. બાકી પૂર્વે સોનાનો વરસાદ પડતો, અને હાલ પડતો નથી એવી સ્થિતિ કદી પણ થઇ નથી. સર્વકાલ સ્થિતિ એકજ વખતના પ્રમાણમાં કાલ દષ્ટિએ સરખી છે, પરંતુ દરેક કાલમાં કર્ત્તવ્યશાલી પુરૂષોની જરૂર રહે છે જ. જે દેશ, જે સમાજ અને જે ધર્મ કર્ત્તવ્યવાન્ પુરૂષોને જન્મ આપે છે, તે દેશ, તે સમાજ અને તે ધર્મ આ પૃથ્વીપર સ્વર્ગતુલ્ય સંચાર કરે છે. અરે ભારતવાસી! અરે જૈન સમાજ! તું આવા કર્ત્તવ્યપરાયણ પુરૂષોનો જન્મ કોઇ પણ કાલે પણ ક્યારે આપતી રહીશ? અને પ્રાચીન કાલે સંપાદન કરેલી ઉન્નતિ કદિ પુનઃ આ ભૂપૃષ્ઠ

વિસ્તારીએ ! અરે અવિનાશી કાળ ! સતત નહિ તો નહિ, પરંતુ થોડે થોડે અંતરે પણ ગંભરદાસી નરરત્નો અમારી સમાજમાં નિષ્પન્ન કર ! અને તેઓદ્વારા જૈન ધર્મનો ફરીથી ભૂમિતળપર થાઓ !

પ્રિય વાચક ! જૈન ધર્મનો ભૂમંડળ પર પ્રકાશ પાડનાર એક મહાત્માના અમૂલ્ય ચરિત્રનો પરિચય આજ હું તમને કરાવનાર છું. શ્રીમાન્ વીરચંદનું ચરિત્ર સુશિક્ષિત અને જૈન ધર્મજ્ઞાનના ઇચ્છક તરુણોને અનુકરણીય છે. જૈન ધર્મ આ પૃથ્વીપર સમસ્ત પ્રાણીઓનો ધર્મ છે. નિજધર્મ એટલે પોતાના આત્માનો જે ધર્મ તેજ જિનધર્મ છે. તેથી તે જિનપ્રણીત ધર્મનો પાશ્ચાત્ય દેશમાં પ્રસાર કરવા માટે જૈન સમાજમાંથી સુશિક્ષિત ઉત્સાહી પદવીધર નિર્મિત થવો જોઇએ—એ ગાંધીનું ચરિત્ર શિખવે છે. જૈન ધર્મ ઉપર અન્ય સમાજસંમુખ વેધુ કરેલ આક્ષેપો, કાર્ય કરવાની તેની શક્તિ વગેરેથી તેની કર્તવ્યદક્ષતા સિદ્ધ થાય છે. એ વખતથી તેમનું ચરિત્ર બોધપ્રદ છે. જન્મ પામી મનુષ્ય અવશ્ય મૃત્યુને શરણ થાય છે, કોઇ પણ મનુષ્ય અમરપટ્ટ લખાવી આવેલ નથી. કોઇને કોઇ દિવસે કાળની દાઢમાં ચપાવાનું નિર્માણ થયેલું છે, પરંતુ જેઓ સ્વકર્તવ્યનિષ્ઠ બની ખુબીઓ અને વિકટ સંજોગોને ઠોકર મારી જીવન પ્રયાણ કરે છે તેઓ દેહવિલય થયે છતે અમર છે—જીવંત છે; અને તેમનું પ્રશંસનીય ચરિત્ર પ્રજાની નજર આગળ સદા તરવરતું રહે છે.

જેને ખરેખર પોતાનું માનવી જીવન કૃતાર્થ નિર્વહવું છે તેને સમજવાનું છે કે સ્થૂલ શરીરતઃથી મહાન્ પુરુષો મૃત્યુ પામતા નથી પરંતુ તેમનો અક્ષર દેહ—કીર્તિરૂપે અમર રહે છે; અને જેને આ ક્ષણભંગુર સંસારયાત્રામાં પોતાના અમોલ માનવી જીવનની કિંમત બીલકુલ જણાતી નથી તેનું જીવન ખાસે બાપડા પશુના જીવન સરખું શું નથી ? પશુ અને મનુષ્યમાં કયા પ્રકારનો તફાવત છે ? બન્નેના આહાર વિહાર સરખા છે; બન્ને ભક્ષ કરે છે, પણ જે મનુષ્ય પરમાર્થ જીવન માટે કર્તવ્યપરાયણ રહે છે તેજ માનવી જીવન સફળ કરે છે. શ્રીમંતો પાસે વિપુલ ધન હોય તેથી શું ? તે ધનનો ઉપયોગ એક માત્ર કોડી પણ પોતાના મોજશોખ સિવાય જન્મમાં જો ન થયો હોય—પરમાર્થે થયો ન હોય તો તે લક્ષ્મી તેની પાસે હોય તેથી શું અને ન હોય તેથી શું ! ધન તો સર્વની દૃષ્ટિમાં રહેલ નથી, દરિદ્ર મકાનમાં રહેલ મેલી જેવું છે; જો શ્રીમંત પોતાના પૂર્વપુણ્યથી પોતાને ધન મળ્યું છે એમ સમજી તેનો સદુપયોગ અર્થે ઉપયોગ કરે છે તેનાજ ધનનું પ્રયોજન છે. તેજ પ્રશંસાપાત્ર છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે મનુષ્ય જીવનનો હેતુ કર્તવ્યતત્પરતા ખ્યાલ કરવાનો છે, અને તેથી કર્તવ્ય કર્મમાં—જીવનક્રમ જેવા શ્રીયુત વીરચંદ રાઘવજી ગાંધીનું આખું પણ મહત્ત્વપૂર્ણ ચરિત્રથી આપણું મન નિવેદિત કરવામાં આવે છે.

જન્મ.

શ્રી વીરચંદનો જન્મ જૈનધર્મીય શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં કાઠિયાવાડના ભાવનગર શહેર પાસેના મહુવા ગામમાં તારીખ ૨૫ મી ઓગષ્ટ ૧૮૬૪ ના દિને શ્રીમંત કુલીન ઘરમાં થયો હતો. રાઘવજીભાઇ એ તેમના પિતાનું નામ હતું. તેમનો ધંધો ઝવેરીનો હતો અને પોતાના તે વખતમાં પ્રવીણ હતા—ધર્માનુરાગી અને ધર્માચારમાં દૃઢ પુરુષ હતા.

વ્યવસાય.

આ પછી પોતાને માટે કંઈ ચિરસ્થાયી વ્યવસાય લેવાનું મિ. વીરચંદને પ્રેમ લાગવાથી કાયદાની ઉંચી પરીક્ષા નામે સોલિસિટરની પરીક્ષા પસાર કરવાનું તેનું ઠરી ગયું. સોલિસિટરનો વ્યવસાય એટલો બધો શ્રમદ અને અનવકાશવાળો છે કે ન પૂછો વાત, પરંતુ તેની સાથે તેના પ્રમાણમાં કે તેથી વધારે તે ધનપ્રદ હોવાથી તેની ખેટ સારી રીતે પૂરી પાડે છે. ઉપરાંત ભૂલવું નથી જોઈતું કે ઘણા ઉચ્ચ નીતિવાન્ અને પવિત્ર પુરુષોને તે ધંધો ગમ્યો નથી એટલુંજ નહિ, પણ કેટલાકોએ તેમાં પડી મૂકી પણ દિધે છે. આ માટે ગમે તે કારણ હોય, પણ તેની સાથે અહીં આપણે સંબંધ નહિ હોવાથી પ્રસ્તુત વાત સંભાવતાં કહીશું કે વીરચંદ સરકારી સોલિસિટરોની પેઢી નામે લિટલ એંડ કંપનીમાં 'આર્ટિકલ્ડ કલાર્ક' તરીકે ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં જોડાયા અને સોલિસિટરની પરીક્ષા માટેનું આવશ્યક જ્ઞાન લેવા લાગ્યા. જૈનસમાજનું ઉત્તમ કાર્ય કર્યાથી મુંબઈ અને અમદાવાદના શ્રીમંત જૈનોએ તે માટે દ્રવ્ય સહાય ઠીક આપી. આવી રીતે વ્યવસાયમાં ગુંથાયા પછી જૈનસમાજના હિત પ્રત્યે અને આવશ્યક કાર્યો પ્રત્યે તેમણે દુર્લક્ષ આપ્યું નથી. આ વખતે જૈનસમાજના હૃદયને ભયંકર ધક્કો—આઘાત પહોંચાડનાર બનાવ બન્યો કે જેના પ્રતિકારાર્થે સૌની નજર વીરચંદપર પડી.

શિખરજી પર અત્યાચાર.

ઈ. સ. ૧૮૯૧ માં મિ. બેડમ નામના અંગ્રેજે જૈનોના પવિત્ર ક્ષેત્ર નામે સમ્મેત શિખર (કે જેને પાર્શ્વનાથ હિલ પણ અંગ્રેજો કહે છે) પર ચરબી બનાવવા માટે મોટું કારખાનું એટલે પશુ હત્યાગૃહ ઉઘાડ્યું. આથી સમગ્ર જૈન સમાજ પ્રક્ષુબ્ધ થયો અને કલકત્તામાં નીચેની કોર્ટમાં અંગ્રેજ કારખાના વિરુદ્ધ ફર્યાદી દાખલ કરવામાં આવી. ત્યાં જૈનો વિરુદ્ધ ફેંસલો મળવાથી તેપર હાઈકોર્ટમાં અપીલ દાખલ કરવામાં આવી અને તે માટે મિ. વીરચંદ કલકત્તા આવ્યા. તેમણે ત્યાં બંગાળી ભાષાનો અભ્યાસ કરી ઘણી દેશી ભાષામાં કાગળ પત્રો જે જે હતાં તેનું પોતે અંગ્રેજી ભાષાંતર કર્યું અને તે કોર્ટમાં પુરાવા માટે દાખલ કર્યું તેવીજ રીતે કેટલાક શિલાલેખ, તામ્રપટ અને જુના લેખોના સહાયથી શિખરજી પર્વત પરનો જૈનોના હક્ક સાબીત કરી દીધો અને ઉત્સાહથી હાઈકોર્ટે પાને પુરાવો એવી સ્પષ્ટ અને સુંદરરીતે મૂક્યો કે નીચેની કોર્ટનો ચુકાદો રદ કરી જૈનોના લાભમાં ફેંસલો આપ્યો, અને પવિત્ર તીર્થક્ષેત્રનો અત્યાચાર દૂર થયો. આ પ્રમાણે બીજી વખત મી. વીરચંદે સ્વદેશમાં લીધેલ કાર્યમાં વિજય મેળવ્યો અને તેથી સર્વને આનંદ થયો ઉપરાંત મી. વીરચંદજી પ્રત્યે સર્વને આદર બુદ્ધિ અને પ્રેમની વૃદ્ધિ થઈ.

ચિકાગોની વિશ્વધર્મ પરિષદ.

આજ સમયમાં અમેરિકાના ચિકાગો શહેરમાં જગતના સર્વ ધર્મોની મહાસભા ભરવાનું ત્યાંના વિદ્વાન્ પંડિતોએ નક્કી કરી દરેક ધર્મના પ્રતિનિધિને મોકલવા આમંત્રણ કર્યું હતું. હિંદમાંથી જુદા જુદા ધર્મના પ્રતિનિધિ ગયા હતા, અને જૈન ધર્મ તરફથી પણ એક પ્રતિનિધિ મોકલવાને માટે શ્વેતાંબર જૈનાચાર્ય નામે શ્રી વિજયાનંદસૂરિ (કે જેઓ આત્મારામજી તરીકે વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે અને સં. ૧૮૯૩-૧૮૯૭ ઈ. સ. માં

Herbert Warran

Virchand R Gandhi

માં સ્વાગત કરેલ છે) વગેરે પર નિમંત્રણ આવતાં, જૈનસાધુ સમુદ્ર ઉલ્લંઘન અપવાદ સિવાય ન કરી શકે એવી જૈનશાસ્ત્રમાં માન્યતા હોવાથી તેઓથી જઈ શકે તેમ ન હતું. પરંતુ તેમણે આ પ્રશ્ન 'જૈન એસોસિયેશન ઑફ ઇંડિયા' પર મોકલી આપ્યો. આ કામમાં આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કેમ કરવો એ વાત ચર્ચાતાં સર્વની દૃષ્ટિ મી. વીરચંદ પર પડી અને તેને પ્રતિનિધિ તરીકે નીમવામાં આવ્યા. ત્યાર પછી તરતમ જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ સમજવું કઠિન છે, પણ તેના કરતાં સમજાવવું વિશેષ કઠિન છે. આથી વીરચંદે શ્રીમદ્ આત્મારામજી પાસે કેટલોક કાળ રહી જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનું ઊંડું અધ્યયન કરી ત્યારથી અમેરિકા જવા ઉપડી ગયા. મુંબઈ બંદર પર 'ફતેહ થાઓ' એવા મંગળ આશીર્વાદ અને મુનિની દૃષ્ટિ હતી. સ્વામી વિવેકાનંદ વગેરે હિંદુ ધર્મોનું મંડળ આ અમેરિકાની વિશ્વ ધર્મ પરિષદ હાજર હતું (કે જેનું ચિત્ર વીરચંદભાઈ સાથે આ અંકમાં મૂકવામાં આવ્યું છે.) મી. ગાંધી જેવા તરુણ આવું મહત્વનું કાર્ય ઉત્સાહથી રહીને જે એ ખરેખર અસામાન્ય વિદ્વતા અને બુદ્ધિમત્તાને સૂચવે છે; કારણ કે પરિષદ ધર્મોપદેશક હતી એટલું જ નહિ પણ તે ગૂઢ સમયને સમજવા માટે કોન્ફરંસે પણ વિદ્વાન મનુષ્યોનું અને પુષ્કળ સંખ્યામાં હતું. આવા જગવિખ્યાત અને અપૂર્વ પ્રસંગે જૈન ધર્મનું જાહેર બતાવવા માટે એક કેટલું પુરો જે મનોબળ વાપરેલ છે તે જૈન વર્તમાન ઈતિહાસમાં ચિરસ્મરણીય રહેશે.

અમેરિકામાં કરેલું કાર્ય.

ઈ. સ. ૧૮૯૩ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ચિકાગો શહેરમાં ઉક્ત પ્રચંડ સાર્વધર્મ પરિષદનો પ્રારંભ થયો અને સત્તર દિવસ સુધી ચાલી તેમાં જૂદા જૂદા દેશોમાંથી જૂદા જૂદા ધર્મ પ્રતિનિધિઓએ આવી પોતાના ધર્મનું સ્વરૂપ જાહેર કર્યું. મી. વીરચંદે જૈનધર્મનું સ્વરૂપ—નીતિ અને તત્ત્વજ્ઞાન બંને એવી ઉત્તમ રીતિએ તે સમક્ષ મૂક્યું કે તે વખતના એક વખાણતાં અમેરિકન પત્રે જણાવ્યું છે કે:—

'A number of distinguished Hindoo Scholars, Philosophers, and Religious Teachers attended and addressed the Parliament; some of them taking rank with the highest of any race for learning, eloquence and piety. But it is safe to say that no one of the Oriental Scholars was listened to with greater interest than was the young layman of the Jain community as he declared the Ethics and Philosophy of his people.'

ભાષાંતર—પાર્લામેંટમાં પ્રસિદ્ધ હિંદુ વિદ્વાનો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, અને ધર્મોપદેશકો હાજર હતા અને તેમણે ભાષણો આપ્યાં હતાં તેમાંના કેટલાક તો એવા હતા કે જેઓને વિદ્વત્તા, વક્તૃત્વ કલા, અને ધર્મભક્તિમાં કોઈપણ પ્રજાની ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ વ્યક્તિઓ સાથે સમાન પદ પર મૂકાય તેમ છે; પરંતુ એટલું તો નિઃસંશયથી કહી શકાય તેમ છે કે પૌર્વાત્ય પંડિતોમાંથી જૈન સમાજના યુવક ગૃહસ્થે પોતાના વર્ગની નીતિ અને તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી ભાષણ આપ્યું તે રસથી લોકોએ સાંભળેલ હતું તે કરતાં વધારે રસથી કોઈ ગૌરવ પણ પૌર્વાત્ય પંડિતનું તેમણે સાંભળ્યું નથી.

આપણા ચરિત નાયકે જૈનધર્મસંબંધી તત્ત્વજ્ઞાન વિષયક સારાંશ ભાષણો જે આપ્યાં તેની ઉત્કૃષ્ટ અસર તે સભાના ઉત્પાદક અને ઓકલ્ટ [illegible] અને તેઓએ તેને રૌપ્યપદક (રૂપાનો ચંદ) અર્પણ કર્યું. આમ આ ભાષણોની અસર ત્યાંથી અટકી ન જતાં તેમણે અમેરિકાના મોટાં શહેરો નામે બોસ્ટન, ન્યૂયૉર્ક, વૉશિંગ્ટન વગેરેમાં જૈનધર્મપર ભાષણો આપી જૈનધર્મનું રહસ્ય, તેની અસલ તેની સુંદરતા સમજાવ્યાં [illegible] શહેરના નાગરિકો પાસે તેણે કરેલ જૈનધર્મ ભાષણોથી સર્વ નાગરિકો સંતુષ્ટ થયા ને શ્રી ગાંધીને સુવર્ણપદક-મેડાલ [illegible] આપ્યો. આ ભાષણો પૈકી 'જૈનધર્મ શું છે ?' (What is Jainism), 'જૈનોનું તત્ત્વજ્ઞાન અને માનસશાસ્ત્ર' (Philosophy and Psychology of the Jains), 'બલિદાનનો ગુપ્તધર્મ' (The Occult Law of Sacrifice), 'જીવનના ખરા નિયમો' (The True Laws of Life), 'જૈનોનો વિશ્વસાથે સંબંધ' (Jains' Relation to the Universe) ઇત્યાદિ. આ સિવાય અનેક ભાષણો અમેરિકામાં [illegible] અમેરિકન લોકોમાં જૈનતત્ત્વજ્ઞાનનો પરિચય કરાવવા અર્થે 'ગાંધી ફિલૉસૉફિકલ સોસાયટી' સ્થાપી [illegible] કર્યું.

[illegible] મોટા શહેરોમાં વિદ્વાન લોકોના મંડળોમાં શ્રી. ગાંધીએ જૈનધર્મ [illegible] આપ્યાં. આ વખતે મુંબઈના [illegible] [illegible] ગાંધી [illegible] પરિણામ [illegible] જૈનધર્મ વિષય [illegible]

લાગ્યું. વળી મી. ગાંધીએ મુંબઈની બુદ્ધિવર્ધક સભા, આર્ય સમાજ, થિયોસોફિકલ સોસાઈટી, પાસે પણ જૈનધર્મપર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં.

અમેરિકા તરફથી પુનઃ આમંત્રણ.

આ પ્રમાણે સ્વદેશમાં જૈન ધર્મનો પરિચય દેશબંધુઓને કરાવવાનું પવિત્ર કાર્ય ચાલતું હતું ત્યાં મી. ગાંધીને અમેરિકન લોકો તરફથી જૈનધર્મનો વધુ પરિચય કરાવવા માટે આવવા આમંત્રણ એક પછી એક આવવા લાગ્યાં. પોતાના ધર્મનો પરિચય કરાવવાની બીજાની તીવ્ર ઈચ્છા અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાન પ્રત્યેની રૂચિ તૃપ્ત કરવાનું આમંત્રણ કયો ધર્મપ્રેમી પુરૂષ ન સ્વિકારે! તુરતજ મી. વીરચંદ પુનઃ ઈ. સ. ૧૮૯૬ માં અમેરિકા બીજી વખત ગયા. (૨૦ મી ઓગસ્ટે માંગરોળ જૈન સંગીત મંડળી તરફથી માનપત્ર દીધા પછી—આ અંગ્રેજી માનપત્ર અને તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર હવે પછી આપવામાં આવેલ છે.)

આ વખતે અમેરિકામાં થોડા મહિના અને ઈંગ્લંડમાં થોડા મહિના રહી મી. ગાંધીએ પોતાની વ્યાખ્યાનમાળા શરૂ કરી અને તેની સાથે વિલાયતમાં બેરિસ્ટરનો અભ્યાસ પ્રારંભ્યો. આમ સમય ઉદ્યોગ ચાલતો હતો ત્યાં તેમના જૈન બાંધવોએ તેને પુનઃ હિંદુસ્થાન બોલાવ્યા, કારણ કે જૈન સમાજના હિત વિરૂદ્ધ પ્રશ્ન સંબંધે એક અપીલ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ-હિંદી પ્રધાનને કરવાની હતી. મી. ગાંધીએ આ સંબંધે કરેલી યોજના સર્વને પસંદ આવવાથી તે પ્રમાણે હિંદુસ્થાન આવી (૧૨ મી ઓગષ્ટ ૧૮૯૮) બે ત્રણ કાઠીયાવાડીમાં રહીને અપીલની સર્વ માહિતી મેળવી પોતાના પુત્ર સહિત પુનઃ વિલાયત ગયા. (૨૪ સપ્ટેંબર ૧૮૯૮) ત્યાં સ્ટેટ સેક્રેટરી પાસે અપીલ યોગ્ય રીતિએ કરી ફતેસી થઈ હિંદુસ્થાન પાછા ફર્યા.

આ ત્રીજી વખત અમેરિકા તરફ શ્રી વીરચંદ ગયા ત્યારે પણ માંગરોળ સભાની મહેનતથી એક મહાન્ જાહેર મેળાવડો સ્વ. ન્યાયમૂર્તિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેના પ્રમુખપણા નીચે તે વખત ૧૮૨૩ મી સપ્ટેંબરને દિને થયો હતો. માનપત્રની નકલ અંગ્રેજી તેના ભાષાંતર સાથે આગળ આપી છે.

પરલોક યાત્રા.

સ્વદેશમાં જૈન સમાજોન્નતિ વિષયે તેને હૃદયમાં બહુ લાગી આવતું હતું અને તેથી તે દિશાતરફ ઉદ્યોગ આરંભ્યો. પણ માનવીની ઈચ્છા પ્રમાણે જગતમાં સર્વ સત્તા ચાલતી હોય તો કાળનું મહત્ત્વ કદિ ચિત્ પણ સંભવત નહિ અને મહાન્ સાર્વભૌમ, વિદ્વાન્ અને કવિઓને 'કાલાય તસ્મૈ નમઃ' એવું બોલવાનો સમય પણ ન આવે. કાળ પાસે સર્વની ગતિ કુંઠિત છે; કોઈ પણ એવી વસ્તુ જગતમાં નથી કે જે કાળને વશ ન હોય; તો પછી મિ. ગાંધી તેના અપવાદ રૂપે કેમ હોઈ શકે! પોતે આરંભેલ વ્યવસાયને છોડી પોતાને એકદમ પરલોકગમન કરવું પડશે એ મી. ગાંધીના સ્વપ્નમાં પણ નહોતું. તેઓને વિલાયતથી આવ્યા ને બેજ અઠવાડિયાં થયાં ત્યાં એટલે ૭ મી ઓગષ્ટ સને ૧૯૦૧ ને દિવસે મિ. ગાંધી પોતાના સર્વને શોક સમુદ્રમાં ડુબાવી સ્વર્ગે સિધાવ્યા. આના મૃત્યુથી સર્વ હિંદુસ્થાનમાં જૈનલોક અને અન્યને બહુ લાગ્યું છે. સ્વદેશમાં મરણ પામવાનું આવ્યા એમ સ્થાકને થયું. ખરેખર! જૈન સમાજમાંથી એક કર્તવ્યશાળી હીરોજ ગુમ થયો છે.

પ્રકૃતિ-ઉપસંહાર.

મી. ગાંધીની વિશાલ બુદ્ધિમત્તા હોવા ઉપરાંત-સ્વભાવ અત્યંત મિલનસાર હતો. વકતૃત્વ શક્તિ ન્યાય પુરઃસર અને બલવાન્ હતી. ન્હાનપણથી નિરાલસપણે કામ કરવાની તેની પદ્ધતિ હોવાથી અવકાશમાં વિશ્રાંતિ લેવાનું પ્રકૃતિને રૂચતું નહિ. આવી રીતે અતિ શ્રાંત પરિશ્રમથી કાર્ય કરવાથી તેની શરીરસંપત્તિ કાયમ ન રહેતાં અકાલે તેમનું મૃત્યુ થયું એમ કહેવામાં કંઇ હરકત નથી. જગતમાં તેણે જે અલ્પ આયુષ્ય ગાળ્યું છે તે પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ અર્થેજ, અને તેથીજ અન્ય મનુષ્યોને તુચ્છ ગણાતું જીવન કેવી રીતે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ કરી શકાય છે તેનું જ્વલંત દૃષ્ટાંત તેમણે પૂરૂં પાડયું છે. પૂર્વ કાલમાં તીર્થંકરોએ અથવા અન્ય મુનિઓએ ભરતખંડની બહાર જૈન ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો હશે, પણ હમણાં કેટલાક શતકાથી જૈનધર્મ કે જે આર્યાવર્તમાં નામાવશેષરૂપ માં પણ રહેલો છે તેને પ્રથમ તેની બહાર કાઢી ઉજ્વલ આકારમાં મૂકવાનું શ્રેય મી. ગાંધીએ સંપાદન કરેલ છે. જે જે કાર્ય ગાંધીએ હસ્તમાં લીધું તેમાં તેમને સહજ યશ થયો છે. શ્રીયુત સ્વર્ગસ્થ વીરચંદ ભાઈના મૃત્યુથી જૈન સમાજને અત્યંત હાનિજ થઇ છે. અત્યાર સુધી આવો વીર પુરૂષ શ્વેતાંબર કે દિગંબર પંથમાં ઉત્પન્ન થયેલ નથી, અને ભવિષ્યમાં થાય એવો સંભવ નથી. ભારત જૈનસમાજના ભૂષણરૂપ શ્રીમન્ વીરચંદની શુભ ગતિ હો !

આમનાં અંગ્રેજી વ્યાખ્યાનોનાં પુસ્તકો મેઘજી હીરજી બુકસેલર પાયધુની, મુંબઇ, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ ઝવેરી બજાર મુંબઇ, અને જૈન ગ્રંથ રત્નાકર કાર્યાલય હીરાબાગ મુંબઇ મળશે; તેને ખરીદી વાંચકો ઉત્તેજન આપી પોતે લાભ પ્રાપ્ત કરશે.* તે પુસ્તકોનાં નામ ને કિંમત Jain Philosophy (દોઢ રૂપિયો), Yoga Philosophy (પાંચ આના) અને Karma Philosophy (પાંચ આના) છે.

૨

હવે વીરચંદભાઇ સંબંધી બીજી જે કંઇ પ્રકીર્ણ બાબતો મળી શકે છે તે સંબંધી કંઇ કહીશું.

તેઓના સહકુટુંબ અમેરિકાના દ્વિતીય પ્રવાસ કરવી વખતે તેમને માંગરોળ જૈનસભા તરફથી માનપત્ર અંગ્રેજી અને ગુજરાતી ભાષામાં સ્વર્ગસ્થ શેઠ પ્રેમચંદ રતનચંદના પ્રમુખપણા નીચે આપવામાં આવ્યું હતું કે જે નીચે પ્રમાણે છે.

* આટલું જીવનચરિત્ર તો અનુવાદ છે. [illegible] પ્રકટિત કરેલ વીરચંદભાઈ [illegible] અને [illegible] Jain Philosophy માં આપેલ ટુંક જીવન ચરિત્ર [illegible] મૂળ [illegible] જૈન [illegible] નામે [illegible] ના [illegible] ૧૯૧૪ ના [illegible] ભાષામાં [illegible] સર્વત્ર ગુજરાતી [illegible]

તંત્રી

To,

Virchand Raghavji Gandhi, Esq., B. A,

Member of the Royal Asiatic Society, Secretary to the Jain Association of India, President of the Hemchandra-acharya Study Class, &c., &c.

BOMBAY.

Dear Sir,

We, the Members of the Mangrol Join Sangit Mandali, are assembled here to-day to give expression in public to the high esteem and ardent admiration with which we all regard you for the incalculable benefits you have conferred upon our assembly by useful services and timely suggestions, as well as on the whole Community, on religious matters and many important and intricate questions connected with the affairs of our Sacred Places.

We avail ourselves of this occasion, especially because only to-morrow you will be on your way to that Land where you went in 1893, as an accredited *Delegate* of the Jain Community, to represent the views on the Ethics and Philosophy of our Religion in the Parliament of Religions at Chicago. It was a matter of joy and satisfaction for us all that out of a few Indian Delegates of light and learning, who could compete with and *hold their own against the foremost* thinkers of Europe and America, you were the only person who was heard with rapt attention and accorded due praise.

Your real work may be said to have commenced with the termination of the sittings of that grand Assembly, for it was then that invitations from persons of diverse views and various positions, coupled with the earnest solicitations of Associations, Unions, and Clubs, began to pour in, which induced you to prolong your stay there. This brief sojourn you turned to the best account, by delivering many public lectures on the idea and aim of Jain Philosophy-nay, when on certain occasions the duty of representing the whole India devolved upon you, you discoursed on Indian Philosophy in general, and

succeeded to a great extent in dispelling doubts and misconceptions about the History, Morality, and Religion of the Hindus, and thus lifted up the veil which screened real things from their gaze. Here, also, after your arrival you did not fail to embrace every opportunity to enlighten us on the manners, customs, and the educational systems of America, and your unremitted exertions have resulted in creating a zealous study of our Religion and Philosophy and the formation of the Hemchandra-acharya Study Class.

Rejoicing as we do at your second visit, we cannot but feel profound sorrow at the idea of separation from a person of your knowledge, ability, and simplicity. We however, console ourselves with the fact that what is loss to us is a substantial gain to our American Brethren.

Those of our Brethren on the other side of the Mississippi who being far removed from the centres of your activity, could not share the pleasures of your company and addresses, will have now ample time to satisfy themselves. It will also be a boon and blessing to the enthusiastic students of Occult Philosophy, who paid you a well merited meed of honour by founding a Society of Philosophic Investigations in your name. We feel pride and pleasure to know that you will be accompanied by your devoted Wife, who will be a source of great help and comfort to you, and will afford our American Sister a good opportunity to form a correct idea of the nature, virtues and responsibilities of an Aryan Lady.

In conclusion Sir, we heartily wish you a *bon voyage* and pray that blessings may be strewn across your path, and that your efforts in propounding and propagating the high principles of our noble Religion may be crowned with success, and hope that the revival of the glorious Past of the noble Land of the East, which was hailed with fervour in a dim and prophetic vision by that illustrious French writer Victor Hugo, is destined to take place in the soil of America, and that India and America, which have been already brought into contact by material civilization, will through our spiritual

thoughts be united in more enduring and permanent bon[ds of]
Fraternity.

As for ourselves, we shall be longingly looking for[ward]
[f]or that day, when, after mastering the great problem of
free education of the masses, you will return here and w[ork]
for its introduction, for it is upon the solution of this prob[lem]
alone that the future happiness of our country depends.

We beg to remain,

DEAR SIR,

Your Friends and Well Wishe[rs,]

Premchand Roychand,

President of the Meeti[ng]

Motichand Devchand,

Presiden[t]

for Members of the Mangrol Jain Sang[it]
Mandali.

BOMBAY,
20th August, 1896

[Am]archand Talackchand,
Honorary Secretary.

(ઉપલા માનપત્રનું ગુજરાતી ભાષાંતર)

મેમ્બર ઓફ ધી રોયલ એશિયાટીક સોસાયટી.

જૈન એસોસીએશન ઓફ ઇંડીઆના સેક્રેટરી, વગેરે.

મી. વીરચંદ રાઘવજી ગાંધી, બી. એ.

પ્યારા બંધુ.

મુંબઈ.

અમો સઘળા શ્રી માંગરોળ જૈન સંગીત મંડળના સભાસદો આપની ઉત્કૃષ્ટ સેવા તથા સ્વદેશ સ્નેહનાથી, તથા સમસ્ત જાતિને ધર્મસંબંધી વિષયોમાં કેવળ પવિત્ર દૃષ્ટિએ રજુ કરવાના અને સુધારણા કરવા સબંધીની આપણામાં જે અપૂર્વ કામો કર્યાં તેનો જાહેર રીતે આભાર માનવા અને આપની પ્રત્યે જે ઉંચું માન અમે ધરાવીએ છીએ તે પ્રગટ કરવા એકઠા થયા છીએ.

આ પ્રસંગે અમારી લાગણીનું ખાસ કારણ એ છે કે, ... આપ અમેરિકા ... જ્યાં સન ૧૮૯૩ માં ભરાએલા ધર્મ સમાજમાં જૈન કોમના પ્રતિનિધિ તરીકે આપણા ધર્મનાં તત્વો અને રહસ્ય પ્રગટ કરવા આપ ... અને અમેરિકાના ... તત્વજ્ઞાનીઓ અને વિદ્વાન ... ગયા ... ઘણી વખત ... પ્રતિનિધિ ... એક ... ... આ ... ... અત્યંત ... ... જ્યારથી ... ... તારીખ ... થઈ શક્યો છે.

વિધ વિચારના અને ભિન્ન ભિન્ન સ્થિતિના માણસોના આમંત્રણથી, અને અનેક મંડળીઓ અને સભાઓની સવિનય પ્રર્થનાથી પ્રેરિત થઇ આપે ત્યાં થોડો વધારે વખત રહેવા વિચાર કર્યો. વિવિધ વિષયોપર વ્યાખ્યાન અને ભાષણ આપી આ ટુંક વખતનો આપે સદુપયોગ કર્યો એટલુંજ નહીં પરંતુ જ્યારે જ્યારે આખા હિંદના પ્રતિનિધિની ફરજ આપને માથે આવી પડી હતી, ત્યારે હિંદુસ્તાનના તત્વજ્ઞાન વિષે આપે આપના વિચાર જાહેર કર્યા અને આર્યાવર્ત્તની તવારીખ નીતિ અને ધર્મ સંબંધી જે જે ભૂલ ભરેલા વિચારો ત્યાંના લોકોના મગજમાં ઘર કરી રહ્યા હતા તે સઘળાને દૂર કરી ખરી વાત તેમની નજર આગળ આણી હતી.

અહીં આવ્યા પછી પણ આપને જે જે તક મળી તે તે વખતે અમેરિકાના લોકોની રીત રિવાજ અને વિદ્યાના પ્રચાર વિષે અમોને કિંમતી ખબરો ,આપે આપી છે. ધર્મ તરફ રૂચી ઉત્પન્ન કરવાને આપના ભારી પ્રયત્નો ફળીભૂત થયા છે; અને શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય અભ્યાસવર્ગની સ્થાપના એ એક તેનુંજ પરિણામ છે.

આપની આ બીજી વખતની મુસાફરીથી અમે સઘળા ખુશી થઇએ છીએ તેની સાથે આપના જેવા જ્ઞાનવાન, શક્તિવાન તેમજ નમ્ર ગૃહસ્થનો અમોને વિયોગ થાય છે એ જોઈ બહુજ દુઃખ થાય છે આપના વિયેગથી અમોને જે ભારી નુકસાન થાય છે તેથી અમારા અમેરિકન ભાઇઓ તથા બહેનોને જે અમૂલ્ય લાભ થશે તે જોઇને અમે થોડે અંશે પણ ખુશી થઇએ છીએ.

મિસિસિપીની બીજી બાજુએ દૂર વસતા અમારા અમેરીકન બધુઓ કે જે અત્રે આપેલા ભાષણોનો લાભ લઈ શક્યા નહોતા તેઓને આપના તત્રગમનથી અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થશે. અધ્યાત્મ જ્ઞાનના ખંતીલા અભ્યાસીઓને આપના જવાથી ખરેખરો લાભ થશે કે જેઓએ આપના ગુણ અને જ્ઞાનની કદર બુજી આપના નામથી તત્વશોધક મંડળીની સ્થાપના કરી. એ પણ એક માન અને આનંદની વાત છે કે આપના પવિત્ર ધર્મપત્નીની આપની સાથેજ આવનાર છે; જે આપને ખરેખરા મદદગાર થઇ પડશે, અમારી અમેરીકન ભગિનીઓને આર્ય મહિલાની ફરજો, ગુણો અને સ્વભાવનું જ્ઞાન મેળવવામાં કારણભૂત થઈ પડશે.

છેવટ આપની મુસાફરી આપને આનંદદાયક થાઓ એવું અમે અંતઃકરણથી ઇચ્છીએ છીએ. આપ જ્યાં જ્યાં વિચરો ત્યાં આપનાપર આશીર્વચનની વૃષ્ટિ થાય અને આપણા ઉમદા ધર્મના મહાન સિદ્ધાંતો સમજાવવામાં અને ફેલાવવામાં આપના પ્રયત્ન ફલીભૂત થાય એવી અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ અને પૂર્વની દિવ્ય ભૂમિની ઉજ્જ્વળ ભૂત સ્થિતિનો પુનરૂદ્ધાર કે જેને માટે યશસ્વી ફ્રેંચ લેખક વિકટર હયુગોએ ભવિષ્યવેત્તાના આવેશમાં જે આશા રાખી હતી તે પુનરૂદ્ધાર અમેરિકાની ભૂમિમાં ખચિત થશે અને હિંદ અને અમેરિકા કે જે લૌનિક સુધારાથી થોડે અંશે સંબંધમાં આવેલા છે તે આપણી અધ્યાત્મ વિદ્યાથી વધારે નિકટના અને સ્થાયી ભ્રાતૃભાવમાં—જોડાશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

Jain Swetamber Conference Herald.

Dr. A. Guerinot

Pro. Dr. Herman Jacobi Ph. D.

જનસમાજને માન કેળવણી આપવાનો મોટો સવાલ છે જેના ઉપર આપણા દેશના ભવિષ્ય સુખનો આધાર છે તે મહાન સવાલ વિષે યથાર્થ નિપુણતા મેળવી અહીં પાછા આવી તેવી કેળવણી દાખલ કરવા યત્ન કરશો અને તે વિષયની આતુરતા-થી અમે રાહ જોઈએ છીએ.

મુંબઈ, સુધારા તારીખ ૧૮ માહે ઓગષ્ટ સને ૧૮૯૫.

પ્રેમચંદ રાયચંદ.
મીટીંગના પ્રેસીડંટ.

અમરચંદ તલકચંદ.
ઓનરરી સેક્રેટરી.

મોતીચંદ દેવચંદ.
પ્રેસીડંટ.
શ્રી માંગરોળ જૈન સંગીત મંડળી.

આ પ્રસંગે શ્રી માંગરોળ જૈન સંગીત મંડળી એ શ્રી દેશી નાટક સમાજના સ્થાપક અને સુંદર નાટક રચનાને ઉચ્ચ પંક્તિપર લઇ મુકનાર સાક્ષર કવિ (સ્વ.) ડાહ્યાભાઈ ધોળશા ઝવેરી અને પં. દામોદર દાનજી પાસે પ્રસંગોચિત રચાવેલ નીચેના ગાયનો ગવાયાં હતાં.

(૧) રોલા છંદ.

પરમાર્થિક તારક ગપ્પમણી, વળી દુર્લભ સુખદ દીનમણી,
વીરચંદ સુધાર્મિક ચંદમણી, જય રાઘવજી સુત રત્નમણી—
વિચરી ધીરવીર વિદેશ ભણી, પરણી કિરતિ કમળા રમણી,
રમણીક પ્રશંસિક પુણ્ય ધણી, જય રાઘવજી સુત રત્નમણી—
હરિભદ્રક તર્ક વિતર્ક તણાં, મણિભદ્રકી ભેગમભેગ ઘણાં,
કરી શુદ્ધ મર્મ ખુબી ગાંધી તણી, જય રાઘવજી સુત રત્નમણી—

(૨) ધન્ય છો રે પતિ તેજ પ્યારી—એ રાહ.

રમો પ્યારે જિન તત્ત્વપ્રકાશક વીરચંદ ગાંધી—
વીરચંદ ગાંધી, જગતમાં વીરચંદ ગાંધી,
જ્ઞાનપણામાં, પગપગમાં,
(બે વખત બોલવું)
સરસ સુજન મનપંકજ ખીલતાં વદન પ્રભા નિરખી—રમાડો રે૦
તત્ત્વસાગરે ભરતી કરતી, ચંદ્રપ્રભા ખીલતી
કંઇ ફેલતા, નર તરતા, (૨)
જિનવચન સુધારસ પાન કરંતાં સુખમુદ્રા મલકી—રમાડો રે૦
અંતરમાં આનંદ ઉભરાતાં વિસરી જાય વિવેક
એક વીરે, બહુ ધીરે (૨)
જિનશાસન જય જય વર્તાવ્યો પાત્ર પુરુષ પરખી—રમાડો રે૦
ચાલી ચાલે ચંદ્ર કળાએ દિન પ્રતિદિન વધતી

મન ચકવા, કરે બકવા, (૨)
રે વીરચંદ્ર કરી પ્રસન્ન પદ્મિની કરજો નજર હરખી—રહ્યાછે રે.

—સ્વ. ડાહ્યાભાઇ ધો. ઝવેરી.

(૩) ત્રિસંગીની ચાલ

લાજ વધારી કાજ કરી શુભ, લાજ વધારી ધર્મ તણી,
સમાજ મહિં રહિ સાજ મેળવી મુક્તિ કરી સૌ કર્મ તણી. ૧
દેશ વિદેશ ફરી બહુ રીતે, લેશ નહિં હિમ્મત હારી,
બેશ ધર્મનાં કાર્ય કર્યા સૌ, વેશ દેશનો સૌ ધારી. ૨
ધર્મ તણાં મર્મો સમજાવી, કર્મ તજાવ્યાં અન્ય તણાં,
વિદેશના લોકો ના થોડે, પણ જેને બહુ શ્રેષ્ટ ગણ્યા. ૩
માન મેળવ્યું જ્ઞાન દઇને, સર્વ સ્થળે જેણે ભારી,
ચિત્ત હર્યાં બહુ પ્રિત કરીને, નીતિ બજાવી બહુ સારી. ૪
સત્પુરૂષો આ સઘળાં નિરખી હરખી અતીશેં અંતરમાંય,
કુસુમ સુગંધી ગાંથી તમને, સૌ સર્વે લૈને કરમાય.

(૪) शिखरिणी वृत्तम्

वरं वीर दृष्ट्वा दिनमणिप्रकाशं गुणनिधिम्
प्रमोदंति मान्या हृदयमनिशं धामरहिता
सदा त्वां पश्यन्तीं निरुपमगुणं सर्वसुहृदम्
अभीचंदस्यपुत्रशरणयुगलं देहली सते ।

गीति.

दामोदराभिधोऽहं गुणगणरहितोऽपि सद्गुणं प्रीत्या
दिष्ट्या पंडितराज्ञः प्रार्थीनं वर्णयामि वीरमणे !

—દામોદર દાનજી.

આ વિરહ તેમના માનમાં તેમનાજ મિત્ર સ્વ. મુળચંદ નથુભાઇએ લખેલી [illegible]
[illegible] હતા.

([illegible] કર્યું કેમ મેગ્રે રે—એ રાગ.)
[illegible]
[illegible]
[illegible] ૧
[illegible] ૨
[illegible] ૩
[illegible] ૪

મુંડકામાં કર્યું એજન્ટનું કામ, જ૦ સમજાવ્યો વૉટસન ધરી હામ.
મક્ષીજીમાં કેસ પ.ળ્યા ભલી ભત, જ૦ દીગમ્બરીની એ પાસ થી તાકાત. જ૦ ૫
મોટા શિખરજીનો જાણે તું કેશ, જ૦ મહાયાતના ટગાવી તેં હમેશ. જ૦ ૬
એમાં કષ્ટ તેં ભોગવ્યાં છે અપાર, જ૦ નહિં હિંમતમાં કચાશ લગાર. જ૦ ૭
ઇત્યાદિ અનેક કરી ધર્મ કામ, જ૦ જૈન મંત્રી તરીકે દીપાવ્યું નામ. જ૦ ૮
તલકચંદ ને વીર પ્રેમચંદ, જ૦ તને દેખી માને જાણે ઉગ્યો ચંદ. જ૦ ૯
હતી ઔત્પાતિકી બુદ્ધિ તારી ખાસ, જ૦ તેમાં પામી વૈનયિકી ગુરુ પાસ. જ૦ ૧૦
કાર્મણીકી પારિણામી થઇ બુદ્ધિ. જ૦ તેથી મન વચ કાયાની છે શુદ્ધિ. જ૦ ૧૧
આત્મારામજી ગુરુજીનું જે કામ, જ૦ પ્રતિનીધી તરીકે કર્યું તમામ. જ૦ ૧૨
ચીકાગોમાં જૈન ધર્મને દીપાવી, જ૦ રીલીજીયન પાર્લામેન્ટને શોભાવી. જ૦ ૧૩
અમેરીકા દેશ છે કદરદાન, જ૦ એમ ખાતરી કરાવી તેં નિદાન. જ૦ ૧૪
જૈન ધર્મનો બોધ લીધો પ્રીતે, જ૦ ગાંધી સોસાયટી સ્થાપી તેણી રીતે. જ૦ ૧૫
થીઓસોફીસની જેવી બીડી તેં હામ, જ૦ જૈન ધર્મને દીપાવ્યો ઠામ ઠામ. જ૦ ૧૬
ઇંગ્લેંડોના ભોજ તજી ગામો ગામ, જ૦ ઉપદેશ આપી કીધાં રૂડાં કામ. જ૦ ૧૭
જૈન કોમમાં ન દીસે તારી જોડ, જ૦ કોણ કરી શકે તુજ સંગ હોડ. જ૦ ૧૮
વિલાયતમાં મેમ્બર થયો છો તું, જ૦ રૉયલ એસીયાટિક સોસાયટીનો તું. જ૦ ૧૯
હેમચંદ્ર શાળા સ્થાપિ અહિં આવી, જ૦ જૈન મંડળને પ્રીતિ ઉપજાવી. જ૦ ૨૦
...ધ માન માગ્યા લોકની એ.ડ્રેસ, જ૦ તેથી માન મળ્યાં હામો હામ ખાસ. જ૦ ૨૧
...મેં જ્યોત પ્રગટાવો જૈન વાણિ. સુખી કરો મોટા પુન્યની કમાણિ. જ૦ ૨૨
...નો જય જય થાઓ એમ ગાવો, મુળચંદના વચનનો એ લ્હાવો. જ૦ ૨૩
જ૦ ૨૪

૨૦—૮—૧૮૯૬

સ્વ. મુળચંદ નથુભાઇ.

અને માંડવી પર આવેલ શ્રી જૈન મંગળ ગાયન મંડળીએ નીચે મુજબની કવિ-
...ઓ પ્રભુ સ્તુતિ કરવા સાથે ગઇ હતી.

વીરચંદ વકીલ, હમારા—વીરચંદ વીરવીર
...ધવજી શા સુતવીર—હમારા વીરચંદ વકીલ
...મહુવા ગામ નગરમાંથી (બે વાર)—૧
બી. એ. તણી લીધી ડીગ્રી અહીં
ધર્મની વારે તું પ્રયોજ આઇ !
સમેતશિખર પાલીતાણાદિ માંહી,
ધર્મ પ્રકાશ કર્યો જગ ત્યાંહી
જૈન એસોસિએશન, ઓફ ઇન્ડિયાને)—
મંત્રીપદ વકીલ—હમારા વીરચંદ
વકીલ. ૨

અહીંથી અમેરિકા દૂર દેશે (બે વાર)
સર્વ ધર્મ પરિષદમાં પધારી;
ચાતુર શક્તિ વડે તેં સુધારી !
જિનવર શાસન શોભા વધારી;
કીધાં અનેકને જિન તત્ત્વ ધારી.
(દયા પર્વ, સઘળી સમજાવી)
મેળવી ગુજરાત ગંભીર—હમારા વીરચંદ
વકીલ. ૩.
મુંબઇ શહેર વિવિધ પદેરે (બે વાર)
આવ્યું મહી જનોને દીપાવ્યા,

વર્ગે અભ્યાસ આદિ બીજ વાવ્યાં;
પત્નીપતિ સહ કુટુંબજ આજે,
પુનઃ પ્રવાસ કરણુ શુભ કાજે.
(સુખ રૂપ નિર્વિઘ્નપણે)
યશ પામો સાહસધીર-હમારા વીરચંદ
વડવીર. ૪
ચંદ્ર ચળકતા મંગળતાજ તમથી (બે વાર)
'આનંદ અશ્રુથી આપ વધાવી,
પ્રીત પ્રકાશે વિયોગતો ભારી;
પણ અમને મળશો વહેલા આવી,
'ટોકરશી કહે શિર નમાવી.
(શાસન દેવતા સહાય રહો)
મંગળમય શ્રી મહાવીર-હમારા વીરચંદ
વડવીર. ૫

સગુર સગુર સગુર (એ રાગ.)
વિજય વિજય વિજય વિજય,
વિજયવંત વીરચંદ—
ધર્મને ગજાવનારો, પ્રિય ભ્રાત છો અમા
જૈન ધર્મનો તું તારો-વિજય૦
ધન્ય માત ધન્ય તાત,સ્વ પરદેશ તું વિખ્યા
મગરૂર છે જૈન સાથ—વિજય
સરસ્વતિની પૂર્ણ સહાય,યશ ગણુ તારા ગ
દેશ અમેરિકાની માંહે-વિજય૦
જૈન સંઘમાં ઉમંગ-પત્નિ પતિ સંગ રં
જઇ જમાવો ધર્મ જંગ-વિજય૦
કુશળ કાય દીર્ઘ આય,કહે ટોકરશી કુટુંબ
મંગળ વર્તે સદાય-વિજય૦
૨૧-૮-૧૮૯૬ -સ્વ. ટોકરશી નેણુશી.

જ્યારે ત્રીજી વખત અમેરિકાના પ્રવાસે શ્રી વીરચંદ ગયા ત્યારે સ્વ. ન્યાયમૂર્તિ મહાગોવિંદ રાનડેના પ્રમુખપણા નીચે જુદી જુદી કોમનો એકત્રિત મહાન્ મેળાવડો થયો હતો તે વખતે તેમને અંગ્રેજીમાં માનપત્ર અર્પવામાં આવ્યું હતું-તેની નકલ આ પ્રમાણે છે:—

To,

VIRCHAND RAGHOWJI GANDHI, ESQ., B.A., M.R.A.S.

Dear Brother,

We, your friends and admirers, have assembled here to day to give expression to our sentiments of deep gratitute and high admiration, which we so sincerely cherish for you, in due approciation of the invaluable and innumerable services, which you have so creditably rendered to the members of your Community and to the people of India in general, by fostering brotherly feelings in the hearts of the kind and courteous Americans, for the people of our renowned India.

We feel much satisfaction and pride to repeat that we find in you, only a representative of the Jain Religion, at the famous Parliament of Religions, held at Chicago, but at the same time, we find in you a most energetic and competent advocate of the cause of Indian Philosophy. Disregarding the

unavoidable inconveniences, which present themselves to an orthodox Hindu traveller scrupulously following the prescriptions of religion, while prosecuting noble work, which you have so cheerfully undertaken, you visited different parts of America and preached in lofty tones from public and private pulpits, the religious and philosphical tenets of Hinduism; and we are extremely glad to endorse the opinion of the American public and the press, that you have succeeded with all the moral triumph of a conscientious preacher, in awakening American interest and sympathies for the religion and philosophy of India, which has been so gloriously hailed by foreigners from times immemorial, as the Mother of Religions and the Cradle of Civilization. This, in itself is a sign, prophesying good for the Orient and the Occident.

But your Mission did not end here; you next concentrated all your energies in a pitched battle against the giant of darkness assuming various forms and especially against lack of education among the women of this country, which is one of the saddest and most deplorable condition of Indian Society, and leading the van of most of the sympathetic and humane sisters of America you succeeded in founding an "International Society for the Education of Women in India," which Society, we are much pleased to hear, has sent three of our Hindu sisters to America, with the offer to maintain and educate them, for three years at the expense of the Society, so that they may be enabled to practically study how to become proper help-mates to their husbands and pioneers in the work of reforming our Society. We respectfully solicit your favour to convey to our American Sisters our feelings of the deepest gratitude for the noble help they have offered to our Indian Sisters, and also to convey our best sympathies and choicest blessings in their noble mission of patronizing female education in India.

Equally precious are your services, during the recent famine of India, when you got enlisted, with your characteristic promptness, the sympathy of the kind-hearted Americans for the

ખોટી અફવાઓનો રદીઓ આપવામાં, અમેરીકાની શિક્ષણપદ્ધતિ હિંદુસ્તાનમાં દાખલ કરવાના ઉપાયો યોજવામાં, ઇંગ્લંડ અભ્યાસ અર્થે જતા હિંદીવાનોને ઇંગ્રેજી ઉદ્યોગ હિંદુસ્તાનમાં દાખલ કરવાની શિખામણ આપવામાં, ઇંગ્લંડ અને અમેરીકામાં આપણા દેશીઓ માટે ધંધાનાં મોટાં ક્ષેત્ર તરફ આપણા વિદ્વાન્ જુવાનીઆઓનું ધ્યાન ખેંચવામાં તમે હિંદુસ્તાનની જે કીંમતી સેવાઓ બજાવી છે, તે માટે અમે તમારો ખરા અંતઃકરણથી આભાર માનીયે છીયે.

કુટુંબ સહિત અમેરીકા જવા માટે તમે જે પસંદ કરી છે તે ઘણીજ પ્રસંશાપાત્ર છે. તમારા પુત્ર મોહનની ચાલાકીથી અમને માનવાને કારણ મળે છે કે તે પણ તમારા જેવો બાહોશ થશે, અને તમારૂં શુભ કાર્ય ઘણીજ ખંત અને ખુશીથી ઉપાડી લઈને હિંદુ ધર્મનો એક પુરાવ પ્રતિનિધિ નીવડશે.

છેવટમાં અમે ઇચ્છીએ છીએ કે તમે તમારા ભગીરથ પ્રયત્નમાં ફત્તેહમંદ થાઓ અને આર્ય ધર્મનું વૃક્ષ અમેરીકામાં રોપીને તમે આનંદથી હિંદુસ્તાન તરફ પાછા ફરો.

અમો છીએ તમારા મિત્રો અને તમારા
કાર્યને અનુમોદન કરનારાઓ.

છેવટે પ્રમુખ ઓનરેબલ મી० જસ્ટીસ મહાદેવ ગોવીંદ રાનાડે બોલવા ઉઠ્યા એ વેળાએ સભાએ તેઓને તાળીઓથી વધાવી લીધા હતા. તેઓએ જણાવ્યું કે મી० ગાંધીએ અમેરીકામાં હિંદુસ્તાનની જે સેવા બજાવી છે તેને માટે તેઓને ધન્યવાદ ઘટે છે. હિંદુઓ અને મહોમેદનોએ પોતાના ધર્મનો ઇંગ્લાંડ તથા અમેરીકા જેવા દેશોમાં ફેલાવો કરવો જોઈએ એ જરૂરનું છે. મી० ગાંધી જે મેહેનત લે છે તેનું ફળ કાંઈ હમણાંજ નહિ જણાય, પણ તેને મળ્યા વગર રહેશે નહીં. તેઓની મેહેનતનું ઉત્તમ ફળ આપણે ચાખીએ તે પહેલાં કાંઈક વખત પસાર થવો જોઈશે. મી० ગાંધી જેવા ગૃહસ્થ આટલો બધો ઉદ્યમ ધરે છે એ જૈન કોમને ઘણુંજ માન ભરેલું છે. હું મી० ગાંધી તેમજ તેઓના જેવા બીજા ગૃહસ્થોની ફત્તેહ ઇચ્છું છું. તેઓએ લીધેલી મેહેનત માટે આપણે તેઓનો ઉપકાર માનવો જોઈએ છીએ.

૩.

સ્વામી વિવેકાનંદ અને વીરચંદની તુલના.

મહાત્મા વિવેકાનંદ પણ આર્ય તત્ત્વજ્ઞાનની-વેદાંતની હિમાયતી સમભાવે [illegible] ચીકાગો ધર્મપરિષદમાં ગયા હતા. તેમનો ઇ. સ. ૧૯૦૨ માં ૪૦ વર્ષની વયે દેહોત્સર્ગ થયો તે વખતે 'ઇનર લૈફ [illegible]' નામના અમેરિકન પત્રમાં આવેલી [illegible] નીચે ફકરો તુલના અર્થે ઉતારી લઈએ છીએ:—

'તેઓ અત્યારમાં [illegible] સમય વ્યતીત કરતા, પરંતુ તેમની [illegible] [illegible] ચીકાગોની [illegible] મરહુમ જૈન વક્તા વીરચંદ રા. ગાંધી, કે [illegible] [illegible] [illegible] માનવજીવન [illegible] ગયા છે, તેમનામાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible].' *

---

* [illegible]

The European Jains—Members of Shri Mahabir-Brotherhood or Universal Faternity.

Mr. L. D. Saintler.

Mr H Warren. Mr. A. Gordon.

Mrs. A Gordon.

The Bombay Art Printing Works, Fort.

વળી સ્વામી વિવેકાનંદ માંસાહારી હતા. જ્યારે શ્રી વીરચંદ ધર્મચુસ્ત જૈન તરીકેનું જીવન ગાળનાર નિર્દોષ વનસ્પત્યાહારી હતા.

આ બંને ભારતના ઉત્તમ રત્નો માટે કહી શકાય તેમ છે કેઃ—

(૧) વિવિધ ધર્મોની ચર્ચા અર્થે ચીકાગોમાં સને ૧૮૯૩ માં ભરાયેલી ધર્મપરિષદ સમયની બંનેની કૃતિ અદ્યાપિ હજારો લોકોની પ્રશંસાનો વિષય છે.

(૨) બંને લોકપ્રિય વ્યાખ્યાનકાર હતા, અને અમેરિકામાં શ્રોતાઓ તરફથી તેમના સંબંધમાં ઘણાં સ્તુતિવચનો શ્રવણે પડતાં હતાં.

(૩) જે લોકો તેમનાં ભાષણો સાંભળતાં તેઓ તેમના સિદ્ધાંતોને પ્રીતિથી સ્વીકારતા અને જેઓ તે સિદ્ધાંતોનો યથાર્થ નિર્ણય કરવા વિચાર કરતા તેઓના મન ઉપર તેમના વિચારોની છાપ અદ્યાપિ પર્યંત રહેલી છે.

(૪) બંનેનાં જીવન ટુંકાં હતાં—વિવેકાનંદ ૪૦ વર્ષની વયે ને વીરચંદ ૩૭ વર્ષની વયે સ્વર્ગસ્થ થયા. બંને વધારે જીવ્યા હતતો પોતાના ભવિષ્યના સમયનો વધારે સારો ઉપયોગ કરત.

બંને સ્વભૂમિ હિંદુસ્થાનમાંજ વિદેહ કૈવલ્ય થયા છે. વિવેકાનંદ બેલુરના મઠ ખાતે ૧૯૦૨ માં અને વીરચંદ ૯૦૧ માં મુંબઇમાં.

(૫) સ્વામી વિવેકાનંદના વિચારોની પ્રબલ અસર તેમના શિષ્યમંડળ (અભેદાનંદ આદિ) એ રામકૃષ્ણ સોસાઇટી આદિ અનેક સંસ્થાઓ સ્થાપી જ્વલંત અને ચિરસ્થાયી રાખી છે જ્યારે અતે શોકનો વિષય છે કે સ્વ૦ વીરચંદના વિચારોની પ્રબલ અસર કોઈ પણ જૈન તરફથી જારી રહી નથી એટલુંજ નહિ પરંતુ વીરચંદભાઇનું નામ કે નિશાન રાખવા પણ કંઇપણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નથી. આવું નામ ' નગુણાપણું ' નહિ ! જૈન સમાજે શું કર્યું છે ?

શ્રીમદ્ વીરચંદ દરેક સજ્જનના હૃદયમાં સ્થિર સ્થિત હોવા જોઈએ અને છે, અને તેથી તેઓનું શરીર નષ્ટ થયું છતાં તેઓશ્રી નષ્ટ નથી થયા. તેમનું યશઃશરીર અમર અને અમર છે. To live in hearts we leave behind is not to die. [illegible]રીકાવાસીઓમાં જૈન સમાજને વિજય મેળવી આપવામાં, જૈન ધર્મનો પ્રસાર કરવામાં, જૈન સંસ્કારોની છાપ જડવાદીઓમાં પાડવામાં શ્રી વીરચંદે પોતાના મન, વચન, અને શરીરનો જે પ્રબલ આત્મભોગ આપ્યો છે તે માટે જૈન સમગ્ર સમાજ તેની ઋણી છે. આ પણ તે સ્વર્ગસ્થના હિત ખાતર નહિ, પણ પોતાની કૃતજ્ઞતા બતાવવા ખાતર જૈન સમાજે કઈ રીતે અદા કર્યું છે તેનો ખ્યાલ હાલનાં સમાજ સ્થિતિનું અધઃપતનજ નજરે તરી આવે છે. ... વચનો કામનાં નથી, કૃતિની જરૂર છે. વચન અને કૃતિમાં રહેલી ભેદની હદ... ... પણ ક્યાં છે !

We shall do so much in the years to come,
  But what have we done to-day !—
We shall give our gold in a princely sum,
  But what did we give to-day !

We shall lift the heart and dry the tear,
We shall plant a hope in t e place of fear,
We shall speak with words of love and cheer,
But what have we done today!

—*Nixon Waterman.*

વિશેષ શું લખીએ ? અમારી જંઘાનું અપલક્ષણ અમે કઈ વિશેષ રીતે જાહેર કરીએ ? અમારી શરમ આથી વિશેષ રીતે કેમ ઢાંકી રાખી શકાય તેમ છે ? છેલ્લે શ્રીમદ્ વીરચંદના જીવન અને કાર્યપરથી લેવાનો બોધ સ્મરણ માં અને કૃતિમાં રહે તો બસ છે, તે એ કે:—

Think truly and thy thoughts
Shall the world's famine feed;
Speak truly and each word of thine
Shall be a fruitful seed:
Live truly, and thy life shall be
A great and noble creed.

—*Bonar.*

—સદ્‌વિચારો કર અને તારા વિચારો જગત્‌માંના વિચારોના દુકાળને ખોરાક પૂરો પાડશે; સત્ય વચન બોલ અને તારા દરેક શબ્દરૂપી બીજમાંથી ફલરૂપ નિરાંતે પ્રાપ્ત થશે; શુદ્ધ જીવન ગાળ અને તારૂં જીવન મહાન્ ઉચ્ચ ધર્મસંસ્થા બનશે એટલે અનેક માનવો તેનું અનુસરણ કરશે.

[હમણાં તો આટલું માત્ર જીવન સંક્ષિપ્તમાં નિવેદન કરીએ છીએ. ગત અંકમાં આપી ન શકાયું તેનું કારણ પર્યુષણમાં આપવો જોઇતો અને અપાયેલ તે અંક અને તેને લીધે રહી ગયેલા લેખોનો આ પૂરવણી રૂપે અપાયેલ અંક ઉપરથી એકદમ કળી શકાય તેમ છે. શ્રીયુત વીરચંદભાઇનું જીવન બીજા અનેક દૃષ્ટિથી આપી શકાય તેમ છે; જેમકે તેમના વ્યક્તિ ગત લક્ષણો (નૈતિક, માનસિક–વિચારક, લેખક, ભાષણકાર, નિરીક્ષણ કલાશીલ તરીકે), તેમની કર્તવ્યનિષ્ઠા, પવિત્રતા અને સત્યતા, ધર્મસુધારક અને સમાજ-સુધારક તરીકે તેમનું સેવા જીવન, તેમની યોજનાઓ, તેમના વિચારો વગેરે વગેરે; પરંતુ તે અત્ર લંબાણ બહુ થઈ ગયું છે તેથી અને હાલ તે માટે જોઇતાં સાધનો નામે પત્રો વગેરે, અનુપલબ્ધ છે. અને ભાષણો લેખોનો કેટલોક ભાગ અપ્રકટ છે અને જે પ્રકટ છે તેમાં આરપાર જવા માટે ઘણો સમય લાગે તેમ છે, તેમજ શ્રી વીરચંદ ભાઇના સંબંધમાં સારી રીતે આવેલ શ્રેષ્ઠી વીરચંદ દીપચંદનું કુટુંબ, શ્રીયુત લાલન, શ્રી વીરચંદના પુત્ર મોહનલાલ તથા ભાવનગરવાસી ગૃહસ્થો તરફથી કંઈ વિશેષ મળી શકવાની ઘણી આશા રાખવા છતાં કંઈપણ હમણાં મળી શક્યું નથી તેથી અત્રજ વિરમીએ છીએ.

આ ચારિત્ર આટલું પણ લખવા માટે 'જૈન ફિલોસોફી' 'જૈન એસોસિએશન ઑફ ઇંડિયા' અને 'માંગરોળ જૈન સભા' ના જૂના રિપોર્ટો, 'વંદેજિનવરમ્'

પ્રતિકાશ, મારી પાસેનો સંગ્રહ, ઇત્યાદિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે; જેમની પાસેથી જે જે પ્રાપ્ત થયું તેનો ઉપકાર માનું છું. સવિનય વિનતિ કે જે જે સજ્જન શ્રીયુત વીરચંદભાઈ સંબંધી કોઈપણ માહિતી તેના પત્રો, તેના ગુજરાતી અંગ્રેજી લખાણો, લેખની કૃતિઓ (યોગશાસ્ત્ર વગેરે) પૂરી પાડશે તેનો આદર અને ઉપકાર પૂર્વક સ્વીકાર કરી તે પછી તેને પ્રકટ કરવામાં મ્હોટું માન સમજશું. તો આવી ભરી આશા છે કે સ્વર્ગસ્થ મહાન્ વીરચંદ પ્રત્યેની સૌ કોઈ પોતાની ફરજ બજાવશે.

—તંત્રી.

---

૨ ડૉ. જેકોબી મહાશયનું સંક્ષિપ્તજીવન.

હર્મન ડૉ. જેકોબીનો જન્મ જર્મનીમાં આવેલા કોલોન નામના શહેરમાં ૧૮૫૦ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૧ મી તારીખે થયો હતો. તેમણે સંસ્કૃત અને તુલનાત્મક ભાષાઓનો અભ્યાસ સને ૧૮૬૮ થી ૧૮૭૨ પર્યંત બર્લિન અને બૉનની યુનિવર્સિટીઓ (વિદ્યાપીઠો)માં કર્યો અને ૧૮૭૨ મા હિંદી અને ગ્રીક જ્યોતિષના મૂળ સંબંધી (De astrologiae Indicae Hora appellatae originibus Graecis,) નામનો પ્રતિભાશાળી લેખ લખ્યો અને તેથી તેમને ફિલસૂફીના પંડિત (ડૉક્ટર ઑફ ફિલૉસૉફી Ph. D.)ની ઉત્તમ પદવી મળી. ત્યાર પછી લંડન શહેરમાં આવેલી ઇન્ડિયા ઑફિસ અને બ્રિટિશ મ્યુઝિયમની લાયબ્રેરીમાં રાખેલા હસ્તલિખિત પુસ્તકોના ભંડારની સહાયતાથી પ્રતિભાશાળી શોધખોળ કરવા માટે લંડનમાં એક વર્ષ ગાળ્યું અને ૧૮૭૩ માં ડા. જી. બુહલરની સાથે હિંદમાં આવ્યા અને જેસલમીરના પ્રખ્યાત જૈન ભંડારની શોધખોળમાં રજપુતાનામાં મુસાફરી કરી ડા. બુહલરને મદદ આપી. આ મહા વિદ્વાનદ્વારા જૈનધર્મ અને જૈન સાહિત્ય કે જે આ વખતે યુરોપીય સંસ્કૃત વિદ્વાનોને બહુ અપૂર્ણરીતે જ્ઞાત હતાં તેનો પરિચય થયો. જૈનધર્મ શીખવાની જે તક તેમને આ સમયે મળી હતી તેથી તેમણે જૈન સાહિત્યને વિશિષ્ટ હકીકતથી અને પૂર્ણતાથી પ્રકટ કર્યું. ઉન્હાળાની ઋતુમાં તેઓ જર્મનીના બૉન શહેરમા પાછા ફર્યા અને ત્યાં ૧૮૭૫ માં પ્રાઇવેટ ડોસેંટ તરીકે યુનિવર્સિટીના શિક્ષક તરીકે તેમનું જીવન શરૂ કર્યું. એક વર્ષ પછી તેમને ઉંચો હોદ્દો મળ્યો અને સંસ્કૃત અને તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્રના પ્રોફેસર તરીકે મુન્સ્ટરની યુનિવર્સિટીમાં નિમાયા. પછી કીલની યુનિવર્સિટીમાં સંસ્કૃતના સામાન્ય શિક્ષક તરીકે સને ૧૮૮૫ માં નિમાયા અને છેવટ ૧૮૮૯માં બૉનની યુનિવર્સિટીમાં તેમની બદલી થઈ.

જૈનધર્મનો અભ્યાસ—કલ્પસૂત્રની વિવેચનાત્મક આવૃત્તિ [ક્રિટિકલ એડિશન] તૈયાર કરવું એ પ્રથમ કામ હતું. પછી જૈનધર્મ સંબંધી અંગ્રેજીમાં [illegible] સિદ્ધ કરી આપ્યું કે જૈનધર્મ એ જે વખતે [illegible] ૧૮૭૯ [illegible] અને ૧૮૮૪ માં [illegible] વિદ્વાન [illegible]

મનાતી પરંતુ આખરે તેની અંદર જે અભિપ્રાયો દર્શાવેલા હતા તે સામાન્ય રીતે પ્રક[illegible]
કરવામાં આવ્યા.

(૨) પ્રોફેસર જેકોબીએ પછી શ્રી હેમચંદ્ર કૃત પરિશિષ્ટ પર્વ નામનું પુસ્તક બિ[illegible]
બ્લિઓથેકા ઇંડિકા એ નામની પુસ્તકાવલિમાં સંશોધિત કરી પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું, અને પૂર્વ[illegible]
ભારતનાં પવિત્ર પુસ્તકમાલામાં (Sacred Books of the East) આચારાં[illegible]
સૂત્ર, અને ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, અંગ્રેજી ભાષાંતર કરી પ્રસિદ્ધ કરાવ્યાં. આ પુસ્તકોની
વિદ્વત્તાપૂર્ણ પ્રસ્તાવનામાં જૈનધર્મના ઇતિહાસ સંબંધી મહત્ત્વનાં સામાન્ય પ્રશ્નો સંબંધે
ચર્ચા ચલાવી છે. ત્યાર પછી સમવાયાંગ ને કલ્પસૂત્ર તેજ માલામાં ભાષાંતરરૂપે પ્રસિદ્ધ
કર્યાં (૭ થી ૧૦) આ સિવાય હમણાં કેટલોક સમય થયાં સિદ્ધર્ષિકૃત ઉપમિતિભવ
પ્રપંચ કથા નામનો મહાન્ગ્રંથ બીબ્લિઓથેકા ઇંડિકામાં સંશોધિત કરી પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો
છે અને તેની વિદ્વત્તામય પ્રસ્તાવના પણ હમણાં પ્રસિદ્ધ થશે અને હરિભદ્ર સૂરિનું સમ-
રાદિત્ય કહા તૈયાર થાય છે; જ્યારે તેના ઉપરથી પ્રદ્યુમ્નાચાર્યે રચેલ 'સમરાદિત્ય
સંક્ષેપ' સને ૧૯૦૬ માં સંશોધિત કરી બહાર પાડેલ છે. (વિમલ સૂરિ વિરચિત પઉમ
ચરિયમ્ (પદ્મચરિત્ર) જૈનધર્મ પ્રસારક સભા, ભાવનગર તરફથી જેકોબીદ્વારા સંશોધિત
થઈ હમણાંજ બહાર પાડવામાં આવેલ છે. આ સિવાય જૈનધર્મ અને સાહિત્ય સંબંધી
અનેક લેખો ઇંડિયન ઍન્ટિક્વરી, વિયેના જર્નલ અને જર્મનીના જર્નલોમાં અને ધર્મની
એન્સાઇક્લોપિડિયામાં બહાર પાડ્યા છે કે જેનો સંગ્રહ કર્યો હોય તો મોટું પુસ્તક થઈ જાય.

અન્ય પૌર્વાત્ય સાહિત્ય માટે કરેલ કાર્ય—જૈનસાહિત્ય ઉપરાંત ડાક્ટર જે-
કોબીએ છંદ શાસ્ત્ર, તત્ત્વજ્ઞાન, કાલાનુક્રમ ઇતિહાસ, હિંદી પંચાંગ, મહાવીરરસ કાવ્ય
(મહાભારત અને રામાયણ), કાવ્ય, અલંકાર શાસ્ત્ર વગેરે હિંદી ભાષાશાસ્ત્રની ભિન્ન
ભિન્ન શાખાઓનો અભ્યાસ કરેલ છે (ગત ડિસેંબર ૧૯૧૩ માં તેઓ અહીં આવ્યા
હતા તે જૈનોએ બોલાવ્યા ન હતા પરંતુ કલકત્તાની યુનિવર્સીટીએ 'અલંકાર શાસ્ત્ર'
પર ભાષણ દેવા માટે આપવા બોલાવ્યા હતા. તે સાથે સાથે કરી દેવું યોગ્ય થશે (આ
ઉપરાંત સને ૧૮૮૬ માં જર્મન વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રાકૃત માર્ગોપદેશિકા બનાવેલ છે,
ઇંડિયન એંટિક્વરી અને એપિગ્રાફીઆ ઇંડિકામાં હિંદુ મીતિ કેવી ગણવી તેની રીત
તેના કોઠા છપાવ્યા છે; રામાયણ અને મહાભારતના પૃથક્કરણ ૧૮૯૩ અને ૧૯૦૩ માં
અનુક્રમે કરી પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. ધ્વન્યાલોક અને રુય્યકના અલંકાર સર્વસ્વ એ નામના
અલંકાર પરના ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથનાં ભાષાંતર કર્યાં છે—આમ વગેરે વગેરે અનેક સાહિત્ય
ભાગમાં પરિશ્રમ કરેલ છે.

અને ૧૮૯૩માં તેમને એક શોધ કરી અને તે શોધ લોકમાન્ય બાળગંગાધર તિલકની
શોધ જેવી સ્વતંત્ર હતી અને તે [illegible] એકી વખતે બહાર પાડવામાં આવી.
આ એ હતી કે વૈદિક સંસ્કૃતિ [illegible] યુરોપિય વિદ્વાનો [illegible] છે તે કરતાં [illegible]
[illegible] પ્રાચીન [illegible] છે આ માટે પ્રમાણો અને દલીલો પણ સ્વતંત્ર અને મહત્ત્વ
[illegible] હતી આ [illegible] [illegible] પણ [illegible] કરવી
[illegible] સામાન્ય અભિપ્રાય હમણાં વૈદિક સંસ્કૃતિના [illegible]
[illegible]

આ મહાશયે જૈનધર્મ અને સાહિત્ય પર અનેક મહા ઉપકાર કરેલ છે. છદ્મસ્થ હોઈ તેમણે ભૂલો કરી હતી તે તેમણે જ્યારે તેઓ અહિં આવ્યા ત્યારે નિખાલસ ભાવે બોલી પોતાને યોગ્ય લાગી તેટલા પુરતી સ્વીકારી હતી; પરંતુ કેટલાક અભિપ્રાય માટે તેઓશ્રી તથી એર સમજુતિઓ ઉભી થઇ હતી કે તે કેટલેક દરજ્જે અનિચ્છા યોગ્ય હતી. મુંબઈમાં તેમણે પગ મૂક્યો કે બીજે દિવસે જૈન ગ્રેજ્યુએટ્સ એસોસીએશનને હાથ-ક્ષકમાં મુનિ મહારાજશ્રી વલ્લભવિજયજીના વડપણ નીચે ઇન્સ્ટિટ્યૂટમાં માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું (આ પત્રના એક અંકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ છે)—ત્યાર પછી તેમણે જૈનધર્મનું ટુંકું સ્વરૂપ એ પર રાજકોટમાં, અને જૈનધર્મ અને જૈનોએ ભારત પ્રવાસમાં પાડેલી છાપ એ પર સ્વરૂપ લિખિતનાં પહેલાં મુંબઈમાં, જે ભાષણો આપેલ હતાં તે આ પત્રના અંકોમાં છપાઈ ગયાં છે.

જોધપુરમાં ભરાયેલ સાહિત્ય પરિષદ્ અને કલકત્તામાં ભરાયેલ ભારત મહામંડળના મેળાવડા પ્રસંગે કરેલ વ્યાખ્યાન જૈનશાસન અને જૈનહેરલ્ડના એક અંકમાં આવી ગયેલ છે (આ બધા ભાષણોનો સંગ્રહ કરવાની ખાસ અગત્ય છે. જૈન એસોસિએશન ઓફ ઇંડિયા તે કાર્ય ઉપાડી લેશે એમ અમારી આશા છે).

આ મહાશયને જૈનોએ અને જુદી જુદી જૈનસંસ્થાએ જે કંઇ માન આપેલ છે તેથી પોતાનેજ માન આપ્યું છે. આ વિદ્વાન્ કે જેણે જૈનધર્મનો અખંડ અભ્યાસ કરવામાં જીવનનો સારો ભાગ ગાળ્યો છે, જેઓ લંડનની જૈનલિટરેચર સોસાઇટીના પ્રમુખ છે, જેણે અનેક વિદ્વાનોને પોતાના શિષ્ય બનાવી જૈનધર્મમાં રસ લેતા કર્યા છે, જેણે જૈનધર્મ સંબંધી મોટા, કઠિન અને ભરમાવેલા ખ્યાલો પ્રમાણ ને પ્રબલ દલીલોના જોરથી દૂર કર્યા છે, અને જેણે આ સર્વ કાર્યોથી જૈન સમાજ ઉપર અનેક મહા ઉપકાર કર્યા છે તેમને પૂર્ણ આરોગ્યતા, દીર્ઘ આયુષ્ય, સંપત્તિ અને શાંતિ રહો એમ પ્રાર્થીએ છીએ, અને ઇચ્છીએ છીએ કે શ્રીમંતો અને સારી જૈન સંસ્થાઓના વિદ્વાન હસ્તક અને તેની સરદારી નીચે બીજા વિદ્વાનો હસ્તક પોતાના પરમોપકારી મહાન્ જૈન સાહિત્યનો ઉદ્ધાર કરાવો ! ! અસ્તુ.

---

૩ હર્બર્ટ વૉરન.

આ એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થ છે, અને જૈનધર્મથી દીક્ષિત છે. તેમનામાં જૈનધર્મના દઢ સંસ્કાર નાખનાર શ્રીમદ્ વીરચંદ ગાંધી તરફથી થયેલ છે. વીરચંદ ગુરુ છે, વૉરન તેમના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય છે. માંસાહારનો સર્વથા ત્યાગ, જૈન મતનું મર્યાદાથી સત્ય રીતે ગ્રહણ, જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં સંપૂર્ણ અને વિચારપૂર્વક શ્રદ્ધા, સ્વાધ્યાય મનન,—આ સર્વ ગુણોનું આવું મિશ્રણ એક અંગ્રેજ ગૃહસ્થમાં જોવું એ ખરે ! આનંદદાયક બનાવ છે.

એકવાર ગાંધીએ ઇંગ્લાંડમાં જૈન ફિલોસોફી માટે શિક્ષણ વર્ગ કાઢ્યો હતો ત્યારે મિ. વૉરન એક વિદ્યાર્થી હતા અને ત્યારથી તેમણે ગાંધીના ભાષણોની નોંધ લઈ રાખી હતી. ગાંધી દેશમાં આવ્યા ત્યારે આ વર્ગ બંધ થયો, પરંતુ એકલી નોંધ વૉરને લઈ રાખી હતી કે જેટલું મનન તેમણે કર્યું હતું તેના સારરૂપે એક પુ. વૉરનને જૈનધર્મમાં ક્રમવાર જાણવામાટે દસ અવતરણ રૂપ હતા.

ગાંધીના સ્વર્ગવાસ પછી જ્યારે કોન્ફરન્સ થઇ ત્યારે તેના આરંભના વર્ષોમાં તેમના તરફથી જૈન અને જૈનધર્મ સંબંધે અનેક પ્રશ્નો આવ્યા હતા. ત્યારપછી કેટલાકની સાથે તેમને પત્રવ્યવહાર થયો હતો. રા. લાલન, રા. જુગમંદિરલાલ જૈની, રા. હીરાલાલ ઝવેરી, સ્વ. ગોવિંદજી મૂલજી મહેપાણી, રા. મકનજી જુઠાભાઈ મહેતા વગેરેની સાથે વધુ ખાસ પરિચય થયો હતો. આથી જૈન સંસ્કાર તાજા, દૃઢ, અને બલવત્તર થયા 'જૈનિઝમ' એ નામનો ટુંકો લેખ બહાર પાડયો (કે જે તેના ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે મેઘજી હીરજી તરફથી છપાયેલ છે), અને ત્યારપછી 'જૈનિઝમ' એ નામનું અંગ્રેજીમાં પુસ્તક લખ્યું કે જે જૈન ને પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો પાસે વંચાવી પ્રમાણભૂત તરીકે મત લઇ પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. આ ગ્રંથથી તેમણે પોતાના વિચારક મનોબળની ઉત્તમ સાક્ષી આપી છે, અને પણ પોતે એમ કહે છે કે 'જે મને મારા ગુરૂએ આપ્યું છે તે હું રજુ કરૂં છું.'— ધન્ય છે આ શિષ્યરત્નને !

લંડનમાં 'જૈન લિટરેચર સોસાઇટી' નામની ઉપયોગી સંસ્થા તેમણે સ્થાપી છે અને તેના ઑન. સેક્રેટરી તરીકે પોતે ઉત્સાહથી કાર્ય કરે છે. આ સંસ્થાના ઉચ્ચ ઉદ્દેશ અને કાર્ય આ પત્રમાં આવી ગયા છે અંગ્રેજ વિદ્વાનો હાથે સંશોધિત અને વિવેચનાત્મક જૈન ગ્રંથો અંગ્રેજી ભાષામાં રચાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઉત્તમ કાર્ય હાથ ધર્યું છે તેમાં આપણા શ્રીમંતો મદદ કરી પોતાના ધનનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરશે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ. વિશેષ તેમણે 'જૈન જીવન' કૃતિમાં મૂકી શકાય તે માટે 'મહાવીર બ્રધરહુડ' નામની સંસ્થા સ્થાપી છે અને તેના સેક્રેટરી તરીક મી. ગૉર્ડનને નીમ્યા છે.

આ ગૃહસ્થ એક સામાન્ય સ્થિતિના છે, પણ ઉચ્ચ જીવન ગાળનારા છે. 'Simple living and high thinking' એ આદર્શમય સૂત્રના મહણ કરનાર આ નરરત્નને ધન્યવાદ છે.

અમે તેનો પત્ર વ્યવહાર, તેના પ્રશ્નો (કે જેમાંના કેટલાક આ પત્રમાં વારંવાર ઉત્તર સાથે આવેલ છે અને આવશે), તેમના લેખો વગેરે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે તે ભવ્ય જૈન છે—પ્રેમમય અને દયાશીલ નર છે—અને વીરચંદના સરસ્વતી વીરશિષ્ય છે. તેમનું જીવન વિશેષ ઉપયોગી જૈન સમાજને નિવડો એ અંતિમમાં અમારી પ્રાર્થના છે.

(રા. લાલન કે જેની સાથે મી. વૉરનને અખંડ પત્ર વ્યવહાર રહે છે અને જે તેમના ખાસ પરિચયમાં આવેલ છે તેઓ અમારી અનેક વખત વિનતિ છતાં કંઇપણ પૂરૂં પાડી શક્યા નથી તેથી ઉપર જે કંઇ છિન્ન ભિન્ન લખાયું છે તે માટે વાચક વર્ગ દરગુજર કરશે.

તંત્રી.)

૪-૫-૬ એ. ગૉર્ડન, મીસીસ ગૉર્ડન અને એલ. સેઇન્ટીયર.

મી. એ. ગૉર્ડન મી. વૉરન (ઉપરોક્ત) ના સદુપદેશ અને સમાગમથી જૈન ધર્માનુરાગી થયા છે અને તેમણે જે મેંબરો જૈન ધર્મના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તી શકે તેવું

એક મંડળ ' મહાવીર બ્રધરહુડ ' એ નામથી સ્થાપવામાં આવ્યું છે તેનું સેક્રેટરીપદ મ
કેઉને સ્વીકાર્યું છે. તેમાં તેમના પત્ની અને મી. સેન્ટ્રીવર પણ મેંબર તરીકે છે. આને
રા યુરોપિયન જૈનો તરીકે ઓળખવામાં આવે તો કંઇ ખોટું કહેવાય ! [વિશેષ કંઇ
જાણ્યું નથી]

૭ ડૉ. ગૅરિનો

આ એક ફ્રેંચ વિદ્વાન્ છે અને તેઓ જૈન ધર્મનો અભ્યાસ તે પોતાનો વિષયજ હોય તેમ કરતા હોય એમ લાગે છે. અત્યારસુધી જૈનધર્મ અને ઇતિહાસ સંબંધે જે જે શિલાલેખો, પુસ્તકો અને લેખો પ્રગટ થયા છે તેની વિવેચનાત્મક સમગ્ર ટીપ કરી છે અને તેના બે મોટા અને એક નાના પુરવણી રૂપે વૉલ્યુમો ફ્રેંચ ભાષામાં 'Jaina Bibliography' એ નામથી, ત્યાંની પૌર્વાત્ય સાહિત્ય સંબંધે રસ લેતી સંસ્થા તરફથી પ્રસિદ્ધ કરાવ્યાં છે. આમાં જે વિદ્વત્તા પૂર્ણ પ્રસ્તાવનાઓ મૂકાયલી છે તેનું ભાષાંતર આ પત્રના ગત અંકમાં આવેલ છે.

આ સિવાય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ ઇત્ય વિચાર ઉપર એક સારું અને મનની ચોપાનીયું ફ્રેંચમાં તેમણે બહાર પાડેલ છે.

[આ સિવાય વિશેષ તેમના સંબંધે જાણવાની ઇચ્છા છતાં મળી શક્યું નથી. તંત્રી.]

કૉન્ફરન્સ મિશન ૨ ઉપદેશકોનો પ્રવાસ.

(દરેક ગામના કામનો ઉપરથી ટુંક સાર દાખલ કરવામાં આવે છે.)

ઉપદેશક મી. પુંજાલાલ પ્રેમચંદ.

સલેમોટ—હાનિકારક રીવાજો દૂર કરાવવા ભાષણો આપતાં ઘણી સારી અસર થઈ. કુલ રીવાજો નાબુદ કરવા કાળજી રાખવા કબૂલ કર્યું.

સેદરામ—સંપ, કન્યાવિક્રય, મરણ પછવાડે જમણવાર તથા રડવા કૂટવા વિગેરે ઉપર ભાષણો આપતાં સૌને સારી અસર થઈ છે.

ચાણસોલ—ત્રણ સભાઓ કરી હિંસાત્યાગ, બંગડી ન પહેરવા વિષે, કન્યાવિક્રય, વિવાહ, ભ્રૂણહત્યા, વગેરે ઉપર ભાષણો આપતાં કેટલીક બાઇઓએ બંગડીઓ નહીં પહેરવા તેમજ લગ્નમાં ખોટાં ગીત ન ગાવા સભાની સમક્ષ સોગન લીધા હતા. કન્યાવિક્રય જેવો અધમ રીવાજ આ તરફ નથી તેમ જણાયું પણ કજોડા વિષે સારી અસર થઈ છે. ઘણા વખતથી ભ્રૂણહિંસા બંધ છે તોપણ આ વખતના ભાષણથી સારી અસર થઈ છે અને રડવા કૂટવાના રીવાજો દૂર કરવા બરોબર સમજણ થયેલ છે.

દેલવાડ—ત્રણ ચાર દિવસ સુધી જૈન મંદિરના ચોતરા ઉપર સંપ, હિંસાત્યાગ, કન્યાવિક્રય, કજોડાં, કેળવણી વગેરે વગેરે વિષયો ઉપર ભાષણો આપવામાં આવ્યા તે વખતે દરરોજ ઠાકોર તાજખાનજી, ઠાકોર સાહેબ ખાનજી તથા ઠાકોર દાઉદ ખાનજી વગેરે હાજર હતા. ભાષણની અસરથી ફટાણાં ગીત ન ગાવા નક્કી કર્યું. વિવાહના ખરાબ રીવાજો દૂર કરવા કાળજી રાખવા કબૂલ્યું.

સુરાસણા—૪-૫ દિવસ સુધી શ્વેતાંબર, દીગંબર જૈનો તથા જૈનેતર સમસ્ત સંઘ, કન્યાવિક્રય, કજોડાં, જીવદયા, જિનેશ્વરની ભક્તિ વિગેરે ઉપર ભાષણો આપતાં સ.ની અસર થઈ. જીવદયાના ભાષણથી એવો ઠરાવ કર્યો કે "રબારી, વાઘરી, ભંગીઆ અને મુસલમાન વિગેરેમાં કેટલાક હલકા માણસોને ગામ ગાયગી અથવા વીઆએથી વેચતી આપવી નહીં. વિરૂદ્ધ વરતે તેની પાસેથી રૂ. ૫) મહાજન દંડ કરી વસુલ લે." દાંતીવાડા સુધા માટે જીવવાનાર બંધ થાય તો અમે પણ બંધ કરવા ખુશી છીએ.

ઉપદેશક મી. વાડીલાલ સાંકળચંદ

ગોનેપ—તમામ ગામ લોકો એકત્ર કરી જીવદયા વિગેરે વિષયો ઉપર ભાષણ આપતાં ઠાકોર કેસરીસિંહજીએ કહ્યું કે હવે હું પાપ નહીં કરૂં, એવી જાહેરમાં બોલવાથી બેઠેલા સર્વે જન ઘણા ખુશી થયા.

મોરવાડા—ભાષણોની અસરથી નીચે પ્રમાણે ઠરાવ થયા. ૧ કન્યાવિક્રય એટલે દીકરીના સગપણના કે લગ્નના પૈસા ન લેવા. કોઈની વિરૂદ્ધ બોલવાનું હોવાથી ગુન્હો લેવામાં વાંધો નથી. તેને બદલે કાંઈ પણ રકમ લેવી નહીં ફક્ત ગુનેગાર (ખરેખરા) લેવો. ૨ લગ્ન પ્રસંગમાં વિધવા પડતો ખર્ચ હતો તેમાં ઘટાડો કરી ૨૪ કલમોમાં સુધારો કર્યો. ૩ ફટાણાં ગાવાં નઠારા વિગેરે બહેનોએ સોગન લીધા. ૪ ધાર્મિક હિસાબની ચોખવટ કરવી. ૫ વિધવા બાઈએ ૭ માસને બદલે રાા માસ ખુણો પાળવો. ૬ ભમરી નહીં દેરાસરના પ્રતિમાઓ લાવવી. ૭ કંદમૂળ ન ખાવા તેમજ ધાર્મિક જ્ઞાન મળવાથી સારી અસર થઇ. આ ઠરાવો બરાબર ન પળે તો સંઘને વેઠવ ભરી ન કરવા કબુલાત થઇ.

ડીસાણુ—ઉપદેશ દેઈ ભાષણ આપતાં મગાયીઆ ઠાકરડાઓએ હિંસા, મધ, દારૂ વિગેરે ન લેવાના સોગન લીધા હતા.

૩ ધાર્મિક હિસાબ તપાસણી ખાતું.

(તપાસનાર-મી. ચુનીલાલ નહાનચંદ. ઓનરરી ઓડીટર શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ)

(૧) ગુજરાત ખાતે મહાલ મેળસાણામાં આ સંઘનાં ચાર દેરાસરના વહીવટ અંગે રિપોર્ટ—

[illegible] સં. ૧૯ [illegible] સાલથી વહીવટ કર્તા શેઠ [illegible] તથા શેઠ [illegible] તથા શેઠ [illegible] તથા શેઠ [illegible] સંવત ૧૯૬૦ થી સં. ૧૯૬૮ સુધીનો હિસાબ [illegible] ઘણો [illegible] જેથી [illegible] ભાઈઓને [illegible] નથી. [illegible] સ્થિતિ [illegible] છે. પરંતુ [illegible] દેરાસરની [illegible] તથા [illegible] હિસાબ [illegible] છે.

[illegible] વહીવટ [illegible] મહેસાણા [illegible] ના [illegible] વહીવટ [illegible] રિપોર્ટ—

સદરહુ સંસ્થાના શ્રી સંઘ તરફથી વહીવટ કર્તા શેઠ જીગોવન હેમચંદ તથા શેઠ

સાકરચંદ મુળચંદના હસ્તકનો સંવત ૧૯૬૫ થી સને ૧૯૬૯ ના અષાડ સુ. ૧૧ સુધી

ના હિસાબ અમોએ તપાસ્યો. તે જોતાં સદરહુ સંસ્થાનું નામું રીતસર રાખી વહીવટ

સારી રીતે ચલાવવામાં આવ્યો છે.

સદરહુ ગામના શ્રી સંઘે મજકુર સંસ્થાના દરેક જાતના પુજન ખર્ચ માટે ચોખ્ખાં સાધારણ ... શ્રી સંઘે મજકુર સંસ્થાના દરેક જાતના પૂજન ખર્ચ માટે ચોખ્ખાં

સદરહુ ગામના શ્રી સંઘે મજકુર સંસ્થાના દરેક જાતના પૂજન ખર્ચ માટે ચોખ્ખાં સ્તુતિ

નાખ્યાં જોઈએ તે માટે સાચ્ચું ઠીક લાગો નાખી તેમાંથી ને ખર્ચ કરે છે તે પ્રમાણે સ્તુતિ

રૂપ છે. કારણ કે ઉપર જણાવેલા બંદોબસ્તથી તેઓને કોઈ પણ જાતનો દેવદ્રવ્યનો

ભેળ થવાનો સંભવ રહેતો નથી. આવી રીતે દરેક ગામના શ્રી સંઘો બંદોબસ્ત કરે તો

જોખમો દેવદ્રવ્ય લેવામાં પડતા બચી જુગી થાય.

સદરહુ સંસ્થા માટે મજકુર ગામના મહાજને ગામમાંથી નીકાસ થતો ઘી ઉપર

લાગો નાખ્યો છે તેના તથા મકાન વિગેરેના હિસાબો પણ વાંચી કરવામાં આવ્યા

નહોતા પરંતુ આ ખાતા તરફથી તે ઉપર ત્યાંના શ્રી સંઘનું ધ્યાન ખેંચતાં સંઘે પોતાની

ભુલ કેટલી ખાસ અજાણપણું બતાવી બહુજ દિલગીર થઈ તરત સંઘ મળેના દરેક ગૃહ

સ્થોએ કરતપણું હિસાબો નક્કી કરી આપ્યા તે માટે તેઓને પુરેપુરો ધન્યવાદ ઘટે છે

(૩) અમદાવાદ જીલ્લાના વીરમગામ મહાલના આલીઆસણ ગામના

ધ્રુનર તથા કુતરાં ખાતાના વહીવટને લગતો રીપોર્ટ:—

સદરહુ સંસ્થાના શ્રી સંઘ તરફથી વહીવટ કર્તા શેઠ જીગોવન હેમચંદ તથા શેઠ

સાકરચંદ મુળચંદના હસ્તકને સંવત ૧૯૬૫થી સં. ૧૯૬૯ના અષાડ સુદી ૫ સુધીનો

હિસાબ અમોએ તપાસ્યો તે જોતાં નામુ રીતસર રાખી વહીવટ સારી રીતે ચલાવ-

વામાં આવ્યો છે.

સદરહુ સંસ્થામાટે મજકુર ગામના મહાજને ગામમાં આવતા માલના વેચાણ ઉપર

લાગો કર્યો ટકા પ્રમાણે લાગો નાખેલો છે તે પ્રમાણે સ્તુતિ પાત્ર છે. ઉપર જણાવેલા

હકના હિસાબો પણ વાંચી કરેલા નહિ હોવાથી તેઓ એટલે દેરાના કામના લેખમા

પડવાનો સંભવ હોવાથી તે ઉપર આ ખાતા તરફથી ત્યાંના મહાજનનું ધ્યાન ખેંચતાં

ને ખાસ પોતાનું અજાણપણું જણાવી દિલગીર થઈ તરત દરેક ગૃહસ્થોએ પોત પોતાના

હિસાબો નક્કી કરી આપ્યા તે માટે તેઓને પુરેપુરો ધન્યવાદ ઘટે છે

આલીઆસણની જેઠ સરકારના હિસાબ પ્રથમ વરનેશા પણ કેટલી બાબતનો

ખુલાસો મેળવવાનો હોવાથી આ રીપોર્ટ બહાર પાડવામાં ઢીલ થઈ છે.

(૪) ગુજરાતમાં આવેલા મહાલ મેહમદાબાદના ગામ ... માટે આ-

વેલા અષ્ટનાથજી મહારાજના દેરાસરના વહીવટને લગતો રીપોર્ટ:—

સદરહુ સંસ્થાના શ્રી સંઘ તરફથી વહીવટ કર્તા ... હસ્તકનો

સં. ૧૯૬૮ ના કારતક સુ ૨ થી સં. ૧૯૭૦ ના ... સુધીનો હિસાબ અમોએ

તપાસ્યો. તે જોતાં નામું રીતસર રાખી વહીવટ સારી રીતે ચલાવવામાં આવે છે. ... તે માટે તેઓને પુ-

રેપુરો ... અનુસરીને બંદોબસ્ત કરવામાં આવે છે ...

પુરો ધન્યવાદ ઘટે છે.

(૫) મહીકાંઠા એજન્સીમાં આવેલા ... તાબાનાપીર ગામમાં

આવેલા શ્રી સિદ્ધચક્રજી મહારાજના દેરાસરના વહીવટ લગતો રીપોર્ટ:—

સદરહુ સંસ્થાના શ્રીસંઘ તરફથી વહીવટ કર્તા શેઠ સુરચંદ ખેમચંદ ત શેઠ દીપચંદ મોનચંદ તથા શા મોહનલાલ રવચંદ હસ્તકનો સં. ૧૯૬૧ થી સં ૧૯૭ શ્રાવણ સુ. ૧૧ સુધીનો હિસાબ અમોએ તપાસ્યો, તે જોતાં નામું સદરહુ ગામ મધ્યે જુદા જુદા ગૃહસ્થોના ચોપડામાં રાખેલ છે, સદરહુ જૈન મંદિર નવું બાંધવાંમાં આવે છે. અને તેનું કામ લગભગ વીસ વરસથી ચાલે છે હવે તે લગભગ પૂરૂં થઇ જવા આવ્યું છે

સદરહુ ગામ નજીક દેરીઆસણમાં પ્રથમ જૈન મંદિર હતું પરંતુ તે પડી જવાથી નવું બંધાવા પ્રયત્ન કરેલ પણ તે નહીં બની શકવાથી ભગવાનને શ્રી મેહસાણે પેપરાવ્યા છે અને તેના લગતા વહીવટમાં રૂ. ૯૦૦થી ૧) હજારનું લેણું હતું. તે બાબત અમારા જાણવામાં આવ્યાથી ત્યાં જઇ જેજે ગૃહસ્થો પાસે લેણું હતું તેનો હિસાબ તેઓના ચોપડાથી કરી એક નવી ચોપડી બાંધી તેમાં બાકીઓ લેણુદાર ગૃહસ્થો પાસેથી કઢાવી લીધી; પરંતુ તે ગામમાં જૈન મંદિર ન હોવાથી અને ત્યાંના દેણુદારની મરજી સદરહુ સંસ્થામાં મદદ કરવાની હોવાથી ચોપડી આ સંસ્થાનાં વહીવટ કર્તા ગૃહસ્થને સોંપી તેનાં નાણાં વસુલ લેવાની સત્તા આપી છે.

નોટ:—સદરહુ પાંચે સંસ્થાનો વહીવટ તપાસી તેમાં જે જે ખામીઓ દેખાણી તેને લગતું સુચના પત્ર દરેકના વહીવટકર્તાને આપવામાં આવ્યું છે.

अभिधानराजेन्द्र.

(प्राकृत (मागधी) भाषा का बृहत्कोश)

प्रथम द्वितीय, और तृतीय भाग छपकर तैयार है !

दीर्घदर्शी विद्वान लोग सर्वदर्शनरूप सदसन्मन्तव्य विषयके अन्वेषणमें दत्तचित्त होते हैं इस लिये ही क्या ? उसी जिज्ञासारूप चिता विरसनदी को आनन्दसुरसनदी बनाने के लिये और आर्यावर्त्तमें अज्ञान–अदृष्ट–अश्रुत–अर्द्ध मागधी (प्राकृत) भाषाका संस्कृतभाषाके समान प्रचार करने के लिये, तथा प्राकृत–भाषामय अपरिचित जैनधर्मके गूढ तत्त्वों को सरल रीतिसे प्रचार कर सर्व साधारणोंको उपकार पहुंचानेके लिये परम कारुणिक कलिकालसर्वज्ञकल्प, श्री सौधर्मबृहत्तपागच्छीय, भट्टारक श्री श्री १००८ 'श्रीमद् विजयराजेन्द्रसूरीश्वरजी महाराजने अपने जीवन महोदधिके अमर फलकी तरह अंदाजन चार लक्ष श्लोक प्रमाणका प्राकृतभाषा प्रवर्तक अपूर्वजन्मा अकारादि वर्णानुक्रमसे उक्त कोश निर्माण किया है ॥

इस महार्घोपम सार्वशीय पञ्चाङ्गीके तथा प्रामाणिक पूर्वाचार्योंके निर्मित ...नादि ग्रन्थोंके सानुवाद प्राकृत मूल शब्द, तदनन्तर उनके लिङ्ग, धातु, प्र... समास, व्युत्पत्ति, अर्थ, आदि दिखाकर तत्तच्छब्द संबन्ध विशेष व्याख्याओं के पद जिन २ सूत्रों, प्रकीर्णों, और ऐतिहासिक ग्रन्थों में हैं, वे ग्रन्थ अध्ययन, उद्देश वर्ग आदियों के साथ रक्खे गये हैं, जिन को देखकर वाचकवर्ग एक विषय को अनेक शास्त्रों से सप्रमाण सिद्ध करने को अनिवार्य शक्तिमान होगा. इस चमत्कारिक अपूर्व पूर्वे शास्त्र संगृहीत उपयोगीन संके, संदर्भ. कोष का विवेचन जितना लिखा जाय उतना ही कम है, इसका पूर्ण संक्षिप्त तत्त्व, भली भांति से लिखी गई सविस्तृत भूमिका के वांचनेसे ही ज्ञात होगा। कोश निर्माता महानुभाव का जीवन परिचय भी बहुत सुन्दरतासे दिखलाया गया है। यह कोष चार भागोंमें पूर्ण होगा.

इस लिये जिन विद्वानों, श्रीमानों, या राजा महाराजाओं को इस ग्रन्थ के रत्न को लेने की इच्छा हो, अथवा गम्भीर जैनधर्म के तत्त्वों को जानने की

रखता हो, तो शीघ्र ही इसके प्रत्येक भाग को मंगाकर अवलोकन करें। मूल्य प्रत्येक भाग का केवल २५) रुपया रक्खा गया है जो कि–पुस्तक के दर्जे बहुत ही कम है। मिलनेका पता–

अभिधानराजेन्द्र–कार्यालय.

मु॰–रतलाम (मालवा)

The Sacred Books of the Jains.

The Pioneer in its leading note, (February 1, 1914) writes :-

" The All India Jaina Association are undertaking the publication of all these volumes of the sacred Books of the Jainas, which have not been published before. All the unpublished works of the Jainas, both of the Swetambara and the Digambara Sects, are to be included in the series, and each volume will contain the original text, with an English translation, introduction and critical and explanatory notes on different passages. Number of well-known scholars are to assist in the task and the work when completed should serve various useful purposes and be of great interest to the students of religion and history.

For particulars apply to,

Kamar Devendra Prasad.

Shanti Kunj–AHLLHABAD

कास्मीरनो पवित्र केसरज.

[illegible] मोसम छे. आ केसर श्रीमहाराजा साहिब काश्मीरनी देखरेखमां थाय छे अने हिंदुस्ताना प्रसिद्ध व्यापारियो, जैन मंदिरो अने [illegible] | [illegible] नमूनो मफत मळशे. ठा॰ काश्मीर स्टोर्स श्रीनगर (काश्मीर)

દરેક માસિકમાં વધારો.

તૈયાર છે ! તૈયાર છે ! તૈયાર છે !

કોન્ફરન્સ ઓફીસની ચાર વર્ષની અથાગ મહેનતનું અપૂર્વ ફળ.

શ્રી જૈન ગ્રંથાવલિ.

જુદા જુદા ધર્મધુરંધર જૈન આચાર્યોએ ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપર રચેલા અપૂર્વ ગ્રંથોની સંપૂર્ણ યાદી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. જૈન આગમ, ન્યાય, [illegible] [illegible], ઔપદેશિક, કાવ્ય સાહિત્ય તથા વિજ્ઞાન સંબંધી ગ્રંથોનું લિસ્ટ, ગ્રંથકર્તાઓનાં નામ, શ્લોક સંખ્યા, રચ્યાનો સંવત, હાલ ક્યા ભંડારમાંથી કેવી સ્થિતિમાં મળી શકે છે તે વિગેરે સઘળી હકીકત બતાવનાર આ અમૂલ્ય પુસ્તક છે. વિશેષ ફુટનોટમાં [illegible] ઉપયોગી માહિતી આપવામાં આવેલી છે. પ્રથમ અને પછી ગ્રંથનાં અને [illegible] રચ્યાનો સંવત અને ગ્રંથ, એવી રીતે ત્રણ પ્રકારની અનુક્રમણિકાઓ આ પુસ્તકની છેવટે આપેલી છે. આ પુસ્તક દરેક પુસ્તકભંડાર, લાયબ્રેરી તથા સામાન્ય મંડળમાં અવશ્ય રાખવા લાયક તેમજ દરેક જૈનને ઉપયોગી છે.

કિંમત રૂ. ૦-૧૦-૦
પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર-મંદિરાવલિ. પ્રથમ ભાગ.

આ પુસ્તકમાં ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડ દેશના દેરાસરોની (મક-ડ મુંબઈ) હકીકત આપવામાં આવેલી છે. કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી મહાન્ પ્રયાસે [illegible] કરાવેલ ડીરેક્ટરીના આધારે તેમજ પ્રથમ છપાયેલ [illegible] [illegible] [illegible] ને માટે મદદ આપવામાં આવેલ છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જૈન બાંધવોને આ પુસ્તક [illegible] [illegible] છે. આ પુસ્તકમાં જુદી જુદી કલમો પાડી દેરાસરવાળા ગામનું નામ, [illegible] [illegible] સ્ટેશન અને મોટા શહેરનું નામ તથા તેનું અંતર, દેરાસર કેટલાં, મૂળનાયકનું નામ, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંખ્યા તથા માલની સ્થિતિ વિગેરે તમામ હકીકત [illegible] [illegible] [illegible] છે. આ પુસ્તક ડેમી સાઈઝ ૨૧૦ પાનાનું સુંદર પુઠાથી બાંધેલું છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ની. પી. થી [illegible] મોકલવામાં આવશે.

કિંમત રૂ. ૧-૮-૦
પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

इच्छा हो, सो शीघ्र ही इसके प्रत्येक भाग को मंगाकर अवलोकन करें। प्रत्येक भाग का केवल २५) रुपया रक्खा गया है जो कि-पुस्तक के कद से बहुत ही कम है। मिलनेका पता-

अभिधानराजेन्द्र-कार्यालय.

मु०-रतलाम (मालवा)

The Sacred Books of the Jains.

The Pioneer in its leading note, (February 1, 1911) writes --

" The All India Jaina Association are undertaking the publication of all these volumes of the sacred Books of the Jainas, which have not been published before. All the unpublished works of the Jainas, bath of the Swetambara and the Digambara Sects, are to be included in the series, and each volume will contain the original text, with an English translation, introduction and critical and explanatory notes on different passages. Number of well-known scholars are to assist in the task and the work when completed should serve various useful purposes and be of great interest to the students of religion and history.

For particulars apply to,

Kumar Devendra Prasad,

Shanti Kunj-AHLLHABAD.

काश्मीरनो पवित्र केसरज.

[illegible] छे. आ केसर श्रीनगरना [illegible] काश्मीरी [illegible] छे अने हिंदुस्तानना प्रसिद्ध [illegible], जैन [illegible] [illegible] छे । [illegible] [illegible] काश्मीर [illegible] श्रीनगर (काश्मीर)

ાહક માસિકનો વધારો.

તૈયાર છે ! તૈયાર છે ! તૈયાર છે !

કોન્ફરન્સ ઓફીસની ચારવર્ષની અથાગ મહેનતનું અપૂર્વ ફળ.

શ્રી જૈન ગ્રંથાવલિ.

જુદા જુદા ધર્મધુરંધર જૈન આચાર્યોએ ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપર રચેલા અપૂર્વ ગ્રંથોની સંપૂર્ણ યાદી આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવી છે. જૈન આગમ, ન્યાય, ફિલોસોફી, ઔપદેશિક, ભાષા સાહિત્ય તથા વિજ્ઞાન સંબંધી ગ્રંથોનું લિસ્ટ, ગ્રંથકર્તાઓનાં નામ, શ્લોક સંખ્યા, રચ્યાનો સંવત, હાલ કયા ભંડારમાંથી કેવી સ્થિતિમાં મળી શકે તેમ છે વિગેરે સઘળી હકીકત બતાવનારું આ અમૂલ્ય પુસ્તક છે. વિશેષ ફુટનોટમાં તેમ કે વિગેરે સઘળી હકીકત ... ગ્રંથ અને પૃ૦, ગ્રંથકર્તા અને કવિને ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપવામાં આવેલી છે. ગ્રંથ અને પૃ૦, ગ્રંથકર્તા અને પૃ૦, રચ્યાનો સંવત્ અને ગ્રંથ, એવી રીતે ત્રણ પ્રકારની સંભાળપૂર્વક બનાવવામાં આવેલી અનુક્રમણિકાઓ આ પુસ્તકની છેવટે આપેલી છે. આ પુસ્તક દરેક પુસ્તકભંડાર, લાયબ્રેરી તથા સામાન્ય મંડળમાં અવશ્ય રાખવા લાયક તેમજ દરેક જૈનને ઉપયોગી છે.

કીમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર-મંદિરાવલિ. પ્રથમ ભાગ.

આ પુસ્તકમાં ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડ દેશના દેરાસરોની (ઘર-દેરાસર સહિત) હકીકત આપવામાં આવેલી છે. કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી મહાન્ ખર્ચ કરી શરૂ કરવામાં આવેલ ડીરેક્ટરીના અમૂલ્ય તેમજ પ્રથમ ફળ રૂપે આ પુસ્તક જૈન સમાજના હિતને માટે બહાર પાડવામાં આવેલ છે. હિંદુસ્તાનમાં આવેલા આપણાં પવિત્ર ક્ષેત્રોની યાત્રા કરવા જનાર જૈન ભાઈઓને આ પુસ્તક એક સુંદર ભોમીઆ તરીકે થઈ પડશે એમ છે. આ પુસ્તકમાં જુદી જુદી કલમો પાડી દેરાસરવાળા ગામનું નામ, નજીકનું સ્ટેશન અને મોટા ગામનું નામ તથા તેનું અંતર, દેરાસરનું ઠેકાણું, બાંધણી, વ-ગેરે, બંધાવનારનું નામ, મૂળ નાયકનું નામ, બંધાવ્યાની સાલ, પ્રતિમાઓની સંખ્યા, ... ઘરોની સંખ્યા તથા મકાનની સ્થિતિ વિગેરે તમામ હકીકત સવિસ્તર દાખલ કરવામાં આવી છે. આ પુસ્તક રોયલ સાઈઝ ૨૧૦ પાનાનું સુંદર પુઠાથી છપાવેલું છે. બહારગામથી મંગાવનારને વી. પી. થી. મોકલવામાં આવશે.

કીમત માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

इच्छा हो, तो शीघ्र ही इसके प्रत्येक भाग को मंगाकर अवलोकन करें। मूल्य प्रत्येक भाग का केवल २५) रुपया रक्खा गया है जो कि–पुस्तक के कद में बहुत ही कम है। मिलनेका पता–

अभिधानराजेन्द्र–कार्यालय.

मु०–रतलाम (मालवा)

The Sacred Books of the Jains.

The Pioneer in its leading note, (February 1, 1914) writes .—

" The All India Jaina Association are undertaking the publication of all these volumes of the sacred Books of the Jainas, which have not been published before. All the unpublished works of the Jainas, bath of the Swetambara and the Digambara Sects, are to be included in the series, and each volume will contain the original text, with an English translation, introduction and critical and explanatory notes on different passages. Number of well-known scholars are to assist in the task and the work when completed should serve various useful purposes and be of great interest to the students of religion and history.

For particulars apply to,

Kumar Devendra Prasad.

Shanti Kunj–AHLLHABAD,

कास्मीरनो पवित्र केसरज.

पूजाने योग्य छे. आ केसर श्रीमहाराजा साहिब कास्मीरनी रेस्टवामां आवे छे अने हिंदुस्तानना प्रसिद्ध व्यापारियो, जैन मंदिरो अने स्थानोमां भमारी मार्फत मोकलवामां आवे छे। प्रथम श्रेणीना एक तोलाना ०–१५–०, मामडुं मंगावनार व्यापारियोने विशेष किफायत करवामां आवे छे. [illegible] मंन नमूनो मंगावी खात्री करो. काश्मीर स्टोर्स श्रीनगर (काश्मीर) नं

લેખકોને નમ્ર વિનંતિ.

પૂજ્ય મુનિરાજાઓ, જૈન ગ્રેજ્યુએટો તથા વિદ્વાન્ જૈન લેખકોને સવિનય વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે જૈન વસ્તીવાળા લગભગ તમામ શહેરોમાં મહાન્ કોન્ફરન્સનો વિજય વાવટો ફરકાવતા તથા કોન્ફરન્સના સર્વમાન્ય વાજીંત્ર ગણાતા આ માસિક પત્રમાં કોન્ફરન્સે હાથ ધરેલા વિષયો સંબંધી તથા સમસ્ત જૈન કોમની સામાજિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિ સાથે પ્રત્યેક વ્યક્તિની આત્મિક ઉન્નતિ થાય તેવા સરલ ભાષામાં લખાયેલા લેખોને પ્રથમ પદ આપવામાં આવે છે અને જૈન અત્યંત મૂલ્યવાન ઐતિહાસિક લેખોને પણ ખાસ સ્થાન અપાય છે અમે આશા રાખીએ છીએ કે પદવીધારી જૈન ગ્રેજ્યુએટોની માફક અન્ય વિદ્વાન્ જૈન લેખકો તથા પૂજ્ય મુનિ મહારાજાઓ, વધારે નહીંતો માત્ર વર્ષમાં એકાદ વખત આઠ દશ પૃષ્ઠ જેટલો લેખ આ પત્રમાં લખી મોકલી સ્વધર્મી બંધુઓને પોતાની વિદ્વત્તાનો લાભ આપવાનું મન ઉપર લેશે.

૧ આ પત્ર માટેનું લખાણ કાગળની એકજ બાજુએ, સારા અક્ષરથી અને શાહી વડે લખવા તસ્દી લેવી. કાગળની બન્ને બાજુએ, અથવા પેન્સીલથી લખેલું લખાણ ટાઈપોમાં ગોઠવતાં બહુ અડચણ પડે છે તેમજ ભૂલો થવાનો પણ વિશેષ સંભવ છે માટે આ સૂચના તરફ લક્ષ આપવા ખાસ વિનંતિ છે.

૨ લખાણ મોડામાં મોડું દરેક મહિનાની તા. ૧૫ મી પહેલાં અમોને મળવું જોઈએ.

૩ લેખકનો લેખ યોગ્ય જણાશે તો દાખલ કરી જે અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે તે અંક અને નિયમિત લેખકને નિયમિતપણે સર્વ અંક મફત મોકલવામાં આવશે.

૪ પસંદ નહિ પડેલા લેખો પાછા મોકલવાનું બનતું નથી. જેને જોઈએ તેણે ટપાલ ખર્ચ મોકલી મંગાવી લેવા.

૫ અપ્રકટ પ્રાચીન જૈન ગુજરાતી સાહિત્ય, ધાર્મિક અભ્યાસ વધે તેવા સંવાદ, સિદ્ધાંતનું સારી રીતે આપી શકાય તેવા અભ્યાસપાઠો, પટ્ટાવલિઓ, શિલાલેખો, ગ્રંથની પ્રશસ્તિઓ, પ્રાચીન જૈન પ્રભાવકોનાં ચરિત્રો વગેરેને ખાસ પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવશે.

૬ રાજકીય-ધાર્મિક વિવાદવાળું, નિંદાત્મક વગેરે આડે માર્ગે દોરનાર અને ક્લેશ ઉપજાવનાર લખાણને સ્થાન બીલકુલ આપવામાં નહિ આવે.

૭ લેખકે પોતાનું પુરૂં નામ તથા ઠેકાણું લખવા કૃપા કરવી. તે પ્રકટ કરવા ઇચ્છા હોય તો તે અગર તેમ ન હોય તો કોઈ સંજ્ઞા-ઉપનામ મોકલવું. નનામા લેખ લેવા કે પાછા મોકલવા બંધાતા નથી.

મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, બી. એ. એલ એલ. બી.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. તંત્રી. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ.

જૈન બંધુઓ ! વાંચો અને અમૂલ્ય લાભ લ્યો.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર ડીરેકટરી.

વ્હાલા બંધુઓ ! આપ સારી રીતે જાણતા હશો કે વડોદરા અને પાટણો
વખતે જૈન શ્વેતાંબર કોમની આધુનિક સ્થિતિ જાણવા માટે સર્વે જૈન બંધુઓને
થવાથી ડીરેકટરી કરવાનું કામ કોન્ફરન્સ ઓફીસે હાથ ધરેલું હતું. આ મહાભારત
પ્રથમ ફળ રૂપે અમદાવાદ કોન્ફરન્સ પહેલાં શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવળિ, ભાગ
બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી આ કુશળ
દ્વિતીય ફળ રૂપે શ્રી જૈન શ્વેતાંબર ડીરેકટરીના–ભાગ ૧ લો (ઉત્તર ગુજરાત) અને
૨ જો (દક્ષિણ ગુજરાત) એવી રીતે બે ભાગ જૈન પ્રજા સમક્ષ પ્રસિદ્ધિમાં મુ
આવેલ છે. આ બન્ને ભાગમાં સમસ્ત ગુજરાત દેશની પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન
લાયક હકીકતો દાખલ કરવામાં આવી છે: જૈનોની વસ્તી સંખ્યા દેખાડનારી
નિશાનીઓ ઉપરાંત તીર્થ સ્થળ, દેરાસર, તથા રેલ્વેની સરળ માહિતી આપનારાં
વાળો સુંદર નકશો પણ આપેલો છે. ટુંકામાં જૈનોની વસ્તી વાળા જીલ્લા અને ત
વાર ગામ, રાજ્ય, નજીકનું સ્ટેશન અને તેનું અંતર, નજીકની પોસ્ટ તથા તાર ઓ
દેરાસર, તીર્થસ્થળ, ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય, પુસ્તક ભંડાર, લાઇબ્રેરી, પાઠશાળા, પાંજરા
અને સભા મંડળ વિગેરેને લગતી સઘળી ઉપયોગી બાબતોથી આ ડીરેકટરી ભરપુર
આ સિવાય ગામવાર જ્ઞાતિ અને ગચ્છની, કુંવારા, પરણેલા, વિધુર અને વિધવાની
ભણેલ તથા અભણની સંખ્યા આ ડીરેકટરીમાં સમજપૂર્વક આપવામાં આવેલ હો
દરેક જૈન બંધુને આપણી આધુનિક સ્થિતિ નજરે તરી આવે છે. વિશેષમાં ટુંક
જનરલ રીપોર્ટ પણ આપેલ છે. આ ડીરેકટરી જૈન સમાજ માટે બહુ ઉપયોગી છતા
લગાર પણ કચાશ રાખવામાં આવી નથી. ડીરેકટરી તૈયાર કરવા પાછળ રૂ. ..
મોટી રકમ ખર્ચવામાં આવી છે; તે છતાં જુજ કિંમત રાખવાનું કારણ કમાવાની
નહીં પરંતુ શ્રીમંત તેમજ ગરીબ જૈન બંધુને આ પુસ્તકનો સરખો લાભ આપવું
માટે સર્વ જૈનબંધુઓ આ મોટો લાભ અવશ્ય લેશેજ, એવી અમોને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે

કિંમત માત્ર પહેલા ભાગના રૂ. ૦–૧૨–૦
બીજા ભાગના રૂ. ૧–૪–૦
બન્ને ભાગ સાથેના રૂ. ૧–૧૪–૦

નકશાની છુટી નકલ અર્ધા આનાની પોષ્ટ ટીકીટ મોકલનારને મોકલવામાં આવશે.

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩.

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

લેખકોને નમ્ર વિનંતિ.

પૂજ્ય મુનિરાજાઓ, જૈન ગ્રેજ્યુએટો તથા વિદ્વાન્ જૈન લેખકોને સવિનય વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે જૈન વસ્તીવાળા લગભગ તમામ શહેરોમાં મહાન્ કોન્ફરન્સનો વિજય વાવટો ફરકાવતા તથા કોન્ફરન્સના સર્વમાન્ય વાજીંત્ર ગણાતા આ માસિક પત્રમાં કોન્ફરન્સે હાથ ધરેલા વિષયો સંબંધી તથા સમસ્ત જૈન કોમની સામાજિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિ સાથે પ્રત્યેક વ્યક્તિની આત્મિક ઉન્નતિ થાય તેવા સરલ ભાષામાં લખાયેલા લેખોને પ્રથમ પદ આપવામાં આવે છે અને જૈન કાવ્ય સ્તવન ને ઐતિહાસિક લેખોને પણ ખાસ સ્થાન અપાય છે અમે આશા રાખીએ છીએ કે પદવીધારી જૈન ગ્રેજ્યુએટોની માફક અન્ય વિદ્વાન્ જૈન લેખકો તથા પૂજ્ય મુનિ મહારાજાઓ, વધારે નહીં તો માત્ર વર્ષમાં એકાદ વખત આઠ દશ પૃષ્ઠ જેટલો લેખ આ પત્રમાં લખી મોકલી સ્વધર્મી બંધુઓને પોતાની વિદ્વત્તાનો લાભ આપવાનું મન ઉપર લેશે.

૧ આ પત્ર માટેનું લખાણ કાગળની એકજ બાજુએ, સારા અક્ષરથી અને શાહી વડે લખવા તસ્દી લેવી. કાગળની બન્ને બાજુએ, અથવા પેન્સીલથી લખેલું લખાણ કંપોઝમાં ગોઠવતાં ઘણું અડચણ પડે છે તેમજ ભૂલો થવાનો પણ વિશેષ સંભવ છે માટે આ સૂચના તરફ લક્ષ આપવા ખાસ વિનંતિ છે.

૨ લખાણ મોડામાં મોડું દરેક મહિનાની તા. ૧૫ મી પહેલાં અમોને મળવું જોઇએ.

૩ લેખકનો લેખ યોગ્ય જણાશે તો દાખલ કરી જે અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે તે અંક અને નિયમિત લેખકને નિયમિતપણે સર્વ અંક મફત મોકલવામાં આવશે.

૪ પસંદ નહિ પડેલા લેખો પાછા મોકલવાનું બનતું નથી. જેને જોઇએ તેણે ટપાલ ખર્ચ મોકલી મંગાવી લેવા.

૫ અપ્રકટ પ્રાચીન જૈન ગુજરાતી સાહિત્ય, ધાર્મિક અભ્યાસ વધે તેવા સંવાદ, શિક્ષણ સારી રીતે આપી શકાય તેવા અભ્યાસપાઠો, પટ્ટાવલિઓ, શિલાલેખો, ગ્રંથની પ્રશસ્તિઓ, પ્રાચીન જૈન પ્રભાવકોનાં ચરિત્રો વગેરેને ખાસ પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવશે.

૬ રાજ્યકીય-ધાર્મિક વિવાદવાળું, નિંદાત્મક વગેરે આડે માર્ગે દોરનાર અને ક્લેશ ઉપજાવનાર લખાણને સ્થાન બીલકુલ આપવામાં નહિ આવે.

૭ લેખકે પોતાનું પુરૂં નામ તથા ઠેકાણું લખવા કૃપા કરવી. તે પ્રકટ કરવા ઇચ્છા હોય તો તે અક્ષર તેમ ન હોય તો કોઈ સંજ્ઞા-તખલ્લુસ મોકલવું. નનામા લેખ લેવા કે પાછા મોકલવા બંધાતા નથી.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇ. બી. એ. એલ્ એલ્ બી.

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. તંત્રી. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ.

Rates for Advertisement.

જાહેરખબર આપનારાઓને અમૂલ્ય તક.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું વાજીંત્ર ગણાતું આ હેરલ્ડ માસિક કે જેનો ફે[illegible] [illegible] ભાગોમાં વસતી જૈનો જેવી ધનાઢ્ય કોમમાં બહોળો ફેલાવો છે તેમાં જાહેરખબર આપવાના ભાવો નીચે મુજબ ઘણા ઓછા રાખવામાં આવ્યા છે.

	એક પેઈજ	અર્ધુ પેઈજ	પા પેઈજ	ચાર લાઈન
એક વર્ષ માટે	૩૦	૨૦	૧૨	૬
છ માસ માટે	૨૦	૧૨	૬	૪
ત્રણ માસ માટે	૧૨	૬	૪	૩
એક અંક માટે	૫	૩	૨	૧

[illegible]

[illegible]

આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી,
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ.

[illegible]

મનુષ્યને મસ્ત બનાવનાર, આઠે પહોર આનંદમાં રાખનાર, મગજને સુગંધથી તર કરનાર ફક્ત આ ત્રણ ચીજ છે.

વખેણી જસ્મીન, ને ગુલાબના તાજાં ફૂલોમાંથી બનાવવામાં આવેલું આ અત્તરનું ફક્ત એક ટીપું એક રૂમાલમાં ૪ દીવસ સુધી ખુશબો આપે છે.

સેન્ટનો મહારાજા
(ઓટો)
અત્તર મોહીની

આ અત્તરની ખુશબો એવી તો મધુર અને મોહક છે કે, વાપરનાર એ ઘડી પોતાને સુગંધી પુષ્પોના બગીચામાં બેઠેલો સમજે છે ખરેખર આ એક સુગંધીનો સમુદ્ર જ છે.

વિશ્વ મોહીની હેર ઓઈલ.

કે જેની બનાવટ નુકશાન કારક ચરબીથી નિરાળી, ને મગજના જ્ઞાન તંતુઓને પોષણ આપનારી છે, જેનાં સુગંધમાં એક ખરેખર, સુગંધીનો ભંડાર છે કે જે વાપરવાથી મગજની મહેનત કરનાર મગજને શાન્ત રાખી નવું બળ મેળવી શકે છે જ્યારે દુનિયાના શોખીનો ને સૌભાગ્યવંતી યુવતિઓ, આ તેલ વાપરી પોતાના માથાના વાળ, સુંદર, સુગંધના પ્રકારે ને લાંબા બનાવે છે. કીંમત બાટલી ૧ નો રૂા ૧–૦–૦ વી. પી. ખર્ચ ૦–૬–૦ ત્રણ બાટલી ૩ ના રૂા ૨–૧૦–૦ વી. પી. ૦–૯–૦ દરેક બાટલી ખોખામાં ઇનામી ઇત્રની પડીકી નીકળે છે.

'દીલખુશ સુગંધનો દરિયો.

ઓટો વિશ્વ મોહીની

નુકશાન કારક તત્વો વગરનું ફક્ત સુગંધી એક સેન્ટ છે.

જેનાં ફક્ત બે ટીપાં એક મ્હોટા મેળાવડાને મહેક મહેક કરી મૂકે ને તેથી શોખીન પ્રજા આ સેન્ટ વાપરવું પસંદ કરે છે.

કીંમત નાની બાટલીના રૂ. ૦–૮–૦ વચલી બાટલીના રૂ. ૦–૧૨–૦ ૦॥ ઔ.ન્સની મોટી બાટલીના રૂ. ૨–૮–૦ ત્રણ બાટલી સાથેના રૂ. ૯–૦–૦ સુગંધી સાબુનો એક અને [illegible] રંગ મફત.

સુચના:—નકલી માલના ભળતા નામથી સંભાળજો. ને દરેક બાટલી પર લીલીરંગના ઓટો દિલ્હીવાલા ધરમદાસનું નામ વાંચીને જ ખરીદજો.

દીલ્હીવાલા લાલાબીશનદયાળ ધરમદાસ અત્તરવાળા.

વિવિધ જાતનાં અત્તરો,—સેન્ટ, સુગંધી તેલો, સુરમાઓ, ગંગા ગુલાબજળ, શરબતો, ને મુરબ્બા વિગેરેના વેપારી.

માણેકચોક, અમદાવાદ. | શેતીઅપાર, મુંબઈ.

જૈન કાવ્યદોહન

ભાગ ૧ લો.

સંગ્રહ કર્તાઃ—મનસુખલાલ રવજીભાઇ મ્હેતા.

પ્રાચીન જૈન કવિઓના ગુજરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ કરી 'ગુજરાતી' પ્રેસના કાવ્યદોહનની સંપૂર્ણ ઢબે આ જૈન કાવ્યદોહનનો ૧ લો ભાગ તૈયાર કર્યો છે. તેની અંદર શ્રીમાન્ આનંદઘનજી, શ્રીમાન્ દેવચંદ્રજી, શ્રીમાન્ ધર્મ મંદિર, શ્રીમાન્ નેમવિજયજી, શ્રી વીરવિજયજી આદિ જૈન પંડિતોનાં કાવ્યોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

ગુર્જર જૈન કાવ્યે આ શૈલીએ આજસુધી એક પણ બહાર પડેલ નથી. ગુર્જર ભાષામાં લખાએલું જૈન સાહિત્ય, માત્ર સાહિત્ય સૃષ્ટિની નજરે ચર્ચાવવાના હેતુથીજ આ પ્રયાસ કર્યો છે.

'ગુજરાતી' પ્રેસના કાવ્યદોહન જેટલુંજ કદ છે. અર્થાત્ ૯૦૦ પૃષ્ટનો સંગ્રહ છે.

મૂલ્ય રૂા. ૨-૦-૦. પોસ્ટેજ જાદું.

મળવાનું ઠેકાણું—
શેઠ પુંજાભાઇ હીરાચંદ.
માણેકચોક.
અમદાવાદ.

થોડા વખતમાં બહાર પડશે.

ગદ્ય પાણ્ડવ ચરિત્ર.

પત્રાકાર.

કીમત અગાઉથી રૂપીઆ ત્રણ, પાછળથી રૂપીઆ ચાર.

યશોવિજય ગ્રંથમાળા તરફથી પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ થયેલ આ ગ્રંથ અમારા તરફથી પત્રાકારે ઉંચા ગ્લેઝ કાગળો ઉપર કેટલાક સાધુ મુનિરાજના આગ્રહથી છપાવવો શરૂ કરેલ છે, જેની ફક્ત ૨૫૦ કોપી છપાય છે, માટે ગ્રાહક થનારાઓએ પોતાના ઓર્ડર તાકીદે મોકલી આપવા. જેથી પાછળથી નાઉમેદ થવું ન પડે. આ પુસ્તકની શુદ્ધતા તથા સફાઈ માટે ખાસ કાળજી રાખવામાં આવે છે. અગાઉથી રૂપીઆ મોકલનારનેજ રૂપીઆ ત્રણથી આપવામાં આવશે, વી. પી. થી મંગાવી નામ નોંધાવનારને રૂપીઆ ચારમાં આપવામાં આવશે. માટે વહેલો તે પહેલો.

તા—ક. કેટલાક સાધુ મહારાજાએ પોતાનું નામ લખવા જણાવ્યું છે ને અમે અગર [illegible] નહીં મોકલનારને રૂપીઆ [illegible] [illegible]

મેનેજર જૈનશાસન.

ભાવનગર.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

❋સેંટનો રાજા❋

ઓટો-મોહીની

(રજીસ્ટર્ડ)ચંમેલીના ફુલનો બહાર

જેની ઉત્તમતા મધુર અને ટકાઉ ફ્રેંચફુલોની ખુશ્બો માટે હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રદર્શનોમાંથી પહેલા નંબરના સોના રૂપાના ચાંદો મળ્યા છે; તેમજ વળી એકઝીબીશનોના અધિકારીઓએ અમારા પ્રખ્યાત સેંટ ઓટો મોહીનીને સેંટનો શહેનશાહ તથા "અત્તરોનો આધપતિ"ની ઉપમા આપેલ છે. ઓટો-મોહીની સેંટના માત્ર ચારજ ટીપાં રૂમાલપર કેટલાક દિવસો સુધી તાજા ચંમેલીના ફુલોની ખુશ્બો આપે છે. વળી તેની ખુશ્બો ચાર દિવસ સુધી ટકતી નથી તેવું સાબિત કરનારને રૂ. ૧૦૦) નું ઇનામ આપવાને બંધાઇએ છીએ.

કીંમત અર્ધા ઔંસની બાટલીના રૂ. ૨-૦-૦

એક ડ્રામની સુંદર ટયુબના રૂ. ૦-૧૨-૦

કપડામાં રાખવાનાં સુગંધી કારડો ૧૨ આને ડઝન.

માત્ર નાની ટયુબ ખરીદી અજમાવી જુઓ, પસંદ ન પડે તો પૈસા પાછા.

એકલા માલેક

ધી ઓરીએંટલ ડગ એન્ડ કેમીકલ કો૦

સોલ એજન્ટ-મોહીની એજન્સી જુમા મસ્જીદ-મુંબઇ.

મોટું સાહસ, મફત, તદ્દન મફત.

દરેક ગ્રાહકોને બે વરસ સુધી મફત વાંચન પુરૂં પાડવાની કરવામાં આવેલી ખાસ યોજના.

જૈનશાસન.

સામાજિક, નૈતિક, ધાર્મિક, અને સાહિત્ય વિષયક લેખોથી ભરેલું [illegible] હિન્દી અને ગુજરાતીમાં દરેક બુધવારે પ્રકટ થાય છે. જૈન સમાજમાં આ એક અદ્વિતીય સાપ્તાહિક પત્ર છે. જો તમે ઘેર બેઠાં પરમાત્માના પવિત્ર ઉપદેશને શ્રવણ કરવા માગો છો ! અને જો તમે [illegible] જૈનસમાજની સ્થિતિને જાણવા માગો છો ! [illegible] જૈન [illegible] નિરીક્ષણ કરવા માગો છો ! તો [illegible] "જૈનશાસન" પત્રની [illegible]

જૈનશાસન કેવી રીતે મળે છે ?

જૈનશાસનનું [illegible] ૧૯૧૪-૧૫ ના બે વર્ષનું લવાજમ [illegible] પાંચ વર્ષની [illegible] રૂ. ૫-૦-૦ ની કીંમતનું [illegible] પોસ્ટ ખર્ચના પૈસા [illegible] મોકલવામાં આવશે.

[illegible] "[illegible]નો ઇતિહાસ" ભાગ ૧ લો [illegible] કીમત રૂ. ૫-૦-૦ [illegible]

[illegible]

[illegible]

જનસમાજને ફાયદાકારક ચેતવણી

હજારો ગ્રાહકોની ખાત્રીવાળી ૮૦ વરસથી સંપુર્ણ માન પામેલી અને ભરોસાદાર ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના વેચનારી જુનામાં જુની પેઢી.

ગ્રાહકોને ખાસ અગત્યની સૂચના

અમદાવાદના બજારમાં આજકાલ ચાંદીના દાગીના વેચનાર અનેક વેપારીઓ છે, છતાં અમારી દુકાનમાં દરેક જાતના દાગીના ખાસ જાતીથી ગાળેલી તથા ઘુઘરીઓ બાંધવાને વાળો તે પણ ચોખ્ખી ચાંદીને પાકી ગેરંટીથીજ આપવામાં આવે છે. આવમાં ઠગાવાની બીલકુલ ધાસ્તી રહેતી નથી માટે એકવાર પધારવા વિનંતિ છે.

ચોખ્ખી ચાંદીના દાગીના બનાવનાર તથા વેચનાર.

પંચાલ ભુલાભાઇ હીરાચંદ

ઠે૦ માંડવીની પોળમાં લાલાભાઇની પોળમાં ઘર નં. ૨૨૧૪

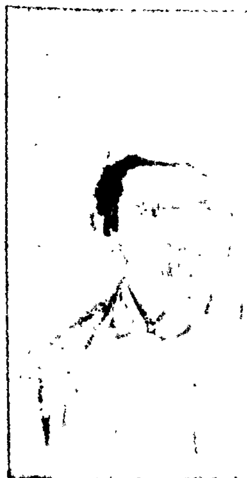
અમદાવાદ.

શ્રીમન્ મહાવીર સચિત્ર અંક.

વીર સંવત ૨૪૪૦ પુ. ૧૦ અં. ૮-૯

પર્યુષણ પર્વ.

ગુજરાતી લેખો.

श्री जैन श्वेताम्बर कॉन्फरन्स हेरॅल्ड.

SHRI JAIN SWETAMBER CONFERENCE HERALD.

સચિત્ર શ્રીમન્ મહાવીર અંક.

"संजातमधुना पुनर्भगवतां महाराज ! मद्दर्शनेनामी पूर्वोदिताः सर्वेऽपि क्षुद्रोपद्रवा स्तेषां भगवतां प्रनष्टं मोहतिमिरं, आविर्भूतं सम्यग्ज्ञानं, निवृत्तं सर्वत्राग्रहविशेषः, लितं संतोषामृतं, व्यपगता दुष्क्रिया, त्रुटितप्राया भववल्लरी, स्थिरीभूता धर्मध्यानसमाधिः । तथा पादानुरक्तमेतदन्तःपुरं । यतस्तेषां भगवतां सन्तोषदायिनी धृतिसुंदरी, चित्तप्रसादहेतुः श्रद्धा, आल्हादकारिणी सुखासिका, निर्वाणकारणं विविदिषा, प्रमोदविधायिनी विज्ञप्तिः, सद्बोधकारिणी मेधा, प्रमदातिरेकनिमित्तमनुप्रेक्षा, मनुकूलकारिणी मैत्री, अकारणवत्सला करुणा, सदानंददायिनी मुदिता, सर्वोद्वेगघातिन्युपेक्षेति.—श्री सिद्धर्षिः

[ઑગસ્ટ ૧૯૧૪.
પુસ્તક ૧૦-અંક ૮.] વીર સંવત્ ૨૪૪૦.

मंगलाचरणम्.

सर्वज्ञः सर्वदर्शी सकलसुखकरः सर्वसंतापहंता
पूज्यः सर्वेश्वराणामनघगुणगुरुः कर्ममायीव भास्वान् ।
सोमः पंचेषुवैरी नरकमथनो योगिभिर्ध्यानमूर्तिः
योऽनंतोऽप्यतल्पो न निधनकलितो वीतरागः स पातु ॥ १ ॥

—સમસ્ત વસ્તુના ભાવ જાણનાર-સર્વજ્ઞ, સઘળું જોનાર, સર્વ સુખના કરનાર, સઘળા સંતાપને હરનાર, સર્વ ઇશ્વરોને પૂજવા યોગ્ય, મહાન્ ગુણવંત, સૂર્ય ચંદ્રરૂપ કર્મ સાક્ષી, કામદેવના શત્રુ, નરકનું મંથન કરનાર; યોગિજનોને ધ્યાન કરવા લાયક મૂર્તિમંત, અંત વગરના અત્યલ્પ, કૃપાળુ, અને મરણથી રહિત એ શ્રી વીતરાગ ભગવાન્ તે રક્ષણ કરો.

શત્રુંજય મહાત્મ્ય.

वीरचरित्र उपरथी उद्भवतुं वीरत्व.

રાગ કલ્યાણ.

અમે તો વીર પ્રભુનાં બાલ.
વીરહાક સઘળે ગજાવીને, કરીશું પિતાશું વ્હાલ.
—અમે તો વીર પ્રભુનાં બાલ. ૧

મરિચિના ભવથી શીખવિયું, જાતિમદ ભવ ! તું ટાળ,
કર્મ નિકાચિત બાંધ્યું રેડી, સીસું શય્યાપાલ;
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૨

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર, આચારતણા પ્રતિપાલ;
નંદન મુનિ ઉપાર્જન કીધું, તિર્થંકર કર્મ વિશાલ.
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૩

બાલપણાએ ચરણઅંગુઠે, મેરૂ નમ્યો તત્કાલ;
આમલકી ક્રીડાએ રમતાં, થયો સુર નિર્માલ્ય.
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ ૪

અગ્નિજ્વાલા ઝરતો મુખથી, મહાનાગ વિકાલ;
ચરણે ડસેલો ચંડકોશીઓ, બુઝાવ્યો મહાકાલ
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૫

બારવ્રતોમાં એક નિયમ નહિ, એવો શ્રેણિક નૃપાલ;
ભક્તિ જાણી નિજપદ દીધું, પ્રેમે પ્રભુ કૃપાલ !
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૬

બાકુલા વહોરી કેવલજ્ઞાને, ઉદ્ધારી ચંદનબાલ;
ગણિકારત મુનિ નંદિષેણને, તાર્યા ભક્તિરસાલ.
અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૭

નિર્વાણ પહેલાં ગૌતમસ્વામી, ટાળી મોહજંજાલ;
સવિ જીવ કરૂં શાસનરસી એવી, ઉદ્ધરી દયા દયાલ.
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૮

મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાય ઉપર, ભરિશું મોટી ફાલ;
તોડી ફાડી ને વશ કરીશું, પ્રશમતણી ગ્રહી ઢાલ.
—અમે તો વીર પ્રભુનાં બાલ. ૯

વીરસુધાવાણીમાનસમાં, રમિશું જેમ મરાલ;
કર્મ નિકંદી પૂજ્ય પિતાને, ભેટીશું કોઈ કાલ.
—અમે તે વીર પ્રભુનાં બાલ. ૧૦

તંત્રીનું નિવેદન.

દરેક વિષયોનું ટિપ્પણ કાળજીથી કરી કાઢી જૂદા જૂદા જૈન વિદ્વાનો પર-તેમાંના કોઇ ઉપર મનનીય અને વિચાર પૂર્વક લેખ લખી મોકલાવવાની વિનતિ સાથે મોકલી આપ્યું હતું, અને તેપરથી જે લેખો લખાઇ આવે તે પ્રગટ કરવા માટે આ માસિકનો ખાસ દળદાર અંકને 'શ્રીમન્ મહાવીર અંક' એ નામ આપી બહાર પાડવાનું નક્કી કર્યું હતું. તે વિનતિ અને જે ટિપ્પણ કર્યું હતું તે પુનઃ રજુ કરીએ છીએ:—

સુજ્ઞ મહાશય !

વિ. વિનતિ જે આ માસિકનો ખાસ અંક. (શ્રીમન્ મહાવીર અંક) તે પ્રભુના ચરિત્ર અને ઉપદેશ સંબંધી જૂદા જૂદા વિદ્વાનોના જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિંદુ અને જૂદી જૂદી બાજુથી લખાયેલા લેખો વગેરે અને તત્સંબંધી પ્રાચીન સાહિત્ય સંસ્કૃત, ગુજરાતી કે અન્ય ભાષામાં જે જે કંઇ પ્રાપ્ત થઇ શકે તે સર્વ સામગ્રીવાળો આ વર્ષના પર્યુષણ સં વખતે બહાર પાડવાની ઉમેદ રાખી છે; તો આપથી ખાસ લેખ લખી મોકલી પ્રાચીન સાહિત્ય-સામગ્રી મોકલાવી આ માસિકની પ્રતિષ્ઠા અને શોભામાં વૃદ્ધિ કરશો તે ઘણો ઉપકૃત થઇશ.

વીરચરિત્રના ચરિત્રમાંથી ઉદ્ભવતા જૂદા જૂદા વિષયોની એક ટીપ આની નીચે સુચનાર્થે મુકી છે.

આપશ્રી વિદ્વાન હોઇ આવા પ્રસંગે આપને શ્રમ આપવો પડ્યો છે તે માટે ક્ષમા આપશો; પરંતુ તે શ્રમની સફલતા અમોને પણ માન આપી શકશે એ અમારી ખાત્રી છે.

લેખ મોકલવા મોડામાં મોડા ૩૦ મી જૂન સને ૧૯૧૪ સુધીમાં નીચેને સરનામે મોકલવા કૃપા કરશો. એજ વિનંતિ.

૧ મહાવીર પ્રભુનો બાલ્યકાળ-વિદ્યાર્થી અવસ્થા.
૨ મહાવીરનો ગૃહસ્થાશ્રમ અને ત્યાગ.
૩ મહાવીર અભ્યાસી અને કર્મવીર.
૪ મહાવીર ધર્મોપદેશક, અને ધર્મોદ્ધારક.
૫ મહાવીર અને તેના ૧૧ ગણધરો.—તેમજ તેમના શિષ્ય શિષ્યાઓ.
૬ વીરપ્રભુના ૧૦ શ્રાવક.
૭ મહાવીર સમયના રાજાઓની ઐતિહાસિક તપાસ.
૮ મહાવીર સમયના સંઘની સ્થિતિ અને વસ્તી.
૯ મહાવીરના સમયના સાધુઓની સ્થિતિ.
૧૦ મહાવીર ચરિત્ર પરથી ઉદ્ભવતો બોધ.
૧૧ મહાવીર સમયના જાણીતા પાખંડીઓ.
૧૨ મહાવીરના કાલનો નિર્ણય કરનાં કરેલી ગવેષણાઓ.
૧૩ મહાવીર અને બુદ્ધ.
૧૪ શ્રી વીરભક્તિ વગેરે.
૧૫ વીરચરિત્રમાંની ચમત્કારિક બાબતો અને તેની આધુનિક દૃષ્ટિએ તપાસ.

૧૬ વીર પ્રભુનો વિહાર—અને તે વિહાર ભૂમિઓ તથા જન્મ-નિર્વાણ ભૂમિનું હાલમાં સ્થાન.

૧૭ વીરપ્રભુના સમયમાં સમગ્ર ભારતની સ્થિતિ.

૧૮ વીરપ્રભુના સાધુઓ અને અત્યારના સાધુઓની સરખામણી.

૧૯ વીરશાસનની પૂર્વાવસ્થા અને અત્યારની અવસ્થામાં પડેલો અંતર: કેવા સુધારાની જરૂર છે ! અને તે કેવી રીતે અમલમાં મૂકી શકાય ?

વીરશાસનના પ્રશ્નોની ઐતિહાસિક તપાસ.

૧ વીરપ્રભુનું નિર્વાણ.

૨ વીરપ્રભુનાં સ્તોત્ર-સ્તવનો-સઝાય-સ્તુતિ વગેરે.

૩ વીરપ્રભુનાં ચરિત્રો ક્યાં ક્યાં ઉપલબ્ધ છે ! અને તેમનું ચરિત્ર મેળવવા માટે ક્યાં ક્યાં પુસ્તકો અને કઇ કઇ સામગ્રીની સહાયતા લેવી જોઇએ !

૨૪ વીરચરિત્ર કેવા સ્વરૂપે સુંદર અને મનોરમ્ય તેમજ સર્વમાન્ય થાય તેમ લખાવું જોઇએ !

૨૫ શ્વેતાંબર દૃષ્ટિએ અને દિગમ્બર દૃષ્ટિએ વીરનું ચરિત્ર કઇ રીતે જુદું પડે છે !

૨૬ વીરપ્રભુના સમયમાં જાતિભેદ હતો કે નહિ !

૨૭ વીરપ્રભુના ધર્મના અનુયાયીઓ હાલ પ્રધાન ભાગે વણિકજ રહ્યા તેનાં કંઇ કારણો છે !

૨૮ વીરપ્રભુએ જે ચાર મહાવ્રત હતાં તેમાં એક વધારે બ્રહ્મચર્ય વ્રત ઉમેર્યું એ ખરી વાત છે ! તેમ હોવાનું તેનું કંઇ કારણ !

૩૦ અત્યારે કુલ માત્ર ૧૪ લાખ જૈનોની વસ્તી હિંદમાં રહી તેનાં કંઇ કારણો !

૩૧ વીરપ્રભુના ૨૭ ભવોમાં જન્મનો ઉત્ક્રાંતિવાદ.

વીર પ્રભુની જુદી જુદી અવસ્થાઓ અને તે પરથી તેમના જીવનપર પડતો પ્રકાશ.

પ્રાચીન શિલાલેખો અને તે પરથી જ્યોતિષશાસ્ત્રના આધારે તેમના જન્મનો નિર્ણય [illegible]

૧ મહાવીરની જન્મકુંડલીના મહોદયથી જ્યોતિષશાસ્ત્રના [illegible]

૪ જૈનેતર દૃષ્ટિએ મહાવીર.

આ નિબંધો પર આણી કેટલાક જૈન વિદ્વાનોએ લેખ લખી મોકલ્યા છે [illegible] અને તે માટે તે તે વિદ્વાનો [illegible] [illegible] કરવામાં આવ્યા છે. અને તે મહાવીર પ્રભુ-[illegible] [illegible] [illegible] જૈનેતર વિદ્વાને [illegible] [illegible] [illegible] તીર્થંકર પ્રભુ હોવાથી [illegible] જૈનેતર [illegible] [illegible] છે, અને તે [illegible] [illegible] તેમને [illegible] [illegible] રહેવું [illegible] [illegible] હોય તેમ હશે નહિ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, તે માટે તેમનો [illegible] [illegible] કોઇ જૈનેતર વિદ્વાને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible]

દર્શક વિષયોનું ટિપ્પણ કાળજીથી ઘડી કાઢી જૂદા જૂદા જૈન વિદ્વાનો પર-તેમાંના રેખ ઉપર મનનીય અને વિચાર પૂર્વક લેખ લખી મોકલાવવાની વિનતિ સાથે મોકલી આપ્યું હતું, અને તેપરથી જે લેખો લખાઇ આવે તે પ્રગટ કરવા માટે આ માસિકનો ખાસ દળદાર અંકને 'શ્રીમન્ મહાવીર અંક' એ નામ આપી બહાર પાડવાનું બીડું ઝડપ્યું હતું. તે વિનતિ અને જે ટિપ્પણ કર્યું હતું તે પુનઃ રજુ કરીએ છીએઃ—

સુજ્ઞ મહાશય !

વિ. વિનતિ જે આ માસિકનો ખાસ અંક. (**શ્રીમન્ મહાવીર અંક**) તે પ્રભુના ચરિત્ર અને ઉપદેશ સંબંધે જૂદા જૂદા વિદ્વાનોના જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિંદુ અને જૂદી જૂદી બાજુથી લખાયેલા લેખો વાળો અને તત્સંબંધે પ્રાચીન સાહિત્ય સંસ્કૃત, ગુજરાતી અને અન્ય ભાષામાં જે જે કંઈ પ્રાપ્ત થઈ શકે તે સર્વ સામગ્રીવાળો આ વર્ષના પર્યુષણ પર્વ વખતે બહાર પાડવાની ઉમેદ રાખી છે; તો આપશ્રી ખાસ લેખ લખી મોકલાવી યા પ્રાચીન સાહિત્ય-સામગ્રી મોકલાવી આ માસિકની પ્રતિષ્ઠા અને શોભામાં વૃદ્ધિ કરશો તે ઘણો ઉપકૃત થઇશ.

વીરચરિત્રના ચરિત્રમાંથી ઉદ્ભવતા જૂદા જૂદા વિષયોની એક ટીપ આની નીચે સૂચનાર્થે મૂકી છે.

આપશ્રી વિદ્વાન્ હોઇ આવા પ્રસંગે આપને શ્રમ આપવો પડ્યો છે તે માટે ક્ષમા આપશો; પરંતુ તે શ્રમની સફલતા અમોને ઘણું માન અર્પી શકશે એ અમારી ખાત્રી છે.

લેખ મોડામાં મોડો **૩૦ મી જૂન સને ૧૯૧૪ સુધીમાં** નીચેને સરનામે મોકલવા કૃપા કરશો. એજ વિનંતિ.

૧ મહાવીર પ્રભુનો બાલ્યકાળ-વિદ્યાર્થી અવસ્થા.
૨ મહાવીરનો ગૃહસ્થાશ્રમ અને ત્યાગ.
૩ મહાવીર અભ્યાસી અને કર્મવીર.
૪ મહાવીર ધર્મોપદેશક, અને ધર્મોદ્ધારક.
૫ મહાવીર અને તેના ૧૧ ગણધરો.-તેમજ તેમના શિષ્ય શિષ્યાઓ.
૬ વીરપ્રભુના ૧૦ શ્રાવક.
૭ મહાવીર સમયના રાજાઓની ઐતિહાસિક તપાસ.
૮ મહાવીર સમયના સંઘની સ્થિતિ અને વસ્તી.
૯ મહાવીરના સમયના સાધુઓની સ્થિતિ.
૧૦ મહાવીર ચરિત્ર પરથી ઉદ્ભવતો બોધ.
૧૧ મહાવીર સમયના ત્રણમેં ત્રેસઠ પાખંડીઓ.
૧૨ મહાવીરના કાવનો નિર્ણય કરતાં રહેતી મુશ્કેલીઓ.
૧૪ મહાવીર અને બુદ્ધ.
૧૪ શ્રી વીરપ્રભુ જિન મૂર્તિ.
૧૫ વીરચરિત્રમાંની ચમત્કારિક બાબતો અને તેની શાસ્ત્ર દૃષ્ટિએ તપાસ.

"As for your request for a contribution I know nothing of Mahavir and his times, beyond the simple and well-known fact that he proclaimed conservatism and self centred spirit which seems to have reached its extreme limit in his time. Conventional beliefs and rituals founded on supertition, as well as rigidity of caste and artificiality of distinctions had attained an unequalled range and complexity. The Brahmins had become extremely exclusive and denied the masses the salvation and religious practices. Religion had come to be regarded as a property solely belonging to Brahmins. It had reached the low level of a profession. The state of society had grown abormal. It was vitiated by a foolish sense on the part of Brahmins, of the superiority over other classes. The whole society looked forward to a healthy change. The pure stream of spirituality was either changed into a stagnant cesspool or was running dry. All this needed tremendous reaction. It came in the person of Mahavir. He proclaimed the divinity not only of the upper classes alone but of the whole sentient creation. He treated evil with a strong and firm hand. He succeeds in eradicating the fences erected by the selfishness of the tribal leaders–the Brahmins, and extablished a well-ordered harmony between all classes

"His chief desciples were Brahmins, won over to his views. Gautam–the *ganadhar* who was erstwhile a most rigid brahmin typifying in himself the characteristics and traditions of this class, was the first to be drawn to Mahavir. Ever afterwards he was staunch and steadfast exponent of his mission. All they point to the conclusion that Mahavir's life–work was to rid the society of the connentional bounds and narrow limits imposed by the Brahmins He endeavoured all his life to regain the lost balance. Buddha's activities also ran on parallel lines. They were at one in fighting against a common evil. The accumulated rubbish of ages was removed and the moral health of society was brought to a normal degree. Both the heroes melted the elements of social and moral life in a common pot and remoulded humanity that came within the zone of their influence. Mahavir was a Reformer *par excellence*.

રોધી તત્ત્વોની જમાવટ, પરવશતા, નિર્બળતા, ક્રોધ, દ્વેષબુદ્ધિ વગેરે અવગુણોએ ઘર કર્યું હોય અગર કરવા માંડયું હોય, અગર તે ભવિષ્યમાં પોતાની સત્તા જમાવે તો તે અસંભવિત છે એમ માની લેવાનું નથી. પ્રકાશમય જ્ઞાનનો પ્રસાર થયા વગર અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર નાશ પામવાનો નથી—અજ્ઞાન નાશ પામ્યા વગર ઉક્ત અવગુણો લુપ્ત થવાના નથી, તે લુપ્ત થયા વગર કુરીતિઓ, કુરિવાજો, અવનતિ, ગરીબાઈ, ભ્રમણા પોતાનો હંમેશાનો ડેરો મૂકનાર નથી, અને આવીને આવી સ્થિતિ ચાલુ રહેતાં જૈનોનું સંખ્યા બળ (કે જે વસ્તીપત્રક પ્રમાણે ઘટતુંજ જાય છે) નૈતિક બળ, ધાર્મિક બળ, આત્મિક બળ ઉતરોતર અવસર્પિણીના ભાવ પ્રમાણે ઘટતુંજ જવાનું અને છેવટે નિઃસત્વ, અને નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં આવી જૈન અને જૈનત્વનો લોપ થવાનો. આ સંબંધે વિશેષ લખવાપણું રહેતું નથી, તેથી આટલેથી વિરમવું યોગ્ય છે.

જૈન લેખકો કે જે સમખાવા આંગળીને વેઢે ગણિયે તેટલા છે, કે જેના ઉપર મહાવીર અને તેના જીવન સંબંધે કંઈ પ્રાપ્ત કરવા માટે આધાર હતો, તેમાંથી નામાંકિત ગણાતા એવા લેખકો—સ્નેહીઓ મિત્રો પાસેથી આશા રાખ્યા છતાં કંઇપણ મેળવી શકયા નથી. સારા લેખકો પાસેથી અન્ય પ્રસગે તો નહિ, વારંવાર કે વખતે વખતે નહિ, પણ આવા ખાસ પ્રસંગે તો ખાત્રીવાળી આશા રાખીએજ, છતાં કોઇને સાંસારિક ઉપાધિ, કોઈ ને ધંધાની વળગણ, કોઇને શારીરિક–માનસિક અસ્થિરતા, કોઇને પ્રમાદ, કોઇને અરૂચિકરતા, કોઇને અંગત હેતુ અને કોઇને વિષયની ગંભીરતા આડે આવેલ છે, અને તેથી તે પાસેથી અમોને નિરાશા પ્રાપ્ત થઇ છે. વિદ્વાન્ મુનિવરોમાથી એક પણ મનનીય લેખ મળી શકેલ નથી; છતાં મુક્ત કંઠે ઘણાએ સ્વીકાર્યું છે કે આ પ્રયાસ ઉત્તેજનપાત્ર, સ્તુત્ય અને વ્યવહારૂ છે, અને કંઇપણ કરી શકયા.. ...કારણથી નિષ્ફળ થયા છે તેને માટે દિલગીરી દર્શાવી છે. આપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ઘણાઓની અમારા પ્રયાસ પ્રત્યે પ્રીતિ અને સદ્‌ભાવના છે—જાણી અમને કેટલીક વખત ઉપજતી નિરાશા અને કાર્યમંદતા દૂર થઇ સંતોષ અને હર્ષ થાય છે.

એક સ્વતંત્ર સ્નેહીએ વિનતિના ઉત્તરમાં મુક્તકંઠે ભદ્રિક ભાવે શ્રીમહાવીરનું સુંદર જીવન આળખાયેલું ન હોવાથી સ્પષ્ટાકારે એવો ઉદ્‌ગાર કાઢયો છે કે '......ને મેં મહાવીર જીવન સંબંધે કાંઈક લખવાનું આજે લખ્યું છે. બાકી હું કાંઇ તે સંબંધે લખી શકું એ મારી શક્તિની બહાર છે. એક તો વીરજીવન પ્રત્યે જોઈએ તેવી શ્રદ્ધાની ખામી, બીજું શોધ ખોળ કરવાની ઓછી ટેવ, અને આપણા સમાજની અસહનશીલ સ્થિતિ. આ બધાં કારણોથી મહાવીરજીવન સંબંધે ન લખી શકું તો મને માફ કરશો......બાકી જૈનની સેવા અત્યારે લગભગ નિષ્ફળ અને અરણ્યરૂદન જેવાં છે. તમારા જેવાઓનો ઉત્સાહ હજુ જેવો ને તેવોજ ટકી રહ્યો છે એટલે આજે સમાજનું સદ્‌ભાગ્ય છે. વ્યક્તિગત ચારિત્રની શુદ્ધતા વગર સામાજિક ચારિત્ર કોઈ કાળે સુધરે તેમ નથી. આપણામાં વ્યક્તિગત ચારિત્ર કેટલાં શિથિલ છે, તે તો આ......ના કબજા ઉપરથી જોઈ શકાય છે."

બીજા વિદ્વાન્ મિત્ર મહાશય જણાવે છે કે

પે જણાવ્યું છે, કેટલાક ઉપર જણાવેલ કારણમાંથી એકાદ બે કારણ દર્શાવી પોતે લખી શકે તેમ નથી તેમ જણાતી મારી માન્દે છે. ઘણાએ તો ઉત્તર આપવાનો પરિશ્રમજ લીધો નથી.

આ સાથે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, કે (૧)ઉપલા લેખોના ઉત્તરમાં સત્યનિષ્ઠા નહિ હોય એવું નથી, વળી (૨)મહાવીરના સમયની પરિસ્થિતિ જાણ્યા વગર શ્રી મહાવીરના જીવન અને ઉપદેશનું મૂલ્ય બરાબર આંકી શકાય તેમ નથી.—આ જાણવામાટે તેમના સાક્ષાત્રૂપે મુખોપદેશ આગમોનું પ્રકાશ ન થવાની આવશ્યકતા છે, અને તે અમે મુખ્ય કરી આ પત્રમાં તેમજ જૈન ધર્મપ્રકાશના સિલ્વર જ્યુબિલિના ખાસ અંકમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધું છે; પરંતુ તે સામે વિરૂદ્ધના એ પ્રધાન મત તથા અંગ્રેજી ભણેલા વિદ્વાન્ પુરૂષોના મત પ્રમાણે વિચારસંકુચિતતા, સ્થિતિ-ચુસ્તતા ને તત્ત્વજ્ઞાનને કુંઠિત કરતા રહે છે, કે જેની સામે શ્રીમન્ મહાવીરે વીરત્વથી યુદ્ધ કરી સફલ રીતે શાસનનું પ્રવર્તન કર્યું હતું. આવી રીતે નિરંકુશતાથી સ્પષ્ટાકારે આગમનું પ્રકાશન થયું નથી-થવાને ઘણો વખત લાગશે, તેથી તે સંબંધી કંઇપણ જાણવાને માટે બૌદ્ધ સાહિત્ય કે જેનો અખૂટ ભંડાર પ્રાકૃતમાં ખાલી મુકેલો છે, અને દિવસાનુદિવસ વધુ વધુ આવતો જાય છે, તેના આધાર રાખ્યા વગર છુટકો નથી; પરંતુ તેમ કર્યાથી જૈન પ્રમાણને સંપૂર્ણ રીતે જા.હીરદેવાની તીવ્ર ઇચ્છા પાર પડતી નથી. અંગ્રેજીમાં આચારાંગ, કલ્પસૂત્ર,ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર અને ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર બહાર પડયાં. તેથીજ જૈનધર્મ કે જે બૌદ્ધ ધર્મની એક શાખા કે તેની મોટી બહેન રૂપે છે એમ મનાતું હતું તે બૌદ્ધથી પ્રાચીન, અને જુદો સ્વતંત્ર ધર્મ રૂપે છે એવું સિદ્ધ થઇ શક્યું. હાલ તુરતવેળા મહાવીરનો સમય, અને તે વખતની સભ્યતા સંસ્કૃતિ તથા સ્થિતિ જાણવા માટે શું કરવું જોઇએ તે માટે કેટલાક જૈન વિદ્વાન્ મિત્ર મહાશય તેના પછીના અંગ્રેજી પત્રમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છે:—

"The subject I suggested to you would require a body of arguments and authorities to elaborate it. The suggestion was only a central truth around which a body should be built to make it a whole. I have no knowledge of ancient history and there are no books of that nature here from which to derive it. I would therefore suggest you a study of books treating of such subjects. A great deal is already written about Buddhistic literature and Buddha being a contemporary of Mahavir, a study of the times and civilization of the former would lead to a fairly good conception of the spirit of ... life-work."

પ્રકાશ

કેટલાક સૂચના ધ્યાનમાં રાખી તે સમજે છે ...
તેઓ વાત કરો છે તે આ અંકમાં તે પ્રગટ કરેલ છે તે

[illegible]

[illegible]

"The subject I suggested to you would require a body of arguments and authorities to elaborate it. The suggestion was only a central truth around which a body should be built to make it a whole. I have no knowledge of ancient history and there are no books of that nature here from which to derive it. I would therefore suggest you a study of books treating of such subjects. A great deal is already written about Buddhistic literature and Buddha being a contemporary of Mahavir, a study of the times and civilization of the former would lead to a fairly good conception of the spirit of Mahavir's life-work."

[illegible]

"Oh! I am writing a letter and not an article! I am forgeting my ta-k and overstepped the modcst limits of a letter. xcuse digressions. My object is to tell you to treat this phase Mahavir's life. Equipped with a better and deeper historical ase you or M. V. can do a better service than can I. I hope u will take up this point and enlarge upon it."

આવી રીતે સુંદર અને અસરકારક ભાષામાં મહાવીરનો સમય અને તેમના વિજ- ો કારણ સમજાવી તે વિષય પાછો તેમને તેમ પરત સોંપી આપી તેના પર વિસ્તાર- ક લખવા માટે જણાવે છે એ તેના ઉદાત્ત હૃદયની નિશાની છે, અને આ પછી આગ્રહ કરતાં એક મનનીય લેખ પણ મોકલવી આપે છે (કે જે આમાં પ્રગટ લ છે.) એ તેની સજ્જનતા વિશેષ પ્રમાણમાં છે.

હવે ત્રીજા શૃંખલાબદ્ધ વિચાર શ્રેણીએ લખવાની શક્તિવાળા વિચારક શું લખે તે જોઇએ:—

" મને લેખ લખવાનું કે જૈનોને અંગે બીજી પ્રવૃત્તિ કરવાનું હવે મન થતું નથી ર્તિ મન પાછું પડી ગયું છે. મન પાછું પડી જવાનું કારણ એટલુંજ છે કે, આપણી સાઇટીમાં uneducated mass તો પોતાના best sons ને ઓળખી ન શકે એ ભાવિક છે, પરંતુ જેઓની પાસેથી આપણે સ્વાભાવિક રીતીએ કે, પોતાના યોગ્ય ણુસોને ઓળખવા જોઇએ તે educated માણસો પણ અંધશ્રદ્ધાના જોરથી ક્ષ્યા- ા હોય તક આવ્યે પોતાના અંતઃકરણ અને moral courage ને લગભગ વેચી મવા જેવું કરે છે. આ મારો ખ્યાલ દરેકને માટે નથી અથવા Individually કે verally નથી પણ general છે. અપવાદરૂપ ઘણી વ્યક્તિઓ હશે પણ એકંદરે તેની ગેરહાજરી ભાસે છે.

"જો આપણી વૃત્તિમાં public good કરવાની બુદ્ધિ હોય તો public man થવા કયા કયા qualifications જોઇએ તેનો અભ્યાસ આપણે western public n નાં ચરિત્રો પરથી જોયા અભ્યાસ્યા વિના ચાલે તેમ નથી.

"આવા વિચારોથી મારા મનની સ્થિતિ લગભગ ઉપેક્ષિત જેવી રહ્યા કરે છે, અને એ ાનાં પરિણામે મન પાછું ને પાછું રહ્યા કરે છે. એટલે લખવા કરવાનું કે બીજી ર પ્રવૃત્તિ કરવાનું સુજતું નથી.

"તમારૂં ચડતું લોહી છે. ચડતા લોહીથી પ્રજાહિતનાં કાર્યોને જે ગતિ મળશે તે ા જેવા ઉતરતા લોહીના વેગથી નહીં મળે, "

આમ ઉત્તરો વિનતિના મળ્યા છે, તે પરત્વે યોગ્ય લક્ષ આપી જૈન પ્રજાએ ઘણું જાણવા જેવું છે. જેવી કદર પ્રજા પોતાના વિચારકોની, લેખકોની, વિદ્વાનોની કરશે, કદર તેની થશે, તેવી લાયકાત તેની પૂરવાર થશે.

અન્ય લેખકોએ થોડા દિવસમાં મોકલાવું છું એમ વારંવાર કરેલી વિનતિના ઉત્તર,

રૂપે જણાવ્યું છે, કેટલાક ઉપર જણાવેલ કારણમાંથી એકાદ બે કારણ દર્શાવી પોતે લખ્યો તેમ નથી તેમ જણાવી ભરી આપે છે. ઘણાએ તો ઉત્તર આપવાનો પરિશ્રમ લીધો નથી.

આ સાથે એ પણ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે, કે (૧) ઉક્ત લેખોના ઉત્તરમાં સત્યનિરૂપણ નહિ હોય એવું નથી, પણ (૨) મહાવીરના સમયની પરિસ્થિતિ જાણ્યા વગર શ્રી મહાવીરના જીવન અને ઉપદેશનું મૂલ્ય બરાબર આંકી શકાય તેમ નથી.—આ જાણવામાટે તેમના સમકાલિકરૂપે બુદ્ધાદિ આદિનું પ્રકાશ ન થવાની આવશ્યકતા છે, અને તે અમે મુખ્ય કરી આ પત્રમાં તેમજ જૈન ધર્મપ્રકાશના સિત્તેર જ્યુબિલિના ખાસ અંકમાં સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધું છે; પરંતુ તે સામે વિરુદ્ધના એ પ્રમાણ મત તથા અંગ્રેજ અપૂર્વ વિદ્વાન પુરુષોના મત પ્રમાણે વિશ્વાસંપુષ્ટિના, સ્થિતિ-સુધારા ને તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રકટ કરવા રૂપે છે, કે જેની સામે શ્રીમન્ મહાવીરે વીરત્વથી યુદ્ધ કરી સત્ય રીતે શાસનનું પ્રવર્તન કર્યું હતું. આવી રીતે વિરુદ્ધતાથી સ્પષ્ટકારે આગમનું પ્રકાશન થયું નથી—થવાને બહુ વખત લાગશે, તેથી ને સંબંધી કેટલુંક જાણવાને માટે બૌદ્ધ સાહિત્ય કે જેનો અભ્યાસ અંગ્રેજ પ્રકાશમાં આવી ચુક્યો છે, અને દિવસાનુદિવસ વધુ વધુ આવતો જાય છે, તેના પર આધાર રાખ્યા વગર છુટકો નથી; પરંતુ તેમ કર્યાથી જૈન પ્રમાણને સંપૂર્ણ રીતે વગરવી રહેવાની નીતિ ઉચિત ધાર પડતી નથી. અંગ્રેજમાં આચારાંગ, કલ્પસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર અને ઉપાસક દશાંગ સૂત્ર બહાર પડ્યાં. તેથીજ જૈનધર્મ કે જે બૌદ્ધ ધર્મની એક શાખા કે તેની બોદી બહેન રૂપે છે એમ મનાતું હતું તે બૌદ્ધથી પ્રાચીન, અને બીજાથી સ્વતંત્ર ધર્મ રૂપે છે એવું સિદ્ધ થઈ શક્યું. હાલ ગુરુવચનો મહાવીરનો સમય, અને તે વખતની સમાજની સંસ્કૃતિ તથા સ્થિતિ જાણવા માટે શું કરવું જોઈએ તે માટે ઉપરોક્ત જૈનેતર વિદ્વાન મિત્ર મહાશય તેના પછીના અંગ્રેજી પત્રમાં નીચે પ્રમાણે જણાવે છેઃ—

"The subject I suggested to you would require a body of arguments and authorities to elaborate it. The suggestion was only a central truth around which a body should be built to make it a whole. I have no knowledge of ancient history and there are no books of that nature here from which to derive it. I would therefore suggest you a study of books treating of such subjects. A great deal is already written about Buddhistic literature and Buddha being a contemporary of Mahavir, a study of the times and civilization of the former would lead to a *fairly good* conception of the spirit of Mahavir's life-work."

ઉપરોક્ત સૂચના ખ્યાલમાં રાખી તે સંબંધે કંઈ લખવાનું માથે લીધું છે. પ્રયાસ કેટલે સફળ થયો છે તે આ અંકમાં તે પ્રકટ થયેલ છે તે પરથી સમજાશે.

આટલું કહી હવે બીજા વક્તવ્ય પર આવીશું સુજ્ઞ વાચક મહાશયો ! આપને વિદિત છે કે આ પત્ર આપણી પરમ પૂજ્ય અર્થદાતા શ્રી કૉન્ફરન્સ દેવી તરફથી તેના વાજિંત્ર તરીકે બહાર પડે છે, અને ગમે તેટલી મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં જૈન પ્રજામાં બહોળો વાચનનો ફેલાવો કરવાના ઉદ્દેશથી દર વર્ષે આ પત્રના ખાસ દળદાર અંક કાઢવાનો લગભગ બે વર્ષથી પ્રયત્ન થઇ ચૂકયો છે. આ પ્રયત્નો કેટલા સફલ થયા હતા તે તેના પર સ્વતંત્ર વ્યક્તિઓએ આપેલા અભિપ્રાયો સારી રીતે સૂચવી શકે છે. આ ત્રીજો પ્રયાસ છે, અને તે ઉક્ત બને પ્રયાસથી વસ્તુ (plot) માં ભિન્ન છે. અગાઉના બે પ્રયત્નો તેમાં લખવાના વિષય બેહદથી સામાન્ય અને વ્યાપક હતા તેથી તેમાં જૈન અને જૈનેતર વિદ્વાનોની મોટી સંખ્યાની વિદ્વત્તાનો લાભ લઇ શકાયો હતો, જ્યારે આમાં જૈનના ચરમ તીર્થંકર શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુ સંબંધેજ મુખ્યત્વે કરીને વિષયો લખવાના હોવાથી પ્રયત્ન સાંપ્રદાયિક અને તેથી વિશિષ્ટ અને ઘણા મર્યાદિત હોવાવાળો છે. જ્યાં મર્યાદા છે ત્યાં વિવિધતા,-નવીનતા સુંદરતા, ઉચ્ચતા અને અપ્રતિમતાનું અનિવાર્ય આકર્ષણ હોવાનું જેમ કહી શકાય નહિ, તેમજ બની શકે નહિ; છતાં 'શિરે લીધેલું નિભાવવું' એ પ્રમાણે સદૈવ કર્તવ્ય જાણીને જેટલો બની શકે તેટલો પુરૂષાર્થ સેવવામાં આવ્યો છે. પરિણામ કેવું આવ્યું છે તેનો નિર્ણય કરવાનું અમારા હાથમાં નથી. લેખકોએ આદરપૂર્વક સમભાવથી જે જે લખ્યું તેને માટે તેનો આભાર માન્યો છે પણ જણાવવા રજા લઇએ છીએ કે આ પત્રમાં આવેલ લખાણ સર્વથા સર્વત્ર કૉન્ફરંસ ઓફીસને સંમત છે એમ કદી પણ કોઇએ લગીર માનવાનું નથી. કેટલેક કંઇપણ શંકાભરેલું, વિરૂદ્ધતાવાળું, અન્યથા ભાસે તો તેનું સમાધાન મૃદુલ ભાષામાં અને યુક્તિપૂર્વક કરવા માટે તેમના માટે આ પત્રનાં કોલમ ઘણા આનંદ સાથે ખુલ્લાં છે, युक्तिमद् वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः એમ પણ લેખકના વિચારને-મતને કે અભિપ્રાયને મારવા-મચરડવા કે ખુન કરવાનો અધિકાર અધિપતિના હાથમાં હોતો નથી; કાં તો આખો લેખ પ્રગટ કરવો, અથવા તો આખો લેખ પ્રગટ ન કરવો એ એજ સત્તા તેના હાથમાં છે; છતાં પણ અધિપતિ કોઇ ભાગ પર ફુટનોટ આપી પોતાનું વક્તવ્ય જણાવી શકે છે; પરંતુ આવા દળદાર અંકમાં કાર્યનું ઘણું દબાણ રહેતું હોવાથી તેવી ટીકાપૂર્વક દરેકનું અવલોકન કરવાનો અને તે પછી ટીકા લખવાનો અવકાશ રહ્યો નથી, આટલું સ્પષ્ટીકરણ થયા પછી કોઇને આ અંકમાં સ્ખલનારૂપે, દોષ રૂપે ભાસમાન થતું હોય તો અમોને ક્ષંતવ્ય ગણશે.

આ અંકથી ભવિષ્યમાં શ્રીમન્ મહાવીર પ્રભુનું સુંદર અને વિવેચક ચરિત રચાશે તો અમે કૃતકૃત્ય થઇશું

ઓ ! વ્હાલાં ઓ ! થાળ ભરી સેવનો ચરણે ધારીએ;
પ્રભુનાં બાળો ! ભાવ ભરી અંતરમાં ચરણે ધારીએ.
છે જિગર એકજ પ્રેમ તણી,
નિરખો નજરે પ્રભુની નમણી;
છે ભક્તિ મારી નાથ ભણી
ઓ વ્હાલાં ઓ ! થાળ ભરી સેવનો ચરણે ધારીએ.

My impressions of India with special reference to Jain and Jainism.*

Gentlemen! You have asked me to deliver a lecture before my leaving India and I gladly avail myself of this opportunity.

To say a few words about the Impression India has made upon me about what I have gained by staying four months in your country I have come out to India not like the usual traveller of the globe-trotter kind whose object is sight-seeing though I have seen on my journey not a few of the sights of India both splendid natural scenes and magnificent works of art, nor have I come here as some journalists or political writers do to gather information about the state of the people and the working of the Government and to be looked upon afterwards as an authority in such matters; though I had some opportunity in Calcutta to have some glimpses into several departments of the Government and to realise the difficulties which beset the task of the Rulers. My object was a much humbler one, entirely personal. I wanted to see India and the Indians a desire which I have cherished for many many years and which I have had the good fortune to see fulfilled before advancing age should deprive me of the profit to be derived from such a journey. It is true this is not my first visit to India. But my first visit lies back forty years. I came here when quite a young man and the impressions it made upon me have been obliterated by the events of the most active part of life and generalities only have remained. So when I arrived here four months ago as an old man with the faculties of observation and appreciation increased by experience and varied studies during a long life, everything was practically new to

* Dr H. Jacobi's last lecture during his recent stay in India, delivered in Framji Cowasji Institute, Bombay on 13th April 1914 under the auspices of Jain Association of India.--Editor.

me. I seemed to be transported to a new and, to me, utterly strange world. Everything awakened my interest: plants and trees, birds and animals and most of all the people themselves. I seemed not to have enough power of perception to take in all that called for attention: Of course as weeks and months went by, the charm of novelty wore off and I became familiarised with my surroundings. I began to understand the conditions of life in India physically and socially in towns and villages as well as in the open country. Formerly I knew India and Indian life from books only as they were reflected in the works of Sanskrit writers who mixed up truth and fiction in an almost inextricable way. Now I shall be able to see through the poetical fiction and to recognize behind it the real world which was before the mind of the ancient writer his work will appear to me in a different light. I shall understand what he says and sings in a similar way as Indian readers would do and that is one of the true aims of philology which I have striven to reach throughout life. One of the enigmas to an European is Indian Society it remains so with the average traveller and even with a resident who does not mix with native society. Now it has been my good fortune, for which I am indebted to the kindness and hospitality of the Jains wherever I went, that I have come into close contact with so many Indian gentlemen since the day when I first set my foot on this shore upto these days which in all probability will be last I shall have to pass in your country. In many places, in Benares, Ajmere Jodhpur, Ladnu and Patan, I have been the guest of the Jains, and kind and liberal hosts they were who did everything in their power to make my stay with them as pleasant and instructive to me as possible. Thus I had the advantage of a frequent and intimate intercourse with native gentlemen unimpeded by the difference of caste and language. The time was too short for me to make myself acquainted with the vernacular, still through the medium of the English language we have been able to

discuss many things which gave me an insight into the mental life. On the whole I may say that I have become acquainted with the characters of natives and it is none of the least gains of my journey in India to have formed with many of them an acquaintance, nay friendship, which will leave a lasting impression, though the time of our intercourse was but very limited. It was one of the objects I had in view, of coming here, to gather as much information about Jainism as opportunity would let me have, and I am grateful to the Jains of the different denomiantions Swetambaras Digambaras and Sthanakvasis, to their Sadhus and laymen for giving me any information that I wanted of them and their creed, their various institutions and the organisation of their sect. For the notions of Jainism which a western scholar is able to form from Jain books are more of an abstract kind. He will succeed more or less to master the principles of Jain Philosophy and religion, but he will never realise what Jainism as a religion of the people really is. In order to do that one must come out to India and observe the people worshipping in the temples or attending the sermons in the Upashayas. I have been allowed to see both, and to take down notes about them, and every question I asked was readily answered. I also saw some of the ceremonies of *Yatis* performed, the *Samayika* and *Pratikramana* and it so happened that in Ladnu I could witness the *Dikes* of a man and his wife. Thus I may say that my notions about Jain religion have become substantialized and are no more so vague as they had been before and in another respect too I have come to a more accurate understanding, that is about the different sects into which Jainism is divided and which in their mutual relation are, I am sorry to say, not always governed by a reconciliatory spirit. But it is a matter of satisfaction that a great number of Jains themselves regard this sectarian animosity with no favour. The details regarding the different sects are not generally known on our side. I believe I am the first to get the accurate information

about the Terapanthi and the history and organisation of their sect. It was very instructing to me to meet a number of *sadhus* and to see what the highest representatives of your religion are I became acquainted with different types of them in whose features and manners calmness and peace of mind, the soothing effect of a life of renunciation, was at once apparent, others I met in whom the scholarship was prevailing and others again who chiefly seemed to be actuated by confessional zeal. But of whatever character they were all were willing to enlighten me on different points and to answer questions which I asked them. Here I may go into some details. Wherever I went, the passage in the *Acharanga Sutra* was discussed which I had literally translated in the Sacred Books of the East Series, a translation which has caused some misgivings in many quarters. The passage in question lays it down under what condition a *yati* may take *Bahvatthiyam Mamsam Macchamcha Bahulantayam*; literally flesh and fish containing many bones. Now all *Sadhus* were eager to show me passages in the *Agamas*, a considerable number of passages in which a *Yati* is expressly forbidden to eat flesh as, no doubt, has been the rule ever since. It was explained that in the passage in question *Mamsa*, flesh, denotes the pulp of fruits, and I agree that this interpretation is acceptable But as to the interpretation of Maccha there is some difference of opinion. According to some Maccha means a preparation from sugar which is not likely and by other gentleman I was told that it meant the fruit *Shinghoda*. Whit ever this may be, there remains a question for me that why these two words *Mamsa* and *Matsya*, which, each of them if standing in closest proximity are liable to mislead us, have been used in the text instead of the proper names of the substances intended. I have been asked by many of my Jain friends whether I still thought Jainism an off-shoot of Hinduism; for it was believed that I had given expression to that opinion in the introduction to my translation of Jain Sutras in the Sacred Books of the East. Now I have never been of

opinion that Jainism is derived from Hinduism or Brahmanism.

I believe that Jainism is in the main an independent religious system; but as the Jains always lived amongst the Hindus, they most probably exchanged ideas with them and adopted some of theirs. I may be allowed to go into some details in order to illustrate the relations subsisting between Jainism and Brahmanism. the Jain Theory of soul or rather their conception of soul has some peculiarities which are in opposition to Brahmnical theory. The original conception of soul, *Jiva* or life, by the Jains seems to be that it is the life giving principle, at any rate they contend that the soul or *Jiva* is not of a definite size but contracts or dilates according to the body which it occupies for the time being. The Brahmins ascribe to the soul either infinitely great or small size. And there is in connection with the tenet of *Jivas* another Jain doctrine peculiar to them viz. that the elements, earth, water, fire, wind, or rather particles of them, are bodies of souls incorporated in them. This belief that matter possesses life is technically called Hylozoism. It is a belief found in its crudest form with many primitive tribes all over the world Nothing similar to this doctrine of *Prithvi-Kayas* &c is found in Brahmanical Philosophy, and we may therefore presume that it was not originated with the Brahmins but with any other section of the nation. I may further illustrate the peculiarity of Jain doctrine of *Jiva* by referring to the *Nigoda*. The *Nigodas* are infinitesimally small globes in which are located numberless *jivas* who have all animal functions in common These *Nigodas* are of course invisible. The whole universe is, according to the Jains, literally packed with such infinitesimally small globes. Hence the whole space of the world is densely filled with souls. I need not go into more details about this curious doctrine, the general idea of it will be sufficient to mark it as not Brahmanical. I go to another point where the Jains are in opposition to the Brahamans, i. e. the idea of Being. The *Upanishads* teach that Being is permanent, unalterable,

without attributes and one in all things. This is a metap sical conception. The idea of being does not admit of ori or destruction. This is the oldest Philosophy of the Br mans. Their position has not been accepted by the la philosophers except the Vedantins but the Upanishad do ine about Being as one has influenced in a marked deg all later philosophical speculations. Whether Sankhya a Yoga or Vaiseshika and Nyaya and even the peculiar be of the Buddhists which denies permanent Being and repla it by a continuous originating is but a protest against t Brahmanical theory of permanent Being. Now the Ja theory about Being, *Anekantav da,* denies the unalterabil of being, a statement of ccommon experience. They say th Being is joined to Permanence, origin and destruction. The is nothing metaphysical in it. This tenet admits as a h truth what we are taught by common experience. It is ob ous that this principle of Jain Philosophy has not be borrowed from the Brahmins. It is rather a proof of the entire independence. The *Syadvada* and doctrine of t *Nayas* are auxiliary to the doctrine about indeterminaten of the *Anekantavada.* There are some doctrines which sure are independent of Brahmanical peculiarities. There are so other doctrines which seem to have been borrowed by th Jains from other philosophers; especially I believe that th Atoms—*Paramanus*—theory has been originated in oth philosophy.

After this discussion I would like to attend to m impressions and to the work I have been able to do in Ind and if I have been able to do it I owe the same to th help of the Jain *Sadhus.* In the beginning I may begin wit a negative result i. e. with a failure. I had hoped that i the *Bhandara* of Hemachandra in Patan had bee preserved some books of general Sanskrit literatu which he had used in composing his *sutras* and which h quotes in them. Such a find would have been of the greate importance for our knowledge of Sanskrit literature. And

was in the hope of finding such literature that Dr. Buller and I had visited Patan 40 years ago. But at that time the keeper of the Bhandara did not allow us to see the books. Whether at that time those books that I wanted to see were contained in the Bhandar I cannot say. But certain it is that the books have disappeared now and there is only a faint hope that they may turn up in Patan some day. The Bhandar of Hemchandra in Patan is exceedingly rich in books of Jain literature. There are 384 manuscripts on palm leaves, none younger than the 15th century, for not all the books go back to the time of Hemchandra, only the ground stock of the Bhandar had formed Hemchandra library. It will take many years, some decades at least to publish the literary treasures preserved in that Bhandar. An edition of the Siddhanta, the text of which can lay a claim to finality will only be possible by using the old palm-leaf manuscripts of the Hemchandra Bhandar. So I have been disappointed in my hope to find in Patan the works of Sanskrit literature. But quite unexpectedly I came across a manuscript of a work by Dhanapala written in Apabhramsa. It was shown to me by the Pana Maharaja Gulab Vijaya in Ahmedabad who kindly allowed me to copy it. The importance of the work consists in the fact that it is the first work in the Apabhramsa which has been known. Apabhramsa literature is upto the present an unexplored branch of Indian literature. There are many single verses in Hemchandra's grammar and there are others in the Prakrita Pingala but in order to get at practical knowledge of the language we want some extensive work written in it. Now if I will be able to get a second copy of the work, as I have been promised, I intend to publish it with an Apabhramsa grammar so as to make easy the systematical study of Apabhramsa and the exploration of the literature written in it to those who know already Prakrita. I may add that the knowledge of Apabhramsa will be of peculiar interest to those who speak or are interested in Gujarati: for, the Apabhramsa of Dhanapal is in some sense the parent language

of Gujarati. So this discovery of Dhanapal's work has opened a new branch of study for us; fortunately it has not remained the only Apabhramsa work accessible to us. It is usually the case that if one thing is found, many things of the same kind soon come out. Thus a few days after the discovery of the first book I met in Rajkot the Muni Maharaj Kesharvijaya who sent me some Prakrit Charitras from the Bhandar in Wadhwan. One of the works turned out a Neminath Charitra written partly in Apabhramsa. I have not yet been able to study the work properly but I think the manuscript is not a very correct one and by itself, if no second manuscript will be found, it could not be used for editing the text. Moreover I have been promised the loan of a Manuscript of another work in Apabhramsa from a Bhandar in Punjab. Thus a new Branch of Indian literature has been opened to investigation; three works in Apabhramsa have turned out and I may say that in a short time three works have become known probably we shall have a considerable part of this hitherto unknown literature which can claim the interest of greast age particularly as it gives us a missing link between Prakrit and the vernacular.

Another subject which has aroused a great interest for me is Indian architecture and I regretted very much that the original *Shilpa Shastra* or the Indian Science of Architecture was not known to us. Now I was happy to meet in the Jain Yati Himatvijay of Patan a scholar and architect who had made the study of the *Shilpa Shastra* the main object of his life. He explained me the details of a Jaina temple and gave me the technical names of them. Besides he showed me his library which is especially rich in works on Architecture in Sanskrit, Prakrit and the vernacular. Unfortunately my time was too limited to profit more extensively by the learning of Himat Vijaya. But I am confident that the Archeeological Survey of India will make the best of this unique opportunity to get the information from the *Silpa Shastra* on the principle of the art and details of temple architecture as concieved and interpreted by the ancient Indians

But if I should tell you all that excited my interest and promises to become fertile materials in the future studies, perhaps plans which I cannot execute in the years that remain me of life, I should unduly traspass on your patience. Let me come to the conclusion of this lecture. My journey in India has been of the greatest satisfaction, the fulfilment of hope long entertained If it has had some lasting effect and will contribute to the furtherance of Indian studies, this success is due to the uniterested assistance of so many kind friends, chiefly Jains, to whom I do not know how sufficiently to express my gratefulness. But I beg you to be assured that it is sincere and enduring.

---

*M. Guerinot's Introduction to his Essay on Jaina Bibliography.

According to the census of 1901, the last that has been taken in India, the followers of the Jain Religion number about, 1,330,000 souls. As a rule they are engaged in banking or bill-broking. They are to be found in all the principal cities of India; but they are most numerous in the western or north-western provinces, particularly in Rajputana, Gujerat and the Punjab, as well as in the Dravidian districts of the south, Canara amongst others.

I.

The last prophet of Jainism, he who is credited with having founded this religion, is known under the name of Mahavira. He was born about 599 B. C. at Vaishali, the modern Besarh, or, to be more precise, at Kundagrama, near

* M. Guerinot has got published Jain Bibliography in French with an erudite and able introduction to the same. Khushal Talakshi Shah Esq. B. A. B. Sc. Bar-at-Law has kindly translated the said introduction to the same for this special issue, for which we offer our heartfelt thanks to him.-Editor.

Vaisali in the country of Videha. His personal-proper name was Vardhamana. His father, Sidhartha, a member of the Kshatriya caste,–the caste of kings and of warriors; and, in all probability he was the head of his own clan, that of the Gnatrakas. This is why, if in the Holy Books of the Jains Mahavira frequently bears the surname of Vaisalika, in Budhistic works he more frequently is styled Nataputta, which is equivalent to the sanskrit Gnatriputra, i. e. the son of the Gnatrakas.

Sidhartha had married Trisala. She was the sister of Chetaka, king of Vaisali. Hence on his mother's side, even more than on his father's side, Mahavira was by birth very highly connected, for the daughter of Chetaka was married to the powerful king of Magadha, Bimbisara, of whom mention is made so frequently in the Buddhist writings.

Vardhamana had a brother, Nandivardhana, and a sister Sudarsana. For nearly thirty years he lived in the bosom of his family. He married Yasoda by whom he had a daughter Anajja. She was afterwards married to a noble called Jamali who became one of the first disciples of the prophet.

His parents being dead and Nandivardhana having assumed direction of the clan to which their family belonged, Mahavira resolved to abandon secular life and enter into a spiritual career. For this he demanded the permission of his brother and of the local authorities. With their consent he became an ascetic. For twelve years he wandered from country to country, in western Bengal, occupying himself with meditations, and subjecting himself to the most severe penance. From the end of the first year he gave up all clothing and observed absolute nudity. In the course of the thirteenth year he received Illumination. He gained perfect knowledge. Then he came to be considered as a real prophet a Tirthakara. He received the various titles, though all meaning nearly the same thing, of Jina "The Victorious one" (over passions); of Siddha and Arhat "The freed one; one deserving;" of Sarvagna

and Kevalin, "The omniscient" and above all of Mahavira, "The great Hero."

From this date onward he devoted himself entirely to his duties as a teacher—the duties of his apostolate. During thirty years he went about preaching his doctrine and organising his sect. He overran the very regions which, a littlet later, Buddha himself was to traverse. These were the kingdoms of Magadha and of Anga, of Sravasti and Videha, that is to say the provinces of Bihar and Tirhut. He had eleven chief disciples who taught, according to tradition 4200 monks without taking any account of the lay followers whose numbers increased with the years.

When the Master's light went out at Pawa in 527 B. C. the date most commonly accepted—one only of his eleven principal disciples was left surviving.* It was Sudharman. But the work had been accomplished. Jainism had been provided with such a discipline and organisation, that it had nothing to fear in the centuries to come. In fact it has been developping in an unbroken, and to-day it is the only religion on Indian soil which preserve those monastic orders that, in the sixth century B. C. so many were hersies from the point of view of the orthodox religion, Brahmanism.

II.

What, then, was the significance of these religious communities, most of which had only a very brief existence?

The philosophic speculations, which prevailed in India in the days of Mahavira, and whose origin could be traced back far, far into even then the hoary vedic age, showed an antithesis of a peculiar strength.

† We think Buddha had already traversed the said countries of course a little earlier than Mahavira did. Buddha attained Nirvana 16 years before Mahavira did.—Editor.

*M. Guerinot is wrong in making this statement as Mahavira left him surviving two principal desciples viz Gautama and Sudharman. Of course Sudharman was the pattadhar (the successor) to his beginning to preach the teachings of Mahavira.—Editor.

On the one hand there was Being, one and universal Whether it was called Atman or Brahma, according to the opinion of the moment; it possessed the plenitude of attributes and perfections. It was the Being, one and simple, eternal and infinite, universal and immutable, ineffable and incomprehensible cause of every change. In a word, the Being impersonal, supreme, and happy.

On the other hand was the world many-sided and changing, in a ceaseless round of change, domain of sorrows and misery.

It was in such a miserable world that the human soul, the individual Atman, is imprisoned. By karma, or deeds it is subjected to an interminable transmigration, a hotch-potch of existances-संसार right up to the day when, freeing itself at last, it assimilates or identifies itself with the Soul Supreme, with Brahma. Then it reaches Deliverance.

Deliverence! There is the word which brings to a head the antithesis between Brahma and the universe.

Under the influence of these ideas people naturally exerted themselves to sever themselves from every tie, from every bond The means to bring about such a disengagement from worldly things, were various, some of them were very fantastic. But the one most simple and most easily realisable consisted in being like a mendicant monk.

According to the teachings of Brahminic religion, the state of an anchorite was counted among the four Ashramas, i. e. the successive stages of human existence. In early days these wandering ascetics-the Sanyasins as they were called,-were recruited from the most cultivated caste-the Brahamans.

Whatever, however, may have been the superiority which this social class arrogated itself, it could not claim as its sole monopoly the search after Deliverance. In virtue of the same rights as the Brahmans, members of other castes had the right to become anchorites, ascetics or mendicants. One ... appeared on the scene the great Masters who were not Brahmans, bringing the good news and showing the way to salvation or Deliverance. Thus were constituted the orders, like

those of the Jains or of the Buddhists, which recommended themselves preferably to the Kshatriyas, and which, were recruited from this warlike and princely caste. And what was more, they show no signs of any exclusiveness whatever, and willingly received among them the representatives of lower castes.

It is easy to imagine that these non-Brahmanic communities were regarded with disdain, and held at arm's length by the sects belonging to the proud caste of the Brahmans. It was not long before these schisms became emphasized and the non-Brahmanic communities posed as independent sects side by side with the Brahmanic orders. This is why, according to the sound and judicious remark, of Dr. Jacobi, Jainism and Buddhism must not be regarded as the manifestations of sudden revolution, but rather as the result of a religious movement slow and continuous.

To tell the truth, it was actually by reaction, not against Brahmanism, but against the exclusiveness of the Brahmans that these new monastic orders came into existence. To emancipate itself completely from the Brahmanic religion was to expose itself to a positive failure. During this period of intense religious activity in Central and Eastern India, during the sixth century before the Christian era many communities came into existence. Buddhist records, in particular, make out their lists sometimes very considerable. Most of them succumbed, Buddhism itself was obliged to leave India and to plant itself in the adjoining countries. Jainism alone succeeded in assuring to itself a solid destiny, prosperous more and more every day. It was because Jainism alone was clever enough to take into account precisely the conditions of existence that were offered to it.

India has always had but one religion, Brahmanism. The truth of this proposition is obvious as regards the period we are now considering, more so than in any other period. Jainism makes no mistake about it. From the prevailing philosophic speculations it borrowed its two fundamental dogmas—those of Transmigration, and of Salvation. Thus it offered to the Crowd

the doctrines already familiar to it since so many centuries. But it rendered this doctrine more acceptable by cleansing it of all narrowness and formalism that the Brahmans had introduced therein. In essence nothing else characterised the reaction of Jainism against Brahmanism except the absence of the slightest regard for the authority of the Vedas, and the flat denial as to distinctions of caste. And even in the matter of caste, its rejection by Jainism was much more a question of "theory than of actual practice. The Jain monks reserved to themselves doctrinal instruction; they played the role of spritual directors in relation to their followers; but they left it to the Brahmanic priests the duty to carry out the customary ceremonies as to birth, marriage or death. And even in their temples, by the side of their Tirthankaras-their prophets-the most venerated, they accorded a place, larger and larger every day to Brahmanic divinities.

By such methods they procured for themselves a twofold advantage. On the one hand they lived, almost always, in peace with the Brahmanas. The latter, except in a few critical questions, did not make up their minds relentlessly to persecute the Jains as they did in the case of the Buddhists. For in the Jaina temples they found their own gods as well as their customary functions. [On the other hand they conciliated and attracted the masses]

III.

These reasons explain the success of Mahavira and the progress of his doctrines. Let us now estimate the historical importance of his own personal share.

In more than one place, the Buddhist writings speak of the Nigrantha sect as one of the most important at the time when that religion was struggling into existence. From many points of view the creed of the Nigranthas presents the most complete analogy with that of the Jains. Both these schools accord to asceticism the highest place in the list of means to destroy *Karma*, and to attain to salvation. (2) The theory of

Kriyavada, according to which the soul is affected directly by the actions and the passions, is also common to them both. (3) Just like is the doctrine of sin and of its Punishment. (4) Lastly some practices like fasting for instance, or the respect to the life of any living being however low in the scale of existence, are found in an identical form in both these sects. As a rule, therefore, whenever mention is made of these beliefs in Buddhistic works, they are attributed to the Nigrantha Nattaputta i.e. to Mahavira. But it stands to Dr. Jacobi's credit to have shown that the sect of the Nigranthas existed before Mahavira. In all probability it must have been founded by Parsva, the twenty-third and one of the most venerated among the prophets of Jainism. There can no longer be any doubt that Parsva was an historical personage. According to the Jain tradition he must have lived a hundred years, and died 250 years before Mahavira. His period of activity corresponds, thus, to the VIII century B. C. His school could not be insignificant at the time when Mahavira commenced his preaching in the sixth century B. C. The parents of the latter were followers of the religion of Parsva; and having attained a very old age they suffered themselves to expire through inanition—the only death for holy men according to this religion. Mahavira himself must, therefore, have been instructed in the doctrines of Parsva and it is thus not surprising that he retained a great portion of the dogmas of Parsva.

Does this mean that he contents himself with appropriating to himself the teaching of Parsva? Not at all, for the two schools, however similar two each other by their numerous agreements, still display some capital differences. We shall refer in this connection to chapter XXIII of the Uttaradhyayana Sutra, so curious and so instructive.

One day Kesi, a disciple of Parsva, and Gautama, alias Sudharman,† a disciple of Mahavira came across each other in a

† I believe M. Guerinot repeats here the error already referred

paro near Sravasti. Their followers asked each to his sid "Is our law the right one, or that of these others? Are ou doctrines and conduct the right ones, or those of the others?" Divining the doubts which troubled their follower both Kesin and Gautama proposed to put an end to it b a free and frank explanation. They approached each oth and Kesin thus interrogated Gautama. "The Law laid dov by the great sage Parsva admits only four great vows, whi that of Vardhamana prescribes five." (23) "The law taug by Vardhamana forbids clothing, while that of the great sa Parsva permits an upper as well as a lower garment." ("Both doctrines being meant for the same goal, why th difference?" (24 & 30)

The reply of Gautama is perhaps not so clear as migl be desired, but it does not the less satisfy Kesin and diss pate his uncertainties. In itself the reply is of little impor ance. The questions put by the disciples of Parsva evidenc the two leading differences which separated these doctrine Parsva permitted clothing, Mahavira prescribed nakednes Parsva admitted only four great vows, Mahavira added fifth, that of chastity.

The part of Mahavira is thus clearly marked. It wa that of a Reformer. Initiated from his youth in the doctrine of Parsva, the observances of this order soon appeared t him insufficient. Imbued with the idea of a rigorous penanc he preached nudity and chastity, and it was no doubt o these two heads only that the Jains—his followers, diff rentiated themselves from the older school of the Nigrantha

Besides the Nigranthas, there is still another sect whic presents more than one point of resemblance with the Jain It is that of the Ajivikas whose chief was Gosala. This on according to Dr. Jacobi had exercised the most considerabl influence upon Mahavira. But the problem does not cease t le obscure According to the Bhagavati Sutra Gosala seem to have lived at first six years in the company of Mahavir

Later on he separated, started a new discipline and established a new sect that of the Ajivikas. Thus he seems to have been an apostate disciple of Mahavira; prescribing like Mahavira, nudity and the other observances common to both the schools.

This hypothesis is quite a legitimate one and Mr. Hoernle accepts it. On the other hand Dr. Jacobi considers Mahavira and Gosala to have been chiefs of two sects originally independent of one another. After living together for six years with the intention to combine their orders, they might have fallen out very likely on the question as to who should lead the community thus combined. According to this second theory the Ajivikas would be at least as ancient as the followers of Mahavira. According to *Buddhist* records—on which Dr. Jacobi bases his argument, they could trace themselves back to very, very ancient times, and would be identical with the Acelakas, and Gosala would be the successor of Nanda Vachha and of Kisa Sankicca.

It is easy to see how these two hypotheses are mutually antagonistic. It is possible that the Jain tradition has flattered Mahavira in making of Gosala a disciple of Mahavira. But may it not be that the Buddhist tradition is erroneous when it confounds the Ajivikas with the Acelakas? It is difficult to pronounce definitely. The contemporary sects of Buddha and Mahavira were as numerous as they were, as their names were different. Or, may it not be that they are all one and the same, under these varying designations? The research which would solve this question has hardly yet commenced.

IV.

The Jain doctrine like that of the Buddhists, comprises three Gems the Triratna: the true faith, the true knowledge, the true conduct.

**Faith*: Jainism is an atheistic religion. A Jain does

* I have studiously avoided translating the word faith by creed, as the latter expression, by centuries of association,

pare near Sravasti. Their followers asked each to his side, "Is our law the right one, or that of these others? Are our doctrines and conduct the right ones, or those of these others?" Divining the doubts which troubled their followers, both Kesin and Gautama proposed to put an end to it by a free and frank explanation. They approached each other and Kesin thus interrogated Gautama. "The Law laid down by the great sage Parsva admits only four great vows, while that of Vardhamana prescribes five." (23) "The law taught by Vardhamana forbids clothing, while that of the great sage Parsva permits an upper as well as a lower garment." (29) "Both doctrines being meant for the same goal, why this difference?" (24 & 30)

The reply of Gautama is perhaps not so clear as might be desired, but it does not the less satisfy Kesin and dissipate his uncertainties. In itself the reply is of little importance. The questions put by the disciples of Parsva evidence the two leading differences which separated these doctrines: Parsva permitted clothing, Mahavira prescribed nakedness; Parsva admitted only four great vows, Mahavira added a fifth, that of chastity.

The part of Mahavira is thus clearly marked. It was that of a Reformer. Initiated from his youth in the doctrines of Parsva, the observances of this order soon appeared to him insufficient. Imbued with the idea of a rigorous penance he preached nudity and chastity, and it was no doubt on these two heads only that the Jains-his followers, differentiated themselves from the older school of the Nigranthas.

Besides the Nigranthas, there is still another sect which presents more than one point of resemblance with the Jains. It is that of the Ajivikas whose chief was Gosala. This one according to Dr. Jacobi had exercised the most considerable influence upon Mahavira. But the problem does not cease to be obscure According to the Bhagavati Sutra Gosala seems to have lived at first six years in the company of Mahavira.

Later on he separated, started a new discipline and established a new sect that of the Ajivikas. Thus he seems to have been an apostate disciple of Mahavira; prescribing like Mahavira, nudity and the other observances common to both the schools.

This hypothesis is quite a legitimate one and Mr. Hoernle accepts it. On the other hand Dr. Jacobi considers Mahavira and Gosala to have been chiefs of two sects originally independent of one another. After living together for six years with the intention to combine their orders, they might have fallen out very likely on the question as to who should lead the community thus combined. According to this second theory the Ajivikas would be at least as ancient as the followers of Mahavira. According to *Buddhist* records—on which Dr. Jacobi bases his argument, they could trace themselves back to very, very ancient times, and would be identical with the Acelakas, and Gosala would be the successor of Nanda Vachha and of Kisa Sankicca.

It is easy to see how these two hypotheses are mutually antagonistic. It is possible that the Jain tradition has flattered Mahavira in making of Gosala a disciple of Mahavira. But may it not be that the Buddhist tradition is erroneous when it confounds the Ajivikas with the Acelakas? It is difficult to pronounce definitely. The contemporary sects of Buddha and Mahavira were as numerous as they were, as their names were different. Or, may it not be that they are all one and the same, under these varying designations? The research which would solve this question has hardly yet commenced.

IV.

The Jain doctrine like that of the Buddhists, comprises three Gems the Triratna: the true faith, the true knowledge, the true conduct.

**Faith*: Jainism is an atheistic religion. A Jain does

* I have studiously avoided translating the word faith by creed, as the latter expression, by centuries of association,

not believe in a personal and supreme God. He accords his faith to a Jina. The Jina alone has discovered and realised the way to salvation; and so it is in him that one must seek one's refuge, and one's safety.

Who then is a Jina? Originally he was a man, exposed like others, to the miseries and sorrows of this world. But through his own personal exertions, and by dint of a steadfast volition, he emancipates himself from the bonds of *Karma*. He thus discovers and can afterwards explain the way to salvation.

Such was Mahavira. But he was not the sole Jina. Each region† of the world has 72, of which 24 belong to the age

has come to mean in English-speaking countries something quite different from *faith* as described above. Creed in the sense of the Bible or the Koran, creed as suggesting a few articles of belief which every follower of a particular religion must have, is not recognized by Jainism. It being entirely a spiritual concern, Jainism has wisely dispensed with a standardized belief imposed from outside by an authority not quite exempt from the odium of secular power. Apart from its philosophy, it is on grounds like these that Jainism commends itself to modern science in almost every department. Of course these remarks apply to philosophical Jainism, not to the popular namesake of it which very often seems like the most maladroitly compounded mixture of the very lowest Hindu superstitions, and which exposes Jains—the only non-materialist atheists and yet sound philosophers in the world—to the charge of a degrading polytheism, not even dignified by the supernatural in the birth or career of their Gods.—*Translator.*

† *Translator's note*:—If any discrepancy should suggest itself to a Jain reader in this proposition, the translator begs him to remember that he is only reproducing M. Guerinot's statements. It would seem as if there was some confusion in M. Guerinot's mind when he penned this passage. The ideas in the sentence are also mutually conflicting as "Region" suggests space, while "age" shows Time

that is over, 24 to the age that still continues, and 24 to the age to come.

In the regions we inhabit—the Bharata Varsha—in the age we live in, there have appeared twenty-four prophets of Jainism. They are ordinarily called the *Tirthankaras*. They have their legends which the Jains recite piously every year at the period of their long fasting.

The first was Vrasabha, or Adinath as he was also named. He was born in the country of Sravasti and lived 8,400,000 million years. He attained perfect knowledge i. e. Bodhi or enlightenment, under a Banyan tree. His distinctive mark is a Bull. Next after him came Ajitanatha, Sambhavanatha, Abhinandana, and Sumatinatha, all, except Sambhava, born in Ayodhya. Their term of existence diminishes gradually till Sumatinatha lived only 4 million millon years. The sixth Tirthakara was Padmaprabha, with a Lotus-button as his distinctive mark, followed by Suparsva who hailed from Benares, with a Svastika as his distinctive mark and attaining to omniscience and perfection under an Acacia. Chandraprabha, the next, has the moon as his distinctive mark, whose name he bears. His successors Suvidhinatha or Pushpadanta, Sitalanatha, Shreyansanatha Vasupujya, Vimalanatha, Anantanath and Dharmanath are all of a secondary importance. The existence of the last mentioned did not pass the million year.

Shantinatha, the 16th, lived for a 100000 years, bearing the distinctive mark of an antilope. It is a figure, the most venerated among the Jains. The three next ones, Kunthunatha, Aranath and Mallinatha need only be mentioned. The animal characterising the twentieth Tirthakara—Muni Suvrata—is a tortoise. The blue lotus is the symbol of Naminath, born, they say, at Mathura, while Neminatha almost his homonym, was born on the Girnar.

All these Tirthakaras belong to the region of Myth.

With the twenty-third, Parsvanatha we enter into the region of history and of reality. Still the greater part of the data about him are also legendary. He was born either at Benares or Shravasti. He is represented as having a blue colour with a serpent for his symbol. Mahavira has yellow colour and the Lion is his distinctive mark. It would seem to have been under a Teak tree that he attained to Illumination.

The true knowledge:—To give one's faith to the Jina is one of the conditions for salvation. But to strive for this soul's emancipation one must know without a fault the truths taught; in other words to have the True knowledge. There are five degrees of the True knowledge.—

1. *The direct perception, or *Mati*. It is the knowledge

**Translator's note*:—An elaborate technical terminology to describe properly these ideas in English has yet to be formed. It is a misfortune, inseparable from scholarly Exposition, that technical terms of one language would be rendered into another by expressions, outrivalling the original terms as regards incomprehensibility by ordinary minds, and yet missing that definiteness which the original terms have acquired through centuries of use and association. M. Guerinot appears to the translator exposed to this criticism in the present instance; but in the absence of a recognised terminology it is difficult to improve upon him. Though he does not use quite incomprehensible terms, still he seems to have missed the meaning of these various kinds of knowledges as they appear to a born Jain. It seems more appropriate, for instance to describe what he calls Perception Direct as Intelligence which is to be found even among the lowest animal, whether it has one sense or more. The second kind, again, will receive a fitter description if it be termed Education. Its traditional basis does not entitle it to be called, "Clear knowledge" but still it is superior to the last preceding or Intelligence simple. The 3rd might be styled with justice Logical Inference, and the fourth as spiritual Clairevoyance.

that we obtain through the aid of our senses, and it tells us the property of things, colours, odours, sounds.

2. From the data of the senses we can obtain the other elements of knowledge. It is the clear knowledge or *Shruti*.

3. The *avadhi*, or the knowledge determinative is the next superior. Senses have no share in it. Soul alone, through its own prowers, and without any intermediary, knows the objects which occupy a given place, with reference to Time and Space. Thanks to Avadhi for example, that the adepts know what takes place in distant regions, or in the future.

4. The next is of an analogous character. *Manasparyaya* aids the knower in knowing the thoughts of others.

5. Lastly, the supreme degree of knowledge, is omniscience—*Kevala*. It is knowledge, absolute and perfect and unlimited, to which neither the present nor the past, nor the future is hidden. This is the knowledge of the Jinas.

As regards the metaphysical aspect of knowledge, the Jains have elaborated a most original system, which far surpasses the more celebrated, or better known, method of the sceptics. It is the doctrine of "May Be"—Syadvada, which is opposed to the dogmatic assertion of the Brahmanas, the Astivada, just like the theory of the Void and Emptiness—the Shinyavada of the Buddhas.

According to this system every predication is nothing more than an expression of a simple possibility. It is possible, then, at one and the same time, to affirm as well as deny the predicate by reference to the subject. Hence there are seven legitimate modes—the *saptabhangi naya*. In fact we can.

(1) Affirm the existence of a thing from one point of view स्यादस्ति.

(2) Deny " " that " from another point स्यान्नास्ति.

(3) Affirm and deny, simultaniously, the existence of a thing with reference to different periods. स्यादस्तिनास्ति.

(4) If it was a question of affirming at the same time the existence of a thing under the same conditions at the same moment, one would be able to say nothing about this thing. स्यादवक्तव्य

In the same way one can predicate nothing about a thing under certain circumstances.

(5) That it exists स्यादस्ति अवक्तव्यः or (6) that it does not exist स्यान्नास्ति अवक्तव्यः or (7) That it exists or does not exist at the same moment स्यादस्तिनास्ति अवक्तव्यः

What now is the teaching of the Jinas? What truths must one have to know the road to salvation?

The universe i. e. the totality of the worlds and what they contain, is uncreated and, eternal. It is constituted by two sorts of substances:-On the one hand, *Jiva*, or the living Being-or the Soul; on the other the *Ajiva*, which is subdivided into five divisions viz. (A) **Dharma*, or Religious law of Righteousness. (B) **Adharma*, the antagonist of the preceding one, call it sin or unrighteous conduct. (C) *Kala* or Time which operates in two ways: The Utsarpini or the period of continuous progressive development, and the Avasarpini or the

* *Editor's Note:*—These two substances are all throughout by the Western Scholars of eminence like Dr. Jacobi and others and by Indian Scholars like Prof. Manilal Nathoobhai interpreted incorrectly as here and hence they betray their ignorance. *Dharma* though in a popular sense means merit and *Adharma* demerit, they are here taken as substances.' *Dharma* is a material form in the universe, by which alone the act of movement is possible. From the swiftest movement of electricity to the slowest movement imaginable it is through *Dharma* that it is possible. Nothing in nature has in itself the power of movement, which only comes through the aid of *Dharma*, being one of the elements of nature.' '*Adharma* is a fine Matter or non soul which is a force opposite to *Dharma*, i. e. a force through which everything in the universe stops. Had this element been absent from nature all things, would have been in perpetual motion'

period of progressive decadence. (D) Akasha or space and (E) matter or *Pudgala*. The material atoms by their combination form the four elements, earth, fire, air and water.

From the combination of these elements result the beings and bodies which are classed as follows:—(1) The elementary particles of earth, fire, air and water; (2) plants or the vegetable world, (3) the inhabitants of the nether regions, (4) lower animals, (5) higher animals-(6) men and gods.

The differentiating attribute of a living being is knowledge, or *Jnana*, which pervades the whole universe. Each being, each object, each particle, however low it might be, has a soul. These souls are mutually independant. In the lowest beings they are without intelligence, without knowledge. Their distinctive mark is as though veiled. It has only a potential existence. With the superior beings it rises, on the contrary, to the level of conscience.

As a consequence of its union with matter Being is subjected to *Karma*. i. e. to acts and their consequences. In a manner of speaking, *Karma* regulates the transmigration of souls. The cycles of existences thus is worked in accordance with the *Karma*. If its acts were meritorious and in accordance with the religious Law the soul after death passes into the body of a superior class: it animates a god or a man of a high family. If its acts were bad, in opposition to Dharma, the soul falls in the hierarchy of beings. It becomes the soul of an animal, or of an inhabitant of the hells, or attaches itself to a plant, or to an elemental particle.

(in continuation) Thus these substances may be described but it is very difficult to translate them into proper words, on account of there being no proper terminology. However, they may be though roughly and insufficiently translated by words like 'Substratum of motion and substratum of rest' respectively. It may be noted that to the credit of Dr. Jacobi, he now has seen his this mistake as appears from the correspondence and lectures during his recent stay in India.—*Editor*.

Karma, then is for the soul a cause of its enslavement. It tightens the links which attaches souls to matter, and thus gives rise, in an infinite series, to new acts. This is a condition of sorrow. Hence the sage, who has comprehended the causes of sorrow must apply himself incessantly to the diminution of actions, and to combat their ill effects. He must master his senses and destroy his passions. In a word he must suppress activity. In proportion as he prevents the *Karma* being renewed, he annihilates its consequences.

Asceticism–that is the way to salvation. Then break finally the chains that link the soul to matter. The living Being, *Jiva*, realises entirely and completely its differentiating attribute-knowledge. The soul becomes emancipated, and goes to inhabit the region beyond this universe. It is the *Nirvana*-Life absolute and perfect, without troubles and without sorrows, where soul is Pure Intelligence. "It is" says the Uttaradhyana sutra in poetic terms in the chapter XXIII already cited, "a place, sure yet difficult to attain, where there is neither old age nor death, neither pain nor sorrow. That is what is called *Nirvana*, or the freedom from pain, or Perfection. It is a sure place peaceful and happy, that the great sages have obtained. It is an eternal place but difficult to arrive at. The sages who have reached there, are freed from griefs. They have put an end to the course of their existences."

The True Conduct–While the True knowledge *shows* you the way to Deliverance, the True conduct enables *you to realise* that state. The Jain Morality, or Ethics, may be summarised in the five following vows.

1. Never to kill a living Being the famous principle of *ahimsa*
2. Not to tell a lie.
3. Not to take what has not been given.
4. To Abstain from sexual relations.
5. To renounce everything and consider nothing as one's property.

The practice of these five great vows is easy apparently; but as a matter of fact it corresponds to an asceticism so

Such an asceticism demands a force of will very rare amongst men. Such a system of Ethics can be applied only to a very small circle. Hence these five great vows are not exacted from the Jain laity. The latter are under regulations more humane and more easy to accomplish. Like theft and Falsehood, intentional and wilful murder they are forbidden. They must show charity to their fellow-beings and be gentle towards animals. For them the vow of chastity assumes the more modest dimensions of conjugal fidelity. By a strict honesty and probity they must not seek to augment their fortune immeasurably. They must be sober and must abstain from strong liquors and such food-for example meat-as would necessitate the death of an animal. For the same reason the profession of agriculture is forbidden to them, for the point of the harrow in breaking up the ground kills a multitude of insects. In a word for the laity Jain ethics descends to the level of normal life, the life of all and of every day. However it is not, therefore, the less grandly austere in demanding of the individual everything that renders the soul strong, compassionate and resigned.

V.

For too long a time Jainism used to be considered as one of the branches-perhaps the most ancient-of Buddhism; and as a result, it was reproached for want of originality. This opinion has been maintained by scholars of the very highest eminence, amongst others Lassen and Weber. It must be admitted that the arguments of Lassen appear to-day puerile, and Dr. Jacobi has done them full justice.

Lassen:—1 " The Jains, like the Buddhists," Lassen urged first of all, give to their prophets the same title and the same honorific epithets. e. g *Siddha, Buddha, Jina, Arhat, Tathagata, Sarvajna Sugata &c.* " *But these names are peculiar, neither

* *Translator's Note*:—This argument from similarity of titles is too frivolous to be noticed at length. The luxurious abundance of sanskrit words, coupled with the similarity of the notions of emancipation through perfection must inevitably suggest similarity of expressions. Besides the Jains might retort with equal reason that the plagiarism if any is on the other side.

as well as the latter have formed this moral precept from the Brahmanic religion.*

4. 'Lastly the computation of Time among the Jainas as well as among the Buddhists is by enormous periods. Is not this" says Lassen "a positive proof that the former have copied the latter?"

Here again both have followed the example furnished by the Brahmans. And as regards details the two doctrines are entirely different. We know that the Jains divide Time in two‡ cycles of the *Utsarpini* and the *Avasarpini*. This is quite different from the four great *Kalpas*–or ages of this universe, and the eight smaller *Kalpas* of the Buddhists.

Weber, on his side, accords priority to Buddhism over Jainism, basing his conclusions on the numerous resemblances which he declared he had observed between the two religions. Are these analogies really so numerous? They are principally either in reference to the times of Mahavira and of Buddha, or with regard to the doctrines.

As regards the first of these the list of similarities is easy to make out.(a) Mahavira, like Buddha, was of the kshatriya caste. (b) Both of them abandoned the honorific stage to which they were entitled by birth, in order to lead the severe life of the ascetic.

But how many from amongst their contemporaries become mendicant monks? And also we know that most of these monastic orders appealed strongly to the kshatriyas by a reaction against the exclusiveness of the Brahmans. On the other hand the differences between the life of Mahavira and that of

* The only comment a Jain scholar can make in this connection is this *Analogy is not Identity*. *Translator.*

‡ M Guerinot's expression in this connection is liable to be misunderstood. Time is infinite as conceived by the Jains and so it would be better if the word *Recurring* is inserted before cycles. *Translator.*

later than the Jains, and that they have enriched their system as compared with their rivals.

And even if we admit from the point of view of mythology, the most complete analogy between the two religions, we will be obliged to differentiate them from the philosophical and doctrinal points. The Buddhist theory (for instance) has nothing to correspond to the Jain conception of knowledge and the five degrees thereof. Besides we know how different is t e system of metaphysics based on the doctrine of "may be"–the *Syadvad*, as opposed to the negative doctrine of the *Sunyavada*. Lastly if the universe is uncreated and eternal both for the Buddhists and for the Jains, its conception as formulated by the former is totally different from that described by the latter. Here we shall consider how the Jains, while rebelling against the Brahman exclusiveness, have still retained the secularising notion of the Hindus.

We have noticed already–that it was for India an ancient principle—universal and supreme as regards the Atman–or Soul and the Brahman. Every Indian system of philosophy is pervaded by it. Jainism also agreeing with them on this point–admits the Atman–soul. Buddhism on the other hand criticises and rejects it (1)

The substance of the world for the Jains is the *Jiva* or the living being, or the soul. This is *Atman* described by another term, and thereby we get the closest similiraties between the Jaina system and the Vedanta or the Sankhya system. For these ystems, however, the *Atman* is co-extensive with the universe; while for the Jains the *Jiva* is limited, and the soul is in every being, in every object; it penetrates and animates the lowest particle of dull matter.

In another instance also Jainism displays an affinity with the other orthodox religions In the later system as well as in the earlier ones the notion of Quality disappears in some measure absorbed by the notion of substance. According to the

and which they push very often to the extreme limit-the suicide by Inanition. The Buddhists are more indulgent to themselves. Without falling in that laxity with which their rivals sometimes reproach them they keep themselves from the opposite extremity, and exert themselves to observe the reasonable mean in conformity with human nature. For them as for Aristotle Virtue consists in the just mean.

There is one last point to which we should draw attention. It is about the definition of the Nirvana. As regards Buddhism, it is generally admitted with Oldenberg that, ' the orthodox doctrine of the ancient community expressly demanded from its followers the complete renunciation of the attempt to know the existence or the non-existence of the being perfectly emancipated. " The Jains are in truth, less reserved and less discreet. It was the apostle Sudharman who, according to the Uttaradhyana Sutra, made to Kesin a disciple of Parsva, this beautiful reply " The Nirvana is the surest, happiest, peacefullest place which the great sages attain to. "

Buddhism and Jainism may, then, resemble. Their analogies are explained by the circumstances and conditions in which they became rooted. But they differed on too many points-and these the most important-to allow any one to consider the latter as derived from the former. Jainism has that much only in common to Buddhism which they both owe to Brahmanism; and except these it has a right to claim for itself independence and originality.

VI.

The history of Jainism has so far only been known in a partial and fragmentary way. The most ancient authentic documents in which the Jains are mentioned are the inscriptions of Asoka. This great emperor lived about 250 B. C. In his seventh edict upon the pillars discovered at Delhi he recommends to his subjects alongside with the Buddhists-the 'sangha,-the Ajivakas and the Nigranthas. The last are the Jains. At this distant date then they were an order sufficiently important for Asoka to mention them specially instead of being lost in the

and which they push very often to the extreme limit-the suicide by Inanition. The Buddhists are more indulgent to themselves. Without falling in that laxity with which their rivals sometimes reproach them they keep themselves from the opposite extremity, and exert themselves to observe the reasonable mean in conformity with human nature. For them as for Aristotle Virtue consists in the just mean.

There is one last point to which we should draw attention. It is about the definition of the Nirvana. As regards Buddhism, it is generally admitted with Oldenberg that, ' the orthodox doctrine of the ancient community expressly demanded from its followers the complete renunciation of the attempt to know the existence or the non-existence of the being perfectly emancipated. " The Jains are in truth, less reserved and less discreet. It was the apostle Sudharman who, according to the Uttaradhyana Sutra, made to Kesin a disciple of Parsva, this beautiful reply " The Nirvana is the surest, happiest, peacefullest place which the great sages attain to. "

Buddhism and Jainism may, then, resemble. Their analogies are explained by the circumstances and conditions in which they became rooted. But they differed on too many points-and these the most important-to allow any one to consider the latter as derived from the former. Jainism has that much only in common to Buddhism which they both owe to Brahmanism; and except these it has a right to claim for itself independence and originality.

VI.

The history of Jainism has so far only been known in a partial and fragmentary way. The most ancient authentic documents in which the Jains are mentioned are the inscriptions of Asoka. This great emperor lived about 250 B. C. In his seventh edict upon the pillars discovered at Delhi he recommends to his subjects alongside with the Buddhists-the saugha,-the Ajivakas and the Nigranthas. The last are the Jains. At this distant date then they were an order sufficiently important for Asoka to mention them specially instead of being lost in the

Sthulabhadra assumed the direction of the part remaining in Magadha.

Originally the Jain doctrine was contained in the fourteen *purvas* and eleven *Angas*. But at the time we are speaking of a considerable portion of the *purvas* had already been lost, so that a list of the remaining works seemed indispensable. A council was called at Pataliputra–the modern Patna–, and there they combined all that remained of the Purvas in a twelth Anga.

In the meantime, Bhadrabahu died, about 327 B. C. in Canara, and the family also disappears in Magadha. The Jains whom necessity had exiled resumed the road to their fatherland. But having lived so long in a more suitable region, they had begun to respect the doctrine of Mahavira as to nudity. Their co-religionists of the north, however, by reason of the temperature and circumstances had found themselves obliged to transgress this precept, and had adopted the white garments. The difference between the two Jain factions had thus become manifest. It led to the schism between the Digambaras and the Swetambaras i. e those whose clothing was "space" that is those who are naked, and those who have white clothes-clad in white.

This event must have happened in A. D. 79 or 82 according to the one or the other sect. We must of course note that at this date the factions came to be regarded as definite; for from time immemorial some clothing had in fact been permitted to those whose health required it. Besides it is evident that Mahavira himself had not been able to reconcile every one of his followers to absolute nudity, which He considered one of the fundamental points of his rigourous austerity. A large number of the Jains had on this point remained faithful to the doctrine of Parsva who allowed a minimum of clothing. Thus the Swetambaras might be considered to be perpetuating the older doctrine of Parsva, while the Digambaras represent the Jaina orthodoxy so called, the disciples of Mahavira.

Be that as it may, the schism between the two sects [illegible] been [illegible] by about A. D. [illegible] the Digambaras [illegible]

to admit the collection of the sacred books as received by the council of Pataliputra. In the first half of the second century A. D. Purpadanta was charged to codify and write all that collection for the Digambaras. Such as it is to-day this collection comprises on the whole works written in Sanskrit mostly and divided into the *four Vedas. The first collection comprises historical and legendary works, among others the Puranas. The second group consists of cosmological treatises. The third expounds their philosophical doctrines, while the last Veda embraces religious practices and customs.

The present-day list of sacred works of the Swetambaras dates from the council of Valabhi which was assembled about 454 A. D. or 467 A. D. under the presidency of Devarddhi-gani. They comprise a number of works, all in an ancient Prakrit, the Ardhamagadhi,—the very name of which recalls the fatherland of Jainism-the country of Magadha. These are first of all the eleven *angas*. The twelth *anga* in which was collected together all that remained of the Purvas is now lost. On the other hand the twelve *Upangas* have been preserved. A third group contains the ten *Painnas*—or *Prakirnas*. A fourth group has the six *chedasutras*, and a fifth the four *Mulasutras*. To this collection was added four separate treatises.

It goes without saying that the canonical treatises, whether of the Digambaras or of the Swetambaras, have called forth numerous glosses and commentaries. These works, again, do not exhaust the whole Jain literature. Whether in Sanskrit or in Prakrit it is one of the richest literature in the world. Everything finds expression therein:—Dogma, ethics, polemics, apologetics, as well as history and legends, romances and epopy, grammar, dictionary and astronomy. There are many celebrated names and the most prolific of writers, Hemachandra, predominates them all.

The greatest difference between the Digambaras and Swetambaras to-day consists in the fact that they have both

* Four अनुयोगs v'z कथानुयोग, गणितानुयोग, द्रव्यानुयोग and चरणकरणानुयोग—Editor.

a special canon. In practical life the Digambaras do not go about naked. The disciples of a lower class clothe themselves like their compatriots and the monks wear a piece of cloth, called chadar which they remove only during meals. And from a doctrinal point the Swetambaras show themselves less severe than the Digambaras and admit, for instance, that women have the same right to final Emancipation as men.

To-day the Swetambara Jains are divided into 84 Gachhas or sects, of which the origin can be traced back to the 10th century. About that time lived great priest called Uddyottana, whose disciples were very numerous and they formed these sects. A few among these are well known, the Anchala, and above all, the sects Tapa and Khatara. On their side the Digambaras are divided into four sects the Nandi, the Saraswati, the Bharati, and the Syena.

It was fatal for Jainism to have undergone some modifications and to have lost some of its original severity. This transformation was brought out principally through the influence of the lay followers. To them the abstract doctrines of primitive Jainism could not give full satisfaction. They needed a religion intelligible to their senses and appealing to their imagination. Brahmanism fulfilled these conditions in a large measure. Jainism also found out that it must make itself acceptable to the simple souls that were being admitted to its bosom. It therefore started a cult, and constructed temples in which it suffered the admission of the Brahmanic idols. Deities like Ajita, Brahma, Varuna, Garuda, and Kubera were admitted beside their Tirthakaras as companions; and similarly, goddesses like Brahmni, Gauri, Kali, Ambika and Padmavati. By a natural consequence of this, ritual appeared, sacraments began to be administered and feasts celebrated. But these liturgic manifestations were left to the Brahamans, the Jain monks confining themselves only to teaching the doctrines. At first the followers used to recite a formula of submission or homage to the Tirthakaras, but later on it was changed into a hymn, or even a prayer.

*Under these conditions it was doubtful if the Jain doctrine would remain what it was originally. Hence the original atheism tended to become a semitheism. This proces of transition is visible in XII and XIII centuries. According to the introduction to the famous Tamil poem called Sindamani, there exists a God, supreme, uncreated, eternal, omnipotent and omniscient and this God still has the name of Jina or Arhat. He is not a creator, but possesses all the other attributes of a personal God. He is represented as having four faces, seated under an Asoka tree, in the shade of a parasol.

*And in our days Jains defend themselves against the reproach of atheism; at least such is the conclusion one forms after reading an interesting article published in the Calcutta review by Mr. Rikhabh Dass Jaini. "Ask a Jain" he says "if he believes in the existence of a God. His answer must certainly be in the affirmative. His god possesses 46 positive and 18 negative attributes. The only difference between Jains and other theists is that the Jains do not ascribe to their god the power to create or to destroy, to punish or to reward."

* *Translator's Note*—In these two paragraphs M Guerinot has unfolded the story-tragic to those who can feel its truth in all its horrible intensity-of the gradual debasement of a magnificent philosophy by contact with popular superstitions. Practical Jainism of to-day is not the pure Jainism as preached by its renowned sages. But one wonders how far enlightened Jains of to-day would subscribe to M. Guerinot's opinion that Jains are inclined to defend themselves against the charge of atheism. Those who have at all understood its high philosophy cannot but glory in the doctrine of the most absolute atheism, because it is the only system which appreciates at its just value the dignity of a soul-the potential abode of perfection. Admit a personal unequalled and unequallable Being, and you degrade all other souls to the level of its slaves, or worse still, its mere will less, powerless tools. Deny such a Being and you must through sheer logic leave each soul the task of its own emancipation, or its own Perfection. And who would defend himself against such a charge-a charge that credits us with proclaiming the doctrine of Equality of souls wider, deeper, simpler by far than that conceived by the wildest socialistic reformer in Europe to-day.

In truth the actual god of the Jains is nothing but a living being, the Atman or Jiva freed from the Karman, and for ever emancipated. In this way it is Intelligence pure, free from passion and desires and independent of matter. It is knowledge unlimited, Purity infinite, happiness infinite. According to the old doctrine every soul can hope for such a condition. Perhaps if we scrutinise the position more closely, there is no great change even to day. But still, the peculiar and familiar conception of India regarding a Brahma, one and universal, as a supreme God has gradually penetrated to the heart of Jainism. A modern follower of that religion would say with Mr. Rikhabh Dass Jaina that "the Jiva and the Brahma are one as well as distinct: one with reference to the powers they possess; distinct as regards the manifestation of these powers."

Thus, almost imperceptibly, in the course of ages Jainism has approached the only religion that India has possessed, and from which a wave of reform had marked it off—the Brahmanism. More than twenty-five centuries old Jainism to day is nearer to Brahmanism than it was at the date of its birth. The Jains demand for themselves the name of Hindus. In fact they are, and, undoubtedly more than they are aware, Hindus in the religious meaning of the term.

VII.

If the introduction of Ritualism in it compelled Jainism to abandon much of its original purity, it was from an artist's point real advantage. That ritualism permitted and encouraged a great development of architecture. Amongst the numerous and beautiful temples in India, the Jain temples are the most remarkable. The distinctive characteristics of Jain architecture is Elegance and Lightness. It flourished most in the twelth century and it is from this time that the most finished monuments date. We can easily distinguish two styles the septentrional style, and the Dravidian or central Indian style.

In the north, the essential portion of a Jain temple is a chapel holding the image of a Tirthakara, the dome of which is in the form of a sugar loaf-Sikrakar. To this chapel is at-

ded a portico more or less vast, surmounted by an octogon cupola, reposing on a series of pillars, which are all ornamente and each having a different decoration. The whole, chapel an portico, is surrounded by an oblong court, which in its tur is confined by a double row of small columns. Upon this gallery are constructed a number of cells on the model of the princi pal chapels, in which is found the same sacred image reduced to suit the dimensions of its smaller chapels. These statues show the greatest analogy to one another, and resemble very much Buddhist art. To tell the truth, there is no Jain statuary. The Tirthakaras are similar to the Buddhas. Both are represented in identical pose, seated with legs crossed, hands joined, and expression meditative.

The temples are generally collected in picturesque groups in mountain glens, or on sites selected with taste. The most celebrated temples are those of Mount Girnar, and of Satrunjaya, in Kathiawad, of Mount Abu in Rajputana, and of the Parsvanath Hill in Bengal.

The Dravidian architecture comprises two types. The Bastis, and the Bettus. The Bastis resemble, though in a distant sort of a way the septentrional temples. They are truncated masses of masonry in the shape of pyramids, one placed above the other but diminishing in size as you go upwards. Each story is ornamented with niches, resembling the chapels and separated by Pilasters. The sikrakar dome has disappeared. The exterior boundary is formed by a simple wall flanked by pilasters, the interval between which resembles cells. These Bastis, like the northern temples, contain the image of a Tirthakara. Not so in the Bettus. This term is reserved for these sacred enclosures holding an image, not of a Tirthakara but of some personage famous in the central Indian legends, like Gomateshwara. These statues are of gigantic dimensions those of Shravana Belgola, of Karkala and Yenur are the famous.

The Jains, like the Buddhists and other Hindu sects, have hollowed out some subterranean temples. These hollows are ornamented by colossal images hewn out of giant rocks.

The most ancient are these of Khandagiri in Orissa; the most beautiful these of Gwalior and Ellora.

VIII.

The Jain art delights the eye and the imagination by the elegance and beauty of its movements. Still more they command respect and esteem by the moral qualities of which the Jains give proof every day. The majority of them are bankers and brokers. In their dealings they observe the most scrupulous honesty, which does not prevent their obtaining ease, or even affluence hence they find it possible to endow handsomely their magnificent temples, made of marble or of some precious substance.

*Among themselves they constitute in some way a vast family, the members whereof are linked by the ties of the most cordial solidarity. They display effective sympathy, and render services freely as between themselves. Fraternity and mutuality is daily practised among them. Never does a poor Jain address himself to a more-favoured co-religionist in vain. They run to each other's aid to safeguard the honour and the credit of the community.

Their habits, sweet and peaceful, show the greatest commiseration to every living being. The Jains were the first to construct hospitals for animals, where invalid bulls and horses live side by side with aged rats. These institutions are maintained with special zeal, and some of them are quite celebrated, those of Surat and Bombay for example. They were the surprise and admiration of the Europeans who visited them in the past centuries. To-day the surprise has gone, but the admiration remains. And it is merited by the Jains, the only people perhaps, who are still accessible to pity and who practise the highest moral virtues.

---

* Such is the opinion of a foreigner. Did the Jains present themselves to his eye in their stage state ?—*Translator.*

Jain Swetamber Conference Herald.

Mahavira's Jainism.

A few years, ago, the Age of Mahavira bordered on what was mere legend and myth in Indian History. Modern research has pushed our knowledge back by one step. The historicity of Lord Mahavira is established. The Jaina tradition that Lord Mahavira was preceded by Lord Parshvanath and that the latter attained Nirvana in 776 B. C. the great year when the Olympiads began in Greece. Modern History does not negative the age of Lord Neminath also, who flourished in Kathiawad, was a contemporary of Krishna, and attained Nirvāna from the holy mountain of Girnar, a few miles out of Junāgadh. But the mere historicity of a person or a tradition is quite different from the history of that tradition and the biography of that person. Lords Neminatha and Parshvanath are still hidden behind the venerable veil of glorious faith. Reason slightly ends and spots the similar veil that encircles the beloved personality of the last Jina

In Jainism, modern or medieval, there is nothing nobler or lovelier than the figure of Vira battling with temptations, doubt, ignorance, misunderstandings and persecutions, and in the end emerging as a holy flood of light and hope guiding and inspiring generation after generation of men and women to be pure, chaste, joyous and peaceful. His is a darling figure. From Vira, a hero, he became Mahāvira, the great hero, the mighty Conqueror. He attained the highest status, because he conquered the greatest difficulties, because he stuck to the highest goal with a steadfast eye, with a daring heart, and with a faultless devotion of the soul. He saw the miserable mess that was made of time and space by the theories and practices of an arbitrary philosophy and unreasoning religion that obtained in the India of that day. The exclusive apotheosis of spirit and matter was respectively carried out by the Vedanta and Vaisesika systems of philosophy. The Brah-

manic ecclesiastical and social politics were well-designed to uphold the priestly aristocracy at the cost of secular democracy. In the cunning struggle between priestcraft and the necessities of a natural and popular upgrowth, Religion which, in practice, always is a sweet compromise between Faith and Reason, went under. Dogmas cramped free thinking. Worship of time-honoured traditions (not seldom in league with ancient error and inglorious crudities of a barbarous past) tabooed all future progress. At this stage rose the Great Vira in Behar. His eye saw the malady from which the Age was suffering. His heart prompted the desire to cure this malady, to remove this suffering. His mind and body, led by his mighty soul, made preparations great and serious for this divine but difficult task. Twelve years-just 1/6th of his sacred life, Vira devoted to discipline the self. As his character became stronger and stronger, his mind gathered in enlightenment, his great soul became transmuted into peace and power and bliss, till the last vestige of weakness or materialism was shed, and the soul that had self-brooded so long rose up, erect and eternal, its richness overfilled with generous compassion for the benefit of all that live. The master key to the conduct of life was found by Lord Mahavira, and He was going to show to the world how to get the key and how to use it. And wherever the Lord went, people flocked to him, eager to learn the ever-living love that the dozen-years of forest meditation had disclosed to him. So self-evident and charming was the teaching that people loved to learn it and did learn it of the Lord and his great disciples, the *ganadharas*. Sincere was the desire to give, and passionate was the grateful yearning to receive.

The Lord gave and humanity received the simple message of truth and numberless hearts were gladdened and numberless souls saved by living a perfect life in accordance with the undying doctrine of Ruth and Peace. Tradition tells us that the teaching spread far and wide to the utmost confines of the world reached by the bold traffic and exploration of those days. But probably the stern demands to turn away from Mammon

and Mars to Altruism and Peace were too much for the world, and pretty soon the Kingdom of Jainism shrunk back to India, where it has lasted ever since. Roughly we may say that Buddhism was born in India, spread out to the whole world, was killed in India but had a mighty life abroad; whereas Jainism was born in India, spread out to the whole world, was driven back to its original home where it kept its hold without break.

Although Jainism has had a continuous existence in India, yet its career has been much broken and chequered. Not many centuries after the Lord's Nirvāna, a schism broke up the unity of the creed. It is not necessary to detail how the famine in Behar drove a part of the community to the south of India and how the part who stayed on in Behar adopted white clothes, how the emigrants returned home naked and were shocked at the re-adoption of worldly impediments by their brethren at home; and how the disregard of the give-and take principle produced the two mighty sections of the Swetambara (the *white* clad) and the Digambara (the *Sky*-clad, i.e., clothesless, Jainas. This unfortunate tendency to divide was made use of by the natural forces which are the perpetual workers for destruction and we fear we must put down the arrest of the future progress of Jainism to this most unfortunate division into Swetambara and Digambara monks. For is it not wonderful that a community which had been blessed with the presence of two Tirthankaras* within 250 years, should go without any for the next 2500 years! That it is all due to the predilection of our wicked Age, may be explaration of a kind, but it does not console us. We rather think that if time turns us into wicked beings, we repay time with interest by casting all our sins and crimes at its door and calling it wicked. Disunion among ourselves has ruined us. The community is dissolving away steadily. Both the Swetambaras and Digambaras are going down in numbers. If the reports of the last three censuses in India fail to open our eyes,

* Lord Parsvanath 776 B. C. followed by Lord Mahavira 526 B. C.

nothing can. From 1500000 we dwindled to 1350000; from that to about 1250000! In trade, in commerce, in character, in education, in physique, in conduct, we are being eltowed cut constantly. No man or community can be great unless they live for others. The Jainas have become woefully self-centred. Their *Ahimsa* has worn a narrow visor. They are afraid of the company and touch of non-Jainas, even though the latter may be much superior to the Jainas. Their character needs mending and strengthening on many a point. Their souls are blinded by a poisonous rust that has choked the divine bird in our human frames as much as matter can possibly choke spirit. The times are troubled. Our circumstances as Indians, are dark. People talk of a prosperous India. Others talk of the great need, demand of and preparation to obtain Self-Government for India. But judging from my Jaina brethren I must make the melancholy admission that all this talk is moonshine. Prosperity —commercial, social, political or of any other species–is conspicuous in India by its absence. Duty, Truth, Sacrifice, all have gone to bed. Selfish deceit and low conning are the rule of the day. In our community the great cause and blame of all this is our miserab'e, hypocritical and ignorant sectarian dissension. There is only one spot of Hope and Light in the community. It is the All India Jain Association (The Bharat Jaina Mahamandal). Its simple creed is: To unite Jainas and to preserve and propagate Jainism. The Association and its members–both Svetambara, Sthānākavāsi and Digambaras, are working zealously and hard and are keeping up the whole community as well as its different sections as much alive, informed and reformed, as it is possible; The latest to their credit is the founding of the Jaina Literature Society (December 1909) and the Mahavira Brotherhood (August 1913) in England. The latter is a modest, and involuntary Jaina mission in the west. It is well spoken of by Jainas and non-Jainas. It has a great future before it. Only if the Jainas of wealth and of learning should see their duty and send their men and money to encourage and work with our English Jaina brethren, and if at home, in India

more work is demanded, and taken from the Association, something might be done to prop up our decaying creed and community. Lord Mahavira's name cannot be perpetuated by saddling him with horrors and errors which he never preached or sanctioned. It will be and can only be perpetuated by our rescuing its purity by removing the innumerable superstitions-written and practical-which have all but strangled the white immortal splendour and vigour of our great religion. Lord Mahavira's name can only be perpetuated by our living clean and useful lives, by our adhering to truth in word and deed, by our abandoning narrow and suicidal sectarianism; by our throwing open the Lord's fold to all living beings-believing or unbelieving, by our making it our constant duty to console and heal the sick, to enlighten the ignorant, to strengthen the weak in morals, to rescue, appreciate and encourage the pilgrims on the path of the spirit, and above all, by now and once for all giving up as horrible poison and plague the conceit that I am better or purer born because I am a Jaina (Digambara or Svetambar) and every non-Jaina is a low pariah to whom admission or worship in Jaina temples is taboo and who is prima-facie unfit for the privileges of Jainism unless he proves more constantly and more strictly than the born Jains that his life is led according to Jainism. We are told of certain Jāts and even lower-caste non-Jainas becoming Jainas in upper India (in Meerat division). We are told these people are constrained to fold their hands and obtain *darsana* (view) of the Digambara Jaina images *from a distance*. The stain of birth clings to them evidently! And in that very division of Meerut, highborn Jainas are known to be so absolutely worthless and non-Jainas in their social and moral behaviour that a decent man or woman would avoid their touch even; and these men can go and wash and worship those very images with impunity! No wonder if the gods have forsaken the temples and seldom descend to them even when invoked by really pious and sincere and zealous Jainas to come and do so!

In one word hypocrisy will not do. Cant cannot succeed.

Its very name is *cant*. Therefore let us rid Jainism of *cant* and then Jainism *can* do everything. Let us put on sincerity, great transparent sincerity. Let us have energy, enthusiasm and a passionate, unyielding, uncompromising love of truth and Jains and Jainism will yet be restored to their rightful places in the world.

Saharanpur. June 1914. } J. L. JAINI. Bar.-at-Law.

Short Life of Lord Mahavira.*

(Makanji J. Mehta B. A LL. B. Bar-at-Law)

In ancient India men's mind naturally turned to philosophical studies and metaphysical abstractions. Max Muller explains this marked characteristic of "mystic" India by stating "The necessaries of life were abundantly provided by nature, and people with few tastes could live there like t e birds in a forest, and soar like birds toward the fresh air of heaven, and the eternal sources of light and truth." India has produced some of the greatest sages that ever lived and one of them is Lord Mahavira whose birth-day we have gathered here this evening to celebrate.

Siddharatha, Lord Mahavira's father was a kshatriya ruler of Kundanpura situated in Videhes or Magadha. He belonged to the clan of Gnatrikas, who are called Natrikas in Buddhist works, and who were a powerful clan in ancient times. It is why Lord Mahavira is very often called Gnatriputra or Natputra in Buddhist works. As to his gotra, he was a Kashyapa. The description of the magnificence of his palace, the rejoicings with which birth of Lord Mahavira was celebrated and the grandeur and pomp of his court make us belive that Siddharatha was a powerful monarch of his time and his metropolis was Kundanpura,

* Written for the occasion of the last Mahavira Jayanti celebrated in Bombay on or about 29th March 1914.

a big populous city, but western scholars like Prof. H. Jacobi call it "a misrepresentation of the matter in overrating the real state of things." However it is not denied even by Western scholars that Lord Mahavira's father was a king and a ruler no matter how far his rule and power extended.

Lord Mahavira's mother Trishla was a sister of Chetaka, who may be called the constitutional King of Vaisali, as the Government of Vaisali was vested in a senate of which he was the hereditary president, sharing his authority with a Viceroy and a general-in-chief. Through his mother Lord Mahavira was connected with the ruling dynasty of Magadha, as his cousin Chelana (Chetaka's daughter) had married Bimbisara, (Shrenika) King of Magadha. The influence and support of his powerful relatives were of great use to Lord Mahavira in spreading and propagating the Jaina religion.

Lord Mahavira's parents were worshippers of Lord Parshva the twenty third Tirthankara.

It is interesting to note that great attention was paid to Trishla the queen when she was pregnant. Highly educated and cultured maids were kept in attendance. They amused the queen with music, dancing and all sorts of recreations. The queen herself read poetry and the Dharma Shastras. Her attendants used to put questions to her on various subjects and the queen used to answer them.

Lord Mahavira was born on the 13th day at the bright half of Chaitra in the year 598 B. C. The birth of the prince was celebrated with great festivals and rejoicings. 'The customs, taxes, and confiscations were released, buying and selling prohibited, no policemen were allowed to enter houses, great and small fines were remitted, and debts cancelled. Numberless excellent actors performed and many Talakaras were present, drums sounded harmoniously, fresh garlands and wreaths were seen everywhere, and the whole population in the town in the country rejoiced and was in full glee."

On the 12th day of his birth, Lord Mahavira was named

Mahavira at first preached in Magadha and the country roun. Kundanpura. From Magadha, he proceeded to Bihar. He is said to have extended his travels as far as the foot of the Himalayas Lord Mahavira did not continue his travels in the rainy season but styed at one place. In the Kalpa Sutra, a list is given containing the names of the places where he stayed during the rainy seasons after Lord Mahavira renounced the world. According to that authority he stayed the first rainy season in Asthika grama, 3 in champa, 2 rainy seasons in Vaisali, and Vanijagrama, 14 in Rajagraha capital of Magadha where Shrenika lived and the suburb of Nalanda, 6 in Mithila, 2 in Bhadrika, 1 in Alabhika, 1 in Punitabhumi, 1 in Sravasti, 1 in the town of Papa in King Hastipal's office of the writers."

Lord Mahavira's Nirvana took place at Pavapuri. It was on the 15th day of the dark half of Aso 526 B. C. that Lord Mahavira 'died, went off, quitted the world, cut sunder the ties of birth, old age and death,' became a Siddha, a Buddha, a Mukta, a maker of the end (to all misery), finally liberated freed from all pains"

Lord Mahavir, Ideal of Self-Sacrifice.

Lives of greatmen, all remind us,
We can make our life sublime,
And departing, leave behind us,
Foot-prints on the sands of time.

(Longfellow.)

Those who will have read the lives of different prophets and compared them with that of Mahavir, could have eaily noted his prominent features which consist in the highest teachings combined with absolute renunciation of the self, the unusual control of the self, the lofty ideal of character exemplified in his daily practice and the universal love with which he received every creature in the world. He devoted his life entirely for the good of the people and cut off the waves of karma by the highest sacrifice of the self.

ledge of the self that he was seeking, with the aid of the c trol of higher self over the lower self and by an ideal charact

After realizing the truths, he now commenced to prea them to the public. The prime teaching of his life is this th "Regard all the creatures in the world as thyself and no harm to any creature under any circumstances." T compassion that Lord practised is unparalleled and if pr tised would bring universal peace and harmony in the worl He was full of love towards all. Whenever Lord went, hord of people followed him everywhere and he lived entirely f the good of others. He was the Spiritual guide who showed the people the right path and saved them from all sins.

One of the great virtues of the Lord was "Tolerance." H never became angry under any circumstances. Once when h was preaching to the people, several ignorant people came t oppose him only with the intention of degrading him, bu Mahavir treated them politely, kept great patience and solve their questions in such a way with the light of truth tha those people fell at his knees and followed him.

Once when Mahavir was meditating at a certain place, some shepherds who had lost their bullocks and were searching them came there and asked him if he knew anything about their bullocks. On receiving no reply and believing that he may be the thief, they handled him very roughly and punished him severely but Mahavir did not move even an inch from his deep meditation nor did he show any anger towards the shepherds even after the meditation was over. He regarded pains and pleasures with the same mood and never blamed any man even if he did the greatest harm to him. There are several examples of this nature which show clearly that Mahavir practised the highest virtues that he preached and gave true knowledge to the ignorant people, blessed and saved them from their sins by showing them the path of righteousness.

We can see the great knowledge of the Lord from the scriptuacs that are left to us. He explored in every line and

explained the true religion: his moral and spiritual teachings ahead of all philosophies. Here one can find the highest teachin preached in a practical way. In the time of Mahavir most the kings were Jains and they followed him and his prece with the greatest advantage. Mahavir erected a spiritual sphe around him through the light of knowledge and left the truth for the public that he attained after great exertions and suffer ings. He preached Ahinsa, truth, Brahmcharya and honesty; he showed the steps for the evolution of life and the powers latent in the Soul and showed the ways for annihilating the self by becoming free from the illusion of life and to raise the Soul to its own height.

In these days, we can learn much from the ideal life of Mahavir and do a great benefit to ourselves by his experience. When in practice we find people fighting with each other for the sake of moneys, houses and property and thus creating miseries for themselves through ignorance of truth and real happiness. Mahavir exemplifies an ideal life of self-sacrifice in pursuit of the truth, which he gains and gives over to all. He gives up every temptation of wealth or power, retires into the cells in search of truth, passes a life of austerity and wins control over all the senses and leaves to all with love all that he acquires after hard troubles. He sacrifices everything, even forgets him-self, gives up kingdom, power, wealth, wife, children, home, brothers and all and makes the whole world his family. His teachings testify his magnanimous spirit, and overflowing love towards all. He rises above the likes and dislikes, agreeable and disagreeable, kills the veil of temptation, conquers the lower nature of self with strength of mind and invincible courage, wins over by an unimaginable mastery over the mind and pas-s his whole life in the service of humanity.

To a man who does a slight service to you in the material ld, you thank him, to a man who subdues nations you admire n, to a man who acquires kingdoms you applaud him, to a n who performs service for his country, you raise statues

for him, Mahavir gives up wealth, kingdoms and all sorts pleasures at his command & points out to all the path of attaini eternal happiness for which humanity is weeping and waling f lives together, relieves the sufferings of the whole world l showing them the ways of killing their karmas by meritorio acts and through extreme toil, self sacrifice and service to ma kind, opens the gates of heaven not only for himself bu for all those who may follow in his footsteps. H writes no words for himself, he does not even mention his in mense service, he does not extol his grandeur nor does he show the slightest symtom of pride or greatness, for the greates knowledge and power that he acquires in his long pursuit afte the truth and gives it over to posterity but says modestly through the scriptures that " This is the path of truth, that I have found out this is the gate of heaven, I keep it open for you, follow my commadments and I shall receive you all with love." *How will you extol this overwhelming love of the Lord for his children. He requires no praises, no extolling: He wants you to do good to yourself and as well as to others and then he is satisfied and promises to remain with you and to receive you. So if you want to reach the goal of life, follow his commandments, pass a strictly moral life, try to rise above all temptations, control all the senses, have tolerance for others and love all as you love yourself, His light and truth will then not be far from you. 'Conquer all hatred by love" this is the teaching from the life of Lord Mahavir. He crossed through the world by the strength of his towering virtues and he wants his children to follow him through the guidance of his teachings

Mahavir was a great hero, born with the highest sanskars, full of compassion for even the minutest creature in the world, which he loved as his own soul and he devoted his life only in the service of humanity for cultivating the spiritual field for the people,for unveiling their ignorance and for leading them to the right path of eternal happiness. He saved all without the exception, only out of the love that he felt towards all and as

* This is a Christian idea. Editor.

he did not like that any creature may be unhappy in the world. He was the greatest prophet who renounced all the enjoyments or honour for himself and spent a life of invaluable service without any self interest or reward. Rich and poor, distressed and suffering, wicked and mischievous, all were received equally by him and found relief in the words of Mahavir. He did not like to see that any man should be unhappy in this world, he did not like to see disunion and discord in the world, he did not like to see that people may forget their higher self and fall down in their evolution through the trap of maya, he did not like to see oppression and suffering in the world. He wished to see that all men may love each other and help each other, that harmony and peace may reign in the Universe and all men may be able to acquire eternal happiness. He therefore renounced the happiness of the world and showed that his happiness was not real and that it was a mere illusion that we felt through want of knowledge, he toiled for years to spread right knowledge in the world so that people may see the path of truth and acquire eternal happiness by following in his footsteps. What a blessing it is for us to have such a hero as our guide and his eminent teachings before us for study and practice. The opportunity is offered to us to realize them and to be free from the miseries of the world. Mahavir has chalked the path, we have simply to follow his commandments and then all the happiness will be ours. Every minute is precious in this human life and with the opportunity in hand, if it will be neglected, we shall have to repent for ever. May the Universe acknowledge the truth and the light reached by the Hero and may peace and harmony prevail in the Universe. +

5 th July 1914.

Bombay.

Manilal H. Udani,
M. A. L. L. B.

+The writer seems, if we do not mistake, to have assimilated many of the good qualities of Jesus christ and embodied the same in Mahavira's life. The attempt though appealing to the sentiments and emotions of our hearts may not be said to be very successful; However we offer to the writer our sincere thanks for his favour of this article.

Editor.

"The Life of Mahavira in its practical relations to current Jainism."

The most optimistic amongst us will not venture to question the veracity of the statement that the world has still to obtain redress of many of its grievances and the most fatalistic view will not take, it is certain, so gloomy an outlook of the condition of human existence as to deny *in to to* the remediability of these grievances. In fact man is the architect of his own for'unes. It has been will observed by Burke-and this has been corroborreted before and after it was said-that no institution can be perfect and hence it is that along with the development in any stage of the condition, past or present, of mankind, new problems have cropped up which have required a more comprehensive and a more thoughtful handling from posterity-more comprehensive and more thoughtful because they were the outcome of the accummulated mass of facts and theories wrought together in an imperfect state by an imperfect society. The Athenian or the Roman gloried in his political state as it was a living thing to him, where he could obtain hearing and where he could command the obedience and respect of those under his paternal care and yet we all know that his own being was completely compromised to the welfare of the state and that he existed not for himself or the family or the tribe, but for the state as a whole. And again those who repudiated the authority of the state in 1789 who proclaimed the well-known articles of their political faith, liberty, equality and fraternity, they too have not been able to dictate to the whole world a perfect system of government. The aristocracy subverted the Crown and democracy subverted the aristocracy, and yet legislation has not acquired that perfect stage as to embrace all the varied condition of human life. The science of political philosophy remains as yet imperfect and so stands in the advantageous position of being developed in future as a wider range of observation will present itself, when new

societies will spring up, requiring the application of new princ ples of thought and of life.

So too in economics. The caste or the guilds succeeded domest economy and it was succeeded by the workshop system whic is now substituted by the factory system and still the economi condition of mankind is not the better than before. Hardly an hour passes when some fresh discovery is not anounced to the world and still it is a manifest truth that the greater part of hese discoveries is utilized for the aggrandizement of personal omfort and personal authority. In short we have not attained ny perfection in any branch of science, art or philosophy and is probably the glory of our age that it still labours under -perfection, that the mechanism of our social condition is after all in the most rudimentary stage of evolution. When Newton discovered the truth of his law, he is said to have observed that his labours had achieved worth nothing but an atom of the infinite mass of truth that lay hidden in the physical world. Yet the discovery of the truth of an atomic magnitude has revolutionized all aspects of science and as yet man's life is as toilsome as it was when it was first given to the world.

Racial, religious and sex contests are as strong with the mellowing difference that they are of less frequent occurrence and that they are presented under the garb of a dazzling civili-zation; as when claims of nationhood or fanaticism make it incumbent upon the parties engaged or the arbitrators selected, o sacrifice the inward dictates of conscience. We are constra-ned to ask, at every step, 'Is all this a conventional lie, a arrow bigotry, a rule of dogmatism, or are we indeed really rogressing!'

Emerson says that the end of democratic government or of gislation ought to be the foundation scheme of a sounder ical system on which man's life should guide itself. If the n of our age, is indeed enthusiastic at a simpler mode of life thought, if he cares to be less conventional and more sincere, formal and more ardent-spirited, he ought to aim at spiritual

perfection and to reach this goal, his life ought to be guided a code more harmonious with his spiritual being. For the end bo spiritual evolution, the means ought to be less and le physical, the latter only accelerating the harmonious working the moral means. The question arises therefore, who ought to b our law-giver, whose the life where we find a centre round whic our spiritual progess ought to revolve, whose deed, word and lo the indubital lamp-posts to illuminate the path, more complex more dangerous and more slippery, because it is the path wher we discern the gateway to that perfect spiritual enjoyment, th all embracing, all illuminating *Nirvana?*

In the state which has the best pretensions to a popula government, they accept legislation of the most eminent o them. These have devoted their lives to the study of the poli tical, social and economic questions of their age. They have carefully handled the burning problems of their day. They have laboured night and day to master the constitution of their country. They are in short the specialists of their own subjects. So in literature too. We admire the master-minds of every age and nationality because their words and their thoughts reveal to us the innermost hidden truths of our being, because they appeal to our finer sentiments, because they elevate us to region more sublime and more peaceful than what we are used to; because they have penetrated deep into the coarse society or nature round them; because they have discerned there some harmony, some concert, some unity, some sincerity, which absorb all their genius, all their attention, all their life, their being; because they were the playmates of Nature; because Nature was their Home, their life, their soul, their be all and end all.

And so too it ought to be the case in the selection of the Master who is to guide us on our path to spiritual perfection. Who is to be our Moral Guide?

He ought to have vanquished the gross which separates the material and the moral being of the individual. He ought

have seen, experienced, lived, in the Bliss, and according to moral condition of man as such He ought to have realized all its manifold perfection the entity of this moral being of manity. His vision and his knowledge ought to have cut asunder the recesses of man's physical and spiritual existence. He ought to have witnessed the first and the last of its intricate layers. He ought to have been a vera gift and a creaft. His life in every part of its aspects ought to have been divine pattern of self-sacrifice, a life, laboring hard for the salvation of all mankind, a life full of self-mortification, self control, self sacrifice and above all self-realization.

Let us see how far the life of Mahavira fulfilled these conditions, how far his existence in this world answered the greatness of a Prophet-Hero, a Seer-Hero, or a Master-Hero.

He was born 2440 years before at Kshatriya Kunda in the illustrious family of the Ikshwakus or the Kashyapas. His father Siddhartha was a renowned powerful chief of his age and his mother Trishala a virtuous and an obedient wife. The family relations of this excellent couple were widespread in North India. They had a son Nandivardhana and a daughter Sudarshana; Mahavira was the third child. Our Lords' reverence and sympathy are exemplary, for as the books relate, even when in the womb, the Master, out of apprehension that the queen might be disturbed in her august movements, if he moved, he remained motionless until the fond mother, fearful of a probable barrenness related the experience to her husband; when he moved and great was the joy of the couple at this happy event. But dismissing all myths which cluster round the ancient biographical narration of our master's life, his true name, the name by which he was known afterwards namely Vardhamana indicates how his birth succeeded an abundant prosperity in his father's realm. Great was as his descent unto this mortal world, still greater were rejoicings of his father's empire at its increasing happiness. The moral and physical greatness of Mahavira was conterminous with the physical and moral uplift of His countrymen. He was strong and stalwart

bewail himself of his absence at the moment, on a [illegible] tion he regained his consciousness and so full was he [illegible] miration for his Hero's spiritual perfection, that he [illegible] that very stage at a moments' time. On the day when his [illegible] happened eighteen monarchs of great empires are reported [illegible] have kept personal attendance upon Mahavira's spiritual [illegible]

Here finishes the short story of the life of [illegible] or, Mahavira. His life was a moral perfection. His [illegible] ernal Truth. His knowledge was the all knowing all. His [illegible] was without finality. His being was uninterrupted [illegible] ousness.

He taught harmlessness to be the foundation stone of [illegible] cter. Self-reliance is the running current of his philosophy [illegible] *Karma*. His द्रव्यानुयोग or the dissertion on substances, the [illegible] of his teaching, *par excellence*. His स्याद्वाद establishes the [illegible] gibility of every system of phylosophy on the ground of [illegible] ency and yet discourages the imperfect, hollow and [illegible] tion of narrow creeds. His was the doctrine of one Universal Brotherhood and it was never an ideal-dream; He [illegible] experienced it. It was the precursor of the [illegible] of religious contests and struggle for life in the land of [illegible] Each and every living being was to be permitted a [illegible] cal and moral evolution at the hand of man without any [illegible] tation whatsoever.

And he chalked out lines for this. His order [illegible] classes of men-monks, nuns, male hearers, female [illegible] The first two were ordained after they reached a [illegible] stage of spiritual growth. They were [illegible] and they had crossed the first five [illegible] [illegible] and were there to attain the last. The [illegible] beginners in the attempt. Below them were [illegible] in accordance with true path, but who were [illegible] the truth and yet were on the highway of [illegible] because they were righteous-hearted. [illegible]

stone on which the structure of the moral uplift of the animate world was erected. This righteousness was to be developed by the four elementary qualities, of compunction, impartiality, friendliness and pleasure at the goodness of others. One who feels convinced that he has passed these bounds and again has attained the *first five places of qualification*, becomes, a *Nirgrantha*, or a monk. This philosophy thus furnishes us with a religion and finally the righteous soul is taken to spiritual unity. It is toilsome and exacting and so a few only attain it —the final beatitude.

And this method is essentially practicable. To ensure moral uplift, it is clear how a man should devote himself to the pursuit of righteous trade, righteous service and righteous study and righteous politics. His study develops and his vision broadens. He sees and studies with an unbiassed view. He will morally improve and his critical faculty develops. His judgment ripens. His method becomes logical and rational. He analyses and synthesises thoughts and beliefs. His outlook becomes comparative. Then the spell of false belief is broken. He gains right knowledge. He becomes its zealous devotee and thus grasps the true method. He intends to make his knowledge of matter and soul still perfect. He becomes more spiritual, more indifferent to the grossness of matter except when it is a means to an end—the uplift of the morel being of all round him and *consequently of himself*. He becomes a देश-विरत man. He now sacrifices his comforts more profusely so that he might live more uninterruptedly for his race and for his moral well-being. As his material wants decrease, he takes care that his moral wants increase; otherwise he loses his self-control and self-mastery. He becomes more and more qualified. He studies the relation of self to matter and tries to realize it in *experience as well. He becomes an ascetic when his self-control* and becomes so complete as to enable him to live an innocent and a completely unworldly life. When he fully realizes the self, he preaches and preaching *for the sake of others*, he attains final peace.

Harmlessness, truth-telling, non-theft, celibacy and unworldiness are the five vows of the more advanced-the monks. The rest-that is-the worldly men have got the same with certain limitation to suit the conveniences of life. The sacerdotal order is to live in accordance with the spirit and the sentiments of the age.

Let us contrast the current practical side of Jainism with the ideal as set up and shown before.

We observe here that the forms are kept up but the spirit from within is no more. The physical existence decays without a soul to enliven the whole organism. The religion has become a privileged order. It has been reduced to meaningless observances and sectarian professions. Widely schismatic beliefs obtain in view of minute differences of formula or observance. The vows of the Shravakas are observed without their being based on righteousness and its four accompanying qualifications. The monks rarely study religious texts. They have become sectarian and are more attached to schisms than to the original order of their Lord. Only a few understand and a lesser number can claim to explain Mahavira's *Syadvada*, which propagated his creed throughout India.

His early life teaches us obedience. Let us be obedient to the spirit of what he taught and how he acted. He teaches us perseverance after spiritual realization. Let us not stop where we find us to-day. Let us make way, slowly and cautiously but none the less uninterruptedly. He teaches broadmindedness. He respected his age and time. Let us study comparative religion and let us make our thought about his life and action more scientific in view of our age and thus restore it to its prestine logical vigor, rational foundation and let us purge it of superstition, metaphor and myth. Mahavira made monkly life more rigorous. The needs of his time required this stringency. Our time requires that the religious order should be based upon a different scheme altogether. Let it be made more active and more responsive to the needs of the world, ardent, educating, enthusiastic and unifying.

A beginning has already been made. Responsibility has increased. People have become more cautious. They have become less bigoted and more liberal. The priestly classes require more efficient organization. But the reform ought to begin from laymen. They will do more than the former in the uplift of their classes. Let their energies be directed to the provision of the educational needs of the community. Let them show by an all embracing activity that if they own money in millions, they utilize it in providing millions, that if they own a philosophy, they own it not for parade but for human amelioration. Then only our agitation will be reasonable and well-founded. "*Union is Strength.*"

I cannot refrain from remarking here that although it is undoubtedly certain that the life of Mahavira must have been held in high respect and admiration during the days when in his followers could be numbered Haribhadracharya and Hemachandracharya and others who distinguished themselves for their dialectician powers and their erudition in comparative religion, grammer, literature and *yoga*; the many unfortunate criticisms which some offered, and still offer, to Swami Vardhaman's life, were due to the very peculiar and sometimes ludicrous notions of Jainism, obtaining amongst the sacerdotal order of some Jain sects.

S. S. Jain Boarding,
Princess Street,
Bombay.

K. H. Kamdar B. A.

Some distinctive features of Lord Mahavira's Teaching.

(1) *Self-exertion:—*

Salvation according to Jainism, is quite independent of th worship or favour of any particular person or deity, born o yet to be born in the world. Though there is no gainsayin the fact the teaching was given, in its present form by the Lor Mahavir himself yet he never pretended to vouch-safe the sal vation of man through his worship alone. He did not even pos as one who would intervene on behalf of his worshippers in the working of the great Law viz. "Man reaps as he sows." He showed the utter futility of fetichism which predominated in his times, and deeply imprinted on the moral consciousness of humanity that spells and prayers and sacrificial formulœ and such other processes employed to humour innumerable elemental deities were only calculated to impair their spiritual health and suppress the divinity, that lay within them. He convinced the people that fire, sun, water, lightening, rain, dawn etc, were only the phenomena of nature subject to fixed laws and all the entreaties of men either for their protection or welfare did but fall on deaf ears. He dissipated their notions that those lifeless elements could ever consciously or intelligently operate to their harm or benefit. He succeeded in winning mankind back to their normal state and awakened them to their inner granduer and infinite possibilities of their unfoldment, directing their energies in the channels of pure spirituality. He taught that man was God in embryo and it was only through self-endavour and self-exertion that the latent Godhood was to be realized. All adventitious aids were only but in the nature of addendum or impetus. If man obeyed the laws prevailing in the region of spirit, his salvation was assured. There was only one and not two paths leading to that supreme goal, and however undeviatingly followed it is sure to attain the goal, irrespective of any help from without. Favouritism he discouraged and denounced. He did not offer himself as an object of worship

for mankind, but only proclaimed to them that he had reached the acme of spiritual evolution and that they too might reach the same if they only followed the line along which he had walked. His only title to glory and our respect rests on the basis that he discovered the laws, which if followed in their entirety would ensure freedom from the thraldom of *sansara*.

(2) *Let live or Ahimsa*-Mahavira recognised the unity and grandeur not only of human beings only but of the whole sentient creation. Sub-human creatures, he preached, have equal rights with the human ones to live unmolested to the end of their natural lives. He abolished the oligarchy of man and established the democracy with equal rights for all creatures high or low to fully live out their allotted period of life. He formulated a scheme of grand practical utility, which recognised the brotherhood not of man only but of all the living creatures. Sub-human life is too sacred and sublime to be used as an offering in sacrificial rites. Though all contemporary creeds ecognised more or less the same code of morals but it was ractically confined within the narrow limits of the interests of uman beings only. Mahavira awakened the tender emotions d finer feelings of men towards their mute bretheren on e lower stages of evolution and thus humanised the society which he moved. Hurting or taking the life of animals was ating the growth of their evolution, and the violation of t fundamental law of nature is bound to re-act on the evolu- ary growth of those who break the law. The doctrine of -killing and sanctity of life is not based, as is generally osed, on the utility of lower creation to men. It rests on the ive principle that every member of the animate world has l right to live unmolested by others. Man is not the flower ation or the glory of God in the sense that he is entitled ake their less developed bretheren sub-servient to his n purposes. His greatness or superiority is not meant to ployed to check their progress or obstruct their growth, help them and quicken their evolution. When he does verse, the effect rebounds on his own unfoldment. Whoever

stands in the way of others' evolution, by means of thoug speech or act, retards his own advancement on the Path.

(3) *Live or improve and enlighten yourself.*-He declar the path of liberation equally open to all. Religion is a comm property of all who can take possession of it. It is not t exclusive monopoly of the upper class only, as was believed Mahavir's time. He dissipated the fallacy that only the hig born beings can practise religion. He delivered the messa of consolation to the masses that salvation was not reserv for an ambitious few. He swept away all arbitary distinctio of petty creeds and castes and made his banner the rallyi point for humanity in general whether they be high-born o low-born, twice-born (द्विज) or once-born. He introduced healthy spirit of liberalism in the society and made religion living vital thing and lifted it up from the low level of a pro fession into which it had fallen in those days. He told tha though the Path was long and the travel a weary one, ye all could pursue it if only determined to walk unswervingl along it and guard against wandering into tempting bye-ways. The supreme goal shines at the end of the hard journey, but the now struggling soul shall surely reach it one day if he persistently pushes on towards it. "Utilize all your opportunities, he said, to that one end, and subordinate all other purposes to it; Work not with a view to any earthly glory. Life is not a holiday enjoyment. It is meant for regeneration and growth, so conform it to that great object or-else you are doomed to degenerate and go down in the scale, and when once you are tending downward, there is no knowing where the fall shal cease. You can not stand still and stagnant. The laws of universe can not allow you to remain unmoved. However it is left to you to move either heavenward or hellward. Then why not look high and move towards God! Light up all your candles on the altar of the almighty principle that is slumbering in you. Awaken yourself therefore to your birthrights—Peace, Power, Bliss and Immortality."

(4) *Renunciation and asceticism:—*

There was no organised or constituted order of congregated ascetics before the advent of Lord Mahavira. He soon found that the minds of individual mendicants naturally and even unconsciously turn to earthly things when allowed to live singly. To set this right he instituted *Upashrayas* or resting-places for monks and created a highly specialized ideal of ascetic life leaving no loophole for the minds of the members of holy order to escape through, and created a very wholesome spiritual atmosphere in which the aspirants can maintain their lives immaculate. It appears that the worship of Shri Krishna had assumed an exasperatingly debased form and his early life had come to be invested with a disgustingly amorous aspect, in Mahavira's times. Tendencies of sensuel enjoyments were running high, and the rising tide of this demoralizing feeling, he endavoured hard to stem by guiding men to the ideal of asceticism and absolute renunciation both of which he examplified in his own self.

The very great emphasis that he laid on the efficacy of fasts and suppressing of the senses, sometimes verging almost on the torturing of the flesh is suggestive of the revulsion of feeling that laboured to bring about in the minds of men from the pleasures of the senses which, it seems, were incorporated with the prevailing modes of religious practices in those days. Shri Krishna's noble teaching was distorted and he was identified with pleasures of an unhallowed character. Such a spirit of amorous indulgence though wholly inconsistent with his teaching in the immortal Bhagwat Gita, had, somehow, stolen in upon his followers. These unhealthy and highly immoral tendencies were supplanted by a strong wave of asceticism under the mighty leadership of Lord Mahavira.

18-7-1914. SUSHIL.

Jaina Literature.

As Professor Jacobi Says (Jaina Sutras, 2 XXVII).

"The records of the Buddhists and Jainas about the [illegible] losophic ideas current at the time of the Buddha and the [illegible] havira, meagre though they by [he is speaking of the inciden[illegible] references to the ideas they did not accept], are of the great[illegible] importance to the historian of that epoch."

Of these records the Pali ones (thanks, in great part, to t[illegible] continuous efforts, during the past twenty years, of the P[illegible] Text Society) are very nearly all now available. We can [illegible] not only what they do, but (which is often of even more in[illegible] portance) what they do not, contain. The Jain records a[illegible] unfortunately as yet known only in fragments. It is the greatest desideratum for the history of this period that they should b[illegible] made accessible in full. The philosophical and religious specula[illegible] tions contained in them may not have the originality or in[illegible] trinsic value either of the Vedanta or of Buddhism. But they are none the less historically important because they give evidence of a stage less cultured, more animistic, that is to say, earlier. And incidentally they will undoubtedly, be found, as the portions accessible already show, to contain a large number of important references to the ancient geography, the political divisions, the social and economical conditions of India at a period hitherto very imperfectly understood.

It is difficult to appreciate the objections made to the authenticity and authority of these documents. The arguments advanced in 1884 by Professor Jacobi (in Jaina Sutra I, XXXVII-XLV) seem quite incontrovertible, and indeed they have not been seriously disputed. The books purport to be substantially the ones put together in the fourth century B.C. when Bhadrabahu was head of the community. The Jains themselves, of all divisions or schools, acknowledge that there had been older books (the Purvas, the Former ones), now lost

Had they been inventing the story, this is not the way which they would have put it. They would have claimed th the existing books were the original literature of their Orde The linguistic and epigraphic evidence so far available confirm in many respects both the general reliability of the tradition current among the Jains, and the accuracy of this particula detail. Of course the name given in this tradition to the older books cannot have been the original name. They were only "former" as compared with the eleven Angas that are still preserved. And the existing books, if of the fourth century, can only be used with critical care as evidence of institutions, or events, of the sixth century B. C. Still, even so, we have here important materials for Indian History, at present only very imperfectly utilised.

× × × × ×

They (Buddhists) probably, at least during the fourth and third centuries B. C., formed the majority of the people. And the movement of thought out of which all these schools (Buddhists and Jains) arose, so far from being a negligible quantity, as the priestly books suggest, was one of the most dominant factors the historian of the fourth, fifth and sixth centuries B. C. has to consider.

—*Extracts from Buddhist India.*

Jainism and Jain Records.

Professor L. P. Tessitori in his letter dated 12th June 1914 o Hon. Secretary, Jain Graduates' Association states inter a lias s follows:—

"Certainly the love and admiration I feel for Jainism is a ry strong one, and, though my present appointment as an itor of the Bardic chronicles of Rajputana has now caused studies to take a somewhat different course, yet I will con-

tinue paying all my attention to Jainism and sympathizing with its noble principles, inspired as they are to the purest feelings of sound morality and universal brotherhood. I am a believer in a new revival of the Jain religion, and consider it as already started. The present activity of the Jain community is the best prognostic.

It is a matter of great pleasure to me to know that even in studying the history of Rajputana, I can expect great help from Jain records. In utilizing these records, I will never forget to emphasize the fact that they are derived from Jain sources and that we are indebted to the Jains for them. The great influence exercised by the Jains in Western India, in Gujarat and Rajputana, in medieval times, is only vaguely known to the present day. I will do my best to bring it into prominence, in the light of historical documents."

બાલકની ફુલ પાંખડિ વ્હાલા !
સ્વિકારજો કરે કાલાવાલા !
ભક્તિ ફુલ તવ ચરણે ઓજસ પૂર ! લલિત
વર પર્યુષણ પર્વે આરાધી !
મનડાના સૌ મેલ પખાળી !
" મિથ્યા દુષ્કૃત " પશ્ચાત્તાપે પૂર ! લલિત
મણિ-મન્દિર-પાદરા. } પાદરાકર.

બારપૂજા.

ગોકુલ મથુરાં રે વ્હાલા—એ દેશી.

ચિદાનંદનરે દેહે, રચિયે પૂજા અધિક સનેહે,
નવ નવ ભાતે રે કરિયે, જિમ ભવસાગર હેલે તરિયે,
ચેતન પ્યારા રે, જિન પૂજા કરિ લહો ભવપારા. ૧
નમણ કરિયે રે મન રંગે, ચર્ચો કેશર પ્રભુ નવ અંગે,
ફુલની ફુટરી રે માલા, કંઠે ઠવો પંચ રંગ રસાલા— ચેતન૦ ૨
ધૂપ દીપ રે મનોહાર, અક્ષત નૈવેદ્ય ફલ સુરસાલ,
શ્રી જિનવરજી જગદાધાર, ગાવો ગીત ગાન મનોહાર— ચેતન૦ ૩
દરિસણ ચરણને રે નાણ, તપ એ ચઉદા પૂજા જાણ,
આરાધક તેહને રે કહીયે, પૂજા દ્વાદશ ભેદે લહીયે. ચેતન૦ ૪
પાર્શ્વનમન પદ ધારી, વરિયા જિન ઉત્તમ શિવનારી,
તસ પદ પદ્મને રે વંદો, રૂપવિજય પદ લહી આનંદો ચેતન. ૫
—રૂપવિજય (પદ્મવિજય શિષ્ય)

પ્રભુનું નામ વિસ્મરણ.

(વેલાવલ)*

રે મન !, કયુ જિનનામ વિસાર્યો.
વિષય વિકાર મદામદ ધાર્યો, જનમ 'જુઆ જયું' હાર્યો— રે મન ! ૧
જિને તેરુ નરદેહ દીની વંસી ઉનાંવ ઉદાર્યો,
યા નેનુડું તેં શઠ વ્હાલ, એક પલક ન સંભાર્યો— રે મન ! ૨
નહિ કછુ દાન વિવધ નર પૂજા, નહિ જિનનામ ઉચાર્યો,
જિનવચન ભવિજનક્રિયા, કાલ ભલું કર ઉહાર્યો— રે મન ! ૩
અરે મેં મૂરખ કયા ઉદર ભે, બેર બેર ચતન ગુંચાર્યો.
હરખચંદ વર્દમાન જિનેશ્વર, ભાવકર મુદ્દ ન સંભાર્યો. રે મન ! ૪
—હરખચંદ ભતા.

* [illegible]
[illegible]

આત્મનિંદા ને વીરને વિનતિ.

૧

વીર જિણેસર ! સાહિબ મેરા, પાર ન લહું તેરા,
મહેર કરી ટાલો મહારાજજી ! જનમ મરણના ફેરા હો,
જિનજી ! અબ હું શરણે આવ્યો— ૧
ગર્ભાવાસ તણાં દુઃખ મોહોટાં, ઉંધે મસ્તક રહિયો,
મલમૂતરમાંહે લપટાણો, એહવો દુઃખ મેં સહિયો હો— જિનજી ! ૨
નરક [1]નિગોદમાં ઉપનો ને [2]ચવિયો, સૂક્ષ્મ બાદર થઇયો;
વેંધાણો [3]સુઇને અગ્રભાગે, માન તિહાં કિહાં રહિયો ! હો— જિનજી ! ૩
નરકતણી વેદના અતિ ઉલસી, સહી તે જીવે બહુ;
[4]પરમાધામીને વશ પડીયો, તે જાણો તમે સહૂ હો— જિનજી ! ૪
તિર્યંચતણા ભવ કીધા ઘણેરા, વિવેક નહીંય લગાર;
નિશિદિનનો વ્યવહાર ન જાણ્યો, કેમ ઉતરાયે પાર. ! હો— જિનજી ! ૫
દેવતણી ગતિ પુણ્યે હું પામ્યો, વિષયા રસમાં ભીનો;
વ્રત પચ્ચખાણ ઉદય નવિ આવ્યાં, તાન માનમાંહિ લીનો હો—જિનજી ! ૬
મનુષ્ય જનમ ને ધર્મસામગ્રી, પામ્યો છું બહુ પુણ્યે:
રાગ દ્વેષ માંહે બલિયો, ન ટલી મમતા બુદ્ધિ હો— જિનજી ! ૭
એક કંચન ને કામિની, તેહ શું મનડું [5]બાધું;
તેના ભોગ લેવાને હું ઘરો, કેમ કરી જિનધર્મે સાધું ! હો—જિનજી !—૮
મનની દોડ કીધી અતિ ઝાઝી, હું છું [6]કોક જડ જેહવો;
'રવિ' [7]કવિકલ્પમેં જન્મ ગયો, પુનરપિ પુનરપિ તેહવો હો— જિનજી ! ૯
ગુરુ ઉપદેશમાં હું નથી ભીનો, નાવી સદ્દહણા સ્વામી !
હવે વડાઈ જોઇએ તમારી, ખિજમતમાંહિ છે ખામી હો— જિનજી ! ૧૦
ચાર ગતિમાંહે રડવડિયો, તોએ ન સીધાં કાજ;
જ્ઞાન કહે તારો સેવકને, બાંહે ગ્રહ્યાની લાજ હો— જિનજી ! ૧૧

જ્ઞાનદાસ ખારક

૨

(નમો ભવિ ભાવશું એ—એ દેશી.)

સિદ્ધારથરાયકુલતિલો એ, ત્રિશલામાતમલ્હાર તો
અવનિતલે તુમે અવતર્યાએ, કરવા અમ ઉપગાર.
—જયો જિન વીરજી એ. ૧

---

૧ નિગોદમાં સૂક્ષ્મ જીવ કે જેનું-જેના જેવું સ્વરૂપ જૈનધર્મમાં સ્વતંત્ર હોય કોઈ ધર્મમાં કરવામાં આવ્યું નથી. ૨ ચ્યુત થયો. ૩ સોય (સીવવાની) ૪ પરમાધર્મિક-અધર્મી પાપી હોય તેમને નરકવાસી જીવોને દુઃખ આપવાના અધિકારીનું નામ છે. ૫ બાંધ્યું-લગાડ્યું. ૬ કોઈ. ૭ કવિકુલ.

મેં અપરાધ કર્યા ઘણા એ, કહેતાં ન લહું પાર તો;
તુમ ચરણે આવ્યા ભણી એ, જો તારે તો તાર. જો૦ ૨
આશ કરીને આવિયો એ, તુમ ચરણે મહારાજ તો;
આવ્યાને ¹ઉવેખશો એ, તો કિમ રહેશે લાજ ?— જો૦ ૩
કર્મ ²અલુંજણ આકરાં એ, જનમ મરણ જંજાલ તો;
હું છું એહથી ³ઉભગ્યો એ, છોડાવો દેવદયાલ !— જો૦ ૪
આજ મનોરથ મુજ ફળ્યા એ, નાઠાં દુઃખ દંદોલ તો;
તૂઠો જિન ચોવીશમો એ, પ્રગટ્યો પુણ્યકલ્લોલ— જો૦ ૫
ભવ ભવ વિનય તુમારડો એ, ભાવ ભક્તિ તુમ પાય તો;
દેવ દયા કરી દીજીએ એ, બોધિબીજ સુપસાય. જો૦ ૬

રાંદેર ——— —વિનયવિજય સં. ૧૭૩૮.

૩

(ગરબી પૂછે રે મહારા મરીયા રે—એ દેશી)

ચરણ નમી જિનરાજનાં રે, માગું એક પસાય;
મહારા વાલ્હા સ્વામી રે ! તુને વીનવું રે.
મહેર કરો મારા નાથજી રે, દાસ ધરો દિલમાંહ. મહારા૦ ૧
પતિત પાવન તે ઉદ્ધર્યા રે, [illegible]. મહારા૦
એક તુજને વીસારતાં રે, શી વાતે પ્રભુ ! લાજ ! મહારા૦ ૨
ઉત્તમ જન ઘન સરિખા રે, નવિ જોવે ઠામ કુઠામ; મહારા૦
પ્રભુ તુમારે કરુણાવડી રે, વહાલે અવિચલ ધામ. મહારા૦ ૩
તાત સિદ્ધારથ કુલતણો રે, ત્રિશલાનંદન વીર; મહારા૦
લંછન કેસરી જાણીએ રે, કંચનવાન શરીર. મહારા૦ ૪
તુમ વિના પ્રભુ ! [illegible] રે, [illegible]; મહારા૦
[illegible] રે, [illegible]. મહારા૦ ૫
[illegible] રે, [illegible]; મહારા૦
[illegible] રે, [illegible]. મહારા૦ ૬
[illegible] રે, [illegible]; મહારા૦
[illegible] પ્રભુ જિન વીરજી રે, [illegible]. મહારા૦ ૭

[illegible] ——— [illegible] ([illegible])

૪

([illegible] દેશી.)

[illegible] રે, [illegible] !
[illegible] રે.
[illegible] રે, [illegible] !
[illegible] રે—૧

૧ [illegible]. ૨ [illegible] ૩ [illegible].

અશુભ મોહ જો મેટિયે રે, કાંઈ શુભ પ્રભુ કરે ખાસ રે; પ્રભુજીને૦
વીતરાગે પ્રભુ ધ્યાઈએ રે, કાંઈ તો પણ રાગે કહાય રે, પ્રભુજીને૦ ૨
નામ ધ્યાતા જો ધ્યાઈએ રે, કાંઈ પ્રેમ વિના નહિ તાન રે; પ્રભુજીને૦
મોહવિકાર જિહાં તિહાં રે, કાંઈ કિમ તરિયે ગુણધામ ! રે ! પ્રભુજીને૦ ૩
મોહબંધ જગ બાંધિયો રે, કાંઈ બંધ જિહાં નહિ શોર રે; પ્રભુજીને૦
કર્મબંધ ન છોડશે રે, કર્મબંધન મરે જોર રે. પ્રભુજીને૦ ૪
તેહમાં શો પાડ ચડાવિયેરે ! કાંઈ તુમે શ્રી મહારાજ ! રે; પ્રભુજીને૦
વિણ કરણી જો તારશો રે, કાંઈ તો સાચા જિનરાજ રે. પ્રભુજીને૦ ૫
પ્રેમમગનની ભાવના રે, કાંઈ ભાવ તિહાં ભવપાર રે; પ્રભુજીને૦
ભાવ તિહાં ભગવંત છે રે, કાંઈ ઉલસે આતમ સાર રે. પ્રભુજીને૦ ૬
પૂરણ ઘટ ભીતર ભર્યો રે, કાંઈ અનુભવ અનુહાર રે; પ્રભુજીને૦
આતમ ધ્યાને ઓળખી રે, કાંઈ તરશું ભવનો પાર રે. પ્રભુજીને૦ ૭
વર્ધમાન ! મુજ વીનતિ રે, કાંઈ માનજો નિશદીશ રે; પ્રભુજીને૦
મોહન કહે મનમંદિરે રે, કાંઈ વસિયો તું વિશ્વાવીશરે. પ્રભુજીને૦ ૮

—મોહનવિજય.

કપાસણ મહાવીર ૫

વીર સુણો મોરી વીનતી વાત મનની હો કહું જોડી હાથ કે;
બાળકની પરે વીનવું મોરા સ્વામી ! હો, સુણો ત્રિભુવનનાથ કે. વીર૦ ૧
તુમ દરશન વિણ હું ભમ્યો, મુજ સ્વામી હો ભવસમુદ્ર મઝાર કે;
દુઃખ અનંતાં મેં સહ્યાં, તે કહેતાં હો નવિ આવે પાર કે. વીર૦ ૨
પર ઉપગારી તુમે પ્રભુ, દુઃખ ભાંજો હો જગ દીનદયાળ કે.
તેણે તુમ ચરણે આવીયો, સ્વામી ! મુજને હો નિજ નયણ નિહાળ કે. વીર૦ ૩
અપરાધી પણ ઉદ્ધર્યા, કહું કેતા હો તેરા અવદાત કે;
સાર કરો હવે માહરી, મન માંહી હો આણી મોરી વાત કે. વીર૦ ૪
અવગુણી પણ ઉદ્ધર્યા, તે ઉપર હો કરિ કરુણા સ્વામી કે;
પરમ ભગત હું તાહરો, તેને તારો હો નહી ઢીલનો કામ કે. વીર૦ ૫
શૂલપાણિ પ્રતિબુઝવ્યો, જેણે કીધા હો તુજને ઉપસર્ગ કે;
ડંખ દિયો ચંડકોશીએ, તેહને દીધો હો તસ આઠમો સર્ગ કે. વીર૦ ૬
ગોશાલે અવગુણ કર્યો, કીધા તોરા હો બોલ્યો અવરણવાદ કે;
'તે બળતો તેં રાખીયો,' શીતલેશ્યા હો મૂકી સુપ્રસાદ કે. વીર૦ ૭
એ ગુણ છે દુઃખદાયીયો, એમ કહેતો હો આવ્યો તુમ તીર કે;
તે ગોપને તેં કીયો, પોતાનો હો કાંઈ તન ચાકર કે. વીર૦ ૮
ચરણ ઉથાપી તાહરાં, જે જમાડ્યો હો તુજ સાથે જમાલિ કે;
તેહને પણ પંદરે ભવે, શિવગામી હો કીધો તેં કૃપાળ કે. વીર૦ ૯
અઇમુત્તો ઋષિ જે રમ્યો, જળમાંહી હો બાંધી માટીની પાળ કે;
તારી બેઠી પાતરી, તેં તાર્યો હો તેહને તતકાળ કે; વીર૦ ૧૦

બાર વરસ વેશ્યા ઘરે, રહ્યા મૂકી હો કાંઇ સંયમ ભાર કે;
તે નંદીષેણ ઉદ્ધર્યો, શિવપદવી હો દીધી તસ સાર કે. વીર૦ ૧૧
પંચ મહાવ્રત પરિહરી, ઘરવાસે હો રહ્યો વર્ષ ચોવીશ કે;
તે પણ આર્દ્રકુમારને, તેં તાર્યો હો કાંઇ વીશવાવીશ કે. વીર૦ ૧૨
રાય શ્રેણિક રાણી ચેલણા, રૂપ દેખી હો ચિત્ત ચુક્યા જેહ કે;
સમવસરણ સાધુ સાધ્વી, તેં કીધા હો આરાધિક તેહ કે વીર૦ ૧૩
વ્રત નહી નહી આખડી, નહિ પોસહ હો વળિ નહી તસ દિખ્ખ કે;
તે પણ શ્રેણિક રાયને, તેં કીધો હો સ્વામી આપ સરીખ કે. વીર૦ ૧૪
એમ અનેક તેં ઉદ્ધર્યા, કહું કેતા હો તોરા અવદાત કે;
સાર કરો હવે માહરી, મનમાંહી હો આણી મીરી વાત કે. વીર૦ ૧૫
સંયમ શુદ્ધ પળે નહી, નહી તેવું હો મુજ દર્શન જ્ઞાન કે;
પણ આધાર છે એટલો, એક તાહરો હો ધરૂં નિશ્ચળ ધ્યાન કે; વીર૦ ૧૬
મેહ મહીતળે વરસતો, નવિ જોવે હો તેહ ઠામકુઠામ કે;
મિઠ્ઠા સહુએ ગુણ કરે, સ્વામી ! સારો હો મુજ વંછિત કામ કે. વીર૦ ૧૭
તુમ નામે સુખ સંપદા, તુમ નામે હો જાયે દુઃખ દૂર કે;
તુમ નામે વંછિત ફળે, તુમ નામે હો નિત્ય આણંદ પૂર કે વીર૦ ૧૮

કળશ

ઇમ નગર જેસલમેરમંડન, વીર જિન ચોવીશમો;
શાસનનાયક સિંહ લંછન, સેવતાં સુરતરુ સમો. વીર૦ ૧૯
જિનચંદ ત્રિશલામાતનંદન, સકળચંદ કળાનિલો;
વાચનાચાર્ય સમયસુંદર, ગુણ્યો ત્રિભુવનગુણતિલો. વીર૦ ૨૦

સમયસુંદર.

શ્રી મહાવીરસ્વામીના સત્તાવીશ ભવ.

દોહા.

શ્રી શુભવિજય સુગુરુ નમી, નમી પદ્માવતી માય;
ભવ સત્તાવીશ વર્ણવું, સુણતાં સમકિત થાય. ॥ ૧ ॥
સમકિત પામે જીવને, ભવ ગણતીએ ગણાય;
જો વળી સંસારે ભમે, તો પણ મુગતે જાય. ॥ ૨ ॥
વીર જિનેશ્વર સાહિબો, ભમિયો કાળ અનંત;
પણ સમકિત પામ્યા પછી, અંતે થયા અરિહંત. ॥ ૩ ॥

ઢાળ ૧.

(કપૂર હોય અતિ ઉજળો રે—એ દેશી.)

પહેલે ભવે એક ગામનો રે, રાય નામે નયસાર;
કાષ્ઠ લેવા અટવી ગયો રે, ભોજન વેળા થાય રે.
પ્રાણી ધરિયે સમકિત રંગ,
જિમ લહિયે સુખ અભંગ રે; પ્રાણી૦ ૧

મન ચિંતે મહિમાનીલો રે, આવે તપસી કોય,
દાન દેઈ ભોજન કરૂં રે, તો વંછિત ફળ હોય રે. પ્રાણી ! ૨
મારગ દેખી મુનિવરા રે, વંદે દેઈ ઉપયોગ;
પૂછે 'કેમ ભટકો ઈહાં રે,' મુનિ કહે સાથ વિજોગ રે. પ્રાણી ! ૩
હરખભરે તેડી ગયો રે, પડિલાભ્યા મુનિરાજ;
ભોજન કરી કહે 'ચાલીએ રે, સાથ ભેળા કરૂં આજ. રે. પ્રાણી ! ૪
પગવટીએ ભેળા કરયા રે, કહે મુનિ દ્રવ્ય એ માર્ગ;
સંસારે ભૂલા ભમો રે, ભાવ મારગ અપવર્ગ રે. પ્રાણી ! ૫
દેવ ગુરૂ ઓળખાવિયા રે, દીધો વિધિ નવકાર;
પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં રે, પામ્યો સમકિત સાર રે, પ્રાણી ! ૬
શુભ ધ્યાને મરી સુર હુઓ રે, પહેલા સર્ગ મઝાર;
પલ્યોપમ આયુ ચવી રે, ભરત ઘરે અવતાર રે, પ્રાણી ! ૭
નામે મરીચિ જોબને રે, સંયમ લીએ પ્રભુ પાસ;
દુષ્કર ચરણ લહી થયો રે, ત્રિદંડીક શુભ વાસ રે. પ્રાણી ! ૮

ઢાળ ૨

(વિવાહલાની દેશી.)

નવો વેષ રચે તેણી વેળા, વિચરે આદિશ્વર ભેળા;
જળ થોડે સ્નાન વિશેષ, પગ પાવડી ભગવે વેષ. ૧
ધરે ત્રિદંડ લાકડી મ્હોટી, શિર મુંડણ ને ધરે ચોટી;
વળી છત્ર વિલેપન અંગે, થૂલથી વ્રત ધરતો રંગે. ૨
સોનાની જનોઈ રાખે, સહુને મુનિ મારગ ભાખે;
સમોસરણે પૂછે નરેશ, 'કોઈ આગે હોશે જિનેશ ' ૩
જિન જંપે ભરતને તામ, 'તુજ પુત્ર મરીચી નામ;
વીર નામે થશે જિન છેલ્લા, આ ભરતે વાસુદેવ પહેલા ૪
ચક્રવર્તિ વિદેહે થાશી.' સુણી આવ્યા ભરત ઉલ્લાસે;
મરીચીને પ્રદક્ષિણા દેતા, નમી વંદીને એમ કહેતા. ૫
' તમે પુન્યાઈવંત ગવાશો હરિ ચક્રી ચરમ જિન થાશો;
નવિ વંદું ત્રિદંડિક વેષ, નમું ભક્તિએ વીર જિનેશ'. ૬
એમ સ્તવના કરી ઘર જાવે, મરીચી મન હર્ષ ન માવે;
' મ્હારે ત્રણ પદવીની છાપ, દાદા જિન ચક્રી બાપ. ૭
અમે વાસુદેવ ધુર થઈશું, કુળ ઉત્તમ મ્હારૂં કહીશું; '
નાચે કુળમદશું ભરાણો, નિચગોત્ર તિહાં બંધાણો. ૮
એક દિન તનુ રોગે વ્યાપે, કોઈ સાધુ પાણી ન આપે;
ત્યારે વંછે ચેલો એક, તવ મળિયો કપિલ અવિવેક. ૯
દેશના સુણી દિક્ષા વાંછે, કહે મરીચી ' લીયો પ્રભુ પાસે; '

રાજપુત્ર કહે 'તુમ પાસે લેશું અમે દિક્ષા ઉલ્લાસે. ૧૦
તુમ દરશને ધરમનો વ્હેમ,' સુણી ચિંતે મરિચી એમ;
મુજ યોગ્ય મળ્યો એ ચેલો, મૂળ કડવે કડવો વેલો. ૧૧
મરિચી કહે 'ધર્મ ઉભયમાં, દિક્ષા જોવન વયમાં;'
એણે વચને વધ્યો સંસાર, એ ત્રીજો કહ્યો અવતાર. ૧૨
લાખ ચોરાશી પૂરવ આય, પાળી પંચમે સર્ગે સધાય;
દસ સાગર જીવિત ત્યાંહી, શુભ વીર સદા સુખમાંહી. ૧૩

ઢાળ ૩

(ચોપાઇની દેશી.)

પાંચમે ભવ કોલ્લાગ સન્નિવેશ, કૌશિક નામે બ્રાહ્મણ વેષ;
એંશીલાખ પૂરવ અનુસરી, ત્રિદંડીપાને વેષે મરી. ૧
કાળ બહુ ભમીયો સંસાર, થુણાપુરી છટ્ઠો અવતાર;
બહોતેર લાખ પૂરવને આય, વિપ્ર ત્રિદંડીક વેષ ધરાય. ૨
સૌધર્મે મધ્યસ્થિતિયે થયો, આઠમે ચૈત્ય સન્નિવેશે ગયો;
અગ્નિદ્યોત દ્વિજ ત્રિદંડીયો, પૂર્વ આયુલખ સાઠે મૂઓ. ૩
મધ્યસ્થિતિયે સુર સર્ગ ઇશાન, દસમે મંદિર પુર દ્વિજ ઠાણ;
લાખ છપ્પન પૂરવાયુરી, અગ્નિભૂતિ ત્રિદંડીક મરી. ૪
ત્રીજે સરગ મધ્યાયુ ધરી, બારમે ભવ શ્વેતાંબીપુરી;
પુરવ લાખ ચુમ્માલીશ આય, ભારદ્વાજ ત્રિદંડીક થાય. ૫
તેરમે ચોથે સર્ગે રમી, કાળ ઘણો સંસારે ભમી;
ચઉદમે ભવ રાજગૃહી જાય, ચોત્રીશલાખ પૂરવને આય. ૬
થાવર વિપ્ર ત્રિદંડી થયો, પંચમે સર્ગ મરીને ગયો;
સોળમે ભવ કોડ વરસ સમાય, રાજકુમર વિશ્વભૂતિ થાય. ૭
સંભૂતિમુનિ પાસે અણગાર, દુક્કર તપ કરી વરસ હજાર;
માસખમણ પારણુ ધરી દયા, મથુરામાં ગોચરીએ ગયા. ૮
ગાયે હણ્યા મુનિ પડિયા વશા, વિશાખનંદી પિતરિયો હશા;
ગોશૃંગે મુનિ ગર્વે કરી, ગયણ ઉછાળી ધરતી ધરી. ૯
તપ બળથી હોજ્યો બળધણી, કરી નિયાણું મુનિ અણસણી,
સત્તરમે મહાશુક્રે સુરા, શ્રી શુભ વીર સત્તર સાગરા. ૧૦

ઢાળ ૪

(નદી યમુનાકે તીર, ઉડે દોય પંખીયાં—એ દેશી.)

અઢારમે ભવે સાત, સપને સૂચિત સતી;
પોતનપુરીયે પ્રજાપતિ, રાણી મૃગાવતી;
તસ સુત નામે ત્રિપૃષ્ટ, વાસુદેવ નિપન્યા,
પાપ ઘણું કરી સાતમી, નરકે ઉપન્યા. ૧
વીશમે ભવ થઇ સિંહ, ચોથી નરકે ગયા,

તિહાંથી ચવી સંસારે, ભવ બહુલા થયા,
બાવીશમે નરભવ લહી, પુણ્યદશા વર્યા,
ત્રેવીશમે રાજધાની, મૂકાયે સંચર્યા.
રાય ધનંજય ધારણી, રાણીયે જનમિયા, ૨
લાખ ચોરાશી પૂરવ, આયુ જીવિયા;
પ્રિયમિત્ર નામે ચક્રવર્તી, દીક્ષા લહી,
કોડી વરસ ચારિત્રદશા, પાળી સહી.
મહાશુક્ર થઇ દેવ, ઇણે ભરતે ચવી, ૩
છત્રિકા નગરીએ, જિતશત્રુ રાજવી,
ભદ્રા માય લખ પચવીસ, વરસ સ્થિતિ ધરી,
નંદન નામે પુત્ર, દીક્ષા આચરી.
અગીઆર લાખને એંશી, હજાર છસ્સે વળી. ૪
ઉપર પીસ્તાળીશ, અધિક પણ દિન રળી.
વીશસ્થાનક માસખમણે, જાવજ્જીવ સાધતા,
તીર્થંકર નામકર્મ, તિહાં નિકાચતા.
લાખ વરસ દીક્ષા, પર્યાય તે પાળતા, ૫
છવ્વીસમે ભવ, પ્રાણતકલ્પે દેવતા,
સાગર વીશનું જીવિત, સુખભર ભોગવે,
શ્રી શુભ વીર જિનેશ્વર, ભવ સુણજો હવે. ૬

ઢાળ ૫

(ગજરામારુજી ચાલ્યા ચાકરી રે.—એ દેશી.)

નયર માહણકુંડમાં વસે રે, મહાઋદ્ધિ ઋષભદત્ત નામ.
દેવાનંદા દ્વિજ શ્રાવિકા રે, પેટ લીધો પ્રભુ વિસરામ રે. ૧
બ્યાશી દિવસને અંતરે રે, સુર હરિણગમેષી આય;
સિદ્ધારથરાજા ઘરે રે, ત્રિશલા કૂખે છટકાય રે. ત્રિશલા૦ ૨
નવ માસાંતરે જનમિયા રે, દેવ દેવીયે ઓચ્છવ કીધ;
પરણી યશોદા જોબને રે, નામે મહાવીર પ્રસિદ્ધ રે. નામે૦ ૩
સંસાર લીલા ભોગવી રે, ત્રીશ વર્ષે દીક્ષા લીધ;
બાર વરસે હુઆ કેવળી રે, શિવવહુનું તિલક શિર દીધ રે. શિર૦ ૪
સંઘ ચતુર્વિધ સ્થાપીયો રે, દેવાનંદા ઋષભદત્ત પ્યાર;
સંયમ દેઇ શિવ મોકલ્યા રે, ભગવતીસૂત્રે અધિકાર રે. ભગવતી૦ ૫
ચોત્રીશ અતિશય શોભતા રે, સાથે ચઉદસહસ અણગાર.
છત્રીસહસ તે સાધવી રે, બીજો દેવ દેવી પરિવાર રે. ચોત્રી૦ ૬
ત્રીશ વરસ પ્રભુ કેવળી રે, ગામ નગર તે પાવન કીધ;
બહોંતેર વરસનું આઉખું રે, દિવાળીએ શિવપદ લીધ રે. દિવા૦ ૭

અગુરૂ લઘુ અવગાહને રે, પ્રાપ્યો સાદીઅનંત નિવાસ;
મોહરાયમલ્લ મૂળશું રે, તન મન સુખનો હોય નાશ રે. તન૦ ૮
તુમ સુખ એક પ્રદેશનું રે, નવિ માવે લોકાકાશ;
તો અમને સુખીયા કરો રે, અમે ધરીયે તુમારી આશ રે અમે૦ ૯
અખય ખજાનો નાથનો રે, મેં દીઠો ગુરૂ ઉપદેશ;
લાલચ લાગી સાહેબા રે, નવિ ભજીયે કુમતિનો લેશ રે. નવિ૦ ૧૦
મ્હોટાનો જે આશરો રે, તેથી પામીયે લીલ વિલાસ;
દ્રવ્યભાવ શત્રુ હણી રે, શુભવીર સદા સુખવાસ રે. શુભ૦ ૧૧

કળશ

ઓગણીશ એકે, વરસ છેકે, પૂર્ણિમા શ્રાવણ વરો;
મેં ગુણ્યો લાયક, વિશ્વનાયક, વર્દ્ધમાન જિનેશ્વરો.
સંવેગ રંગ, તરંગ ઝીલે, જસવિજય સમતા ધરો;
શુભવિજય પંડિત ચરણ સેવક, વીરવિજયે જય કરો. ૧૨

સંવત ૧૯૦૧ શ્રાવણ પૂર્ણિમા.

વીરવિજય (શુભવિજય શિષ્ય)

શ્રી મહાવીરસ્વામીનાં પાંચ કલ્યાણક.

દોહા.

પ્રેમે પ્રણમું સરસતિ, માગું અવિરળ વાણ, વીરતણા ગુણ ગાવશું, પંચકલ્યાણક ઠાણ. ૧
ગુણ ગાતાં જિનજીતણા, લહીએ ભવનો પાર સુખ સમાધિ હોય જીવને, સુણજો સહુ નરનાર

ઢાળ ૧ ગર્ભ કલ્યાણક.

(ચાલો ગરબે રમીએ રૂડા રાગશું જો.—એ દેશી.)

જંબુદ્વીપના ભરતમાં જો, રૂડું માહણકુંડ છે ગામ જો;
ઋષભદત્ત માહણ તિહાં વસે જો, તસ નારી દેવાનંદા નામ જો.
ચરિત્ર સુણો જિનજીતણાં જો, જેમ સમકિત નિર્મળ થાય જો, ૧
અડ મહાસિદ્ધિ સંપજે જો, વળી પાતક દૂર પલાય જો. ચ૦ ૨
ઉજ્જવલી છઠ્ઠ આષાઢની જો, યોગે ઉત્તરાફાલ્ગુની સાર જો;
પુષ્પોત્તર સુવિમાનથી જો, ચવિ કૂખે લીધો અવતાર જો. ચરિ૦ ૩
દેવાનંદા તેણી રાત્રીએ જો, સૂતાં સુપન લહ્યાં દસ ચાર જો;
ફળ પૂછે નિજ કંતને જો, કહે ઋષભદત્ત મન ધાર જો. ચ૦ ૪
ભોગ અરથ સુખ પામશું જો, તમે લહેશો પુત્ર રતન જો;
દેવાનંદા તે સાંભળી જો, કીધું મનમાં તહત્તિ વચન જો. ચ૦ ૫
સંસારિક સુખ ભોગવે જો, સુણો અચરિજ હુઓ નિરધાર જો;
સુરપતિ ચિત્તે ચિંતવે જો, કોઈ અનાદિનો અનુસાર જો. ચ૦ ૬

ચરમ જિનેશ્વર ઊપન્યા જો, દેખી હરખ્યો ઇંદ્ર મહારાજ જો;
સાત આઠ પગ સામો જઇ જો, એમ વંદન કરે શુભ સાજ જો. ચ૦ ૭
શક્રસ્તવ વિધિશું કરી જો, ફરી બેઠો સિંહાસન ઠામ જો.
મન વિમાસણમાં પડ્યું જો, ચિત્ત ચિંતવે સુરપતિ તામ જો. ચ૦ ૮
જિન ચક્રી હરિ રામજી જો, અંત પ્રાંત માહણકુળે જોય જો;
આવ્યા નહીં નહીં આવશે જો, એતો ઉગ્રભોગ રાજકુળે હોય જો. ચ૦ ૯
અંતિમ જિનેશ્વર આવિયા જો, એતો માહણકુળમાં જેહ જો;
એતો અચ્છેરાભૂત છે જો, થયું હુંડાવસર્પિણી તેહ જો; ચ૦ ૧૦
કાળ અનંત જાતે થકે જો, એહવાં દસ અચ્છેરાં થાય જો;
ઈણ અવસર્પિણીમાં થયાં જો, તે કહીયે છે ચિત્ત લાય જો. ચ૦ ૧૧
ગર્ભહરણ ઉપસર્ગનો જો, મૂળ રૂપે આવ્યા રવિ ચંદ જો.
નિષ્ફળ દેશના જે થઈ જો, ચમરો સૌધર્મે ચમરેંદ જો.
એ શ્રી વીરની વારમાં જો, કૃષ્ણ અમરકંકા ગયા જાણ જો. ચ૦ ૧૨
નેમિનાથને વારે સહી જો, સ્ત્રી તીર્થ મલ્લી ગુણખાણ જો. ચ૦ ૧૩
એકસો આઠ સિદ્ધા ઋષભને જો, વારે સુવિધિને અસંયતિ જો;
શીતળનાથ વારે થયું જો, કુળ હરિવંશની ઉત્પત્તિ જો. ચ૦ ૧૪
એમ વિચાર કરે ઇંદ્રજી જો, પ્રભુ નીચ કુળે અવતાર જો:
તેહનું કારણ શું અછે જો, એમ ચિંતવે હૃદય મઝાર જો.
ચરિત્ર સુણો જિનજીતણાં જો.

ચ૦ ૧૫

ઢાળ ૨.

(આસો માસે શરદ પુનમની રાત જો.—એ દેશી.)

ભવ મ્હોટા કહીએ પ્રભુના સત્યાવીશ જો, મરિચી ત્રિદંડી તે માંહે ત્રીજે ભવે રે જો;
જિહાં ભરત ચક્રીસર વંદે આવી જોય જો, કુળનો મદ કરી નીચગોત્ર બાંધ્યું તેહવે રે જો ૧
એણે માહણકુળમાં આવ્યા જિનવર દેવ જો, અતિ અણઘટતું એહ થયું થાશે નહિ રે જો;
જે જિનવર ચક્રી આવે નીચ કુળમાંય જો, છે આચાર ધરૂં ઉત્તમ કુળે સહી રે જો: ૨
એમ ચિંતી તેડ્યો હરિણૈગમેષી દેવ જો, કહે માહણ કુંડે જઈને એ કારજ કરો રે: જો
છે દેવાનંદાની કૂખે ચરમ જિણંદ જો, હર્ષ ધરીને પ્રભુને તિહાંથી સંહરો રે જો. ૩
નગર ક્ષત્રિયકુંડમાં સિદ્ધારથ ગેહ જો, ત્રિશલારાણી તેહની છે રૂપે ભલી રે જો;
તસ કૂખે જઈ સંક્રમાવો પ્રભુને આજ જો, ત્રિશલાનો જે ગર્ભ છે તે માહણકુળે રે જો. ૪
જેમ ઇંદ્રે કહ્યું તેમ કીધું તતખણ તેમ જો, બ્યાશી રાતને આંતરે પ્રભુને સંહર્યા રે જો.
મધ્યરાતે સુપનાં ચૌદે ત્રિશલા દેખીને શીઘ જો, ત્રિશલા દેખી ઉર સુપન મનમાં ધાર્યા રે જો
ગજ વૃષભ અને સિંહ લક્ષ્મી ફૂલની માળ જો, ચંદ્ર સૂરજ ધ્વજ કુંભ પદ્મસરોવર રે જો;
સાગરને દેવવિમાનને રત્નની રાશિ જો, ચૌદમે સુપને દેખી અગ્નિ મનોહર રે જો ૬
એમ સુપનાં દેખી હરખી ત્રિશલા નાર જો, પરભાતે ઉઠીને પિયુ આગળ કહે રે જો:

તે સાંભળી દિલમાં રાય સિદ્ધારથ નેહ જો, સુપનપાઠકને તેડી પૂછે ફળ લહે રે લો.
ત્રુમ હોશે રાજ અરથને સુત સુખ ભોગ જો, સુણી ત્રિસલાદેવી સુખે ગર્ભ પોષણ કરે રે ૭
ગર્ભ માતા હેતે પ્રભુજી રહ્યા સંલીન જો, તે જાણીને ત્રિસલા દુઃખ દિલમાં ધરે રે લો.
મેં કીધાં પાપજ ઘોર ભવોભવ જેહ જો, દૈવ અટારો દોષી દેખી નવિ શકે રે લો; ૮
મુજ ગર્ભ હર્યો જે કિમ પામું હવે તેહ જો, રાંકતણે ઘર રત્નચિંતામણિ કિમ ટકે રે લો
પ્રભુજીએ જાણી તતક્ષણ દુઃખની વાત જો, મોહ વિટંબન જાલિમ જગમાં જે લહું રે લો;
જુઓ દીસે વિણ પણ એવડો જાગે મોહ જો, નજરે બાંધ્યા પ્રેમનું કારણ શું કહું રે લો
પ્રભુ ગ થકી હવે અભિગ્રહ લીધો એહ જો, માત પિતા જીવતાં સંયમ લેશું નહિ રે લો;
એમ કરુણા આણી તુરત હલાવ્યું અંગ જો, માતાને મન ઉપન્યો હર્ષ ઘણો સહી રે લો
અહો ભાગ્ય! અમારૂં જાગ્યું સહિયર આજ જો, ગર્ભ અમારો હાસ્યો સહુ ચિંતા ગઈ રે લો,
એમ સુખભર રહેતાં પૂર્ણ હુવા નવ માસ જો, તે ઉપર વળી સાડીસાત રયણી થઈ રે લો.
તવ ચૈત્રતણી શુદિ તેરશ ઉત્તરા જોગ જો, જનમ્યા શ્રી જિન વીર હુઈ વધામણી રે લો,
સહુ ધરણી વિકસી જગમાં થયો પ્રકાશ જો, સુર નરપતિ ઘર વૃષ્ટિ કરે સોવનતણી રે લો.

ઢાળ ૩. જન્મ કલ્યાણક.

(મ્હારી સહી રે સમાણી.—એ દેશી.)

જનમ સમય શ્રી વીરનો જાણી, આવી છપ્પનકુમારી રે, જગ જીવન જિન જી.
જનમ મહોત્સવ કરી ગીતજ ગાયે, પ્રભુજીને જાઉ બલિહારી રે, જ૦ ૧
તતક્ષણ ઇંદ્ર સિંહાસન હાલ્યું, ઘોષ ઘંટ વજડાવી રે, જ૦
મળિયા કોડિ સુરાસુર દેવા, મેરૂ પર્વતે આવી રે, જ૦ ૨
ઇંદ્રો પંચરૂપે પ્રભુજીને, સુરગિરિ ઉપર લાવે રે. જ૦
યત્ન કરી હિયડામાં રાખે, પ્રભુને શીશ નમાવે રે; જ૦ ૩
એક કોડી સાઠલાખ કળશલા, નિર્મળ નીરે ભરિયા રે, જ૦
ન્હાનો બાળક એ કિમ સહસે, ઇંદ્રે સંશય ધરિયા રે; જ૦ ૪
અતુલબળિ જિન અવધે જોઇ, મેરૂ અંગૂઠે ચંપ્યો રે, જ૦
પૃથ્વી હાલકલ્લોલ થઈ તવ, ધરણીધર તિહાં કંપ્યો રે. જ૦ ૫
જિનનું બળ દેખીને સુરપતિ, ભક્તિ કરીને ખમાવે રે, જ૦
ચાર વૃષભનાં રૂપ ધરીને, જિનવરને ન્હવરાવે રે; જ૦ ૬
અમૃત અંગૂઠે થાપીને, માતા પાસે મેલે રે, જ૦
દેવ સહુ નંદિસર જાએ, આવતાં પાતક ઠેલે રે; જ૦ ૭
હવે પ્રભાતે સિદ્ધારથરાજા, અતિ ઘણા ઓચ્છવ મંડાવે રે, જ૦
ચકલે ચકલે નાચ કરાવે, જગતનાં દાણ છંડાવે રે; જ૦ ૮
બારમે દિવસે સજ્જન સંતોષી, નામ દીધું વર્દ્ધમાન રે, જ૦
અનુક્રમે વધતા આઠ વરસના, હુઆ શ્રી ભગવાન રે; જ૦ ૯
એક દિન પ્રભુજી રમવા ચાલ્યા, તોતોલા સંઘાતી રે, જ૦

ઇંદ્ર મુખે પ્રશંસા નિસુણી, આવ્યો સુર મિથ્યાતી રે; જ૦ ૧૦
ફણીધરરૂપે ઝાડે વળગ્યો, પ્રભુજીએ નાંખ્યો ઝાલી રે, જ૦
તાડ સમાન વળી રૂપ કીધું, મૂઠીએ નાંખ્યો ઉછાળી રે: જ૦ ૧૧
ચરણે નમીને ખમાવે તે સુર, નામ ધરે મહાવીર રે, જ૦
જેહવા તુમને ઇંદ્રે વખાણ્યા, તેહવા છો પ્રભુ ધીર રે, જ૦ ૧૨
માત પિતા નિશાળે ભણવા, મૂકે બાળક જાણી રે, જ૦
ઇંદ્ર આવી તિહાં પ્રશ્ન પૂછે, પ્રભુ કહે અર્થ વખાણી રે; જ૦ ૧૩
જોબનવય જાણી પ્રભુ પરણ્યા, નારી જશોદા નામ રે, જ૦
અઠ્ઠાવીશે વરસે પ્રભુનાં, માત પિતા સ્વર્ગે પામે રે; જ૦ ૧૪
ભાઇતણો અતિ આગ્રહ જાણી, દોય વરસ ઘરવાસી રે, જ૦
તેહવે લોકાંતિક સુર બોલે, પ્રભુ કહો ધર્મ પ્રકાશી રે; જ૦ ૧૫

ઢાળ ૪. દીક્ષા, જ્ઞાન, નિર્વાણ—કલ્યાણક.

(ધારે માથે પચરંગી પાઘ, સોનારો છોગલો મારુજી.—એ દેશી.)

પ્રભુ આપી વરસીદાન, ભલું રવિ ઊગતે જિનવરજી !
એક કોડીને આઠ લાખ, સોનૈયા દિન પ્રતે; જિ૦
માગસર વદિ દશમી, ઉત્તરા યોગે મન ધરી, જિ૦
ભાઇની અનુમતિ માગીને દીક્ષા વરી; જિ૦ ૧
તેહ દિવસથી પ્રભુ ચઉનાણી થયા, જિ૦
સાધિક એક વરસ તે ચીવરધારી રહ્યા; જિ૦
પછે દીધું બ્રાહ્મણને બે વાર ખંડોખંડ કરી, જિ૦
પ્રભુ વિહાર કરે એકાકી અભિગ્રહ ચિત્ત ધરી; જિ૦ ૨
સાડાબાર વરસમાં ઘોર પરિસહ જે સહ્યા, જિ૦
શૂળપાણિ ને સંગમ દેવ ગોવાળના કહ્યા; જિ૦
ચંડકોશી ને ગોવાળે ખીર રાંધી પગ ઉપરે, જિ૦
કાને ખીલા ઠોક્યા તે દુષ્ટ સહુ પ્રભુ ઉદ્ધરે; જિ૦ ૩
લેઇ અડગના ભાગા સાનભણ્યા તરિયાં, જિ૦
પ્રભુ પર-ઉપકારી સુખ દુઃખ સમ ધરિયાં, જિ૦
છમાસી બે ને નવ ચોમાસી કહીએ રે, જિ૦
અઢીમાસ ત્રિમાસ દોઢમાસ એ બે બે લહીએ રે, જિ૦ ૪
ષટ્ કીધા બે બે માસ પ્રભુ સોહામણા, જિ૦
બાર માસને પખ બહોંતેર તે રળિયામણા, જિ૦
છઠ્ઠ બસેં ઓગણત્રીસ બાર અઠ્ઠમ વખાણીએ, જિ૦
ભદ્રાદિ પ્રતિમા દિન બે ચાર દશ જાણીએ, જિ૦

સાડાબાર વરસે તપ કીધા વિણુ પાણીયે, જિ૦
પારણાં ત્રણુસેં ઓગણુપચાસ તે જાણીએ, જિ૦
તવ કર્મ ખપાવી ધ્યાન શુકલ મન ધ્યાવતા, જિ૦
વૈશાખ શુદિ દશમી ઉત્તરા જોગે સોહાવતા, જિ૦ ૬
શાલિવૃક્ષ તળે પ્રભુ પામ્યા કેવળનાણુ રે, જિ૦
લોકાલોકતણુા પરકાશી થયા પ્રભુ જાણુ રે, જિ૦
ઇંદ્રભૂતિ પ્રમુખ પ્રતિબોધી ગણુધર કીધ રે. જિ૦
સંઘ થાપના કરીને ધર્મની દેશના દીધ રે; જિ૦ ૭
ચૌદસ હસ ભલા અણુગાર પ્રભુને શોભતા, જિ૦
વળી સાધવી સહસછત્રીશ કહી નિર્લોભતા, જિ૦
ઓગણુસાઠ સહસ એકલાખ તે શ્રાવક સંપદા, જિ૦
તિન લાખને સહસ અઢાર તે શ્રાવિકા સંપદા; જિ૦ ૮
ચૌદપૂરવધારી ત્રણુશેં સંખ્યા જાણીયે, જિ૦
તેરશેં ઓહિનાણી સાતશેં કેવળી વખાણીયે, જિ૦
લબ્ધિધારી સાતશેં વિપુલમતિ વળી પાંચશેં, જિ૦
વળી ચારશેં વાદી તે પ્રભુજી પાસે વસે; જિ૦ ૯
શિષ્ય સાતશેં ને વળી ચૌદશેં સાધવી સિદ્ધ થયાં, જિ૦
એ પ્રભુજીનો પરિવાર કહેતાં મન ગહગહ્યાં, જિ૦
પ્રભુજીએ ત્રીસ વરસ ઘરવાસે ભોગવ્યાં, જિ૦
છદ્મસ્થપણામાં બાર વરસ તે જોગવ્યાં; જિ૦ ૧૦
ત્રીસ વરસ કેવળ બેતાલીશ વરસ સંયમપણું, જિ૦
સંપૂરણુ બહોતેર વરસ આયુ શ્રી વીરતણું, જિ૦
દિવાળી દિવસે સ્વાતિનક્ષત્ર સોહંકર, જિ૦
મધ્યરાતે મુગતિ પહોન્યો પ્રભુજી મનોહર; જિ૦ ૧૧
એ પાંચકલ્યાણુક ચોવીશમા જિનવરજીતણાં, જિ૦
તે ભણુતાં ગણુતાં હરખ હોવે મનમાં ઘણાં, જિ૦
જિનશાસન નાયક ત્રિસલાસુત ચિત્ત રંજણો, જિ૦
ભવિયણુને શિવસુખકારી ભવભયભંજણો; જિ૦ ૧૨

કળશ.

જય વીર જિનવર, સંઘસુખકર, શુણ્યો અતિ ઉત્સુક ધરી;
સંવત સત્તર એકાશીયે, સુરત ચોમાસુ કરી,
શ્રી સાહજસુંદર તણો સેવક, ભક્તિશુ એણીપરે કહે,
પ્રભુજીશું પૂરણુ પ્રેમ પામ્યો, નિત્યલાભ વંછિત લહે. ૧૩ ઇતિ

સુરત સં. ૧૭૮૧. —નિત્યલાભ (સહજસુંદર શિષ્ય)

+वीर पूर्वभव समालोचना.

આસન ઉપકારી શ્રી વીર પરમાત્માના ગુણોત્કીર્તન કરવાના આ અતિ માંગલિક પ્રસંગે આપણે તેઓશ્રીના ચરિત્ર ઉપર કેટલીક બાબતોપર દૃષ્ટિ નિક્ષેપ કરી તેમાંથી કાંઈક સાર વિચારીએ. ત્યાં પ્રથમ આપણે એક આત્માના વિકાસક્રમ અથવા ઉત્ક્રાન્તિ માર્ગને અંગે જૈનશાસ્ત્ર શું કહે છે તે વીર પરમાત્માના પશ્ચાત્ ભવોને અંગે વિચારીએ અને તેની સાથે કર્મની પ્રચુરતા, કારણનું સ્વરૂપ અને મહત્ સ્વરૂપ અત્રાંતર વિષયો નરીક આપણે પ્રસંગે વિચારી જઈશું. ઉત્ક્રાન્તિના નિયમોને અંગે જૈનગ્રંથોમાં બહુ વિચાર્યું છે અને તેને અંગે કર્મનો જે સિદ્ધાન્ત અત્ર બતાવવામાં આવ્યો છે અને તે વિષયને અંગે અનેક દૃષ્ટિથી ચર્ચા કરી છે તે અતિ ખેંચાણકારક, સમજવા યોગ્ય અને નિયમસરની ગોઠવણ જણાય આવે છે. એનાં ચૌદ ગુણસ્થાનકનું વર્ણન કર્મની આઠ પ્રકૃતિ, તેમાં એકસો અઠ્ઠાવન ભેદો, તેના પેટા ભાગ, તે પ્રત્યેકના દરેક ગુણસ્થાનકે બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા, કર્મોમાં થતાં ઉદ્વર્તન સંવર્તન વિગેરે તથા લેશ્યાસ્થાનો એવી સુંદરરીતે અને એવી એક સરખી રીતે અવિરોધપણે બતાવવામાં આવ્યા છે કે જેઓ એ નિયમ વાંચે વિચારે છે તેઓ તેનું રહસ્ય જાણે છે ત્યારે જરૂર હર્ષોદ્ગાર કાઢે છે. એ સમજવા માટે બહુ ધીરજ અને સ્થિરતાની જરૂર છે, પરંતુ તેના એક બે બહુ વિશાળ નિયમો આપણે અહીં વિચારીએ: પ્રથમ હકીકત એ છે કે કરેલ ક્રિયાના ફળ તરીકે કર્મને ભોગવ્યા સિવાય ચાલતું નથી અને અતિ નિવિડ કર્મો કરવાથી પ્રાણી પોતાની ઉત્ક્રાન્તિમાં આગળ વધ્યો હોય છે તે અવકાશ જઈને પાછો પડે છે. સાધારણરીતે ચેતનનો સ્વભાવ પોતાના ગુણો સવિશેષપણે પ્રગટ કરી તેમાં વધારો કરવાનો છે, પરંતુ તેને [illegible] એ બે વિભાવને વશ થઈ જાય, કષાયપરિણતિને આધીન થઈ જાય અને [illegible]માં રમણ કરવા મંડી જાય તો પોતાના ગુણો પ્રગટ થયેલા હોય તેપર પણ આવરણ [illegible] થઈ પોતે નીચે ઉતરી જાય છે, પાછો હઠી જાય છે અને અધઃપાત કરે છે મનુષ્ય ગતિ સુધી ઉત્ક્રાન્તિમાં ઉંચે આવ્યા પછી નિવિડ આચરણો કરવાથી પ્રાણી વનસ્પતિ આદિમાં ઉતરી જાય છે. ત્યાંથી પાછો ફરીવાર ઉન્નત સ્થિતિએ આવતાં પણ સમય નકામો ગાળી નાખે છે. ત્યારે વર્તમાન કાળમાં જેને ઉત્ક્રાન્તિવાદ અથવા Theory of Evolution કહેવામાં આવે છે અને જૈનનો વિકાસક્રમ એ બે વચ્ચે મોટો તફાવત છે તે એ છે કે અહીં ઉત્ક્રાન્તિ સાથેજ અમુક સંયોગોમાં અપક્રાન્તિ [illegible] રહે છે એટલે અહીં Evolution સાથે Involutionપણ થાય છે. વીર પરમાત્માના પૂર્વભવને અંગે હકીકત ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય હોવાથી અને તદુપરાંત [illegible] સંબંધમાં ઘણી વખતે સ્ખલના થતી હોવાથી અહીં તે વાતપર ખાસ લક્ષ્ય દોરવાનું [illegible] ધારવામાં આવ્યું છે. ઉત્ક્રાન્તિવાદમાં અહીં એટલું બતાવવું યોગ્ય ગણાશે કે પ્રાણી [illegible] અત્યંત સ્થિતિમાંથી સર્વજ્ઞની હદસુધી વિકાસને અગ્રેસર જઈ શકે છે, પૃથ્વી વનસ્પતિ આદિ તદ્દન નીચી પંક્તિની ગતિમાંથી અસાધ્ય અવસ્થાવાળી ગતિ સુધી વિકાસ

+ મુંબઈમાં આ વર્ષે ઉજવાયેલી મહાવીર જયંતીના પ્રસંગે લેખક મહાશયે વાંચેલો લેખ અત્ર પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. આમાં વીરભવોમાં રહેલ ઉત્ક્રાન્તિવાદ સુંદર રીતે [illegible] છે. તંત્રી.

પામી શકે છે અને યોગ્ય નિયમને અનુસરે તો આ પ્રાણી પોતે પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી અખંડ ચિદ્દઘનાનંદ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી પ્રથમ તેનું દર્શન કરે છે અને છેવટે તેને અનુભવે છે. આ પરમાત્મ દશા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બહુ બારીકીથી જેઓ તે માર્ગે ચાલ્યા હોય તેઓના ચરિત્રને ઘણીરીતે વિચારવામાં છે અને તેજ આજનો પ્રસ્તુત વિષય છે. તેથી આવા પરમાત્માની જ્યતી ઉજવવી એ સ્વની ઉત્ક્રાન્તિના માર્ગની શોધ છે અને તેજ તેનું સાર્થક્ય બતાવે છે.

ઉત્ક્રાન્તિને આપણે અપક્રાન્તિ થાય છે એ વાત અગેં કહી તેની સાથે કર્મને લગતા પુસ્તકો તથા મહાપુરૂષોના ઘણાં ચરિત્રો વાંચ્યા પછી મને એક વિચાર આવ્યો છે તે પણ આ પ્રસંગે જણાવી દઉંછ અને તે એ છે કે ઉત્ક્રાન્તિની બાબતમાં કોઈ પ્રાણીનો અધઃપાત થાય અને તેથી તે વિકાસક્રમમાં નીચે ઉતરી જાય એવું તો ઘણીવાર બને છે પરંતુ જે હદથી તે પડ્યો હોય તેટલી હદ સુધી પાછા ચઢી જતાં બહુ વખત લાગતો નથી જેમ આપણે ચોમાસામાં અમુક તળાવમાં પાણી કેટલું આવે છે તેની નિશાની કરી હોય તેવી રીતે વિકાસક્રમની પણ લીંટી દોરી હોય તો ઉનાળામાં નીચું ગયેલ પાણી પાછું ઉપરની પંક્તિપર ચોમાસામાં આવી જાય છે તેમ વિકાસને અંગે પણ તે પંક્તિપર આવતાં વખત લાગતો નથી. વિકાસક્રમને અગે તે ઉપરાંત બીજી પણ એક વાત જણાય છે અને તે એ છે કે સાધ્યનું સામિપ્ય થયા પછી, સમ્યગ્ બોધ થયા પછી વિકાસ એટલો જલદી અને એટલો બધો થાય છે કે તેની સરખામણી કરવી મુશ્કેલ પડે છે, તેનો ખ્યાલ લાવવો લગભગ અવશ્ય થઇ પડે છે, તેનૂં વર્ણન કરવું શક્તિ બહાર જાય છે. સમ્યગ્ બોધ થયા પહેલાં અહીંથી તહીં સપાટા ખાનાર, સંસાર સમુદ્રમાં ધોલા ખાનાર, સંસારાટવિમાં રખડનાર પ્રાણી બહુ સીધી ગતિએ પ્રગતિ કરી આગળ ચાલ્યો જાય છે અને જરા આઘો પાછો પડીને પણ બહુ થોડા વખતમાં યોગમાર્ગે આદરી અપ્રમત્ત અવસ્થા ધારણ કરી, નિજગુણમાં રમણ કરી વિશુદ્ધ ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં પ્રથમ સાલંબન અને પછી નિરાલંબન ધ્યેયાભિમુખ રહી છેવટે સાધ્યને પ્રાપ્ત કરે છે, તદાકાર વૃત્તિ અનુભવે છે અને અક્ષય અરૂપ જરા-મરણ-દુઃખ રહિત સચ્ચિદાનંદ ધામમાં અવિચ્યુતિપણે સ્થિર રહી નિજગુણમાં રમણતા કરે છે.

આવો ઉત્ક્રાન્તિવાદ જૈનનો છે. એને એક દ્રષ્ટિબિંદુથી વિચારતાં માટે ગ્રંથ પણ ગ્રંથો ભરાઈ જાય તેમ છે. આપણે શ્રી વીર પરમાત્માની ઉત્ક્રાન્તિ વિચારીએ તો તેમાંથી આપણને લાભ થાય, આપણા જીવનમાં આદરી શકાય એવી ઘણી વ્યવહારૂ હકીકત પ્રાપ્ત થાય તેમ છે તેથી આપણે વીર પરમાત્માના પૂર્વભવમાં તેઓની કેવી સ્થિતિ હતી અને ઉત્ક્રાન્તિના અતિ અગત્યના વિષયને અંગે તેઓનું પૂર્વ ચરિત્ર આપણને શું શીખવે છે તે બહુ સંક્ષેપમાં વિચારી જઇએ. આથી ખુદ વીર પરમાત્માના ભવમાં તેઓના ચરિત્રમાંથી લેવા લાયક બોધનો વિષય અત્ર ચર્ચામાં આવશે નહિ, પરંતુ તે અગત્યનો વિષય કોઈ ભવિષ્યના પ્રસંગ ઉપર મુલતવી રાખી આપણે પૂર્વભવ સંબંધી વિચારણા કરશું તો તેથી આપણા નિત્યના જીવન સાથે મળતો આવે અને તેને ઉન્નત બનાવે એવો ઘણો વ્યવહાર ભાગ આપણે તેમાંથી પ્રાપ્ત કરશું તે હવે પછી વિચારતાં આ વિષયમાં સહજ સમજાશે.

આવી રીતે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરેલ નયસારનો જીવ આગળ પ્રગતિ કરે છે. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પછી જો બરાબર ઉત્ક્રાન્તિ થાય તો બહુ થોડા વખતમાં સાધ્યપ્રાપ્તિ થાય છે અને જો માર્ગભ્રષ્ટ થઈ જવાય છે તો વધારે વખત લાગે છે. પરંતુ જેણે એક વખત માર્ગદર્શન કર્યું છે તેને માર્ગભ્રષ્ટ થયા પછી પણ માર્ગપર આવતાં વખત લાગતો નથી અથવા કદાચ વખત લાગે છે તોપણ છેવટે તે માર્ગપર આવે છે. સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિને સાધ્યપ્રાપ્તિ સાથે આટલો બધો અગત્યનો સંબંધ છે એ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા યોગ્ય છે. એક પ્રાણી ભવ્ય હોય તો તો તેનામાં સાધ્યપ્રાપ્તિની યોગ્યતાજ ગણાય છે, પરંતુ તેને સાધ્યપ્રાપ્તિ થવાનીજ એમ કહી શકાય નહિ, પરંતુ વિશિષ્ટજ્ઞાનથી જેઓ ચેતનની ઉત્ક્રાન્તિ જોઈ શક્યા છે તેઓ કહે છે કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ થયા પછી થોડા વખતમાં સાધ્યપ્રાપ્તિ જરૂર થવાની એ સંદેહ વગરની વાત છે. ભવ્યમાં યોગ્યતા છે પણ શક્તિગત ગુણો વ્યક્ત થાય કે નહિ તે કાંઈ તેના સંબંધમાં ચોક્કસ કહી શકાય નહિ અને યોગ્યતા યોગ્યતામાંજ રહી જાય, પરંતુ સમ્યક્ત્વ માટે એમ નથી. ઉત્તમ યોગભૂમિકા ઉપર આવ્યા પછી પ્રગતિ નિઃસંદેહ થાય છે અને નિદાન સાધ્યપ્રાપ્તિ થાય છે.

વીર પરમાત્માએ બીજા અનંતા ભવો કર્યા હશે, સંસારચક્રમાં તેઓનો જીવ આપણી પેઠે અનંતવાર જન્મ્યો મર્યો હશે અને હોવો જોઈએજ છતાં તેઓના નયસારના ભવ પછીના ભવોની નોંધ રાખી અને અગાઉની કાંઈ વાત લખી નહિ એનું કારણ એ છે કે નયસારના ભવમાં તેઓને સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિ થઈ ત્યારપછીજ તેઓની ઉત્તમ પ્રાણીઓમાં ગણના થઈ છે. તેની પહેલાંના ભવો તો ફેરા સમાન હતા અને તે પર વિચાર કરવો કે તેની નોંધ રાખવી એ નકામો પ્રયત્ન છે. અહીંથી હવે તે જીવ સાધ્ય તરફ ગમન કરે છે. છતાં ગમન કરતાં કરતાં પણ વચ્ચે મનોવિકારોને વશ થઈ જાય છે અને સાધ્યને ચૂકે છે. સત્યમિશ્રિત વચન બોલી સંસાર વધારી મૂકે છે અને તેવા પ્રસંગોને લઈને સાધ્ય તરફ એકદમ ગમન ન કરતાં સંસારમાં રખડે છે. છતાં એ સર્વ અવસ્થામાં તેમનું લક્ષ્ય સાધ્ય તરફ રહેલું સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. તેમનો પાત થાય છે તોપણ જેમ ચાલાક ઘોડાને ઠેસ આવવાથી પડી જાય તોપણ પાછો તુરત ઉભો થઈ જાય છે તેમ તેઓના સબંધે પ્રગતિ સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે.

હવે આપણે **મરીચિના** ભવ પર આવીએ તો તે ભવમાં આપણને બહુ વિચાર કરવાને યોગ્ય બોધ લેવા લાયક હકીકતો પ્રાપ્ય થશે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીના ચિરંજીવી મરિચી પ્રભુની પ્રથમ દેશના વખતે સર્વ વિરતિ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે ત્યાં સાધ્ય પ્રાપ્તિ માટે સમ્યક્ત્વ થયા પછી બે ધોરી માર્ગ છેઃ–એક શ્રાદ્ધ માર્ગ જેમાં દેશથી ત્યાગ થાય છે અને બીજો શ્રમણ માર્ગ જેમાં આરંભ પરિગ્રહનો સર્વથા ત્યાગ થાય છે સર્વ જીવોને અભય, સત્યવચનોચ્ચાર, પર વસ્તુ સ્વામીની રજા સિવાય લેવાનો ત્યાગ, વિષય ભોગથી વિરમણ અને ધન કંચનાદિનો ત્યાગ એ સામાન્ય રીતે પંચ મહાવ્રત કહેવાય છે એનો શ્રમણ–સાધુઓ આદર કરે છે, નિયમ કરે છે અને ગમે તેવા કષ્ટમાં પણ તેનો ત્યાગ કરતા નથી. શ્રાદ્ધ શ્રાવકો સ્થૂળથી બાર વ્રતો લે છે. શ્રાદ્ધ માર્ગથી સાધ્યપ્રાપ્તિ થાય છે પણ તે આડીઅવળો અને લાંબો માર્ગ છે, સાધુ ધર્મથી

છે તે પર જરા વિચાર કરવો પ્રસ્તુત ગણ્યો. કર્મ બંધનાં કારણોમાં મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગો છે. એ ચારથી કર્મ બંધાય છે. અજ્ઞાનને મિથ્યાત્વ કહેવામાં આવે છે અને જે ઉપર વર્ણવેલ સમ્યક્ત્વથી વિપરીત દશા સૂચવે છે. કોઇ પણ પ્રકારના નિયમો ન લેવા,જીવનના principles મુકરર ન કરવા તેનું નામ 'અવિરતિ' કહેવામાં આવે છે. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ જે અંતરંગ શત્રુઓ છે તેઓને 'કષાય' કહેવામાં આવે છે અને માનસિક વાચિક અને કાયિક પ્રવૃત્તિને 'યોગ' કહેવામાં આવે છે. આ ચાર પ્રકારે કર્મબંધ થાય છે, તેમાં કર્મનો રસ કેવો છે એટલે તેનામાં ગાઢતા (intensity) કેટલી છે તેનો નિર્ણય કષાયથી થાય છે. આ કષાયો એટલા ખરાબ છે કે ઉપર ઉપરથી સારી શાન્તિ પર ચઢેલા દેખાતા માણસો–પ્રાણીઓ પણ એને વશ પડી સંસારમાં ફરી જાય છે અને જેમ એક શઢ સુકાન વગરનું વહાણ દરીઆમાં અહીંથી તહીં અને તહીંથી અહીં રખડ્યાં કરે છે તેમ તે રખડ્યાં કરે છે. કષાયનિગ્રહ એ સુકાન છે અને તે મનોયોગના અંકુશને અને અતિ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. કર્મના રસને દૃઢ બનાવનાર આ કષાયો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે તે આપણે ઉપર જોઇ ગયા. એમાં વિદ્યા, જાતિ, કુળ, ઐશ્વર્ય, તપ, લાભ, બળ, શ્રુત એ આઠ પ્રકારે અભિમાન થાય છે તે માનનો વિષય છે. એ કરતાં રખને બહુ આનંદ આવે છે, અને પ્રાણીને હાથી ઉપર ચઢાવી દે છે અને જાણે માન જેવો દુનિયામાં કોઇ નથી એમ તેને મનાવે છે. દરેક મદના [illegible] દૃષ્ટાંતો શાસ્ત્રમાં આપ્યા છે તે પર અત્ર વિવેચન ન કરતાં પોતાનાં ધન, જ્ઞાન [illegible] માટે [illegible] કુળવાન હોવાનો ફાંકો રાખનાર માટે કેટલી હાનિ થાય છે તે [illegible] વિષય છે [illegible] દૃષ્ટિથી જોતાં પણ મદ કરવાથી ગુણપ્રાપ્તિ આવતી [illegible] નથી. પોતાને માટે [illegible] ગામડામાં રહેનાર અને વહેરીનો [illegible] નોકર અને [illegible] માટે [illegible] કરનાર [illegible] અને [illegible] નાના [illegible] કેવી રીતે પોતાની [illegible] વિષય છે. [illegible]

[illegible]

જીવોને પરંપરાએ બહુ હાનિ થાય છે તેથી આવી અગત્યની બાબતમાં મિશ્ર વચન બોલનાર પણ બહુ કડવાં ફળ પામે છે. શાસ્ત્રકારની વિશાળ દૃષ્ટિ હોય છે; તેઓ સત્યના અંશને અંશ તરીકે સ્વીકારનારા છે, એક એક દૃષ્ટિ બિંદુથી જૂદા પડેલા ધર્મોને તેઓના યથાર્થ સ્વરૂપમાં સમજે છે, અને તેટલે અંશે તેને યોગ્યમાન આપે છે; પરંતુ સર્વથા સર્વદેશીય સત્ય, નય પ્રમાણ યુક્ત વચનનો ઉચ્ચાર કરી જ્યાં માર્ગદર્શક તરીકે અભિપ્રાય આપવાનો હોય છે ત્યાં જરા પણ ગોટા વાળતા નથી, અને કદિ પણ મિશ્ર વચનનો ઉપયોગ કરતા નથી. જો વિમાર્ગ અથવા કુમાર્ગને પણ સન્માર્ગ કહેવામાં આવે, શરીરપોષણના પૌદ્ગલિક વિભાવને આત્મધર્મ કહેવામાં આવે, પોતાની પૂજા પ્રભાવનાં વધારવાના માર્ગને સન્માર્ગ કહેવામાં આવે તો શાસ્ત્રકાર તે હકીકતથી તુરત છુટા પડી જાય છે અને પોતાનો તે અભિપ્રાય છુપાવ્યા વગર કહી આપે છે. શાસનને શોભાવી શકે એવા મહાપુરૂષો પણ જો કદિ મિશ્ર વચન મુદ્દાની બાબતમાં બોલે છે તો બહુ નુકશાન કરે છે, અને સ્વને તેમજ અન્યને ભવાંધકુપમાં ફેંકી દે છે. આવી મુદ્દાની બાબતમાં કદિ સ્ખલના ન થવી જોઇએ એ વીરપ્રભુનુ ચરિત્ર આપણને ખાસ સૂચવે છે.

આ બે બનાવથી મરિચિએ આખો ભવ ચારિત્ર યથાશક્તિ પાળ્યું છતાં પાયો ખોયો હતો તેથી લાભને બદલે નુકશાન કર્યું અને તેની અસરતળે તેઓ ઘણાં વરસો સુધી સંસારમાં રખડ્યા, ઉંચે આવવાના બહુ પ્રયત્ન કર્યા અને છેવટે જીવદળ ઉત્તમ હોવાથી, સાધ્યનું દર્શન થઇ ગયેલું હોવાથી, વસ્તુ સ્વરૂપ મનમાં યથાસ્થિત સમજતા હોવાથી, અને બહુ આત્મવીર્ય સ્ફુરવવાની શક્તિ હોવાથી તેઓ સાધ્યની સમીપ ગયા અને આખરે સાધ્યને પ્રાપ્ત કરી શક્યા; પરંતુ એ સાધ્યપ્રાપ્તિમાં પણ તેઓને એટલા જબરજસ્ત કર્મો સાને યુદ્ધ કરવું પડ્યું, એટલી યાતનાઓ સહન કરવી પડી, એટલી કર્મનિર્જરાનિમિત્ત દુઃખસંતતિ વહોરવી પડી કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ પછી વર્તમાન ચોવિશીમાં કોઇપણ તીર્થંકરને આટલું કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું નથી. નંદનના ભવમાં તથા ખુદ વીર પ્રભુના ભવમાં તેઓને જે શરીરયાતના કર્મ ક્ષય નિમિત્તે ભોગવવી પડી છે તે તદ્દન અસાધારણ છે; દીલ ઉશ્કેરનારી છે, મર્મભાગને અસર કરનારી છે.

આવી રીતે સાધ્યપ્રાપ્તિને માટે મળેલી તક, વિશુદ્ધ ચારિત્ર પામી, ભવ્ય જનને શુદ્ધ માર્ગનો ઉપદેશ આપી આત્મશ્રેય અને પરોપકાર કરવાનો પ્રસંગ તેઓ ખોઇ બેઠા. આ પ્રાણીને જીવનવ્યવહારમાં આવી રીતે અસાધારણ અગત્ય ધરાવતી તકો જીવનમાં અવાર નવાર મળે છે, પરંતુ તે વખતે શરીરનું, સગાનું, મનનું અને એવું એવું નિમિત્ત કાંઈ પ્રાપ્ત થયેલ તક ગુમાવી બેસે છે અને સંસારમાં ઉતરી જાય છે. દરેક ભવમાં પણ સાધ્યપ્રાપ્તિને અનુકૂળ આવવાના પ્રસંગો વખતોવખત દરેક પ્રાણીને જરૂર મળે છે, પણ તે ગોથાં ખાતી ચૂકી જાય છે અને પછી ઘણા વખત સુધી પાછો ઊંચો આવતો નથી. આવી અગત્યની તકો જીવનમાં જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેનો લાભ લેવો, તે વખતે મનને નિશ્ચિત કરી દેવું અને માર્ગસન્મુખ થઇ જવું એ મુમુક્ષુ પ્રાણીની ખાસ ફરજ છે.

અનુભવ કરીને એટલું તો ધ્યાનમાં રાખવાની ખાસ આવશ્યકતા છે, કે પોતાથી [illegible] પ્રાપ્તિ થવા માટે કદાચ બીજાઓને વધારે અગત્ય પોતાના ઉંચા વિચારોને

જયા, સત્ય સુખનો ખ્યાલ આવ્યો અને વસ્તુસ્વરૂપની વિચારણા થઇ.

ત્યાર પછી ત્રિપૃષ્ટ વાસુદેવના ભવનો વિચાર કરીએ તો તપના પ્રભાવથી શરીર સૌષ્ટવ બહુ ઉત્તમ પ્રકારનું હતું, છતાં પણ તેઓનો જન્મતો હલકા કુળમાં હલકી રીતે જ થયો, મૃગાવતી અને રિપુપ્રતિશત્રુના સંબંધ ને સગપણ વિચારવાથી એ સ્વરૂપ સમજાશે. એ જાતિમદનું ફળ હજુ પણ ચાલુંજ આવે છે. અહીં અશ્વગ્રીવને હરાવી ત્રણ ખંડનું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી મૂકા નગરીમાં ચક્રવર્તી થયા. આવી રીતે જેમ એક બાજુ આત્મિક ગુણમાં વૃદ્ધિ થવા લાગી. તેમ બીજી બાજુ ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિમાં પણ વૃદ્ધિ થવા લાગી. એમાં ખાસ ધ્યાન આપવા લાયક હકીકત એ છે કે જે ભવમાં છખંડનું સ્વામીપણું પ્રાપ્ત થાય છે, અને અનેક ભોગો સુખે મળે તેવી અનુકૂળતા હોય છે તેજ ભવમાં તેઓ છેવટે સંસાર ત્યાગ કરી આત્મોન્નતિનો માર્ગ જણાવી આપે છે. આવી રીતે આત્મોન્નતિ કરતાં અનેક પ્રકારનાં દેવોનાં સુખ પણ ઉત્તરોત્તર બહુ સારી રીતે પામે છે, અને એવી રીતે વિશેષ વૃદ્ધિ પામતાં રાજ્યકુમાર નંદના ભવમાં રાજ્યલક્ષ્મીનો ત્યાગ કરી છેવટે બહુ ઉગ્ર તપ કરી તીર્થંકર પદ પ્રાપ્તિ માટે શુભ કર્મદળ એકઠું કરે છે. આવી રીતે તેઓની ઉન્નતિમાં પ્રગતિ થતીજ જાય છે અને એકંદર દ્રવ્યથી અને ભાવથી વૃદ્ધિ પામતાં દેવગતિ તથા મનુષ્ય ગતિનાં સુખોમાં અલિપ્ત રહી છેવટે શ્રી વીરના ભવ સુધી આવે છે, ત્યારે પણ ૮૪ રાત્રિસુધી નીચગોત્રનું દુઃખ અનુભવે છે.

આવી રીતે શ્રી વીર પ્રભુના પશ્ચાત્ ભવો વિચારી ગયા. એમાં જે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી બીના એ છે કે એક પ્રાણીની ઉત્ક્રાન્તિ થવા માંડે છે ત્યાર પછી તેમાં કોઇ વાર સ્ખલના થતી જાય તોપણ તે દૃઢ ભાવનાથી આગળ ચાલી જાય છે, પ્રગતિ કરે જાય છે અને ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ સ્થાનની નજીક જતો જાય છે. સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે દૃઢ ભાવના હોય તો સામે ગમે તેટલાં કર્મો હોય તેને પ્રબળ પુરૂષાર્થશીલ ચેતન હઠાવી શકે છે, વિદારી શકે છે, કાપી શકે છે અને અંતે સ્વનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરી શકે છે. સુવર્ણ ખાણમાં હોય છે ત્યારે પણ તેનામાં સુવર્ણત્વ તો છેજ અને જ્યારે કાંકરાઓ અને રેતીઓ દેખાય છે ત્યારે પણ તેનામાં સુવર્ણત્વ છે, પણ તેના ઉપર મેલ લાગ્યો છે, તેને અગ્નિ આદિના પ્રયોગોથી શુદ્ધ કરવાની જરૂર છે, અને તેમ થતાં શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થશે. એ કાંઇ બહારથી લેવા જવાનું નથી, કોઇની પાસે માગવાનું નથી અને કોઇને આપી શકે તેમ પણ નથી વીર પરમાત્મા જેવા અડગ ચારિત્રવાન્ પ્રભાવિક મહાત્માઓની ભાવના હૃદયમાં કોતરી તેમના જેવો પુરૂષાર્થ કરી સ્વનું શુદ્ધ સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા પ્રયાસ કરવો એ કર્તવ્ય છે, એ પ્રાપ્તવ્ય છે અને એ પરમસાધ્ય છે, અને એ કર્તવ્ય અને સાધ્યની જેટલા નજીક જવાય તેટલા પૂરતી આ જીવનયાત્રાની સફળતા છે.

ખાસ કરીને નયસાર અને મરિચિના ભવના મુખ્ય બનાવો પર વિવેચન ટુંકામાં કરવાનું બની શક્યું છે તે પરથી ઘણો ભાગ વિચારવા યોગ્ય છે. આપેલ તક માટે આભાર માની વીર પરમાત્માના ભવના હૃદય સન્મુખ રાખવા ફરી એકવાર સૂચના કરી આ નિબંધ

મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડીઆ.
B. A. L. L. B.

૧

નર્સાપહરણ. (લાવણી)

ઉત્તમ ઠાર જબ ઉદર આવે, હુવે સપના ઉનકી માતાકું,
—તેજવંત નહિ છુપકર રહેતા, માલમ પડતા હૈ સબકું;
ચોવીશી તો દો ગંધ ધારે, જિનશાસન જિનકા ચલતા,
તેન પુરોકું યાદ કરૂં મેરે, રૂવે રૂવેમેં રમ રહેતા.
દેવાનંદા બ્રાહ્મણી પર, પ્રથમ ગરભ ઉનકે લીયા થા,
મહાસુખમેં મેરે ઇંદર આસન ઉનકા કંપાયા;
ફિકર હુએ ઇંદર રાજકું, વિચાર દિલમેં કરતા થા,
અવધ ઉપર કર દેખાઇ ઇંદ્રને, સબ ઉનકું માલમ પડતા થા.

(દેશી ફેરની)

દેખી તીર્થંકર બ્રાહ્મણ ઘરકું, ફિકર હુએ ઇંદર રાજકું;
બોલાવે હરણગમેષી દેવતાકું, લે જાઓ ગરભ ત્રિશલા ઘરકું.

અશુભ નિંદ્રા આપી, ગરભ હરકે ચલે ઉનકે ઘરકું,
—તેજવંત નહિ છુપ કર રહેતા, માલમ પડતા હૈ સબકું.

ધાર સ્વપ્ન. ૨

ગરભ ધારણ કર ગયે હરણગમેષી, આવ બેઠે ફિર આસનકું
ચૌદ સુપન ફિર માતકું દેખે ભૂરે ભૂરે કહેતે તુમકું;
પહેલે સુપન ગજવર દેખા, ફિર વૃષભ સિંહ કહેતા તુમકું.
ચોથે લક્ષ્મી માતા આઈ, પાંચમે પુષ્પકી માળાકું.
છઠે ચાંદ સાતમે સૂરજ, આઠમે દેખી ધજાકું.
નવમે કલશ અમૃત ભરેલા, પદમ સરોવર કહે તુમકું:

(દેશી ફેરની)

અગિયારમે ખીરસાગર દેખ્યા, બારમે વિમાન તુમ કરકે દેખ્યા,
તેરમે રતનકી કરે પરીક્ષા, ચૌદમે અગ્નિ દિલકું દેખ્યા;
સુપન દેખ કર જાગી બાઈ, કહેને ચલી રાજાકું.
—તેજવંત નહિ છુપકર રહેતા માલમ પડતા હૈ સબકું.

જન્મોત્સવ.

૩

ભરી કજેર બુધ ઉઠ સિદ્ધારથ, પૂછે સુપનપાઠકકું,
જ્ઞાન ધ્યાનસેં બોલ્યા પાઠક, 'ઉત્તમ જીવ આયા ઉદરકું;
તીન ભુવનકે નાથ ચક્રી, હોવેગા કહેતા તુમકું.'
પૂરણ માસે જનમ લિયા થા, સિદ્ધારથ રાજા ઘરકું.
ઓચ્છવ મોચ્છવ કારણ ઇંદર, લે ગયે ફિર મેરૂકું.
છોટી કાયા દેખી ઉનોકી, સંશય ઊપના ઇંદરકું;

(દેશી ફેંકની)

તીન જ્ઞાન ગેહરસેં આયે, પગ કે અંગૂઠે મેરૂ કમાયે,
ફિર તીર્થંકરકું ન્હવરાયે, પીછે સિદ્ધારથઘરકું લાયે.
સાત હાથની કાયા ઉંચી ઉત્તરફાલ્ગુન નક્ષેતરકું,
—તેજવંત નહિ છુપકર રહેતા માલમ પડતા હે સબકું.

ઉપસંહાર.

૪

સોવન વરણી કાયા જિસકી, જંઘપર સિંહકા લંછના,
મહા પરાક્રમ અનંત બલવંત, ખોડી દૂષણ કે વરજ્યા;
માગશર શુદિ દશમી કે દિને, સંજમ લિયા મહાવીરને,
બાર વરસ વનેં મૌન રહે ફિર, કરમ ઉડા દિયે ભગવાને.
વૈશાખ શુદિ દશમી કે દિને, ભયા થા કેવલજ્ઞાને.
ઉસ દિન દેશના ખાલી ગઇ જબ, કોઇ ન લિયે વ્રત પચ્ચખાણે;

(દેશી ફેંકની)

અગિયાર ગણધર સંઘ જિનુકે, ચૌદ હજાર સાધુ હૈ જીનોકે,
છત્તીસ હજાર સાધ્વી સબ મિલકે, સાથે રાખતે હૈ સિદ્ધાંતો;
કવિ નિરભેરામ કહે સૂરત કે,

દેજો મહાવીરકી મેહેર સબકે, યાદ કરું ઉન પુરૂષોકું.
—તેજવંત નહિ છુપકર રહેતે, માલમ પડતા હે સબકું.

નીરભેરામ.

वीरस्तुति.

જન્મ.

વીર જગતપતિ જન્મ થાવે, નંદન નિશ્ચિત શિખર રહાવે;
આઠ કુમારી ગાવે, આઠગજ દંતા હેઠે વસાવે.
રૂચક ગિરિથી છત્રીશ આવે, દીપ રૂચક ચઉઆવે;
છપ્પન્ન દિગ્કુમરી હુલરાવે, સુતિકર્મ કરી નિજ ઘર પાવે.
ઘંટ સુઘોષ વજાવે, સિંહનાદ કરી જ્યોતિષી આવે;
ભવન વ્યંતર શંખ પડહે મિલાવે, સુરગિરિ જનમ મહલાવે. ૧

પૂર્વભવ.

રૈવત વેર દશી સાત કહીજે, શાંતિનાથ ભવ બાર સુણીજે;
મુનિસુવ્રત નવ કીજે, નવ નેમીશ્વર નમન કરીજે.
પાસ પ્રભુના દશ સમરીજે, વીર સત્તાવીશ લીજે;
અજિતાદિક જિન દોય રહીજે, ત્રણ ત્રણ ભવ સઘલે કીજે.
ભવ સમક્તિથી ગણીજે, જિનનામ બંધ નિકાચિત કીજે;
ત્રીજે ભવ તપ ખૂતિ ધરીજે, જિનપદ ઉદયે સીઝે. ૨

આગમ.

આચાર આદે અંગ ઇગ્યાર, ઉવવાઈ આદે ઉપાંગતે બાર;
દશ પયન્ના સાર, છ છેદસૂત્ર વિચિત્ર પ્રકાર.
ઉપગારી મૂલસૂત્ર તે ચાર, નંદી અનુયોગદ્વાર;
એ પિસ્તાલીસ આગમ સાર, સુણતાં લહે તત્ત્વ ઉદાર.
વસ્તુ સ્વભાવ વિચાર, વિષય ભુજંગી નિવિષ અપહાર;
એ સમો મંત્ર ન કો સંસાર, વીર શાસન જયકાર. ૩

નકુલ બીજોરૂં દોય કર ઝાલી, માતંગ સુરશ્યામ કાંતિને ઝાલી;
વાહન ગજશું હાલી, સિંહ ઉપર બેઠી રઢિયાલી.
સિદ્ધાયિકા દેવી લટકાલી, હરિતાભા ચાર ભુજાલી;
પુસ્તક અભય જિમણે ઝાલી, માતુલિંગ ને વીણા રસાલી.
વામભુજા નહિ ખાલી, શુભ ગુરૂ ગુણ પ્રભુ ધ્યાન ધરાલી;
અનુભવ નેહશું દેતી તાલી, વીર વચન ટંકશાલી. ૪

—વીરવિજય.

आमलकी क्रीडा.

(राग प्रभाती, तथा वेलावल.)

आदि अंत जानुं नहि, तुम हो अविनाशी;
रमत आमली पीपली, खेल करे विलासी—आदि.
इंद्र सभामें बेठ कें, मुख युं जस बोले;
'तीन भुवनमें को नहि, प्रभु धीरज तोले'—आदि.
बात न मानत देव एक, सपको वेश बनावे;
प्रभु पकरकें डार दे, चित्तमांहि डरावे—आदि.
बालक होइ प्रभुशुं रमे, हाथों स्कंध चढावे;
बीभत्स होइकें बढयो, गगनें छेड़ जावे—आदि.
हसत दयालु देखकें, मुख युं जस कहावे;
'धन्य धन्य महावीरजी; रूपचंद मन भावे—आदि.

—रूपचंद.

બેસીશ તેથી શું દુનિયા દુઃખથી મુક્ત થઇ જશે ? અને મારો ઉદ્ધાર થઇ જશે ? નહીજ. જ્યારે જગતમાં અધર્મ-પાપ અને દુઃખ જોઉં છું ત્યારે તમારી રાજ્ય સંપત્તિ મને તુચ્છ જણાય છે, તેથી રાજ્યગાદીએ બેસવું મને બીલકુલ પસંદ નથી. પણ પાપની સામે પ્રહાર કરી ધર્મનું રાજ્ય સ્થાપવું અને સ્વપરનો ઉદ્ધાર કરવો એજ મારૂં કર્તવ્ય સમજું છું."

મહાવીરનાં આ વચન સાંભળતાં તેમના ભાઇ નંદીવર્ધનને ઘણું દુઃખ લાગ્યું. મા-બાપના વિરહથી ઘાયલ થએલા અંતઃકરણમાં આ બીજો ઘા અસહ્ય થઇ પડ્યો. ગદ્‌ગદ કંઠે નંદિવર્ધને ભાઈને સંસારમાં રોકવા વિજ્ઞપ્તિ કરી. આ પ્રસંગે વિરક્ત બનેલ મનને અધિક સમય સંસારમાં રહેવું અસહ્ય જેવું હતું; તથાપિ ભાઇને નિરાશ કરતાં તેને ઘણુંજ દુઃખ લાગતું જાણી ભાઇના આગ્રહને માન આપી એક વરસ વધારે રહેવાનું માન્ય કર્યું.

વૈરાગ્ય દશા.

મહાવીર નંદિવર્ધન ભાઇના આગ્રહથી સંસારમાં રહ્યા તો ખરા, પણ તેમનું મન હવે કોઇ વસ્તુમાં ટકતું નથી. મુખ ઉપર પ્રસન્નતા મિશ્રિત ઉદાસીનતા છવાઈ રહી છે. ખાનપાન કે ભોગ વિલાસના પદાર્થો નજરે જોવા પણ ગમતા નથી. સુવાને પલંગો છતાં ભૂમિ ઉપર એકાદ વસ્ત્ર પાથરી શયન કરે છે, સચિત્ત વસ્તુ વાપરવાનો ત્યાગ કર્યો છે, અત્તર, તેલ, ફુલ વગેરે શોખનાં સાધનો સર્વથા દૂર કર્યાં છે, અબ્રહ્મનો સર્વથા ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્યવૃત્તિ ધારણ કરી છે. જો કે સ્વામીશ્રી સંયમ પાળવાના અભ્યાસ તરીકે આટલા નિયમો ન પાળત તોપણ તેઓ સંયમ લીધા પછી તેના પાલનમાં કોઇ રીતે શિથિલ બને તેમ ન હતું; તથાપિ પાછળના લોકોને માટે સંયમ પાળવાના અભ્યાસ તરીકે દીક્ષા લીધા અગાઉ અમુક વખત સુધી આચારમાં મૂકવા નિયમો પાળવાજ જોઇએ, તે સુચવવાને મહાવીરે ઉક્ત નિયમોનું પાલન કર્યું જણાય છે. આ ઉપરથી વર્તમાનમાં પણ દીક્ષાના ઉમેદવારે એટલું શીખવું જોઇએ કે એકદમ દીક્ષા લેવાની ઉતાવળ ન કરતાં પ્રથમ સંસારમાં રહીને સાધુઓને પાળવાના ઘણાખરા નિયમો પાળવા જોઈએ. બ્રહ્મચર્ય પાળવું, શીત તાપ સહન કરવાં, પગે મુસાફરી કરવી, પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં મનની દૃઢતા સાધવી, ભોજન વગેરે જેવું મળે તેના ઉપર સંતુષ્ટ રહેવું, અને મનની વૈષયિક ઇચ્છાને મારવી. આવો અભ્યાસ અગાઉથી કરવામાં આવે તો પાછળથી સંયમ માર્ગ મુકી પોબારા ગણી જવાનો વખત ન આવે. કિન્તુ જીવન પર્યન્ત ચડતા ભાવથી સંયમ પાળી શકાય. મહાવીર જેવા એક સમર્થ પુરૂષે પણ બે વરસ સુધી લગભગ સંયમ જેવાજ નિયમો પાળવાનું ચાલુ રાખ્યું.

વાર્ષિક દાન.

જૈન શાસ્ત્રની એવી માન્યતા છે કે અદ્યાપિ જેજે તિર્થંકરો થયા તેઓએ દીક્ષા લીધા અગાઉ એક વરસ સુધી છૂટે હાથે યાચકોને દાન આપ્યું છે. કેટલા એક એમ માને છે કે તે દાન આપવાની પદ્ધતિ ખાસ હેતુ વગરની પરંપરાથી પ્રચલિત છે. આ માન્યતા બરાબર નથી. મહાપુરૂષોની તે પ્રવૃત્તિ હેતુ વગરની હોતી સંભવિત નથી. તેના મુખ્ય હેતુઓ આ હોવા જોઇએ કે ધર્મના અંગોમાં દાન, એ પણ એક મુખ્ય અંગ છે, જેથી તેનો પાઠ જનસમાજનો શીખવવો જોઇએ. સંસાર ત્યાગવાને ઇચ્છનાર "બ્રહ્મચર્ય

મોર કાફુ " ન હોવો જોઇએ, કિન્તુ (૧)ભોગનાં સાધનો-સંપત્તિ વગેરે તેની પાસે ઉપસ્થિત હોય છતાં તેમાં લોલુપ ન રહેતાં તે બીજાને આપી નિષ્કંચનતા પ્રગટ કરનાર હોવો જોઇએ.

(૨) દીન, નિરાધાર, અંધ, અપંગ અને ધનહીન દરિદ્ર જનોને તેની ઇચ્છિત વસ્તુ આપી સંતોષ ઉપજાવવો જોઇએ.

આવા હેતુઓથી સંસાર છોડતી વખતે તીર્થંકરો એક વરસ લગી અખંડપણે દાન આપે છે. તે પ્રમાણે મહાવીર પ્રભુ પણ એક વરસ સુધી વરસી દાન આપી નંદિવર્ધન ભાઇની સંમતિ લઇ દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા.

મહાવીર સ્વામીની દીક્ષા.

વિક્રમ સંવત્ પૂર્વે ૫૧૨ અને ઇસ્વીસન્ પૂર્વે ૫૬૮ વર્ષે માગશર વદી ૧૦ ના રોજ ચંદ્રમાનો હસ્તોત્તરા નક્ષત્રની સાથે યોગ થતાં દિવસને ઉતરતે પહોરે છઠ તપ કરીને ક્ષત્રિય કુંડ નગરની બહાર જ્ઞાતખંડ નામે વનમાં ત્રીશ વરસની ઉમરે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરી મહાવીરે દીક્ષા અંગીકાર કરી. દીક્ષા મહોત્સવ નંદિવર્ધન રાજાએ ઘણી ધામધૂમથી કર્યો હતો. તે મહોત્સવમાં ઇંદ્રાદિક દેવોએ પણ ભાગ લીધો હતો. જ્યારે બીજા લોકોની ચિત્તવૃત્તિ મહોત્સવની ધામધૂમમાં વાદગીત અને નૃત્યમાં રમતી હતી, ત્યારે પણ મહાવીરની ચિત્તવૃત્તિ માત્ર એકજ ધ્યાનમાં લાગી હતી. ચ્હેરા ઉપર વૈરાગ્યની છાયા પ્રસરેલી હતી, અને દૃષ્ટિ સમાન ભાવનારૂપ સુધાથી ભરેલ હોયની ! તેમ શત્રુમિત્ર સર્વ તરફ એક રૂપે સૌમ્ય સુધા વરસાવતી જણાતી હતી. દીક્ષાનો પાઠ ભણવા પહેલાં ઇંદ્રના હુકમથી વાદગીત તમામ બંધ કરવામાં આવ્યાં, સર્વત્ર ચુપકી-શાન્તિ પથરાઇ રહી. તે વખતે મહાવીરે તમામ વસ્ત્રો અને અલંકારોનો ત્યાગ કરી પોતાના હાથે પંચ મુષ્ટિકે કેશનું લુંચન કરી " नमो सिद्धाणं " એ પાઠથી સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરી "करोमि सामाइयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए " ઇત્યાદિ શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી સર્વથા પાપકર્મ-દોષવાળી પ્રવૃત્તિના નિષેધની પ્રતિજ્ઞા કરી સામાયિક ચારિત્ર સ્વીકાર્યું. અને તે સ્વીકારવાની સાથે ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન કે જે જ્ઞાનથી બીજાના મનની વાત જાણી શકાય છે, તે જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિ જ્ઞાન-એ ત્રણ જ્ઞાન તો મહાવીરને મૂળથીજ હતાં. પરભવથી ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારેજ સાથે લઇ આવ્યા હતા.

સામાયિક ચારિત્ર એટલે શું ?

સામાન્ય રીતે ચારિત્ર શબ્દ સદ્વર્તન વા સદાચારના અર્થમાં પ્રસિદ્ધ છે. પણ જૈન દૃષ્ટિએ તે શબ્દનો અર્થ ચોક્કસ રૂપમાં છે, એટલે કે ચારિત્ર બે પ્રકારે છેઃ—

(૧) ગૃહસ્થનું ચારિત્ર (૨) યતિનું ચારિત્ર. યતિનું ચારિત્ર સંપૂર્ણ છે, અને ગૃહસ્થનું અપૂર્ણ અને યતિ ચારિત્રના એક દેશ રૂપ છે.

યતિ ચારિત્ર પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, અને ત્રણ ગુપ્તિમાં પર્યવસિત થાય છે, અર્થાત્ મન, વચન અને કાયાએ કરી હિંસા, અસત્ય, અદત્તવસ્તુગ્રહણ, મૈથુન અને પરિગ્રહનું સેવન ન કરવું, ન કરાવવું અને કોઇ સેવન કરતો હોય તેમાં અનુમોદન-સંમતિ ન આપવી, તે પાંચ મહાવ્રત કહેવાય છે. તેના રક્ષણને માટે સમિતિ અને ગુપ્તિની યોજના છે. સમિતિ અને ગુપ્તિ વિશિષ્ટ આ પાંચ મહાવ્રતમાં ચારિત્ર શબ્દ યોજાય છે. બીજી

તીર્થંકરથી માંડી ત્રેવીશમા પાર્શ્વનાથના શાસન સુધી મહાવ્રતો ચાર હતાં. ચોથું અને પાંચમું મળીને એકજ મહાવ્રત ગણાતું હતું. મહાવીર સ્વામીએ ભવિષ્યના વક્ર અને જડ જીવો સંખ્યાના ભ્રમમાં પડી છૂટ ન લઇ લે, તેટલા માટે ચોથા અને પાંચમા મહાવ્રતને પૃથક્ પૃથક્ ગણી પાંચ મહાવ્રતો કર્યાં. આ પાંચ મહાવ્રત રૂપ ચારિત્ર્યને સામાયિક તરીકે એટલા માટે ઓળખવામાં આવે છે કે— તેનો પાયો સમભાવ ઉપર રચાએલો છે. જગતના સર્વ જીવોને પોતાના સમાન ગણીને પોતાને જેમ જીવન ઇષ્ટ છે તેમ " सव्वेसिं जीवियं पियं " સર્વ જીવોને જીવન ઇષ્ટ છે માટે કોઇ જીવને મારવો નહીં. એમ સમભાવથી પ્રથમ મહાવ્રતની ઘટના થઇ-તેવીજ રીતે અસત્ય કપટ વૃત્તિથી જેની સાથે કપટ કરવામાં આવે તેને નુકશાન થતાં દુઃખ લાગે તેથી; સમભાવની ક્ષતિ થાય માટે અસત્ય બોલવું નહીં. કોઇની વસ્તુ તેની રજા વગર લઇ લેવાથી તેને તે વસ્તુ વિના હરકત વેઠવી પડે અને વિષમ ભાવ પેદા થાય, માટે કોઇપણ વસ્તુ તેના માલિકની રજા વિના લેવી નહિ. સ્ત્રી અને પરિગ્રહને વશે અનેક અનર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી ક્લેશ અને વિષમ ભાવ પેદા થતાં સમભાવની હાનિ થાય, માટે મૈથુન અને પરિગ્રહની નિવૃત્તિ રૂપ ચોથા અને પાંચમા મહાવ્રતની ઘટના થઇ. એમ પાંચે મહાવ્રતનું મૂલ સમભાવ છે. માટે પાંચ મહાવ્રત રૂપ ચારિત્ર્ય સામાયિક રૂપે ગણાય છે. અને મહાવીર સ્વામીએ ઉપરની પ્રતિજ્ઞા કરતાં આ પાંચ મહાવ્રતો સ્વીકાર્યાં

મહાવીરનો ત્યાગ અને સ્વાશ્રય વૃત્તિ.

મહાવીરે રાજ્ય સંપત્તિ છોડવાની સાથે શરીરના સુખ માત્રને તજવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઘોડાગાડી કે પાલખીમાં બેસીને ફરનારે આજથી કોઇપણ વાહન ઉપર બેસવું નહીં, પગમાં પગરખાં કે મસ્તક ઉપર છત્ર ધારણ કરવું નહીં એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી. કિંમતિ જરિયાન વસ્ત્ર અને આભૂષણના પહેરનારે આજથી કોઇપણ વસ્ત્ર કે આભૂષણ ધારણ નહિ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જો તેઓ બેસવાને બે ચાર વાહન કે બે ચાર કામ કરનાર નોકર ચાકર અને થોડીક મૂડી સાથે રાખવા ધારત તો મળી શકત. પણ તેમણે સર્વનો ત્યાગ કર્યો. પહેરવાને એક વસ્ત્ર કે ખાવાને એક પાત્ર સરખું પણ કંઇ રાખ્યું નહિ. વેળ કાલે ખાવાનું કે રહેવાનું ક્યાં મળશે, શું મળશે, યા મળશે કે નહિ મળે, તેની પણ દરકાર રાખી નહિ. કોઇનો આશ્રય પણ ઇચ્છિયો નહિ. ઇંદ્રે ખાસ માગણી કરી કે છદ્મસ્થ કાળમાં પરિષહ અને દુઃખથી બચાવ કરવા હું આપની સાથે રહું. મહાવીરે જવાબ આપ્યો કે—" નહી. જો હું શારીરિક દુઃખથી બચવાને અને સુખ લેવાને બીજાનો આશ્રય લઉં તો પછી મારે આ રાજ્યસંપત્તિ તજવાની શું જરૂર હતી ? શારીરિક સુખ અહીં ત્યાં નહોતું મળતું ? હે ઇંદ્ર ! તે સુખની જો હું આકાંક્ષા રાખું તો કદી પણ ઇષ્ટ વસ્તુ સાધી શકું નહિ. માટે જે દુઃખો આવવાનાં હોય તે ભલે આવે તેને વધાવી લઇને હું મારું કરજ ચુકવીશ. અને તેના માટે મારે કોઇનો પણ આશ્રય જોઇતો નથી સ્વાશ્રયી રહેવું અને અહિંસક કાર્ય સાધવું એજ હવે મારું કાર્ય છે.

જ્ઞાતખંડ વનથી વિહાર:

નંદિવર્ધન વગેરે મહાવીરના શરીરની વસ્ત્રાભૂષણ વગરની સ્થિતિ જોઇ વિચારે છે કે: પુષ્પ જેવું કોમળ અને સુંદર શરીર કેવીરીતે દુઃખો સહન કરી શકશે તેઓ

ષ્ટિ સ્થિર કરી અડગપણે બે પગે ઉભા રહી કાર્યોત્સર્ગ (શરીરની હલન ચલન ક્રિયાનો ત્યાગ) કર્યો.

પરિષહનો પ્રારંભ.

કષ્ટ પડવું તે કર્મની પરિણતિ છે. કષ્ટ આપવું તે અધમ પુરૂષોની કૃતિ છે, અને કષ્ટની સામે અચલ થઇ ધીરજથી સહન કરવું તે ધીર પુરૂષની વૃત્તિ છે. મહાવીર સ્વામી જ્યારે નિજ પરિણતિમાં પ્રબલ ધ્યાન વૃત્તિએ સ્થિર થયા હતા, તે વખતે કુમાર ગામનો રહીશ એક ગોવાળ દિવસે ખેતીનું કામ કરી સંધ્યા વખતે પોતાના ગામમાં જવાનો વિચાર કરતો હતો તેને પોતાના બળદોને આ સ્થળે ચરતા મૂકી જવાની ઇચ્છા હતી, પણ બળદને સંભાળી રાખે એવો માણસ તેની પાસે નહોતો, જેથી તેવા મનુષ્યની શોધ કરતો હતો. એટલામાં મહાવીર સ્વામી તરફ નજર ગઈ, એટલે ત્યાં આવી મહાવીરને બળદો સંભાળવાની ભલામણ આપતો ચાલ્યો. મહાવીર તો ધ્યાનમાં હતા તેથી હા કે ના કંઇ જવાબ ન મળ્યો. પણ ગોવાળે મૌનનો અર્થ સ્વીકાર માની લીધો, અને નિશ્ચિતપણે ઘર તરફ ગયો. ઘરનું કામકાજ કરી તરત પાછો આવી જુએ છે તો તેટલામાં બળદો ન જોયા. મહાવીરને પૂછ્યું તો કશો ઉત્તર મળ્યો નહિ, એટલે ગોવાળ જંગલમાં આગળ વધ્યો. આખી રાત શોધ કરી, પણ બળદો હાથ લાગ્યા નહીં છેવટે થાકીને બીજીવાર મહાવીર પ્રભુની પાસે આવીને જુએ છે તો બળદો ત્યાં બેઠેલા જોયા. તે ઉપરથી ગોવાળે નિશ્ચય કર્યો કે આ પુરૂષ કોઈ ચોર છે. 'મારા બળદો સંતાડી મૂક્યા હતા. હું પાછો આવ્યો નહોત તો આ લઇ રવાના થઇ જાત. પણ ઠીક થયું કે હું આવી પહોંચ્યો. હવે હું એની સારી પેઠે ખબર લઈશ' એમ કહી પોતાની પાસે એક દોરડી હતી તે દોરડીવડે મહાવીરને જોરથી પ્રહાર કરવા લાગ્યો. મોઢેથી ગાળો અને હાથેથી દોરડીના એટલા બધા પ્રહાર માર્યા કે આખર તેનું મોઢું અને હાથ બન્ને થાક્યા. તો પણ મહાવીરના મુખમાંથી એક પણ સીસકારો કે 'વોય મા' નો શબ્દ તેના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ. એટલામાં તો કોઇની પ્રેરણાથી કે સ્વતઃ એવું તેને ભાન થયું કે જેને હુ મારૂં છું તે ચોર નહીં પણ કોઇ સમર્થ પુરૂષ છે. અરે રે મેં તેને માર માર્યો એ બહુ ખોટું કર્યું, એમ પશ્ચાત્તાપ કરતો અને તે પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમા માગતો ગોવાળ પોતાના બળદો લઇ ચાલતો થયો.

છઠનું પ્રથમ પારણું.

મહાવીર પ્રભુ બીજે દિવસે કુમાર ગામથી વિહાર કરી કોલાક ગામે આવ્યા છઠ તપ પૂર્ણ થયું એટલે પારણું કરવાને ગામમાં પધાર્યા. બહુલ નામના બ્રાહ્મણને ઘેર પ્રભુએ ખીરનું પારણું કર્યું. મહાવીરે કંઇપણ પાત્ર રાખ્યું નહેતું. તિર્થંકર માત્ર પાણિપાત્ર હોય છે–અર્થાત હાથ એજ તેને પાત્ર હોય છે. બે હાથનો સપુટ કરે તેમાં દાતાર જે શુદ્ધ વસ્તુ ભાવથી આપે તે આરોગે છે. મહાવીરે પણ તે પ્રમાણે છઠનું પારણું કર્યું.

ભમરાઓનો ત્રાસ અને ક્ષમા.

દીક્ષા સમયે મહાવીરના શરીરે દિવ્ય ચંદનાદિકનું વિલેપન કરવામાં આવેલું. તેની

બલામણ કરી ચાલ્યો ગયો. મહાજને બળદની જોઈએ તેવી સંભાળ ન લીધી તેથી દુઃખી થઈ મરણ પામતાં તે બળદ શુભલેશ્યાને યોગે શૂલપાણિ નામે યક્ષ દેવતા થયો. વર્દ્ધમાન શહેરના લોકોની નિર્દયતા જોઈ તેના ઉપર ગુસ્સે થઈ તેણે મારીનો (મરકીનો) રોગ મૂક્યો તેમાં ઘણાં માણસો મરી જવાથી ગામ બહાર અસ્થિ—હાડકાંનો ઢગ થયો તેથી તે શહેર અસ્થિક નામથી પ્રસિદ્ધ થયું. ઉચ્ચટ ગામ બહાર શૂલપાણિ યક્ષનું મંદિર બંધાવવામાં આવ્યું, ત્યારે ગામમાં શાન્તિ થઈ. પણ તેના દેવળમાં રહેવાની કોઈ માણસની હિંમત ચાલતી નહિ; મહાવીર સ્વામી તેજ દેવળમાં પૂજારીની સંમતિ લઈ રહ્યા. જો કે લોકોએ તે ભૂમિની ભયંકરતાનું વર્ણન કરી ત્યાં રહેવા મના કરી તોપણ મહાવીર તેથી ભયભીત થયા નહિ. તે તો નિડરપણે કાર્યોત્સર્ગ કરી ત્યાં એકાકી રહ્યા. રાત્રે શૂલપાણિ યક્ષે સામાન્ય માણસથી સહન ન થઈ શકે તેવા અઘોર પરિષહો આપ્યા. પણ મહાવીર તેથી લેશપણ ચલિત થયા નહિ. ત્યારે તે વિચારમાં પડ્યો કે આ પુરૂષ તે કોણ ? તેટલામાં સિદ્ધાર્થ નામનો દેવ ત્યાં આવ્યો તેણે તેને મહાવીરની ઓળખાણ પાડી સમજાવ્યું ત્યારે તે શૂલપાણિ સમજીને પ્રતિબોધ પામ્યો, મિથ્યાત્વ મૂકીને સમદ્રષ્ટિ બન્યો અને મહાવીરની સેવામાં તત્પર થયો.

મહાવીરે તે ચાતુર્માસ્ય તપ અને ધ્યાનમાં ત્યાંજ પસાર કર્યું. અહીં પંદર દિવસના ઉપવાસ કરી એક દિવસ આહાર લેવાનો નિયમ મહાવીરે રાખ્યો હતો, અને તે નિયમ ચાતુર્માસ્યના અંત લગી લંબાવ્યો હતો. ઉપવાસ કરવાનો મુખ્યહેતુ સહનશીલતા અને મનોબળ વધારવાની સાથે કર્મને નિર્જરવાનો છે. ગૌણહેતુ ખાવાપીવાની ખટપટમાં ખરચાતા વખતને બચાવવાની સાથે શરીર ઉપરની આસક્તિ–મમતા ઘટાડવાનો છે, જેઓ ઉપવાસના સમયમાં ગ્લાનિ કે ખેદ પામ્યા વગર ઉત્સાહપૂર્વક જ્ઞાન-ધ્યાનાદિ કાર્ય સાધી શકે છે, ભૂખના દુઃખની જેના ચહેરા ઉપર બિલકુલ અસર થઈ જણાતી નથી તેઓના ઉપવાસોજ ઉપર કહેલ હેતુ સાધી શકે છે. પણ જેઓ ઉપવાસ કર્યા પછી લાંબા થઈ સુઈ જાય છે, ક્યારે પ્રભાત થાય ને ખાવાનું મળે તેવા વિચારોમાં કલાકો અને મિનિટો ગણ્યા કરે છે, જેના હૃદયમાં ઉત્સાહ અને આનંદ બન્ને અદ્રશ્ય થઈ જાય છે, ગ્લાનિ અને દીનતા જેના ચહેરા ઉપર પસરી રહે છે, તેવા માણસોના ઉપવાસો ઐહિક અને આમુષ્મિક એકે પ્રકારનો લાભ આપી શકતા નથી. મહાવીર સ્વામીના ચહેરા ઉપર ઉપવાસાદિક બીલકુલ અસર જણાતી નહી. ઉપવાસો કરીને તેઓ સુઈ જતા નહીં; પણ વીરાસનાદિ આસન લગાડી કાઉસગ્ગ કે ધ્યાનમાં ઉત્સાહ અને આનંદથી વખત પસાર કરતા હતા.

અપકાર સામે ઉપકાર.

એક ગાળ આપનાર માણસને લાકડીના પ્રહાર મારનાર માણસો તો જગતમાં જોઈએ તેટલા મળી આવે છે; પણ એક લાકડી મારનાર બીજી લાકડી પણ ભલે મારી લે એમ ધારી પોતાની જાત તેની સામે ધરી રાખે તેવા માણસો કેટલા નીકળશે ? ખરેખર ! મહાપુરૂષોના એજ ખુબી છે કે તેઓ એકંદર દરેક માણસનું ઉપકારજ કર્યા કરે છે. પછી સામો માણસ ભલેને તેમનો અપકાર કરનાર હોય, કે ભલેને તે પ્રાણ લુંટવા તૈયારી કરવા ધરાવતો હોય, તો પણ તેમનું ભલું કરવા મહાપુરૂષો ચુકતા નથી. મહાવીર સ્વામીના

કોઇનો અપકાર ન કરવો એવી પ્રતિજ્ઞા લઇ અનશન કર્યું લોકોના પ્રહાર અને કીડીઓના ચટકાને સમભાવે સહન કરતો તે સર્પ આઠમે દેવલોક ગયો. આ પ્રતાપ મહાવીર પ્રભુનો કે જેમણે દુઃખ વ્હોરી લઇને પણ તે ભયંકર માર્ગમાં વિહાર કર્યો અને સર્પને પ્રતિબોધ્યો. આસપાસના લોકોનું દુઃખ દૂર થયું અને પાતકી જીવનો ઉદ્ધાર થયો. ખરેખર! મહાવીર જેવા પરમાર્થી પુરૂષ જગતમાં ન હોત તો પાતકી અને ઘાતકી જીવો કયાંથી સંસારનો પાર પામત?

ધ્યાનની દૃઢતા અને દયાળુતા.

મહાવીર જ્યારે કાઉસગ્ગ કે ધ્યાનમાં પ્રવેશ કરતા ત્યારે તેમાં એવી તો દૃઢતા રાખતા કે તે વખતે ગમે તેટલું કષ્ટ પડે તોપણ એક લેશ માત્ર પણ તેથી ચલિત થતા નહીં. તેને માટે નીચેનો એક દાખલો પૂરતો છે.

દીક્ષાથી દશમા ચોમાસા પછી મહાવીર જ્યારે પેઢાળ ગામ બહાર પોલાસ નામના ચૈત્યમાં આવી રહ્યા, ત્યારે તેમને અટ્ઠમ તપ હતું. અઠમની છેલ્લી રાત્રિએ એક રાત્રિની ભિખુ પડિમા સ્વીકારી એક નિરવદ્ય શિલા ઉપર સ્થિર ઉભા રહી ભુજા પસારી નાસિકા પર દૃષ્ટિ લગાડી ધ્યાનમુદ્રામાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે સંગમ નામનો એક દુષ્ટ દેવ પ્રચંડ રૂપ ધારણ કરી પ્રભુને ધ્યાનથી ડગાવવાને સતાવવા લાગ્યો. પ્રથમ તેણે રજોવૃષ્ટિ કરી જેથી મહાવીરના શરીરના સર્વ દ્વારો રજથી પૂરાઈ ગયાં, શ્વાસ પણ લઇ શકાય નહિ એટલે સુધી રજવૃષ્ટિ ફેલાવી, પણ તેથી મહાવીર ચલ્યા નહિ. ત્યારે તેણે વજ્રમુખી કીડીઓ ઉત્પન્ન કરી. ચટકા ભરાવ્યા તેમાં પણ ન ફાવ્યો ત્યારે ઘીમેલ, ડાંસ, વીંછી, સર્પ, સિંહ, પિશાચ, દૈત્ય અને રાક્ષસ વગેરેના રૂપ બનાવી દરેક પ્રકારે અસહ્ય દુઃખ દેવા લાગ્યો. તેમાં ન ફાવ્યો ત્યારે હાથીનું રૂપ બનાવી સૂંઢ વડે મહાવીરને પકડી આકાશમાં ઉછાળી નીચે પડતાં હાથી પોતાના દંતુશળમાં ધરી લઇ જમીન સાથે ઘઉંના લોટની કણેકની પેઠે મસળવા લાગ્યો. તથાપિ મહાવીર ધ્યાનથી ચલિત થયા નહિ કે પોતાં દુઃખ તરફ લક્ષ આપ્યું નહિ. ત્યારે સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા દેવીનું રૂપ બનાવી તેની મારફત તે દેવ કહેવરાવવા લાગ્યો કે 'હે પુત્ર! તારૂં દુઃખ જોઇ અમારૂં હૃદય બળે છે. માટે તું ઘેર આવ; આ ચારિત્ર્ય માર્ગને છોડી દે.' એમ અનેક અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ બનાવો ઉભા કર્યા. એક રાત્રિમાં નાના મોટા વીશ પરિષહો આપ્યા પણ છેવટ સુધી મહાવીર તો તેને તે સ્થિતિએ અડગ રહ્યા. રંજમાત્ર પણ ચલિત થયા નહિ. રાત્રિ પુરી થઇ તો પણ સંગમે મહાવીરનો સંગ છોડ્યો નહિ. 'આજે નહિ તો કાલે' કાલ નહિ તો પરમ દિવસે, પણ અવશ્ય મહાવીરને તેના કાર્યથી ચલિત કરીશ, એવી આશાએ સંગમ દેવ ૭ માસ સુધી સાથે રહ્યો. અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ પરિષહો આપવા ચાલુજ રાખ્યા. આખરે ૭ મહીને થાકી નિરાશ થયો, મેરૂ પર્વત કદાચ ચલિત થાય પણ આ પુરૂષ ચલિત થાય એમ લાગતું નથી એમ તેને જણાયું. ત્યારે નિરાશ થયો તે પાછો વળ્યો તે જોઇને મહાવીરના મનમાં જરી લાગી આવ્યું કે જેણે ૭ ૭ માસ સુધી મારી સેવા કરી મારે સાથે રહ્યો, પણ આખરે બિચારો નિરાશ થઇ ખાલી હાથે જાય, આટલા વખતમાં તે કાંઇપણ લાભ લઇ શક્યો નહિ. આવા વિચારમાં મહાવીરનું કરૂણામય દ્ર

અજ્ઞાન તિમિર પ્રભુ રહેજ હરી, જેણે જગ દિવ્ય વિભૂતિ ભરી, ૯
જય જ્યોતિ સુજ્ઞાન જગાવી ખરી, મુક્તિ સડકોને સાફ કરી.
પ્રભુના ભર એ પ્રભુના ચરણે. નમી પડતા કંઇ કંઇ થાય ઉરે,
પણ હાય ! ગયા પ્રભુ દિવ્ય પથે, રહી માત્ર પ્રતિકૃતિ તેજ હવે. ૧૦
દઇ શું શકીયે તુજ ચરણ વિષે ! ઓ તાત ! હમે તો રંક છીએ,
જગબાંધવ તાત ગુરૂ પ્રભુનો, જયઘોષ કરો સૌ બન્ધુગણો ! ૧૧
તુજ ગાન વિષે લયલીન થઇ, જગ-મારૂં-ત્હારૂં ભૂલીય જઇ,
ફુલ પાંખડી આજ સમર્પાઇ, ઉજવી મહાવીર જયંતિ પ્રભુ ! ૧૨
શુભ ચૈત્ર સુદી તેરશ સુખદા, દશ એપ્રિલ આઠ તણા પડઘા.
વિ.સં. ૧૯૮૯, સુબન્ધુ ભગીની મળી, ઉજવો વર ઉત્સવ મોહમયી. ૧૩

મણિ-મંદિર, } મણિલાલ મોહનલાલ વકીલ.
પાદરા. } પાદરાકર.

जयन्ति एटले ?

પ્રસ્તાવના.

બે સ્નેહીઓ મળે એટલે હાથ જોડી 'જય' 'જય' કરવાનો રીવાજ છે. આરતીમાં 'જયદેવ' 'જયદેવ' નો ઘોષ થાય છે મહાત્મા પ્રતાપી પુરૂષોના સંબંધમાં 'એમનો વિજય થાઓ' એમ બોલાય છે રાજા મહારાજાના સંબંધમાં પણ 'આપનો જય થાઓ' એમ બોલવું થાય છે. આમ સત્તા-પવિત્રતા-મહત્તાનોજ સર્વત્ર વિજય થાઓ એટલે ગુણો પ્રસરો—એ ગુણોના અંશો આપણામાં દાખલ થાય એજ ઇચ્છા હોય છે. જગતમાં સર્વ વસ્તુ મનોભાવથી—મનની કલ્પનાથી બની શકે છે. પોતાનામાં સારા અંશો દાખલ કરવા મનુષ્ય ઇચ્છે તો કરી શકે. આ માટેજ પોતે પવિત્ર રહી સદ્‌ગુણોનું ચિંતન કરી પોતાની આગળ પાછળનું વાતાવરણ પણ પવિત્ર બનાવવાની જરૂર છે. આમ પોતે એકલોજ નહિ પણ પોતાના બન્ધુઓની સાથે પવિત્ર વાતાવરણ બનાવી-સદ્‌ગુણોનું મનન કરવું અને એનું પોતાનામાં આરોપણ કરવું એ જયન્તિનો ઉદ્દેશ હોય છે.

શ્રાદ્ધ જયન્તિ

હિંદુઓની કેટલીક કોમોમાં શ્રાદ્ધ એટલે મૃત્યુ પામેલાંની મૃત્યુતિથિ ઉજવવાની પદ્ધતિ છે. તે દિવસે બ્રહ્મભોજન કરાવવાનો રીવાજ હોય છે. શ્રાદ્ધનો આ ઉપયોગ હોય યા ના હોય એ વિચારણીય વિષય છે, પરન્તુ મૂળ ઉદ્દેશ જયન્તિજ હોવો જોઇએ. વીરપૂજા એ આપણું દેશનું ચિન્હ છે આપણા પિતા, પ્રપિતા, માતા કે માતામહનામાં કાંઇક સદ્‌ગુણો હો તો પછી એમની મૃત્યુતિથિએ હોવાજ જોઇએ જેનું આપણે અનુકરણ કરી શકીયે. માત્ર બ્રહ્મભોજનમાંજ વખત ગમાડવા કરતાં તેમના જીવનક્રમનો અભ્યાસ કરીએ. આપણાં નાનાં બાળકોને આગળ આપણા વડીલ-મૃત્યુ પામેલા વડીલોના જીવનના

દૃષ્ટાન્તો આપીએ અને તેમનામાં ઉત્સાહ–પ્રેમ અને બીજા ગુણો દાખલ કરવા બોધીએ તોજ ઉત્તમ શ્રાદ્ધ, તોજ ઉત્તમ જયન્તિ. આમ દરેક કુટુમ્બમાં શુભ હેતુથી જયન્તિ ઉજવાતી હોય–ભૂતકાળમાં થઇ ગયેલાં સ્ત્રી પુરૂષોએ દર્શાવેલા અનુકરણીય ગુણો આપણામાં દાખલ કરીએ એના જેવો બીજો કયો વિજય ! વ્યક્તિની ઉન્નતિમાં પ્રજાની ઉન્નતિ માનીયે તો પછી આમ એક કુટુમ્બ સુધરે એટલે જનસમાજ સુધરેજ; પરન્તુ દુર્ભાગ્યની વાત છે કે જયન્તિનો આ ઉદ્દેશ રહ્યો નથી. માત્ર બ્રહ્મભોજનમાંજ જયન્તિ સમાઇ રહી છે.

કુટુમ્બના એક માણસ માટે આમ બને, પણ જનસમાજના–દેશના વીર માટે શું! જનસ્વભાવજ એ છે કે મનુષ્યને સદ્ગુણપ્રભાવ, પવિત્રતા માટે

વીરપૂજા.

આકર્ષણ થાયજ જે મહાત્માએ સ્વદેશને માટે, ધર્મને માટે, અને પીડિતોને માટે નિસ્વાર્થપણે જીવન વ્યતીત કર્યું છે તેમને જનસમાજ વીર માનવાનીજ. આ વિરો એક કુટુમ્બનાજ વીરો નથી. આ મ્હાત્માઓના ગુણનુવાદ માત્ર એક કુટુમ્બમાંજ થતા નથી એ મહાત્માઓ તો જનસમાજના—જેઓ માને તેના–માર્ગદર્શક હોય છે. આટલા જ માટે શ્રીરામ, શ્રીકૃષ્ણ શ્રીમહાવીર વિગેરેની જયન્તિ જનસમાજ ઉજવે છે અને ત્હેમનાં યશોગાન સ્થળે સ્થળે ગવાય છે. જે દેશમાં આ વીરપૂજા થતી નથી, જે દેશમાં આવા મહાત્માનાં કીર્તનો થતાં નથી જે દેશમાં બાલકોના કુમળા મગજમાં આ પ્રભાવશાળી મહાત્માઓની જીવનરેખા દોરાતી નથી, તે દેશ ઉન્નતિને માર્ગે શી રીતે જાય ? જયન્તિનો ઉચ્ચ આશય લજાયો ને શ્રાદ્ધ બ્રહ્મભોજન દાખલ થયું. પરન્તુ વખત પલટાયો છે. યુરોપ અને અમેરીકામાં થતી વીરપૂજાની પદ્ધતિ આપણા દેશમાં દાખલ થઇ છે, અને આપણી જુની વીરપૂજા વધારે પવિત્ર વધારે ઉત્સાહભરી વધારે આકર્ષક થઈ છે.

પ્રત્યેક કુટુમ્બમાં આવી વીરપૂજા–કુળપરંપરા પ્રમાણે સદ્ગુણો આવે એટલા માટે આવી વીરપૂજા–વડીલોની જયન્તિ–ઉજવવાની જરૂર છે. પરન્તુ

જયન્તિ કોની ઉજવવી ?

જનસમાજમાં તો તેમની જયન્તિ ઉજવવીજ જોઇએ. જેઓએ પવિત્ર જીવન ગાળ્યું હોય, જેમણે પરસેવા, ભૂત દયા–પ્રભુપરાયણતામાંજ જીવન વ્યતીત કર્યું હોય, જનસમાજને રાજકીય, ધાર્મિક, આત્મિક કે નૈતિક ઉન્નતિને ટોચે લઇ જવા શ્રમ કર્યો હોય, તેવા મહાત્માઓનાં યશોગાન ગાવાં, એમના સદ્ગુણો આપણા બાળકોમાં પ્રવેશ કરવા યત્ન કરવો, એજ જયન્તિનો હેતુ–આશય છે; અને એ જ્યાં સુધી ન થાય, ગમે તેની જયન્તિ ઉજવવા કાંઇ ગયા, તો લાભ બદલે હાનીજ થવાની.

મહાત્માની જયન્તિ ઉજવવાના ઉચ્ચ હેતુ સમજ્યા પછી તે કેમ ઉજવવી તે જાણવાની ઓછી આવશ્યકતા નથી. વિદ્યા–બુદ્ધિપ્રકર્ષ વધતો જાય

કેમ ઉજવવી ?

છે એ અરસામાં માત્ર ' જયદેવ જયદેવ ' કરી બેશી રહેવાથી ઉચ્ચ હેતુ બર આવતો નથી, બાળકોમાં સારા સંસ્કાર પડતા નથી. પરંતુ જે મહાત્માની જયન્તિ ઉજવવી હોય તે મહાત્માના જીવનનો અભ્યાસ કરી એ જીવનદૃષ્ટાન્તો લઇ જનસમાજ આગળ મુકી, બાળકો સ્ત્રીઓ કિંવા પુરૂષોમાં

દાત્મા માટે પૂજ્યભાવ થાય, એમનાં હૃદય વધારે કોમળ બને, વધારે પવિત્ર બને,
સરકારી થાય, એ મહાત્માના પગલે ચાલવા ઇચ્છા થાય, એમ થાય ત્યારેજ
ઉજવાય કહેવાય ! જયન્તિને દિવસે પ્રથમતો પ્રત્યેક મનુષ્ય–એ પુરૂષ કે બાળક
કાર્ય કરવા પ્રતિજ્ઞા લેવી જોઇએ. તે દિવસ ક્રોધ, મદ, મોહ, મત્સર, હિંસા
દ્દઢતાપૂર્વક દૂર રહેવા પ્રયત્ન થવો જોઇએ, બાળકોને આનંદ દિવસ અપાવી
તે વીર માટે સદ્ભાવ–પૂજ્યભાવ થાય એટલા માટે એ વીરાત્મા–મહાત્માની કથા-
સંભળાવવી કિંવા પુરસ્કારપેવહેંચવી. સ્ત્રીઓમાં એજ મહાત્માના ગુણાનુ- વાદવાળા
ગવરાવવા અને પુરૂષોમાં વ્યાખ્યાન દ્વારા સદ્બોધ કરાવવો. ટુંકામાં તે દિવસે
નંદ, પ્રેમ, પવિત્રતા અને કાંઇક શિખવવાની લાલસા વધે એમ કરવું.

આચરણ કરતાં અંતઃકરણથી, એક કર્તવ્ય તરીકે–જનસમાજની–ભવિષ્યની પ્રજા
તરફની આપણી જવાબદારી તરીકે જો આ નિયમથી જયન્તિઓ
ઉજવાય તો આપણા ભૂતકાળના મહાત્માઓ–વીરાત્માઓ કોણ હતા
છેવટ. એ પ્રશ્ન પૂછવાનો નહી રહે એટલુંજ નહી પણ કાયરતા—
બાયલાપણું–અનીતિ—અધર્મ વગેરે કાઢવા માટે વારંવાર ફરિયાદ કરવાની કે ટોકણી
કરવાની જરૂર નહી રહે.

B. R. D.

महावीरनुं टुंक जीवन.

ત્રોટક અથવા–ઉત્તરાના સ્તવનનો રાગ.

પ્રભુને પ્રાર્થના.

નમું પ્રેમથકી પ્રિયનાથ ! તને, અંતરથી ઉમળકે અતિશે,
ચહું સ્નેહથકી વીરનાથ ! તને, મુજ આશ્રયથી દિલના બળથી;
કર જોડી હું નાથ તને વિનવું, તુજ શાસનનો પ્રભુ ! પ્રેમી બનું,
કર એ મુજ અંતરની લગની, અતિશે ફળવાની પ્રભુ બળથી.

ક્ષત્રિય કુળમાં શ્રી વીરનો જન્મ

ભરતાધિપનાં ભરત ભુવને, રમણીય રસિક જનતાંથી ભરે.
વીર ક્ષત્રિય વેસ્ત્રકોજ ભર્યું, હતું એક અનુપમ ગ્રામ અહિં.
તસ નામ જનો ! મુખથી ઉચ્ચારે, શુભ ક્ષત્રિયકુંડ, રૂપે જગમાં
પ્રકટ્યા તહિં શ્રી વીરેશ્વરપે, જગ ઉદ્ધરવા નિજ જન્મથકી.

માતપિતા સંબંધ અને જન્મ દિવસ

કુલદીપક, નંદન. તીર્થપતિ, જસ તાત હતા સિદ્ધાર્થપતિ.
ધન્ય ધન્ય ધરાતળમાં ત્રિશલા જસ કુક્ષિએ પ્રભુ વીર વસ્યા
ધન્ય શુકલ ત્રયોદશી ચૈત્રતણી, જે દિન જન્મ્યા શ્રી વીરપતિ,
ભૂપતિનું ભજન તેહ ધરે, જસ નામ ભયંકર ભ્રાંતિ હરે.

બાળવયમાં વીરતાનું દિગ્દર્શન.

હતા એક સમે પ્રભુ બાળવયે, રમતાં તહિં દાખવી નિર્ભયતા
બની સર્પરૂપે પ્રભુ વીરકને, આવ્યો બળ જોવા દેવ તહિં.
તત્ક્ષણ પ્રભુએ પટકયો પકડી ધન્ય બાળવયે વીરતા પ્રભુએ;
હતું બાળપણું વયમાં વીરનું. પણ કામમહિં વીરતા વીરની.

યૌવનમાં પાણિગ્રહણ અને પુત્રી પ્રાપ્તિ

વિચર્યા પ્રભુ યૌવનનાં વનમાં, પરણ્યા પ્રમદા પછી ભામતી;
હતા પત્ની યશોદા નામથકી, પણ ગુણથી પૂર્ણ ચરિત્ર હતું.
સુખ અનુભવતાં સમયે જન્મી, એક પુત્રી યશોદા કુક્ષિથકી;
ભોગાવલિ કર્મ પુરાં કરતાં, સંસાર ઉદાસીનતા ધરતાં.

દીક્ષા, ઉપસર્ગો અને તપજપ વડે કેવલ જ્ઞાન.

મૃગશીર્ષ વદિ દશમી દિવસે, પ્રભુ સંયમવાન બન્યા નિમસે;
સુખસંયમનાં દિવસે દિવસે, પ્રતિબોધે ભવ્યજનો ઉતારી.
સહ્યાં ઘોર ઉપદ્રવ દુષ્ટનાં, દુઃખનો નહિ પાર કહેવાય રહ્યો;
તપ જપ અતિ ઉગ્ર કર્યાં પ્રભુએ, પરિણામે પંચમજ્ઞાન થયું.

ચતુર્વિધ સંઘ, ગણધરો, અને મુખ્ય પ્રતિનિધિની સ્થાપના.

ધન્ય, ધન્ય, દિવસ ને ધન્યઘડી, પ્રભુ વીર રૂપે પ્રકટ્યા જુઓને
પ્રભુ કેવળજ્ઞાન પ્રતાપ તપે. કુમતિમદ તો તહિં ભસ્મ થતો.
પછી સંઘ ચતુર્વિધ સ્થિર કર્યો, ગણનાયક ગૌતમ આદિ ક્યા.
પ્રતિનિધિ સુધર્મા સ્વામી કર્યા, બાર પર્ષદ બોધ કરે બળથી.

આયુષ્યની અવધિ, શ્રીમદ્‌નું નિર્વાણ, દીવાળીનું પ્રકટ થવું, અને વીર મહોત્સવ.

નિજ આયુષ્ય બોતેર વર્ષનું, થયું પુરણ કાળ પસાર થતાં;
આસો વદિનીજ અમાસ દિને, રાત્રનાં અંતિમ યામ વિષે.
સધાવ્યા મોક્ષ પુરે પ્રભુને, દેવો રાખઅગ્નિદ્ધ દીવે;
જતાં ભાવ ઉદ્યોત દેવ કરે, દીવઓની તહિં હાર અતિ.

તે દિનથી દીવાળી પ્રકટી, પ્રભુવીર મહોત્સવરૂપ વડે

મા. દા. શાહ.

ઝર્ણું શેઠની ભાવના. (વીર સ્તવન)

*વીર હમણાં આવે છે મારે મંદિરીએ, મંદિરીએરે ધીર મંદિરીએ. વી૦
પાયે પડીને મેં તો નોક બિછાઉં, નિત નિત વીનતડી કરીએ. વી૦ ૧
[illegible] પુષ્પદિકને, હરખે [illegible] ઉચ્ચરીએ. વી૦ ૨
[illegible] આનંદે દ્વાર પધારે, તો [illegible] મન ભરીએ. વી૦ ૩
[illegible] નિજે [illegible] તરીએ. વી૦ ૪
[illegible] ઘરે પર [illegible] કરીએ. વી૦ ૫
[illegible] વી૦ ૬
[illegible] કરીએ વી૦ ૭
[illegible] વી૦ ૮
[illegible] વી૦ ૯

—[illegible]

---

*[illegible]

૨.

વિમલાચલ વેગે વધાવો—એ દેશી.

ચઉમાસી પારણું આવે, કરિ વિનતિ નિજ ઘર જાવે,
પ્રિયા પુત્રને વાત જણાવે. [1]પટકુલ [2]જરી પથરાવે રે;
મહાવીર પ્રભુ ઘેર આવે,
જીરણ શેઠજી ભાવના ભાવે—મહાવીર ૧
ઉભો શેરીએ જલ છંટકાવે, જાઈ કેતકી ફુલ બિછાવે;
નિજ ઘર તોરણ બંધાવે, મેવા મિઠાઈ થાલ ભરાવે રે.— મહાવીર ૨
[3]અરિહાને દાનજ દીજે, દેતાં જે દેખીને રીઝે;
ષટમાસી રોગ હરીજે, [4]સીઝે દાયક ભવ ત્રીજે રે.— મહાવીર ૩
જિનવરની સનમુખ જાઉં, મુઝ મંદિરીએ પધરાઉં;
પારણું ભલી ભાંતે કરાવું, જુગતે જિનપૂજા રચાવું રે.— મહાવીર ૪
પછી પ્રભુને વોળાવા જઈશું, કરજોડીને સનમુખ રહીશું;
નમી વંદીને પાવન થઈશું. [5]વિરતિ અતિ રંગે વરીશું રે.— મહાવીર ૫
દયા દાન ક્ષમા શીલ ધરશું, ઉપદેશ સજ્જનને કરશું;
સત્યજ્ઞાન દશા અનુસરશું, અનુકંપા લક્ષણ વરશું રે.— મહાવીર ૬
એમ જીરણ શેઠ વદંતા, પરિણામની ધારે ચઢંતા;
શ્રાવકની [6]સીમે ઠરંતા, દેવ દુંદુભિ નાદ સુણંતા રે.— મહાવીર ૭
કરી આયુ પૂરણ શુભ ભાવે, સુર લોકે અચ્યુતે જાવે;
શાતા વેદની સુખ પાવે, શુભ વીર વચન રસ ગાવે.— મહાવીર ૮

વીરવિજય.

છદ્મસ્થપણામાં પણ મહાવીરનો અપૂર્વ સમભાવ.

દાન, શીલ, તપ ને ભાવ એ ચાર પ્રકારના ધર્મમાં અમુક અપેક્ષાએ દાનધર્મની મુખ્યતા છે. દાન સ્વપર ઉપકારી છે. બીજા ધર્મ માત્ર સ્વ ઉપકારી છે; દાનની અંદર પોતાના અધ્યવસાય માત્ર જોવાના નથી પરંતુ સામું પાત્ર પણ જોવાય છે, તેમજ ચિત્ત, વિત્ત ને પાત્ર એ ત્રણ પ્રકાર વડે, પણ શાસ્ત્રકારની અપેક્ષા [illegible] દાનની ગણના કરી શકાય છે. ચિત્ત ગમે તેવું સારું હોય પણ વિત્ત એટલે જેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ આહારાદિ હોય તે મૂળ વસ્તુ (દ્રવ્ય) અથવા આપવાની ચીજ અશુદ્ધ, હિંસાયુક્ત, આધાકર્મ ગુણની હાની કરનારી હોય તો કામ થઈ શકતું નથી. તેમજ ચિત્ત ને વિત્ત યોગ્ય હોય પણ પાત્ર અયોગ્ય હોય તો પણ તે દાન ફળદાયક થતું નથી. જૈન શાસ્ત્રમાં

૧ ઉંચી જાત. ૨ જરીનાં. ૩ અરિહંત-તીર્થંકર, અહીં વીરપ્રભુને, ૪ સિદ્ધ થાય, મુક્તિ પામે. ૫ વ્રત ૬ મર્યાદા, હદ.

સુપાત્ર દાન સર્વમાં ઉત્કૃષ્ટ કહ્યું છે. તેમાં પણ પાત્રભેદે ફળભેદ કહેલો છે. તીર્થંકર ભગવંત
પાત્ર તુલ્ય છે, મુનિ મહારાજ સુવર્ણના પાત્ર તુલ્ય છે, દેશવિરતિ શ્રાવક ચાંદીના પાત્ર
છે, અને અવિરતિ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવો તામ્રપાત્ર સમાન છે. તે શિવાયના મિ
અવિરતિ જીવો લોહના તથા મૃત્તિકાના પાત્ર તુલ્ય છે, તેઓતો સુપાત્રની ગણનામાંજ
આમાં કહેલા સુપાત્રો પૈકી સર્વોત્તમ રત્નપાત્રતુલ્ય તીર્થંકર ભગવંત મહાવીર સ્વ
તેમની છદ્મસ્થાવસ્થામાં દાન આપનાર નવીન શેઠ અને દાન નહીં આપ્યા છતાં
ફળ પ્રાપ્ત કરનાર જીર્ણ શેઠનો પ્રસંગ અહીં લેવામાં આવ્યો છે, અને તેમાં વીર પ
ત્માએ સમભાવ કેવો બતાવ્યો છે તે જણાવવાનો આ લખનો મુખ્ય હેતુ છે. તે
દાન ધર્મ, તેમાં પણ સુપાત્ર દાન કેવું ફળ દાયક છે ? ભાવ વિનાના દ્રવ્ય દાનથી
સુપાત્રના યોગે કેવી ફળપ્રાપ્તિ થાય છે ? અને દાન દીધા વિના પણ દાન દેવાના
અધ્યવસાયથી કેવી ઉચ્ચ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ? તે બતાવવાનો આ લેખનો અ
હેતુ છે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે પ્રથમ તે કથા પ્રસંગ આ નીચે પ્રદર્શિત
વામાં આવે છે.

બારવ્રતધારી **ચેટક** મહારાજાથી વિભૂષિત **વિશાળા** નામે નગરી છે. તે નગ
અનેક દ્રવ્યવાન શ્રીમંત ગૃહસ્થો રહે છે તે બધામાં એક **જિનદત્ત** નામે મુખ્ય
હતા. કાળક્રમે તેમનું દ્રવ્ય નષ્ટ થયું. વૈભવ નાશ પામ્યો, સામાન્ય સ્થિતિવાળા થઇ
એટલે એક **પૂરણ** નામના શેઠને નગરશ્રેષ્ઠિની પદવી મળી. તે **અભિનવ** શેઠના નામ
ઓળખાવા લાગ્યા. લોકો તેને **નવીન** શેઠ પણ કહેતા હતા.

આ નવીન શેઠ થયા એટલે પ્રથમના શેઠ **જીર્ણ શ્રેષ્ઠિના** નામથી પ્રસિદ્ધ થ
લોકો તેને જીર્ણ શેઠના નામથીજ બોલાવવા લાગ્યા. આ જીર્ણ ને નવીન શ્રેષ્ઠિમાં
વાતનું મહદંતર હતું. જીર્ણશેઠ બારવ્રત ધારી શુદ્ધ સમકિતી શ્રાવક હતા, દેવ ગુરુના પ
ભક્ત હતા, અહર્નિશ ધર્મપરાયણ હતા, અને સંસારથી કેટલેક અંશે વિરક્ત હતા. બી
નવીન શ્રેષ્ઠિ મિથ્યા દૃષ્ટિ હતા, રાગીદ્વેષી હરિ હરાદિક દેવના ભક્ત હતા, અને સંસ
રમાં આસક્ત હતા.

આ અવસરે ભગવંત શ્રી મહાવીરસ્વામીએ ચારિત્ર અંગીકાર કરેલું હતું અ
છદ્મસ્થપણામાં વિચરતા હતા. આ વિરક્ત પરમાત્માનું છદ્મસ્થપણું પણ અપૂર્વ હતું
તેઓ આત્મઋદ્ધિની પૂર્ણતા કરવા માટે વીતરાગ દશા પ્રાપ્ત કરવા માટે અને કેવળજ્ઞા
મેળવવા માટે અહર્નિશ પ્રયત્નશીલ હતા. તેઓ છદ્મસ્થાવસ્થામાં નિદ્રા લેતા નહીં, ભૂમિ
પર બેસતા નહીં. અને કોઈની સાથે પ્રાયે સંભાષણ પણ કરતા નહીં તેમજ ધર્મોપદેશ
આપતા નહીં, માત્ર ઉત્કૃષ્ટ ધર્મધ્યાનમાંજ વર્તતા હતા. તેમની આત્મવિશુદ્ધિ દિનપર દિન
વૃદ્ધિ પામતી હતી અને કૈવલ્યદશા નજીક આવતી હતી.

છદ્મસ્થપણાના સાડાબાર વર્ષો દરમ્યાન ચોમાસું આ સ્થિતિમાં કર્યાં બાદ ક્રમપ્રાપ્તપણે
વિહાર કરતા કરતા અગ્યારમા ચોમાસાના પ્રારંભમાં વીર ભગવંત વિશાળા નગરીની બહાર
ઉદ્યાનમાં પધાર્યા અને ત્યાંના મંદિરમાં કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. ઉત્તમ પુરુષના આગ
મનની પ્રતીક્ષા કરનાર જીર્ણશ્રેષ્ઠિને આ મહાત્મા નગર બહાર આવ્યાની ખબર પડી
એટલે તેઓ તરતજ ત્યાં ગયા અને ભગવંતને વિધિપૂર્વક વંદન કરી, ભગવંત તો મૌન

...ણ એણે જવાબ મળવાનો સંભવ નહોતો પરંતુ ભક્તિમાન જીર્ણશેઠે પોતાને ત્યાં લાભ [illegible] મને વહોરવા માટે પધારવાનું આમંત્રણ કર્યું. પછી ઘેર જઈને પ્રહર વ્યતીત [illegible] ત્યાં સુધી રાહ જોઈ, પરંતુ ભગવંત પધાર્યા નહીં એટલે તેણે ધાર્યું કે આજે ઉપવાસ કરી [illegible] આવ્યા નહીં હોય. બીજે દિવસે ભાવનાએ જીર્ણશેઠ ઉદ્યાનમાં ગયા. ભગવંત તો [illegible] સ્થાને કાયોત્સર્ગમાં સ્થિર હતા. જીર્ણશેઠે વંદન કર્યું અને આજે જરૂર પધારવા [illegible] કરી. તે દિવસે પણ પ્રભુ પધાર્યા નહીં. એટલે શેઠે જાણ્યું કે પ્રભુને છઠ્ઠ હશે [illegible] નહીં આવ્યા હોય. ચોથે દિવસ શેઠ વંદન કરવા ગયા અને પધારવાની પ્રાર્થના કરી, [illegible] દિવસે પણ ન આવવાથી પ્રભુને અઠ્ઠમ હશે એમ શેઠે ધાર્યું. આ પ્રમાણે દરરોજ વંદન કરવા જતા, પ્રાર્થના કરતા, રાહ જોતા અને પ્રભુ ન પધારતા ત્યારે તપાદિ [illegible], એમ કરતાં કરતાં ચાર માસ પૂર્ણ થયા.

ચતુર્માસ પછીના પહેલા પારણાને દિવસે શેઠ પણ આશાથી વંદન કરવા ગયા. આનંદથી વંદના કરી અને 'આજે તો હે પરમાત્મા! મને પાવન કરવા માટે અવશ્ય મારે ત્યાં પધારશો' એવી દૃઢ અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી ભગવંત તો મૌન જ રહ્યા. શેઠ આવ્યા પરંતુ આજ તો તેને હર્ષ અપૂર્વ હતો. તેણે ઘરનાં બધાં માણસો અને પુત્ર પૌત્રાદિ સ્વજનો વિગેરેને એકઠાં કર્યાં અને આજે ભગવંત ચતુર્માસિક ઉપવાસનું મહાન તપનું પારણું કરવા આપણે ત્યાં પધારશે એમ વાત કરી તે સાંભળીને સર્વે પરમાત્માની [illegible] કરવા સાવધાન થયા. શેઠે પોતાના ઘરવાડે આખી શેરી સાફ કરાવી, અશુચિ દૂર કરી, નિર્મળ [illegible] અને સુગંધી જળનો છંટકાવ કરાવ્યો, તોરણ બાંધ્યાં, સુગંધી પુષ્પો વેર્યાં, [illegible] પેર તોરણ બાંધ્યું, ચારે પ્રકારના વિશુદ્ધમાન પ્રાસુક અને એષણીય આહારની તૈયારી કરી, [illegible] ભગવંતને બીરાજવા માટે આસન નાખ્યું. [illegible] પછી તે સૌને શિખામણ [illegible] બારણે [illegible], કુટુંબ પરિવારને એકઠો કર્યો. [illegible] પરમાત્માને દૂરથી આવતા દેખીને કે તરત આગળ જવું. પ્રભુ [illegible] પ્રભુને મોતીએ વધાવવા. પ્રભુને [illegible] ઘરમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે પ્રભુને [illegible] વિનંતિ કરવી. પછી ચારે પ્રકારનો આહાર [illegible] પછી પ્રભુને વંદના [illegible] કરવી. [illegible] ચારે પ્રકારનો આહાર [illegible] ભાવના કરવી. [illegible] અને પછી ભગવંત [illegible] ત્યારે [illegible] જવું અને [illegible] અને પછી [illegible] ધન્ય [illegible]! [illegible]

[illegible]

દાન દેવાનું પ્રથમ નિકટભવી હોય, કર્મરાશી ઘણો નાશ પામ્યો હોય તેનેજ તે પ્રાપ્ત
છે. એ દાન દેનાર આવો લાભ મેળવે તેમાં તો શું આશ્ચર્ય પણ જે તેની અનુમોદના
જોઇને આનંદ પામે, પોતે તેવું દાન દેવાને ઇચ્છે, તે પણ અપાર પુણ્યનો ભાજન થાય
ધન્ય ઘડી, ધન્ય ભાગ્ય કે મારે આવો સુઅવસર આજે પ્રાપ્ત થયો છે. પ્રભુ અહીં પ
ત્યારે હું સાચા મોતીનો થાળ ભરીને તે વડે પ્રભુને વધાવીશ, પ્રભુની પૂજા કરીશ, વંદના ક
સુખસાતા પુછીશ, અને મારા આત્માને પાવન કરીશ. પછી તેમનો ઉપદેશ સાંભળીશ, પ
ત્મા પાસે વિરતિપણું અંગીકાર કરીશ, દયા, દાન, ક્ષમા, શીળ, અનુકંપા વિગેરે ગુણોની
કરીશ, સમક્તિને નિર્મળ કરીશ ધન્ય છે એવા પરમાત્માને કે જે તરણ તારણ છે,
તનો ઉદ્ધાર કરવા માટેજ જેમણે જન્મ ધારણ કર્યો છે, એક ભવમાં અનેક જી
ઉદ્ધાર કરે છે, અને વળી તેમણે આપેલા ઉપદેશને ગ્રહણ કરનારા ગણધર મહારાજ
પણ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા સાથે બીજા અનેક જીવોનું કલ્યાણ કરે
પરંપરાએ કલ્યાણ કરે તેવા આગમો-શાસ્ત્રોની રચના કરે છે. તેના અભ્યાસ વડે, શ્ર
મનન વડે પણ અનેક જીવો ભવસમુદ્રનો પાર પામે છે. એ સર્વ પરમાત્માનોજ
ગાર છે. આ વીર પરમાત્મા અત્યારે તો છદ્મસ્થ અવસ્થામાં છે, પરંતુ તેમનામાં શાંત
કેવો ભરેલો છે ? શાંતરસનાતો સમુદ્રજ જણાય છે, ક્ષમાના ભંડાર છે. અનેક ગુણે
ભરપૂર છે. આત્મહિતમાં સતત પ્રયત્નવાન છે. ધન્ય છે એવા પરમાત્માને ! અને ધ
છે મને ! કે જેને એમની ભક્તિ કરવાનો અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. આવે અવ
આત્મા જેટલી મંદતા રાખશે તેટલો લાભ ઓછો મેળવશે. આ વખતે તો આત્મ
સર્વાંશે કલ્યાણ કરી લેવું. ફરી ફરીને આવો અવસર પ્રાપ્ત થતો નથી. ધન્ય છે
અવસરને, ધન્ય છે મને, ધન્ય છે પરમાત્માને, " આ પ્રમાણે શુભ ભાવનાએ આ
પરમાત્માની ભક્તિના રસમાં નિમગ્ન થઈ ગયા. પરમાત્મા સ્વરૂપનો કાંઇક અનુભવ કર
લાગ્યા. અંતરાત્મા આગળ આગળ વધવા લાગ્યો, કર્મશ્રેણી તુટવા લાગી, શુભ કર્મો
સંચય થવા લાગ્યો, વૈમાનિક દેવની સ્થિતિ બંધાય તેવા દળીયાં મેળવવા લાગ્યા, પહે
દેવ લોકે, બીજે દેવ લોકે, યાવત્ બારમે દેવ લોકે જવા જેવાં શુભ કર્મોનો સંચય
પરિણામની ધારાએ ચડવા લાગ્યા, શ્રાવકપણાની ઉત્કૃષ્ટી હદ આગળ વધવાની તૈયારી
હતી; બાહ્ય ચેષ્ટા માત્ર ભુલાઈ ગઈ હતી, વીરપરમાત્માની સાથે એકતાન થઇ ગયું
તેવામાં દેવોએ આકાશમાં દેવ દુંદુભિનો શબ્દ થયો. તે કર્ણગોચર થતાં
જાગી જાય તેમ થયું " આ શું ! આ શેનો શબ્દ ! અત્યારે દેવદુંદુભી શેની
શું પરમાત્માએ અન્ય સ્થળે પારણું કર્યું ? હા ઇતિ ખેદે ! હું અધન્ય, અકૃતાર્થ, અપુણ્ય
વાન. પ્રભુ મારે ત્યાં પધાર્યા નહી, અન્ય સ્થળે પારણું કર્યું; મને મળનારો લાભ બીજાને
મળ્યો. " આ પ્રમાણેના ખેદયુક્ત વિચારોથી જીર્ણ શ્રેષ્ઠીનો પરિણામની ધારા તુટી
આગળ વધતી અટકી ગઇ. ભાવની વૃદ્ધિમાં સ્ખલના થઇ, પ્રભુને પારણું કરાવ
તીવ્ર ઇચ્છામાં ભંગ પડ્યો. જોકે પારણું કરાવ્યા વિના પણ તેમણે બારમાં
મેળવી લીધું હતું પરંતુ હજુ વધારે મેળવી શકાય તેમ હતું. તેમાં ભંગ પડ્યો,
કરતાં ખબર પડી કે-પ્રભુએ અભિનવ શેઠને ત્યાં પારણું કર્યું. ત્યાં પંચ દીવ્ય પ્રગટ
સાડાબાર ક્રોડ સોનૈયાની વૃષ્ટિ થઇ, સુગંધી જળની ને સુગંધી પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઇ, આકાશમાં

દેવદુંદુભી વાગી અને અહોદાન, અહોદાન. એવી આકાશમાં ઉદ્‌ઘોષણા થઇ. નગર લોક ભેગા થયા. અભિનવ શેઠનાં વખાણ કરવા લાગ્યા ને શેઠ પણ દ્રવ્ય લાભ વડે મનમાં હર્ષિત થયો.

આ અભિનવ શેઠ મિથ્યાદૃષ્ટિ હતો તે વાત પ્રથમ કહેવાયેલ છે, પ્રભુ ત્રીજે પહોરે વહોરવા નીકળ્યા. અભિનવશેઠનું ઘર માર્ગમાં આવતાં તેમાં પેઠા તેને ત્યાં તે જમી રહ્યું છે, બાકી વધેલું ફેંકેલું અનાજ ભિક્ષુકાદિકને અપાઇ ગયુ છે, [illegible] થયા છે, તે વખતે આ એક ભિક્ષુકને આવતા જોઇ અભિનવ શેઠે ઉપર બેઠેલા દાસીને આજ્ઞા કરી કે, 'આ ભિક્ષુકને કાંઇ પડ્યું હોય તે આપ.' એટલે તેણીએ શેષ રહેલા બાકળા વહોરાવ્યા. પ્રભુએ હસ્તપાત્ર હતા એટલે ત્યાંજ તેનો આહાર કરી લીધો. તીર્થંકરનો આહાર નિહાર જન્મથીજ કોઇ દેખતુ નથી એટલે આ પણ દેખવામાં ન આવ્યું. પ્રભુએ પારણું કર્યું એટલે સમીપ રહેલા દેવ દેવતાઓએ પ્રથમ કહી ગયા પ્રમાણે પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા તે જોઇ અભિનવ શેઠ હરખાતા હરખાતા નીચે ઉતર્યા પ્રભુતો તત્કાળ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા. પણ લોકો એકઠા થયા. તેઓ અભિનવ શેઠને મુબારકબાદી આપવા ધન્ય-ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા. કેટલાકે પુછ્યું પણ ખરૂં કે-'આપે શું વહોરાવ્યું ?' એટલે અભિનવ શેઠે ખરી હકીકત છુપાવીને કહ્યું કે-'મેં પરમાન્નવડે પ્રભુને પારણું કરાવ્યું.' લોકોએ તે સાંભળીને વિશેષે ધન્યવાદ આપ્યો. વિશાળા નગરી આ શેઠ-થીજ શોભતી છે, એમ કહેવા લાગ્યા. ઘેરઘેર રાજા સુધી તે હકીકત જાહેર થઇ.

અન્યદા શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના સંતાનીઆઓમાંથી કોઇ કેવળી મુનિ ત્યાં પધાર્યા રાજા વગેરે નગરના લોકો વંદના કરવા ગયા. કેવળી ભગવંતે દેશના આપી દેશનાને અંતે રાજાએ અને લોકોએ પુછ્યું કે-" હે ભગવંત ! આ નગરીમાં સૌથી વધારે પુણ્યવાન કોણ છે ? કોનાથી આ નગરી પુણ્યવતી-ભાગ્યવતી છે ?" કેવળીએ કહ્યું કે—"હે રાજન્ જીર્ણશેઠ વડે આ નગરી પુણ્યવતી છે, અને સૌથી વધારે પુણ્યશાળી તે છે." રાજાએ પુછ્યું કે " તેનું શું કારણ ? ચોમાસાને અંતે પારણું તો આ નવીન શેઠે કરાવ્યુ છે. જીર્ણ શેઠે કરાવ્યું નથી તો આ નવીન શેઠ વધારે પુણ્યવાન કેમ નહીં ? વળી વસુધારા વિગેરે પંચ દિવ્ય પણ આ નવીન શેઠને ઘેર પ્રગટ થયા છે, જીર્ણ શેઠને ઘેર થયા નથી માટે આ જીર્ણ શેઠને શેની વધારે પુણ્યશાળી કેમ કહો છો ?" કેવળી ભગવંત બોલ્યા "મહાનુભાવો ! ભાવ પ્રભુને [illegible] દાન કરીને નવીન શેઠે વસુધારા વિગેરેનો લાભ મેળવ્યો છે, પણ જીર્ણ શેઠે તો [illegible] મેળવ્યું છે નવીન શેઠે તો [illegible] પુરતો છે પણ જીર્ણ શેઠની તો ઘણી [illegible] છે નવીન શેઠે [illegible] પણ લાભ મેળવ્યો નહીં અને જીર્ણ શેઠે [illegible] લાભ મેળવ્યો છે. [illegible]

મેળાત. પરંતુ પ્રભુએ નવીન શેઠને ત્યાં પારણું કર્યું. ત્યાં પંચદિવ્ય પ્રગટ થયા અને [illegible] દુંદુભી વાગી, એટલે તેની પ્રભાવની ખાસ ટુટી, આગળ વધતી જાય ધર્મ, તો [illegible] સંસારમાં ત્યારે જેટલી જેટલી ઉચ્ચ ગતિ આવે તેટલી તો તે ખાંતી ચુક્યા, તેટલો [illegible] થાય તો તે મેળવી ચુક્યા. તેથી હું કહું છું કે—આ નગરીમાં સૌથી વધારે પુણ્ય[illegible] જીર્ણ શેઠ છે."

આ પ્રમાણેના કેવળી ભગવંતનાં વચનો સાંભળીને લોકોના મનમાં જીર્ણ શે[illegible] પુણ્યશાળીપણા [illegible] ખાત્રી થઇ એટલે લોકો તેની અનુમોદના કરવા લાગ્યા, અને [illegible] પુણ્યશાળી તેને માનવા લાગ્યા. ભગવંતનો ચતુર્માસ પૂર્ણ થયેલું હોવાથી ત્યાંથી વિ[illegible] કરી ગયા હતા. જીર્ણ શેઠ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે કાળધર્મ પામી બારમા દેવલોકમાં દે[illegible] [illegible].

આ કથાની અંદર ભગવંત મહાવીર સ્વામીનો સંબંધ હોવાને જીર્ણ શેઠના [illegible] ભાવના ઘણા ભાવ [illegible] છતાં તેને ત્યાં પારણું ન કર્યું અને અભિનવ શેઠને ત્યાં [illegible] [illegible] છે. પરંતુ તેની ઉપરથી સાર ખેંચી મહણ કરી શકાય તેમ છે. વીર પરમાત્મા[illegible] [illegible] જન્મથી આરંભીને નિર્વાણ પર્યંત અનેક પ્રકારનું ઉચ્ચ વિજ્ઞાન આપનાર[illegible] [illegible] આ એક વિભાગ છે. પરમાત્મા કેવળ જ્ઞાન પામે છે, ત્યારે તો [illegible] [illegible] ઉપર તેમને સમાન ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે; કારણકે મેહની[illegible] [illegible] થાય છે—રાગદ્વેષ નાશ પામે છે, એટલે કારણ નાશ પામવાથી [illegible] [illegible] પરંતુ છદ્મસ્થપણામાં પણ ચારિત્ર લીધું ત્યારથી નિ[illegible] [illegible] વિશુદ્ધિ વધતી જાય છે, ને અશુદ્ધિ ઘટતી જાય છે. કેવળ જ્ઞાન પામતાં[illegible] [illegible] જાય છે, એટલે સમભાવ [illegible] જાય છે—પ્રતિદિન, ધૃતિ, [illegible] [illegible] ચિત્તનિરોધનું વિશુદ્ધ સેવન થવાથી આત્મા[illegible] [illegible] ઘણા આગળ વધતા જાય છે. [illegible] [illegible] સમભાવ, [illegible] સમભાવ, [illegible] ને [illegible] સમભાવ, [illegible] [illegible] સમભાવ [illegible] અનેક પ્રકારનો સમભાવ [illegible] પામતો જાય છે. તેનાં [illegible]

[illegible]

શરીર ઉપરથી તો મમતા સર્વથા ઉઠી ગઇજ જણાય છે, કે જેથી ચતુર્માસી તપના પારણામાં ખાવા મળ્યું ન મળ્યું તો તે પણ બસ છે; વળી તે કેવા છે ને કેટલા છે? તેનો પણ જ્યાં સવાલ નથી. માત્ર ભાડા તરીકે થોડું પણ શરીરને આપી દીધું, કે પત્યું, પછી તેની દરકાર નથી. શારીરિક મમતા આટલી ઉઠી તે કરતાં પણ માનસિક મમતા આટલી ઉઠી એ વધારે ઉચ્ચ સ્થિતિ સૂચવે છે. ચાર ચાર મહિના સુધી પ્રાર્થના કરનાર કોણ છે, તેની દરકાર પણ ન કરી, તેનાપર રાગ આવવાની વાત તો બાજુપર રહી પણ માત્ર તેને દર્શન દેવા કે તેની ચાર માસની મહેનતનો જરા જેટલો પણ બદલો આપવો, તેની પણ જ્યાં જરૂર જણાતી નથી. ત્યાં જણાય છે કે સાંસારિક વ્યવહાર-લોક પ્રવાહ-લૌકિક પ્રવૃત્તિનું અનુસરણ અથવા પારમાર્થિક રીતે પણ તેને ઉત્તમ જાણી તેનો મનોરથ પૂર્ણ કરવાની વૃત્તિ-એ બધી હકીકત તેમને અસર માત્ર પણ અસર કરનારી થઈ નથી. તેમની તો માત્ર એક આત્મહિતમાંજ પ્રવૃત્તિ છે. પ્રાર્થના કરનાર-ભક્તિ કરનાર કે શુભ પ્રયાસ કરનારને બદલો આપવાનું કામ પોતાનું નથી. તેનો બદલો તો તેના મનોભાવ પ્રમાણે મળેલોજ છે, મળેજ છે-એમ લોકમાન્યતા દૃષ્ટિથી વીતરાગ દશાના સન્મુખ થયેલા પરમાત્માએ જીર્ણ શેઠ કે નવીન શેઠમાં ભિન્નતા સ્વીકારીજ નથી, અને અનુપમ સમભાવનું દર્શન કરાવ્યું છે.

છદ્મસ્થપણામાં પણ જેમનો આવો ઉચ્ચ સમભાવ છે તેમનો વીતરાગપણામાં સંપૂર્ણ સમભાવ હોય તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. શ્રીપાર્શ્વનાથ પરમાત્માના ચરિત્રમાં પણ આવોજ સમભાવ તેમના છદ્મસ્થપણાના વર્ણનમાં દેખાઇ આવે છે. જે વખતે પૂર્વ ભવનો વૈરી કમઠ કે જે તે વખતે મેઘકુમાર નિકાયમાં મેઘમાળી નામે દેવતા થયેલ છે, તે અત્યંત ઉપદ્રવ કરીને પ્રભુ ઉપર જળવૃષ્ટિનો ઉપસર્ગ કરે છે અને પાર્શ્વ પ્રભુને [illegible]માં લાવી મૂકે છે, તે વખતે આસન કંપથી આવેલા ધરણેંદ્ર તે ઉપસર્ગનું નિવારણ કરી પરમાત્મા ઉપર છત્ર ધારણ કરે છે અને અનેક પ્રકારની ભક્તિ કરે છે. આ પ્રસંગે પાર્શ્વ પ્રભુના મનોભાવનું ચિત્ર [illegible] મહારાજ એવું આલેખે છે કે-તેમાં બન્ને પ્રત્યે-કમઠ ને ધરણેંદ્ર પ્રત્યે સમભાવ છે. એક [illegible] ઉપસર્ગ કરનાર અને બીજો તેનું [illegible] નિવારણ કરનાર પરમ ભક્ત તે બન્નેની ઉપર એક સરખો ભાવ છે.' કમઠ ઉપર દ્વેષ થયો ન હો એવી સમતા એ પણ ઉત્તમ [illegible] અને [illegible] તેનું [illegible] કરે છે, પરંતુ ધરણેંદ્રની ઉપર રાગ ન [illegible], તેથી [illegible] ન [illegible], તેના ઉપર [illegible] પણ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] છે, [illegible] છે, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

નજ રહે. એટલે સર્વથા દ્વેષ દૂર કરવા ઇચ્છનારે રાગને સર્વથા તજવોજ પડશે. રાગ તજાશે તોજ દ્વેષ તજાશે, રાગ ને દ્વેષમાં વધારે મુશ્કેલ કાર્ય રાગને તજવો તે છે અને તેથી પરમાત્માને વીતરાગ શબ્દથી બોલાવાય છે, વીતદ્વેષ કહેવામાં આવતા નથી કેમકે રાગ સર્વથા ગયો ત્યાં દ્વેષતો ગયેલોજ સમજવો. પણ દ્વેષ જાય ત્યાં રાગનો સર્વથા અભાવ ન સમજવો. જોકે રાગ ને દ્વેષ એ બન્ને મિત્રો છે, અને એ ઓછા વત્તા થાય પણ સર્વથા તો સાથેજ જાય તેવા છે, તોપણ તેમાં મુખ્યતા રાગની છે, અને તેથીજ રાગકેશરી અને દ્વેષ ગજેંદ્ર કહેવાય છે. દ્વેષને ગજેંદ્રની, ત્યારે રાગને કેશરી સિંહની ઉપમા આપવામાં :આવેલ છે. આવા રાગનો સર્વથા ત્યાગ કરનાર–તેને કાયમને માટે આત્મગૃહમાંથી દેશવટો આપનાર પરમાત્માજ વીતરાગ કહેવાય છે. અને તેજ ખરેખરા દેવપણાને લાયક છે. ખરૂં દેવત્વ તેનામાંજ છે, રાગી, દ્વેષી અન્ય દેવોમાં ખરૂં દેવપણું નથી. રાગીદ્વેષી દેવનું દેવપણું કહેવામાત્ર અને અલ્પકાલીન છે, તેને હજુ ભવ ભ્રમણ બાકી રહેલું છે, તેથી તેમની દશાનો ફેરફાર થતાં વાર લાગતી નથી. એક ગતિમાંથી બીજી ગતિમાં જતાં, માતાના ગર્ભમાં અશુચિના મધ્યમાં રહેતાં અને હલકી જાતિમાં જન્મ ધારણ કરતાં તેમનું દેવપણું સર્વથા નાશ પામી જાય છે; ત્યારે વિતરાગ પરમાત્માને દેવપણું કદાપિ કાળે પણ નાશ પામતું નથી. સર્વ કાળે એક સરખુંજ ટકી રહે છે. આવા કારણને લઇનેજ અરિહંત પરમાત્મા દેવાધિદેવ કહેવાય છે, સર્વ દેવોમાં તેઓ શ્રેષ્ટ છે, ઉત્તમ છે, અને પરમપૂજ્ય છે.

આ એક નાની સરખી હકીકતમાંથી આપણે વીર પરમાત્માના હૃદયમાં રહેલો સમભાવ અવલોકયો, પીછાન્યો, તેનાપર વિચારણા કરી, તેની ઉચ્ચતા સમજ્યા, એ પરમાત્માના આખા ચરિત્રમાંથી તો આવા સમભાવ ઉપરાંત અન્ય પણ ઉચ્ચ શ્રેણીવાળા અનેક ગુણો સમજી શકાય તેમ છે, જાણી શકાય તેમ છે, ઓળખી શકાય તેમ છે, તેનુ પૃથક્કરણ થઇ શકે તેમ છે, અને તેવા દરેક ગુણોવડેજ તેઓ પરમ પૂજ્ય કહેવાયા છે, વંદાયા છે, પૂજાણા છે, ને સર્વોત્તમ મનાણા છે; આપણે પણ પૂર્વ પુન્યના યોગે એ પરમાત્માના વિશુદ્ધ શાસનને પામ્યા છીએ. એ પરમાત્માને દેવ તરીકે ઓળખ્યા છે, તેમના ઉચ્ચ ગુણોપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઇ છે, ત્યારે હવે આપણે તેમની આજ્ઞાનું પ્રતિપાલન કરવું, તેઓ કહી ગયેલા, બતાવી ગયેલા, પ્રરૂપી ગયેલ માર્ગે ચાલવું, એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. ખરી ભક્તિ આજ્ઞાનું પ્રતિપાલન; કરનારનીજ છે એમ સમજવું. જે પુત્ર પિતાની આજ્ઞા પાળે છે, તેનો હુકમ ઉઠાવે છે, તેજ તેનો ખરો ભક્તિમાન પુત્ર છે; આજ્ઞાનું ઉલંઘન કરનાર, અને બીજી રીતે ભક્તિ કરનાર ખરો પુત્ર નથી. લૌકિકમાં પણ તેવા પુત્ર પર પિતા ને પ્રેમ આવતો નથી, અને તેવા પુત્રને તે પોતાનો ખરો પુત્ર ગણતા નથી. માટે આપણે પરમાત્માના ખરા ભક્ત ગણાવા માટે તેમની આજ્ઞાને યથાશક્તિ અનુસરવું અને જે આજ્ઞાને અનુસરી ન શકીએ તેને અનુસરવાની ઇચ્છા ધરાવવી, પરંતુ આજ્ઞાનું ઉલંઘન તો કદાપિ પણ ન કરવું. આ પ્રમાણે વર્તવાથી આપણામાં પણ એ પરમાત્માની જેવો સમભાવ પ્રગટ થશે, અને આપણે અનુક્રમે પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરશું. આ લઘુ લેખ વાંચીને જે ઉત્તમ જીવો તેવા સમભાવના ઇચ્છક થશે, તેમના આત્માનું કલ્યાણ થશે; અને આ લેખકનો પ્રયાસ પણ તેટલે અંશે સફળ થશે. તથાસ્તુઃ

— કુંવરજી આનંદજી.

ઉદ્ધારક મહાવીર.

(રાગ [illegible].) *

જિગરી કૌન સુધારે, નાથ બિન, જિગરી કૌન સુધારે!
[illegible] સમ ગુન ધારક, વીતરાગ જિનરાયા રે;
[illegible] સમ્મત [illegible], તારક બિરૂદ ધરાયા રે,
જિગરી કૌન સુધારે નાથ બિન જિગરી કૌન સુધારે. ૧
[illegible] હુવો ચંડકોશી, [illegible] પરમ દુઃખદાઇ રે,
[illegible] દિયો તબ પ્રભુ પ્રતિબોધ્યો, દિયો સ્વર્ગે સુખદાઇ રે. જિગરી૦ ૨
[illegible] આનંદ[illegible], [illegible] જાક દિયા નાગા રે,
[illegible] સંકટ ટાળ્યાં, કર દિયા [illegible] રે. જિગરી૦ ૩
[illegible] મન મેઘીને, જિન સેં [illegible] મચાયા રે,
[illegible] ભેટ દિયા તબ, ગણધર પદવી પાયા રે. જિગરી૦ ૪
[illegible] નમીનો, નિયમ [illegible] લિદીનો રે,
[illegible] નિજ પદ દિનો, આપ [illegible] કીનો રે. જિગરી૦ ૫
અર્જુનમાલી કરેત સંહારી, [illegible] નર ને એક નારી રે,
પ્રભુ [illegible] કર્મ વિદારી, કર દિયો [illegible] રે. જિગરી૦ ૬
[illegible] તેજ [illegible] ભયો તબ, [illegible] સુનાઇ રે,
[illegible] મન થિર કીનો, [illegible] રે. જિગરી૦ ૭
[illegible] અધિકારી, [illegible] રે,
[illegible] સમકિત [illegible], ત્યાગ દિયો [illegible] રે. જિગરી૦ ૮
[illegible] પાયો, નિજ [illegible] રે,
[illegible] પ્રભુજી, [illegible] રે. જિગરી૦ ૯
[illegible] વીરચંદનું આયં રે,
[illegible] રેખી, સંયમ [illegible] રે. જિગરી૦ ૧૦
[illegible] લિયો [illegible] રે,
[illegible] દિયો નિસ્તાર [illegible]. જિગરી૦ ૧૧
[illegible] કહિનારો! [illegible] રે,
[illegible] આનંદ [illegible] રે. જિગરી૦ ૧૨

—[illegible]

---

* [illegible]

महावीरनुं परोपकारी जीवन.

(લેખક-કાપડીયા-નેમચંદ ગીરધરલાલ-ભાવનગર.)

पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति,
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम् ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलंददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥

--સૂર્ય પ્રાર્થના વિનાજ કમળના સમુદાયને પ્રફુલ્લીત કરે છે, ચંદ્ર કોઈની પણ પ્ર... વિના પોયણીને ઉલ્લાસાયમાન કરે છે, અને મેઘ પણ કોઈની પ્રાર્થના વિનાજ ... જળ આપે છે; તેવીજ રીતે સત્પુરૂષો કોઇના પણ કહ્યા વિના બીજાના કલ્યાણ ... ઉત્સાહથીજ સ્વતઃ પ્રયાણ કરે છે.

ભર્તૃહરી નીતિશતક. શ્લોક ૭૩.

મહાત્માઓ માટે આ સહજ કહેવાય છે કે परोपकाराय सतां विभूतयः-સંતપુરૂષો... સર્વ વિભૂતિ-બાહ્ય અને આંતરિક તેની સર્વ સમૃદ્ધિ પરના ઉપકાર માટેજ હોય છે. ... ની પાસે જે કાંઇ હોય તે સર્વને અન્યનું શ્રેય કરવામાંજ ઉપયોગમાં તેઓ લાવે છે. સ... પુરૂષો ત્યારેજ કહેવાય છે કે જ્યારે સર્વ પ્રકારની પોતાની ઋદ્ધિ તે સ્વાર્થ માટે-... પ.વં નહિ વાપરતા અન્યના ઉપકાર નિમિત્તે વાપરી નાખે છે. પોતાને ગમે તેવું કષ્ટ ... ગમે તેવો ભોગ આપવો પડે, ગમે તેવી હાનિ સહન કરવી પડે, અને યાવત્ પ્રાણાંત ... સહન કરવું પડે-તો પણ મહાત્માઓ તેની જરાપણ દરકાર કર્યા વગર-ને ભાવનો ... માં સહજ પણ ખ્યાલ લાવ્યા વગર અન્ય ઉપર ઉપકાર નિમિત્તે-નિષ્કારણ પણ અન્ય... ભલું કરવા તરતજ ઉદ્યમવંત થઇ જાય છે. તેજ ખરેખર મહાત્મા છે-સંત છે-પ્ર... શ્રેષ્ઠ છે કે જે પરોપકાર માટે-અન્યનું ભલું કરવા માટે-અન્યને ઉચ્ચ સ્તરે દોરવા મ... કદાપી પણ ગણના કર્યા સિવાય પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપવા સદૈવ તૈયાર રહે ... સત્પુરૂષો પરનું કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે કોઇ પણ જાતની અપેક્ષા રાખ્યા વગર, અથ... તેના સાંસારિક સંબંધનો ખ્યાલ કર્યા વગર માત્ર તેનું કાર્ય કરી દેવાની અભિલાષ... સદૈવ ઉત્સાહિત રહે છે. પુષ્પને બાળવાથી જેમ તે વિશેષ વિશેષ સુગંધ આપે છે, ... અને ઘસવાથી જેમ તેમાંથી વિશેષ વિશેષ સુગંધ પ્રસરે છે તેમ પરના કાર્ય સમયે ... ના પ્રાણ જતાં પણ સુગંધ પ્રસારતા સતા કદી પણ આંચ ખાતા નથી.

માનસિક ઉન્નતિ-વિકાસ માટે પણ પરોપકાર ખાસ જરૂરનો છે. સ્વયં-... કોઇપણ વર્તણુક-પ્રવર્તન માનસિક પ્રવૃત્તિમાં કદી લાભદાયી નીવડી શકતી નથી ... રેખીય જે સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જેવું તમે બીજાને આપો તેવું તે પાછું તમને પૂરૂં પાડે છે. ... અન્યને માટે ભોગ આપવા-માં પ્રકારની હાનિ ભોગવવા તત્પર રહેનાર માટે માનસિક ... પ્રવૃત્તિ-તેની ઉન્નતિ અર્થાત્ માનસિક ઉન્નતતા રૂપી ફળ કુદરતે નિર્માણ કરેલ છે, ત્યારે ...

નવું મહિત [illegible] [illegible] ઇત્યાદિ [illegible] ત્રીજી
એ પ્રતિ [illegible] ઉત્તરનુ કરી રાખેલ છે.

[illegible] આચરણ મહાવીરનું ચરિત [illegible] સર્વ પરોપકાર [illegible]
[illegible] અનુભવમાં આવે છે. [illegible] [illegible]
લોકોને [illegible] દેવા માટે, [illegible] [illegible] કરીને [illegible]
[illegible] કરવા [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અનુભવતા
[illegible] [illegible] દૂર કરી વિવેકપુર:સર [illegible] [illegible]
[illegible] માટે [illegible] તેમનો [illegible] [illegible]
[illegible] દઈને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] પરોપકારથી ભરેલા હોય તેમાં શું [illegible] છે [illegible]
[illegible] [illegible] મહાવીર [illegible] [illegible]
[illegible] ઉત્તમ [illegible] [illegible]
[illegible] મહાત્માઓનાં જીવન ચરિત્ર ખરેખર [illegible]
[illegible] છે. મહાવીર પ્રભુના જીવન ચરિત્ર ઉપરથી [illegible]
[illegible] પરોપકારપરાયણતા [illegible] સિદ્ધિ માટે [illegible]
[illegible] સમજવા જેવું છે. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] પરોપકાર [illegible] [illegible] સમજવા જેવું નથી.
[illegible] [illegible] છે. અને [illegible] ઉત્તમ [illegible] હોય, આવા
[illegible] હોય તેવા [illegible] છે. આવા
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ન હોય, [illegible] [illegible] દૂર હોય તે
[illegible] ખરેખર [illegible] છે [illegible] ઉપરથી
[illegible] અનેક [illegible] છે—તેમની [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] તેમના ચરિત્ર—જીવન [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ધર્મ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] પ્રભુએ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

महावीरनुं परोपकारी जीवन.

(લેખક-કાપડીયા-નેમચંદ ગીરધરલાલ-ભાવનગર.)

पद्माकरं दिनकरो विकचीकरोति,
चन्द्रो विकासयति कैरवचक्रवालम् ।
नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति
सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥

--સૂર્ય પ્રાર્થના વિનાજ કમળના સમુદાયને પ્રફુલ્લીત કરે છે, ચંદ્ર કોઈની પણ પ્રા[illegible] વિના પોયણીને ઉલ્લસાયમાન કરે છે, અને મેઘ પણ કોઇની પ્રાર્થના વિનાજ [illegible] જળ આપે છે; તેવીજ રીતે સત્પુરૂષો કોઇના પણ કહ્યા વિના બીજાના કલ્યાણ [illegible] ઉત્સાહથીજ સ્વતઃ પ્રયાણ કરે છે.

ભર્તૃહરી નીતિશતક. શ્લોક ૭૩.

મહાત્માઓ માટે આ સહજ કહેવાય છે કે परोपकाराय सतां विभूतयः-સંતપુરૂષ[illegible] સર્વ વિભૂતિ-બાહ્ય અને આંતરિક તેની સર્વ સમૃદ્ધિ પરના ઉપકાર માટેજ હોય છે. [illegible] ની પાસે જે કાંઇ હોય તે સર્વને અન્યનું શ્રેય કરવામાંજ ઉપયોગમાં તેઓ લાવે છે. [illegible] પુરૂષો ત્યારેજ કહેવાય છે કે જ્યારે સર્વ પ્રકારની પોતાની ઋદ્ધિ તે સ્વાર્થ માટે-સ્[illegible] ર્થે નહિ વાપરતા અન્યના ઉપકાર નિમિત્તે વાપરી નાખે છે. પોતાને ગમે તેવું કષ્ટ [illegible] ગમે તેવો ભોગ આપવો પડે, ગમે તેવી હાનિ સહન કરવી પડે, અને યાવત્ પ્રાણાંત [illegible] સહન કરવું પડે-તો પણ મહાત્માઓ તેની જરાપણ દરકાર કર્યા વગર-ને આગતનો મ[illegible] માં સહજ પણ ખ્યાલ લાવ્યા વગર અન્ય ઉપર ઉપકાર નિમિત્તે-નિષ્કારણ પણ અન્[illegible] ભલું કરવા તરતજ ઉદ્યમવંત થઇ જાય છે. તેજ ખરેખર મહાત્મા છે-સંત છે-પુર[illegible] શ્રેષ્ઠ છે કે જે પરોપકાર માટે-અન્યનું ભલું કરવા માટે-અન્યને ઉચ્ચ રસ્તે દોરવા મ[illegible] કશાની પણ ગણના કર્યા સિવાય પોતાના સર્વસ્વનો ભોગ આપવા સર્વદા તૈયાર રહે છે. સત્પુરૂષો પરનું કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે કોઇ પણ જાતની અપેક્ષા રાખ્યા વગર, અથવ[illegible] તેના સાંસારિક સંબંધનો ખ્યાલ કર્યા વગર માત્ર તેનું કાર્ય કરી દેવાની અપેક્ષાએજ સર્વદા ઉત્સાહિત રહે છે. ધૂપને બાળવાથી જેમ તે વિશેષ વિશેષ સુગંધ આપે છે, ચં[illegible] નને ઘસવાથી જેમ તેમાંથી વિશેષ વિશેષ સુગંધ પ્રસરે છે તેમ પરના કાર્ય સમયે પોતા[illegible] ના પ્રાણુ આપીને પણ સુબોધ પસારવા સંતો કદી પણ આંચ ખાતા નથી.

માનસિક ઉન્નતિ-વિકાસ માટે પણ પરોપકાર ખાસ જરૂરનો છે. સ્વાર્થ-પોતના[illegible] ક.ર્યમાંજ તલ્લીન-તત્પરના માનસિક પ્રગતિમાં કદી લાભદાયી નીવડી શકતી નથી. કુ[illegible] રતનો તો સ્પષ્ટ કાયદો છે કે જેવું તમે તેને આપો તેવું તે પાછું તમને ફળરૂપે આપે છે. અન્યને માટે ભોગ આપનાર-સર્વ પ્રકારની હાનિ ભોગવવા તત્પર રહેનાર માટે માનસિક પ્રગતિ-મનની ઉન્નતિ આત્મિક સુધારણા રૂપી ફળ કુદરતે નિર્માણ કરેલા છે, ત્યારે [illegible]

નવું સહિત સાક્ષાત્કાર-સ્વસંવેદનજ્ઞાન [illegible] સર્વ પ્રાણિ
તેને પ્રાપ્ત થાય તેવી યોજના કરી રાખેલ છે.

ભાગ્યમુકીર જ્ઞાનવંત મ. [illegible]
દરરોજ અનુભવવામાં આવે છે. [illegible]
લોકોને સન્માર્ગે દોરવા માટે, [illegible]
થી દૂર કરવા માટે-પ્રેમને વર્ષાવતા જીવોને [illegible]
હૃદયમાં ઉત્પન્ન થતા મોહને [illegible]
કરેલો મોહઅંધકાર દૂર કરી વિવેકપૂર્વક [illegible]
ઉદ્ધાર માટે સન્માર્ગ તેમને [illegible]
વિશ્વ ભરતક્ષેત્રીને જણાવવું [illegible] હતું.
એવું માનવું સહજ છે એ.મનુ ન પડે [illegible]
વિદ્વાન પરોપકારથી પરિપૂર્ણ હોય તેમ શું [illegible]
મનનું શ્રેય કેમ થાય તે માટેનીજ હતી [illegible]
જનને સર્વ સિદ્ધિ કેમ થાય-તેજ ઉત્તમ વિચારશ્રેણી [illegible] હતી [illegible]
કરનાર મહાત્માઓનું જીવન ચરિત્ર ખરેખર [illegible]
દેખાયા વગરનું છે. મહાવીર પ્રભુના જીવન ચરિત્ર ઉપરથી [illegible]
છે તેમાં પરોપકારસ્વાત્મજ્ઞાન-સ્વાત્મ કરવાની સિદ્ધિ માટે [illegible]
ખૂબ સમજવા જેવું છે. દુઃખ સહન કરી જેણે અનેક [illegible] ઉપકાર કરનાર [illegible]
કે ઉપર પણ દયા [illegible] મુક્તિ માટે કરુણામય અતિ દયાથી જોનાર
ઝેર-વેરની પ્રતિકાર વૃત્તિ માટે-પુનઃ ઉપજે તેમાં જરાપણ આશ્ચર્ય જેવું નથી. મહાત્મા
કરેલ ગુણનીજ પૂજા થાય છે. અને આવા ઉત્તમ [illegible] જેનમાં ભરેલા હોય, આવા
મારું કહેલું જે ધરાવતા હોય તેજ મનુષ્યો પૂજાનામ્યપણાને લાયક થઈ શકે છે. આવા
વિરલની જેવી પ્રકૃતિ [illegible] કરવા માટે [illegible] રહેલી હોય, પોતાનું શું થશે
તેની જેને જરાપણ દરકાર ન હોય, જેનું [illegible] સ્વાર્થની વિચારશ્રેણીથી દૂર હોય તે
મહાત્માઓ ખરેખર [illegible] છે. મહાવીરના આખા ચરિત્ર ઉપરથી
પરોપકારનાં અનેક દૃષ્ટાંતો દેખાઈ શકે છે-જેમની પ્રકૃતિમાં [illegible] ઉપકાર માટેજ
સ્થિર દેખાય છે-તેમાંથી તે [illegible] વર્તનમાં પરોપકાર કેટલી ઉત્કૃષ્ટ હદે વર્તતો હતો તે
સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેવો તેમના ચરિત્રમાં-જીવનમાં બનેલો એક પ્રસંગ અત્રે વિચારીએ.

ત્રિશલા માતાના ઉદરથી જન્મ લીધા પછી મહાવીરને આજીવન વર્ષ સુધી ગૃહ
સંસારમાં રહેવું પડ્યું-કારણ [illegible] જ્યાં સુધી ગૃહસ્થ ધર્મ સ્વીકારવો પડ્યો. ગર્ભમાં
રહ્યા કરેલા સિદ્ધાંતાનુસાર માબાપ તરફ ભક્તિ દેખાડવા પ્રભુએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી નહિ.
અને માબાપને રાજી રાખવા ખાતર તેમની ઇચ્છાનુસાર મહાવીરે પોતાનું પ્રેમ કર્મ
[illegible] યશોદા નામે રાજકુંવરીને પત્ની તરીકે સ્વીકાર કર્યો, અને પરણ્યાની સાથે
[illegible] સંસારી-ગૃહસ્થધર્મો દેખાતા, પણ સંસારમાં જરાપણ લિપ્ત થયા વગર કેવળ
[illegible] માતાપિતાના નિર્વાણ પર્યંત ગૃહસ્થ તરીકે રહી જ્યેષ્ઠ બંધુ નંદિવર્ધનની
[illegible] આજ્ઞા મેળવી પોતાના બંધુ તથા પત્નીની અનુમતિથી મહાવીર

ઉપાધિ-સાંસારિક બંધનો છોડી માત્ર પરના ઉપકાર માટે આ રીતે રોકાઈ જ
ત્ જીવોના ઉદ્ધાર માટે શુદ્ધ સંયમ ત્યાગ દીક્ષા અંગીકાર કરી, પરિષહુંલીધું, અને
પવિત્ર ફરજ સંપૂર્ણ બજાવવા સૃષ્ટિના જુદા જુદા ભાગો ઉપર સતત્ વિહાર કરવા

પરોપકારમાં તેમની એટલી તન્મયતા થઈ ગઈ હતી, અન્યના કાર્ય કરવા તેમનામાં એટલો ઉત્સાહ વર્તતો હતો કે પોતાની ઉપદેશ દેવાની શક્તિને વિકસિત ક આપણું જ્ઞાનને સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત કરવા તેઓ અવિચ્છિન્નપણે વિચરતા હતા-ફરતા હતા.

શંખની જેમ શીતળ લેશ્યાવાળા-ચંદ્રની જેમ તપના તેજથી સૂર્ય જેવા તેવા, ગજેંદ્રની જેવા બળવાન, મેરુ જેવા નિશ્ચળ, પૃથ્વીની જેમ સર્વ સ્પર્શને સહન નારા, સમુદ્રની જેવા ગંભીર, સિંહની જેવા નિર્ભય, ગેંડાના શૃંગની જેમ એકાકી, ચંદ્રની જેમ મહા બળવાન, કૂર્મની જેમ ઇંદ્રિયોને ગુપ્ત રાખનાર, સર્પની જેમ એક દૃષ્ટિ સ્થાપનાર, શંખની પેઠે નિરંજન, સુવર્ણની જેમ નિર્લેપ, પક્ષીની જેમ મુક્ત, જેમ અસ્ખલિત ગતિવાળા, ભારંડ પક્ષીની જેમ પ્રમાદરહિત, આકાશની જેમ નિરા કમળ દળની જેમ લેપ રહિત, તથા શત્રુ અને મિત્ર, તૃણ અને મણિ, સુવર્ણ અ પાષાણ, રત્ન અને મૃત્તિકા, આલોક અને પરલોક, સુખ અને દુઃખ, સંસાર અને ક્ષમાં સમાન વૃત્તિવાળા, નિષ્કારણ કરુણાળુ, મનને લીધે ભવ સાગરમાં ડૂબી જતા જી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છાવાળા મહાવીર ભગવાન સાગરમેખલાવાળી અને વિ ગામ પુર તથા અરણ્યવાળી આ પૃથ્વી ઉપર પવનની જેમ અપ્રતિબંધપણે વિ કરવા લાગ્યા.[1]

આ પ્રમાણે અવિચ્છિન્નપણે વિહાર કરતા-તપસ્યા કરતા અનેક જીવો ઉપર ઉપ કાર કરતા સંસાર ઉપાધિ છોડ્યા પછી તેર માસે તેઓ શ્વેતંબી નામે નગરી તર જવાને ઉત્સુક થયા. તે વખતે જે રસ્તા તરફ પ્રભુ જવાનો વિચાર કરતા હતા તે રસ્તા ઉપર ચંડકૌશિક નામથી પ્રખ્યાત થયેલ એક અતિ ક્રૂર સર્પ રહેતો હતો, તે જેની ઉપર નજર નાખતો તે રસ્તા ઉપર ચાલતો જાય તેને પોતાની અતિ આકરી વિષ જ્વા- ળાથી દહન કરતો હતો. તે કારણથી સર્વ લોકોથી ગયેલ માર્ગ એટલે તે જ્યાં રહેતો દૂર રહેતો જોઈ તે તરફ જવાની ના પાડતા હતા. શ્વેતંબી તરફ જવાના બે રસ્તા હતા. તે માંથી મહાવીર તો જે રસ્તા ઉપર તે સર્પનો વાસ હતો તેજ રસ્તે ચાલ્યા, એટલે ગો- વાળ. ગોવાળીઆઓએ તેમને તે રસ્તે જવાની ના પાડી, અને સર્પની હકીકત નિવેદન કરી બીજા રસ્તા ઉપર જવાનું જણાવ્યું હતું.

છતાં તે સર્પને બોધવા ઉપકારનું નિમિત્ત જાણી પ્રભુ તો તરતજ તે ચંડ- કિત રસ્તે ઉપરજ ચાલ્યા. મહાત્માઓની મહત્તા, શ્રેયની ખાતર આવા સંકટો સ્વતંત્ર હોય છે. એટલું કષ્ટ ખમી તેઓ જાત દેવા ભાં હાનથી તે સર્પને એ તેના ઉપર ઉપકાર કરવા નિમિત્ત જ જાય છે. ભગવાન મહાવીર ભગવંતે તો તેવું આચરણ કર્યું. પરોપકાર થતો હોય, એક જીવ ઉપર પણ ઉપકાર થતો હોય તેવું આવું જીવન સંપૂર્ણ હોય, તેમ જીવ જન્માંતરથી થતો હોય, પરની સંપૂર્ણ હોય ત્યારે તેને તેમ અર્થે પણ ભગવંત એક પરોપકારમાં દૃષ્ટિ સ્થાપીને પગ માંડે માટે અત્યંત મહત્તા પ્રાપ્ત થાય છે એક દૃષ્ટાંત અને વખુવ દીઠ

[1] આ વિષયે જુઓ શ્રી ચરિત્ર મહાવીર ચરિત્ર પૃ. ૧૦ ૧૧ ૩૨.

(Bloomfield) ખરેખર સત્ય કહે છે કે The man whom benevolence warms is an angel, who lives but to bless—જે મનુષ્યના હૃદયમાં પરોપકાર રસની ઉત્પત્તિ થઈ હો છે—પરોપકાર કરતી વખતે જે મનુષ્યમાં ઉત્સાહ આવે છે—આનંદ આવે છે, તે મનુષ્યજ ખરેખરો સંત-દૈવી પુરુષ છે, કે જે ફક્ત આશીર્વાદ આપવાને માટેજ દુનિયામાં જીવન વ્યતીત કરે છે. પરોપકાર કર્યો હોય તેવે વખતે [illegible] જે મનુષ્ય ઉત્કંઠિત-ઉત્સાહિત થાય છે—તેવે વખતે જેના મનમાં જુસ્સો ઉત્પન્ન થાય છે—અને તેવે વખતે જે મનુષ્ય આનંદનિમગ્ન બને છે, તેજ ખરેખરો દૈવી પ્રશાંત મહાત્મા છે. મહાવીર સ્વામીની આવા એક સર્પ ઉપર પણ ઉપકાર કરવાની વૃત્તિને માટે એટલું કહેવું પણ અવશ્યનું—કે ખરેખર નિસીમ ઉપકારની દયા [illegible], અને દેવ ઉત્તમ કાર્ય માટે તેમના તરફ પૂજ્ય ભાવ ઉપજે તેમાં જરા પણ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

મહાવીર પ્રભુ તરતજ તે રસ્તે ચાલ્યા, અને જે સ્થળે તે સર્પ તેના દરમાં-રાફડામાં રહેતો હતો તે સ્થળે આવ્યા એટલે તરતજ કાયોત્સર્ગ સ્વીકારી-ધ્યાનસ્થ થઈ-મનોનિગ્રહ [illegible] અનુભવના, જરા પણ ભય રાખ્યા વગર, નિમેષ માત્ર પણ ચલન કર્યા વગર ધ્યાનમાં લીન થઈ સ્થિરપણે ત્યાં ઉભા રહ્યા, અને નાસિકાગ્ર નેત્રને સ્થિર કરી મનમાં જરા પણ અશુદ્ધ વિચાર કર્યા વગર—લેશ પણ ભયની ચિંતા—વગર [illegible] વગર માત્ર ઉપકાર [illegible] ભાવના ભાવતાં સર્પ જાતિની પ્રાણી માટે તેના ઉપર કરુણા લાવી તેના [illegible] પ્રદેશ સ્થિર થયા.

[illegible] વિષવાળા સર્પની જરા પણ ભીતિ વગર—મનમાં [illegible] પણ [illegible] વગર મનને શાંત-સ્થિર રાખી મહાવીર પ્રભુ ધ્યાનમાં નિમગ્ન થયા. [illegible] આ સ્થિતિ કેવી ક્રૂર લાગે છે, [illegible] લાગે છે. [illegible] વિચારપૂર્વક મનમાં [illegible] તે કારણ [illegible] નિર્જન હતું. [illegible] તે રસ્તે [illegible] તે કારણમાં [illegible] હતી. [illegible] હતી. [illegible] હતું [illegible] ઉપરથી પણ [illegible] ઉપર [illegible] હતો. મહાવીર [illegible] વગર-ભય પણ [illegible] મનમાં [illegible] વગર સ્થિર [illegible] ત્યાં સ્થિર થયા. [illegible] ધ્યાનમાં [illegible] અને [illegible] અને [illegible] કોઈ [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] છે, [illegible] [illegible] છે, [illegible]

સર થતી નથી. મહાવીર ભગવંતના અચિંત્ય પ્રભાવથી, યોગ બળથી-મનો નિગ્રહ -તેની ઉપકારક વૃત્તિથી તે દુષ્ટ સર્પની દાહક વિષજ્વાળા તેમના શરીર ઉપર જરા પણ અસર કરી શકી નહિ. સર્પ તો જેને અમોઘ માનતો હતો તેવી પોતાની વિષજ્વાળા જરા પણ અસર થઇ નહિ તે જોઇ મુઝાણો-ખેદાણો-અધિક ક્રોધિત થયો અને પુનઃ જ્વાળા મુકી, પણ તે પણ મહાવીરના શરીરને અસર કરવામાં તદ્દન નિરર્થક નીવડી તેથી સર્પ તો ઝંખવાણો પડી ગયો, અને મહાવીર ભગવંતની સામે અનિમેષ દૃષ્ટિએ જોવા લાગ્યો, પછી તે પ્રભુની સમીપે ગયો અને કદાપિ નહીં ઉપયોગ કરેલ ડંશનો પ્રયોગ કર્યો અર્થાત્ તે પ્રભુને ડસ્યો. તેના ડંશથી પ્રભુના શરીરમાંથી ઉજ્વલ રૂધિર નીકળ્યું. તે જોઇને સર્પ વિચારમાં પડ્યો. એટલે સર્વ ઉપર સમાન દૃષ્ટિવાળા, ઉપકારમાં તલ્લીન પરમાત્મા ઉચિત અવસર જાણી કાયોત્સર્ગથી મુક્ત થઇ અદ્ભુત શક્તિથી તે સર્પની ઉપર મહદ્ ઉપકાર કરવા-તેની અધમ ગતિ નિવારવા ફક્ત એટલુંજ તેની સામે સ્થિર દૃષ્ટિ સ્થાપીને બોલ્યા કે " અરે ! ચંડકૌશિક ! બુઝ ! બુઝ ! મોહ પામ નહિ. " મધુર શાંતરસવાળી પરમાત્માના આ શબ્દોએ તત્કાલ તે સર્પ ઉપર દૃઢ અસર કરી. યોગ્ય પણ યોગ્ય સમયે બોલાયેલા શબ્દો અપૂર્વ અસર કરનારા થઇ પડે છે. તે સર્પ તો આ શબ્દો સાંભળી સ્તબ્ધિત થઇ ગયો, ઉહાપોહ કરવા લાગ્યો, આ શું બોલાયું ? તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો, પ્રભુનો પ્રભાવ, બોલાએલા શબ્દો, તેની મધુરતા, તેની અસરનો અભાવ આ સર્વેનો વિચાર કરતાં, અને પુનઃ પુનઃ બોલાએલ શબ્દો સંભારતાં તેને પોતાના પૂર્વ ભવનું સ્મરણ થયું

પ્રથમના ભવમાં તે એક અરણ્યમાં ? યોગી (તાપસ) હતો, અને તેના કબજામાં આવેલ એક વાડી ઉપર તેને એવી અપૂર્વ મમતા હતી કે તેમાંથી એક તૃણ પત્ર લેનારને તે હેરાન કરતો-મારતો. સ્વભાવ બહુ ક્રોધી હોવાથી અનેક મનુષ્યોને અને પ્રાણીઓને પણ તે હેરાન કરતો. એક વખત તેની ગેરહાજરીમાં કેટલાક રાજપુત્રોએ તે વાડી ભાંગી નાખી. એટલામાં તે બહારથી આવ્યો અને વાડીના વૃક્ષોનું ઉન્મૂલન કરાયું તે દૃશ્ય જોઇને ક્રોધીને અતિ ક્રોધ આવવાથી ક્રોધના આવેશમાં દુર્ધ્યાનનિમગ્ન થઇ જઇ એક કુહાડો હાથમાં ઉપાડી તેમને મારવા દોડ્યો. દોડતાં રસ્તામાં આવતો ખાડો નહિ દેખવાથી તે ખાડામાં પડી ગયો. કુહાડાની તીક્ષ્ણ ધાર તેના કપાળમાં મર્મસ્થાને વાગી તેથી તેજ વખતે આયુષ્યનો અંત કરી મૃત્યુ પામીને અતિ ક્રોધના પરિણામથી તે આ સર્પની ગતિને પામ્યો.

તેની અવસ્થામાં ચંડકૌશિક એજ તેનું નામ હતું. તેથી તે નામ વડે મહાવીર ભગવંતે તેને બોલાવ્યો, એટલે પૂર્વ ભવના સ્મરણથી તરતજ પોતાની અધમ અવસ્થા ખડી થઇ. ક્રોધના પરિણામને અનેક દુર્ગતિ વિગેરે જાણવાથી તે મુક્તેજ-એકાંત ઉપકારી પ્રભુ [illegible] તે [illegible] પડ્યો. તેના [illegible] આવ્યો, અને પોતાના [illegible] અધમ કૃત્યથી [illegible] [illegible] હોય તેમ એક [illegible] મારફત પ્રભુના પગમાં નમન કરવા [illegible] [illegible] ક્રોધી સ્વભાવ છોડી દેવાની તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી, અને દાંત [illegible] [illegible] પ્રભુ પાસે [illegible] આજ્ઞા માગી. પ્રભુએ આજ્ઞા આપી એટલે [illegible] [illegible] કરી, [illegible] અંગીકાર કરી, સર્વ પાપ ખમતી પોતાની દૃષ્ટિ

ત્રિ બીજાને અસર ન કરે તેટલા માટે તેમજ લોકોને વિશ્વાસ આવે તે માટે રાફડામાં મુખ મુકતો, અર્ધું શરીર બહાર રાખી મહાવીરનું ધ્યાન ધરતો, તેના નામની માળા જપતો, તેમની કૃપાથી અધમ અવસ્થામાંથી થયેલ ઉદ્ધાર માટે તેના મહદ ઉપકારને પોતાના આત્માને કૃતકૃત્ય માનતો ત્યાંજ સ્થિર થઇને પડ્યો રહ્યો, પ્રભુએ પોતાની મિષ્ટ દ્રષ્ટિથી તેનું સિંચન કર્યું.

ગોવાળના છોકરાઓ જે મહાવીરની મારી દયાની ચિંતા કરતા બનતો બનાવ જોવા તેમની પછવાડે આવ્યા હતા, અને પહેલું દૂર ઉભા રહી આ દ્રષ્ટાંત જોતા હતા તેઓ મહાવીર સ્વામીને જરા પણ ઇજા આવેલી નહિ દેખવાથી તરતજ ત્યાં આવ્યા, અને ધીમે ધીમે તેઓ રાફડા પાસે ગયા. ત્યાં સર્પની થયેલી આ ઉત્તમ સ્થિતિ દેખી તેઓ ભગવંતની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પરમ ઉપકારી મહાવીર ભગવંત તો આ પ્રમાણે તે સર્પ ઉપર ઉપકાર કરી, તેને સન્માર્ગે દોરી, તેનો ક્રોધિત સ્વભાવ મટાડી, તેને શાંતિનો અપૂર્વ રસ ચખાડી, ધ્યાનમાં નિમગ્ન બનાવી અન્ય ઉપર ઉપકાર કરવા તથા સ્વકાર્યની સિદ્ધિ કરવા તરતજ ત્યાંથી આગળ વિહાર કરી ગયા.

ત્યારપછી મનુષ્યનો અવર જવર તે રસ્તે ચાલુ થયો, અને મહાત્મા યોગીની જેમ ધ્યાનમાં સ્થિર થયેલ તે સર્પને ભરવાડની સ્ત્રીઓ ઘૃત વિગેરેથી પૂજવા લાગી. કોઇ તેના ઉપર ઘી દુધ દહીં ચઢાવવા લાગી, અને અન્ય પૂજાના પદાર્થો પણ તેની પાસે મુકવા લાગી. શરીર ઉપર ચઢાવેલા ઘીથી તે સર્પના શરીર પાસે પુષ્કળ કીડીઓ આકર્ષાઇ આવી અને તેના શરીરને ચટકા ભરવા લાગી. ઉપરાંત કીડીઓનો જથ્થો એટલો વધી ગયો કે કીડીઓએ તે સર્પના શરીરને ચાળણી જેવું કરી નાખ્યું; પણ ધ્યાનની ધારામાં સ્થિર થયેલ, અનશન પાનનો ત્યાગ કરેલ, પ્રભુએ કરેલા પરમ ઉપકારથી તેનાજ વિચારમાં નિમગ્ન થયેલ તે સર્પ જરાપણ ધ્યાનથી ચળ્યો નહિ. કાયા-શરીર ઉપરથી તેણે મમત્વ છોડી દીધો, અને એક પ્રભુને સંભારતો, તેના ગુણાનુવાદ કરતો, અહિંસા ધર્મનો અપૂર્વ રસનો આનંદ-આસ્વાદ લેતો તે સ્થળેથી જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા વગર સહનશીલપણે ધ્યાનસ્થ થઇને ત્યાંજ પડ્યો રહ્યો. પછી કેટલાક વખત સુધી આવું કષ્ટ સમભાવે અનુભવી સર્પે શરીરનો ત્યાગ કરી, પૂર્વના ક્રોધી સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ પાપ કર્મોને ખપાવી-ક્ષયકરી નાખી ઉત્તમ દેવ ગતિને તેણે પ્રાપ્ત કરી.[1] અને એક ઉત્તમ મહાત્મા કેવો પરોપકાર પોતાના જીવનના ભોગમાં પણ આ સંસારમાં કરે છે તેનું એક અદ્ભુત દ્રષ્ટાંત ભાવિ મારફત રચિત જીવોને અનુકરણ કરી શકાય તે માટે પડતું મુકાયું છે.

આવા ક્રુર પ્રાણી ઉપર પણ જ્ઞાન બક્ષે તેવો પુરુષોત્તમ નિઃસ્વાર્થ જેવા ઉપર ઉપકાર કરનાર મહાવીર ભગવંત ખરેખર પૂજ્યનીય-વંદનીય આદરણીય છે. એવાં ચરિત્ર બે ઘડી ઉંડાણથી વાંચો. જેના ચરિત્રમાંથી અનેક બોધદાયક દ્રષ્ટાંતો મળે છે, જેના ચરિત્રમાં દેખાતા પ્રત્યેક કાર્ય અન્ય જીવના હિતાર્થે યોજાયેલા હોય, એક કીડી જેવા પ્રાણીને પણ દુઃખ કરનાર-હરકત કરે તેવું વર્તન તો જેના ચરિત્રમાં દેખાતુંજ ન હોય, જેના ચરિત્રમાં પ્રત્યેક કાર્ય પરોપકાર અર્થે છે તો પણ પરમ કાર્ય સાથે સત્ય પ્રકૃતિ દેખાતી હોય,

1 આવો દેવ થયો તે કથા વિગેરેની કથા અતિ ત્યાં મુકી જ છે.

વિદુદાભ રાજ્ય કરતો હતો. જૈનમાં શ્રાવસ્તિ નગરીમાં કોણ રાજા હતો તે સંબંધી ઉલ્લેખ નથી તેનું કારણ એ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેનો રાજા બૌદ્ધ હતો, અને તે ગ્રંથોમાં યથાર્થ જણાય છે.

૩ કોશલની દક્ષિણે વંશ અથવા વત્સોનું રાજ્ય હતું અને તેની રાજધાની જમ નદીપર આવેલ કોશાંબિ નગરી હતું. તેમાં પરંતપ (જૈનમાં શતાનિક નામ આપેલ છે) તેનો પુત્ર રાજા ઉદેન (જૈનમાં ઉદયન) રાજ્ય કરતો હતો. આ પિતા પુત્ર બંનેને જૈન ધર્મ પાળતા જૈન ગ્રંથોમાં જોવામાં આવે છે.

૪ આથી પણ વધુ દક્ષિણ તરફ અવંતિનું રાજ્ય હતું કે જેની રાજધાની ઉજ્જૈન હતું અને તેના રાજાનું નામ પજ્જોત (પ્રદ્યોત) હતું. આના સંબંધમાં જૈન-ગ્રંથોમાંથી ઘણું મળી આવે છે. અને તેને પણ જૈન ધર્મ તરફ શ્રદ્ધાવાળો લેખવામાં આવેલ છે.

આ ચારે રાજ્યના રાજાઓ સગાઇના સંબંધથી જોડાયા હતા અને ઘણી વખત તેથીજ એક બીજા સાથે યુદ્ધમાં ઉતર્યા હતા. બૌદ્ધ ગ્રંથ પ્રમાણે પસેનાદિ રાજાની બહેન કોશલ દેવીને મગધનો રાજા બિમ્બિસાર પરણ્યો હતો; જ્યારે બિમ્બિસારનો મિથિલાની વિદેહ રાણીથી થયેલ પુત્ર અજાતશત્રુએ પોતાના પિતા બિમ્બિસારને મારી નાંખ્યો, ત્યારે કોશલદેવી શોક કરતી મરણ પામી હતી. રાજા પસેનાદિએ કોશલ દેવીની પહેરામણીમાં કાશી આપેલ હતું તે ખુંચવી લીધું અજાતશત્રુએ આથી ક્રોધિત થઇ પોતાના તે વૃદ્ધ મામા (સાવકી માના ભાઇ) સામે યુદ્ધમાં ઉતર્યો. પહેલાં અજાતશત્રુની જીત થઇ, પણ ચોથી ચડાઇમાં તે કેદી તરીકે પકડાયો અને જ્યારે તેણે કાશી પરથી હાથ ઉઠાવી લીધો ત્યારે તેને છોડવામાં આવ્યો. આથી પસેનાદિ રાજાએ તેને પોતાની પુત્રી વજિરાને લગ્નમાં આપી એટલુંજ નહિ, પણ તેણીની પહેરામણી તરીકે તેજ કાશીમાં અવેલ ગામ કે જેને માટે યુદ્ધ થયું હતું તે આપ્યું. ત્રણ વર્ષ પછી પસેનાદિના પુત્ર વિદુદાભે પોતાના પિતા સામે બળવો કર્યો. પિતા શાકિય રાજ્યમાં ઉલુંબા ગામમાં હતો. તે અજાતશત્રુની મદદ માગવા રાજગૃહ ગયો પણ ત્યાં તે માંદો પડ્યો અને તે શહેરની દરવાજાની બહાર મરણ પામ્યો. પાછળથી વિદુદાભ અને તેનો ભત્રીજો અજાતશત્રુ પાસેના પ્રજાસત્તાક રાજ્યો સાથે-એટલે વિદુદાભ શાકિય સાથે અને અજાતશત્રુ વૈશાલિના વજ્જિઓ સાથે વિગ્રહમાં ઉતર્યા તે હવે પછી જોઇશું. કોશલના રાજનગર સાવત્થિ કે જ્યાં મહાવીરે ઘણી વખત વિહાર કર્યો છે તેના સંબંધમાં જૈનમાં કંઇ જણાવેલ નથી.

કોશાંબીનો ઉદેન અને અવંતિનો પજ્જોત એક બીજા સાથે સગાઇથી જોડાયા હતા. આના સંબંધમાં પજ્જોતની પુત્રી વાસુલ-દત્તા કોશાંબીના રાજા ઉદેનની રાણી અથવા ત્રણ રાણીમાંની એક કઇ રીતે થઇ એ વિષે એક લાંબી અને અદ્ભૂત વાર્તા બૌદ્ધના ધમ્મપદ સુત્તની ૨૧-૨૩ ગાથાપરની ટીકામાં આપેલ છે, જ્યારે તેની સાથે આબાદ સમાધરાવતી પણ જૂદા સ્વરૂપમાં જૈનોમાં પણ એ સંબંધી લાંબી અને અદ્ભૂત વાર્તા મળેલી છે. તો તે આપણે બંને તપાસીશું

બૌદ્ધ પ્રમાણે—દંત કથા એવી છે કે પજ્જોત (જેનો ક્રુર અને વિષયલોલુપી બરાબર ચિતરવામાં આવ્યો છે)—તેણે પોતાના એક રાજભૃત્યને પૂછ્યું કે 'આ વખતમાં કોઇ રાજા મહોટો છે કે જેની કીર્તિ મારા કરતાં પણ વધી જાય!' આના જવાબમાં જ્યારે બરાબર સરલતાથી એમ કહેવામાં આવ્યું કે 'કોશાંબીનો ઉદેન રાજા અજબી

થઈ ગયા ' ત્યારે તેણે ગુરૂરાજ તેના પર હલ્લો કરી તેને જીતી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. હલ્લો કરતાં જ્યાં તેને એવી સલાહ મળી કે ઉપદ્રી ગીરે બપનાગીની યુદ્ધ કરતા કરતાં ક્યાંયમાં રહીને કામ લેવું વધારે યોગ્ય છે કારણકે ઉદેન સુંદર હાથીને પકડવાને ગમે ત્યાં લલચાય તેવો છે તેથી તેને પકડવાનું કામ સરલ થશે ત્યારથી તેણે કૃત્રિમ હાથી કામનો બનાવરાવ્યો અને તેના પર સુંદર રંગ પુરાવ્યા આવ્યા. તેની અંદર પોતાના ૧૦ યોદ્ધાઓને ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યા અને કૌશાંબીની હદમાં એક ખીણમાં છુટો મૂકયો આ વાત પોતાની ફરેથી ઉદેનને જણાવવામાં આવી કે પાસેનાજ વનમાં એક એવો વિજયી હાથી આવ્યો છે કે જેની જોડી મળવો મુશ્કેલ છે ઉદેન તેને જીતવા માટે શરણાઈ તેના શિકારમાં ખીણમાં ગયો અને તેમ કરતા પોતાના પરિવાર-સૈન્યથી છુટો થઈ ગયો, કે ગુરૂરાજ કેદ પકડી લેવામાં આવ્યો

હવે ઉદેન પાસે હાથીના ઉપર આજ્ઞા ભાવનો જાદુ કરી તેને વશ કરી લેવાની કળા હતી. તે જો કળા શીખવે તો પજ્જોતે તેને જીવતો છોડી મૂકવાનું વચન આપ્યું

ઉદેને ઉત્તરમાં કહ્યું 'બહુ સારૂ, જો તમે મને શિક્ષક તરીકે પ્રણામ કરો તો હું તમને શીખવું. '

'તને પ્રણામ કરૂં!—કદી નહિ !

'તો હું તમને મારી કળા નહિ શીખવું.

'તો તને મારી નાખવાનો હુકમ હું આપીશ.

'જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો! મારા શરીરના તમે ધણી છો પણ મારા મનના તો નથી.

પછી પજ્જોતે વિચાર્યું કે ગમે તેમ પણ કોઈ પણ તેના સિવાય તે કળા જાણતુ નથી. અને તેથી જે તેને પ્રણામ કરે તેને તુ શીખવીશ કે નહિ એમ તેને પૂછ્યુ. આનો જવાબ હા મળવાથી પજ્જોતે પોતાની કુંવરીને કહ્યું કે એક વામન આવ્યો છે તેની પાસે હાથીને વશ કરવાની કળા છે; તો તારે તે તેની પાસેથી શીખી લઈ મને કહેવી. તેણે ઉદેનને કહ્યું કે ' એક કુબડી આ પડદાના પાછળથી તને પ્રણામ કરશે અને પછી તેણીને તારે તે કળા પડદાની બહાર ઉભા રહીને શીખવવી.' આનો હેતુ એ કે બન્નેને મિત્રાચારી થવા ન દેવી. પરંતુ જ્યારે તે કેટલી દિવસપુદિવસ તે કળાનો મંત્ર ઉચ્ચારતો હતો અને તેની અદૃષ્ટ શિષ્યા તેને મહત્ત્વ કરી બોલવામાં ઘણી ધીમી હતી, ત્યારે ઉદેને એક દિવસ એકાએક ઉદેનથી બોલી જવાયું 'અરે કુબડી! આમ બોલને! તારા હોઠ બધા જાડા હોય અને ગાલ જડમાં હોય એટલે કે બોલી શકતી નથી!'

ત્યારે તેણીને ક્રોધ ઉપજ્યો અને સામું બોલી ઉઠી 'અરે જુઠ વામનજી! મને તું કુબડી કહે છે તો તારા મનમાં તું શું ધારે છે!'

ઉદેને પડદાનો છેડો ખસેડી ડોકીયું કર્યું અને 'તું કોણ છે!' એમ પ્રેમ કર્યો અને પછી બધું ફેરફાર ખુલ્લું થઈ ગયું! અને તે બહાર રહ્યો અને તે દિવસે મંત્ર બોલવું અથવા તો પાઠ શીખવાનું બંધજ રહ્યું.

હવે તે બન્ને મળી જઈ એક કાવતરૂં રચ્યું. તેણીએ પોતાના બાપને કહ્યું કે આ મંત્ર બરાબર માટે શિક્ષક એમ કહે છે કે જો એક દક્ષિણ્ય વનસ્પતિ અમુક

* પછી બન્નેના ઉદેન અને પજ્જોત નામ છે તેનું સંસ્કૃત ઉદયન અને પ્રદ્યોત છે

ગ્રહનો યોગ થાય ત્યારે ભૂમિગામી ચુડી લેવાની જરૂર છે, અને વળી રાજાનો પ્રખ્યાત જે હાથી હોય તેને વાપરવો અને બહાર કાઢવોજ જોઇએ. તેણીની આ ઇચ્છા પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. પછી એક દિવસે જ્યારે તેણીનો પિતા ક્રીડા કરવા ગામ બહાર નીકળી પડયો હતો ત્યારે ઉદેન હાથી પર તેણીને બેસાડી, સાથે ધન અને સુવર્ણરજના કોથળીઓ લઇ ચાલી નીકળ્યો.

આ વાત રાજાના માણસોએ રાજાને કહી અને તેથી ક્રોધાવેશમાં વહેમાઇ જઇ તેમની પાછળ મોટું લશ્કર મોકલ્યું. ત્યારે ઉદેન સીક્કાઓનો કોથળામાંથી ફેંકવા લાગ્યો. પાછળ જનાર તેને એકઠા કરવા લાગ્યા અને તેથી વિલંબ લાગતો ગયો, અને આ બન્નેને નાસી જવાનો લાભ મળતો ગયો. આમ છતાં જ્યારે કેટલાક તેની પાછળ થયા અને પાસે આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ઉદેન કોથળામાંથી સુવર્ણરજ કાઢી વેરતો ગયો. આથી તે ભેગી કરવામાં વખત લગાડતા ગયા. આખરે એમ કરતાં વળી જ્યારે તેઓ લગભગ પાસે આવી પહોંચ્યા ત્યાં ઉદેનનો સીમાડાનો કિલ્લો વરતાણો અને તેનું લશ્કરનો પણ ભેરો થયો! આથી પૂંઠ લેનાર પાછા વળ્યા અને ઉદેન તથા વાસુલદત્તા સહિસલામત વિજયથી તેના શહેરમાં આવી પહોંચ્યા અને ભારે ભપકાથી અને મહોત્સવ પૂર્વક તેમનો નગર પ્રવેશ થયો. વાસુલદત્તાને રાણી બનાવવામાં આવી.

આવાજ પ્રકારની જૈન કથા છેઃ—

ઉજ્જયિનિના રાજા ચંડપ્રદ્યોત (તે ક્રૂર અને વિષયલોલુપી રાજા હતો તેથી તે 'ચંડ' વિશેષણથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે) રાજાને અંગારવતિ (કે જેણીએ મહાવીર પ્રભુ પાસે બીજી રાણીઓ સહિત મૃગાવતિ-ઉદયનની મા સાથે દીક્ષા લીધી હતી) રાણીથી વાસવદત્તા નામે એક પુત્રી થઇ હતી, તે બાળાને અતિવાત્સલ્યને લીધે પ્રદ્યોતરાજા પુત્રથી પણ અધિક માનતો હતો. તે બાળા ગુરૂનીપાસે સર્વકળા શીખી, માત્ર કોઇ યોગ્ય ગુરૂવગર ગંધર્વવેદ શીખવો બાકી રહ્યો. એકવખતે રાજાએ પોતાના બહુદૃષ્ટ અને બહુશ્રુત મંત્રીને પૂછ્યું કે 'આ દુહિતાને ગંધર્વવેદની શિક્ષામાં કોણ ગુરૂ થશે?' મંત્રી બોલ્યો કે 'જાણે તુંબરૂ ગંધર્વની બીજી મૂર્ત્તિ હોય તેવો ઉદયન નામે રાજા છે, તેની પાસે ગાંધર્વકળા બહુ અતિશયવાળી સંભળાય છે. તે વનમાં ગીતવડે મોહ પમાડીને મોટા ગજેંદ્રોને પણ બાંધી લે છે. જ્યારે તે વનમાં જઇને ગીત ગાય છે, ત્યારે તેથી મોહ પામેલા ગજેંદ્રો જાણે સ્વાદિષ્ટ રસ પીતા હોય તેમ બંધનને પણ જાણતા નથી. ગીતના ઉપાયથી જેમ તે વનમાં હાથીઓને બાંધી લે છે તેમ તેને બાંધીને અહીં લાવવાનો પણ ઉપાય છે. આપ જાણે સાચો હોય તેવો કાષ્ટનો એક હસ્તી કરાવો, તેમાં એવો યંત્ર પ્રયોગ કરાવો કે જેથી તે ગતિ અને આસન વગેરે ક્રિયાઓ કરે, તે કાષ્ટ ગજની મધ્યમાં શસ્ત્રધારી પુરૂષો રહે અને તેને યંત્રથી ચલાવે, પછી તે હાથીને જોઇને વત્સરાજ પકડવા આવે એટલે તેને બાંધીને અંદરના પુરૂષો અહીં લઇ આવે. આ પ્રમાણે થવાથી બંધનમાં આવેલ ઉદયન રાજા તમારી દુહિતા વાસવદત્તાને ગાંધર્વ વિદ્યા શીખવશે."

મંત્રીના વિચારમાં રાજા શાબાશી આપવા સાથે સંમત થયો અને મંત્રીએ સાચા હાથીને પણ ભૂલી જાય તેવો તેના કરતાં પણ અધિક ગુણવાળો એવો કાષ્ટનો હાથી કરાવ્યો. દંતઘાત, કર (સુંઢ) નો ઉત્ક્ષેપ, ગર્જના અને ગતિ વગેરેથી વનચરોએ તેને

[illegible] ઘણી જાણ્યો નહિ એટલે તેઓએ જાણે તે [illegible] ખબર ઉદયન રાજાને [illegible] પણ [illegible] ઉદયન રાજા તેને [illegible] લેવાને વનમાં [illegible] [illegible] દૂર [illegible] હાથ તેમ [illegible] વનમાં [illegible] તે [illegible] હાથણીપાસે [illegible] [illegible] તેમ ઉંચા સ્વરે ગાવા લાગ્યો તેમ તેમ ઉદયન મધુર [illegible] તેમ તેમ [illegible] અંદર રહેલા પુરુષો તે કૃત્રિમ [illegible] [illegible] ઉદયન તે [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] હાથ તેમ [illegible] પાસે આવ્યો. [illegible] એમ ધારી તે [illegible] પર [illegible] [illegible] એટલે તરતજ પ્રદ્યોત રાજાના સુભટોએ [illegible] ઉદયનની ઉપર [illegible] [illegible] હાથીના [illegible] ઉપરથી પાડીને [illegible] [illegible] ઉદયનને સુભટોએ ઘેરી લીધો. [illegible]

સુભટોએ ઉદયનને [illegible] ધારી [illegible] [illegible] [illegible] પુત્રી છે, તેને [illegible] [illegible] તમે મારા ઘરમાં સુખે [illegible] [illegible] મારે [illegible] છે' ઉદયનનો [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

એકદા રાજા અંતઃપુર પરિવાર સહિત ઉજાણી અર્થે નગર બહાર ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં ગાંધર્વગોષ્ઠીની શરૂઆત કરી. વાસવદત્તા અને વત્સરાજને પણ બોલાવ્યા. વત્સરાજે તેણીને જણાવી દીધું કે આજે વેગવતી હાથણીપર બેસી છુટવાનો વખત છે; આથી રાજકન્યાએ વેગવતી હાથણી મંગાવી અને તેમાં ઉદયનની આજ્ઞાથી બંને પડખે તેના મૂત્રના ઘડાઓ બાંધ્યા. પછી વત્સરાજ, વાસવદત્તા, પેલી દાસી, મહાવત એમ તેપર બેઠા અને નાઠા. પાછળ રાજાએ યોદ્ધાઓને અનલગિરિ હાથી તૈયાર કરાવી તેપર બેસાડી તેને પકડવા રવાના કર્યા. હાથી લગભગ નજદીક પહોંચી ગયો ત્યાં ઉદયને એક મૂત્રનો ઘડો પૃથ્વિપર પછાડી ફોડી નાંખ્યો. તે સુંઘતા હાથી ક્ષણવાર ઉભો રહ્યો. બીજી વાર નજદિક આવતાં બીજો, એમ ચારે ઘડા ફેંકી ખલાસ કર્યા અને સો યોજન પૃથ્વિને ઓળંગી કૌશાંબી નગરીમાં પેસી ગયો; ત્યાં તો કૌશાંબીપતિની સેના યુદ્ધાર્થે તૈયાર થઇ ગઇ. આથી અનલગિરિ હાથીને પાછો વાળી યોદ્ધા પાછા ફર્યા અને ઉજ્જેણી આવ્યા.

પછી કોપમાં મહારાજ જેવા રાજા પ્રદ્યોતે સૈન્યની તૈયારી કરવા માંડી પણ ભક્ત એવા કુલમંત્રીઓએ તેને યુક્તિપૂર્વક સમજાવીને નિવાર્યો અને કહ્યું કે હે રાજા! તમારે કોઇ યોગ્ય વરને કન્યા તો આપવાની જ હતી, ત્યારે વત્સરાજથી અધિક એવો બીજો કયો જમાતા મળશે ? વાસવદત્તાએ સ્વયંવરા થઇને તેને પસંદ કર્યો છે તો પછી તેને યોગ્ય વરની પ્રાપ્તિ થઇ છે એમ સમજો, અને તેને જામાતા માનો. આથી તે રાજાએ ત્યાંથી વત્સરાજ ઉપર જામાતૃપણાને યોગ્ય એવી કેટલીએક વસ્તુઓ મોકલી."

આ બૌદ્ધ-બૌદ્ધ અને જૈન વાતપરથી સમજાયું હશે કે આ વાતમાં તથ્ય હોવું જોઇએ જો કે હાલની દ્રષ્ટિએ તેમાં કવિની ચતુરાઇ દેખાય તો એટલું તો ચોક્કસ છે કે અવન્તિનો રાજા પ્રદ્યોત અને કૌશામ્બીનો રાજા ઉદયન એ બે પાસેપાસે આવેલ રાજ્યોના સમકાલિન રાજાઓ હતા અને લગ્નગાંઠથી અરસપર જોડાયા હતા ને યુદ્ધમાં પણ ઉતર્યા હતા.

ઉક્ત જૈન કથાપરથી એ પણ જણાય છે કે અવન્તિને અને કૌશાંબીને ૧૦૦ યોજનનું છેટું હતું. વળી એક બીજા સસરો જમાઇ હોવા ઉપરાંત જૈનગ્રંથમાંથી એ પણ માલુમ પડે છે કે ઉદયનની માતા મૃગાવતિ અને ચંડપ્રદ્યોતની રાણી નામે શિવા એ બે બહેનો થતી હતી, અને તે બંને વૈશાલિ નગરીના રાજા ચેટકની પુત્રી હતી. આથી ઉદયનનો માસો તે અવન્તિપતિ થતો હતો. વળી ચંડપ્રદ્યોતન પોતાની સાળી મૃગાવતિ રાણીના ચિત્રથી તેનાપર મોહ પામી તેના પતિ નામે શતાનીક રાજાને તે રાણીને પોતાને સોંપવા કહ્યું હતું. પણ તેમણે તિરસ્કારથી તે માગણીને ગણી કાઢી અને તેથી અવન્તિનો રાજા યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેટલામાં શતાનીક રાજા મૃત્યુ પામ્યો અને બાલ પુત્ર ઉદયન અને રાણી મૃગાવતી રહ્યા. આથી તે રાણીએ રાજનીતિ ચતુર્ય વાપરી અવન્તિના રાજાને કહ્યું 'મારા પતિ શતાનીક રાજા તો સ્વર્ગે ગયા તેથી હવે મને તમારું જ શરણ છે. પરંતુ મારો પુત્ર હજુ બાળ રહિત બાળક છે, તેથી જો હું હમણાં તેને તરછોડી દઉં તો પિતાની વિપત્તિથી થયેલા ઉગ્ર શોકાતુર જેમ હજુ રાજાઓ પણ તેનો પરાભવ કરશે. તો ઉજ્જયણીથી ઇંટો લાવી કૌશાંબી ફરતે મજબુત કિલ્લો કરાવી આપો અને ધન ધાન્ય ધનાદિકથી કૌશાંબી ભરી આપો કે પછી વિરોધને યોગ થઇ શકે. આથી પ્રદ્યોતે તે સઘળું કરાવી આપ્યું. તુરત જ રાણી મૃગાવતિએ જણાવ્યું કે 'હવે નગરી રોધ કરવાને યોગ્ય થઇ છે, તેથી તમારે રે

ચંડપ્રદ્યોત [illegible] હતો એ તો સ્થળે સ્થળે પુરવાર થાય છે. તેની રાણી અંગારવતિ હતી અને તેણીએ મૃગાવતી (કૌશાંબીના રાજા શતાનીકની રાણી) સાથે [illegible] હતી તે ઉપર કહેવાઈ ગયું છે. હવે તે અંગારવતિને ચંડપ્રદ્યોત કેવી રીતે પરણ્યો હતો તે જોતાંથી પણ જણાઈ આવે છે કે તે [illegible] હતો; અને તેમજ [illegible].

[illegible] રાજા ધુંધમારની અંગારવતી અતિ રૂપવતિ પુત્રી હતી. તેણીએ એક [illegible] તે યોગિનીએ તેનું ચિત્ર ચિતરી ઉજ્જયિનીના રાજા [illegible] ચંડપ્રદ્યોતને બતાવ્યું. તે [illegible] થયો અને તેણીની તેના પિતા પાસે માગણી કરી. [illegible] સૈન્ય મોટું હતું નહિ. [illegible] કહેવરાવ્યું કે 'પુત્રી બળાત્કારે નહિ [illegible]' ચંડપ્રદ્યોતે [illegible] મોટા સૈન્ય સાથે ઘેરો ઘાલ્યો. ધુંધુમાર નગરીમાં [illegible] સંબંધી પૂછ્યું. નિમિત્તક ચોકમાં પણ [illegible] વરદત્ત નામના મુનિ કે જેઓ [illegible] મુનિએ તે બધાને 'બીનો નહિ, તમને ભય નથી' એમ કહ્યું. [illegible] 'ભય પામશો.' રાજા તેથી બહાર નીકળી યુદ્ધ કર્યું અને ચંડપ્રદ્યોતને હરાવી [illegible] નગરમાં [illegible] થયો. પોતે અતિથિ છે. તો તેને [illegible] ઉદાર ચિત્ત રાખી તે વિનતિ સ્વીકારી [illegible] (જુઓ વરદત્ત મુનિનું દ્રષ્ટાંત)

[illegible] રાજા હતો અને તેને [illegible] દીક્ષા લઈ [illegible] વરદત્ત મુનિના [illegible] ઉત્પન્ન થયું એમ [illegible].]

[illegible] (આ રાજાનું નામ [illegible]) [illegible] છે અને [illegible]

[illegible]

વિદુડાભને આ કપટની પછી ખબર પડવાથી પહેલાં કોપ થતાં તેણે શાક્ય રાજ્યપર [illegible] અને શાક્યો [illegible] ત્યારે તેમના દેશપર ચડાઈ કરી, [illegible] શાક્ય જાતિના [illegible] સ્ત્રી પુરુષો [illegible] ને મારી નાખ્યા. આ વાત [illegible] પ્રાચીન બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં છે કે જેનું હજુ સુધી [illegible] થયું નથી, પણ તેમાં [illegible] શાક્ય જાતિ સામે યુદ્ધ થવાની વાતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે [illegible] ઐતિહાસિક બનાવ હોય એ નિર્વિવાદ છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે બુદ્ધના નિર્વાણ [illegible] એક બે વર્ષે આ વાત બનેલી છે.

[illegible]

ઉજ્જેનિના રાજા પજોત ચડાઈ કરે તેવી આશા રખાતી હતી. આ હલ્લો કદી થયો કે નહિ અને તેનું શું પરિણામ આવ્યું તે જાણવું જરૂરનું અને રસપ્રદ થઇ પડે તેમ છે. પણ બૌદ્ધગ્રંથોમાંથી તે વિષે કંઈ જણાતું નથી. પછીથી જાણીએ છીએ કે ઇ. સ. પૂર્વે ચોથા સૈકામાં ઉજ્જેનિ મગધના તાબામાં આવ્યું હતું અને અશોક જ્યારે નાનો હશે ત્યારે તેને ઉજ્જેનિનો સુબો નીમવામાં આવ્યો હતો. પણ વચ્ચમાં શું શું થયું તે સંબંધી કંઇ જાણી શકાતું નથી, આ પ્રમાણે બૌદ્ધગ્રંથમાંથી મળી આવે છે.

આ સિવાય તેમાંથી બીજું એ મળી આવે છે કે બુદ્ધના નિર્વાણ પહેલાં તેનો કાકાનો પુત્ર નામે દેવદત્ત કે જેણે ઘણાં વર્ષો પહેલાં દીક્ષા લીધી હતી, તેણે બુદ્ધના મતથી જુદોજ પડી જુદો મત કાઢ્યો હતો, બુદ્ધના શત્રુ તે દેવદત્તને સહાય અને ટેકો આપનાર તરીકે તે વખતના યુવરાજ અજાતશત્રુને બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં જણાવવામાં આવેલ છે. લગભગ તેજ વખતમાં બિમ્બિસાર રાજાએ તે યુવરાજને ગાદી આપી હતી; અને તેવામાંજ દેવદત્તે તે રાજાને મારી નાંખવા અજાતશત્રુને ઉશ્કેર્યો હતો, અને તે પ્રમાણે બુદ્ધના મરણ પહેલાં ૮ મા વર્ષે અજાત શત્રુએ પોતાના પિતાને ભૂખ્યો રાખી રાખી ધીમે ધીમે મારી નાંખ્યો. આથી પછી તેને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો ત્યારે બુદ્ધ પાસે જઈ તેના ધર્મમાં આવવાથી આ જીવનમાં શું લાભ થાય એવો પ્રશ્ન કર્યો હતો, [આનું ચિત્ર પણ ભર્હુત ટોપમાં મૂકેલ છે પણ બુદ્ધને પોતાને હમેશ મુજબ ચિતરવામાં ન આવતાં તેના ચરણોજ મૂકવામાં આવ્યાં છે,] અને આનું સમાધાન થતાં બુદ્ધનું શરણ ગ્રહવા સાથે પિતાના વધમાટે પશ્ચાત્તાપ તેણે કર્યો એમ જણાવવામાં આવ્યું છે. પણ એ ચુસ્ત બૌદ્ધ થયો એવું સ્પષ્ટ જણાવવામાં આવ્યું નથી. તેમ કદીપણ બૌદ્ધ તરીકે જીવન તેણે ગાળ્યું હોય એવો પુરાવો મળતો નથી; અને બુદ્ધના જીવન સુધી બૌદ્ધ ધર્મને તેણે ટેકો કે સહાય આપી હોય તેમ પણ જણાતું નથી. છતાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે બુદ્ધનું નિર્વાણ થયું ત્યારે તેની પેઠે પોતે પણ ક્ષત્રિય છે તેથી તેના અવશેષ ઉપર પોતાનો હક છે એમ જણાવી તેમાંથી અમુક ભાગ માગ્યો હતો અને તેને મળ્યો પણ હતો, કે જે ઉપર તેણે સ્તૂપ ચણાવ્યો હતો. [મહા નિર્વાણ સુત્ત] પણ આનું જરૂ પ્રાચીન બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં મળતું નથી, જ્યારે પછીના ગ્રંથો જણાવે છે કે બુદ્ધના નિર્વાણ પછી તરતજ જે રાજગૃહની પ્રથમ પરિષદ્ ભરાયેલી હતી, તેને માટે તે વખતે સત્ત પર્ણિ ગુહાના પ્રવેશ દ્વાર પાસે એક મોટો ' હોલ ' તેણે કરાવી આપ્યો હતો. આ બૌદ્ધ કથા વગર બૌદ્ધ ધર્મ પ્રત્યે જેમ સર્વ હીંદી રાજાઓ સર્વ ધર્મો આશ્રય આપે છે તેમ કૃપા દર્શાવી હોય એ સંભવિત છે.

તેમજ બૌદ્ધ ગ્રંથમાં બીજા રાજાઓની સાથે સુરસેનોના રાજાને અવન્તિપુત્ર તરીકે જણાવેલ છે અને એક રાજા એલેક્ઝાન્ડરને ગૌતમ બુદ્ધના એક વખતના ગુરુ ઉદ્રક કે જે રામનો પુત્ર તથા શિષ્ય હતો તેનો મત સ્વીકારનાર અને તેને મદદ આપનાર તરીકે જણાવેલ છે. બૌદ્ધ ગ્રંથમાં ઉપર જણાવેલ ચાર રાજાઓજ ફક્ત છે કે જેના સંબંધે કંઇ પણ વિસ્તાર પૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું છે.

હવે જૈન ગ્રંથમાંથી રાજાઓ સંબંધે શું મળે છે તે જોઇએ.

વૈશાલીનગરની સીમી નગરીના રાજા ચેટકને સાત પુત્રીઓ નામે પ્રભાવતિ, પદ્માવતિ

પ્રભાવતિ, શિવા, જયેષ્ઠા, સુજ્યેષ્ઠા અને ચેલણા નામે અનુક્રમે હતી. આમાંથી પ્રભાવતિ વીતભયનગરના રાજા ઉદાયનને, પદ્માવતિ ચંપાપતિ દધિવાહનને, મૃગાવતિ કૌશાંબીના રાજા શતાનીકને, શિવા ઉજ્જયિનીના રાજા પ્રદ્યોતનને, અને જયેષ્ઠા કુંડગ્રામના અધિપતિ નંદિવર્દ્ધન (મહાવીરના ભાઇને) પરણાવી હતી. આ પછી નાની બે બાકી રહી. દેવાંની સુજ્યેષ્ઠાને તેની સુંદરતા જાણી મગધ દેશનો રાજા શ્રેણિક (બિંબિસાર-ભંભસાર) હરી લઇ જવા યુક્તિ આવ્યો હતો. તે તેને બદલે ચેલણાને લઇ ગયો અને ગાંધર્વ વિધિથી તેની સાથે લગ્ન કર્યું. આ સૌ થયા પછી—આ પુત્રીઓના લગ્ન થયાં પછી ચેટકની બહેન નામે ત્રિશલાને મહાવીરના પિતા સિદ્ધાર્થની સાથે પરણાવેલી હતી, અને તેથી નંદિવર્દ્ધન અને મહાવીર એ બે પુત્ર થયા હતા. ચેલણાથી શ્રેણિકને કુણિક (કે જેમાં જેને અજાતશત્રુ કહેવામાં આવે છે તે)–આનું નામ અશોકચંદ્ર તથા હલ્લ અને વિહલ્લ એ નામના પુત્રો થયા હતા. પદ્માવતિથી દધિવાહનને ચંદના નામની પુત્રી થઇ હતી કે જે મહાવીરનો પ્રખર અભિગ્રહ પૂરો પાડી ચંદનબાળા તરીકે તેની પ્રથમ સાધ્વી થઇ હતી, અને જેને પછી કેવળજ્ઞાન થયું હતું. મૃગાવતિથી શતાનીકને ઉદયન નામને પુત્ર થયો હતો કે જેની સાથેનો ચંડપ્રદ્યોતનો યુદ્ધપ્રસંગ–અને પછી મસરા–જમાઇનો સમય, ઉદાહરણ કહીએ તો આખ્યાનમાં આવ્યો છે: અને ઉક્ત મૃગાવતિ તેના પતિનું મૃત્યુ થતાં તથા ચંડપ્રદ્યોતનું આક્રમણ થતાં મહાવીરના ઉપદેશથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં દીક્ષા લઇ પછી અંતે કેવળજ્ઞાન પામી હતી. અને પ્રભાવતિથી ઉદાયનને અભીચી નામે પુત્ર થયો હતો.

(ત્રિશલાને કલ્પસૂત્રમાં વિદેહદિન્ના (વિદેહપુત્રી) કહેવામાં આવેલ છે. શ્રેણિકને ભંભિસારને કુણિક (અજાત શત્રુ) નામનો પુત્ર વિદેહપુત્રી–વિદેહ દેશથી થયેલ છે એ બૌદ્ધ ગ્રંથમાં મળી આવે છે. તેથી તે બનેલ વાત સાચી ઐતિહાસિક છે વળી તે ઉપરાંત એમ પુરવાર થાય છે કે વૈશાલિ એ વિદેહ દેશની રાજધાની હતી.)

આમ અરસપરસ રાજાઓ સગપણના સંબંધથી જોડાયા હતા, ત્યાં એકબીજાના ઉપર આક્રમણ કરવાની રાજનીતિ બાહાર નહોતી. એક બીજા વચ્ચે અનેક કારણોને લઇને યુદ્ધના પ્રસંગો આવ્યા છે. જેવા કે શતાનીક અને દધિવાહન વચ્ચે યુદ્ધ, શતાનીકને અને પછીથી તેની સ્ત્રી મૃગાવતિને ચંડપ્રદ્યોત સાથે યુદ્ધ પ્રસંગ અને તેનું આવેલ શુભ પરિણામ, શ્રેણિક અને ચંડપ્રદ્યોત, કોશાંબીના શતાનીકના પુત્ર ઉદયનનું ચંડપ્રદ્યોત સાથે બનેલું ને નહીં બનવું, વીતભયના ઉદાયન રાજા સાથે ચંડપ્રદ્યોત, ચેટક અને કુણિકનો યુદ્ધ પ્રસંગ અને તેમાં વૈશાલી નગરીનો નાશ મનુષ્ય થઇ છે આ મહાવીરના પહેલા અને છેલ્લા પ્રસંગ વિગત બીજા પ્રસંગો સમયો ઉપર કહેવાનું રહ્યું છે. તેથી તે બે પ્રસંગ સંબંધિ કહીશું અહીં કહીશું.

મહાવીરે ૩૦ વર્ષ ગૃહસ્થાવસ્થામાં ગાળ્યા પછી દીક્ષા લઇ ૧૨ વર્ષ, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાં એક દેશથી બીજા દેશમાં એમ વિહાર કર્યો હતો તે વિહારના પહેલા છ વર્ષ વીત્યા પછી બીજા છ વર્ષમાં વિહાર કરતાં છેલ્લા વર્ષમાં દેશની નગરીએ તેઓ વિહરી કૌશાંબીએ આવ્યા (ઇ. સ. પૂર્વે ૫૧૭ માં). આ સમયે શતાનીક રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને તેની સ્ત્રી મૃગાવતિ (ચેટકની રાજાની પુત્રી) હતી તેને સુંદર નામે મંત્રી હતો. મહાવીરે અભિગ્રહ

એવો લીધો હતો—કે અમુક જાતની રાજકુમારી અમુક સ્થિતિમાં રહી કુલ્માષ (અડદ) વહોરાવે તોજ પારણું કરૂં આ અભિગ્રહ પૂરો ન થતાં ઉપવાસમાં ચાર માસ વીતી ગયા.

આ અરસામાં શતાનીક રાજાએ સૈન્ય સાથે એક રાત્રીમાં જઇને ચંપાનગરીને ઘેરી લીધી. ચંપાપતિ દધિવાહન રાજા તેનાથી ભય પામી નાસી ગયો અને રાજાએ નગરીને લૂંટવાનો પોતાના સુભટોને હુકમ આપી દીધો. દધિવાહન રાજાને રાણી પદ્માવતિ કે ધારણીથી થયેલી વસુમતિ નામની પુત્રીને કોઇ ઉંટવાળો હરી ગયો. તે કૌશાંબી આવે છે અને કઇ રીતે મહાવીરનો અભિગ્રહ પૂરે છે, એ અહીં પ્રસ્તુત નથી તેથી અન્ય સ્થલથી જાણી લેવાનું છે.

સાથે સાથે જણાવવાનું કે આ દધિવાહન રાજાએ (પછીથી કે પહેલાંથી કહી શકાય તેમ નથી) શતાનીક રાજાની કૌશાંબીનગરી અમિત સૈન્યથી ઘેરી લીધી હતી. શતાનીક કૌશાંબીની અંદર દરવાજા બંધ કરી રાહ જોતો ભરાઇ રહ્યો પણ કેટલેક કાળે ચંપાપતિ પોતાનું સૈન્ય બહુ હેરાન થવાથી અને ઘણું મરણ પામી જવાથી પોતાના નગર તરફ જવા ચાલ્યો. તે વખતે શતાનીકે પોતાની નગરીના દરવાજા ઉઘાડી પોતાના સૈન્ય સાથે બહાર આવ્યો, અને ચંપાપતિ નાસી ગયો, જ્યારે કૌશાંબીપતિએ તેના હાથી ઘોડા અને ભંડાર વગેરે લઈ લીધું અને પછી પાછો સ્વનગર આવ્યો.

આ સિવાય પોતનપુરના રાજા પ્રસન્નચંદ્રે પોતાના બાળકુમારને ગાદીએ બેસાડી દીક્ષા લીધી હતી ત્યાર પછી તેના મંત્રીઓ ચંપાનગરીના રાજા દધિવાહનની સાથે મળી જઇને તેના રાજકુમારને રાજ્ય પરથી ભ્રષ્ટ કરશે એવું પ્રસન્નચંદ્ર મુનિને રાજગૃહમાં તેના રાજા શ્રેણિકનો એક સેનાની નામે દુર્મુખ કહેતો મહાવીર ચરિત્રમાં જોવામાં આવે છે. (આ લગભગ ઈ. સ. પૂર્વે ૫૦ માં થયું હોય એમ જણાય છે—નિર્વાણ ને કેવલ જ્ઞાન વચ્ચેના સમયમાં એ ચોક્કસ છે.) આ પરથી એમ જણાય છે કે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૫૭ માં અને ૫૨૦ માં દધિવાહન ચંપાપતિ હતો, ચંપાનગરીને લુંટી અને દધિવાહન નાસી ગયો ત્યાર પછી તે પાછો ફર્યો હતો અને ચંપા પાછી લીધી હતી કે નહિ તે, જણાવેલું નથી છતાં અનુમાન થાય છે કે તેણે ચંપાનગરી પાછી લીધી હશે.

હવે ચંપાનગરી એકજ હતી કે જૂદી જૂદી તેની સમજણ પડતી નથી. કારણકે ચંપાવાસી કામદેવ શ્રાવક થયો (ઈ. સ. પૂર્વે લગભગ ૫૫૦માં), અને તેની વાત જણાવતાં તે ચંપાનગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો એમ જણાવ્યું છે. તેમજ ઉપર જણાવેલ ચંડપ્રદ્યોત રાજા અને અંગારવતીના લગ્નની વાત જેપરથી લીધી છે તે વરદત્તમુનિના ઇતિહાસપરથી જણાય છે કે તે વખતે ચંપાનગરીમાં મિત્રપ્રભ (ચંદ્રપ્રભ) અને ધર્મઘોષ નામનો મંત્રી હતો. આમ જૂદા જૂદા રાજાના નામ એકજ ચંપાનગરીના એકી વખતે ન હોઇ શકે (૧), કાંતો ચંપાનગરી જૂદી જૂદી હોવી જોઇએ, અને તેથી તેના રાજા જૂદા જૂદા હોઇ શકે. (૨) અથવા તો, ચંપા નામની એકજ નગરી હોય તો તેના રાજાઓ એક પછી એક ગાદીએ આવ્યા હોય અને તે એક બીજાને પિતા પુત્ર કે ભાઈ ભાઈ—એવા કંઇ સંબંધથી જોડાયેલ હોય (૩) કંઈ જૂદા જૂદા નાના રાજાઓથી એકત્રિત શાસન ત્યાં પ્રવર્તતું હોય. કાલની ગણના કરતાં (૪) પ્રથમનું અનુમાન વિશેષ વજનદાર જણાય છે.

હવે આપણે કૂણિક અને ચેટક વચ્ચેનો યુદ્ધ પ્રસંગ વિચારીએ. શ્રેણિક રાજાએ

દીક્ષા લેવાનો વિચાર કરી પોતાના [illegible] કુણિકે રાજ્ય આપવાના નિશ્ચયથી બીજા કુણિકના સમા ભાઇઓ નને હલ અને વિહલને [illegible] અને [illegible] અને સેચનક નામનો હાથી આપ્યો. કુણિકે બીજા [illegible] સમજ્યા વિના શ્રેણિકને બાંધી કેદમાં નાંખ્યો અને ત્યાર પછી શ્રેણિક [illegible] ચંપાપુરી વસાવી. દુઃખથી કુણિકની રાણીએ હલ વિહલને [illegible] હાર વગેરે તેની પાસેથી લઇ લેવા કુણિકને સમજાવ્યું. તેથી [illegible] હલ વિહલ ચંપાપુરીથી પોતાના માતામહ (માતાના પિતા) ચેટક (વૈશાલીના રાજા) પાસે જઇ આશ્રય લીધો અને ત્યાં યુવરાજ જેવા રહ્યા. કુણિકે માતામહ ચેટકને તે હલવિહલને પાછા સોંપી દેવા કહેવરાવ્યું, પણ ક્ષત્રિય રાજા આશ્રિતને અને તે પણ પોતાના દૌહિત્રોનો ત્યાગ કરી પણ શકતા નથી એમ ચેટકે ઉત્તર આપતાં કુણિકે મોટા સૈન્ય સહિત વૈશાલી પર ચડાઇ કરી. મહાન્ યુદ્ધ થયું અને પક્ષના માણસો એક કરોડ અને એંશી લાખ સુભટો મરણ પામ્યા. ત્યાર પછી હલવિહલે [illegible] સેચનક હાથીથી પાડ્યું પછી [illegible] મહાવીર પાસે દીક્ષા [illegible] કુણિકે [illegible] વૈશાલી નગરીને ભગ્ન કરી અને ચેટક [illegible] કુણિકે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે વૈશાલી નગરીનો નાશ કરી ખેડવા લાયક જમીન જેવી બનાવી દીધી. આમ જે યુદ્ધ પ્રસંગો તે વખતે થયા તેનું ટુંક વર્ણન કર્યું.

હવે આપણે જૂદા જૂદા રાજાઓ લઇ તેની ઉપર વ્યાખ્યા કરતાં કંઇ વિશેષ માહિતી મેળવીએ:—

મગધ દેશ-પ્રસેનજિત, શ્રેણિક, કુણિક અને ઉદાયી.

શ્રેણિક (બિમ્બિસાર)—આના પિતાનું નામ પ્રસેનજિત્ અને માતાનું નામ ધારિણી

૬૩. પ્રસેનજિત્ મગધ દેશનો રાજા હતો, અને તેનું મુખ્ય નગર કુશાગ્રપુર નામે હતું. અહીં વારંવાર અગ્નિનો ઉપદ્રવ થવા લાગ્યો તેથી રાજાએ આઘોષણા કરાવી કે 'જેના ઘરમાં અગ્નિ લાગશે તેને નગર બહાર કાઢવામાં આવશે.' એક દિવસ રસોઇઆના પ્રમાદથી રાજાના ઘરમાંથી જ અગ્નિ નીકળ્યો. રાજાએ પોતાના કુમારોને કહ્યું કે 'જે વસ્તુ જે કુમાર લઇ જાય તે તેને સ્વાધીન છે.' શ્રેણિક કુમાર ભંભાનું વાદ્ય લઇ નીકળ્યો અને તેનું કારણ તેને પૂછતાં જણાવ્યું કે 'આ ભંભાવાદ્ય રાજાઓનું પ્રથમ જયચિહ્ન છે, દિગ્વિજયમાં મંગલ છે.' આથી રાજાએ તેનું 'ભંભાસાર' એવું બીજું નામ પાડ્યું. હવે રાજાએ પોતાની આઘોષણા પ્રમાણે પોતે નગર છોડ્યું અને એક કોશ દૂર જઇ છાવણી નખાવી ને ત્યાં રહેવા લાગ્યો. લોકો ત્યાં જતા પરસ્પર [illegible] કે 'તમે ક્યાં જાઓ છો' ત્યારે તેઓ પ્રત્યુત્તર આપતાં કે 'અમે રાજગૃહ (રાજાને ઘેર) જઇએ' આ પરથી ત્યાં રાજગૃહ નામે નગર રાજાએ વસાવ્યું અને તેને પ્રાકાર કિલ્લો, વન, મહેલો અને [illegible]ઓથી પણ રમણીય બનાવ્યું. રાજાએ શ્રેણિકને રાજ્યયોગ્ય ચતુર જાણેલ હતો તેથી તેને રાજ્ય આપવાનું મનમાં રાખી બીજા કુમારોને જે [illegible] દેશ આપવાના યોગ્ય હતા તે આપી દીધા કે જેથી શ્રેણિક સમક્ષ તેમને ખબર ન પડે; પણ શ્રેણિકને કંઇ ન મળ્યું તેથી તેને ખોટું લાગતાં તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. બે[illegible]તટપુર જઇ ત્યાં એક શેઠની પુત્રી પરણ્યો અને અભયકુમાર નામનો પુત્ર થયો [illegible] વિદ્યામાં કુશળ અને પાછળથી શ્રેણિક રાજાના [illegible] મંત્રીઓમાં પ્રધાન મંત્રી [illegible] હતો. શ્રેણિકને રાજાના મરણ સમયે પાછો બોલાવ્યો ને તેને રાજ્ય આપ્યું એ-

ણિક વૈશાલીના રાજા ચેટકની ચિલ્લણા નામની પુત્રીને ગાંધર્વ વિવાહથી પરણ્યો હતો અને તેથી તેને કુણિક, હલ્લ અને વિહલ્લ નામે ત્રણ પુત્રો અનુક્રમે થયા હતા. ધારિણી નામની રાણીથી મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો કે જેણે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તે સિવાય બીજી કુલપત્નિઓથી નંદિષેણ કે જેણે પણ વીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી, તે અને તે સિવાય કાલ, મહાકાલ, ઇત્યાદિ બીજા દશ પુત્રો થયા હતા. શ્રેણિક મહા પ્રતાપી, શ્રદ્ધાવંત અને આદર્શ રાજા હતો; છેવટે કુણિકને રાજ્યયોગ્ય ગણી તેના માટે તે રાજ્ય રાખી બીજા કુમારોને જે આપવું હતું તે આપી દીધું, અને હવે કુણિકને રાજ્ય આપવાનું બાકી રહ્યું. તે કર્યા પછી દીક્ષા લેવાનો વિચાર રાખ્યો, પણ તે પહેલાં કુણિકે બીજા કુમારને ઉશ્કેરી શ્રેણિકને બાંધી કેદખાનામાં પૂર્યો અને સવાર સાંજ સો સો ચાબુક મારવા લાગ્યો. ખાનપાન પણ આપતો નહિ. કુણિકની માતા રાણી ચિલ્લણા કેદખાનામાં ગુપ્ત રીતે ખાનપાન આપી આવતી હતી. આ વખતે કુણિકને પદ્માવતી નામની રાણીથી ઉદાયી નામનો પુત્ર થયો. તે પર તેની ઘણી મમતા હતી, પણ માતા ચિલ્લણાએ જણાવ્યું કે 'તારા પિતાની જે મમતા તારા પર હતી તે પ્રમાણમાં તારા પુત્ર પ્રત્યેની મમતા કશા લેખામાં નથી, કારણ કે કુકડીના કરડવાથી જ્યારે તારી આંગળી પાકી હતી અને અંદર જીવ પડ્યા હતા ત્યારે તારા પિતાએ તારી આંગળી મુખમાં રાખી તને સુખ આપ્યું હતું. અને અત્યારે કારાગૃહમાં નાંખી ઉપકારી પિતાપર શું એવું આચરણ કરે છે?'—આથી કુણિકને પશ્ચાત્તાપ થયો અને પિતાની બેડી સ્વહસ્તેજ તોડી નાંખવા માટે લોહદંડ લઈ કેદખાનામાં દોડ્યો. શ્રેણિક કે જે હમેશાં ચાબુક ખાતો હતો તે લોહદંડ કુણિકના હાથમાં જોઈ પોતાનો વધ કરવાજ આવે છે એમ વિચારી તાલપુટ વિષ ખાધું અને તત્કાળ પ્રાણ છોડ્યો.

કુણિક—આનો જન્મ થયો કે અશોકવનમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો તેથી એનું નામ 'અશોક ચંદ્ર' પાડવામાં આવ્યું હતું પણ ગર્ભમાં હતો ત્યારે ખરાબ દોહદ માતાને થયા હતા તેથી તેને વનમાં છોડવામાં આવ્યો ત્યાં કુકડીએ તેની ટચલી આંગળી કરડી ખાધી, પછી તે પાકીને પરુથી ભરાઈ ગઈ. શ્રેણિક રાજાએ તેને વનમાંથી મંગાવી તેની આંગળી મુખમાં રાખી હતી. આંગળી પાકી રૂઝાઈ, પણ ટુંકી રહી તેથી તેને બાળકો 'કુણિક' (ટુંકી આંગળી વાળો) નામથીજ કહેવા લાગ્યા. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તેણે રાજા શ્રેણિકનું [illegible] અપમાનથી તેને ઘણું દુઃખ થયું. તેથી રાજગૃહ નગર અકારૂં લાગ્યું અને [illegible] ન શક્યો. આથી બીજુ શહેર વસાવવા ઇચ્છયું અને તે પ્રમાણે ફરતાં ફરતાં ચંપક નામનું મોટું ઝાડ દેખાયું ત્યાં ચંપા નામે નગરી વસાવી; અને ત્યાં જૈન [illegible] કુણિક રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેની સાથે વૈશાલીના ચેટક રાજાનું યુદ્ધ અને વૈશાલીનો [illegible] એ બીના આગળ કહેવામાં આવી છે. મહાવીરના સમયમાંજ રાજગૃહ [illegible] [illegible] [illegible] થયો. આ [illegible] વીરના [illegible] [illegible] જણાય છે.

કેટલાક—આ પછી [illegible] પુત્ર ઉદાયનને ગાદીએ બેસાડ્યો. તે [illegible] [illegible] અને વીર [illegible] [illegible] અને [illegible] જૈન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને ત્યાં [illegible]

ણિક વૈશાલીના રાજા ચેટકની ચિલ્લણા નામની પુત્રીને ગાંધર્વ વિવાહથી પરણ્યો હતો અને તેથી તેને કુણિક, હલ અને વિહલ નામે ત્રણ પુત્રો અનુક્રમે થયા હતા. ધારણી નામની રાણીથી મેઘકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો કે જેણે મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તે સિવાય બીજા કુલપત્નિઓથી નંદિષેણ કે જેણે પણ વીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી, તે અને તે સિવાય કાલ, મહાકાલ, ઇત્યાદિ બીજા દશ પુત્રો થયા હતા. શ્રેણિક મહા પ્રતાપી, શ્રદ્ધાવંત અને આદર્શ રાજા હતો; છેવટે કુણિકને રાજ્યયોગ્ય ગણી તેના માટે તે રાજ્ય રાખી બીજા કુમારોને જે આપવું હતું તે આપી દીધું, અને હવે કુણિકને રાજ્ય આપવાનું બાકી રહ્યું. તે કર્યા પછી દીક્ષા લેવાનો વિચાર રાખ્યો, પણ તે પહેલાં કુણિકે બીજા કુમારને ઉશ્કેરી શ્રેણિકને બાંધી કેદખાનામાં પૂર્યો અને સવાર સાંજ સો સો ચાબુક મારવા લાગ્યો. ખાનપાન પણ આપતો નહિ. કુણિકની માતા રાણી ચિલ્લણા કેદખાનામાં ગુપ્ત રીતે ખાનપાન આપી આવતી હતી. આ વખતે કુણિકને પદ્માવતી નામની રાણીથી ઉદાયી નામનો પુત્ર થયો. તે પર તેની ઘણી મમતા હતી, પણ માતા ચિલ્લણાએ જણાવ્યું કે 'તારા પિતાની જે મમતા તારા પર હતી તે પ્રમાણમાં તારા પુત્ર પ્રત્યેની મમતા કશા લેખામાં નથી, કારણ કે કુકડીના કરડવાથી જ્યારે તારી આંગળી પાકી હતી અને અંદર જીવ પડયા હતા ત્યારે તારા પિતાએ તારી આંગળી મુખમાં રાખી તને સુખ આપ્યું હતું. અને અત્યારે કારાગૃહમાં નાંખી ઉપકારી પિતાપર શું એવું આચરણ કરે છે?'–આથી કુણિકને પશ્ચાત્તાપ થયો અને પિતાની બેડી સ્વહસ્તેજ તોડી નાંખવા માટે લોહદંડ લઈ કેદખાનામાં દોડયો. શ્રેણિક કે જે હમેશાં ચાબુક ખાતો હતો તે લોહદંડ કુણિકના હાથમાં જોઇ પોતાનો વધ કરવાજ આવે છે એમ વિચારી તાલપુટ વિષ ખાધું અને તત્કાળ પ્રાણ છોડયો.

કુણિક—આનો જન્મ થયો કે અશોક વનમાં લઇ જવામાં આવ્યો હતો તેથી તેનું નામ 'અશોક ચંદ્ર' પાડવામાં આવ્યું હતું પણ ગર્ભમાં હતો ત્યારે ખરાબ દોહદ માતાને થયા હતા તેથી તેને વનમાં છોડવામાં આવ્યો ત્યાં કુકડીએ તેની ટચલી આંગળી કરડી ખાધી, પછી તે પાકીને પરુથી વ્યાપી ગઇ. શ્રેણિક રાજાએ તેને વનમાંથી મંગાવી તેની આંગળી મુખમાં રાખી હતી. આંગળી પછી રુઝાઇ, પણ કુણી રહી તેથી તેને બાળકો 'કુણિક' (કુણી આંગળી વાળો) નાનપણમાં કહેવા લાગ્યા. ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તેણે રાજ્ય મેળવ્યું. પિતાના આત્મઘાતથી તેને ઘણું દુઃખ થયું, તેથી રાજગૃહ નગર અકારૂં લાગ્યું અને ખેદથી મુક્ત થઈ ન શક્યો. આથી બીજું શહેર વસાવવા ઇચ્છયું અને તે પ્રમાણે ફરતાં ફરતાં ચંપક નામનું મોટું વૃક્ષ દેખાયું ત્યાં ચંપા નામે નગરી વસાવી; અને ત્યાં સૈન્ય વગેરે લઇ જઇ કુણિક રાજ્ય કરવા લાગ્યો. તેની સાથે વૈશાલિના ચેટક સાથેનું યુદ્ધ અને વૈશાલિનો નાશ એ બીના આગળ કહેવાઈ ગઇ છે મહાવીરના સમયમાંજ રાજગૃહ પાસે આવેલ વૈભારગિરિની તમિસ્રા ગુહા પાસે દેવથી બળી ભસ્મ થયો. આ લગભગ વીરના નિર્વાણ પહેલાં ત્રણ ચાર વર્ષે બન્યું જણાય છે.

ઉદાયી—આ પછી પ્રધાનોએ તેના પુત્ર ઉદાયનને ગાદીએ બેસાર્યો. તે શ્રાવક વ્રતમાં ચુસ્ત હતો અને વીર પ્રત્યે અડગ શ્રદ્ધા રાખતો હતો. આને પણ જેમ પોતાના પિતાએ રાજગૃહમાં તેના પિતાનું મરણ થયું હતું તેથી બહુ ખેદ થતાં અને ત્યાં ચેન નહિ પડવાથી

ચંપ નગરી વસાવી હતી, તેમ ચંપામાં પોતાના પૂર્વજોનું મરણ થતાં ચેન ન પડવાથી ગંગા નદીને કાંઠે પાટલવૃક્ષ હતું ત્યાં નગર વસાવ્યું અને પાટલિપુત્ર તેનું નામ આપ્યું. ઉદાયી વૈરી રાજાનું રાજ્ય લઈ લીધું હતું, તેથી તે દુષ્ટે તેનું વેર લેવા ૧૨ વર્ષ સુધી સાધુનો વેશ ધારણ કરી સાધુવેશમાં ઉદાયી રાજાનું ખૂન ધર્મક્રિયામાં હતો ત્યારે કર્યું હતું.

ચંપા—(અંગદેશની રાજધાની) તેના રાજા દધિવાહન સંબંધે કહેવાઈ ગયું છે. પણ એક શંકા રહે છે કે આ ચંપાથી કુણિકે વસાવેલી ચંપા તે ભિન્ન લાગે છે.

વૈશાલી—(વત્સદેશની રાજધાની) તેના રાજા ચેટક સંબંધે અને તેના નાશ સંબંધે પણ કહેવાઈ ગયું છે.

વીતભય—(સિંધુ દેશનું પાટનગર) તેના રાજા ઉદયન સંબંધે પણ કહેવાઈ ગયું છે. તે રાજા ગણરાજ્ય ચેટક નરેશના જમાઈ સિંધુ સૌવીર દેશનો રાજા હતો.

કૌશાંબી (વત્સદેશની રાજધાની)—તેના રાજા શતાનીક અને પછી તેના પુત્ર ઉદયન સંબંધે કહેવાઈ ગયું છે.

ઉજ્જયિની—આના રાજા ચંડપ્રદ્યોત સંબંધે પણ કહેવાઈ ગયું છે.

આમ જે મહાન રાજાઓ હતા તે સંબંધે કહેવાઈ ગયું. હવે બીજા નાના રાજાઓ સંબંધે કંઈ લખીએ—

પૃષ્ઠ ચંપા નગરી—(આ હિમાલય પર્વતની ઉત્તર તરફ આવેલી હતી. તેમાં શાલ (મોટો) અને મહાશાલ (નાનો) એમ બે બાંધવો રહેતા. શાલ રાજા હતો અને મહાશાલ યુવરાજ હતો. તે બન્નેએ મહાવીર પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેની બહેન નામ યશોમતિ હતું. તેને પિઠર સાથે પરણાવી હતી અને તેથી ગાગલી નામે પુત્ર થયો તે ગાગલી શાલ પછી ગાદી પર બેઠો હતો, અને તેણે પણ પોતાના માતપિતા સહિત પોતાના પુ... અને મહાવીર મોકલી ગૌતમ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

દશાર્ણ દેશ—તેમાં દશાર્ણ નામે નગર હતું. તેમાં દશાર્ણભદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ ઘણી હતી. વીર પ્રભુ પાસે તે વંદન કરવા આવ્યો ત્યાં ઇંદ્રની ઋદ્ધિ જોતાં તેનો મદ ગળી ગયો અને દીક્ષા લીધી. આ દેશમાં આ દેશની પણ ગણના છે, પરંતુ તેનું મુખ્ય નગર તરીકે મૃત્તિકાવતી એ નામ આપેલ છે.

આર્દ્રક દેશ—તેમાં મુખ્ય નગર આર્દ્રક હતું. ત્યાં આર્દ્રક નામે રાજા અને તેને આર્દ્રિકા નામે રાણી હતી. તે બન્નેના પુત્રનું નામ આર્દ્રકુમાર પડ્યું હતું. આ દેશની [illegible] દેશમાં ગણના છે. આર્દ્રક નગર ક્યાં હતું, કારણ કે ત્યાંથી વહાણ મારફતે આર્દ્રકુમાર [illegible] દેશમાં આવ્યો હતો એવો ઉલ્લેખ જૈન ગ્રંથોમાં છે. પહેલાં તેણે સ્વયમેવ દીક્ષા [illegible] પછી ગૃહસ્થાશ્રમ સેવી પુનઃ વીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી.

પોતનપુર—આમાં સોમચંદ્ર રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને [illegible] નામે પુત્ર હતો. આ રાજાએ રાજ્ય [illegible] કરી નાની વયના પુત્રને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] ... [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (ઉપદેશ માળામાં જુઓ)

થયો. પછીથી વલ્કલચીરીને કેવલજ્ઞાન થાય છે. પછી સોમચંદ્ર મુનિ મહાવીર ત્યાં આવતાં દીક્ષા લેછે. પ્રસન્નચંદ્ર પણ દીક્ષા લેછે. ઉગ્ર ધ્યાન કરતાં તે પણ રાજર્ષિ કહેવાયા અને છેવટે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

શ્વેતાંબી નગરી—જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં કૈકયાર્દ્ધ દેશમાં આ નગરી રાજધાની હતી. અહીં અધર્મીનો શિરોમણી, જેના હસ્ત નિરંતર રૂધિરથી લેપાયેલાજ રહે છે એવો, પરલોકની દરકાર વિનાનો અને પુણ્ય પાપમાં નિરપેક્ષ એવો પ્રદેશી નામનો રાજા હતો. આ વખતે શ્રાવસ્તી નગરીમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. તેના સહવાસથી પ્રદેશી રાજાનો મંત્રી નામે ચિત્રસારથિ જૈનધર્માનુયાયી થયો. ત્યારપછી પાર્શ્વનાથ સંતાનીય કેશિ કુમાર મુનિ આવ્યા અને તેની સાથે રાજાએ સંવાદ કર્યો—તે વાદ પરલોક, આત્મા, વગેરે સંબંધે છે અને આખો રાજપ્રશ્નીય (રાજાના પ્રશ્નો જેમાં છે તે) સૂત્રમાં આપેલ છે. રાજાએ ગુરૂની શિક્ષા ગ્રહણ કરી. પછી તેને તેના પટ્ટરાણી સૂર્યકાંતાએ અન્નમાં વિષ આપ્યું અને તે સમ્યક્ આલોચના પૂર્વક ધર્મધ્યાનમાં મૃત્યુ પામ્યો.

અપાપા (પાપા) પુરી—અહીં રાજા હસ્તિપાળ હતો. તેણે છેલ્લી મહાવીરની દેશના સાંભળી એટલે તે પ્રતિબોધ પામ્યો અને દીક્ષા લઇ મોક્ષ ગયો. આને પાવાપુરી હાલ કહેવામાં આવે છે, પણ ગુજરાતની પાવાપુરી તે આ પાપાપુરી નથી તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

આ સિવાય કેટલાક રાજાનાં નામ આવે છે તે જણાવીએ, વણિજક ગામમાં જિતશત્રુ નામે રાજા (કે જ્યાં આનંદ શ્રાવક વસતો હતો,) ચંપા કે જેનો કામદેવ શ્રાવક રહેવાશી હતો તેનો જિતશત્રુ નામે રાજા, કાશી કે જેનો વાસી ચુલની પિતા શ્રાવક હતો તેનો જિતશત્રુ રાજા (આ કાશી ઉર્ફે વણારસી ગંગાનદી કાઠે આવેલ ઉત્તમ નગરી હતી અને તે કાશી દેશની રાજધાની હતી,) અને મિથિલા નગરીનો રાજા જનક (આ નગરી વિદેહ દેશની રાજધાની ગણાવેલી છે.)

મોટા રાજાઓ સિવાય નાની નાની રાજવંશી જાતિઓ હતી તે બૌદ્ધ ગ્રંથોમાંથી આ પ્રમાણે મળી આવે છે, અને તે જાતિઓના નાયકને પણ 'રાજા' કહેવામાં આવતા.

૧ કપિલ વસ્તુની શાક્ય—શાકીય કે જેમાં બુદ્ધનો જન્મ થયો હતો.
૨ સુંસુમાર પર્વતની ભગ્ગ
૩ અલ્લકપ્પની બુલિ
૪ કેસપુત્તની કાલામ
૫ રામગામની કોલિય
૬ કુસિનારાની મલ્લ
૭ પાવાની મલ્લ
૮ પિપ્પલિવનની મોરિય
૯ મિથિલાની વિદેહ } વજ્જિઅ
૧૦ વેસાલીની લિચ્છવી }

આમાં મહાવીર જે જાતિમાં જન્મ્યા હતા તે જ્ઞાતજાતિ ઉમેરી શકાય અને માંના મલ્લ અને લચ્છક (એટલે લિચ્છવી) ... નવ રાજાઓ

લિચ્છવીઓએ પાવાપુરીમાં મહાવીરનું નિર્વાણ થતાં દીપમાલિકા રચી હતી એમ જણાવેલ છે. અને તે રાજ સંબંધે એવું વર્ણવેલ છે કે તેઓ પાવાપુરીમાં પૌષધ કરવા માટે એકઠા થયેલા હતા અને કાશી-કોશલ દેશના રાજાઓ કે જેઓ વૈશાલિના રાજા ચેટક [ચેડા] રાજાની આજ્ઞા માનનારા હતા તેઓ હતા.

આ બધી બાબતનું જ્ઞાન કે ખબર જૈનોના અંગ ઉપાંગ જોયા તપાસ્યા વગર મળી શકે તેમ નથી.

પહેલાં હિંદુસ્તાન જંબુદ્વીપ કે ભરતખંડ તરીકે ઓળખાતો અને વિખ્યાતિ પામ્યો હતો. હિંદુ એ નામ સિંધુ નદીપરથી પાછળથી થયું છે. જૈન ગ્રંથોમાં જંબુદ્વીપ એ નામ વારંવાર અને સ્થળે સ્થળે આવે છે. આમાં આર્ય અને અનાર્ય દેશ એવા ભાગ પાડેલા છે. સભ્ય, ધર્મશીલ અને વિવેકી પ્રજાજન વસતો હોય તે દેશને આર્ય દેશ કહેવામાં આવતો.

---

२. भारतना भिन्न भिन्न देशो:

હવે જૂદા જૂદા દેશો તરફ આવીએ.

આર્ય દેશ:—

आरात् हेयधर्मेभ्यो याताः प्राप्ता उपादेय धर्मैरित्यार्याः

—જેઓ હેય ધર્મથી દૂર ગયા છે અને જેમણે ઉપાદેય ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો છે તેને 'આર્ય' કહેવામાં આવે છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર. એજ પ્રમાણે સૂત્રકૃતાંગમાં અને આચારાંગમાં કહ્યું છે—

आरा दूरे याता सर्वहेय धर्मेभ्यः—

જેઓ સર્વ હેય-ત્યાજ્ય ધર્મથી દૂર ગયા છે તે આર્ય. તેથી વિપરીત તે અનાર્ય. તે આર્ય જ્યાં વસે છે તેને આર્ય દેશ કહેવામાં આવે છે. તે દેશ સાડી પચીશ કહ્યા છે.

रायगिह मगहचंपा, अंगा तह तामलित्ति वंगाय ।
कंचणपुरं कलिंगा, वाणारसी चेव कासीय ॥ १ ॥
साएय कोसला गय, पुरं च कुरिसोरियं कुसट्टा य ।
कंपिल्लं पंचाला, अहिछत्ता जंगला चेव ॥ २ ॥
बारवती य सुरट्ठा, मिहिल विदेहा य वच्छ कोसंबी ।
नंदिपुरं संडिल्ला, भद्दिलपुरमेव मलया य ॥ ३ ॥
वइराड मच्छ वरणा, अच्छा तह मत्तियावई दसणा ।
सोत्तिय मइया चेदी, वीइभयं सिंधु सोवीरा ॥ ४ ॥
महुरा य सूरसेणा, पावा भंगी य मास पुरिवट्टा ।
सावत्थी य कुणाला, कोडीवरिसं च लाढा य ॥ ५ ॥

सेयंविया वियनगरी, केयइ अद्धं च आरीयं भणिय ।
एत्थुत्पत्ति जिणाणं, चक्कीणं रामकएआणं ॥ ६ ॥

—पन्नापना १ प.

જ્યારે સંસ્કૃતમાં શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે ત્રિષષ્ઠિશલાકા પુરૂષ ચરિત્રમાં તેજ વાત આ પ્રમાણે જણાવી છે.

ते चार्यदेशा नगरै रुपलक्ष्या इमे यथा ।
राजगृहेण मगधा अंगदेशस्तु चंपया ॥ ६६६ ॥
वंगा पुनस्ताम्रलिप्त्या वाणारस्या च काशयः ।
कांचनपुर्या कलिंगाः साकेतेन च कौशलाः ॥ ६६७ ॥
कुरवो गजपुरेण सौर्येण च कुशार्त्तकाः ।
कांपील्येन च पंचाला अहिच्छत्रेण जांगलाः ॥ ६६८ ॥
विदेहास्तु मिथिलया द्वारावत्या सुराष्ट्रकाः ।
वत्साश्च कौशांबीपुर्या मलया भद्रिलेन तु ॥ ६६९ ॥
नांदिपुरेण संदर्भा वरुणाः पुनरुच्छया ।
वैराटेन पुनर्मत्साः शुक्तिमत्या च चेदयः ॥ ६७० ॥
दशार्णा मृत्तिकावत्या वीतभयेन सिंधवः ।
सौवीरास्तु मथुरया शूरसेनास्त्व पावया ॥ ६७१ ॥
भंग्या मास पुरी वर्ताः श्रावस्त्या च कुणालकाः ।
कोटीवर्षेण लाटाश्च श्वेतम्ब्या केतकार्द्धकाः ॥ ६७२ ॥
आर्यदेशा अमी एभिर्नगरे रुपलक्षिता ।
तीर्थकृच्चक्रभृत्कृष्णा बलानां जन्म येषु हि ॥ ६७३ ॥

દેશનામ.	મુખ્ય નગર.	ગ્રામ સંખ્યા.
મગધ દેશ	રાજગૃહ નગર	૬૬૦૦ હજાર
અંગ દેશ	ચંપા નગરી	૫૦૦ ,,
વંગ દેશ	તામ્રલિપ્તિ નગર	૫૦ ,,
કલિંગ દેશ	કાંચનપુર નગર	૧૦૦ ,,
કાશી દેશ	વણારસી નગરી	૧૯૨ ,,
કોશલ દેશ	સાકેતપુર નગર	૯૯૦—૮ ,,
કુરૂ ,,	ગજપુર ,,	૮૭૩૨૫ ,,
કુશાવર્ત ,,	સૌરીપુર ,,	૧૪૦૮૩ ,,

		૩૮૩ હજાર
...ચાલ દેશ	કાંપિલ્યપુર „	૧૬૮ „
...ગલ દેશ	અહિચ્છત્રા નગરી	૬૮૦૫ „
...ષ્ટ્ર દેશ	દ્વારાવતી „	૮ „
...દેહ દેશ	મિથિલા નગરી	૨૮ „
...ત્સ દેશ	કૌશંબી „	૧૦ „
...ડિલ દેશ	નંદીપુર „	૭૦૦ „
...લય દેશ	ભદ્દિલપુર „	૮૦ „
...ત્સ્ય દેશ	વૈરાટ નગરી	૨૪ „
...રણ દેશ	ઉચ્છાપુરી	૧૮૫૨ „
...શાર્ણ દેશ	મૃત્તિકાવતી નગરી	૧૮૦૦ „
...ચેદિ દેશ	શુક્તિકાવતી „	
	(શુક્તિમતિ)	૧૮૫૦૦ „
સિંધુસૌવિર દેશ	વીતભયપત્તન નગર	૬૮ હજાર
શૂરસેન દેશ	મથુરાનગરી	૩૬ „
ભંગ દેશ	પાવાપુરી નગરી	૧૪૨ „
માસ દેશ	પુરિવટ્ટા (પુરીવર્તા) નગરી	૧૦૫૩
કુણાલ દેશ	સાવત્થી (શ્રાવસ્તિ) નગરી	૨૧૦૩ હજાર
લાટ દેશ	કોટીવર્ષ નગર	આ અર્ધ આર્ય દેશ છે.
કેકય દેશ (અર્ધ)	શ્વેતાંબિકા નગરી	

હવે અનાર્ય દેશ ૩૧૯૭૪॥ છે, તેમાંથી કેટલાએકના નામ આપીએ:—

म्लेच्छास्तु शका यवनाः शबरा बर्बरा अपि ।
कायामुंडा उड्डाश्च गोड्डाः पक्कणका अपि ॥ ६७९ ॥
अरपाकाश्च हूणाश्च रोमकाः पारसा अपि ।
खसाश्च खासिका डोंम्बिलिकाश्च लकुसा अपि ॥ ६८० ॥
भिल्ला अंध्रा बुक्कसा च पुलिंदाः क्रौंचका अपि ।
भ्रमररुताः कुंचाश्च चीनाश्च चुंचुका मालवाः ॥ ६८१ ॥
द्रविडाश्च कुलक्षाश्च किराताः कैकया अपि ।
हयमुखा गजमुखा तुरगा अजमुखा अपि ॥ ६८२ ॥
हयकर्णा गजकर्णा अनार्या अपरेऽपि हि ।
आर्यं वेद न जानंति धर्म इत्यक्षराण्यपि ॥ ६८३ ॥

—શક દેશ, યવન દેશ, શબર દેશ, બર્બર દેશ, કાય દેશ, મુંડ દેશ; ઉડ્ડ દેશ; ગોડ્ડ દેશ, પક્કણગ દેશ, અરબાગ દેશ, હૂણ દેશ, રોમક, પારસ, ખસ, ખાસિક; ડોંબિલિક

લકુસ, ભિલ્લ, અંધ્ર, બુક્કસ, પુલિંદ, કોંચક, ભ્રમરૂત, કુંચ, ચીન, ચુક, માલવ, દ્રવિ
કુલક્ષ, કિરાત, કેકય, હયમુખ, ગજમુખ, તુરગગજમુખ, હયકર્ણ, ગજકર્ણ—એ સિવાય બીજા
પણ અનાર્ય દેશો છે. ઉક્ત અનાર્ય દેશોમાં માનવા ધર્મ એવા અક્ષરોજ જાણ્યા નથી.

[બ્રાહ્મણોનું આદિત્ય પુરાણ કે જેના રચાયાનો કાલ નિર્ણિત નથી યા અમને અજ્ઞાત
છે તે લગભગ સર્વ દેશો અનાર્ય હતા એવું જણાવે છે કે જેમા જૈન ગ્રંથોમાં જણાવેલ
આર્યદેશોમાંના ઘણાનો સમાવેશ થઇ જાય છે. તે સર્વ અનાર્ય દેશોનાં નામ અહીં તુલના
કરવા અર્થે આપવા ઠીક થઇ પડશે—તેની સાથે તે દેશોમાં જવાનું નિષિદ્ધ કરેલ છે.

कांची काश्यप सौराष्ट्र देवराष्ट्रोऽन्ध्र मत्स्यजाः ।
कावेरी कोंकणा हूणास्ते देशाऽनिन्दिता भृशम् ॥
पंचनद्यो वहन्त्येता यत्र निःसृत्य पर्वतात् ।
आरट्टा नाम ते देशा न तेष्वार्योऽन्वहं वसेत् ॥
नर्मदासिंधुकौशीनां पारं पद्मस्य पश्चिमम् ।
गत्वा नरकमायाति तीर्थकालाधिकं वसन् ॥
अंगवंगकलिंगाश्च लाटमाडविकास्तथा ।
नर्मदादक्षिणे यच्च सिंधोरुत्तरमेव च ॥
पौंड्राश्चैव सुराष्ट्राश्च वैद्यमागधिकास्तथा ।
न विवाहं तथा श्राद्धं यज्ञं चैव समाचरेत् ॥
पापदेशाश्च ये केचित् पापैरध्युषिता जनैः ।
गत्वा देशानपुण्यांस्तु कृत्स्नं पापं समश्नुते ॥
सौराष्ट्रं सिंधु सौवीर मावन्त्यं दाक्षिणापथम् ।
गत्वैतान्कामतो देशान् कलिंगाश्च पतेत् द्विजः ॥

—કાંચી, કાશ્યપ, સૌરાષ્ટ્ર, દેવરાષ્ટ્ર, અંધ્ર, મત્સ્ય, કાવેરી, કોંકણ, હૂણ—આ દેશ
અતિ નિંદિત છે. જ્યાં પર્વતથી નીકળી પાંચ નદી વહે છે તે આરટ્ટ દેશમાં આર્યોએ
વસવું નહિ. નર્મદા સિંધુ, કૌશીના સામે પાર અને પદ્મની પશ્ચિમે જનારો તીર્થકાલથી
અધિક વસનાર નરકમાં જાય છે. અંગ, વંગ, કલિંગ, લાટ, માડવિક, નર્મદાની દક્ષિણે
આવેલ દેશ, અને સિંધુની ઉત્તરે આવેલ પ્રદેશ, પૌંડ્ર, સુરાષ્ટ્ર, વૈદ્ય, મગધ, આ દેશોમાં
વિવાહ, શ્રાદ્ધ, અને યજ્ઞ કરવાં ન જોઇએ. જે કેટલાક પાપી મનુષ્યોથી વસાયેલા દેશ
પાપદેશો છે તે અપુણ્ય દેશમાં જવાથી સમસ્ત પાપના ભાગી થવાય છે. સૌરાષ્ટ્ર,
સિંધુ સૌવીર, અવન્તિનો દક્ષિણાપથ, કલિંગ—આ દેશમાં ઇચ્છાપૂર્વક જવાથી દ્વિજ
પતિત થાય છે.

" નૈસર્ગિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરનાર વાચક સહજ જોઈ શકશે કે ઉપરના ઉતારામાં
વર્ણવેલા ઘણાખરા દેશોમાં તો હમણા મહોટાં અને આર્ય લોકોની વસ્તી થઈ ગઈ છે.
હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં જેમ જેમ સંસ્કૃત લોકો ફેલાતા ગયા તેમ તેમ અનાર્ય

રીનું સ્થિર વખતો વખત વધતું ગયું. પણ એજ મ્લેચ્છો જતે દહાડે દેશમાં સમાઇ
ઘા 'દેશ નિર્દેશ'—અમુક ભાગ પવિત્ર અને અમુક અપવિત્ર એ વિચાર—જતો રહ્યો."
–વસંત અષાઢ ૧૯૭૦]

આ રીતે પચ્ચીશ આર્ય દેશ તે આ ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણાર્દ્ધ ભાગના મધ્ય ખંડ વિષે
છે. આમાં તીર્થંકર, ચક્રિ, રામ, બલદેવ, કૃષ્ણ, વાસુદેવ—આદિ ત્રેસઠ ઉત્તમ પુરુષો જન્મ
પામે છે. તેમજ શક અને યવનાદિક ૩૧૯૭૪ા અનાર્ય દેશ છે તેમાં બધા અનાર્ય લોકો
વસે છે. આર્યક્ષેત્રસીમા નિશીથ ચૂર્ણિમાં કહેલ છેઃ—

मगहा कोसंबीया, थूणा विसओ कुणालविसओ य।

एसा विहारभूमी एत्ता आयारियं खेत्तं ॥

—પૂર્વમાં મગધ દેશ, દક્ષિણમાં કૌશાંબી, અને પશ્ચિમમાં થૂણા (?) અને ઉત્તરમાં
કુણાલ દેશ (સાવથી નગરી) તે આર્યદેશ વિહારભૂમિ છે. આમાંથી કેટલાક વિષે હાલની
જણાવેલ ભૂગોલિક હકીકત સાથે જણાવીએ; તેમાં મુખ્ય આધાર ડૉક્ટર રૂહાઇસ ડેવિડ્સ-
કૃત 'બૌદ્ધ ભારત' નામના પુસ્તકમાં બૌદ્ધગ્રંથોના આધારે જે જણાવેલ છે તેનો લીધો છેઃ—
જેમ જૈનોમાં દેશ સંબંધી ટીપ આ પ્રમાણે આપી છે તેમ બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં ૧૬ દેશની
ટીપ આપી છે : અંગ, મગધ, કાશી, કોશલ, વજ્જી, મલ્લ, ચેદિ, વંશ (વત્સ), કુરુ,
પંચાલ, મચ્છ (મત્સ્ય), સુરસેના, અસ્સક, અવન્તિ, ગંધાર, અને કંબોજ. આ બંને
ટીપ સરખાવતાં ઘણું સમાનપણું માલુમ પડે છે, પણ અવન્તિનું નામ જૈન પ્રમાણે આર્ય
દેશની ટીપમાં ખાસ કરીને નથી તેથી કદાચ તેનો સમાવેશ માલવ નામના અનાર્ય તરીકે
ગણાવેલ દેશમાં થતો હોવો જોઇએ, કારણ કે જૈનની ટીપ બૌદ્ધ કરતાં મોટી અને વિસ્તા-
રવાળી છે, અને આર્ય દેશની ટીપમાં ન હોવાથી ગંધાર, કંબોજ આદિને અનાર્ય દેશ
જૈનોએ ગણેલા હોવા જોઇએ અથવા વધારે સંભવિત રીતે તેનો કોઈ આર્ય દેશમાં સમાવેશ
થતો હોવો જોઇએ.

૧ મગધ—હાલમાં બિહાર નામનો પ્રાંત છે તે મગધ દેશ હતો, સંભવિત રીતે તે
વખતે તેની સીમા ઉત્તરે ગંગાનદી, પૂર્વે ચંપા નદી, દક્ષિણે વિંધ્યાચલ પર્વત, અને
બૌદ્ધ ગ્રંથ—વિનય પિટકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે તેમાં અને અંગદેશમાં મળીને એંસી હજાર
ગામ હતાં અને તેનો ઘેરાવો [પરીધ] ત્રણસો લીગ એટલે આશરે ત્રેવીસસો મૈલ
હતો એમ એક બૌદ્ધ ગ્રંથમાં જણાવેલ છે; જ્યારે ઉપર જોઇ ગયા તેમ જૈન ગ્રંથ એ-
કલા મગધ દેશમાં ૭ હજાર ૭ સો હજાર ગામ હતાં એમ જણાવે છે.

૨ અંગ—અંગ લોકો મગધની પૂર્વે આવેલ દેશમાં વસતા હતા અને તેની રાજ-
ધાની ચંપા હતું કે જે હાલના ભાગલપુર પાસે આવેલ હતું તેની સીમાની ખબર નથી
બૌદ્ધના ગ્રંથ પ્રમાણે બુદ્ધના વખતમાં તે મગધને તાબે હતું, અને તેણે પાછી સ્વતંત્રતા
મેળવી હોય એવું જણાતું નથી. આની પૂર્વે તે સ્વતંત્ર હતું અને આસપાસના પાડોશી
રાજ્યો સાથે યુદ્ધ થવાની કથાઓ મળે છે. બુદ્ધના વખતમાં અંગરાજ માત્ર સંપત્તિમાન
અમીર જેવો હતો, અને તેણે અમુક બ્રાહ્મણને ઉત્પન્ન બાંધી આપી હતી એમ બૌદ્ધ ગ્રં
થમાંથી મળી આવે છે. જૈન ગ્રંથમાંથી એવું જણાય છે કે ચંપાનો રાજા દધિવાહન હતે
તે વૈશાલિ નગરીના રાજા ચેટકની પુત્રી પદ્માવતી અથવા બીજું નામ ધારણીને પરણ્યે
હતો. તેના પર કૌશાંબીના રાજા શતાનીકે ચડાઇ કરી હતી અને તેણે તે રાજા નાર

ગયો હતો. શતાનીક તંદુ કરી કૌશાંબી આવ્યો પાછળથી દધિવાહનનું શું થયું તે જણાયું નથી. ઇ. સ. પ૬૨ થી પપર ની વચ્ચમાં ચંપા કૌશાંબી [અવંતિને]—પ્રમાણે મગધ હૈયને નહિ)–તાબે થયુ હશે અશ્વત પછી જૈન ગ્રંથોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ચંડપ્રદ્યોત નામના અવંતિના રાજાએ કૌશાંબીપર ચડાઇ કરી હતી અને તે વખતે તાત્વિક રાજા મરણ પામ્યો હતો, અને તેજ ચંડપ્રદ્યોતને બાંધીને રાજગૃહમાં [મગધની રાજધાનીમાં] શ્રેણિક રાજાના પુત્ર અભયકુમારે આણ્યો હતો.

૩ કાશી—તે હાલના કાશીમાં રહેતા લોકો હતા. બૌદ્ધના ગ્રંથ પરથી જણાય છે કે બુદ્ધના વખતમાં આરંભનું આ પ્રખ્યાત પ્રાચીન રાજ્ય એટલી બધી રાજકીય [illegible] દશામાં આવી પડ્યું હતું કે તેની રાજ્યની આમદાની માટે મગધ અને કોશલ વચ્ચે [illegible] ચાલતું હતું. અને તે રાજ્યને કોશલમાં જોડી દેવામાં આવ્યું હતું. બૌદ્ધના લખાણ પ્રમાણે તે દેશનો પરીઘ ' બે હજાર મૈલ કરતાં વધુ જણાય છે. વેદો કહે [illegible] પુનઃ [illegible] નથી. તેની સીમા શું હતી તે જણાતું નથી.

૪ કોશલ—તે લોક જે રાજ્યમાં રહેતા હતા તેની રાજધાની સાકેત હતી કે જે હાલના નેપાલમાં હાલના ગોરખપુરની વાયવ્ય કોણમાં ૭૦ મૈલને છેટે હતું. તેમાં [illegible] બનારસની અને સાકેતનો સમાવેશ થતો હતો અને તેની સીમા સંભવિત રીતે એ હતી કે દક્ષિણે ગંગા નદી, પૂર્વે ગંડક નદી અને ઉત્તરે પર્વતો આવેલ હતા. શાક્ય લોકોએ ઇ. સ. પૂર્વે ૭ મા શતકમાં કોશલનું આધિપત્ય સ્વીકાર્યું હતું આમ બૌદ્ધ ગ્રંથમાં જણાય છે. જૈન ગ્રંથ પ્રમાણે કોશલ દેશની રાજધાની સાકેતપુર કહેલ છે [કે જેનો સમાવેશ થઇ જતો હતો એમ ઉપર જણાવ્યું છે] જ્યારે સાવત્થિ નગરી એ કુણાલ દેશની રાજધાની હતી. તો કદાચ કુણાલ દેશનો સમાવેશ કોશલમાં થતો હોય તો કહેવાય નહિ.

વળી બૌદ્ધ ગ્રંથોપરથી જણાય છે કે આ રાજ્ય અને મગધ રાજ્ય વચ્ચે રાજકીય યુદ્ધ ચુકતાં હતા. આ રાજ્યે [illegible] અને [illegible] બન્નેના [illegible] આરે [illegible] [illegible] તેને [illegible] હતા [illegible] અને [illegible] એ બે રાજ્યનાથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ' [illegible] ' [illegible]

૫ વિદેહ—[illegible]

[illegible]

જૈન ગ્રંથ નામે મહાવીર ચરિત્રપર નજર નાંખતાં મહાવીરે ચૈત્યના વિહાર કરતાં અને તે વખતે તેમને મિથિલાનગરીમાં રાજગૃહથી વિહાર કરી આવ્યા હતા. ફરી પ્રશ્ન કરી હતી આ જનક-વંશ રાજ ભયું જનક રાજાએ આ.ઠી સુખ હતા પૂછી પ્રશ્ન કરી હતી આ જનક રાજા એક હોય એમ માની શકાતું નથી. મહાવીર અહીંથી વિહાર કરી વિદેહા નગરી (કે જેના લોકને બૌદ્ધમાં 'વિદેહી' જણાવ્યા છે) માં ૧૧ મું ચોમાસું કર્યું હતું. આ પરથી જણાય છે કે મિથિલા નગરી તે રાજગૃહ ને વિશાલા નગરીની વચ્ચમાં આ દેશ હોવું જોઈએ. વિદેહી નગરને વિદેહા પુરી એ નામ આપ્યું છે. આનો રાજા આ વખતે ચેટક નામનો હતો અને તેની ૭ કુંવરીઓ જુદા જુદા રાજાઓને પરણાવી હતી કે જે ઉપર જણાવી દીધેલ છે અહીં ખાસ જણાવવાનું કે વિદેહી નગરી તેની રાજધાની છે તે દેશનું આ સ્થળ આવે દેશની ટીપમાં નામ આપ્યું નથી. આ પરથી કદાચ વિદેહ લીનગરીનો સમાવેશ બીજા દેશમાં થયો હોય તો તે સંભવિત છે, અગર તે તેનું સરખું પણ ઉપયોગી રાજ્ય હોય તે સંભવિત છે.

૬ ચેદિ—આને ચેદિ પણ કહેવામાં આવેલ છે. આનાં બે જુદાં સંસ્થાન હતાં તેમાંનું એક સુસંભવિત રીતે જૂનું તે હાલ જ્યાં નેપાલ દેશ છે તેમાં પર્વતોમાં આવેલ હતું અને બીજું તેનાથી સંભવિત રીતે નવું તે કોશાંબિ પાસે પૂર્વ તરફ હતું. કેટલાક તેને વત્સદેશ સાથે ગણી ગોટાળો કરે છે. પણ આને તેથી જૂદું જ પાડવામાં આવેલ છે તેથી તે જૂદું જ હોવું જોઈએ.

જૈન પ્રમાણે આની રાજધાનીનું શહેર શુક્તિમતિ એ ખાસ આવેલ છે.

૮ વત્સ (બૌદ્ધમાં વંસા) તે વત્સોનો દેશ છે કે જેની રાજધાની કોશાંબી કરીને છે. તે અલાહબાદથી ગુજરાત ઉત્તરે અને જમનાના કાંઠા ઉપર આવેલ હતી. આમાં બૌદ્ધ અને જૈનો સરખી રીતે હકીકત આપે છે.

૯ કુરુ—આનું મુખ્ય નગર જૈન પ્રમાણે ગજપુર કહેલ છે, જ્યારે બૌદ્ધ ગ્રંથ પ્રમાણે ઇન્દ્રપ્રસ્થ છે. ઇન્દ્રપ્રસ્થ હાલની દિલ્હી પાસે હતું. આ દેશની ઉત્તરે પાંચાલ અને દક્ષિણે મત્સ્ય દેશ હતો. બૌદ્ધના જાતકગ્રંથ અનુસારે આ દેશનો ઘેરાવો ત્રણહજાર જોજન હતો. બુદ્ધ અને મહાવીરના સમયમાં આની રાજકીય ઉપયોગીતા વિશેષ હતી નહિ.

૧૦ પાંચાલ—આનું મુખ્ય નગર કાંપિલ્ય કે જેને બૌદ્ધમાં કપિલ કહેવામાં આવ્યું છે તે હતું. બૌદ્ધ ગ્રંથ પ્રમાણે બે પાંચાલ દેશ સાથે સાથે હતા. તેમાં એકનું કાંપિલ્યપુર અને બીજાનું કનોજ નામે નગર મુખ્ય નગર હતાં. આ દેશ કુરુ દેશની પૂર્વે આવેલ હતો.

૧૧ મત્સ્ય—(મચ્છ) જૈનગ્રંથ પ્રમાણે આની રાજધાની વૈરાટ નગરી હતી. આ કુરુ દેશની દક્ષિણે અને જમના નદીની પશ્ચિમે આવેલ હતો. જમનાની એક બાજુએ આ દેશ અને બીજી બાજુએ દક્ષિણ પાંચાલ હતો.

૧૨ શુરસેન દેશ—તેની રાજધાની મથુરા (કાં મથુરા) હતી. આ તે મત્સ્ય દેશની બરાબર નૈરૂત્ય કોણમાં અને જમના નદીના પશ્ચિમે આવેલ હતો.

૧૩ ભંગ—આ દેશની રાજધાની પાવાપુરી હતી. બૌદ્ધમાં પણ સુંસુમાર પર્વત પાસે ભગ્ગ જાતિ રહેતી હતી અને પાવામાં મલ્લ જાતિ વસતી હતી એમ જણાય છે તે પાવાપુરી સુંસુમાર પર્વત પાસે આવેલ જણી શકાય. ચીનના પ્રવાસી લખી ગયા છે

પ્રમાણે પાવાની મલ્લજાતિનો પ્રદેશ પર્વતના ઢોળાવો ઉપર શાક્ય ભૂમિની પૂર્વે અને વજ્જિયના દેશની ઉત્તરે હતો, પરંતુ કેટલાક તે પ્રદેશ શાક્યભૂમિની દક્ષિણે અને વજ્જિયના દેશની પૂર્વે હતો એમ જણાવે છે. ઉક્ત મલ્લ જાતિ કુશિનારામાં પણ રહેતી હતી. અને શહેરની મલ્લ જાતિ સ્વતંત્ર જાતિ હતી.

૧૪ સૌરાષ્ટ્ર—હાલ જેને કાઠિયાવાડ ને ગુજરાત કહેવામાં આવે છે તે. તેની રાજધાની દ્વારામતિ (હાલનું દ્વારકા) હતું. તે બંદર હતું, બૌદ્ધ ગ્રંથમાં કાંબોજનામનો દેશ હતો અને તે છેવટના વાયવ્ય ખુણામાં આવેલ હતો, અને તેની રાજધાની દ્વારકા હતી એમ જણાવેલ છે.

આ સિવાય બૌદ્ધગ્રંથમાં અસ્સક અવન્તિ અને ગાંધાર નામ આપેલ છે.

અસ્સક—બુદ્ધના વખતમાં ગોદાવરીના તીરે વસેલું સંસ્થાન હતું; અને તેની રાજધાની પોતન ઉર્ફે પોટલિ હતું. (આ જૈનમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મહાવીરના શિષ્ય પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ જે નગરમાં રાજ્ય કરતા હતા તે પોતનપુરજ) અને આનાપર તે રાજર્ષિ પછી તેનો બાલ પુત્ર ગાદીપર હતો ત્યારે અવંતિના રાજાએ ચડાઈ કરવા તૈયારી કરી હતી એમ કથા પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ શુરસેન અને અવન્તિની વચ્ચમાં આવેલ દેશ હતો.

અવન્તિ—મુખ્ય નગર ઉજ્જેણિમાં રાજા ચંડપ્રદ્યોત કે જેના વિષે આગળ ઘણું કહેવાઈ ગયું છે તે રાજ્ય કરતો હતો. પાછળથી આ દેશનો મોટો ભાગ સિંધુ નદીની ખીણમાંથી આવી જે આર્ય લોક કચ્છના અખાતમાંથી પશ્ચિમ તરફ ગયા હતા તેણે લઈ લીધો હતો.

ગંધાર—હાલનું કંદહાર. પૂર્વ અફગાનીસ્તાનનો દેશ અને ઘણું કરી તેમાં પંજાબના વાયવ્ય ખુણામાંનો પ્રદેશ સમાઈ જતો હતો. તેની રાજધાની તક્ષિલા હતી. બુદ્ધના વખતમાં તેના રાજા પુક્કુસાતિએ મગધના રાજા બિમ્બિસાર પાસે પોતાના પત્ર સાથે એક એલચી મોકલ્યો હતો એમ કહેવામાં આવે છે.

કેટલાંક મુખ્ય શહેરો.

૧ અયોધ્યા—સરયુ નદિપર કોશલ દેશમાં આવેલ શહેર હતું. તેની પ્રખ્યાતિ રામાયણના નાયક રામચંદ્રજીની રાજધાની તરીકે થઈ છે. આને મહાભારતમાં પણ જણાવવામાં આવ્યું નથી, અને આ સમયમાં તે જાણીતું જણાતુંજ નહિ.

૨ વારાણસી—(બનારસ હાલનું) ગંગા નદીના ઉત્તર કિનારા પર તેના અને વરણા નદિના સંગમસ્થાને આવેલ શહેર. તેની સીમામાં વરણાનદી અને અસિનામની નાની નદી વચ્ચેનો ભાગ આવી જતો હતો અને તે નામ પરથીજ જણાય છે. લગભગ ૮૫ માઈલનો વિસ્તાર બુદ્ધ મહાવીરના સમય પહેલાં હતો. આ વાત અતિશયને પાત્ર નથી કારણકે મિથરડવીસ રાજગૃહમાં રહેતો હતો અને તેણે રાજગૃહની કિલ્લાની દિવાલોનો ઘેરાવો લગભગ ૨૧ માઈલ જણાવેલ છે. આમાં પંડિતોના ચોક બહુ થતા હતા.

૩. ચંપા ચંપાનદીપર આવેલ અંગદેશનું પ્રાચીન પાટનગર હતું. કનિંગહામ કહે છે કે તે ભાગલપુરની પૂર્વે ૨૪ માઈલ પર ચંપા નામનું ગામ છે ત્યાં તે નગરી આવેલી હતી. આના કરતાં જૂનું નગર ચંપા નામનું કાશ્મીરમાં હતું.

૪. કંપિલ્લ—ઉત્તર પંચાલની રાજધાની. ગંગા નદીના ઉત્તર કિનારાપર હતું.

૫. કોશાંબી—વત્સ દેશની રાજધાની. ગંગા નદીપર, વણારસી નગરથી ૨૩૦મેલપર આવેલ હતી. દક્ષિણ અને પશ્ચિમ ભાગ તરફથી આવી કોશલ અને મગધ દેશમાં જનારને અત્ર આવવું પડતું. કોશાંબીથી રાજગૃહ જવાનો રસ્તો ગંગા નદી સાથે ચાલતો.

૬. મથુરા-જમનાપર શૂરસેન દેશની રાજધાની હાલનું મથુરા છે તેજ. બુદ્ધના વખતમાં આના રાજાને 'અવન્તિ પુત્ર' કહેવામાં આવતો તેથી તેને અને ઉજ્જનના રાજા સાથે સગપણ હતું એમ જણાય છે.

૭. મિથિલા-વિદેહની રાજધાની. હાલનો તિર્હુત દેશ. તેનો વિસ્તાર ૭ મેલ જેટલો કહેલ છે.

૮. રાજગૃહ-મગધનું પાટનગર. હાલનું રાજગિર. બિમ્બિસાર રાજાએ બંધાવેલું હતું. બૌદ્ધ ગ્રંથ પ્રમાણે ત્યારપછી (શશુનાગ રાજાએ ત્યાંથી રાજધાની ફેરવી વૈશાલિ કરી હતી અને તેના પૂત્ર કાલાશોકે વૈશાલિથી ફેરવી પાટલીપુત્રમાં (હાલના પટના પાસે) રાજધાની કરી હતી.

૯. રોરૂક-(પછીથી રોરવ) સોવિર દેશનું પાટનગર, કે જેપરથી હાલનું સુરત એ નામ ઉતરેલ છે. બધા ગામમાંથી અને મગધમાંથી અહીં સાર્થવાહ આવતા. આ બંદર હતું. આ ક્યાં હતું તે બરાબર નિર્ણીત થયું નથી, તોપણ આટલું ચોક્કસ છે કે તે કચ્છના અખાત પર હાલના ખારાઘોડા પાસે આવેલ હતું. આની પડતી થયા પછી આનું સ્થાન ભરૂકચ્છ (હાલના ભરૂચ) અને સુપ્પારક લીધું બંને કાઠિયાવાડ દ્વિપકલ્પની દક્ષિણે એક-બીજાથી સામી દિશાએ આવેલ હતાં.

૧૦. સાગલ-મદ્રોનું મુખ્ય નગર.

૧૧. સાકેત-કેટલીકવખત કોશલનું મુખ્યનગર હતું. બુદ્ધના વખતમાં તેની રાજધાની સાવત્થી નગરી હતી. બંને પાસે પાસે હતાં. બંને વચ્ચે અંતર ૪૫ મેલ હતું. રસ્તામાં નદી આવતી હતી.

૧૨. સાવત્થિ-શ્રાવસ્તિ. ઉત્તર કોશલની રાજધાની. રાજાનું નામ પસેનાદિ હતું કે જેના ઉપર કંઈક કહેવાઈ ગયું છે. સાકેતથી ૬ રાજગૃહથી વાયવ્યખુણામાં ૪૫, સુપ્પાતિ .... સંકસ્સથી ૩૦ લીગ દૂર હતું અને આચરાવતી નદીના ઇશાનખુણામાં ૧૦૦ કરતાં વધારે, સંકસ્સથી ૩૦ લીગ દૂર હતું અને આચરાવતી નદીના કિનારાપર આવેલ હતું.

૧૩ ઉજ્જેની-અવન્તિનું મુખ્ય નગર. રાજગૃહથી ૫૦ લીગ દૂર.

૧૪ વૈશાલિ-મગધરાજાના અને નેપાલ રાજાના પૂર્વજો ગાદી અને ગુપ્તવંશી રાજ્ય સાથે સગપણથી જોડાએલી લિચ્છવી જાતિની રાજધાની. વજ્જિજાતિનું મુખ્ય સ્થાન. પાછળથી અજાતશત્રુએ આ જાતિને હરાવી હતી પણ વંશ સંપૂર્ણપણે તે નાશ થઇ ન હતી. તિર્હુત તાલુકામાં ગંગા નદીથી ૩૫ મેલ દૂર, રાજગૃહથી ૩૧ મેલ દૂર હોવું જોઇએ. આની પાસે આવેલ પરામાં [ક્ષત્રિય કુંડમાં] મહાવીર જન્મેલ હતા. અહીં પ્રાચીન બૌદ્ધ મંદિરો હતાં.

હવે મહાવીર પ્રભુને દીક્ષા લીધા પછી જે જે ગામ, શહેર અને દેશમાં વિહાર કર્યો તેનાં ઘણાએ નામ આપેલું છે તેવાં કેટલાંક ગામ, શહેર અને દેશ ક્યાં આવેલ

હતાં અને કેની કેની પાસે આવેલ હતાં તેની ખબર-માહિતી મળે.

મહાવીરનાં વિહારમાં આવેલ સ્થળો.

પ્રથમ ૭ વર્ષનો વિહાર-કુર્મારગામ, કોલ્લાકગામ, મોરાકગામ, અસ્થિકગામ-પૂર્વ નામ વર્દ્ધમાનગામ, (શૂલપાણીના ઉપસર્ગ)-પ્રથમ ચોમાસું. મોરાક (પુનઃ)-આ ગામે વીરના પિતા સિદ્ધાર્થનું હતું, ઉત્તર ચાવાલ ગામ, શ્વેતાંબી નગરી જતાં કનકખળ આશ્રમમાં દૃષ્ટિવિષ સર્પને બુઝવી પાછા ઉત્તર ચાવાળ ગામ સમિપે આવ્યા, શ્વેતાંબી નગરી, સુરભિપુર, ગંગા નદી પાસે (સુદષ્ટ્ર નામના નાગકુમારના ઉપસર્ગ), સ્થૂણાક ગામ, રાજગૃહ નગર (તેના નાલંદા પાડામાં)-ગોશાળો પ્રથમ મળ્યો,-અહીં બીજું ચોમાસું કર્યું.

કોલ્લાકગામ, સ્વર્ણખલ નામનું સ્થાન, બ્રાહ્મણ ગામ, પત્રકાળ ગામ, કુમાર (સંનિવેશ), ચોરાકગામ (ગોવાળીઆએ કૂવામાં નાંખ્યા), અને પૃષ્ઠચંપા નગરી, ત્રીજું ચોમાસું.

કૃતમંગળનગર, શ્રાવસ્તીનગરી, હરિદુંગામ (અગ્નિ ઉપસર્ગ), લાંગલગામ, આવર્ત ગામ, ચોરાકગામ, કલુંબકગામ, અનાર્ય દેશમાં-લાટદેશ, પૂર્ણકલશગામ, ભદ્દિલપુર ત્યાં ચોથું ચોમાસું.

કદલીસમાગમ ગામ, જંબુખંડ ગામ, તુંબાક ગામ, કૂપિકા ગામ (રક્ષકોનો માર,) વિશાળાપુરી તરફ જતાં ગોશાળો રાજગૃહ તરફ ગયો ને પછી તે પુરીમાં આવ્યા, ગ્રામક ગામ, બિભેલક ગામ, શાલિશીર્ષ ગામ (કટપૂતના વ્યંતરીના ઉપસર્ગ,) પ્રભુને લોકાવધિજ્ઞાન થયું. ભદ્રિકાપુરી, છઠું ચોમાસું. અહીં ગોશાળો મળ્યો.

બીજાં ૭ વર્ષનો વિહાર-મગધ દેશમાં ૮ માસ, આલભિકા નગરી (૭ મું ચોમાસું), કુંડક ગામ, બહુશાળ ગામ [શાલાર્યા વ્યંતરીનો નિષ્કારણ ઉપસર્ગ]; લોહાર્ગલ ગામ [જિતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરતો હતો], પુરિમતાલ નગર, ઉન્નાક ગામ, રાજગૃહ નગર [આઠમું ચોમાસું]

વજભૂમિ, શુદ્ધ ભૂમિ, લાટ વગેરે મ્લેચ્છ દેશો, [ત્યાં નવમું ચાતુર્માસ] સિદ્ધાર્થપુર, કૂર્મગ્રામ, સિદ્ધાર્થપુર નગર, વૈશાળી નગરી, વાણિજ્યક ગામ તરફ ચાલતાં ગંડિકા નદી, વાણિજ્યક ગામ. [આનંદ શ્રાવક]. શ્રાવસ્તી નગરી [દશમું ચોમાસું]; સાનુયષ્ટિક ગામ. [ભદ્ર મહા ભદ્ર-સર્વતઃ ભદ્ર પ્રતિમા ધ્યાન]. દૃઢભૂમિ નામની મ્લેચ્છભૂમિમાં પેઢાળ ગામ [મહા પ્રતિમા ધ્યાન.]-સંગમ દેવના વીશ મહાન્ ઉપસર્ગ, વાલુક ગામ, ગોકુળ ગામ, આલંભિકા નગરી, શ્વેતાંબી નગરી, શ્રાવસ્તી નગરી. કૌશાંબી નગરી, વારાણસી નગરી, રાજગૃહ નગર, મિથિલાપુરી [જનક રાજા], વિશાલી નગરી [૧૧ મું ચોમાસું] [જીર્ણશેઠ ને નવીન શેઠ-પારણું]

સુંસુમારપુર. [ચમરેંદ્રનો ઉત્પાત], ભોગપુરી, નંદીગામ, કૌશાંબી,-ચંદનબાળા, સુમંગલ ગામ, સત્ક્ષેત્ર ગામ, પાલક ગામ, ચંપાનગરી [આત્માનું સ્વરૂપ બ્રાહ્મણને કહ્યું] [૧૨ મું ચોમાસું]; જૃંભક ગામ, મેંઢક ગામ, ષણ્માનિ ગામ [ગોવાળીઆએ કાનમાં]. મધ્યમ અપાપા નગરી [ખીલા કાઢ્યા], જૃંભક ગામ ઋજુવાલિકા નદી તટ] સર્વ મળી ૧૨ વર્ષ ને ૧ પક્ષિક ત્યાં [મહા કેવળ]-૧૧ ગણધર દીક્ષા અને ચંદનબાલા ને

કેવલ જ્ઞાન થયા પછી ૩૦ વર્ષઃ—

વિહાર કરતાં રાજગૃહ નગર આવ્યા. (મેઘકુમારની દીક્ષા, નંદિષેણની દીક્ષા),…… બ્રાહ્મણ કુંડ ગામ (દેવાનંદા, ઋષભદત્તે લીધેલ દીક્ષા)…ક્ષત્રિયકુંડ-જમાઈ જમાલિએ ૫૦૦ ક્ષત્રિસાથે, અને પુત્રી પ્રિયદર્શનાએ ૧૦૦૦ સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા લીધી. શ્રાવસ્તિ નગરી-જમાલિની ભિન્નતા (પ્રભુના કેવલ જ્ઞાન પછી ૧૨ વર્ષે)…ચંપાનગરી, કૌશાંબી, -૧ બ્રાહ્મણ, ને ૪૯૯ ચોરે દીક્ષા લીધી, મૃગાવતી રાણી તથા ચંડપ્રદ્યોત રાજાની અંગાર વતી વગેરે ૮સ્ત્રીઓએ લીધેલી દીક્ષા. વાણિજક ગામનું કોલ્લાક નામનું પરું-આનંદ શ્રાવક, ચંપાનગરી-કામદેવ શ્રાવક, કાશી-ચુલની પિતા શ્રાવક,-સુરા દેવ શ્રાવક, આલભિકા નગરી-ચુલ્લશતક શ્રાવક, કાંપીલ્યપુર-કુંડકોલિક ગૃહસ્થશ્રાવક, પોલાશપુર-સદ્દાલ પુત્ર શ્રાવક, રાજગૃહ-મહાશતક શ્રાવક, શ્રાવસ્તિપુરી-નંદિનીપિતા શ્રાવક,-લાંતક પિતા શ્રાવક, કૌશાંબી નગરી,-સૂર્યચંદ્ર વિમાન અવતરણ-મૃગાવતીનું કેવલજ્ઞાન,-ચંદનાને કેવલજ્ઞાન, શ્રાવસ્તી નગરી-ગોશાળાનું મૃત્યુ. મેંઢક, પોતનપુર, રાજગૃહ-પ્રસન્નચંદ્રને કેવલજ્ઞાન, પૃષ્ઠચંપા નગરી,-રાજા સાલ અને યુવરાજ મહાસાલની દીક્ષા, ચંપા પુરી-સાલ, મહાસાલ, ગાગલી અને ગાગલીના માતાપિતા યશો મતિ અને પિઠરને કેવલજ્ઞાન. દશાર્ણ નગર,-રાજા દશાર્ણભદ્રની દીક્ષા, રાજગૃહપાસે વૈભારગિરિ-ધનાશાલિભદ્રની દીક્ષા-રૌહિણેય ચોરની દીક્ષા,-શ્રેણિક ને ચંડપ્રદ્યોત; મરમંડળ-ઉદાયન રાજાને દીક્ષા, રાજગૃહ. અપાપા-ત્યાંના રાજા હસ્તિપાલની દીક્ષા-૧૬ પહોર પ્રભુની દેશના-નિર્વાણ.

વીરે કેવલજ્ઞાન થયા પછીના ત્રીશ વર્ષોમાં ૧૨ ચોમાસાં રાજગૃહમાં, ૧૧ વિશાલામાં, ૬ મિથિલામાં, અને છેલ્લું પાવા પુરીમાં એમ ત્રીશ ચોમાસાં કર્યાં.

३. भारतनी सामाजिक स्थिति.

જ્યારે મહાવીરનો જન્મ થયો ત્યારે ભારતવર્ષ વૈદિકધર્મથી ફેલાવેલ વિષમતાએ પીડાતું હતું. પૃથ્વી ઉપર અનેક પ્રકારની જે સામાજિક વિષમતા ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેમાં ભારતવર્ષની ઈ. સ. પૂર્વે ૭ મા સૈકામાંની વર્ણવિષમતા જેવું મહાન દુઃખ કોઈપણ સમાજમાં ક્યારેય પ્રચાર પામ્યું નથી.

" નીચી જાતિ સંજોગાનુસાર પ્રાણદંડની સજાને લાયક હો પરંતુ બ્રાહ્મણોએ સેંકડો અપરાધ કર્યા હોય તોપણ તેઓ આ સજા માટે એક અપવાદરૂપજ રહ્યા. "

" બ્રાહ્મણ તમારૂં સર્વ રીતે અનિષ્ટ કરી શકે, પરંતુ તમારાથી બ્રાહ્મણનું લેશ પણ અનિષ્ટ થઈ શકે નહિ."

બ્રાહ્મણને પગે પડી તેની ચરણ રજ તમે મસ્તકે ચઢાવો પરંતુ શુદ્રને તો તમારાથી અડકાય નહિ. તેનો સ્પર્શ થએલ પાણી પણ ઉપયોગમાં ન લેવાય. આ દૃષ્ટિ ઉપરાંત કેટલું પણ સુખનો તેને અધિકાર નહિ. વેદ તો ચાર નીચ જાતિનું અવલંબન કરતું. ઈશ્વરની જીવન જે વિદ્યા તેનો પણ તેને અધિકાર નહિ. તેને રાજાની આજ્ઞાનું બંધન. દેવ જેવી દશા એ શું ચીજ છે ! તે જાણવા જેટલો પણ તેને અધિકાર નહિ. તેની પરલોકની ગતિ તે પણ બ્રાહ્મણના હાથમાં-બ્રાહ્મણ કહે તેમ કરવાથી તેને પરલોકમાં ગતિ મળે,

પરંતુ શુદ્રનું તેવું દાન ગ્રહણ કરવાથી પણ બ્રાહ્મણ પતિત- થાય. બ્રાહ્મણની સેવા કરવાથીજ તેને મોક્ષ મળે.

જોકે શુદ્ર અને બ્રાહ્મણ બન્ને મનુષ્યજ છે. જુના વખતમાં યુરોપમાં એક ધનવાન અને એક કેદી વચ્ચે જે તફાવત રહેતો તે પણ આના જેટલો ભયંકર ન હતો. અત્યારે પણ ભારતવાસીઓ કોઈ મહાન તફાવત દર્શાવતાં કહે છે કે "ઢેડ-બ્રાહ્મણ જેટલો તફાવત."

" આ મહાન જ્ઞાતિભેદને લીધે ભારતવર્ષ અવનતિને રસ્તે ચડેલ હતું. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનોન્નતિ છે. પશુઓની માફક ઇંદ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું પૃથ્વિ ઉપર એવું કોઇ સુખ નથી કે જેનું મૂળ જ્ઞાનોન્નતિ ન હોય. જાતિભેદને લીધે જ્ઞાનોન્નતિનો રસ્તો બંધ થયો. શુદ્ર જ્ઞાનનો અધિકારી નહિ. તેનો એકલો અધિકારી માત્ર બ્રાહ્મણજ. ભારતવર્ષની વસ્તીનો મોટો ભાગ બ્રાહ્મણ સિવાયના લોકનો હતો તેથી લોકોનો મોટો ભાગ મૂર્ખ રહ્યો. જરા ખ્યાલ કરો કે ઈંગ્લંડમાં જો એ પ્રમાણે થયું હત તો રસલ, કાવેન્ડીષ, સ્ટેનલી વગેરે કેટલાંક મુકરર કુટુંબ શીવાય બીજાં માણસ વિદ્યાની આલોચના ન કરી શક્યાં હોત અને તો ઈંગ્લંડની આજની સભ્યતા ક્યાંથી આવત? કવિ, દાર્શનિક, વૈજ્ઞાનિકોની વાત બાજુએ રહી. વોટ, સ્ટીવન્સન આર્કરાઇટ વગેરે ક્યાં રહેત ? ભારતવર્ષમાં તેવુંજ બન્યું છે એટલુંજ નહિ પણ બ્રાહ્મણોએ વિદ્યાની ચર્ચાનો એકલો અધિકાર પોતાના હાથમાં લીધો તે પણ વર્ણ વૈષમ્યના દોષથી ખરાબ પરિણામે પહોંચ્યો. તમામ વર્ણના પ્રભુ બની તેમણે વિદ્યાને એ પ્રભુત્વરક્ષિણી રૂપે રાખી લીધી જે વિદ્યાની આલોચના કરવાથી તેમનું એ પ્રભુત્વ સ્થાયી રહે, તેનો વિસ્તાર થાય. બીજી જ્ઞાતીઓ વધારે માથું નમાવી બ્રાહ્મણના પદની રજને આ જન્મના સારભૂત ગણે એવી નીતિ તેમણે ધારણ કરી. વિશેષ યાગયજ્ઞ સરજ્યા, વિશેષ મંત્ર, દાન, દક્ષિણા, પ્રાયશ્ચિત્ત વધાર્યાં, દેવતાઓના મહિમાપૂર્ણ મિથ્યા ઇતિહાસ કલ્પી તેને અપ્સરાઓનાં નુપૂરમાંથી નિકળતા મધુર સ્વર જેવી મિષ્ટ આર્ય ભાષામાં રચી ભારતવાસીઓની મૂર્ખતા વિશેષ મજબુત બંધનોથી બાંધી રાખી. દર્શન, વિજ્ઞાન-સાહિત્ય એ બધાં શું જરૂરનાં છે ! તે તરફ લક્ષ ન દેવું. પરંતુ અમુક બ્રાહ્મણ ગ્રંથનો વિસ્તાર વધારવો-નવાં ઉપનિષદોનો પ્રચાર કરવો, બ્રાહ્મણ ઉપર બ્રાહ્મણ, ઉપનિષદ્ ઉપર ઉપનિષદ્, આરણ્યક ઉપર આરણ્યક, સૂત્ર ઉપર સૂત્ર, તે ઉપર ભાષ્ય. તેની ટીકા-ટીકાની પણ ટીકા, તેનાં ભાષ્ય એ પ્રમાણે અનંત શ્રેણી ચણાવી એવા ધર્મના ગ્રંથોથી ભારતવર્ષને ભરી દીધું.

આવી પરિસ્થિતિમાં લોકો બેદરકાર, નિર્બળ અને શંકિત બન્યા. બધાં કર્મમાં બ્રાહ્મણોએ પાપ લખ્યું; એ પાપનાં પ્રાયશ્ચિત પણ કહ્યા, ત્યારે શું બ્રાહ્મણ સિવાયની બીજી વર્ણના લોકને પાપને લીધે મુક્તિ ન મળે ? પારલૌકિક સુખ એટલું બધું દુર્લભ ! ક્યાં જવું ? શું કરવું ? ધર્મસંકટની આવી મુશ્કેલીમાં કોણ ઉદ્ધાર કરશે? સર્વ સુખથી વિમુખ રાખનાર બ્રાહ્મણોથી કોણ બચાવશે ? ભારતવાસીઓને ઉત્તેજન કોણ આપશે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા માટે વિશુદ્ધાત્મા મહાવીર અને શાક્યસિંહે અનંત કષ્ટ વેઠી સ્વકીય મહિમા વિસ્તાર પામે તેમ ભારતાકાશ ઉપર ઉદય પામી આકાશ ભેદી નાંખે તેવા મહદ્ અવાજે ગર્જના કરી કે "એ ઉદ્ધાર હું કરીશ. તમારા ઉદ્ધાર માટે જે બીજ મંત્ર હું આપું છું તેની તમે સાધના કરો. તને સૌ સમાન છે. બ્રાહ્મણ-શુદ્ર બરાબર છે. મનુષ્ય માત્ર સમાન છે. બધાં પાપી છે અને બધાનો ઉદ્ધાર [illegible] છે. અહિ-

ર દિધા છે. કોનું રાજ ! કોનું પ્રજા ! શું મોટું છે. એ માત્ર ધર્મજ સત્ય છે. પનો ત્યાગ કરી માત્ર સત્ય ધર્મનુંજ પાલન કરે."

માનવ સમાજ જ્યારે ધર્મના અભિનવ તત્વમાં ભળતું રહે છે, ત્યારે સ્વધર્મથી ઓનો બુદ્ધિબળ વધારો કરે છે. ધર્મના કારણ વિધાનથી જ્યારે વ્યક્તિગત જીવન, સામાજિક જીવન, રાજકીય જીવન મુખ્યપણે પડે છે ત્યારે સામ્યવાદીઓ ગુરૂવની ...ક અતી અમોઘ બોધ આપે છે. બૌદ્ધ ધર્મના ઇતિહાસ કેટલી ભારતીય વર્ણ- ધર્મ, ધર્મ, સમાજ તે વખતે કેવી રીતે વિકસિત થયેલ તે બાબુ બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યા- યનાં નીચે પ્રમાણે કહેવે છે:—" બીજી ત્રણ વર્ણોની અનુન્નતિથી વર્ણાંતર પેઠે ધર્મમાં ...કેવું તો બ્રાહ્મણોનું પ્રભુત્વ વધવા માંડ્યું. બીજા વર્ણોની માનસિક શક્તિને નુકશાન પહોં- ચવાથી તેમનું ચિત્ત ઉપધર્મ તરફ વિશેષ વહીવટ થવા લાગ્યું. દીનતાથી- ...જ કર વધે છે. ઉપધર્મ એ જ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. આ સંસારભગવાન પરંતુ અનિષ્ટ- ...કારક દેવતાઓથી ભરાયેલ છે તેવો વિશ્વાસ એજ ઉપધર્મ; તેથી બીજા પણ વર્ણ મા- નસિક શક્તિહીન થવાથી વિશેષ ઉપધર્મપીડિત થયા. ઉપધર્મના યાજક પણ બ્રાહ્મણ હતા તેથી તેમનું પ્રભુત્વ વધવા લાગ્યું. ધર્મ પણ વધ્યું. બ્રાહ્મણો માત્ર શાસ્ત્રજ્ઞ, ...ના બરાબર વગેરેનો વિસ્તાર કરી ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શુદ્રને બાંધવા લાગ્યા. માખીઓ પકડાય ...ર્ડ. તેમનામાં ઉડવાની શક્તિ નહોતી તેમજ કરોળીઆની જાળ તુટે તેમ ન હતી. ...િદ્રાનો રોધ ન હતો. એક તરફ રાજ્ય શાસનપ્રણાલી, દંડવિધિ, સંધિ, વિગ્રહ, વગેરેથી તે અલ્પમત, શયન, વસન, ગમન, કથોપકથન, હાસ્ય–રૂદન એ સર્વ બ્રાહ્મ- ણોએ રચેલા વિધિપૂર્વક નિયમિત થવા લાગ્યાં. અમે જેમ કહીએ તેમ સુવું, ખાવું, બેસવું, ચાલવું, બોલવું, હસવું, રોવું તેમજ તમારા જન્મથી તે મૃત્યુ સુધી અમારી આજ્ઞાથી થવું જોઇએ નહિ અને જો થાય તો પ્રાયશ્ચિત કરી અમને દક્ષિણા આપો. ...રી રીતની જાળ બનાવી પાથરી. પરંતુ મનુષ્ય બીજાઓને જાળમાં નાંખતાં પોતેજ ...ંત થઇ જાય છે, કેમકે ભ્રાંતિની આલોચના કર્યા કરવાથી ભ્રાંતિનો અભ્યાસ થઇ જાય છે; જે ઉપર બીજાને વિશ્વાસ બેસાડવા માગીએ છીએ તે વિશ્વાસ દર્શાવતાં ખરો વિશ્વાસ ...ોતે થઇ જાય છે. જે બાબતે બ્રાહ્મણોએ ભારત વર્ષને બાંધ્યો, તેમાં તેઓ પણ ફસા- ...એલા થયા છે. જે ઘણાકાળ બ્રાહ્મણોએ ભારત વર્ષને બાંધ્યો તે ...પણ અમારી પ્રમાણોદ્વારા સાબીત થયું છે, કે મનુષ્યની સ્વેચ્છાનુવર્તિતાને પ્રયોજન ઉપરાંત ...ની સેવાથી સમાજની અવનતિ થાય છે. હિંદુ સમાજની અવનતિનાં બીજાં જેટલાં ...કારણ બતાવ્યાં છે તેમાં આ મુખ્ય મનાય છે–હજી સુધી બાજ્વલ્યમાન છે. તેમાં ફસા- ...વનાર તેમજ ફસાનાર બંન્ને સમાન ફળભોગી બને છે. આવી બધી જાળમાં જડાઇ ...રહેવાથી બ્રાહ્મણોની બુદ્ધિ–સ્ફુરતિનો લોપ થયો. અને જે બ્રાહ્મણોએ રામાયણ–મહાભારત– ...પાણિનીની વ્યાકરણ–સાંખ્ય દર્શન વગેરે બનાવ્યાં હતાં, તેઓ વાસવદત્તા કાદંબરી વગેરે ...રચી પોતાનું ગૌરવ માનવા લાગ્યા, ઉતરતે ઉતરતે તે શક્તિ પણ ગઇ. બ્રાહ્મણોનું માનસિક ...મરણુંજ બન્યું." બંકિમચંદ્રે ટીપ્પણપૂર્વક ભાષામાં વ્યાકરણના સંક્ષિપ્ત સૂત્રની ... બ્રાહ્મણોની અધઃપતનની જે કહાણી વર્ણવી છે તે અક્ષરેઅક્ષર સત્ય છે. બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણ ...ધીરાજની જે બીજી જાતિઓને જાતિભેદ, ધર્મભેદ, અને કર્મભેદની દ્રઢ સાંકળ જાળમાં ...બાંધી જેવા પ્રકાશ થયા હતા તેવાજ સ્વરચિત જાળમાં ઉતરી પોતાના સ્ત્રી પુત્રો સહિત ...જ્યાઇ જઇ પોતાનાં કર્મફળ ભોગવવા લાગ્યા. પોતેજ ખોદેલી ખાડમાં ડુબી ગયા.

४ भारतनी धर्मभावना.

"Read the history of the past, and one fact would come out before you plainly and clearly, not only in India, but in all the past great civilizations. you you study a great civilization whether it be that of Egypt, China, Persia, Greece, or Rome, you will find that in the palmiest days of that civilization, religion was the guiding force of the State. When were the days when India was mightiest, when her thrones were most secure, when her people were most intelligent, when her manufactures and arts and industries and commerces flourished, when her sailors were known in far distant lands, and the products of her artizans covered the face of the world? It was in the days when religion was more cherished than wealth, in the days when the Rajas would bow before the Rishis that instructed them.

ભાવાર્થ—"ભૂતકાળનો ઇતિહાસ વાંચશો તો એમાં એક વાત તમને સ્પષ્ટ નજરે પડશે—અને તે માત્ર હિન્દુસ્તાનનાજ નહિ પણ સર્વ દેશના સુધારામાં. ઇજિપ્ટ, ચીન, ઇરાન, ગ્રીસ, રોમ—ગમે તે દેશનો સુધારો લેશો તો એમાં તમને જણાશે કે એ સુધારાના પૂર્ણ જાહોજલાલીના દિવસોમાં ધર્મ એ રાજ્યને દોરનારી શક્તિ હતી. જે દિવસોમાં હિન્દુસ્થાન પ્રબળમાં પ્રબળ હતું, એનાં રાજ્યાસનો સુસ્થિર હતાં એના લોકો બુદ્ધિમાં પ્રથમ સ્થાને હતા, એની બનાવટ એના હુન્નરો એની કારીગરીઓ એના ઉદ્યોગો અને એના ખલાસીઓ દૂર દેશમાં પ્રસિદ્ધ હતા, અને હિન્દુસ્તાનની કારીગરીની ચીજો પૃથ્વીને છાઈ રહી હતી—એ દિવસો કયા? એ એજ દિવસો કે જ્યારે દ્રવ્ય કરતાં ધર્મ વધારે વહાલો હતો, રાજા કરતા જ્ઞાની મ્હોટો હતો ગણાતો, અને રાજાઓ ઋષિઓને ગુરૂ કરીને નમતા.

—મિસિસ્ ઍની બેસંટ.

મહાવીરનો જન્મ થયા પહેલાં બ્રાહ્મણના ચાર વેદ, નિઘંટુ, અને ઇતિહાસ (કદાચ પુરાણો—અત્યારે હાલ ગણાતા પુરાણોમાંના કેટલાક પુરાણ) વિદ્યમાન હતાં એવું કલ્પસૂત્રમાંથી માલૂમ પડે છે, કારણ કે જ્યારે દેવાનંદાના ગર્ભમાં મહાવીર આવ્યા ત્યારે તેણીને જે સ્વપ્નાં ઉત્તમ આવ્યાં હતાં તેનાં ફલ જ્યારે નિમિત્તિકને પૂછવામાં આવ્યાં હતાં ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે પુત્ર આવશે તે ઉક્ત વેદ, આદિમાં નિપુણ થશે.

ચાર વેદનાં નામ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વ વેદ છે. આ સમયમાં બ્રાહ્મણોના જૂદા જૂદા અભિપ્રાયો હતા, તે દૂર રાખીને ઋગ્વેદ સંબંધી બોલીએ તો તેમાં જે વિચિત્ર અને રસપ્રદ માન્યતાઓ આપેલી છે, તેની ઘણી મોટી અસર જનસમાજ પર હતી. તેની અંદર જે દેવતાઓ—પૃથ્વી, પૂષન્, આદિત્ય, ચંદ્ર આદિનું વર્ણન કર્યું છે તેમાં અગ્નિ, સોમ, વરૂણનો વધારો કરવામાં આવ્યો તેથી જૂના દેવતાઓનું પ્રાધાન્ય ઘટી ગયું. યજ્ઞની વિધિ અને મંત્રમાં રહેલ જાદુ ગૂઢરસ વગેરે અપ્રિય થઈ પડ્યો, કારણકે તેમાં ખૂંચરણી અને ખર્ચ બહુ રહેતાં હતાં. એવી ઘણી માન્યતાઓ કે જે આર્યલોકમાં સામાન્ય રીતે પ્રચલિત હતી તે પણ વેદમાં જણાવેલી નથી. તેનાં ત્રણ પ્રમાણ છે.

નાગને વશ કરવાની કળા, બીજા પશુ પક્ષીને વશ કરવાની કળા, જ્યોતિષ, ભૂત પીશાચ કાઢવા, દેવોનું કન્યા માર્ફત ને અરીસામાર્ફત આવ્હાદન કરી તેમનીપાસેથી જાણી લેવું, દેવો સમક્ષ વ્રત લેવરાવવા, શ્રી દેવીનુ આવ્હાદન કરવું વગેરે નીચ કળાઓ વિદ્યમાન હતી.

વેદમાં મુખ્યત્વે ઇંદ્ર, અગ્નિ, સોમ અને વરૂણને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે ચંદ્ર, સૂર્ય અને પૃથવિ દ્યૌઃ વગેરે દેવતાને ગૌણ કરવામાં આવ્યા હતા. અને પાછળના સાથે શ્રી દેવીનું મિશ્રણ કરવામાં આવ્યું હતું.

આ સિવાય ગંધર્વ, નાગ, ગરૂડ, વૃક્ષમાં વસતા ભૂતો વગેરે દેવોનું અસ્તિત્વ હતું.

વેદમાં જ્યાં ત્યાં પ્રકૃતિના તત્ત્વોને લઇ તેની પૂજા કરવામાં આવી છે. ઇશાન–ભયંકર શિવરૂપ, સોમ, વરૂણ, પ્રજાપતિ ને બ્રહ્મા એ બધા શક્રના સહયોગી જણાવ્યા છે, અને બીજા અગ્નિ, વાયુ, વરૂણ, વિષ્ણુ. પર્જન્ય, દ્યૌ, મિત્ર, સાવિત્રિ, પૂષન્, આદિત્ય, અશ્વિનૌ, મરૂતઃ, અદિતિ, દિતિ આદિ જણાવ્યા છે. આમાંના બૌદ્ધગ્રંથોમાં અગ્નિ, વાયુ, વરૂણ–પછી નાગરાજ, વિષ્ણુ, પર્જન્ય એ દર્શાવેલા છે.

બ્રાહ્મણની યજ્ઞવિધિ.

'બ્રાહ્મણોના દેવો સંબંધીનું શાસ્ત્ર એવું છે કે તેના જેવું વધારે ક્રૂર અને વધારે ભૌતિક કેળપણુને કલ્પવું એ મુશ્કેલ છે. ત્યારપછી રૂઢિથી વિચારો ધીમે ધીમે સુધરતા ગયા અને નીતિનું સ્વરૂપ પકડતા ગયા, એ વાત બતાવી આપે છે કે જંગલીપણું અગાઉ વાસ્તવિકપણે વિદ્યમાન હતું.

'નીતિને આ શાસ્ત્રમાં સ્થાન નથી. જે યજ્ઞ મનુષ્યના દેવો સાથેના સંબંધને નિયમમાં રાખે છે એ માત્ર યાંત્રિક કાર્ય છે કે જે પોતાની સ્વાભાવિક શક્તિથી કાર્ય કરે છે, અને તે કુદરતના હૃદયમાં ગુપ્ત રહેલ છે તે બ્રાહ્મણની જાદુઇ કળાથી ફક્ત બહાર લાવવામાં આવે છે.

આમ મહાન્ ફ્રેંચ પંડિત નામે સીલ્વનલેવી પૂર્વના ધર્મસાહિત્યનો અભ્યાસ કરી કહેછે.

દેવો પોતાની ઉત્તમતા, સ્વર્ગમાં તેઓનું સ્થાન–એ સર્વ માટે તેઓએ પૂર્વ જુના દેવોની યજ્ઞથી પૂજા કરી તેને લઇનેજ છે એમ બ્રાહ્મણોનું કથન હતું, અનેદેવતાઓ તેના પ્રતિસ્પર્ધિ અસુરો સ્વર્ગના દ્વારપર હુમલો કરે નહિ તે માટે યજ્ઞ કરી તેમને હરાવી દેતા.

યજ્ઞમાં ઘણું કરી મંદિર ન હતું, તેમ પ્રતિમા ન હતી, પણ વેદી રાખવામાં આવતી આ ક્રિયામાં અનેક બ્રાહ્મણોની જરૂર પડતી. મંત્ર બોલનાર ઉદ્ગાતા, બલી આપનાર હોતા, ક્રિયા કરનાર અધ્વર્યુ એમુખ્ય હોય છે, જ્યારે બીજા વેદિ બનાવવાનું, હોમવાના–મેધ્ય જીવનો વધ કરવાનું અને એવું બીજું કાર્ય કરતા. આ ક્રિયા માટે વળી બ્રાહ્મણો ઘણું ધન–શ્રી તરીકે માગતા, અને તે માટે વસ્ત્ર, ગાયો, અશ્વ અથવા સુવર્ણ લેતા. આથી ભૌતિક ઇપ્સિતાર્થ મેળવવા માટે યજ્ઞ એ ઉત્તમ માર્ગ છે એવું તેમણે જાહેર કર્યું હતું; અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે તપસ્નો ઉપદેશ બ્રાહ્મણોએ કર્યો હતો. આ તપશ્ચર્યા અરણ્યમાં જઇ દેહને દમવામાં–પીડવામાં સમાઈ જતી હતી. આથી તાપસોના ઝુંડે ઝુંડ આ વખતે પડતા હતા. આ તાપસોમાં પણ જીવહિંસા દષ્ટિગોચર થતી હતી. (જુઓ હેમકૃત મહાવીર ચરિત્ર. પૃ. ૧૬૧).

ઐતરેય ઉપનિષદ્ ૧૨–૬–૪ માં જણાવેલ છે કે:—

"સ્વર્ગ વાયુપર, વાયુ પૃથ્વીપર, પૃથ્વી જલ પર, જલ સત્યપર અને સત્ય ગુપ્ત ત્ર પર (મંત્ર વિધિપર) અને મંત્ર વિધિ તપસ્પર સ્થાપિત થયેલ છે.'

ઝઘડાનું કારણ બન્યું. પછી ધીરે ધીરે આ દેશને એક બીજી સખત વેગવા…
બન્યું, અને જેણે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં ડંકો એક એવો સિદ્ધાં…
કરવો બન્યો કે એક માણસનું એવો પરવાં પણ મત—પરમાત્મ છે …
જેની સર્વ રીતે અને જેણે … છે. … તે … અને …
… દૃષ્ટિએ પૂર્ણ … સિદ્ધાંત … અને, …
તેને સિદ્ધાંત … કરવાં બન્યો.

આ સમયે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીરે એ બે સ્વતંત્ર ફિલસૂફી રચી. ગૌતમ બુદ્ધે આત્મા સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીન ફિલસૂફી રચી કે જેમાં આત્મા અમર … ઈશ્વરનું કાંઈ પણ સ્થાન નથી. આ ફિલસૂફીનો અભ્યાસ કરી વિશેષ … કરવું આ સ્થળ નથી, એટલું કહેવું બસ છે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ વાદ) એવી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન સિદ્ધાંત વગેરે ટકી શકતા નથી તેથી તેનો પણ અસ્વીકાર થયો છે. … તેને … છે એમ મનાયું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુથી તપાસવું જોઈએ એમ સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસૂફીમાં આપ્યું. અહીંયા તેમની ફિલસૂફીને 'અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્વાદ' એ નામથી સંક્ષેપ રીતે ઓળખવામાં આવ્યું છે. તેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે નયવાદ વિચાર દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute standpoint or point of view) અને 'વ્યવહાર નય' (practical standpoint or point of view) છે. તે બન્નેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા 'નિત્ય' છે, કારણ કે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પરમાત્મા સમાન છે [અંશ ઓછો નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોઈએ આત્મા જુદાં જુદાં શરીર ધારણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. અમર પણ પરિવર્તન પામે … ધારણ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારથી' અનિત્ય કહેલ છે, જ્યારે તે છે જ ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી રહ્યું આવતું જગત્ નિશ્ચયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહથી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેમ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને … છે, અમર દેહના અમુક ભાગે જ રહે છે એવો સ્વીકાર થયો નથી.

[૩] યજ્ઞ વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવવાનો હક છે "અહિંસા પરમો ધર્મ"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, કોઈ પણ જીવ મરણને ઇચ્છતો નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉપદેશવામાં આવ્યું.

[૪] તપને મુખ્ય … એમ મહાવીરે ન … કહ્યું કે 'બાર ભાવના … કરી … કહેવાય … નથી, પરંતુ … અને ધ્યાન એ … પણ ઉપયોગી અને … છે' એ … કરી તપને … નથી, પરંતુ તેના … અને …

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણુવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨,૪.૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે–એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિં: કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪.)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરિય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થલે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદ્‌માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ–અંતિમ કારણ છે–એમાં અપૂર્વ–પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, જીવન, ગતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્માનું' અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું: પછી બાહ્ય જગત્‌ને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગગનનું આક્રમણ કરી ન શકે એને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવત્વ

રોપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં આ, અને ઉતરે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરંજ એક એવો સિદ્ધાંત વામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે થી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્‌ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં આ; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમાત્માનો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે આત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર ...આત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર ...ત્માના સિદ્ધાંતને ... આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કરવાઓ કંઈપણ ખાસ જરૂરતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કરવાનું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મવાદ) થી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ફલિત થઇ શકતા નથી, તેથી તેનો પણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી તેનું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને 'અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્‌વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=દેશમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical standpoint or point of view) છે. તે બનેથી જોઇએ તો નિશ્ચયે આત્મા 'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પરમાત્મા સમાનજ છે. [અંશાદી આવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં શરીરો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત્ પણ પરિવર્તન હમેશ ફરે પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી ચાલ્યું આવતું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અમર દેહના અમુક સ્થલે જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "સવ્વેસિં જીવિયં પિયં"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ઇષ્ટ છે માટે જીવનેમારવાનો કે પીડવાનો કોઇને હક નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્‌ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસને બુદ્ધે નકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યું કે 'માત્ર ભાવના શૂન્ય કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઇ અર્થ સરવાનો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપસનું પરમ ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસને આવશ્યક સ્વીકાર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને આંતરિક તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરે અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા જણાવવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪.)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવનાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરિય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થલે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદ્‌માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં અપૂર્વ-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, જીવન, ગતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું; પછી બાહ્ય જગતને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગગનનું આક્રમણ કરી ન શકે એને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવત્વ

...પણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં આ, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત ...વામાં આવ્યો કે એજ અધિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે ...થી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં ...થી સર્વ ...હવે જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા... નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે ...ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર ...ઓએ કંઈપણ ભાગ ભજવવાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર... નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ...) થી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ટકી શકતા નથી, તેથી તેનો ...નું અસ્વીકાર સ્થલ છે. વળી તેનું તત્ત્વ નિષ્ફલ છે એમ જણાયું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુથી તપાસી ...નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને ...અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'= ...વાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. (Absolute ...નિશ્ચય દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical standpoint or point of view) છે. તે બન્નેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા ...'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે ... આત્મા સમાન જ છે. [અંતરથી ભાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં ... ધારણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન ... ને ધારણ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ... છે, ત્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી ...નું આવું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહમાં સર્વ ... વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને ... કર છે, અગર દેહના ... રહે છે એવો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] ... વિધિનો નિષેધ કરી ... કરીને ... છે "... ... ભિન્ન છે, ... પ્રતિપાદિત કર્યું.

... નથી એવું પરમ 'અહિંસા' ...

[૪] ... બુદ્ધે ... ... દાખલ કરેલાં છે ... પુરવું કે ... ... અને ... નથી, પરંતુ ... ... કરી ... ... અને ... ... છે' એ જાહેર કરી ... ... છે એમ નથી, પરંતુ ... ... અને ...

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે ક્રમાનુક્રમે અન્ન, પ્રાણ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫. ૬,૫૩ ૨; ૭.૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇને અવ્યવસ્થિત રીતે–એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, બગીચા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઈને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને ક્યાંની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૧, ૧) આ સ્વપ્નાઓ પર કલ્પનો આધાર અતિશય મોટો હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે વાળ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નાને શિરા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આ માને પ્રકાશ કરે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૮.૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌષ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે સ્પષ્ટ નથી; તેનું કારણકે અનેક પ્રસંગોમાં, કે જે વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરુદ્ધ આપેલા છે. [illegible] ને સંબંધી કશું નિર્ણય થયો નથી. આ દેહથી પહેલાં બીજા [illegible] દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૫; સરખાવો ૬. ૯ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ થતી વખતે દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક [illegible] માંથી અંદર દાખલ થાય છે એમ જણાવેલ છે. (ઐતરેય ૧. ૩. ૧૨; મૈત્રા. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થળે એમ કહેલ છે કે [illegible] અને [illegible] દ્વાર મારફતે [illegible] આવે છે.

[illegible] ઉપનિષદ્‌માં [illegible] મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધી તે એક [illegible] છે કે [illegible] કરવાથી કે [illegible] કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મથી [illegible] થઈ શકે એમ નથી. [illegible] આત્મા પરમાત્માને [illegible] છે કે જે [illegible] અદ્વૈત [illegible] અને [illegible] છે.

[illegible] 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સમાન લેખવામાં
ાખલ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
ા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત
ામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
ાથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
આદ જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર
ત્મનો કંઈપણ ભાગ ભજવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
ત) એથી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે દૂષિત થઇ શકતા નથી, તેથી તેનો
પણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
'અનેકાંતવાદ'–'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
તેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને–'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute
standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બન્નેથી જોઇએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
માત્મા સમાનજ છે. [અંશાથી બાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
શરીરો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત્ પણ પરિવર્તન હમેશ
હમેશ પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય યદ્યપિ
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
રહ્યું આવતું જગત્ 'નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "સવ્વેવિ
જીવા ઇચ્છંતિ જીવિઉં ન મરિજ્જિઉં"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ઇષ્ટ છે માટે જીવને મારવાનો કે પીડવાનો કોઇને
હક નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસ્ને બુદ્ધે નાકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
ણાવ્યું કે 'માત્ર અજ્ઞાનના કષ્ટ કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઇ અર્થ
સરવાનો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપસ્નું
પરમ ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસ્ને આવશ્યક સ્વી-
કાર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને અંતરંગ તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ. ૪,૩.૧૪.)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી ઉંચરે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદમાં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરિય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થલે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે..

આમ ઉપનિષદમાં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં અપૂર્વ-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, જીવન, મતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું: પછી બાહ્ય જગતને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગગનનું આક્રમણ કરી ન શકે એને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવત્વ

ાપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
ા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુર્તજ એક એવો સિદ્ધાંત
ામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
ાંથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
વ્યા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અગર
ત્માઓ કંઈપણ ભાગ ભજવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
દ) થી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે દૃઢિત થઈ શકતા નથી, તેથી તેનો
ણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
અનેકાંતવાદ '–' સ્યાદ્વાદ ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે.
દેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને–' નયવાદ ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે ' નય'=
વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે ' નિશ્ચય નય ' (Absolute
standpoint or point of view) અને ' વ્યવહારનય ' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બન્નેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય ' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
માત્મા સમાનજ છે. [અંશાથી આવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
શરીરો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન ક્ષણે
ક્ષણે પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને ' વ્યવહારનયથી ' અનિત્ય ગણેલ
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
ચાલ્યું આવતું જગત્ 'નિશ્ચયનય'થી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે " सव्वेसिं
जीवियं पियं "–સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ઈષ્ટ છે માટે જીવનેમારવાનો કે પીડવાનો કોઈને
હક નથી એવું પરમ ' અહિંસા ' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસને બુદ્ધે નકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
ણાવ્યું કે 'માત્ર ભાવના શૂન્ય કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઈ અર્થ
સરવાનો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપસનું
પરમ ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસને આવશ્યક સ્વી-
કર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને અંતરંગ તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, પ્રાણ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહમાંથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫.૨૨. ૫. ૬.૫૩ ૨; ૭.૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩.૨ ૪૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઈને અવ્યવસ્થિત રીતે—એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે (બૃહદ. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે રચી લે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જુદા જુદા આકાર, ભભકાબંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રહે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી જેવી રીતે પક્ષી જેને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછું પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. એ ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને ક્યાંયે જવાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૮, ૩, છાંદોગ્ય ૮, ૧૦, ૧) આ સ્વપ્નાનો પર ફક્ત આધાર અહિંયાં માટે હોય છે એમ હિંદનાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે વાળ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નાને ફિરતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ થાય છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય ૮, ૬, ૩; કૌષ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદોમાં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; કેમકે વર્તમાન આરંભકાળમાં, કે તેના ફરકતા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહનાં પ્રવેશે છે તેના સબંધે જુદા જુદા અભિપ્રાય એક બીજાથી ભિન્ન જણાય છે. [illegible] તે સંબંધી કશું નિર્ણય થયો નથી. આ દેહથી પહેલાં બીજા કેટલા દેહમાં આત્મા રહી એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૬, ૬, ૧; [illegible] ૧, ૯ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ થતાં [illegible] દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જાય [illegible] એમ જણાવેલ છે. (તૈત્તિ ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થળે એમ કહ્યું [illegible] કે આત્મા [illegible] અને ઉદરદ્વારા ઉદર મળવામાં જાય છે.

[illegible] ઉપનિષદોમાં [illegible] મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક [illegible] છે કે આ [illegible] [illegible] પુનર્જન્મથી [illegible] નથી. [illegible] [illegible] [illegible] છે કે જે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] છે.

[illegible], [illegible], [illegible] વગેરે [illegible] માટે 'આત્મવાદ' અસ્તિત્વ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 'ઉપનિષદો' [illegible] [illegible] [illegible]

.... એક બીજાની સમાન લેખવામાં
...રણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
...ા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત
...માં આવ્યો કે એજ અધિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
...થી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાયામાં
...ા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
...નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
...ાના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર
...ના કાંઈપણ ભાગ ભજવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
...નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
...) થવાથી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ટકી શકતા નથી, તેથી તેનો
...નો અસ્વીકાર થાય છે, વળી તેણે તપશ્ચ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓથી તપાસી
...નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
અનેકાંતવાદ '—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'
...દેલ સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'
...નિશ્ચય, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute
standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બન્નેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
...મ સમાનજ છે. [અંશથી ભાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જુદાં જુદાં
...દેહો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન સ્વે
...દર્શે ધારણ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય અનેક
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
આખું આવું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
...ભાગમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને અંગુષ્ઠ કહે છે, અગર દેહના અમુક સ્થળે
જ રહે છે એવો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] ... [illegible] નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવવાનો અધિકાર છે—"સર્વે
... [illegible] ... જીવિતવ્ય પ્રિય છે ... [illegible]
... નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] વસ્તુને જુદે નામે ... [illegible] ... તેમ મહાવીરે ... [illegible]
... [illegible] ... ચિંતન અને ધ્યાન એ ... [illegible]
... નથી, પરંતુ ... [illegible] ... જાહેર કરી વસ્તુને ... [illegible]
... [illegible] ... છે' એ જાહેર કરી ... [illegible] ... અને ... [illegible]
... [illegible] ... છે એમ નથી, પરંતુ ... [illegible]

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે કોશ અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩ ૧; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાતી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ: કારણકે તેમ કરતા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લે છે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી જેવી રીતે પક્ષી જેને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં પણ માન્યું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌષ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદમાં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરુદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહથી પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬, ૯ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈત્તરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થળે એમ કહેલ છે કે આત્મા અંતરમાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદમાં નિર્વાણનો મત આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધી તો એક સ્વાભાવિક છે કે આ આત્માનો વધ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી છુટો થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા એકેજ છે કે જે પરમાત્મા સૌ કોઇનું કારણ—અંતિમ કારણ છે—એમાં અપૂર્વ—પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મુક્તિ કેવલ છે.

મિશ્ર, આસીરિયા, ગ્રીસ, રોમ વગેરે સમસ્તદેશોને માટે 'આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારાં' ... કોઇ પણ અવસ્થાને તે વાત ધ્યાનમાં આવ્યું ને ત્યાંનાં આત્મા ન હોય તે સ્વરૂપ અનુમાન કરી ન શકે એવો પ્રશ્ન આવી ન શકે એમ પછી સુધી કહેવા ... છે; તેમજ કારણમાં વસ્તીને 'દેવદૂતો' ને નામ આપી દેવાં છતાં

ાપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
મા, અને ઉત્તરે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરંત એક એવો સિદ્ધાંત
ામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
ાસી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
ા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
ાનો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર
ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ ... આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
વાઓ કંઈપણ સાર જણાવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
નું આ સ્થળ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
દ) થી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ફલિત થઇ શકતા નથી, તેથી તેનો
ણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
'અનેકાંતવાદ '—' સ્યાદ્વાદ ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે.
લેઈ સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—' નયવાદ ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે ' નય'=
વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે ' નિશ્ચય નય ' (Absolute
standpoint or point of view) અને ' વ્યવહારનય ' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બનેથી જોઇએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય ' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
માત્મા સમાનજ છે. [અંશથી ભાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
શરીરો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત્ પણ પરિવર્તન હમેશ
કર્યો ધારણ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગત્ને ' વ્યવહારનયથી ' અનિત્ય ગણેલ
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
રહ્યું આવતું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
પ્રદેશમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે " સવ્વેસિં
જીવિયં પિયં "—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ઇષ્ટ છે માટે જીવને મારવાનો કે પીડવાનો કોઇને
હક નથી એવું પરમ ' અહિંસા ' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસને બુદ્ધે નકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
ણાવ્યું કે 'માત્ર ભાવના રહિત કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઇ અર્થ
સરતો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપસનું
પરમ ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસને આવશ્યક સ્વી-
કાર્યું. તપસ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને આંતરિક તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪.)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬. ૪ અને ઐતરિય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થલે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદ્માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં અપૂર્વ-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, મરણ, ગતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું: પછી બાહ્ય જગતને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગમનનું આક્રમણ કરી ન શકે અને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવત્વ

...રણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં આ, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરત જ એક એવો સિદ્ધાંત ...માં આવ્યો કે એકજ અદ્વિતીય એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે ...થી સર્વ દેવો અને જીવો ઉત્પન્ન થયા છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જ્યારથી ... સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. ... જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમ... નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે ...ત્મના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીન ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર ...માએ કોઈપણ ભાગ ભજવવાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર... નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ...) કરી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ઉચિત થઇ શકતા નથી. તેથી તેનો ...નુ અસ્વીકાર થયા છે. વળી તેનું તત્ત્વ નિષ્ફલ છે એમ જણાયું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુએથી તપાસી ...નું જે જેમ સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને અનેકાંતવાદ '—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'= ...થી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે ...નિરપેક્ષ દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical standpoint or point of view) છે. તે બંનેથી જોઇએ તો નિશ્ચયે આત્મા 'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર... આત્મા શાશ્વત છે [અંશથી જાય નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં ...દેહ ધારણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન થયે ...રૂપે ધારણ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી ...નું આખું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહમાંથી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહ માં ...ની રહેલ આત્મા છે. આથી તેને અનુકૂળ કરે છે. અને દેહ અનુક્રમે ... રહે છે એવો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] ... વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "... ... "—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ... નથી એનું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ... ... કહ્યું.

[૪] ... બુદ્ધે ... ... 'આ ... ... નથી, પરંતુ ... ... છે' એ ... ... એ ... ... છે એમ નથી, પરંતુ ... ...

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરે અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪.)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૫; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થલે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે..

આમ ઉપનિષદ્‌માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં અપૂર્વ-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, જીવન, ગતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું; પછી બાહ્ય જગતને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગગનનું આક્રમણ કરી ન શકે એને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવતત્વ

એક બીજાની સમાન લેખવામાં
ાપણુ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
ના, અને ઉપરટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત
ામાં આવ્યો કે એકજ અધિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
ાંથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્‌ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
ા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
નો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
ત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અગર
ત્માઓ કંઈપણ ભાગ ભજવનાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
નું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
દ) થી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે સ્થિત થઈ શકતા નથી, તેથી તેનો
નુ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
નું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્‌વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે.
દેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute
standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બનેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
માત્મા સમાનજ છે. [અંશાશી ભાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
શરીરો ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન ક્ષણે
ક્ષણે પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
રહ્યું આવતું જગત્ 'નિશ્ચયનયથી' નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "સવ્વેસિં
જીવિયં પિયં"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, ઇષ્ટ છે માટે જીવનેમારવાનો કે પીડવાનો કોઈને
હક નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્‌ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસને બુદ્ધે નકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
ણાવ્યું કે 'માત્ર ભાવના શૂન્ય કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઈ અર્થ
સરતો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપસનું
પરમ ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસને આવશ્યક સ્વી-
કર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને આંતરિક તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે કો અનુક્રમે અન્ન, પ્રાણ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫.૨૧. ૫. ૬,૫૩ ૨; ૭.૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઊંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇને અવ્યવસ્થિત રીતે–એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ: કારણકે તેમ કરતાં જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે (બૃહદ. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે પેદા કરે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, બગીચા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લે છે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી ઉડતું પક્ષી જાને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૧, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર દ્રષ્ટાનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે વાળ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નાને હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આ પાને પ્રાણ ગત છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯; ૬,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌષ. ૪, ૧૯)

ઉપનિષદમાં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે [illegible] નથી; તેનું કારણકે વર્તના આરંભકાળમાં, કે તેના દરેક વખતે કે જન્મ વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરુદ્ધ આવેલા છે. [illegible] પણ તે સંબંધી કશું નિર્ણય થયો નથી. આ દેહથી પહેલાં બીજા કોઈ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૬, ૯, ૧; [illegible] ૧, ૯ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ વખતે [illegible] દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે [illegible] એક [illegible] હાથમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈત્તિરીય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થળે એમ કહ્યું છે કે આત્મા [illegible] અને [illegible] ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

[illegible]

[illegible]

...રોપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં આવ્યા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત સ્થાપવામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે જેમાંથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાતા હતા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમાત્માનો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે આત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર રહેવાનો કંઈપણ ભાગ ભજવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કરવું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મવાદ) પછી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ઘટિત થઈ શકતા નથી, તેથી તેનો પણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેવું તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી દેવું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને 'અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=દેખાતાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ'ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે ... દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absolute standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical standpoint or point of view) છે. તે બનેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા 'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પરમાત્મા સમાનજ છે. [અંધારી આવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં શરીર ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત પણ પરિવર્તન પામે છે, ... કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગતને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી આવું આવું જગત્ નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ ભાગમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને અણુ કે ... છે. અમર દેહના અંગુષ્ઠ સ્થલે જ રહે છે એવો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] સતત વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવવાનો અધિકાર છે "સર્વે જીવ જીવવા ઇચ્છે છે, મરવા નહિ" ... સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, દુઃખ સર્વને અપ્રિય છે ... તેથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપનું ગુણે ... નથી ... તેમ મહાવીરે ન કર્યું ... કરતી લાભ કરેલાં ... જણાવ્યું કે 'માત્ર આત્મા ... કરી તપ ... ચિંતન અને ધ્યાન એ તપનું ... નથી, પરંતુ બાહ્ય ... આત્મા ... અને ... સંવર છે' એ જાહેર કરી ... તપ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નહિ, પરંતુ તેના ... અને [illegible]

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ: કારણકે તેમ કરતાં જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે (બૃહદ. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બંધ ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી ઉંચે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૯, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકતા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરુદ્ધ આવેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૫; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરેય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહનાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈત્તિરીય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આ ઉપનિષદ્‌માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધી તો એક સત્યતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મથી છૂટો થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કરવાનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં આર્દ્ર-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ ઉપાય છે.

મિત્ર, આકૃતિ, જ્ઞાન, રતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્માનું' અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હશે; પછી ખાસ જરૂરતે તે બહુ પાછળમાં આવ્યું. જે વાંચમાં આત્મા ન હોય તે વસ્તુનું અનુમાન કરી ન શકે અને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી મૂર્તિ ઘડી કહેવાનું આવે છે; તેવજ દરેકનાં વસ્તુને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેની ઉપાસનાં

...આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
...રોપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
...આવ્યા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરતજ એક એવો સિદ્ધાંત
...કરવામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
...જેમાંથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્‌ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
...આવ્યા; જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
...ત્માનો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
...આત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર
...આત્માઓ કંઈપણ ભાગ ભજવતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
...વાનું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
...વાદ) માંથી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે ઘટિત થઇ શકતા નથી, તેથી તેનો
...પણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેણે તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
...તેનું જે યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
'અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે.
...તેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
...વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absoluto
standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બનેથી જોઇએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
...માત્મા સમાનજ છે. [અંશાથી આવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
...શરીર ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત્ પણ પરિવર્તન ક્ષણે
...ક્ષણે પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગત્‌ને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ
...છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
...રહ્યું આવતું જગત્ 'નિશ્ચયનયથી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
...પ્રદેશોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
...જ રહે છે એનો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "સવ્વેસિં
...જીવિયં પિયં"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, છે છે માટે જીવનેમારવાનો કે પીડવાનો કોઇને
...હક નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્‌ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસ્‌ને બુદ્ધે નાકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
...ણાવ્યું કે 'માત્ર ભાવના શૂન્ય કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઇ અર્થ
...સરતો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપનું
...ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસ્‌ને આવશ્યક સ્વી-
...કર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને આંતરિક તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરેક અનુક્રમે અન્ન, શ્વાસ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૬,૫૩.૨; ૭,૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪ ૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે-એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ; કારણકે તેમ કરવા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ્. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે. રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, ભભકા બધું ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી છેવટે થાકી જઇને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને કશાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ્ ૪, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૨, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફલનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં ઘણાનું માનવું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે શીખ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ મળે છે. (બૃહદ્ ૨, ૧, ૧૯; ૪,૩, ૨૦; છાંદોગ્ય. ૮, ૬, ૩; કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદ્‌માં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધે જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી વિરૂદ્ધ આપેલા છે. પશ્ચિમમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહની પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ્ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૪, ૬; સરખાવો ૬, ૪ અને ઐતરિય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ સમયે પ્રથમ દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જઇ હૃદયમાં જાય છે એમ જણાવેલ છે. (તૈતરિય ૧, ૬, ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થલે એમ દર્શાવેલ છે કે આત્મા આંતરમાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદ્‌માં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધે તો એક સમાનતાજ છે કે આ ભવમાં યજ્ઞ કરવાથી કે તપ કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મમાંથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. પોતાનો આત્મા પરમાત્મા જેવોજ છે કે જે પરમાત્મા સર્વ કારણોનું કારણ-અંતિમ કારણ છે-એમાં અપૂર્વ-પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પ્રતીતિ એજ મોક્ષનો ઉપાય છે.

નિદ્રા, જાગૃતિ, જીવન, મૃતિ વગેરે સમજાવવાને માટે 'આત્મા'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવું પડ્યું હતું; પછી બાહ્ય જગત્‌ને તે લાગુ પાડવામાં આવ્યું. જો સૂર્યમાં આત્મા ન હોય તો ગમનનું આક્રમણ કરી ન શકે એને પ્રકાશ આપી ન શકે એમ ધારી સૂર્યને સજીવ કહેવામાં આવેલ છે; તેમજ કુદરતનાં તત્ત્વોને 'દેવતાઓ' એ નામ આપી તેમાં જીવત્વ

... એક બીજાની સમાન લેખવામાં
આરોપણ કરવામાં આવ્યું. પછી ધીમે ધીમે આ દેવોને એક બીજાની સમાન લેખવામાં
આવ્યા, અને છેવટે બુદ્ધ અને મહાવીરના સમય પહેલાં તુરંત એક એવો સિદ્ધાંત
કરવામાં આવ્યો કે એકજ આદિકારણ એવો પરમમાં પરમ બ્રહ્મ—પરમાત્મન્ છે કે
જેમાંથી સર્વ દેવો અને જીવો ઉદ્ભવેલ છે. મનુષ્યાત્માઓ તે પરબ્રહ્મના અંશ જણાવવામાં
ત્મન્ જ્યારે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પૂર્વે આત્માનો સિદ્ધાંત હતો અને, પાછળથી પરમા-
ત્માનો સિદ્ધાંત દાખલ કરવામાં આવ્યો.

આ વખતે ગૌતમ બુદ્ધ અને શ્રી મહાવીર એ બે ક્ષત્રિય ફિલસુફો થયા. ગૌતમબુદ્ધે
આત્માના સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યો નહિ અને નવીજ ફિલસુફી કાઢી કે જેમાં આત્મા અમર
અત્રેઓ કોઈપણ ભાગ અગત્યતાજ નથી. આ ફિલસુફીના સત્યાસત્ય માટે વિવેચન કર-
વું આ સ્થલ નથી, છતાં કહેવું પડશે કે આત્માના અસ્તિત્વનો અસ્વીકાર (અનાત્મ-
વાદ) માંથી પુનર્જન્મ, કર્મનો મહાન્ સિદ્ધાંત, વગેરે સૂચિત થઈ શકતા નથી, તેથી તેનો
પણ અસ્વીકાર થાય છે. વળી તેનું તપસ નિષ્ફલ છે એમ જણાવ્યું.

શ્રી મહાવીરે દરેક સિદ્ધાંતને વિવેચક દૃષ્ટિથી સર્વ દૃષ્ટિબિંદુદ્વારા તપાસી
લેવું એ યોગ્ય સ્થાન હતું તે પોતાની ફિલસુફીમાં આપ્યું. આથીજ તેમની ફિલસુફીને
'અનેકાંતવાદ'—'સ્યાદ્વાદ' એ અભિધાન યથાર્થ રીતે આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
તેમાં સર્વ દૃષ્ટિબિંદુઓને—'નયવાદ' ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. તે 'નય'=
વિચાર, દૃષ્ટિબિંદુમાં બે મુખ્ય દૃષ્ટિબિંદુઓ નામે 'નિશ્ચય નય' (Absoluto
standpoint or point of view) અને 'વ્યવહારનય' (practical
standpoint or point of view) છે. તે બંનેથી જોઈએ તો નિશ્ચયે આત્મા
'નિત્ય' છે, કારણકે આત્મા સર્વ જન્મોમાં એક સરખો રહે છે, અને તે નિશ્ચયે પર-
માત્મા સમાનજ છે. [સંસારી ભાવે નહિ] જ્યારે વ્યવહારથી જોતાં આત્મા જૂદાં જૂદાં
શરીર ગ્રહણ કરે છે તેથી તે દૃષ્ટિએ આત્મા 'અનિત્ય' છે. જગત્ પણ પરિવર્તન હમેશ
હમેશ પામ્યાંજ કરે છે તેથી તે પરિવર્તનશીલ જગત્‌ને 'વ્યવહારનયથી' અનિત્ય ગણેલ
છે, જ્યારે તે છે છે ને છે, હતું હતું ને હતું અને હશે, હશે ને હશે એમ અનાદિથી
રહેલું અનંતું જગત્ 'નિશ્ચયનય'થી નિત્ય છે.

[૨] આત્મા દેહવ્યાપી છે તેથી જે પ્રમાણે દેહ છે તેજ પ્રમાણમાં તે દેહના સર્વ
ભાગોમાં વ્યાપી રહેલ આત્મા છે. આથી તેને આટલું કદ છે, અગર દેહના અમુક સ્થલે
જ રહે છે એવો સ્વીકાર થતો નથી.

[૩] યજ્ઞના વિધિનો નિષેધ કરી સર્વ જીવોને જીવનનો સરખો હક છે "સવ્વેસિં
જીવિયં પિયં"—સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે, છૂટે છે માટે જીવનેમારવાનો કે પીડવાનો કોઈને
હક નથી એવું પરમ 'અહિંસા' તત્ત્વ ઉદ્ઘોષણાથી પ્રતિપાદિત કર્યું.

[૪] તપસ્‌ને બુદ્ધે નકામું ગણી ફેંકી દીધું, તેમ મહાવીરે ન કરતાં સ્પષ્ટતાથી જ-
ણાવ્યું કે 'માત્ર અજ્ઞાનના કષ્ટ કાયક્લેશ કરી તપ કરવાથી તાપસ કહેવામાં કંઈ અર્થ
સરતો નથી, પરંતુ સાધ્ય લક્ષમાં રાખી આત્મસ્વરૂપનું ચિંતન અને ધ્યાન એ તપનું
ધ્યેય ઉપયોગી અને સિદ્ધિદાયક અંગભૂત છે' એ જાહેર કરી તપસ્‌ને આવશ્યક સ્વી-
કાર્યું. તપસ્ એ માત્ર દેહદમન છે એમ નથી, પરંતુ તેના બાહ્ય તપ અને અંતરંગ તપ

આત્માઓ એક બીજાથી ભિન્ન પણ મનુષ્યાકારના કહેવામાં આવ્યા છે, અને તે દરો અનુક્રમે અન્ન, પ્રાણ, મન, ચેતના અને આનંદના બનેલા ગણવામાં આવ્યા છે.

કેટલીક જાતના રોગ થાય છે તેનું કારણ એવું બતાવવામાં આવે છે કે જીવ દેહથી ચાલી ગયો અને તેથી મંત્રોથી તેને પાછો લાવવા માટે જરૂર છે. (અથર્વ વેદ ૫,૨૯. ૫; ૮,૫૩ ૧; ૭.૬૭. સરખાવો ઐતરેય આરણ્યક ૩,૨ ૪૭.) ઉંઘમાં સ્વપ્ન આવે છે ત્યારે પણ આત્મા દેહને છોડી જાય છે અને તેમ જણાવી કહેવામાં આવે છે કે કોઇએ અવ્યવસ્થિત રીતે—એકાએક મનુષ્યને જગાડવો નહિ: કારણકે તેમ કરતા જતાં જીવ પાછો દેહમાં ન આવે તો પછી તે પાછો લાવવો બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે. (બૃહદ. ૪,૩.૧૪)

સ્વપ્નમાં જીવ દેહને છોડી સ્વેચ્છાએ ગમે ત્યાં ભમે છે અને પોતાની કલ્પના પ્રમાણે સૃષ્ટિ રચે છે રથ, ઘર, સરોવર, નદી, જૂદા જૂદા આકાર, અજાયબ જેવી ક્રીડાભૂમિ વગેરે બનાવે છે ને ત્યાં તે રમે છે, આનંદ લેછે અને દુઃખ ભોગવે છે. પછી જેમ પક્ષી થાકીને જેમ બાજપક્ષી આકાશમાં આમ તેમ ભમે છે, ઉડે છે, અને પાછો પોતાના માળામાં આવી બેસે છે, તેવી રીતે જીવ પોતાની ક્રીડાભૂમિથી પાછો દેહમાં આવે છે. જો ગાઢ નિદ્રામાં હોય તો તેને ફરવાની જરૂર હોતી નથી અને સ્વપ્ન પણ આવતાં નથી (બૃહદ ૮, ૩, છાંદોગ્ય. ૮, ૧૦, ૩) આ સ્વપ્નાઓ પર ફ્રાસનો આધાર ભવિષ્ય માટે હોય છે એમ હિંદમાં મનાયું માનું છે.

જ્યારે આત્મા દેહમાં પાછો આવ્યો હોય છે, ત્યારે આત્મા આખા શરીરમાં નખથી તે વાળ સુધી ૭૨૦૦૦ નાડી (નામે હિતા) દ્વારા વ્યાપ્ત થાય છે. ત્યારે આત્માને પ્રકાશ થાય છે. (બૃહદ ૨, ૧, ૧૯, ૯,૩, ૨૦. છાંદોગ્ય. ૮, ૬. ૩. કૌશ. ૪, ૧૯.)

ઉપનિષદમાં આત્મા દેહમાંથી કેમ જાય છે, અને પુનઃ કેવી રીતે પાછો આવે છે તે જણાવેલ નથી; તેનું કારણકે ગર્ભના પ્રારંભકાળમાં, કે તેના ફરકવા વખતે કે જન્મ થતી વખતે આત્મા દેહમાં પ્રવેશે છે તેના સંબંધી જૂદા જૂદા અભિપ્રાય એક બીજાથી ભિન્ન આપેલ છે. ભવિષ્યમાં પણ તે સંબંધી હજુ નિર્ણય થયો નથી. આ દેહથી પહેલાં બીજા કોઇ દેહમાં આત્મા હતો એમ કેટલેક સ્થળે જણાવેલ છે. (બૃહદ ૩, ૨, ૧૩; ૪, ૯, ૫; સરખાવો ૬, ૯ અને તૈત્તિરીય આરણ્યક ૨, ૩, ૨૦) અને કેટલેક સ્થળે ઉત્પત્તિ સમયે નવીન દેહમાં આત્મા પ્રવેશે છે ત્યારે તે ખોપરીના એક ચીરામાંથી જાય ગુફામાં જાય છે એમ જણાવેલ છે (તૈત્તિ ૧. ૬. ૧; ઐત. ૩, ૧૨) પરંતુ એક સ્થળે એમ કહ્યું છે કે આત્મા આંતરડાં અને ઉદરદ્વારા ઉપર મસ્તકમાં જાય છે.

આમ ઉપનિષદમાં ભિન્નતાઓ મળી આવે છે, પરંતુ આ મત સંબંધી તો એ [illegible] છે કે આ [illegible] કરવાથી કે [illegible] કરવાથી આત્મા પુનર્જન્મથી મુક્ત થઈ શકે તેમ નથી. [illegible] આત્મા પરમાત્મા [illegible] છે કે જે પરમપદ [illegible] સંપૂર્ણ [illegible] અને પ્રકૃતિ એમ [illegible] છે.

[illegible] 'આત્માનું' અસ્તિત્વ [illegible] ને [illegible] આત્મા ન હોય તે [illegible] એમ [illegible] 'દેવતાઓ' એ નામ આપી દેવાં [illegible]

કારે મારે કંઇ સંબંધ નથી, તે સ્થિતિ તેના જેવી છે ! તો તે સાથે મારે કંઇ સંબંધ નથી; શું તે આનાથી ભિન્ન છે ? તો તે સાથે મારે કંઇ સંબંધ નથી; શું તે સ્થિતિ નથી ! તો તે સાથે મારે કંઇ સંબંધ નથી; શું તે નથી તે નથીજ ! તો તે સાથે મારે કાંઇ સંબંધ નથી" આવી રીતે તથાગત (બુદ્ધ) પ્રેત્ય પછી અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે અસ્તિત્વ નથી ધરાવતા, એકી વખતે છે કે નથી, નથી તેમજ એકી વખતે નથી એ પ્રશ્નોના નિષેધાત્મક રીતે ઉત્તર આપવાની બુદ્ધ ના પાડે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે અજ્ઞાનવાદીઓ એક વસ્તુના અસ્તિત્વ ને નાસ્તિત્વ સંબંધે જે જે રીતે કહી શકાય તે તે સઘળી રીતોનો ઉપયોગ કરતા-પ્રશ્ન કરતા અને સામાવાદીઓ પાસેથી તેનો ખુલાસો માંગતા. અને જો કોઈ વસ્તુ લોકોત્તર હોઇ સમજી ન શકાય તેવી અગર અનુભવગોચર ન થાય તેવી જણાવવામા આવતી તો તેઓ તે સઘળી રીતિઓનો નિષેધ કરતા.

૪ વિનયવાદ—વિનયથી આચરણ કરવાનું કથન કરનાર વાદ. આમા દેવતા, નૃપતિ, યતિ, જ્ઞાની, વૃદ્ધ, અધમ, માતા, અને પિતા–આઠ પ્રત્યે શરીર, મન, વાણી અને દાન એ ચાર પ્રકારે દેશકાલાનુસાર વિનય કરવાનુ કહ્યુ છે.

આ ચારે વાદમા અનેક અનેક પ્રશ્નો અને પેટાવાદો સ્ફુરે છે, અને તેથી તે દરેક મળતાં ૩૬૩ મત મહાવીર સમયમાં હતા કે જેને ૩૬૩ 'પાખંડીઓ' એવું અપનામ આપવામાં આવ્યું છે. [ક્રિયાવાદીના ૧૮૦, અક્રિયાવાદીના ૮૪, અજ્ઞાનવાદીના ૬૭ અને વિનયવાદીના ૩૨ મત મળી ૩૬૩]. આ દરેક કેવી રીતે થાય છે તે માટે જુઓ શ્રી હરિભદ્રસૂરિના ષડ્દર્શન સમુચ્ચય પરની મોટી ટીકા (ભાષાંતર પૃ. ૯-૧૪), અને શ્રી આત્મારામજીકૃત જૈન તત્ત્વાદર્શ (ગુજરાતી. આ૦ પૃ. ૧૧૫ થી ૧૩૬.)

અહીં મહાવીરે દરેક સંબંધે શું નિર્ણયાત્મક વિચાર બાંધેલ છે તે ટુંકમાં જણાવીશુ.–

(૧) ક્રિયાવાદ સંબંધે દરેક ક્રિયાની અસર છે અને તેથી જીવે કરેલી દરેક ક્રિયાની અસર તેનાપર થાય છે. આ અસર આપવામાં-કોઈપણ કાર્ય થવામાં-કાર્યસિદ્ધિમાં પાંચ કારણોનું અસ્તિત્વ એકી સંઘાતે છે અને જેને પાંચ 'સમવાય' કહેવામાં આવે છે. તેનાં નામ:–૧ કાલ ૨ સ્વભાવ, ૩ નિયતિ, ૪ પૂર્વ કર્મ, ૫ પુરુષાર્થ આ પાંચમાંથી કોઈપણ એકથી કાર્ય થાય છે તે એકાંતવાદ મહાવીરે સ્વીકાર્યોજ નથી. તેમનો અનેકાંતવાદ-સ્યાદ્વાદ છે તે પ્રતીત થાય છે.

ઇશ્વર કાર્યને.–ક્રિયાનો પ્રેરક નથી. આત્મા છે, ઇશ્વર છે, દેહી આત્મા-જીવ તે આવરિત છે, અને જ્યારે બધાં આવરણો ધુરે છે–દૂર થય છે ત્યારે તે ઇશ્વર બને છે. તે આવરણો દૂર કરવામાં પણ ઉક્ત પાંચે કારણો આવશ્યક છે. તે પાંચેને 'સમવાય' કહેવામાં આવે છે, કારણો પરસ્પરના કાર્યમુત્પદ્યતે–જેના મળવાથી કાર્યની નિષ્પત્તિ થાય તે સમવાય આ પાંચમાં ઇશ્વર એ એક કારણ ગણેલ નથી ઇશ્વરને જગત કે જગતના કાઇ કારણ સાથે સંબંધ નથી તે મ.ટે 'કર્મનો સિદ્ધાંત' મહાવીરે એવો સર્વવ્યાપી, પ્રમાણિત અને અચલ મૂકેલ છે કે તે તેમની સર્વજ્ઞતા સિદ્ધ કરે છે.

ઉક્ત પાંચમાંથી એકનેજ ખાસ કારણ તરીકે ઓળખે માની કાલવાદી, નિયતિવાદી, સ્વભાવવાદી પ્રમુખ અનેકવાદ થયા છે.

૨. અક્રિયાવાદ ટકી શકતોજ નથી. કાર્ય કારણની પરંપરા-કર્મનો સિદ્ધાંત અબાધિત અને નિયત છે, તેમાં મીનમેખ થનાર નથી. અક્રિયાવાદી કાર્યના કારણ તરીકે યદચ્છા એટલે આકસ્મિકતા કહે છે તે કાર્ય કારણભાવ ને વિવેચક બુદ્ધિથી જોતાં કોઇપણ બુદ્ધિમાન્ સ્વીકારી શકે તેમ નથી.

૩ અજ્ઞાનવાદની સામે સ્યાદ્વાદ મહાવીરે ઉપદેશેલ છે. અજ્ઞાનવાદ જે જે પ્રશ્નોની પરંપરા વસ્તુના અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ સંબંધે ઉત્પન્ન કરે છે તે તે દરેક પ્રશ્નો સ્યાદ્વાદના સપ્તભંગી ન્યાયમાં અંતર્ભાવ પામે છે અને તેના ઉત્તર પણ મેળવે છે. તે સપ્તભંગી, જે સાત જૂદી જૂદી રીત વસ્તુના અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વની 'સ્યાત્' અને 'એવ' શબ્દસહિત નિર્દેશ કરવાથી થાય છે તે છે. તે આ પ્રમાણે:—

સ્યાદ્ અસ્તિ એવ—કોઈ એક અપેક્ષાએ (વિધિની પ્રધાનતાથી) નિઃશંકપણે વસ્તુ છે.

સ્યાન્નાસ્તિ એવ—કોઇ બીજી અપેક્ષાએ (નિષેધની પ્રધાનતાથી) નિઃશંકપણે વસ્તુ નથી.

સ્યાદસ્તિ નાસ્તિ એવ—કોઇ અપેક્ષાએ નિઃશંકપણે વસ્તુનું અસ્તિત્વ છે અને કોઈ બીજી અપેક્ષાએ વસ્તુનું અસ્તિત્વ નથી પણ. આમ જૂદી જૂદી અપેક્ષાથી જૂદે જૂદે વખતે અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ એ બંનેનું પ્રતિપાદન કરી શકાય.

સ્યાદવક્તવ્ય એવ—ચોક્કસપણે કોઇ અપેક્ષાપૂર્વક (વિધિ નિષેધની યુગપત્ પ્રધાનતાથી) વસ્તુનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. એક વસ્તુના એકથી વધારે ગુણો એકીસાથેજ કહી શકાય નહિ, તેથી જો એકજ અપેક્ષાથી એકીજ વખતે વસ્તુનું અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ બને પ્રતિપાદન કરવું હોય તો આપણે કહેવુંજ જોઇએ કે તે કથી શકાય તેમ નથી એટલે અવક્તવ્ય છે.

સ્યાદસ્તિ ચ અવક્તવ્ય—ચોક્કસ રીતે કોઇ અપેક્ષાથી વસ્તુ વિદ્યમાન છે, પણ તેજ ક્ષણે તેનો સંપૂર્ણ રીતે નિર્દેશ કરવો અશક્ય છે.

સ્યાન્નાસ્તિ ચ અવક્તવ્ય—ચોક્કસ રીતે કોઇ કોઇ અપેક્ષાએ વસ્તુ વિદ્યમાન નથી અને તેજ ક્ષણે તેનું સંપૂર્ણપણે વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

સ્યાદસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ અવક્તવ્ય—ચોક્કસ રીતે કોઇ અપેક્ષાએ વસ્તુ વિદ્યમાન છે અને કોઈ બીજી અપેક્ષાએ વસ્તુ વિદ્યમાન નથી અને એકજ ક્ષણે તે વસ્તુનો નિર્દેશ કરવો અશક્ય છે.

અજ્ઞાનવાદીઓ એમ કહેતા કે અનુભવ બહારની વસ્તુનું અસ્તિત્વ કે નાસ્તિત્વ કે એકી સાથે અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વનું વિધિવત્ કે નિષેધવત્ પ્રતિપાદન થઈ જ ન શકે, જ્યારે સ્યાદ્વાદ કહે છે કે દરેક અપેક્ષાએ વસ્તુનું અસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વ વિધિવત્ કે નિષેધવત્ કે એકી સાથે અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ ઉપર જણાવેલ છે તેમ પ્રતિપાદિત થઇ શકે. આથી અજ્ઞાનવાદીઓની અસર દાબવા માટે સ્યાદ્વાદનો ઉદ્ભવ થયેલ છે એમ ડૉ. જેકોબીનું માનવું છે.

આ અજ્ઞાનવાદની અસર મહાવીરના સમકાલીન બુદ્ધના દર્શનપર-બૌદ્ધ ધર્મ પર થયેલ છે અને ખાસ કરીને "બુદ્ધના નિર્વાણ સંબંધેના સિદ્ધાંત પર સ્પષ્ટ રીતે થઇ લાગે છે. બુદ્ધને જ્યારે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે 'તથાગત (મુક્ત જીવ-બુદ્ધ) મૃત્યુ પછી વિદ્યમાન રહે છે કે નહિ? ત્યારે બુદ્ધે તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની ના પાડી,

(અને તેથી લોકો કે જેમાં સામાન્ય બુદ્ધિ હોય છે તે સમાધાનમાં ન ઉતરતા તેટલે-દરજ્જે સહેલ પડતા) કારણ કે આવા તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રશ્નો આખર તેથી પણ વધુ મ-હત્વના પ્રશ્નો મનુષ્યની બુદ્ધિથી ઉકેલી શકાય તેમ નથી એવું પોતાના વખતના લોકોને પરંપરા કહેવામાં આવતાં લોક સમાધાન પામી જાય વગેર ચર્ચા ન લખાવતા. તો બુદ્ધે તેમ ન કર્યું હત તો તે ધાર્મિક સુધારકને લોકો વગેરે માનત નહિ, કારણ કે ઉક્ત પ્રશ્નો બૌદ્ધ ધર્મમાં (અને જૈન ધર્મમાં) પણ મહત્ત્વના અને આધાર રૂપ હતા. અને તેથી બુદ્ધે તેને માટે ચાલુ કાનવાનું પસંદ કર્યું નહિ અને તે પ્રશ્નોના ઉત્તર માગવામાં આવતાં તેના ઉપર આપવાની ના જ પાડી આ પરથી નિર્વાણ સબંધીનો બૌદ્ધ સિદ્ધાંત જે રીતે સૂત્રમાં આવ્યો છે તે રીતે જોતા અજ્ઞાનવાદની અસર તે પર થએલી પ્રતીત થાય છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં જણાવવાનું કે સારિપુત્ર અને મોગ્ગલાન કે જે બુદ્ધના મહાન શિષ્યોમાંના હતા તે બૌદ્ધ ધર્મમાં આવ્યા પહેલા અજ્ઞાનવાદના સંચાલક સંજયના શિષ્યો હતા અને બુદ્ધના શિષ્ય થતા વખતે પોતાની સાથે પોતાના ૨૫૦ શિષ્યો બુદ્ધ પાસે લઈ આવ્યા હતા. (જુઓ ડૉ. જેકોબીનું જૈન સૂત્ર S B E ની પ્રસ્તાવના.)

અજ્ઞાનવાદને નરી દૃષ્ટિથી જોતા અજ્ઞાન એ 'શ્રેયનું સાધન-મુક્તિનું' કારણ હોઈ શકે એ તદ્દન મિથ્યા લાગે છે. જૈનોએ મુક્તિ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર એ ત્રણે સાથે મળવાથી સધાય છે એમ સ્વીકાર્યું છે

૪ વિનયવાદ જે રીતે કહેવામાં આવેલ છે તેમાં રહેલ વિનયનું અનુસરણ સ્વીકારવામાં આવેલ છે, પરંતુ જેનો વિનય કરવાનું કહેલ છે તેમાંના એકનો અગર તેટલાનોજ વિનય કરવાથી ઇષ્ટ સિદ્ધિ નથી,-તે એકાંત છે, પરંતુ તે સર્વનો દેશકાલાનુસાર વિનય કરવા સાથે જે મુક્તિ માર્ગમાં પ્રવર્તનારા છે તેઓનો જે વિનય કરવો,તેજ વિનય મુક્તિનુ અંગ છે. (આ માલિકનો સુલેખ कल्याणानां सर्वेषां भाजनं विनयः એ છે તે સાથે કહી દેવામાં આવે છે.)

૫ महावीरनो प्रादुर्भाव.

इयति जगति पूज्य जन्म धृत्वा कश्चित् ।
विपुल कुशलसेतुः सत्त्वसंतारणाय ॥

—The great man is the product of his age—*Spencer.*

એવો નિઃસંદેહ છે કે મહાન્ પુરુષ પોતાના યુગપર પ્રબલ પ્રભાવ પાડે છે, અને વિશ્વના ઇતિહાસનું બીજ વાવે છે. આ પર વિચાર કરતાં ઇતિહાસનું સ્વરૂપ નિરૂપણ થયું પ્રતીત થાય છે, પરંતુ ગંભીર રીતે વિચારતા આ અર્ધ-સત્ય વ્યાખ્યા સંતોષકારક નથી. જ્વાલામુખી પર્વત ફાટે છે અને ચારે દિશાની ભૂમિપર અસર કરે છે, તેથી જ્વાલામુખી પર્વતને જ આ અસરના કારણરૂપ કહેવું એ સંતોષજનક વ્યાખ્યા નથી. જ્વાલામુખી પર્વત કઇ રીતે થાય છે, તેમાં અગ્નિ ક્યાંથી આવે છે ઇત્યાદિ પાછળના ભૂસ્તરમાં જવું જરૂરી છે જ્યારે આપણે પાછળ દૃષ્ટિ ફેંકીએ છીએ ત્યારે જ્વાલામુખી પર્વત કારણભૂત જણાતો નથી, પરંતુ કાર્યરૂપે સિદ્ધ થાય છે; તેવીજ રીતે મહાન્ પુરુષ પોતાના અને પોતાથી પાછળના કાલના યુગપર અસર કરે છે એ સત્ય છે પરંતુ તે ભૂતકાલના પુત્ર અને વર્તમાન કાલના જનક હોય છે. મહાન્માં મહાન્ પુરુષ

પણ પોતાના જમાનાથી સર્વથા સ્વતંત્ર હોતા નથી; અને તેથીજ સ્પેન્સર કહે છે કે મહાન્ પુરૂષ એ પોતાના યુગમાંથી ઉદ્ભવેલ વીર છે.

રા. સુશિલના પોતાના અપ્રકટ પુસ્તક નામે 'મહાવીર જીવનનો સાર' અથવા 'શ્રી મન્મહાવીરના જીવન પ્રસંગોમાંથી ઉદ્ભવતો નૈતિક-બોધ' (Moral from the incidents of Lort Mahavira's Life)* માં આ સંબંધે જે મનોરમ્ય ગિરામાં કહેવામાં આવ્યું છે તે આ લેખમાં ઉતારવાની લાલચ તજી શકાતી નથી.

"આ વિશ્વક્ષેત્ર ઉપર દૈવી અને જગદોદ્ધારક તત્વોના પ્રાદુર્ભાવમાં પ્રવર્તતા અનેક નિમિત્તોનું અવલોકન કરતાં એમ જણાય છે કે જ્યારે સમાજ અથવા પ્રજાનો એક બળવાન્ અને સત્તાધારી વિભાગ પોતાના સ્થૂલ સ્વાર્થનું રક્ષણ કરવા માટે અસત્ય અને અધર્મનો પક્ષ લઈ પોતાથી અલ્પ શક્તિવાન્ વિભાગને સત્યથી વંચિત રાખે છે ત્યારે તે આક્રમિત અને પરાજિત થયેલા સત્યની ભસ્મમાંથી એક એવું દિવ્ય સ્ફુલિંગ પ્રકટે છે કે જેની પ્રખર જ્વાલામાં આખરે અધર્મ અને અનીતિનો લય થાય છે, અને તેમ હોવાથી એ દીવ્ય સ્ફુલિંગના પ્રાકટ્યમાં જેટલો નીતિનો નહિ તેટલો અનીતિનો અને ધર્મનો નહિ તેટલો અધર્મનો ફાળો હોય છે. પરાભવ પામેલા સત્યને તેના મૂલ ગૌરવસ્થાન ઉપર પ્રતિષ્ઠિત કરવા અર્થેજ મહા પુરૂષોનું અવતરણ હોય છે. દૈવી અને આસુરી સત્વોના વિગ્રહમાં જ્યારે આસુરી સત્વ પોતાના ઉચ્ચ પ્રકારના સ્થૂલ બળના પ્રભાવથી દૈવી સત્વને દબાવી દે છે, પોતાનું અધર્મ શાસન પ્રવર્તાવે છે ત્યારે તેના પ્રતિશોધક તરીકે દૈવી સત્વનો પક્ષ લઈ અસત્યનું નિકંદન કરવા માટે કુદરતના ગર્ભાગારમાંથી એક અનોખો [illegible] જન્મ પામે છે. આ મહાપુરૂષને લોકો 'અવતાર'ની સંજ્ઞાથી આલેખે છે. તેમના અવતરણનો મુખ્ય હેતુ જનતાની સર્વદેશીય પ્રગતિના અવરોધક કારણોને દૂર કરવાનો હોય છે. મહત્વ એ એકલા સામર્થ્યને લઈને નથી, પણ વિધિનો પરિહાર કરવાના તે સામર્થ્યનો જે ઉપયોગ થાય છે તેને લઈને છે અને તે પણ જેટલા પ્રકારના અત્યાચાર અને પ્રતિબંધો સામે લડવામાં તે વપરાયું હોય તેટલા પ્રમાણમાંજ છે. જનતાએ જે જે પુરૂષો મહાન્ ગણ્યા છે તે માત્ર તેમના અંતર્ગત સામર્થ્યના પ્રભાવથીજ નહિ પણ તે સત્યને અધર્મની સામે વિગ્રહમાં રોકી આખરે અધર્મને પરાસ્ત કરવાથીજ ગણાય છે. જે સામર્થ્ય કાર્યહીન છે, તેની જનતાને ખબરજ પડતી નથી. કવિવર એ કહે છે કે મહા પુરૂષોના મહત્વનું ઉદ્ભવ "અધર્મ અથવા અસત્યની સાથે લડવામાં [illegible] કરેલા હોય" છે. વસ્તુતઃ એ મહાન્ આત્માઓને આડંબર ગમતો નથી, પણ અંતરનું એકાન્ત જ્યારે સત્યના સ્વરને ગુંગળાવી નાંખે છે ત્યારે તે

* આ પુસ્તક જો કે નાનું છે, પણ એવી સુગમ, વિચારક, બોધક, અને [illegible] ભાષામાં [illegible] રા. સુશિલે રચ્યું છે કે તે એક [illegible] [illegible] [illegible] જૈન અજૈને તેની [illegible] [illegible] આ લેખ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી.

જગતે દુઃખાર્ત થયેલા સાધનો આંતર પુકાર તે મહ [illegible] છે. [illegible] મહાજનોનું પ્રેર્યું મહત્વ અધર્મ, અસત્ય, અને અનીતિને આભારી છે. રામની મહત્તા [illegible] અધર્મેથીજ બંધાયેલી છે, કૃષ્ણનું સંપૂર્ણ કૈરવોની અનીતિથીજ જગતને સ્પષ્ટ થઇ પડ્યું છે; એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક [illegible] જે જે [illegible] મહત્તા પ્રાપ્ત કરી છે તે તે તે ક્ષેત્રમાં રહેલા [illegible] સત્યનો પરાજય કરવાથીજ પ્રાપ્ત થયેલી છે. મહત્તાનું આ ધોરણ દૃષ્ટિમાં રાખતાં મહાવીરનું મહત્વ શેમાં રહેલું છે એ આપણે અર્થાત્ કઇ અનીતિ અધર્મ અસત્ય સામે [illegible] વિગ્રહ કરી જગતમાં શું [illegible] અને ઉપકારક તત્વ ઉમેર્યું તે જોઇએ.'

આર્યાવર્તની આ સમયે રાજકીય, સામાજિક, અને ધાર્મિક સ્થિતિ શું હતી તે ટુંકામાં જોઇ ગયા છીએ, છતાં તેના નિષ્કર્ષ અને સુંદર ઉપસંહાર રૂપે [illegible] મુખ્ય [illegible] ' ધર્મને [illegible] આર્યાવર્તની [illegible] હતું. ઉપનિષદ્ અને ગીતાના [illegible] રહેલ માત્ર કર્મકાંડીન આચાર, હેતુશૂન્ય [illegible] હતું. પારમાર્થિક રહસ્યની [illegible] હતી અને [illegible] ઘણી [illegible] હતી [illegible] પોતાના આત્મકલ્યાણને [illegible] પોતાના [illegible] અને [illegible] હતા તે હવે [illegible] હતી [illegible] અને [illegible] દેશની વતી [illegible] હતી અને તેને [illegible] હતો. ધર્મશાસ્ત્રનાં [illegible] અને [illegible] હતી.

મહાવીરના [illegible] ઉપર [illegible] છે. તે વખતે [illegible] કરવા હતા [illegible] હતા [illegible] હતું [illegible] હતું [illegible] હતું [illegible] છે [illegible] હતું [illegible] છે [illegible] અને [illegible] હતા અને [illegible] હતો [illegible] અને [illegible]

લૌકિક જીવન અને આત્માના સ્વરૂપ સંબંધે બહુ આવેગપૂર્વક આકાર્યું હતું; જ્યાં એ સ્થિતિ ઘણો કાળ નભવા પામી નહિ. લગભગ ત્રણસેં ચારસેં વર્ષ સુધી તેની અસર ન્યુનાધિકપણે રહી; પણ મહાવીર દેવના આવિર્ભાવકાલે તે જૂનાં સામર્થ્યો પાછાં સંપૂર્ણ વેગમાં આવ્યાં હતાં. તાત્ત્વિક વિભાગ તરફ લોકોની રૂચિ મંદ પડી ગઇ હતી. ધર્મગુરૂઓ રૂશ્વત લઇ સ્વર્ગ અને મોક્ષ સુધીનો પરવાનો આપવાની ધૃષ્ટતા કરતા શરૂ થયા હતા. અને શાસ્ત્રાભ્યાસ તેમ સ્વતંત્રવિચારણા માટે બ્રાહ્મણો સિવાય કોઇનો પણ અધિકાર નહોતો. યજ્ઞાદિક કર્મના અધિકાર માટે બ્રાહ્મણો, ક્ષત્રિયો અને વૈશ્યો વચ્ચે જબરી તાણાતાણ ચાલતી હતી. આચાર વિચારના નિયામક મંત્રોમાંથી અર્થ ઉડી ગયો હતો–માત્ર શબ્દનાં ખાલી ખોખાં પડ્યાં રહ્યાં હતાં. સમયના બદલાવા સાથે આચાર પણ બદલાયાથી આખો આચારકાંડ ગંધાતા જળના ખાબોચીઆ જેવો બની ગયો હતો. આત્માના ચાલી ગયા પછી પાછળ પડી રહેલા પિંજર જેવી સ્થિતિ પ્રત્યેક સ્થળે બની રહી હતી. ઉત્ક્રાન્તિક્રમ અને પ્રગતિશીલતાનાં ચક્રો જૂના વિચારના કીચડમાં એટલી હદે ખુંચી ગયાં હતાં કે તેને પાછાં સડક ઉપર ચાલતી સ્થિતિમાં મૂકવા માટે એક વીર આત્માની જરૂર હતી.

મહાવીર પ્રભુના આવિર્ભાવકાલે કેવી વસ્તુસ્થિતિ વર્તતી હતી તેનું વર્ણન મિ. દત્ત આ પ્રમાણે આપે છેઃ—

Such was the state of things in India in the Sixth century before Christ. Religion in its true sense had been replaced by forms. Excellent social and moral rules were disfigured by the unhealthy distinctions of caste, by exclusive privileges for Brahmins, by cruel laws for Shudras. Such exclusive caste privileges did not help to improve the Brahmans themselves. As a community they became grasping and covetous, ignorant and pretentious until Brahman Sutrakaras themselves had to censure the abuse in the *strongest terms*. For the Sudras who had come under the shelter of the Aryan religion, there was no religions instruction, no religions observance, no social respect. Despised and degrraded in the community in which they lived, they sighed for a change; and the invidious distinction became unbeareable as they increased in number, pursued various useful industries, owned lands and villages and gained in influence and power. Thus society was held in cast-iron mould which it had long out-grown and the social, religions and legal literature of the day still proclaimed and upheld the cruel injustice against the Sudra long after the Sudra had become civilized and industrious and a worthy member of society. —*Romesh Chundra Dutt.*

આનું ભાષાંતર રા. સુશિલ આ પ્રમાણે કરે છે:—

"૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાં આર્યાવર્તની સ્થિતિ આવી હતી:–ધર્મની યથાર્થ ભાવનાનો નાશ થઈ તેનું સ્થાન અર્થહીન આચાર વિચારે લીધું હતું. ઉત્તમ સામાજિક અને નૈતિક ભાવનો, ક્રૂર જાતિભેદથી અને બ્રાહ્મણો માટે ખાસ હક અને શુદ્રો માટે ઘાતકી ધારાઓથી વિકૃત થયા હતા. આવા જાતિભેદ વિશેષ અધિકારથી બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ ઉંચી આવવા

એ માત્ર સામાજિક રૂઢિ નહિ પણ વાસ્તવિક સત્ય છે—મોક્ષ એ સાંપ્રદાયિક બાહ્ય ક્રિયાકાંડ પાળવાથી મળતો નથી પણ તે સત્ય ધર્મના સ્વરૂપમાં આશ્રય લેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે—અને ધર્મમાં મનુષ્ય અને મનુષ્યનો ભેદ સ્થાયી રહી શકતો નથી. કહેતાં આશ્ચર્ય ઉપજે છે કે આ શિક્ષણે, સમાજના હૃદયમાં જડ ઘાલીને બેઠેલી ભાવનાઓ રૂપી વિઘ્નોને ત્વરાથી ભેદી નાંખી, અને આખા દેશને વશીભૂત કર્યો. ત્યાર પછી ઘણા કાળ સુધી આ ક્ષત્રિય ઉપદેશકોના પ્રભાવ બળથી બ્રાહ્મણોની સત્તા અભિભૂત રહી હતી."

કોઈ પણ ધર્મ પ્રવર્તકને ધર્મ વ્યવસ્થામાં (organization) દેશની સ્થિતિ-તેના સંજોગો પર ખાસ લક્ષ આપવું પડે છે. મહાવીર સમયમાં બે ભાગ-નામે બ્રાહ્મણો અને બ્રાહ્મણેતરો-ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર એમ મુખ્ય પણે વહેંચાઈ ગઈ હતી. બ્રાહ્મણોનું આધિપત્ય અતિશય વિશેષ અન્યથી અતીવ ચઢીઆતું હતુ અને રાજાઓમાં એક ચક્રે રાજ્ય કરનાર-ચક્રવર્તી કે સમ્રાટ્ કોઈ ન હોવાથી જૂદાં જૂદાં રાજ્યોપર સત્તા ધરાવતા રાજાઓ અનેક હતા અને તેમની સત્તા પ્રજાની સહાય સાથે, અપર અન્ય રાજ્યકીય જાતિઓની સહાય સાથે પ્રબલ પણે તેની પ્રજાપર પ્રવર્તતી હતી.

"મહાવીર જાણતા હતા કે સમાજ ઉપર ખરી અસર બ્રાહ્મણો દ્વારાજ થઈ શકશે કેમકે તે જમાનામાં તેમનું જોર પ્રબળપણે વર્તી રહ્યું હતું; તેથી તેમણે પોતાના પ્રભાવનો પ્રથમ ઉપયોગ તે કાળના મુખ્ય અને વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણોને પોતાના પક્ષમાં લેવામાં કર્યો. જૈન ગ્રંથોમાં ઇંદ્રભૂતિ, વાયુભૂતિ, અગ્નિભૂતિ આદિ અગ્યાર સુવિખ્યાત બ્રાહ્મણોએ મહાવીર આગળ દીક્ષા લીધાની જે હકીકત અસ્ત વ્યસ્ત આકારમાં આ કાળે રહેવા પામી છે તે એજ વાતનું સમર્થન કરે છે કે મહાવીરે સર્વથી પ્રથમ, જેના વડે સમાજની પ્રગતિ અવરોધને પામી હતી તેવા બ્રાહ્મણોને પોતાના પક્ષમાં લેવા ઉદ્યોગ કર્યો હતો. પ્રભુના અગિયાર ગણધરો પ્રથમ ક્રિયાકાંડી બ્રાહ્મણો હતા અને તેના ઉપદેશથી અનુરંજિત થઇ પોતાના મોટા શિષ્ય સમુદાયો સહિત તેમના ચરણે આવ્યા હતા."

(૨) પ્રજા જેના જૂલમ અને ત્રાસથી પિડાતી હતી, એને જે પ્રજાની પ્રગતિને બાધક અધર્મ અને અનીતિથી ભરેલ કારણો હતા તે ઘણા વર્ષોથી સ્વાર્થને લઇને બ્રાહ્મણોએ ઉભી કરેલી વર્ણ વિષમતા-જાતિભેદ (પોતાનું આધિપત્ય અને અન્ય વર્ણનું અનધિકારીપણું અને કનિષ્ઠ પણું), વૈદિક હિંસા-યજ્ઞાદિ, અનેક દેવોનું અસ્તિત્વ કલ્પનાથી ઉપજાવી કાઢી તેને તુષ્ટમાન કરવા માટે કપોળ કલ્પિત યોજેલી પૂજા વિધિઓ-પ્રાયશ્ચિત્ત, ખાન પાન શયનાદિ હમેશની ક્રિયા માટે ઉપજાવેલ કર્મકાંડ, વગેરે રૂઢિઓ પ્રચલિત હતી તે સર્વને તિલાંજલી આપવા માટે મહાવીરે સતત આપેલ ઉપદેશ અને આદેશ; અને તે અહિંસા અને સમાનતાના વીર સંદેશ એટલો બધો વેગવાન્ હતો કે ભારત વર્ષના ચારે ખૂણામાં ફરી વળ્યો. આથી લોકો પરનો-બ્રાહ્મણેતર લોકોપરનો જૂલમ જવાથી તેમનું સદ્‌વર્તન થયું.

આથીજ કહેવામાં આવ્યું છે કે:-

હોમહવનાદિક લૌકિક રિવાજ ઘણો ચાલતો જોઇ, તીર્થંકર ભગવાને (વીરપ્રભુએ) પોતાના કાળમાં દયાનું વર્ણન ઘણુંજ સૂક્ષ્મ રીતે કર્યું છે. જૈનના જેવા દયા સંબંધીના વિચારો કોઈ દર્શન કે સંપ્રદાયવાળાઓ કરી શક્યા નથી; કેમકે તેઓ (જૈન) પંચેદ્રિયના

સાપેક્ષ દૃષ્ટિ; એકલું કથન-કહેણી, એકલો આચાર-રહેણી; એ નિષ્ફળ છે, પણ તે સમસ્તની જરૂર છે-સફલતા માટે એ સમસ્તનો યોગ આવશ્યક છે. જગત્‌ની અને આત્માની નિત્યતા અનિત્યતા, અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વ, વક્તવ્યતા અવક્તવ્યતા, એમ જુદી જુદી દૃષ્ટિથી જોતાં જણાય છે. આમ સર્વેનું મિશ્રણ અને સર્વથી સ્વાતંત્ર્ય એ બન્ને સ્વરૂપ જણાવી વિશ્વવ્યવસ્થા, આત્મસ્વરૂપ, અને મુક્તિમાર્ગ વિશાલ દૃષ્ટિથી દર્શાવેલ છે અને તેની તે સમગ્ર વાદને 'સ્યાદ્વાદ' અથવા તે દર્શનને 'અનેકાંત દર્શન' એવું વ્યાપક અને સર્વ લક્ષી નામ આપવામાં આવ્યું છે. આ સ્યાદ્‌વાદનો સિદ્ધાંત વિશેષ સમજતાં-સમજાવતાં અનેક પૃષ્ઠો ભરાય તેમ છે તેથી તેનું સ્થૂલ વ્યાખ્યા રૂપે તેને અત્ર દર્શાવેલ છે.

આમ મહાવીરના ઉપદેશમાંથી વધુને બાજુએ મૂકીએ તો આટલું તો તાત્પર્ય સ્પષ્ટાકારમાં પારદર્શક રીતે (પુન રુક્તિનો દોષ વહોરી રા. સુશિલના શબ્દોમાં કહીએ તો) જણાશે કે 'મુખ્ય બે વાત ઉપર વધારે ભાર મૂકી તેની અસર સમાજ ઉપર તેમણે દૃઢ રીતે વિસ્તારી હતીઃ—

૧. પ્રાણી માત્રને જીવવાનો એક સરખો હક છે, માટે 'જીવો અને જીવવા દો' (Live and let live)નો સિદ્ધાંત.
૨. પોતાના કલ્યાણ માટે કોઇ ઇતર બાહ્ય શક્તિ ઉપર કે તેના પ્રસાદ (favour) ઉપર આધાર કે અપેક્ષા ન રાખતાં સ્વશક્તિનું અવલંબન લેવાનો સિદ્ધાંત.

આ બે સત્યોના પ્રકાશનની તે યુગમાં અત્યંત જરૂર હતી. જો કે તે સત્યો તદ્દન સાદા અને એક બાળકથી પણ અજ્ઞાત રહી ન શકે તેવા સર્વ વિદિત છે તોપણ જ્યારે તેવી સદ્‌ભાવનાઓનો લોપ થવા બેઠો હોય છે ત્યારે આખા દેશને બલ્કે આખી જગત્‌ને ઘણીવાર તેનું એક સાથે વિસ્મરણ થઇ જાય છે અથવા બીજી પ્રબળ વિરોધી ભાવનાઓની સત્તામાં તે દબાઇ જાય છે.

તે કાળે પણ તેમજ થવા પામ્યું હતું. લોકો આત્મકલ્યાણના મુખ્ય નિશ્ચયોની અવગણના કરી પોતાના હિત સાધન તરીકે નાના મોટા અસંખ્ય દેવ દેવીઓને સંતુષ્ટ રાખવા માટે પ્રાણી હિંસા યુક્ત વધ યાગાદિકની પ્રમજાળમાં પડયા હતા. આ હિંસા પ્રધાન ધર્મને નામે ચાલતી ક્રિયાઓ સામે મહાવીરે સખ્ત લડત ચલાવી જીતવાનો સિદ્ધાંત ફેલાવ્યો, કે જે માટે અનંત મુગા પ્રાણીઓ પોતાની મુક વાણીમાં આજે પણ તે પ્રભુનો ઉપકાર માને છે.

હવે બીજી દૃષ્ટિથી જોઇએ:—

"When the religion formerly received is rent by discords, and when the holiness of the professors of religion is decayed and full of scandal, and withal the times be stupid, ignorant, and barbarous, you may doubt the springing up of a new sect; if then also there should arise any extravagant and strange spirit to make himself author thereof. If a new sect have not two properties, fear it not, for it will not spread: the one is the supplanting or the opposing of authority established—for nothing is more popular than that; the other is the giving licence to pleasures

and a voluptuous life: for as for speculative heresies (such as were in ancient times the Arians, and now the Arminians) though they work mightily upon men's wits, they do not produce any great alteration in states, except it be by the help of civil occasions. There be three manners of plantations of new sects: by the power of signs and miracles, by the eloquence and wisdom of speect and persuasion, and by the sword. For martyrdoms, I reckon them among miracles, because they seem to exceed the strength of human nature; and I may do the like of superlative and admirable holiness of life.

—*Bacon's Essay on 'Vicissitudes of things'*

ફ્રાન્સિસ બેકન " વસ્તુના પર્યાયાંતરો-ફેરફારો ' (Vicissitudes of Things) એ નામના ગૂઢ નિબંધમાં જણાવે છે કે ' જ્યારે પ્રાચીન ધર્મ તૂટેલ ફૂટેલ જાય છે અને ધર્મના મુખ્ય શિક્ષા-ગુરુઓની પવિત્રતા ઓછી થઈ જઈ નિંદાથી ભરેલું હોય છે, અને તે સાથે તે સમયમાં મૂર્ખતા, અજ્ઞાનતા અને અસંસ્કૃતિ પ્રવર્તેલી હોય છે, ત્યારે એક નવીન સંપ્રદાય ઉત્પન્ન થશે એવો શક કદાચિત્ રહે છે: જો તેવો સંપ્રદાય જાગે તો તેના પ્રણેતા તરીકે કોઈ અતિ પ્રકૃતિવાળો વિલક્ષણ આત્મા ઉદ્ભવે છે. જો તે નવીન મતમાં બે લક્ષણો ન હોય તો તે પ્રસાર પામે એવી બીક રાખવા નહિ. તેનો પ્રચાર થવાનો હોય તો તેમાં બે લક્ષણો જોઈએ:-(૧) મૂળ ધર્મની સ્થાપિત થયેલ સત્તાને-તેનાં ફરમાનોને દાબી દેવાનું યા તેથી વિરુદ્ધ જવાનું, કારણ કે તે પ્રાચીનતા વે લોકોને લોકપ્રિય અવશ્ય થયેલ હોય. (૨) જીવનનાં ઐહિક સુખો અને ઇન્દ્રિયના વિલાસોને છૂટ આપવાનું, કારણ કે કલ્પના ઉપર સ્થાપિત થયેલ મત (જેવા કે પ્રાચીન આર્યો અને હાલના આર્મિનિયન) મનુષ્યની બુદ્ધિપર પ્રબલ અસર કરે છે, છતાં રાજ્યોમાં મોટો ફેરફાર કરી શકતા નથી. નવા મતને સ્થાપિત કરવામાં ત્રણ પદ્ધતિ કામે લાગે છે:-(૧) ચમત્કારથી (૨) ઉપદેશ અને સમજાવટની શક્તિમાં રહેલ ચતુરાઈ અને ડહાપણથી (૩) તરવારથી-યુદ્ધથી. ધર્માર્થ પ્રાણની આહુતિ આપવી તેને હું ચમત્કારમાં ગણું છું કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવના બલ કરતાં તે અતિ વધી જાય છે; અને જીવનના અતિશય વધી અને ઉદાત્ત પવિત્રતાને પણ હું ચમત્કારમાં ગણું છું. "

બેકનનીઆ ટીકા પોતાના કાલના પ્રદેશ પરત્વે સત્ય છે, પરંતુ જ્યારે આપણે તેને જૈનધર્મ કે બૌદ્ધધર્મના ઇતિહાસને લાગુ પાડીએ છીએ, ત્યારે આપણને જણાય છે કે તે ટીકામાં ઘણો સુધારો વધારો કરવો જોઈએ છે. જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મના ઉદ્ધારકો શ્રીમન્ મહાવીર અને બુદ્ધ બ્રાહ્મણના શાસક વર્ગ (Hierarchy)ની અસર-ને ધર્મના શિક્ષાગુરુઓની પવિત્રતામાં ઓછી થઈ લોકોમાં તે અતિશય નિંદાને પાત્ર બની, ત્યારે થયા છે. પરંતુ તે વખતના મૂર્ખતા, અજ્ઞાન અને અસંસ્કૃતિ દેશને ભાગે ઘણું હિતાવહ અતિ ઉત્કૃષ્ટ બુદ્ધિ અને નીતિની અસર પ્રવર્તતી હતી ત્યારે ઘણે હિસ્સામાં પ્રાચીન સિદ્ધાંતોને તેના શિક્ષાગુરુઓ ફરી ફરી દૃઢિભૂત કરતા હતા, જ્યારે તેના પ્રતિપક્ષી-ટીકાકારો તેના પર આક્ષેપ કરતા હતા, અને નવીન સંપ્રદાય સ્થાપે કે(જ્ઞ-વવા હતા. મહાવીર અને બુદ્ધ પોતે " અતિ પ્રકૃતિવાળા અને વિલક્ષણ આત્માઓ નહિ

હતા, પરંતુ ધર્મના આદર્શમય જીવનો ગાળવામાં એક સંમત એક સંગત હતા અને આર્ય આદર્શના નમુનારૂપ હતા. તેમના ધર્મે બ્રાહ્મણોની સત્તાને નાબુદ કરવા અવશ્ય પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ તેમ કરવામાં તેમણે કદી પણ જીવનના ભૌતિક સુખ અને ઇન્દ્રિયવિલાસોને માટે સ્વચ્છંદભરી છૂટ આપી નથી તેમ તરવારનો પણ ઉપયોગ કર્યો નથી તેમની આશ્ચર્યકારક ફત્તેહ થઇ તે તેમના ઉપદેશ અને સમજાવવાની શક્તિમાં રહેલ વક્તૃત્વ અને પ્રજ્ઞા અને તેમના જીવનની અતિશય ઉત્તમ અને ઉદાત્ત પવિત્રતાને લઇને થઈ હતી.

'મહાવીરે કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ જે શૈલીએ ઉપદેશ પ્રવૃત્તિ કરી હતી તેમાંથી પણ અનેક શિક્ષણીય અંશો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેમણે કદિ હાલના ઉપદેશકોની માફક બીજાઓનાં છિદ્ર શોધવા અથવા બીજાઓના ધાર્મિક વર્તન કે આચાર વિચાર ઉપર ચોખાઇ ખડગ ફેરવવા ઉદ્યોગ કર્યો નથી. વિશ્વનું સર્વોત્કૃષ્ટ કલ્યાણ કરવા માટેજ તેમના તીર્થંકર પદનું નિર્માણ હતું; છતાં તેમણે તે નિર્માણ સિદ્ધ કરવા માટે કોઇને પોતાનો ઉપદેશ પરાણે અથવા સામાની અનિચ્છા છતાં આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી, તેમજ તેમના આચાર વિચારને તરછોડી નાંખી પોતાના વાડામાં આવવાને લોકોને લલચાવ્યા નથી, તેમની ઉપદેશ પદ્ધતિ શાંત, રૂચિકર, દુશ્મનને પણ તુર્ત ગળે ઉતરે તેવી, હૃદય સ્પર્શી, મર્મગ્રાહી અને તેમના આશયને શ્રેષ્ઠ હૃદયમાં સીધી રીતે પરિણમાવે તેવી સરળ હતી.

'દુનિયા મારા અભિપ્રાયનેજ મળતી થઇ જાય અને મારા આશયનેજ અનુસરનારી થાય' એવી ઇચ્છા પ્રભુએ કદિ રાખી નહોતી, તેઓ જાણતા હતા કે એવી ઇચ્છા એ પણ એક પ્રકારની નબળાઇ છે અને તે મનુષ્ય હૃદયના બંધારણનું અજ્ઞાન સૂચવનારી છે. આખી દુનિયા એક તેવા વિવાદ વિનાના વિષય ઉપર પણ કદિપણ મત ભેદ વિનાની બનીજ નથી અને ભવિષ્યમાં બનવાનો સંભવ પણ નથી. કહેવાય છે કે કૈવલ્ય જ્ઞાન પછી તેમની પહેલી દેશના ખાલી ગઇ હતી અર્થાત્ તેમના ઉપદેશની અસરથી એક પણ અંતઃકરણ ચલિત થયું નહોતું. [કે જે જૈનોના માનવા પ્રમાણે કોઇપણ તીર્થંકરના સંબંધમાં બન્યું નથી અને બનતું નથી] છતાં પણ પ્રભુને તે ઉપરથી દુનિયાના હિતમાટે કર્યાજ ચિંતા દર્શાવી નહોતી. આજે જેવી અનેક મત ભેદ અને સંપ્રદાયોની ધમાલ ચાલે છે તેવી તે દેશકાળના સ્વરૂપને અનુસરી ધમાલ તે વખતે પણ જરૂર ચાલતીજ હશે, કેમકે મનુષ્ય હૃદયનું બંધારણ બધા દેશ કાળમાં એકજ પ્રકારનું રહે છે—માત્ર તેના ઉપર ભિન્નભિન્ન આવરણોની છાપજ પડે છે.

'મહાવીર પ્રભુને પોતાનો સમુદાય, બીજા સંપ્રદાયોના સમુદાયનાં મુકાબલે સંખ્યામાં વધતો રહી જાય તેવી દરકાર કરી નથી. માત્ર પોતાના સંબંધમાં આવનાર મનુષ્યોને તેમનું અત્યંત શ્રેય થાય, કેમકે અને નિષ્કપટપણેથી તેમના અધિકારને ઘટતો ઉપદેશ આપેલ હતો. મહાવીર પ્રભુના અનુયાયીઓની સંખ્યા, ગૌતમ જેવા એક સામાન્ય મત પ્રવર્તક (ગ્રીક ઇતિહાસ પ્રમાણે) આજીવિકોની સંખ્યા કરતાં પણ થોડી હતી એમ [illegible] છે કે પ્રભુને કદિ પણ પોતાનો વાડો વિસ્તારવા બીજાની માફક [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] કોઇ પણ પોતાના અનુયાયીઓની મોટી સંખ્યા કરી ઢગલો કરતાં પ્રમાણ [illegible]

ધર્મ પ્રવર્તક તરીકે મહાવીર.

[illegible] આવે છે કે તેઓએ પોતાના ઉપદેશ [illegible]
ઘેર ઘેર દુનિયાને [illegible] નથી પ્રભુનો એ એક [illegible]
[illegible] દુનિયાના [illegible] પોતાનો ઉપદેશ [illegible] તેમનું [illegible]
[illegible] ઉપદેશના [illegible]
[illegible] તેથી તેમનું [illegible] નથી [illegible]
[illegible] ઉપદેશ [illegible]
[illegible] તેવી રીતે (unconsciously) [illegible]

[illegible]

જાય છે. દર્શનપ્રવર્તકમાં જેજે અયોગ્યતાઓ ન જોઇએ તે તીર્થંકર જે ૧૮ દોષોથી રહિત હોય છે તે દોષોમાં સમાઈ જાય છે.

બેકન જે યોગ્યતા 'ઉપદેશ અને સમજાવવાની શક્તિમાં રહેલ વક્તૃત્વ અને પ્રજ્ઞા' (the eloquence and wisdom of speech and persuation) એ નામથી જણાવે છે તે તીર્થંકરની વાણીના ૩૫ ગુણમાં સમાઈ જાય છે. તે ૩૫ ગુણોમાંના મુખ્ય ગુણો લઇશું તો તે વાત સ્પષ્ટ રીતે જણાશે:—

૧ સર્વ ઠેકાણે સમજાય તેવી-સંસ્કારી, પ્રૌઢ, ગંભીર, સ્પષ્ટ, પૂર્વાપર વિરોધ વગરની, સંદેહવગરની, મધુર, વ્યાકરણના દોષ વગરની, પુરૂક્તિવગરની, વક્તા સર્વગુણ સંપન્ન છે એવું ભાન કરાવનારી, પરનિંદા અને આત્મસ્તુતિ વગરની...વગેરે ગુણો છે.

બીજી યોગ્યતા બેકનના શબ્દોમાં Superlatior and admirable holiness of life છે, તે શ્રીમન્ મહાવીરના ચરિત્રને અવલોકતાં પગે પગે પ્રતીત થાય છે, તે ચરિત્રતા અનેક અંશો છે તેમાંથી થોડા આ સમયને પૂરતા લઇએ:—

---

७ महावीरनुं उच्चमां उच्च जीवन.

नमो दुर्वाररागादि वैरिवार निवारणे ।
अर्हते योगिनाथाय महावीराय तायिने ॥

ભાવાર્થ—જેઓ દુઃખથી નિવારી શકાય એવા રાગ દ્વેષ મોહ આદિ શત્રુઓના સમૂહનો નાશ કરનાર છે, યોગીઓના જે સ્વામી છે, અને સર્વ જીવોનું રક્ષણ કરનાર છે, તે અર્હત્-શ્રીમન્ મહાવીર પરમાત્માને નમસ્કાર છે.

ગર્ભાવસ્થાથી ગૃહસ્થાશ્રમ સુધીમાં એટલે ઈ. સ. પૂર્વે ૫૮૯થી ઈ. સ. પૂર્વે ૫૬૮ સુધીમાં લગભગ ૩૧ વર્ષ સુધીમાં-તીર્થંકર જૈન માન્યતાનુસાર ગર્ભથીજ -મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનના ધારક હોય છે; તે પ્રમાણે મહાવીર ત્રણે જ્ઞાનસહિત હોવાથી તેમાંના અવધિ જ્ઞાનથી ગર્ભમાં રહેલા એવા તેમણે જાણ્યું કે પોતાના ફરકવાથી પોતાની માતાને વેદના થાય છે ત્યારે તે દૂર કરવાને તે યોગીની જેમ નિશ્ચલ રહ્યા.

(૨) આમ થવા પછી તેમની માતાને ચિંતા થઈ કે ગર્ભ ફરકતો નથી તો શું થયું ? શું તે ગળી ગયો કે નાશ પામ્યો ?—અને બહુ દુઃખ લાગ્યું. એટલે આખું કુટુંબ ખેદ પામ્યું. પ્રભુએ આ જાણ્યું તેથી ગર્ભ જ્ઞાપન કરાવવાને માટે એક અંગુલિ ચલાયમાન કરી. આથી માતાને નિરાંત થઈ કે 'મારો ગર્ભ હજુ અક્ષત છે.'

આ પરથી મહાવીર સ્વામીએ પોતાના અવધિ જ્ઞાનથી જાણી લઇને તેજ ક્ષણે નિશ્ચય કર્યો કે હું ગર્ભમાં છું તે છતાં મારી માતુશ્રીને આટલો બધો મોહ છે તો પછી હું દીક્ષા લઈશ તો તેમની શી દશા થશે ! આમ વિચારી જ્યાં સુધી માતા પિતા જીવતાં હોય ત્યાં ... દીક્ષા નહિ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ઇ. સ. પૂર્વે ૫૬૮ થી ૫૫૬ સુધીમાં ૧૨॥ વર્ષ સુધી એક ગામથી બીજે ગામ અને એક શહેરથી બીજે શહેર એમ ઉગ્ર વિહાર કર્યો. મહાવીરપ્રભુ એક ગામમાં એક રાત અને શહેરમાં પાંચ રાત કરતાં વધુ વખત રહ્યા નથી. તેમણે પોતાના મન વચન કાયાના શુદ્ધ વ્યાપાર સહિત અખંડ શીલમય-તપોમય-ભાવનામય ચારિત્ર અંત સુધી આત્મશક્તિથી નિર્વાહ્યું. ઇંદ્રે જ્યારે સહાય આપવા તૈયારી કરી અને તે લેવા વિનતિ કરી ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું "અર્હંતો કદિપણ પરસહાયની અપેક્ષા રાખતા નથી. વળી અર્હંત પ્રભુ બીજાની સહાયથી કેવલજ્ઞાન ઉપાર્જન કરે તેમ થયું નથી, થતું નથી અને થશે પણ નહિ. જિનેંદ્રો કેવળ પોતાના વીર્યથીજ -સામર્થ્યથીજ કેવળજ્ઞાન પામે છે અને પોતાના વીર્યથીજ મોક્ષે જાય છે." આવી અપૂર્વ આત્મશક્તિ રાખનારા પ્રભુ આપણને પણ એજ બોધ આપે છે કે 'જો તમારે આ સંસારના બંધનોથી મુક્ત થવું હોય, તમારે તમારો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો તે તમો કરી શકશો અને તે તમારી આત્મશક્તિથીજ કરી શકશો. બીજાપર આધાર રાખવો ફોગટ છે.'

તપોમયજીવન—તપનો અર્થ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ self-mortification એટલે દેહદમન એવો કર્યો છે તે જૈન શૈલિએ યુક્ત નથી. જૈનોએ તપના બે પ્રકાર પાડ્યા છે; ૧ બાહ્ય ૨ અંતરંગ. બાહ્યતપમાં ઉપવાસાદિનો સમાવેશ થાય છે, અંતરંગ તપમાં સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, અને કાયોત્સર્ગ (શરીરના ભાવનાનો ત્યાગ) એ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. વળી ઉપવાસાદિ બાહ્ય તપ એ અંતરંગ તપ લાવવા માટે છે એવું સ્વીકાર્યું છે; તે શ્રી મહાવીર પ્રભુને ઉક્ત ૧૨॥ વર્ષ સુધીના તપમાં ફક્ત ૩૫૦ દિવસ આહાર લીધો હતો, જ્યાં એ સમય તેમને એ માત્ર ઉપવાસાદિમાંજ ગાળ્યો એમ નહિ પરંતુ તેની સાથે ધ્યાન, કાયોત્સર્ગ, મનન વગેરેનાં તત્વો હતાં. અને તેથીજ કર્મની નિર્જરા કરી કેવલજ્ઞાન કરી શક્યા–ચંચલતા માત્ર ઉપવાસથી સિદ્ધ થતીજ નથી, જ્યારે તપ એ આવશ્યક છે. અનેક સંકટો–ઉપસર્ગો–કષ્ટો આવે છતાં મનને વિકારમાં ન થવા દેવું–આત્માની સ્થિરતા અખંડ રાખવી–મન વચન કાયાના શુદ્ધ વ્યાપાર રાખવા એ ઉત્તમ તપ છે, અને એ તપમાં ઉપવાસ એ બાહ્ય અને આવશ્યક અંગ બને છે. મહાવીરે ચારિત્ર કરતાં વધુ સમય ઘોર તપશ્ચર્યા કરી હતી. તેની અંદર માત્ર ૩૪૯ પારણાંજ ફક્ત કરી લીધું હતું તેમજ આ સાડાબાર વર્ષમાં માત્ર એક રાત્રી પ્રમાણજ નિદ્રા કરી હતી–આ અનંત અને અત્યાશ્ચર્ય [illegible] ક્ષમા–અપ્રમત્તતા દર્શાવે છે. તપશ્ચર્યાનું પ્રમાણ એ પ્રકારે છે કે– ૧ છમાસી ઉપવાસ, ૧ પાંચ દિવસ ન્યૂન છમાસી, ૯ ચોમાસી, ૨ ત્રિમાસી, ૨ અઢીમાસી, ૬ દ્વિમાસી, ૨ દોઢમાસી, ૧૨ માસથી વધુ પંદર પક્ષિક (પખવાડીઆ સુધીના) [illegible], ૨ દિન ભદ્રપ્રતિમા, ૪ મહાભદ્રપ્રતિમા, ૧૦ સર્વતોભદ્રપ્રતિમા, ૨૨૯ છઠ, ૧૨ અઠમ.

ભાવનામય જીવન—ભાવના એ દરેક ક્રિયાનો પ્રાણ ગણાય છે, તેના પર જ [illegible] છે. તેથીજ [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]

મહાવીરે રાખી હતી તે એવી મહત્વની અને ઉચ્ચ કક્ષાની છે કે તેનું અનુકરણ
આપણું જીવન યથાશક્તિ ઉચ્ચ, પવિત્ર, શાંત અને મોક્ષગામી બની શકે તેમ છે.
આવી ભાવનાઓનું દિગ્દર્શન કરીએ:—

૧. દ્વયંતના આશ્રમમાં જતાં તેઓની એક ઝુંપડીમાં રહી ધ્યાનાવસ્થામાં રહ્યા-
અખંડ ધ્યાનદશામાં તે ઝુંપડીનો નાશ ગાયોએ ખાઈ કરી નાંખ્યો ત્યારે તાપ
કોપ્યા. આથી તે વીરપ્રભુએ ૫ અભિગ્રહ (એક જાતનાં વ્રત) ધારણ કર્યાં (
કદિ પણ જ્યાં અપ્રીતિ થાય તેને ઘેર વસવું નહિ; (૨) જ્યાં રહેવું ત્યાં સદા કા
કાયોત્સર્ગ કરીનેજ રહેવું; (૩) પ્રાયઃ મૌનજ ધારણ કરવું (૪) કર પાત્રવડે ભોજ
કરવું અને (૫) ગૃહસ્થનો વિનય કરવો નહિ.

૨. દૃષ્ટિવિષ સર્પ હતો તેની ખબર પડતાં તેનો પૂર્વજન્મ—ચંડકૌશિક તાપસ-વિચાર્યો
ત્યારે જાણ્યું કે કુકર્મના વિપાકથી તીવ્રતમપણે ક્રોધને લઈને તે આ જન્મ પામ્યો
છે તેથી 'તે દૃષ્ટિવિષ સર્પ અવશ્ય પ્રતિબોધ કરવાને યોગ્ય છે માટે ભલે મને
તે ઉપસર્ગ કરે-પીડા કરે, પણ હું જાઉં અને તેને પ્રતિબોધું.' મહાત્મા મહાવીર
ગયા. સર્પે દૃષ્ટિ ફેંકીને છેવટે કરડ્યો. પ્રભુને તે છતાં પોતાનું ધર્યું કંઈપણ ન કરી
શક્યો-ઝેર ન પ્રસરતાં શરીરમાંથી દુધ જેવી રુધિરની ધારા નીકળી. સર્પ સ્તબ્ધ
રહ્યો. પ્રભુ અનુકંપા આણી બોલ્યા "અરે ચંડકૌશિક! બુઝ! બુઝ! મોહ પામ
નહિ'—આથી સર્પને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સર્પ ઊંડી દૃષ્ટિ દરમાંજ પોતાના અંત-
સુધી રહ્યો-પ્રતિબોધ પામ્યો.

(૩) 'સવી જીવ કરૂં શાસન રસી, એસી ભાવદયા મન ઉલસી' એ ભાવનાવાળા શ્રી વીર
પ્રભુએ અનાર્ય ભૂમિમાં વિહાર કરી અનાર્યોને પ્રતિબોધવા અને પોતાના કર્મોની
નિર્જરા કરવા નિશ્ચય કર્યો તે પહેલાં પ્રભુએ અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું હતું કે "હજુ
મારે ઘણાં કર્મની નિર્જરા કરવાની છે. તે કર્મ સહાય વિના મારાથી ખપાવાય
તેમ નથી, કારણ કે સૈનિકો સિવાય શત્રુઓનો મોટો સમૂહ જીતી શકાતો નથી.
આ આર્ય દેશમાં વિહાર કરવાથી મને તેવી સહાય મળવી દુર્લભ છે માટે હવે હું
શુદ્ધ ભૂમિ અનાર્ય દેશમાં વિહાર કરીશ.' ત્યાંથી લાટ દેશ, વજ્ર ભૂમિ, શુદ્ધ ભૂમિ
વગેરે મ્લેચ્છ દેશોમાં વિહાર કરી અનાર્યો તરફથી અનેક દુઃખો સહન કર્યાં છે.

(૪) દૃઢ ભૂમિ નામના મ્લેચ્છ દેશમાં પેઢાલ ગામમાં ધ્યાન દશામાં પ્રભુ રહ્યા તે વખતે
ઈંદ્રે અવધિ જ્ઞાનથી ધ્યાનસ્થ પ્રભુને જોઈ કહ્યું કે 'ધન્ય છે! પ્રભુને-દેવતા
ધ્યાનને ચલાવવા કોણ સમર્થ છે!' આવાં વચનો સંગમ નામના દેવથી સહન
ન થયાં અને મહાવીરની કસોટી કરવા નિશ્ચય કર્યો. તેણે ઉપરાઉપરી એક રાત્રે
જીવને ભયંકર એવા વીશ ઉપસર્ગો કર્યા. પરંતુ પ્રભુ નિશ્ચલ અને અડગ રહ્યા
છેવટે તે અધમ દેવ નમસ્કાર કરી બોલ્યો 'ક્ષમાનિધિ! મારો અપરાધ ક્ષમા કરો
આપ સુખે વિહાર કરો' ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું 'હે અધમ દેવ! હું તમારી વિનંતિ
કરતો બેઠો છું. મને કોઈને આધીન નથી, અને હું સ્વેચ્છાએ વિહાર કરીશ.'
કેવું અદ્ભુત સ્વાવલંબન!

વીરપ્રભુને જે જે દુઃખો પડયાં છે તેવાં દુઃખો કોઈપણ તીર્થંકરને નથી પડયાં; આથી કોઈ શંકા કરશે કે વીરપ્રભુ કે જેમણે પોતાના જન્મોત્સવ વખતે મેરૂપર્વતને નમાવ્યો હતો, અને આઠ વર્ષની ઉમરે વિકાળ રૂપ ધરી આવેલ દેવતાને એક મુઠીના પ્રહારથી અશક્ત કર્યો હતો ને એવી અપૂર્વ શક્તિ હોવાં છતાં, આ દુઃખો મુંગા મુંગા ભોગવવાને બદલે કાપી ન નાંખે ?—ઉત્તરમાં જણાવવાનું કે દુઃખો એ પૂર્વ કર્મને લઈને છે. જ્યાં સુધી તે પૂર્વકર્મ નિબીડને નિકાચિત નથી હોતું અને તે ઉદયમાં નથી આવતું, ત્યાં સુધીમાં ભાવથી વેદી નાંખી શકાય છે યા તેની નિર્જરા કરી શકાય છે, પણ જે કર્મઉદયમાં આવે છે અને જે નિકાચિત કર્મ કે જે અવસ્ય ઉદયમાં આવ્યા વગર રહેતું નથી તે ઉદયમાં આવે છે તેને વેદ્યા વગર છૂટકો થતો નથી. પરંતુ વેદવા વેદવામાં ફેર હોય છે, અજ્ઞાની એક કર્મ વેદે છે ત્યાં કર્મ બાંધે છે, જ્યારે જ્ઞાની તેજ કર્મ વેદતાં નવીન કર્મ બાંધતો નથી. આનું કારણ એ છે કે જેવો રસપરિણામ કર્મના વેદવામાં લેવાય છે તે પ્રમાણે કર્મ વેદતાં નવીન કર્મ બંધાય છે. જ્ઞાની કર્મ વેદતાં ક્રોધ આદિ કષાય-રાગ કે દ્વેષ કરતા નથી. વળી આથી દરેકને બોધ મળે છે કે મનુષ્યને પોતાનાં કરેલાં કર્મોનાં ફળો અવસ્ય મળવાનાં.

આ પરથી સમજાશે કે મહાવીર પ્રભુમાં અનેક—અનંત ગુણો હતા. તેમાંના દૃષ્ટાંત તરીકે થોડા લઇએ:—

સમભાવ.

કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પહેલાં દેવકૃત, મનુષ્યકૃત અને તીર્યંચોકૃત અનેક ઘોર ઉપસર્ગ તથા પરિસહો થયા છતાં શ્રી મહાવીરે તે સર્વને સમભાવપૂર્વક સહન કરેલ છે.

પન્નગે ચ સુરેન્દ્રે ચ કૌશિકે પાદ સંસ્પૃશિ ।
નિર્વિશેષ મનસ્કાય શ્રી વીર સ્વામિને નમઃ ॥

ભાવાર્થઃ—શ્રી વીરપ્રભુના ચરણ કમલનો સ્પર્શ ઇંદ્ર મહારાજે ભક્તિભરના આવેશથી કર્યો હતો, જ્યારે તેજ ચરણ કમલનો સ્પર્શ દ્વેષબુદ્ધિથી ચંડકૌશિક નામના તાપસના પૂર્વ જન્મવાળા સર્પે કર્યો હતો—આ બંને પાદ સ્પર્શ કરનારમાં એક બીજાથી અત્યંત વિરોધી હૃદયભાવ હતો—ઇંદ્રમાં અપૂર્વ ભક્તિભાવ સેવક ભાવ હતો અને સર્પમાં પાદસ્પર્શ કરતી વખતે એવો ભાવ રહેલો હતો કે ‘ આ વળી મારા સ્થાનપર કોણ ઉભો છે ! હું પલકમાં તેને દંશ મારી જમીન ઉપર પટકી દઇ મૃત્યુને પમાડું છું '—આમ હોવા છતાં ભગવાનની બુદ્ધિ બંનેપર સમાન—એકાકારજ છે, કોઈના પર રાગદ્વેષ નથી—આવા મહાવીર પરમાત્માને મારો નમસ્કાર થાઓ !

શ્રી મહાવીરે લગ્ન કર્યું તેમાં હેતુ.

માતાએ વિવાહ કરવા આગ્રહ કર્યો, ત્યારે પ્રભુ વિચારમાં પડયા કે, " આજે આ મારે શું આવી પડ્યું ? [પ્રિમસંકટ જેવું !] એક તરફ આ માતાનો આગ્રહ છે અને બીજી તરફ આ સંસાર પરિભ્રમણનો ભય છે. માતાને દુઃખ થાય છે એવી શંકાથી હું ગર્ભમાં પણ અંગ સંકોચીને રહ્યો હતો, તો હવે તેમની મનોવૃત્તિ દુભાય નહીં તેવી રીતે ગૃહવાસમાં પણ મારે રહેવું જોઇએ. વળી મારે ભોગ ફલ કર્મ પણ બાકી છે અને માતપિતા છે " આ પ્રમાણે ચિંતવીને પ્રભુએ માતાના તે વચનને માન્ય કર્યું.

મહાવીરનું ઉપસર્ગમાં ઉત્કૃષ્ટ જીવન.

જે પ્રકારનું પૂર્વ પ્રારબ્ધ ભોગવ્યે નિવૃત્ત થવા યોગ્ય છે, તે પ્રકારનું પ્રારબ્ધ ઉ-
દીનપણે વેદવું ઘટે; જેથી તે પ્રકાર પ્રત્યે પ્રવર્તતાં જે કંઈ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે,
પ્રસંગમાં અમારા ઉપયોગ ન હોય, તો જીવને સમાધિ વિરાધના થતાં વાર ન લાગે.
માટે સર્વ સંગ ભાવને મૂળપણે પરિણામી કરી, ભોગવ્યા વિના ન છૂટી શકે તેવા પ્રસ
પ્રત્યે પ્રવૃત્તિ થવા દેવી ઘટે; તો પણ તે પ્રકાર કરતાં સર્વથા-અસંગતા જન્મે તે પ્રકા
ભવવો ઘટે છે.

મહાવીરનો વૈરાગ્ય-પરમાર્થ જીવન.

જે સત્પુરુષો બીજા જીવોને ઉપદેશ દઈ કલ્યાણ બતાવે છે તે સત્પુરુષોને અનંતો
લાભ પ્રાપ્ત થયો છે. સત્પુરુષો પરજીવની નિષ્કામ કરુણાના સાગર છે. વાણીના ઉદય
પ્રમાણે, તેમની વાણી નીકળે છે. તેઓ કોઈ જીવને દીક્ષા લે તેવું કહે નહીં. તીર્થંકરે
પૂર્વે કર્મ બાંધ્યું છે તે વેદવા માટે બીજા જીવનું કલ્યાણ કરે છે; બાકી તો ઉદય પ્ર-
માણે દયા વર્તે છે. તે દયા નિષ્કારણ છે, તેમ તેઓને પારકી નિર્જરાએ કરી પોતાનું
કલ્યાણ કરવાનું નથી. તેમનું કલ્યાણ તો થયેલું જ છે. તે ત્રણ લોકના નાથ, તો તરીને
બેઠા છે, સત્પુરુષ કે સમકિતીને પણ એવી ઉપદેશ દેવાની ઇચ્છા હોય નહીં. તે પણ
નિષ્કારણ દયાની ખાતર ઉપદેશ દે છે, મહાવીર સ્વામી ગૃહવાસમાં રહેતા છતાં પણ
ત્યાગી જેવા હતા.

હજારો વર્ષના સંયમી પણ જેવો વૈરાગ્ય રાખી શકે નહીં તેવો વૈરાગ્ય ભગવાનનો
હતો. જ્યાં જ્યાં ભગવાન વર્તે છે, ત્યાં ત્યાં બધા પ્રકારના અર્થ પણ વર્તે છે. તેઓની
વાણી ઉદય પ્રમાણે શાંતિ પૂર્વક પરમાર્થ હેતુથી નીકળે છે. અર્થાત્ તેમની વાણી કલ્યાણ
અર્થે જ છે. તેઓને જન્મથી મતિ, શ્રુત, અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં. તે પુરુષના ગુણ
ગ્રહણ કરતાં અનંતી નિર્જરા છે. જ્ઞાનીની વાત અગમ્ય છે. તેઓનો અભિપ્રાય જણાય
નહીં. જ્ઞાની પુરુષની ખરી ખૂબી એ છે કે, તેમણે અનાદિથી નહીં છૂટેલા એવા રાગ
દ્વેષ ને અજ્ઞાન તેને છેદી ભેદી નાંખ્યા છે. એ ભગવાનની અનંત કૃપા છે. તેને પચીસો
વર્ષ થયાં છતાં તેમની દયા આદિ હાલ વર્તે છે; એ તેમનો અનંતો ઉપકાર છે. જ્ઞાની
આડંબર દેખાડવા અર્થે વ્યવહાર કરતા નથી. તેઓ સહજ સ્વભાવે ઉદાસીન પણે વર્તે છે.

સ્વાવલંબન.

વીર દીક્ષા લઈ જ્યારે પ્રથમ વિહાર કરવા લાગ્યા ત્યારે ઇન્દ્રે વીરને વિનતિ કરી
'હે ભગવન્! તમારાં પૂર્વ જન્મોનાં બહુ ગાઢાં વેદનીયાદિ કઠિન કર્મોનાં બંધન છે,
થી આપને છદ્મસ્થાવસ્થામાં ઘણા ભારી ઉપસર્ગ થશે જેથી આપની અનુમતિ હોય તો
તમારી સેવાને સાથ રહું અને તમારા સર્વ ઉપસર્ગ ટાળું-દૂર કરું.

વીર—ઇન્દ્ર! આ વાત કદાપિ અતીતકાળમાં થઈ નથી, હમણાં પણ થાય નહિ અને
નાગતકાળમાં પણ થવાની નથી કે કોઈપણ દેવેંદ્ર અસુરેંદ્રાદિકની સહાયથી તીર્થંકર કર્મ
કરીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરીએ, કિંતુ સર્વ તીર્થંકર પોતાના પરાક્રમથી કેવ-
પ્રાપ્ત કરે છે. આથી હું પણ બીજાની સહાય વિના સ્વપરાક્રમથી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીશ.

મહાવીરનું મૌનવ્રત.

જન્મથી જેને મતિ, શ્રુત અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન હતાં અને આત્મોપયોગી એવા

તેને આવતા અંકમાં સ્થાન આપી 'શ્રીમન્ મહાવીર અંક'ની પૂરવણી તરીકે મુદ્રિત બહાર પાડવાનો વિચાર છે.

પ્રાચીન આર્યસભ્યતા પ્રારંભમાં ઇશ્વરસ્તુતિ, શુભ સમારંભ, અને તૈયારી કરવાનું કહે છે પછી પૂર્ણતા ગમે ત્યારે થાય, જ્યારે પાશ્ચાત્ય સભ્યતા એમ સૂચવે છે કે પ્રારંભ ગમે ત્યારે થાય પણ પૂર્ણતા અમુક સમયે કે સમયની અંદર કરવી જોઇએ; આ પાશ્ચાત્ય સભ્યતાનું અનુકરણ આજકાલ પ્રચલિત હોવાથી તેમજ લોકો પણ અમારી પાસે તેજ માગતા હોવાથી ઉપરની ઘટના થાય છે તેથી વાચકવર્ગ દરગુજર કરી લેશે.

પર્યુષણ માટે ખાસ વાંચન.

પાણીને મૂલ્યે ઉત્તમ વિચારોનો પ્રચાર કરવાની યોજના.

પર્યુષણનો ખરો અર્થ, આશય અને ઉપયોગ બતાવનારો કોઇ મનન કરવા યોગ્ય લેખ આજ સુધીમાં લખાયો હોય તો તે 'જૈનહિતેચ્છુ'ના ચાલુ સાલના 'પર્યુષણ અંક'માં જ જોશો. ધનની શીલસુરી, શીલ અને બાર વ્રતોનું વ્યવહારૂ સ્વરૂપ, તપની અગત્ (વૈદક દૃષ્ટિએ), અભ્યંતર તપનું બુદ્ધિગમ્ય સ્વરૂપ, ભાવનાનું શાસ્ત્ર, સામાયિક-પૌષધ-પ્રતિક્રમણ ઇત્યાદિ ક્રિયાઓ સમ્બન્ધમાં વ્યવહાર અને તદ્દન નવીજ સૂચનાઓ; 'પાંચ સમવાય' અથવા પાંચ 'કારણ' સમ્બન્ધમાં રમુજી કથાદ્વારા કર્મ, ઉદ્યમ આદિ તત્વો પર નવીન પ્રકાશ, આરોગ્ય અને ધર્મ વચ્ચે નિકટ સંબંધ સાબીત કરી ધર્મમંત્ર જાપ વડે આરોગ્ય જાળવવાનો ઉપદેશ; લગ્ન કોણે કરવાં અને કોણે ન કરવાં તથા વિવાહિત સ્થિતિમાં ખરૂં સુખ સાચવવા માટે ધર્મનો કયો સિદ્ધાંત કામ લાગે તેમ છે ત્હેનું વિસ્તારથી વિવેચન; સ્ત્રીઓની આર્થિક અને રાજકીય સ્થિતિ, લગ્ન સંબંધી જૂદા જૂદા દેશોના કાયદાનું અવલોકન, સમાજ સુધારણા માટે અનેક મનેયત્નો; ખરો વિજય કોને કહેવાય અને પરાજય કોને કહેવાય; વ્યાપારી આલમને બે બોલ;

વગેરે વગેરે ઉત્તમ લેખો શ્વે૦ મૂર્તિપૂજક, સ્થાનકવાસી તેમજ દિગંબર પ્રસિદ્ધ લેખકોથી લખાયલા છે. પ્રો૦ જગમંદીરલાલ જૈની M. A. બેરિસ્ટર વગેરે એ લખેલા ત્રણ મનન કરવા યોગ્ય ઉત્તમ અંગ્રેજી લેખ પણ ત્હેમાં જોવામાં આવશે. આત્માનું સ્વરૂપ, વિશ્વવ્યવસ્થા, ઇત્યાદિ મુદ્દાઓ પણ ચર્ચવામાં આવ્યા છે. ઉપરાંત બે અત્યંત રમુજી અને ખાસ ઉપદેશી કથાઓનો એમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છેઃ (૧) "નટના દોરડા પરથી સર્વજ્ઞના સિંહાસન પર!" તથા (૨) "સંવત્સરીને દિવસે એક જૈન શ્રીમંતે દીધેલું લાતોનું દાન!" આખો અંક નવીન વિચારોથી અને સાયન્સ, તર્કશાસ્ત્ર, વૈદક, માનસશાસ્ત્ર ઇત્યાદિના પાયાપર રચાયલી દલીલોથી ભરપૂર થયો છે. (એકંદર પૃષ્ઠ સુમારે ૩૦૦) મૂલ્ય વી.પી. ખર્ચ સાથે એકંદરે રૂ૦-૮-૦ માત્ર મગાવવું ઠેકાણું:—'જૈનહિતેચ્છુ' ઑફિસ, ૨૫૩, નાગદેવી સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

લોહી સુધારવા માટે સૌથી સરસ.

ડૉ. વામન ગોપાલનું જગ-
પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય.
આયોડાઇઝ્ડ
સાર્સાપરિલા

જેનો હજારો દરદીઓએ ઉપયોગ કરી પોતાની બિમારી દૂર કીધી છે.
આ સાર્સાપરિલા બગડેલા લોહીથી થતા દરદો માટે એક કુનેહમંદ
અકસીર ઇલાજ છે.

[illegible]

સોનાના અને રૂપાના ચાંદા મેળવવા
આ એક જ સાર્સાપરિલા ભાગ્યશાળી નીવડ્યું છે.

[illegible]

[illegible]

[illegible] —મુંબઈ.

જૈન બંધુઓ ! વાંચો અને અમૂલ્ય લાભ લ્યો.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર ડીરેક્ટરી.

વ્હાલા બંધુઓ ! આપ સારી રીતે જાણતા હશો કે વડોદરા અને પાટણ [illegible] જૈન શ્વેતાંબર કોમની આધુનિક સ્થિતિ જાણવા માટે સર્વ જૈન બંધુઓને [illegible] ડીરેક્ટરી કરવાનું કામ કોન્ફરન્સ ઓફીસે હાથ ધરેલું હતું. આ મુજબ [illegible] પ્રથમ [illegible] અમદાવાદ કોન્ફરન્સ પહેલાં શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મંદિરાવલિ, ભાગ ૧ [illegible] આવ્યો હતો. ત્યાર પછી કોન્ફરન્સ ઓફીસ તરફથી આ [illegible] જૈન શ્વેતાંબર ડીરેક્ટરીના-ભાગ ૧ લો (ઉત્તર ગુજરાત) અને [illegible] ગુજરાત) એવી રીતે બે ભાગ જૈન પ્રજા સમક્ષ પ્રસિદ્ધિમાં મુક[illegible] આવેલ છે. આ બન્ને ભાગમાં સમસ્ત ગુજરાત દેશની પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન [illegible] કરવામાં આવી છે. જૈનોની વસ્તી ગણત્રી દેખાડનારી [illegible] ઉપરાંત [illegible], દેરાસર, તથા રેલ્વેની માર્ગ માહિતી આપનારાં [illegible] નકશો પણ આપેલા છે. [illegible] જૈનોની વસ્તી [illegible] અને [illegible] નામ, [illegible], નજીકનું સ્ટેશન અને તેનું અંતર, નજીકની [illegible] તથા [illegible] દેરાસર, [illegible], [illegible], ઉપાશ્રય, પુસ્તક ભંડાર, [illegible], પાઠશાળા, [illegible] [illegible] આ ડીરેક્ટરી [illegible] [illegible] આ ડીરેક્ટરીમાં [illegible] [illegible] જૈન [illegible] આધુનિક સ્થિતિ [illegible] [illegible] આ ડીરેક્ટરી જૈન [illegible] [illegible] ડીરેક્ટરી [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] કોન્ફરન્સ

લેખકોને નમ્ર વિનંતિ.

પૂજ્ય મુનિરાજો, જૈન ગ્રેજ્યુએટો તથા વિદ્વાન્ જૈન લેખકોને સવિનય વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે જૈન વસ્તીવાળા લગભગ તમામ શહેરોમાં મહાન્ કોન્ફરન્સનો વિજય વાવટો ફરકાવતા તથા કોન્ફરન્સના સર્વમાન્ય વાજીંત્ર સમાન આ માસિક પત્રમાં કોન્ફરન્સે હાથ ધરેલા વિષયો સંબંધી તથા સમસ્ત જૈન કોમની સામાજિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિ સાથે પ્રત્યેક વ્યક્તિની આત્મિક ઉન્નતિ થાય તેવા સરળ ભાષામાં લખાયેલા લેખોને પ્રથમ પદ આપવામાં આવે છે અને જૈન સાહિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક લેખોને પણ ખાસ સ્થાન અપાય છે એમ આશા રાખીએ છીએ કે પદવીધારી જૈન ગ્રેજ્યુએટોની માફક અન્ય વિદ્વાન્ જૈન લેખકો તથા પૂજ્ય મુનિ મહારાજાઓ વખતો વખત નહીં તો માત્ર વર્ષમાં એકાદ વખત આઠ દશ પૃષ્ઠ જેટલો લેખ આ પત્રમાં લખી મોકલી સ્વધર્મી બંધુઓને પોતાની વિદ્વત્તાનો લાભ આપવાનું મન ઉપર લેશે.

૧ આ પત્ર માટેનું લખાણ કાગળની એકજ બાજુએ, સારા અક્ષરથી અને શાહી વડે લખવા તસ્દી લેવી. કાગળની બન્ને બાજુએ, અથવા પેન્સીલથી લખેલું લખાણ છાપખાનામાં મોકલતાં ફરી લખવું પડે છે તેમજ ભૂલો થવાનો પણ વિશેષ સંભવ છે માટે આ સૂચના તરફ લક્ષ આપવા ખાસ વિનંતિ છે.

૨ લખાણ મોડામાં મોડું દરેક મહિનાની તા. ૧૫ મી પહેલાં અમોને મળવું જોઇએ.

૩ લેખકનો લેખ યોગ્ય જણાશે તો દાખલ કરી જે અંકમાં પ્રસિદ્ધ થશે તે અંક અને નિયમિત લેખકને નિયમિતપણે સર્વ અંક મફત મોકલવામાં આવશે.

૪ પસંદ નહિ પડેલા લેખો પાછા મોકલવાનું બનતું નથી, જેને જોઇએ તેણે ટપાલ ખર્ચ મોકલી મંગાવી લેવા.

૫ અપ્રકટ પ્રાચીન જૈન ગુજરાતી સાહિત્ય, ધાર્મિક અભ્યાસ પર તેના સંવાદ, શિક્ષણ સારી રીતે આપી શકાય તેવા અભ્યાસપાઠો, પ્રાચીન શિલાલેખો, ગ્રંથની પ્રશસ્તિઓ, પ્રાચીન જૈન મંદિર વિષે વગેરેને ખાસ પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવશે.

૬ રાજ્યકીય-ધાર્મિક વિવાદવાળું, નિંદાત્મક વગેરે આડે માર્ગે દોરનાર અને ક્લેશ ઉપજાવનારા લખાણને સ્થાન બિલકુલ આપવામાં નહિ આવે.

૭ લેખકે પોતાનું પૂરું નામ તથા ઠેકાણું લખવા કૃપા કરવી. તે પ્રગટ કરવા ઇચ્છા હોય તો તે અગર તેમ ન હોય તો કોઈ ઉપનામ-તખલ્લુસ મોકલવું. તંત્રીઓ લેખ લેવા કે પાછા મોકલવા બંધાતા નથી.

મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ બી. એ. એલ્ એલ્. બી.

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ. તંત્રી. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ.

Rates for Advertisement.

જાહેરખબર આપનારાઓને અમૂલ્ય તક.

શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સનું વાજીંત્ર ગણાતું આ હેરૅલ્ડ માસિક કે જેનો સ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં વસતી જૈનો જેવી ધનાઢ્ય કોમમાં બહોળો ફેલાવો તેમાં જાહેરખબર આપવાના ભાવો નીચે મુજબ ઘણા ઓછા રાખવામાં આવ્યા છે.

	એક પેઈજ	અડધું પેઈજ	પા પેઈજ	ચાર લાઈન
એક વર્ષ માટે	૩૦	૨૦	૧૨	૬
છ માસ માટે	૨૦	૧૨	૬	૪
ત્રણ માસ માટે	૧૨	૬	૪	૩
એક અંક માટે	૫	૩	૨	૧

જાહેર ખબરો હિંદી, ગુજરાતી યા ઇંગ્રેજી ભાષામાં લેવામાં આવશે. જાહેર ખબરના નાણાં અગાઉથી મળ્યા સિવાય જાહેર ખબર દાખલ કરવામાં આવશે નહિ. આ માસિકની મારફત હેન્ડબીલ વહેંચાવવાના ભાવો પત્રવ્યવહારથી અગર રૂબરૂ મળવાથી નક્કી થઈ શકશે, તે માટે સઘળો પત્ર વ્યવહાર તથા મનીઓર્ડર વિગેરે નીચેના શીરનામે મોકલવા.

પાયધુની, મુંબઈ નં. ૩ } આસિસ્ટંટ સેક્રેટરી.
શ્રી જૈન શ્વેતાંબર કૉન્ફરન્સ.